مختصر زاد المعاد

د آخرت توښه

تاليف: ابن قيم الجوزية
ترجمه : سلطان محمود صلاح

د کتاب پيژندنه

نوم : د آخرت توښه

مولف : امام ابن قيم الجوزية

مترجم: سلطان محمود صلاح

خپرونکي: د القلم د ژباړې او خپرونې خپرندويه اداره

شمير : ۱۰۰۰ټوکه

د چاپ نيټه: ۱۳۸۵ کال د کب مياشت

د چاپ نوبت: لومړی

آدرس: گل حاجي پلازا، څلورم پوړ، ۴۰۶ نمبر اطاق، ارباب روډ پيښور

تليفون: ۰۹۱-۵۷۰۰۱۸۴

مرسته: په بلجيم کې له اړو افغانانو سره د مرستې دفتر

د چاپ حقوق له خپرونکي سره محفوظ دي

بسم الله الرحمن الرحیم

فهرست

شمیره	عنوان	مخ
۱	د مترجم خبرې	الف
۲	امام ابن قیم الجوزیة	۱
۳	د امام ابن قیم مقدمه	۳
۴	الله تعالی پاك دی...	۷
۵	د رسول (ص) په لارښونو د پوهې فرضیت	۹
٦	د اوداسه په هکله د رسول (ص) هدایات	۱۰
۷	د رسول الله (ص) لمونځ	۱۲
۸	د سهار د لمانځه قرائت	۱٦
۹	د نورو لمونځونو په قرائت کې د رسول(ص)...	۱۷
۱۰	په رکوع کې د رسول (ص) سنت	۱۹
۱۱	د رسول الله (ص) سجده	۲۲
۱۲	فصل	۲۴
۱۳	په قعده کې د رسول الله (ص) سنت	۲۵
۱۴	دعا	۲۷
۱۵	د سهوې سجده	۲۹
۱٦	د سنت لمانځه په هکله د رسول (ص) لارښوونې	۳۳
۱۷	په تهجد لمانځه کې د رسول (ص)سنت	۳۵
۱۸	د څاښت نفل	۴۲
۱۹	د شکرانې او تلاوت سجده	۴۳
۲۰	د جمعې د ورځې په هکله د رسول (ص)...	۴۴
۲۱	د رسول (ص) د جمعې لومړنۍ خطبه	۴۷
۲۲	د جمعې د ورځې احترام	۴۸

۲۳	د عید دلمانځه په هکله د رسول (ص) لارښوونې	۵۰
۲۴	د کسوف د لمانځه په هکله د رسول(ص) هدایات	۵۳
۲۵	د استسقاء لمونځ او دعا	۵۵
۲٦	په سفر کې د رسول(ص) د عباداتو طریقه	۵۸
۲۷	د قرآنکریم د تلاوت په هکله د رسول(ص)...	٦۱
۲۸	د رنځورانو د عیادت په هکله د رسول(ص)...	٦۳
۲۹	د جنازې په اړه د رسول (ص) لارښوونې	٦۴
۳۰	د خوف لمانځه په هکله د رسول (ص) لارښوونې	۷۳
۳۱	د زکات په هکله د رسول (ص) لارښوونې	۷۵
۳۲	فصل	۷۸
۳۳	د نفلي صدقې په هکله د رسول (ص) لارښوونې	۸۱
۳۴	د روژې په هکله د رسول (ص) لارښوونې	۸۴
۳۵	فصل	۸۷
۳٦	فصل، د نفلي روژې په هکله د رسول (ص)...	۸۹
۳۷	د اعتکاف په هکله د رسول (ص) لارښوونې	۹۱
۳۸	د حج او عمرې په اړه د رسول (ص) لارښوونې	۹۴
۳۹	فصل	۹٦
۴۰	فصل	۱۱۱
۴۱	فصل	۱۱۵
۴۲	فصل	۱۱۷
۴۳	فصل، بیت الله شریف ته ننوتل	۱۱۹
۴۴	د قربانۍ او عقیقې په هکله د رسول (ص)...	۱۲۲
۴۵	فصل	۱۲۵
۴٦	د عقیقې په اړه د رسول (ص) لارښوونې	۱۲۷
۴۷	د نومونو په هکله د رسول (ص) لارښوونې	۱۲۸
۴۸	د الفاظو د غوره کولو په اړه د رسول (ص)...	۱۳٦
۴۹	د ذکر په هکله د رسول (ص) لارښوونې	۱۴٦
۵۰	کور ته د داخلیدو په وخت کې د رسول (ص)...	۱۴۷

۵۱	فصل، د آذان په هکله د رسول (ص) لارښوونې	۱۴۸
۵۲	فصل، د خوړو په اړه د رسول (ص) لارښوونې	۱۵۰
۵۳	د سلام او اجازې په هکله د رسول (ص)...	۱۵۴
۵۴	پر اهل کتابو د سلام په اړه د رسول (ص).	۱٦۰
۵۵	د اجازې غوښتلو په اړه د رسول (ص) لارښوونې	۱٦۱
۵٦	د پرنجي د ځواب ویلو په هکله د رسول (ص) ...	۱٦۵
۵۷	د سفر په هکله د رسول (ص) لارښوونې	۱٦۸
۵۸	فصل، د حاجت خطبه	۱۷۲
۵۹	فصل، د خوب په هکله د رسول (ص) لارښوونې	۱۷۵
٦۰	فصل، د وسوسې په اړه د رسول (ص) لارښوونې	۱۷٦
٦۱	فصل، د عصې په وخت کې د رسول (ص)...	۱۷۹
٦۲	فصل، هغه الفاظ چې رسول (ص) یې ویل...	۱۸۲
٦۳	فصل، د جهاد په هکله د رسول (ص)...	۱۸۴
٦۴	فصل، د جهاد مرتبې	۱۸۹
٦۵	فصل	۱۹۱
٦٦	فصل، د رسول (ص) دعوت او د اصحابو (رض)...	۱۹۸
٦۷	د مشرکانو ظلمونه او طائف ته د رسول (ص)...	۲۰۴
٦۸	فصل، اسراء او معراج	۲۰۸
٦۹	فصل، هجرت	۲۱۴
۷۰	فصل، مدینې ته رسیدل	۲۲۴
۷۱	فصل، د جومات جوړول	۲۲۷
۷۲	فصل، په مدینه کې قیام او د جهاد حکم	۲۳۴
۷۳	فصل، د جهاد په هکله د رسول (ص) لارښوونې	۲۴۴
۷۴	فصل، د اسیرانو په هکله د رسول (ص) لارښوونې	۲۵۱
۷۵	فصل	۲۵۳
۷٦	فصل، د سولې او امان په هکله د رسول (ص)...	۲۵۵
۷۷	د عقد الذمة او جزیې په اړه د رسول (ص) ...	۲٦۷
۷۸	د کفارو او منافقینو د ترتیب په هکله ...	۲۷۱

۷۹	فصل، له خلکو سره د رسول (ص) معامله	۲۷۵
۸۰	فصل، غزاګانې	۲۷٦
۸۱	فصل، د بدر لويه غزا	۲۸۱
۸۲	د سويق غزا	۲۸۷
۸۳	د احد غزا	۲۸۸
۸۴	فصل، د دې غزا (احد) درسونه او احکام	۲۸۹
۸۵	فصل، د حمراء الاسد پيښه	۳۰۹
۸٦	د بنو نضير غزا	۳۱۱
۸۷	د ذات الرقاع غزا	۳۱۲
۸۸	د بدر دوهمه غزا	۳۱۲
۸۹	د دومة الجندل غزا	۳۱۳
۹۰	د مريسيع غزا	۳۱۳
۹۱	د افك پيښه	۳۱۳
۹۲	د خندق غزا	۳۱۷
۹۳	فصل، د حديبې سوله	۳۱۸
۹۴	فصل د خيبر غزا	۳۲۷
۹۵	ددې غزا حکمتونه او فقهي درسونه	۳۲۹
۹٦	فصل، د فتحې غزا	۳۳۴
۹۷	د حنين غزا	۳۳۹
۹۸	ددې غزا احکام او پندونه	۳۴۱
۹۹	د طائف غزا	۳۴۴
۱۰۰	ددې واقعې فقهي حکمونه	۳۴۸
۱۰۱	فصل، د تبوك غزا	۳۵۱
۱۰۲	د منافقانو توطئه	۳۵۹
۱۰۳	مسجد ضرار	۳٦۱
۱۰۴	فصل، ددې کيسې درسونه او حکمتونه	۳٦۳
۱۰۵	فصل، هغه درې کسان چې وروسته کړای...	۳٦۸
۱۰٦	فصل، د ابوبکر (رض) تر امارت لاندې حج	۳۸۲

۱۰۷	د علاج په اړه د رسول (ص) لارښوونې	۳۸۳
۱۰۸	د بد نظر علاج	۳۸٦
۱۰۹	فصل، د غم د علاج په هکله د رسول (ص)..	۳۹۱
۱۱۰	د تشويش او خفګان په هکله د رسول (ص)...	۳۹۳
۱۱۱	د بې خوبۍ او ويرې د علاج په هکله د رسول (ص) .	۳۹۸
۱۱۲	د حفظ صحې په هکله د رسول (ص) لارښوونې	۳۹۹
۱۱۳	فصل، د فيصلو او احکامو په هکله د رسول (ص)...	۴۰۳
۱۱۴	فصل، د غنيمت په هکله د رسول (ص) لارښوونې	۴۰۷
۱۱۵	د تحفې قبلولو په اړه د رسول (ص) لارښوونې	۴۰۸
۱۱٦	فصل، د مالونو د ويش په هکله د رسول (ص)	۴۰۹
۱۱۷	فصل، له دښمنانو سره د معاملې په هکله د رسول (ص)...	۴۱۴
۱۱۸	فصل، د نکاح په هکله د رسول (ص) لارښوونې	۴۱۸

پای

د مترجم خبرې

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين و العاقبة للمتقين و الصلاة و السلام على اشرف المرسلين سيدنا و مولانا محمد و على آله و اصحابه و من تبعهم باحسان الى يوم الدين.
د خدای تعالی اراده داسې شویده چې انسان خپل همیشنی برخلیک پخپله وټاکي د دنیوي ژوند په نوم فرصت ورکړل شوی چې د نیکمرغۍ او بد مرغۍ له دوو لارو نه یوه غوره کړي. دنیا د انساني ژوند ډیره ارزښتناکه او سرنوشت ټاکونکې مرحله ده، که چا د رڼا (اسلام) په لاره پل کیښود او دا مزل یې تر پایه ورواهه، نو تلپاتې نیکمرغي یې وګټله او که چا د تیارو لاره ونیوه، هغه که دا دنیوي پړاو په تیندکونو ووهي او یا له مادي پلوه آرام ورنه تیر شي، همیشنی ژوند او وروستی پړاو یې له بدمرغۍ او کړاونو نه ډک دی، او پخپل همدې غلط انتخاب سره ځان داسې ځای ته رسوي چې هلته به د مرګ هیله کوي، خو مري به نه .) العياذ بالله(.
د بنده خپله خوښه دلته څه کړي، تر څو هلته یې وریبي، څه ډول تیاري نیسي، او په کومو وسایلو ځان سمبالوي؟ آیا هغه وسایل خپلوي چې د مرګ په ګوزار خپل کار پریږدي، له منځه ځي، استهلاک کیږي، او په همیشني ژوند کې د کار او ګټې نه وي، او که نه داسې وسایل غوره کوي چې مرګ یې ګټه او اغیزه له منځه نشي وړی، او نه یوازې ددې محدود ژوند تر پایه فایده او رڼا لري، بلکه د اخروي تلپاتې ژوند د سوکالۍ او له الهي دايمي نعمتونو نه د برخمن کیدو تضمین هم کوي.
الله تعالی لکه څرنګه چې د خپل کرم له مخې د بندګانو په وړاندې ترسیم شوې لارې او د هرې لارې وروستی منزل ټاکلی او معرفي کړیدی، همدا راز یې سعادت ته د رسیدونکې لارې د په نښه کولو، د سفر د قوانینو او ضوابطو د ښوولو او بیانولو پخاطر وخت په وخت خپل صالح بندګان غوره کړي، او د اسلام په ډاډینه لار د تلونکي کاروان د مشرتابه دنده یې ورسپارلې ده.
د خدای تعالی له خوا د غوره شوي خیل په منځ کې چې د رسولانو او نبیانو (ع) خیل دی، حضرت محمد (ص) تر ټولو غوره او د لوړ مقام خاوند دی، د الله تعالی ددې ممتاز رسول (ص) له ځانګړتیاوو نه ممتازه ځانګړتیا داده چې په رسالت سره یې د نبوت او رسالت سلسله بشپړه شوې او پای ته رسیدلې ده.

رسول (ص) د خپل مبارک ژوند په دوران کې داسې توښه پرېښې ده چې د قیامت تر ورځې پورې د ټولو بندګانو لپاره کافي ده، بختور دی هغه څوک چې آخرت ته د تیاری پدې ډګر کې یې د رسول الله (ص) له خوا پرېښودل شوې توښه له ځان سره واخیستله او د ژوندون پېچومي یې سر کړل.

د خدای تعالی تر ټولو غوره رسول حضرت محمد (ص) د خدای تعالی په وړاندې یوازینې مقبول او تر ټولو غوره دین په اکمله توګه بیان او توضیح کړی، او همیشنۍ نیکمرغۍ ته د رسیدونکې لارې لارویانو ته یې ټول هغه څه په میراث پرېښي دي کوم چې پدې لنډ سفر کې ورته په کار دي.

په رسالت له مشرفیدو وروسته د نبي (ص) ژوند په دنیا کې د لارې ډیوه او د آخرت توښه ده، نو که څوک غواړي ایمان یې بشپړ او جنت ته د رسیدو لپاره کافي توښه له ځان سره ولري، وربانديې ده چې د رسول اکرم (ص) په سنتو علم ولري او صحیح عمل وربانديې وکړي. د رسول (ص) مبارک سیرت او ژوند لیک چې په حقیقت کې د قرآنکریم او اسلام شفاهي او عملي تصویر او انځور دی، د احادیثو او سیرت په معتمدو کتابونو کې ساتل شوی او د آخرت توښه له همدغو خزانو نه لاسته راوړل کیدای شي. د سیرت له معتبرو او غوره کتابونو نه یو هم د علامه ابن قیم الجوزیه (رح) (زاد المعاد) نومی کتاب دی، دغه علمي پانګه چې په عربي ژبه په اوو ټوکو کې لیکل شوی د مسلمان لپاره په هر ډګر کې روڼ مشال، د هر درد علاج او هرې پوښتنې ځواب دی. زه چې د شهادت ورځپانې مسئول مدیر وم، د (نورځلی) تر نوم لاندې دیني پاڼې د چلولو دنده هم را په غاړه وه، او په همدې وخت کې دا فرصت په لاس راغی چې د (زاد المعاد) مختصر شوي کتاب ژباړه پیل کړم او (د آخرت توښه) تر عنوان لاندې یې خپاره کړو، دغه زرینه لړۍ لا پای ته نه وه رسیدلې چې شهادت ورځپاڼه ترور شوه، وروسته خدای توفیق را کړ او د کتاب ژباړه مې بشپړه کړه. (الحمدلله). خو بې وسۍ اجازه رانکړه دا قیمتي هدیه خپل له ډیرو قیمتي او ضروري شیانو نه محروم قوم ته همغه وخت وړاندې کړم. له ډیرو دوستانو سره مې ددې ارزښتمن کتاب د چاپ خبره مطرح کړه، تر څو زړه ته راننژدې ورور حاجي محمد هاشم حنیف ددې کارنامې د سرته رسولو ژمنه راسره وکړه او دادی په خپلې لورینې سره یې نوموړی کتاب د چاپ په ګاڼه سینګار کړ. حاجي صاحب حنیف چې په بلجیم کې له اړو افغانانو سره د دفتر مسئولیت په غاړه لري، د خدای په توفیق او ایماني همت سره خپلو هیوادوالو ته ډیر څه کړیدي او لا کوي یې اړو مهاجرینو ته خیمې، بې وسه کونډو ته د کار وسایل، یتیمو زده کوونکو ته د زړه کړې لوازم، لمونځ کوونکو ته جوماتونه، تږو ته د اوبو ځاګان، د علم او پوهې د ترویج پخاطر د کتابونو ترجمه او چاپول، ددی دفتر له مهمو پروژو او کارنامو څخه شمیرل کیږي. دادې تاسو د نوموړي د خیر له کارونو نه د یوه مهم کار عملي پایله ګوري، ډیر مهم اثر (د آخرت توښه) پخپله ژبه لولئ، هیله ده د همدې کتاب په واسطه د نجات له چینې نه کافي توښه له ځان سره واخلئ.

له مهربان او رحمان خدای (ج) نه سوال کوم چې (د آخرت توښه) د مؤلف، ژباړن، چاپونکي او ټولو

همکارانو او لوستونکو لپاره د آخرت توښه وګرځوي، دا وړوکی عمل په خپل دربار کې قبول او د نورو حسناتو د ترسره کولو توفیق را په برخه کړي.(آمین)

سلطان محمود صلاح
د جمعې مبارکه ورځ- یوه بجه
حیات آباد ، پېښور
۱۳۸۵/۱۲/۱۹ = ۲۰۰۷/۳/۹

محمد بن عبدالوهاب

۱۱۱۵ - ۱۲۰۲هـ

امام شیخ الاسلام محمد بن عبدالوهاب بن سلیمان الوهیبي التمیمي د سعودي عربستان په (عیینه) نومیګ سیمه کي زیږیدلی او لوی شویدی، لومؤنة زده کؤه ییګ له خپل پلار نه چیګ هملته قاضي و، حاصله کؤیده، بیا د علم په زده کؤه پسیګ ووت، نجد، احساء، حجاز او بصریګ ته ییګ سفرونه وکؤل، ورپسیګ بیرته نجد ته پداسیګ حال کیګ راستون شو چیګ الله تعالی ییګ سینه د هغه خګرکګند حق لپاره پرانیستی وه کوم چیګ سید المرسلین ییګ وربانذی مبعوث کؤیدي. ده خلك لیدل چیګ د غوره دین له لارشګوونو نه ییګ لاریګ او منحرف شویدي، په بدعتونو او کګمراهیو اخته دي، نو له همدیګ امله ییګ د قرآنکریم او نبوي مبارك سنتو لور ته بلنه پیل کؤه له علماوو نه یي وغوشګتل چیګ د خلکو د عقایدو د اصلاح لپاره لاس په کار شي او د خواره شوي فساد، انحراف او کګمراهة مخه ونیسي، همدا راز ییګ د واك خاوندانو ته نصیحت کاوه چیګ د رسول الله (ص) د هدایاتو پیروي وکؤي او له انحراف سره مقابلیګ ته راپورته شي، نوموؤیګ د خپلی بلنیګ په ترخګ کیګ د فرصت طلبانو او حګاني کګتګو د پیروانو له سخت مخالفت سره مخ شو، بالاخره مجبور شو لدی حګای نه (درعیه) ته لاؤ شي او هملته ییګ له امیر محمد بن سعود سره معاهده وکؤه، نوموؤي د حق بلنه ومنله، له دین نه د دفاع، د بدعتونو خلاف مبارزه او جهاد ته د مسلمانانو د بلنیګ زرین اصول ییګ قبول کؤل، الله تعالی په همدیګ تؤون او معاهدیګ سره د فرصت طلبو امیرانو، مشرانو او علماوو توطئ شنأی کؤی، او د شیخ محمد بلنه هری خوا ته په شګارونو او بانأو کیګ خوره شوه، او اوس تالیفات ییګ په نؤی کیګ عام او خواره دي.

امام ابن قیم الجوزیه

شمس الدین ابو عبدالله محمد بن ابي بکر بن ایوب بن سعد حریز الزرعي الدمشقي په ابن قیم الجوزیه شهرت لري، نوموړي اصولي، سلفي، مجدد امام د خپلی زمانیګ د اهل الرای او مفکرینو سالار و.
د ۶۹۱ کال د صفر میاشتی په اوومه په یوه علمي او شریفه کورنۀ کیګ زیږیدلی دی.
امام ابن قیم الجوزیه ته (الجوزیه) مدرسیګ ته د نسبت له امله د (الجوزیه) لقب ورکړی شوی، دغه مدرسه په ۶۵۲ کال کی محي الدین ابو المحاسن یوسف بن عبدالرحمن بن علي بن الجوزي چیګ په (۶۵۲) کال کیګ وفات شوی، جوړه شویده، د املم ابن قیم پلار ددیګ مدرسیګ ناظم یا سرپرست و، حافظ ابن کثیر وایي چیګ دا تر تګولو غوره مدرسه وه چیګ په ۸۲۰ کال کیګ وسوځیده ، خو وروسته بیا جوړه شوه، دا مدرسه د دمشق ښګار په (بزوریه) بازار کیګ چیګ د غنمو د بازار په نامه یادیده واقع وه، وروسته شاړه شوه او تر ۱۳۲۷ پوریګ محکمه وه پکی، بیا بنده شوه، وریسیګ د یویګ خیریه اداریګ له خوا د ماشومانو لپاره یوه مدرسه پکیګ جوړه شوه، خو په ۱۹۲۵ کال د سوریيګ د انقلاب په دوران کیګ وسیځګل شوه، وروسته بیيګ شاوخوا خګه د کانونه ودان شول، اوس هملته یو وړوکی جومات دی چیګ تر ننه لمونځګونه پکیګ ادا کیږي.
ابن رجب وایي:
امام ابن قیم له شهاب نابلسی او نورو علماوو نه زده کړه وکړه، د مذهب فقه بیيګ ښګه زده کړه، او ښګه پکی ماهر شو، د فتوی ورکولو اهلیت بیيګ ترلاسه کړ، له شیخ تقی الدین امام ابن تیمیه نه بیيګ أیره زده کړه کړیده مختلف اسلامي علوم بیيګ ښګه زده کړل، په تفسیر کیګ بیيګ سیال نه درلود، په اصول الدین، حدیث، فقه، او استنباط کیګ هم تر ټګولو وړاندی و، په اصول فقه، عربي ژبه کیګ بیيګ هم اوږد لاس درلود، علم کلام او نور أیر خګه بیيګ هم په غوره توګګه حاصل کړي وو، په علم سلوك کی د اهل تصوف په رموزو او علومو کیګ بیيګ ښګه مهارت درلود، او یو ځګل پر تصوف او صوفیانو د اعتراض له امله بندی شوی هم دی.
خګو ځګله له سخت ازمیښګت سره مخامخ شوی دی، په وروستی ځګل له شیخ تقي الدین سره بندي شو، دواړه سره بیل وو، او د شیخ تر مرګګه پوری په بندیخانه کی و.
برهان الدین الزرعي وایي: ترآسمان لاندی له شیخ ابن قیم نه د زیات علم او پوهیګ خاوند نشته، په الصدریه مدرسه کیګ بیيګ تدریس کړی، په الجوزیه کیګ بیيګ د اوږدی مودی لپاره امامت دنده په غاړه درلوده، پخپل لاس او ګګوتو بیيګ دومره خګه لیکلی چیګ توصیف بیيګ ممکن ندی، او په مختلفو علومو کیګ بیيګ زیات تالیفات کړیدي.

امام له خپلو تالیفاتو نه دا هدف درلود چیګ د اهل سنت و الجماعه خصائص، او اصول بیان او تشریح کړی.
د ۷۵۱ هګ کال د رجب میاشتی په (۱۳) مه د لماسختن په وخت کیګ وفات شوی (رحمه الله) په اموي جامع او الجراح جومات کیګ ییګ د جنازیګ لمونځګ ادا شوی او د باب صغیر په هدیره کیګ د خپل پلار خواته خاورو ته سپارل شویدی.

د امام ابن القيم مقدمه

الحمدلله رب العالمين، وأشهد أن لا اله الا الله وحده لا شريك له، و أشهد أن محمدا عبده و رسوله، وبعد:

الله تعالى د ټګولو مخلوقاتو يوازينى خالق او مختار کل دى، قرآنکريم فرمايي: ﴿وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ سُبْحَانَ اللَّهِ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ (القصص: ۲۸).

ترجمه: [او رب ستا پيدا کوي هغه څه چې اراده وفرمايي (د پيدايښت يې) او غوره کوي يې نه ى دوى ته هيڅ ختيار (په هيڅ شي کې): پاکى ده الله لره او لوى پورته دى له هغه څه چې دوى يې ورسره شريکوي].

پديګ آيت شريف کې له اختيار نه مراد منتخبول او غوره کول دي، د الله تعالى دا قول چې فرمايي: ((ما كان لهم الخيره)) دا معنى افاده کوي چې دا اختيار له الله تعالى نه پرته بل هيچا ته نشته، او لکه څرنګه چې الله تعالى يوازې د ټګولو خالق دى، په خالقيت کې متفرد دى همداسې په غوره کولو کې هم يوازې او متفرد دى، او الله تعالى د اختيار او غوره کولو موافع هم ښګى پيژني، لکه چې فرمايي: ﴿اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ﴾ (الانعام: ۱۲۴)

ترجمه: [الله ښګه عالم (ښګه پوه) دى په هغه ځاى چې إدي رسالت خپل (هلته)، ژر به ورسيږي هغو کسانو ته چې مجرمان دي (په کفر سره) ذلت (سپکوالي) په نزد د الله (په آخرت کې) عذاب سخت په سبب د هغه چې وو دوى په چې مکرونه بى ييګ کول (له مؤمنانو سره)].

او لکه چې فرمايي: ﴿وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَى رَجُلٍ مِنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمٍ (۳۱) أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَةَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضاً سُخْرِيّاً وَرَحْمَةُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ﴾ (الزخرف: ۳۱-۳۲)

ترجمه: او وويل (کفارو) ولى نه نازلوه شي دغه قرآن پر يوه سړي له دغو دوو قريو څخه (چې مکه او طائف دي چې دغه سړي هم) أير لوى دي (لکه وليد په مکه کې او عروه په طائف کې)، آيا دوى تقسيموي ويشي رحمت (نبوت) د رب ستا (لکه ستا (لکه چې دوى وايي)، (نه ده داسې بلك پخپله) مونږ ويشلي قسمت کوي مو دى په منځګ د دوى کې معيشت د دوى په

دغه ژوندون لپا کیگ او پورته کؤی مو دی حگینی د دوی د پاسه د حگینو نورو په مرتبو کیگ د دی چیگ ونیسي حگیني د دوی (چیگ غنین دي) حگیني نور (چیگ فقیران دي) تابعان کار کوونکي او رحمت د رب ستا (جنت) خیر أیر غوره دی له هغو (اموالو) چیگ تگولو ییگ دوی (په دنیا کیگ].

دلته الله تعالی د مشرکانو د اختیار له حیثیت نه انکار کؤیدی، او داییگ خگرکگنده کؤیده چیگ دا صفت او حق دوی ته ندی ورکؤل شوی، دوی د اختیار حق نلري، دا یوازیگ د هغه ذات حق دی چیگ دوی ته روزي ورکوي او دوی ییگ مختلفیگ درجیگ کگرحگولی، حگنی ییگ پر حگنو نورو لوؤ کؤي.

د الله تعالی دا قول چیگ فرمایي: ((سُبْحَانَ اللَّهِ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ)) ((القصص: ۲۸))

ترجمه: پاکیده الله لره او لوی پورته دي له هغه خگه چی دوی یی ورسره شریکوي.

دا مبارك آیت دا بیانول غواؤي چیگ د الله تعالی ذات له هغو شیانو نه پاك او منزه دی کوم چیگ د مشرکانو شرك یي غوشگتونکی دی لکه د دوی اخیتار او وؤاندیز، او دلته د دوی د شرك مقتصی د دوی د اختیار حق دی، الله تعالی خپل ذات له هغه نه پاك کؤ او خگرنگگه چیگ دلته د مشرکانو شرك د بل خالق د اثبات متضمن نه وُ، نو حگکه ییگ الله تعالی تردید ونکؤ، دا آیت لدیگ آیت نه وروسته راغلی چیگ فرمایي:

(فَأَمَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحاً فَعَسَى أَنْ يَكُونَ مِنْ الْمُفْلِحِينَ) (القصص: ۲۷)

ترجمه: پس هر خگه هغه خگوك چیگ توبه وباسي (له شرکه) او ایمان راوؤي (په الله او رسول د الله) او عمل وکؤي د نیکیو پس شگائي چیگ وي به دی له خلاصیدونکیو.

لکه خگرنگگه چیگ الله تعالی انسانان پیدا کؤي دي، همداسیگ ییگ له دوی نه انبیاء او رسولان (ع) غوره کؤیدي، دا غوره کول د الله تعالی پر حکمت او علم مبني دي، رسولان (ع) د الله تعالی د علم او حکمت په اساس دیگ مقام ته غوره شوی، پدیگ کیگ د انسانانو اختیار او وؤاندیز نشته، د الله تعالی دغه عام اختیار دده د ربوبیت او وحدانیت له لویو نشگانو او دلایلو خگخه یو دی، او همدا د ده د صفاتو د کمال او رسولانو (ع) د صدق نشگانه ده.

(الله تعالی له پرشگتو نه هم حگنی غوره او اختیار کؤیدي، لکن چیگ رسول (ص) فرمایي: ((اللهم رب جبريل و ميكائيل و اسرافيل، فاطر السموات والارض عالم الغيب و الشهاده انت تحكم بين عبادك فيما كانوا فيه يختلفون، اهدني لما اختلف فيه من الحق باذنك إنك تهدي من تشاء الى صراط مستقيم)) (رواه مسلم) (ای خدایه! ایگ د جبریل میکائیل، او

اسرافیل پروردګګاره، د آسمانانو او ځمکې پیدا کوونکیه، په پټګو او ښکاره عالمه ته د خپلو بندګګانو په اختلافات کې فیصله کوې، هغه حق ته زما لارښوونه وکړه چې خلك یې په هکله په اختلاف کې لویدلي، ته چې چاته وغواړې د سمې لارې هدایت کوې).

الله تعالی همدا راز د آدم (ع) له اولادې نه نبیان (ع) غوره کړیدي، بیا یې له نبیانو (ع) نه رسولان (ع) غوره کړې، او بیایې له دوی نه اولو العزم غوره کړیدي، اولو العزم رسولان (ع) پنځګه دي چې د احزاب سورت په (۷) او شورې سورت په (۱۳) آیت کې یې یادونه شویده بیا الله تعالی له اولو العزمو رسولانو (ع) نه دوه خلیلان ابراهیم او محمد (ص) غوره کړیدي.

الله تعالی د بني آدم له جنس نه د اسماعیل (ع) اولاده، بیا له دوی نه بني کنانه، له بني کنانه نه قریش، له قریشو نه بني هاشم، له بني هاشم نه د آدم تر ټګولو غوره زوی محمد (ص) غوره او انتخاب کړې دی، لکه چې دده امت یې د نورو امتونو له منځګ نه غوره کړیدی. په (مسند احمد) کې له معاویه بن حیده نه په مرفوع روایت کې راغلي: (أنتم توفون سبعین أمة، أنتم خیرها وأکرمها علی الله: اسی او یاوم امت یاست، تاسې تر ټګولو غوره او د الله تعالی په وړاندې تر ټګولو نه با عزت او د لوړ مقام درلودونکې یست)).

په مسند بزار کې له ابو درداء (رض) نه مرفوعا روایت دی چې الله تعالی، عیسی بن مریم (ع) ته وفرمایل زه له تانه وروسته داسې امت لیږم یا یې پیدا کوم چې د خوشالۍ او راحت په وخت کې حمد او شکر کوي او د غم او تکلیف په وخت کې له صبر او احتساب نه کار اخلي، دا پداسې وخت کې چې علم او حلم به نه وي (د محمد (ص) له نبوت نه مخکې ددې امت حال همداسې و'، هغوی که څګه علم او حلم نه درلود خو صفت یې همدا و')، بیا عیسی (ع) عرض وکړ چې دا څګنګګه کیدای شي، چې نه حلم وي او نه علم نو داسې څګنګګه کولی شي،؟ الله تعالی ورته وفرمایل: زه له خپل علم او حلم نه دوی ته حلم او علم ورکوم. ومن الله التوفیق

الله تعالی پاك دی، یوازې پاك شیان قبلوي

الله تعالی د هر جنس تر ټولو غوره، ستره او پاك ښیګڼې د ځان لپاره غوره كړېدي. الله تعالی طیب (پاك) دی، پاك ښېګڼې ورته خوښې دي. د بندګانو له قول، عمل، خیرات او صدقاتو نه یوازې هغه قبلوي چې پاك وي.

همدا پاكي د بنده د نیكمرغۍ او بدمرغۍ معیار هم دی، ځكه چې پاك او نیكمرغه وي، نو پاك ښېګڼې خوښوي، سكون یې په پاكه كې وي، زړه یې په پاكه آرام وي او له پاكه پرته په بل څه نه راضي كېږي. د پاك بنده خبرې پاكې وي، یوازې پاكې خبرې د الله حضور ته پورته كېږي. پاك په قول او خبرو كې له هر اول فحش او بدو نه ځان ساتي له دروغو، غیبت، چغلۍ، تور او په دروغو شاهدۍ نه اېر نفرت كوي. ځكه الله تعالی دا شیان حرام ګرځولي دي او مرتكبینو ته یې د عذاب وعید وركړېدی.

همدا راز د پاك بنده، كړه او عمل هم پاك وي، پاك اعمال هغه دي چې دین او سلیم فطرت یې پاك بولي او سالم عقل یې تزكیه كوي لكه د الله تعالی عبادت، د الله تعالی رضا له هر څه مقدم شمیرل، په نیك عمل سره د الله تعالی دربار ته تقرب، له بندګانو سره نیكي او له مخلوقاتو سره داسې معامله چې د ځان په نسبت یې له هغوی نه تقاضا لري.

د پاك او نیكمرغه بنده اخلاق هم پاك او سپېځلي وي. حلم، وقار، صبر، رحم، وفا ، صدق، حوصله ، تواضع ، عزت النفس او له الله تعالی نه پرته د بل هیچا په وړاندې ذلت نكول او سر نه ټیټول، دا ټول پاك اخلاق دي چې خاوند یې هم پاك وي.

د پاك انسان خواړه هم پاك وي، پاك خواړه هغه دي چې الله تعالی حلال ګرځولي، روح او بدن ته ګټور او د بنده د تقویې سبب ګرځي. د پاك بنده د ژوند ملګري هم پاك وي، له پاكانو سره نكاح كوي، پاك ملګري انتخابوي. د همدې اول خلكو په هكله الله تعالی فرمایي: ((الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلائِكَةُ طَيِّبِينَ يَقُولُونَ سَلامٌ عَلَيْكُمُ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ)) ((النحل: ۳۲))

ترجمه: [هغه (كسان) چې قبضوي (ارواح) د دوی ملائكې په داسې حال كې چې پاك دي دغه (متقین له شركه او معصیته) وایي به دغه (ملائك دوی ته چې د (الله) سلام دې وي پر تاسې بانديې ننوځئ! جنت ته په سبب د هغو نیكیو چې وئ تاسو چې عمل به مو كاوه (په دنیا كې)].

همدې پاكانو ته د جنت ساتونكي داسې وائي: ((سَلامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ)) ((

الزمر: ۷۳))
ترجمه: [سلام د وي پر تاسیگ پاك يئ تاسیگ (له ګګناهونو) پس ننوحگئ جنت ته په ديگ حال کيگ چيگ هميشه اوسيدونکي اوسئ (په ده کيگ]. پديگ مبارك آيت کيگ (فا) د سببيت ده يعنى د خپلى پاكة په سبب جنت ته داخل شئ.
الله تعالى فرماييگ:

((الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ أُولَئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ)) ((النور: ۲۲))

ترجمه: [ناپاکيگ (شگحگيگ او خبريگ) د پاره د ناپاکو دي او ناپاکه(خلك) دپاره د ناپاکو (شگحگو او خبرو) دي، او پاکيگ (شگحگيگ او خبريگ) د پاکو (خلکو) دي او پاك (خلك) دپاره د پاکو (شگحگو او خبرو) دي، دغه (پاکان چيگ حگينيگ له هغو اهل البيت دي) پاك (بيگ تعلقه، بيزاره) دي له هغو خبرو چيگ واييگ بيگ (دروغجنان)، شته دوى ته مغفرت، بشگنه او روزي شگه (په جنت کيگ)].
الله تعالى تگوليگ پاكة په جنت کيگ کگرحگولى دي، خبث او کگندکگي بيگ په دوزخ کيگ اچوليگ ده، جنت يوازيگ د پاكة حگاى دى او دوزخ د بدة او خباثت حگاى دى. دا دنيا بيا داسيگ حگاى دى چيگ پاکي او بدي، شگه او بد دواؤه پکيگ موجود دي، خو چيگ قيامت راشي، نو الله تعالى به پاك له بد نه بيل کؤي پاك به جنت او بد به دوزخ ته واچوي.
مطلب دا چيگ الله تعالى د نيکمرغة او بدمرغة د پيژندلو لپاره معيار او عنوان تگاکلى دى. کيداى شي په يوه شخص کيگ د نيكة او بدة، پاكة او کگندکگة دواؤو ماديگ موجوديگ وي هره يوه چيگ غالبه شوه، نو دا شخص د همغه لوري وي. كه الله تعالى بيگ د خير اراده وکؤه، نو له مرکگ نه مخکيگ به بيگ پاك کؤي او بيا به ديته اؤتيا نه وي چيگ په اور پاك شي. د الله تعالى حکمت دا نه شي قبلولى چيگ خبيث او ناپاك ديگ جنت ته داخل شي، جنت ته به يوازيگ پاك خلك داخليږي، خگوك كه په دنيا کيگ پاك نه وي نو په آخرت کيگ به د دوزخ په اور سره پاكيږي او بيا به جنت ته ننوزي، خو مشرك چيگ سر تر پايه نجس او نا پاك وي، ذات بيگ ناپاك وي، نو هغه په اور سره هم نه شي پاکيدلى، سپى كه په بحر کيگ هم واچوى د پاکيدو امكان بيگ نشته، حگکه ذات بيگ ناپاك دى.
مومن چيگ پاك وي له هر اول ناپاكة نه بيگ حگان ساتلى وي، نو د دوزخ اور وربانديگ حرام دى، حگکه هغه پاك وي داسيگ خگه نه وي پکيگ چيگ په اور سره ورنه پاك کؤاى شي. (سبحان الله الذي طيب لايقبل إلا الطيب).

د رسول الله (ص) په لارښوونو د پوهیګ فرضیت

بندګګان له هر خګه نه مخکیګ دیته اړ دي چیګ رسول الله (ص) و پیژني او په تعلیماتو ییګ حګان پوه کړي، حګکه له رسول الله (ص) نه پرته د نجات او بري لار نه شي موندل کیدلی او د رسول (ص) له لارښوونو پرته په تفصیل سره د پاك او ناپاك پیژندل ممکن ندي پدیګ اساس رسول الله (ص) ته د انسان ضرورت له بل هر ضرورت نه زیات او لوۀ دی.
ویشګ او ژوندی زړه پدیګ پوهیږي چیګ که یوه لحظه هم د رسول الله (ص) هدایت نه وي، نو بنده به ګګمراه کیږي، په زړه کیګ ییګ فساد حګاي نیسي. د بنده نیکمرغي او سعادت د رسول الله (ص) په هدایاتو پوریګ تړلی دی، که د رسول (ص) په لارښوونو عمل نه وي نو نیکمرغي نشته.
خګوك كه غواړي نیکمرغه او بریالی وي، نو وربانديګ لازمه ده چیګ د رسول الله (ص) په لارښوونو او سیرت حګان پوه کړي تر خګو د ناپوهانو له ډليګ نه ووزي او بریالی شي. خګرګګنده ده چیګ د هر خګه مالك الله دی، چا ته ییګ لږ او چا ته ییګ ډیر خیر ورکړیدی، د فضل درجیګ ییګ مختلفیګ دي.

د اوداسه په هکله د رسول الله (ص) هدایات

رسول الله (ص) به غالبا د هر لمانحګه لپاره اودس کاوه، او کله کله به ییګ په یوه اوداسه خګو لمونحګونه هم کول. په اوداسه به ییګ لږ اوبه مصروفولی کله به ییګ یو (مد) یعنی تقریبا د لیتر دریمه برخه او حګینیګ وخت لدینه کمیګ یا خګه زیاتیګ او به استعمالولی. د اوداسه په اوبو کیګ ییګ له اسراف نه منع کړیده، په صحیح روایاتو ثابته ده چیګ د اوداسه په وخت کیګ به ییګ خپل مبارك اندامونه یو حګل، یا دوه او یا دری حګله مینحګل، یا به ییګ حګنیګ اندامونه دوه او حګینیګ نور دری حګله مینحګل . کله به ییګ په یو تاك اوبو سره مضمضمه او استنشاق کاوه او کله به ییګ دا عمل دوه او دری حګله تکرارا وه. مضمضمه او استنشاق به ییګ یو په بل پسیګ کول، مضمضمه به ییګ په ښي او استنشاق به ییګ په چپ لاس کاوه، تګول مبارك سر به ییګ مسح کاوه. داسیګ نه ده شوی چیګ یوازیګ د سر د یویګ برخیګ په مسح ییګ اکتفاء کړیګ وي، خو که د سر مخکینۀ برخه به ییګ مسح کړه، نو په عمامه (پټګکي) به ییګ هم لاس را کاږه.
هیخګ اودس ییګ بیګ له مضمضیګ او استنشاق خګخه ندی کړی، یعنی یو حګل ییګ هم مضمضه او استنشاق ندی ترك کړی. اودس به ییګ په ترتیب سره کاوه، کله ییګ هم بیګ ترتیبه اودس ندی کړی مبارکیګ پښګی به ییګ مینحګلیګ، خو که جرابیګ یا موزیګ به ییګ

اغوستيګ ويګ، نو مسح به ييګ ورباندېګ کوله. د سر له مسحيګ سره به ييګ د غوإونو مسح هم کوله.
د اوداسه د اذکارو په اؤه روايت شوي احاديث صحيح او ثابت ندي. له رسول الله (ص) نه يوازيګ دا ثابته ده چيګ د اوداسه په پيل کيګ به ييګ ((بسم الله ....)) ويله او په پاى کيګ به ييګ فرمايل: ((أشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له و أشهد أن محمدا عبده و رسوله،اللهم اجعلني من التوابين و اجعلني من المتطهرين)) . همدا راز نسايي روايت کؤى چيګ رسول الله (ص) به د اوداسه په پاى کيګ دا دعا فرمايله: ((سبحانك اللهم و بحمدك أشهد أن لا إله إلا أنت أستغفرك و أتوب اليك)) .
دا نده ثابته شوى چيګ رسول الله (ص) يا کوم صحابي (رض) د اوداسه په پيل کيګ په ژبه ويلي وي چيګ: ((نيت ميګ وکؤ)) همدا راز دا هم نده ثابته چيګ رسول الله (ص) ديګ اندامونه له درى حګله نه زيات مينحګلي وي او دا هم نده ورنه ثابته چيګ په اوداسه کيګ ييګ لاسونه له خګنګګلو او پشګيګ له شګنګګريو پورته مينحګليګ وي. رسول الله (ص) به چيګ اودس وکؤ، نو عادت ييګ دا وْ چيګ مخ ، لاس به ييګ په دست پاك يا بل خګه نه وچول. په اوداسه کيګ به ييګ مبارکه إيره هم کله کله خلالوله، خو دا ييګ دايمي سنت نه وْ همدا راز د ګګوتو خلالول ييګ هميش ندي کؤي، خو د ګګوتيګ (انګګشتري) د خوحګولو په هکله يو ضعيف حديث را نقل شويدى.
دا ثابته ده چيګ رسول الله (ص) په موزو او جرابو باندېګ په سفر او اقامت دواؤو حالتو کيګ مسح کؤيده، خو د مقيم لپاره ييګ د مسحيګ موده يوه ورحګ او يوه شپه او د مسافر لپاره ييګ درى ورحګيګ او شپيګ تګاکليګ ده. رسول الله (ص) په جرابو مسح کؤيده او کله کله به ييګ چيګ د مبارك سر مخګينة برخه مسحه کؤه نو په پتګګي به ييګ لاس را کاإه، خو کيداى شي چيګ دا حالات خاص او دا عمل په خاصو شرايطو کيګ شوى وي.
کله به ييګ چيګ موزيګ په پشګو ويګ، نو مسح به ييګ ورباندېګ کوله او که به ييګ مبارکيګ پشګيګ لوخګيګ ويګ، نو مينحګليګ به ييګ، پديګ هکله ييګ هيخګ تکلف نه کاوه.
د تيمم په هکله ييګ سنت دا وْ چيګ مخ او لاسونه به ييګ په يوه ضربه مسح کول. او په هغه حګمکه به ييګ تيمم واهه چيګ لمونحګ به ييګ ورباندېګ کاوه، هلته به که خاوريګ ويګ که ريګګ او يا تيإه، رسول الله (ص) فرماييګ: ((حيثما أدركت رجلا من أمتي الصلاة فعنده مسجده و طهوره: زما د امت په هر فرد چيګ هر چيرته د لمانحګه وخت راغى، نو هملته ييګ

جومات دی او همله ییګ د اوداسه یا تیمم لپاره اوبه یا خاوره ده)) همدا راز فرمایي: ((جعلت لي الارض مسجدا طهورا: زما لپاره تګوله ځګمکه، جومات پاکه او پاکونکیګ ګګرځګول شویګ ده)).

د تبوك په غزا کیګ چیګ رسول الله (ص) او اصحابو (رض) ییګ سفر کاوه هلته تګول ریکګونه وو په ریکګستان کیګ روان وو، هلته اوبه نه ویګ تګولو به تیمم کاوه او تیمم به ییګ په ریکګ کاوه هیڅګ هلته خاوره نه وه او نه داسیګ شوي چیګ رسول الله (ص) دیګ د تیمم لپاره خاوره له ځګان سره وړی او ګګرزولی وي، بلکه په ریکګ به ییګ تیمم کاوه.

تیمم ته ییګ هم د اوداسه حکم ورکوېدی، هیڅګ داسیګ نده شوی چیګ رسول الله (ص) دیګ د هر لمانځګه لپاره بیل بیل تیمم کړی وي او یاییګ دیګ پدیګ امر کړی وي، بلکه هغه (ص) تیمم د اوداسه قایم مقام ګګرځګولی.

د رسول الله (ص) لمونځګ

رسول الله (ص) به چیګ لمانځګه ته پاڅګید ((الله اکبر)) به ییګ وویل. نیت به ییګ په ژبه نه وایه د تابعینو او څګلور واړه امامانو هم همدا طریقه وه.

د رسول الله (ص) دایمي سنت دا وُ چیګ تکبیره تحریمه کیګ به ییګ د ((الله اکبر)) لفظ وایه، له تکبیر سره یو ځګای به ییګ لاسونه پداسیګ حال کیګ د غوږونو تر نرمیو پوریګ پورته کول چیګ مبارکیګ ګګوتیګ به ییګ غځګولی او ورغوي به ییګ د قبلیګ په لور وو. په بل روایت کیګ راغلي چیګ مبارك لاسونه به ییګ تر اوږو پوریګ پورته کول، بیا به ییګ ښګی لاس د چپ لاس په مؤوند یا لږ پورته ایښګود. دا چیګ دواړه لاسونه به ییګ چیرته نیول پدیګ اړه صحیح حدیث شریف ندی ثابت شوی، خو ابو داود له علي (رض) نه روایت کړی فرماییګ: ((من السنة وضع الکف علی الکف في الصلاة تحت السرة: سنت طریقه دا ده چیګ په لمانځګه کیګ د لاس څګپړه د بل لاس پر څګپړه تر نامه لاندیګ کیښګودل شي)) یعنیګ سنت طریقه داده چیګ ښګی لاس د چپ پر مؤوند تر نامه لاندیګ ونیول شي.

رسول الله (ص) به له ((الله اکبر)) وروسته کله دا دعا ولوستله:

«اللهم باعد بيني و بين خطاياي كما باعدت بين المشرق و المغرب، اللهم اغسلني من خطاياي بالماء و الثلج و البرد، اللهم نقني من الذنوب و الخطايا كما ينقى الثوب الأبيض من الدنس: يا الله! له ګناهونو نه ميې دومره لرې لره لكه مشرق چې له مغرب نه لرې دی. يا الله! له ګناهونو نه ميې په اوبو، واوره او يخ (ژلۍ) سره ومينځه، اې الله! له ګناهونو او اشتباهاتو نه مې داسې پاك كړه لكه سپينې جامې چې له خيرو نه پاكيږي».

او كله كله به يې د لمانځه په شروع كې دا دعا كوله: «وجهت وجهي للذي فطر السموات و الارض حنيفا مسلما و ما أنا من المشركين، إن صلاتي و نسكي و محياي و مماتي لله رب العالمين، لا شريك له و بذلك أمرت و أنا أول المسلمين، اللهم أنت الملك لا إله إلا أنت، أنت ربي و أنا عبدك ظلمت نفسي، و اعترفت بذنوبي فاغفرلي ذنوبي جمعيا، إنه لا يغفر الذنوب إلا أنت، و اهدني لأحسن الاخلاق لا يهدي لأحسنها إلا أنت، و اصرف عني سيئها لا يصرف عن سيئها إلا أنت، لبيك و سعديك، و الخير في يديك، و الشر ليس إليك، أنا بك و إليك، تباركت و تعاليت استغفرك و أتوب إليك: مخ مې د هغه ذات په لور كږرځولی چې ځمكې او آسمانونه يې پيدا كړيدي، پداسې حال كې مې مخ د الله په لور كړی چې پاك مسلمان يم او مشرك نه يم. زما لمونځ، قرباني، ژوند او مرګ ټول د هغه الله له پاره دي چې د عالميانو رب او پالونكي دی، شريك نلري، په همدې اسلام او توحيد مامور شوی يم او زه لومړنی مسلمان يم» مونږ به د «أنا أول المسلمين» پر ځای «و أنا من المسلمين: زه له مسلمانانو څخه يم»، وايو، ځكه هغه (لومړنی) لفظ خاص د رسول الله (ص) له پاره دی. يا الله! ته پاچا يې له تا نه پرته بل د عبادت وړ معبود نشته، ته زما رب يې او زه دې بنده يم، ما پخپل ځان ظلم كړی، پخپله ګناه اعتراف كوم، زما ټولې ګناوې راته وبښه له تانه پرته بل څوك ګناه نه شي بښلی، ما ته د نيكو اخلاقو هدايت وكړه، د نيكو اخلاقو په لور له تانه پرته بل څوك هدايت نه شي كولی، له بدو اخلاقونه مې وساته او له تا نه پرته بل څوك ما له بدو اخلاقو څخه نه شي ساتلی، اې الله! ستا امر ته تياريم، آماده يم، ستا ذات بركتي دی ټول خير ستا سره دی او شر له تا څخه ندی، زه د تا په امر موجود شوی يم او ستا لوري ته درتلونكې يم، كمال، بركت او اوچتوالی تا لره دی، بښګنه درنه غواړم او توبه باسم». دې دعا ته د توجه يا ابراهيمي لمانځه دعا ويل كيږي.

او صحيح قول دا دی چې دا دعا به رسول الله (ص) د تهجد (شپې په لمانځه) كې ويله. كله

کله به ییګ دا دعا هم لوستله:

((اللهم رب جبريل و ميكائيل و اسرافيل، فاطر السموات و الارض، عالم الغيب و الشهاده أنت تحكم بين عبادك فيما كانوا فيه يختلفون، اهدني لما اختلف فيه من الحق باذنك، إنك تهدي من تشاء الى صراط مستقيم: ایګ الله! ایګ د جبریل، میکائیل او اسرافیل (ع) ربه! ایګ د آسمان او ځمکیګ خالقه! ایګ په پټګو او ښګکاره عالمه! ته د خپلو بندګګانو تر منځګ د هغوی په اختلافاتو کیګ حکم او فیصله کویګ، ماته په اخلاقي او نورو امورو کیګ د حق هدایت وکؤه، ته چیګ هر چاته و غواؤیګ د نیغیګ لاریګ لارښګوونه کوی)).

او کله کله به ییګ دا دعا لوستله: ((اللهم لك الحمد ، أنت نور السموات و الارض و من فيهن...))

همدا راز دا دعا به ییګ هم کوله: ((سبحانك اللهم و بحمدك و تبارك اسمك و تعالى جدك و لا إله غيرك: ایګ الله! پاکي او ثنا تا لره ده، نوم دیګ مبارك او شان دیګ لوؤ دی، له تا نه پرته بل د عبادت وؤ معبود نشته)).

دا پورته یادیګ شویګ او څګو نوریګ دعا ګګانیګ تګولییګ له رسول الله (ص) نه په صحیح روایت ثابتیګ شویدي چیګ له ((الله اکبر)) ویلو نه وروسته به ییګ لوستلی. دا وروستۀ دعا د احادیثو (السنن) په کتابونو کیګ رانقل شویده، مؤلف له (سبحانك اللهم) نه له هغه نه د مخکیګ ذکر شویو دعاوو روایت قوي بولي، خو له عمر (رض) نه ثابته ده چیګ هغه به د رسول الله (ص) په مقام یا ځګای کیګ همدا (سبحانك اللهم) دعا لوستله او خلکو ته د ښګوونیګ لپاره به ییګ په جهر ویله. امام احمد (رح) وایي: زما مسلك د حضرت عمر (رض) د روایت مطابق دی، او همدا رایه تاییدوم، خو که څګوك د لمانځګه په پیل کیګ د (سبحانك اللهم) په ځګای له رسول (ص) نه روایت شوي بله دعا ووایيګ نو هم باك نلري.

رسول (ص) به پدیګ دعا پسیګ ((أعوذ بالله من الشيطان الرحيم: له رټګل شوي شیطان نه د الله لورته پناه وؤم)) ویل او ورپسیګ به ییګ (بسم الله الرحمن الرحيم) او سوره الفاتحه لوستله. (بسم الله) به ییګ کله کله په جهر او أیره خفیه لوستله.

(الحمد لله)، شریف به ییګ داسیګ تلاوت کاوه چیګ له هر آیت سره به ییګ وقف کاوه او مد به ییګ ورسره کاوه. فاتحه به ییګ چیګ تمامه کؤه نو ((آمين)) به ییګ وایه، که تلاوت به ییګ په جهر کاوه، نو آمین به ییګ هم په جهر وایه او مقتدیانو به هم یو ځګای ورسره آمین کاوه.

د قیام په دوران کیګ به رسول الله (ص) دوه سکتیګ (لنأ توقف) درلود، لومؤة سکته به ییګ د الله اکبر او قراءت (الفاتحه) تر منحګ وه او دوهمه سکته به ییګ د حګینو په قول له فاتحیګ وروسته وه او د حګینو نورو په روایت به له رکوع نه مخکیګ وه. یو قول دا هم دی چیګ له لومؤة سکتیګ نه علاوه دویګ نوریګ سکتیګ ویګ چیګ رسول الله (ص) چوپ پکیګ دریده، خو صحیح خبره داده چیګ د سکتو حګایونه صرف دوه دي او په دریم حګای کی د ساه اخیستلو لپاره أیره لنأه سکته وه او خګرنکګه چیګ أیره لنأه وه، نو حګینو خلکو ییګ هیخګ یادونه نده کؤی په فاتحیګ پسیګ به ییګ بل سورت تلاوت (قراءت) کاوه، کله به ییګ اوإد سورت او أیر آیتونه لوستل او کله به ییګ د سفر یا بل مشکل له امله لنأ سورت قراءت کاوه، خو اکثرا به ییګ اعتدال مراعاتاوه یعنی قراءت به ییګ نه أیر اوإد و او نه أیر لنأ.

د سهار د لمانحګه قراءت

رسول الله (ص) به د سهار په لمانحګه کیګ له (۶۰) نه تر سلو آیتونو پوریګ تلاوت کول. همداراز دا ثابته ده چیګ رسول الله (ص) به د سهار په فرض لمانحګه کیګ (ق) سورت، یا (الروم) سورت، یا (تکویر) سورت یا د (الزلزله) سورت لوسته، البته په دواؤو رکعتونو کیګ. دا هم په صحیح روایت ثابته ده چیګ د سهار په دوو رکعتو کیګ ییګ د (الفلق) او (الناس) سورتونه هم لوستلي دي.

یو حګل رسول الله (ص) په سفر کیګ د سهار د لمانحګه په لومؤي رکعت کیګ د (المؤمنین) سورت پیل کؤ او کله چیګ د موسی او هارون (ع) کیسی ته ورسید تګوخي واخیست نو رکوع ته لاؤ.

د جمعیګ په ورحګ به ییګ د سهار په لمانحګه کیګ ((الم السجده)) سورت او د (انسان) سورت (هل أتی علی الانسان) لوست پدیګ مبارکو سورتونو کیګ د خلقت او قیامت ذکر راغلی دی، د آدم (ع) د پیدایشګت، جنت او دوزخ یادونه پکیګ شویده، د جمعیګ د ورحګیګ حګینیګ پیشګیګ پکیګ یادیګ شویدي. د رسول الله (ص) سنت دا و چیګ د جمعیګ او عید په لمونحګونو کیګ به ییګ (ق) (اقتربت للناس) یعنی (القمر) او (الاعلی) او (الغاشیه) سورتونه لوستل.

د نورو لمونځګونو په قراءت کیګ د رسول الله (ص) سنت

رسول الله (ص) به کله کله د ماسپشګین په لمانځګه کیګ قراءت اٌیر اوإداوه، امام مسلم له ابو سعید (رض) نه روایت کوي وایي رسول الله (ص) به دماسپشګین په لمانځګه کیګ دومره اوإد تلاوت یا قراءت کاوه چیګ لمونځګ به ودرید یو کس به ان تر بقیع پوریګ لاؤ هلته به بییګ خپل کار وکؤ بیرته به خپل کور ته راغی اودس به بییګ وکؤ او رسول الله (ص) به بییګ په لومؤي رکعت کیګ نیوه. کله به بییګ د (السجده) سورت او کله به بییګ د (الاعلی) او کله کله به بییګ د (اللیل) یا
(البروج) سورت قراءت کاوه.
د لمازدیکګر په لمانځګه کیګ به بییګ د ماسپشګین د لمانځګه د اوإده قراءت نیم برابر اٌیتونه لوستل او یا به بییګ د ماسپشګین د لمانځګه د لنأ قراءت برابر یعنی په همغه اندازه قراءت کاوه.
د ماشګام په لمانځګه کیګ د رسول الله (ص) سنت داسیګ نه وٌ لکه نن ورځګ چیګ د مسلمانانو عادت شویدی رسول الله (ص) د ماشګام په دوو لومؤنیو رکعتونو کیګ د (الاعراف) سورت هم لوستلی دی، همدا راز د (الطور) او (المرسلات) سورتونه بییګ هم په همدیګ لمانځګه کیګ قراءت کؤیدي. د ماشګام په لمانځګه کیګ د (قصار مفصل) یعنی لنأو سورتونو همیشه لوستل د مروان بن الحکم عادت وٌ چیګ زید بن ثابت (رض) بییګ پدیګ عادت نیوکیګ هم کؤیګ ویګ.ابن عبدالبر وائي له رسول الله (ص) نه روایت شوي دی چیګ د ماشګام په لمانځګه کیګ بییګ د الاعراف، الصافات، الدخان، الاعلی، التین، الفلق او الناس، المرسلات او قصار مفصل سورتونه قراءت کؤیدي.
د ماسختن په لمانځګه کیګ رسول الله (ص) التین سورت لوستلی دی، معاذ ته بییګ د (الشمس)، (الاعلی) او (اللیل) سورتونو د لوستلو لارښګوونه کؤیده. او معاذ (رض) چیګ (البقره) سورت لوستلی وٌ، نو ورته فرمایلي بییګ وٌ: اٌیا خلك په فتنه کیګ اچویګ ایګ معاذه!. یعنی داییګ نه وه خوشګه چیګ د لماسختن په لمانځګه کیګ دومره اوإد قراءت وشي لکه معاذ (رض) چیګ کؤی وٌ.
امام ابن القیم زیاتوي: موشګوکیګ وهونکو یعنی هغو کسانو چیګ په اٌیره بیؤه لمونځګ کوي همدا یوه کلمه راتګینکګه کؤیده (أفتان أنت یا معاذ ؟) او نورو احادیثو ته هیڅګ پام نه کوي.

د جمعی په لمانځګه کیګ به رسول الله (ص) د (الجمعه) او (المنافقین) او یا (الاعلی) او

(الغاشيه) سورتونه لوستل. د عيد په لمانځګه کيګ به يي‍ګ کله کله د (ق) او (القمر) سورتونه مکمل لوستل او کله کله به يي‍ګ د (الاعلى) او الغاشيه سورتونه لوستل.
دا په لمونځګونو کيګ د رسول الله (ص) دايمي سنت وٌ. خلفاء راشدينو (رض) هم د رسول الله (ص) په همدى سنت عمل کاوه. ابوبکر (رض) يوځګل د سهار په لمانځګه کيګ د (البقره) سورت تلاوت کاوه او لمر خاته ته أير نژدى يي‍ګ سلام وکګرځګاوه. همدا راز عمر (رض) به د سهار په لمانځګه کيګ د (يوسف)، (هود)، (بني اسرائيل) او نور دا أول مبارك سورتونه لوستل.
دا قول چي‍ګ فرمايي‍ګ: ((أيکم أم بالناس فليخفف: هر خګوك چي‍ګ امامت ته وؤانديګ شو بايد له تخفيف نه کار واخلي))، دديګ مطلب دا دى چي‍ګ د رسول الله (ص) سنت بايد مراعات شي، له نسبي تخفيف نه کار واخلي، نه دا چي‍ګ د مقتديانو د هوس په اساس لمونځګ دومره لنأ کؤي چي‍ګ هيځګ د رسول الله (ص) له سنتو سره برابر نه وي. د رسول الله (ص) سنت دا وٌ چي‍ګ د هيځګ لمانځګه لپاره يي‍ګ کوم خاص سورت ندى مقرر کؤى، يوازي‍ګ د جمعي‍ګ او عيد په لمونځګونو کي‍ګ به يي‍ګ خاص سورتونه لوستل. د رسول الله (ص) سنت طريقه دا وه چي‍ګ کله کله به يي‍ګ مکمل سورت لوست او کله به يي‍ګ يو سورت په دوو رکعتونو کي‍ګ قراءت کاوه د سورتونو د وروستة او يا منځګنة برخي‍ګ لوستل له رسول الله (ص) ځګځګه ندي ثابت. په نفل لمانځګه کي‍ګ به رسول الله (ص) په يوه رکعت کي‍ګ دوه سورتونه هم تلاوت کول، او أيرکم داسي‍ګ شويدي چي‍ګ رسول الله (ص) يو سورت په دوو رکعتونو کي‍ګ تکرار کؤى وي. د رسول الله (ص) سنت دا وٌ چي‍ګ په هر لمانځګه کي‍ګ به يي‍ګ لومؤى رکعت اوإداوه، او کله به يي‍ګ دومره اوإد کؤ چي‍ګ تګول خلك به د جماعت لمانځګه ته رارسيدل تګولو به اقتداءکوله ترځګو چي‍ګ هيځګ د پايزار غإ به نه اوريدل کيده يعنى له لري‍ګ ځګايونو نه راتلونکي به هم جماعت ته را رسيدل.

په رکوع کيګ د رسول الله (ص) سنت

رسول الله (ص) به چي‍ګ له قراءت نه فارغ شو، (الله اکبر) به يي‍ګ ووايه (د ځګينو روايتونو په اساس به (يي‍ګ) لاسونه هم پورته کؤل) او رکوع ته به لاؤ، مبارك لاسونه به يي‍ګ پر زنګګنونو کيښګودل تګينګګ به يي‍ګ ونيول، لاسونه به يي‍ګ له دواؤو اؤخونو نه لري‍ګ نيولي وو، مبارکه شا به يي‍ګ شګه اواره کؤي‍ګ وه، سر به يي‍ګ له شا سره بالکل برابر نيولى وٌ. په رکوع کي‍ګ به يي‍ګ ((سبحان ربي العظيم: پاکي ده زما لوى رب ته)) ويل. کله کله به يي‍ګ ورسره او يا يوازي‍ګ ((سبحانك اللهم ربنا و بحمدك، اللهم اغفرلي: پاکي ده تاته اي‍ګ خدايه او حمد،

ثنا ده تا لره، ایگ الله، عفوه راته وکؤه)).
رسول الله (ص) به په رکوع کیگ اکثرا د لس حگله تسبیح په اندازه حگنأ کاوه، دا ییگ عام سنت وُ همدا راز سجده ییگ هم همدومره اوإده وه، کله کله به ییگ رکوع او سجده د قیام په اندازه اوإدوله، خو دا ییگ بعضی وخت او د شپیگ په لمانحگه کیگ عادت وُ.

رسول الله (ص) به حگنیگ وخت په رکوع کیگ دا تسبیح هم ویله: ((سبوح قدوس رب الملائكة و الروح: الله د ستایلو وؤ او مقدس دی، هغه د ملائکو او جبریل (ع) رب دی)). او کله کله به ییگ دا هم ویل: ((اللهم لك ركعت، و بك آمنت، ولك أسلمت، خشع لك سمعي و بصري، و مخي و عظمي و عصبي: ایگ الله تاته رکوع کوم، په تا میگ ایمان راوؤئ، او تاته تسلیم یم، زما غوإونه، سترکگیگ، دماغ، هأوکي او اعصاب میگ تگول تاته تسلیم او تابع دی)).
خو دا ثابته ده چیگ دا تسبیح به ییگ د تهجد لمانحگه په رکوع کیگ ویله. بیا به ییگ له رکوع نه سر پورته کؤ او وبه ییگ فرمایل: ((سمع الله لمن حمده: الله تعالی د هغه چا خبریگ او تسبیح اوري چیگ د الله تعالی ثنا وائي)). لاسونه به ییگ پورته کؤل (د امام ابو حنیفه (رح) په مذهب لاس نه پورته کیإي، نوموؤی امام هم له د رسول الله (ص) په بل حدیث استدلال کوي) له رکوع نه به چیگ پورته شو، سیخ او نیغ به ودرید، پدیگ هکله فرمایي: ((لا تجزئ صلاة لا يقيم الرجل فيها صلبه في الركوع و السجود: هغه لمونحگ نه صحیح کیإي چیگ لمونحگ کونکیگ پکیگ په رکوع او سجده کیگ خپله شا نه سیده کوي یعنیگ له رکوع او سجدیگ نه وروسته په صحیح توکگه قیام او قعده و نکؤي)).

رسول الله (ص) به چیگ له رکوع نه پورته شو و به ییگ ویل: ((ربنا ولك الحمد)) او ((اللهم ربنا لك الحمد: ایگ پرودکگاره! تگول حمد و ثنا تا لره ده)). د رسول الله (ص) سنت طریقه دا وه چیگ له رکوع نه وروسته قیام به ییگ هم د رکوع په اندازه اوإد وُ، او په صحیح روایت ثابته ده چیگ پدیگ وخت (قومه) کیگ به ییگ ویل: ((اللهم ربنا لك الحمد ملء السموات و ملء الارض، ملء ما بينهما، ملء ما شئت من شيئ بعد، أهل الثناء و المجد، أحق ما قال العبد، وكلنا لك عبد، لا مانع لما أعطيت و لا معطي لما منعت، ولاينفع ذا الجد منك الجد: ایگ پروردکگاره! تاته دومره حمد او ثنا ده چیگ آسمانونه أك کؤي حگمکیگ أکیگ کؤي او د حگمکیگ او آسمان تر منحگ دا فضا أکه کؤي، او تگول هغه شیان أك کؤي چیگ تا ییگ اراده کؤیگ، او یا د آسمانونو، حگمکیگ، آسمان او حگمکیگ تر منحگ فاصلیگ او هغه خگه په

اندازه چیگ تاییگ اراده فرمایلیگ ده، ته د ثنا او عظمت لایق یی، ته له هغه ثنا نه د زیات حمد لایق ییگ چیگ بنده کؤیده یا بنده ییگ کولی شي، مونږ تگول ستا بندگگان یو، ته چیگ چاته خگه ورکؤی هیخگوك ییگ نه شي ورنه ایسارولی، او ته چیگ له چا نه خگه ایسار کؤی هیخگوك ییگ نه شي ورکولی، ستا په وؤاندیگ او ستا له ارادیگ پرته د هیچا هخگیگ او کوشش هیخگ نتیجه نلري)).

په بل صحیح روایت کیگ راحگي چیگ رسول الله (ص) به له رکوع نه وروسته د قیام په حالت کیگ فرمایل: ((للهم اغسلني من خطایاي بالماء و الثلج و البرد و نقني من الذنوب و الخطایا کما ینقی الثوب الابیض من الدنس، و باعد بیني و بین خطایاي کما باعدت بین المشرق و المغرب: ایگ ربه! ته میگ له گگناهونو نه په اوبو، واوریگ او یخ (إلة) سره ومینحگه، او له گگناهونو نه میگ داسیگ پاك کؤه لکه سپینیگ جامیگ چیگ له خیرو نه پاکیگ شي، اوله گگناهونو نه میگ دومره لریگ کؤه لکه مشرق چیگ له مغرب نه لیری دی)).

دا هم ثابته ده چیگ رسول الله (ص) به حگنیگ وخت له رکوع نه وروسته ویل: ((لربي الحمد، لربي الحمد)) همدا تسبیح به ییگ دومره تکراروله چیگ د رکوع په اندازه وخت به ییگ ونیو.

مسلم شریف له انس (رض) نه روایت کوي وایي: رسول الله (ص) به چیگ ((سمع الله لمن حمده)) وویل، نو دومره ساعت به ولاؤ وُ چیگ مونږ به فکر کاوه لکه چیگ سهو شو بیا به ییگ سجده وکؤه او د دواؤو سجدو تر منحگ به ییگ هم دومره حگنأ کاوه چیگ مونږ به کگمان وکؤ لکه چیگ سهو شو. دا د رسول الله (ص) سنت وُ. وروسته د بني امیه په دوران کیگ په قومه او جلسه کیگ تخفیف رواج شو، اوس عام تصور دا دی چیگ کگویا همدا سنت طریقه ده، خو حقیقت دا دی چیگ رسول الله (ص) به په قومه او جلسه دواؤو کیگ أیر حگنأ کاوه، شگه مطمئن به دریده بیا به ییگ سجده کوله، او له سجدیگ نه به چیگ پورته شو شگه مطمئن به کیناست بیا به دوهمیگ سجدیگ ته لاؤ.

د رسول الله (ص) سجده

ورپسیگ به ئیگ (الله اکبر) وویل او په سجده به پریوت، لاسونه به ییگ نه پورته کول، لومؤی به ییگ کگونأیگ ورپسیگ لاسونه بیا تگنأه او بیا پزه پر حگمکه ایشگودله اوله سجدیگ نه د پورته کیدو په وخت به ییگ لومؤی تگنأه ورپسیگ پزه، بیا لاسونه ورپسیگ کگونأیگ له حگمکیگ نه پورته کولی. رسول الله (ص) په لمانحگه کیگ له حیواناتو سره له تشبیه نه کلکه نهی کؤیده، امر ییگ کؤیدی چیگ لمونحگ کوونکیگ باید د اوشگ په شان له چو کیدلو یعنیگ

کيناستلو نه آأه وکوي، د کښېدو په شان التفات او کتل ونکوي او د ځناور په شان له کيناستلو، ښکلاستلو نه هم ځان وساتي، په سجده او کيناستو کې هم داسې حالت غوره نکوي چې د سپي ښکلاستو ته ورته وی، همدا راز سجده بې داسې تيزه او په بيړه نه وي لکه کارغه چې موښکوکه وهي او نه بايد د سلام په وخت کې لاسونه داسې پورته کوي لکه د مست آس لکۍ.

رسول الله (ص) به په سجده کې مبارکه تڼدأه او پزه پر ځمکه لګوله، د پتکي په ول يې کله هم سجده نده کړی، زياتره به يې پر ځمکه سجده کوله خو کله کله يې په ختګه، او پوزيګ (بوريا) يا له خرمانه جوړ شوي واړه جای نماز او يا آش شوي پوستکي بانديې هم سجده کوله يعنی لمونځ يې ورباندې کاوه..

سجده به ئې چې وکړه تڼدأه او پزه به يې په صحيح توګه پر ځمکه ولګوله، لاسونه به يې له دواړو آأو نه دومره ليرې نيول چې د تخرګونو سپين والی به يې ښکاريده، لاسونه به يې پر ځمکه د غوړونو او اوږو په برابر ايښودل، ښګه د اعتدال په حالت کې به وَد پښګو ګوتې به يې قبلې ته اوږولې وې د لاسونو ګوتې به يې اواړې پر ځمکه غوړولې وې، نه به أيرې پراخې وې او نه به راغونأې په آرام به يې سجده کوله.

رسول الله (ص) به په سجده کې ((سبحان ربي الاعلی: پاکي ده زما لوی رب لره)) ويل او دا به يې هم ويل: ((سبحانك اللهم ربنا و بحمدك ، اللهم اغفرلي: پاکي ده تا لره يا الله ته زموږ رب يې، اې الله! مغفرت راته وکړه)) او کله به يې فرمايل: ((سبوح قدوس رب الملائكة والروح: الله د تسبيح لايق، پاك او سپيځلی دی، د ملائکو او جبريل (ع) رب دی)). دابه يې هم ويل: ((اللهم لك سجدت وبك آمنت ولك أسلمت، سجد وجهي للذي خلقه و صوره وشق سمعه و بصره، تبارك الله أحسن الخالقين: اې الله! تا ته مې سجده وکړه، په تا مې ايمان دی، تا ته تسليم يم، مخ مې هغه ذات ته سجده وکړه چې پيدا کړی يې دی، غوږونه سترګې يې ورکړيدي، با برکته دی هغه الله چې تر ټولو غوره خالق دی)). همدا راز دا دعا يې هم ويلې ده: ((اللهم اغفرلي ذنبي كله دقه و جله و أوله و آخره و علانيته و سره: اې الله ټولې ګناوې مې وبخښې دي که غټې مخکينۍ دي او که نوی، ښکاره دي او که پټې، ټولې راته معافې کړه)). دا هم ثابته ده چې رسول الله (ص) په سجده کې دا دعا هم ويلې ده: ((اللهم اغفرلي خطاياي و جهلي، و اسرافي في أمري، و ما أنت أعلم به مني اللهم اغفر لي جدي و هزلي، و خطاياي و عمدي، و كل ذلك عندي، اللهم اغفر لي ما

قدمت و ما أخرت، و ما أسررت و ما أعلنت، أنت إلهي لا إله إلا أنت: يا الله! زما د کگناهونو او ناپوهۀ بشگنه راته وکؤيگ، په کارونو کيگ ميگ چيگ اسراف کؤی هغه هم راته معاف کؤه، د تگولو هغو کگناهونو بشگنه راته وکؤه چيگ ته له ما نه زيات پريگ عالم يی، ايگ الله ! زما اشتباهات قصدا رانه شوي وي او که سهوا ، هر خگه ميگ چيگ کؤي هغه راته معاف کؤه، دا تگول زما سره دي، ايگ خدايه! زما مخکينۀ او وروستنۀ، شگکاره، پتگيگ، تگوليگ کگناويگ وبشگه، ته زما الله (خدای) يی او له تا نه پرته بل د عبادت وؤ اله نشته)). رسول الله (ص) امرکؤيدی چيگ بنده بايد په دعا او سجده کيگ شگه دقت وکؤي او په زياته توجه ييگ وکؤي او فرمايلي ييگ دی: (دعا او سجديگ ته توجه وکؤئ طمعه ده چيگ په سجده کيگ مو دعا قبوله شي).

فصل

بيا به ييگ له سجديگ نه سر را پورته کؤ، تکبير به ييگ ووايه، لاسونه به ييگ نه پورته کول، چپه پشگه به ييگ خگموله ورباندیگ به کيناست او شگۀ پشگه به ييگ ودروله، لاسونه به ييگ په ورنونو کيشگودل داسيگ چيگ خگنکگليگ به ييگ پر ورنونو او پنجيگ به ييگ پر کگونأو ويگ، وؤه او ورسره خوا کيگ کگوته به ييگ راغونأيگ کؤيگ وي، منحگنۀ او غتگه کگوته به ييگ حلقه کؤيگ وی، د شهادت کگوته به ييگ پورته کوله، دعا به ييگ کوله، دغه (د شهادت) کگوته به ييگ نه خوحگوله، داسيگ دعا به ييگ کوله: ((اللهم اغفرلي و ارحمني، و اجبرني، و اهدني و ارزقني: ايگ خدايه! مغفرت راته وکؤه او رابانديگ ورحميؤه، اشتباهات ميگ جبران کؤه، هدايت راته وفرمايه او روزي راکؤه)) دا له ابن عباس (رض) نه روايت شويده.

حذيفه (رض) وايي: رسول الله (ص) به پديگ وخت کيگ ويل: ((اللهم اغفرلي: ايگ الله مغفرت راته و فرمايه)) بيا به د کگوتو په سر او زنکگنونو په زور پورته شو، کله به چيگ شگه و دريد قرائت به ييگ شروع کؤ.

رسول الله (ص) به دوهم رکعت هم لکه له د لومؤي رکعت په شان ادا کاوه، صرف په دومره توپير چيگ په دوهم رکعت کيگ به ييگ تسبيح يا د استفتاح دعا نه ويله، سکتيگ يا توقف او تکبير تحريمه به نه وو پکيگ او د لومؤي رکعت په شان به ييگ نه اوإداوه.

په قعده کیګ د رسول الله (ص) سنت

رسول الله (ص) به چیګ تشهد ته کیناست شګی لاس به ییګ پر شګي ورانه او چپ لاس به ییګ پر چپ ورانه کیشګود، د شهادت په ګګوتیګ سره به ییګ اشاره کوله، داسیګ به ییګ نیوله چیګ نه به أیر لوؤه وه او نه أیره تګیتګه، لإ منحنیګ غوندیګ به وه، خوحګوله به ییګ نه، سترګګیګ به ییګ هم همغیګ خواته نیولی ویګ پر چپه پشګه به ییګ تکیه کؤیګ وه. په مسلم کیګ د عبدالله بن زبیر (رض) له خوا په روایت شوي حدیث کیګ راحګي چیګ رسول الله (ص) به په لمانحګه کیګ کیناست نو چپه پشګه به ییګ د پنأة او ورانه په منحګ کیګ ایشګودله، او شګة پشګه به ییګ وغوؤوله، خو دا حالت په اخري قعده کیګ دی، ابن الزبیر روایت کوي چیګ شګة پشګه ییګ خګملوله، خو ابو حمید وایي چیګ شګة پشګه به ییګ دروله، که دقت وکؤو دا اختلاف ندی حګکه لدینه مقصد دادی چیګ رسول (ص) به په شګة پشګه نه کیناست بلکه شګی اؤخ ته به ییګ ایستلی وه چیګ دا حالت د غحګولو او درولو تر منحګ یو حالت وي، او که وویل شي چیګ کله به ییګ اواره غحګوله یا خګملوله او کله به ییګ دروله، نو دا غوره توجیه ده او دا د لمونحګ کوونکي لپاره آسانه طریقه ده، او همداسیګ به ناست و لکه مخکیګ مو چیګ اشاره ورته وکؤه، د تشهد او دواؤو سجدو په منحګ کیګ ییګ د کیناستلو هیئت یا شکل یو وْ. بیا به ییګ تشهد وایه او خپلو اصحابو (رض) ته ییګ امر کاوه چیګ داسیګ وائي: ((التحیات لله و الصلوات و الطیبات، السلام علیك أیها النبي و رحمة الله و برکاته، السلام علینا و علی عباد الله الصالحین، أشهد أن لا إله إلا الله و أشهد أن محمدا عبده ورسوله: تګولی پیرزوینیګ، دعا ګګانیګ او پاکة الله لره دي. سلام دیګ درباندیګ وي ایګ نبي (ص) او د الله رحمت او برکت دیګ درباندیګ وي، پر مونږ او د الله پر نیکو بندګګانو دیګ سلام وي، زه شاهدي وایم چیګ له الله نه پرته بل د عبادت وؤ معبود نشته، او شاهدي وایم چیګ محمد د الله رسول او بنده دی (ص)) تشهد به ییګ په بیؤه خلاصاوه او داسیګ به وْلکه چیګ په سره شویګ تیإه ناست وي.

دا هیځګ ثابته نده چیګ رسول الله (ص) دیګ په لومؤة قعده کیګ درود ویلی وی او یاییګ د قبر له عذابه د نجات دعا کؤی وي، بلکه درود او دعا به ییګ په وروستة قعده کیګ کوله. بیا به ییګ الله اکبر ووایه او پورته به شو. د پورته کیدو طریقه ییګ داسیګ وه چیګ لاسونه به ییګ په ورنونو نیولي په ګګونأو او د ګګوتو په سرونو به پورته شو.

په بخاري او مسلم کیګ راغلي چیګ رسول الله (ص) به دغه وخت هم لاسونه پورته کول په دریم او څګلورم رکعت کیګ به ییګ یوازیګ الفاتحه لوستله.

رسول الله (ص) به په لمانځه کې يو او بل خواته نه کتل. بخاري روايت کوي چې له رسول الله (ص) نه پوښتنه وشوه چې په لمانځه کې يو او بل خوا ته د التفات حکم څه دی؟ رسول الله (ص) وفرمايل: (دا د بنده له لمانځه نه د شيطان غلا ده) خو داسې هم شوي چې رسول الله (ص) د ضرورت په وخت کې په لمانځه کې د ننه کومې خواته متوجه شوی وي خو دا يې دايمي عادت نه و، يو ځل يې د هغه درې خواته توجه کړې وه، ورته کتلي يې وو چې هلته يې لښکر ليږلی و.

دعا

رسول الله (ص) به په دوهمه قعده کې له تشهد نه وروسته دعا کوله، ددې حکم د ابو هريره او فضاله (رض) په حديثونو کې راغلي دی، خو له سلام نه وروسته داسې چې د امام مخ قبلې او يا د مقتديانو لوري ته وي دعا کوي، دا د رسول الله (ص) سنت نه و. په لمانځه پورې مربوطې ټولې دعا ګانې به يې په لمانځه کې د ننه کولې، غوره هم دا ده چې په لمانځه کې د ننه دعا وشي، ځکه لمونځ له الله تعالی سره مستقيمه رابطه ده په لمانځه کې بنده د الله لوري ته داسې متوجه وي، چې له لمانځه نه د باندې هسې توجه نه شي کېدلی. رسول الله (ص) به لومړی ښي اړخ او بيا چپ اړخ ته سلام ګرځاوه فرمايل به يې: (السلام عليکم و رحمة الله). داسې يو روايت هم شته چې رسول الله (ص) به يوازې يو خوا ته سلام ګرځاوه، خو دا روايت ثابت ندی. په (السنن) کې له عائشې (رض) نه يو حديث روايت شويدی چې هغه هم صحيح نه بلکه معلول دی او هغه هم د تهجد د لمانځه په هکله دی او په صراحت سره دا نه وايي چې رسول الله (ص) به په تهجد کې يوازې يوه لوري ته سلام ګرځاوه، خو دا حديث معلول دی او يوازې يو خوا ته پر سلام ګرځولو باندې په پوره صراحت سره دلالت هم نه کوي. رسول الله (ص) به په لمانځه (قعده) کې داسې دعا کوله: ((اللهم إني أعوذبك من عذاب القبر و أعوذبك من فتنة المسيح الدجال، و أعوذبك من فتنة المحيا و الممات، اللهم إني أعوذبك من المأثم و المغرم: يا الله! د قبر له عذاب نه تاته پناه دروړم د دجال له فتنې نه پناه دروړم د مرګ او ژوند له فتنو نه پناه در وړم، له ګناه، شر او بې لارۍ نه پناه دروړم)). او يا به يې دا دعا کوله: ((اللهم اغفرلي ذنبي و وسع لي في داري، وبارك لي في ما رزقتني: اې خدايه: د ګناهونو مغفرت راته وفرمايه، کور او ژوند مې پراخ کړه، او په هغه روزۍ کې چې راکړې دې ده برکت واچوه)). او يا به يې دا دعا فرمايله:

«اللهم إني أسالك الثبات في الامر، و العزيمة على الرشد، وأسألك شكر نعمتك، و حسن عبادتك و أسالك قلبا سليما و أسالك لسانا صادقا، وأسالك من خير ما تعلم و أعوذبك من شر ما تعلم و أستغفرك لما تعلم: ایګ الله! زه د ثبات سوال درنه کوم، د هدایت توفیق درنه غواړم، سوال درنه کوم چیګ د نعمتونو د شکرانیګ توفیق راکړیګ، د ښګه او غوره عبادت، سالم زړه، ریښګتونیګ ژبیګ سوال درنه کوم، هغه خیر درنه غواړم چیګ ته پریګ عالم یی او د هغه خګه له شر نه نجات درنه غواړم چیګ ته پریګ عالم يي، او د هغه خګه بښګنه راته وکړه چیګ علم ییګ له تا سره دی».

په لمانځګه کیګ روایت شویګ دعا ګڼګانیګ تګولیګ د مفرد په صیغه راغلیګ دي. امام احمد وایي چیګ رسول الله (ص) به چیګ په لمانځګه ولاړ و، نو د سجدیګ ځګای ته به ییګ کتل، سر به ییګ پورته آسمان ته نه نیوه، سترګګیګ به ییګ هم نه پټګولی او نه به ییګ پورته نیولیګ د سجدیګ ځګای ته به ییګ نظر وُ. امام احمد وایيګ: چیګ رسول الله (ص) به په قعده کیګ هم له ګګوتیګ نه وړاندیګ نه کتل د رسول الله (ص) لپاره لمونځګ له هرځګه نه لوی نعمت او زیاته خوشالي وه، بلال (رض) ته به ییګ ویل: (بلاله! په لمانځګه مو خوشاله او آرام کړه).

که ځګه هم رسول الله (ص) ته لمونځګ له هر ځګه نه زیات مهم وُ او سکون ییګ تګول په لمانځګه کیګ وُ، خو د مقتدیانو مراعات ییګ هم کاوه، له لمانځګه سره مینیګ د مقتدیانو له حال نه وُ غافل کړی، کله به داسیګ وشول چیګ رسول الله (ص) به لمونځګ شروع کړ، نیت به ییګ دا وُ چیګ قرائت اوږد کړي، خو د ماشوم ژړا به ییګ چیګ واوریدله فورا به ییګ لمونځګ لنډ کړ تر ځګو د ماشوم په مور ګګران تمام نه شي.

رسول الله (ص) به کله داسیګ هم وُ چیګ په فرض لمانځګه کیګ به ییګ خپله لمسة امامه (رض) په غیږ کیګ نیولیګ وه، چیګ ولاړ به وُ په غیږ کیګ به ییګ نیولیګ وه او چیګ رکوع او سجده به ییګ کوله نو په ځګمکه به ییګ کینوله. کله کله به رسول الله (ص) لمونځګ کاوه، په سجده به پروت وُ چیګ حسن (رض) او حسین (رض) به راغلل پر شا به ییګ کیناستل، نو رسول الله (ص) به لدیګ ویریګ نه چیګ و نه لویږي سجده ښګه اوږده کړه. داسیګ هم شوي چیګ رسول الله (ص) به په لمانځګه ولاړ وُ عائشه (رض) به راغله، نو رسول الله (ص) به ورغی دروازه به ییګ ورته خلاصه کړه او بیا به بیرته راغی او لمونځګ به ییګ تکمیل کړ. چا به چیګ سلام وربانديګ واچاوه نو په اشاریګ سره به ییګ د سلام ځګواب هم ورکاوه، دا اشاره به په لاس نه بلکه د سر په أیر کم حرکت سره وه. او د احدیث چیګ وایيګ! «من أشار في صلاته فلیعدها: چا که په لمانځګه کیګ اشاره وکړه، نو لمونځګ دیګ بیرته وګګرځګوي» دا باطل او غیر صحیح دی.

همدا راز رسول الله (ص) به د ضرورت په وخت کیګ په لمانځګه کیګ تګوځل، او پزه به ییګ هم

کشوله، رسول الله (ص) لوځګیګ پشګیګ هم لمونځګ کړی او له پنګو سره ییګ هم لمونځګ ادا کړیدی د پنګو په هکله دا شرط دی چیګ باید داسیګ وي چیګ مسح ورباندیګ جایزه وي.
رسول الله (ص) له یهودانو سره د مخالفت پخاطر امر کړی چیګ مسلمانان د یهودانو په خلاف له پنګو سره هم لمونځګ کولی شي.
رسول الله (ص) ددیګ پخاطر چیګ د ضرورت په وخت کیګ په یوه جامه کیګ د لمانځګه جواز راته وشګیي، کله نا کله ییګ په یوه جامه کیګ هم لمونځګ ادا کړیدی.
رسول الله (ص) یوه میاشت د سهار په لمانځګه کیګ د ضرورت په خاطر قنوت ویلی دی، کله چیګ مشکل رفع شو، نو قنوت ییګ هم پریشګود، سنت ییګ دا وُ چیګ د مشکلاتو په وخت کیګ به ییګ دعا قنوت ویله، او د سهار په لمانځګه کیګ ییګ ځګګه قنوت ویل چیګ دا لمونځګ عادتا اوږد وي او بله دا چیګ سهار د الهي رحمتونو د نزول او د دعا قبلیدو لپاره بهترین وخت دی.

د سهویګ سجده

له رسول الله (ص) نه ثابته ده چیګ فرمایلي ییګ دي: ((إنما أنا بشر أنسى كما تنسون فاذا نسيت فذكروني: زه هم بشریم، ستاسیګ په شان سهوه کیږم، شیان میګ هیریږي، که ځګه شی میګ هیر شول، نو را په یادوی ییګ)).
د رسول الله (ص) سهوه د امت لپاره رحمت او نعمت و، رسول الله (ص) یو ځګل په یوه ځګلور رکعته لمانځګه کیګ اوله قعده ونکړه، سهوه شو قیام ته لاړ، کله ییګ چیګ لمونځګ تمام کړ له سلام نه مخکیګ ییګ سجده سهوه وکړه، نو د رسول الله (ص) لدیګ عمل نه دا حکم ثابت شو چیګ که له چانه په لمانځګه کیګ سهوه وشوه د لمانځګه له ارکانو نه پرته ځګه ورنه پاتیګ شول، نو له سلام ګګرځګولو نه مخکیګ دیګ سجده وکړي (که د لمانځګه کوم رکن یا فرض ورنه پاتیګ شول نو لمونځګ به ګګرځګوي). همدا راز د رسول الله (ص) له همدیګ عمل نه دا حکم هم ثابتیږي چیګ که له چانه لومړنۍ قعده هیره شوه قیام ته لاړ ، نو بیرته دیګ قعدیګ ته نه ګګرځګي قیام دیګ وکړي او بیا دیګ د سهویګ سجده ادا کړي.
یوځګل رسول الله (ص) د ماسختن په لمانځګه کیګ سهو شو له دوهم رکعت نه وروسته ییګ سلام وګګرځګاوه ځګه خبریګ ییګ هم وکړیګ، بیا ییګ ور په یاد شوه چیګ لمونځګ ییګ ندی پوره کړی، نو پاځګید لمونځګ ییګ پوره کړ سلام ییګ و ګګرځګاوه بیا ییګ د سهویګ سجده وکړه ورپسیګ ییګ بیا سلام و ګګرځګاوه.
یو وخت رسول الله (ص) لمونځګ کاوه یو رکعت ورته پاتیګ وُ چیګ سلام ییګ وګګرځګاوه، طلحه (رض) ورته وویل: یا رسول الله (ص) یو رکعت درنه پاتیګ شو. رسول الله (ص) بیرته جومات ته

راغی، بلال (رض) ته ېې دا قامت امر وکړ، هغه اقامت ووایه او رسول الله (ص) هغه یو رکعت مکمل کړ. دا حدیث شریف امام احمد روایت کړیدی.
رسول الله (ص) د ماسپښګین په لمانځګه کیګ هم سهوه شویدی، یو ځګل ییګ د ماسپښګین لمونځګ پنځګه رکعته وکړ اصحابو (رض) ورته وویل: یا رسول الله (ص) ! پنځګه رکعته دیګ وکړل، نو رسول الله (ص) له سلام نه وروسته سجده وکړه. داسیګ هم شویده چیګ یوځګل رسول الله (ص) د لمازدیککر لمونځګ دری رکعته وکړ بیاییګ خپل کور ته تشریف یووړ. وروسته اصحابو (رض) ور په یاد کړه، رسول الله (ص) بیرته راووت، یوبل رکعت ییګ هم ادا کړ، سلام ییګ وګګرځګاوه، سجده ییګ وکړه بیاییګ سلام وګګرځګاوه او لمونځګ تکمیل شو. په لمانځګه کیګ له رسول الله (ص) نه د سهویګ همدا پنځګه حالتونه یا مواضع ثابت شویدي.
رسول الله (ص) به په لمانځګه کیګ سترګګی نه پټګولی. او امام احمد (رح) په لمانځګه کیګ سترګګیګ پټګول مکروه ګګڼګي، ویل کیږی چیګ دا د یهودانو عادت دی، خو صحیح خبره داده چیګ که په لوځګو سترګګو په خشوع اوخضوع کیګ نقص نه راته نو بهتره همدا ده چیګ سترګګیګ لوځګیګ وي، خو که د سترګګو مخ ته داسیګ ځګه وْ چیګ لمونځګ کوونکیګ ییګ مصروفاوه خشوع ییګ زیانمنوله، نو بیا که سترګګیګ پټګیګ هم شي کراهیت نلري، ځګکه خشوع اصل او مطلوب ده.
د رسول الله (ص) سنت دا وْ چیګ سلام به ییګ وګګرځګاوه نو دری ځګله به ییګ استغفار وایه او ورپسیګ به ییګ فرمایل: ((اللهم أنت السلام، و منك السلام تبارکت یا ذالجلال و الاکرام: یا الله! ته سلام ییګ، او سلامتیا له تاسره ده، بابرکته یی ایګ د عظمت او اکرام ښګښګتنه)) همدا به ییګ ویل بیا به ییګ فورا مخ له قبلیګ نه د مقتدیانو لوري ته اړاوه، ځپلیګ ښګة او چپیګ خواته به ییګ وکتل بیا به بالکل مخامخ مقتدیانو ته کیناست، د سهار لمونځګ به ییګ چیګ ادا کړ نو تر لمر ختلو پوری به پخپل جای نماز ناست وْ.
رسول الله (ص) به له هر فرض لمانځګه نه وروسته فرمایل: ((لا إله إلا الله وحده لا شریك له، له الملك و له الحمد و هو علی کل شئ قدیر: له الله نه پرته بل د عبادت وړ معبود نشته، الله یو دی شریك نلري، واکمني همده لره ده، تګوله ثنا هم ده لره ده او الله په هر ځګه قادر دی)) ((اللهم لا مانع لما أعطیت و لا معطي لما منعت ولا ینفع ذالجد منك الجد و لا حول ولا قوة إلا بالله، لا إله إلا الله ، ولا نعبد إلا إیاه، له النعمة وله الفضل و له الثناء الحسن، لا إله إلا الله مخلصین له الدین ولوکره الکافرون: یا الله! ستا ورکړه ځګوك نشي بندولی، او ستا له لوري بند شوی ځګیز ځګوك نه شي ورکولی، ستا په وړاندیګ ستا له ارادیګ پرته هیځګ عمل او

کوشش کګتګور او موثر نشي واقع کيدلی، له الله تعالی نه پرته نه ځګوك د کوم کار د کولو توان لري او نه له کوم کار نه د منع کولو وس، له الله تعالی نه پرته بل د عبادت وړ معبود نشته، مونږ له الله پرته د بل چا عبادت نه کوو، نعمت همده لره دی، د فضل خاوند دی، تر ټګولو غوره حمد همده لره دی، له الله تعالی نه پرته بل د عبادت وړ معبود نشته مونږ خپل دين هغه ته سوچه او خالص کړيدی، که څګه هم کافران دا نه خوشګوي)).

رسول الله (ص) خپل امت ته لارشګوونه کړيده چيګ له هر فرض لمانځګه نه وروسته دری ديرش ځګله (سبحان الله)، دری ديرش واری (الحمد لله) او (۳۳) ځګله (الله اکبر) او يو ځګل (لا إله إلا الله وحده لا شريك له، له الملك و له الحمد و هو على كل شئ قدير: له الله تعالی پرته بل د عبادت وړ معبود نشته الله يو دی شريك نلري، حمد او واکمني همده لره ده او همغه په هر څګه قادر دی) ووايي.

ابن حبان له حارث بن مسلم نه روايت کړی وايي: رسول الله (ص) فرمايلي: کله ديګ چيګ د سهار لمونځګ وکړ، نو مخکيګ لدينه چيګ څګه خبريګ وکړی اوه (۷) ځګله ووايه: ((اللهم اجرني من النار: يا الله له اور نه نجات راکړيګ)). که ته دا وواييګ او په همديګ ورځګ مړ شيګ، نو الله تعالی به له اور نه نجات درکړي. او د ماښګام لمونځګ ديګ چيګ وکړ، نو له خبرو نه مخکيګ اوه ځګله ((اللهم اجرني من النار)) ووايه که ته په همديګ شپه مړ شوی، نو الله تعالی به له اور نه نجات در په برخه کړي.

د رسول الله (ص) سنت وْ چيګ کله به ييګ چيګ کوم ديوال ته لمونځګ کاوه، نو له ديوال نه به أير لريګ نه دريده فقط دومره فاصله به ييګ پريښګودله چيګ يو پسه به پکيګ تيريدلی شوای. که کوميګ ستنيګ، ونيګ او يا لرګګي ته به دريده، نو بالکل به سيده همغه لور ته نه دريده بلکه خپله مبارکه ښګی او يا چپه وروځګيګ به ييګ د هغيګ ونيګ يا ستنيګ په برابری نيوله، بالکل به ييګ دا ونه يا ستنيګ مخامخ، مخ ته نه برابروله، په سفر کيګ به ييګ نيزه يا کجاوه مخيګ ته ايښګودله او د ستريګ په حيث به ييګ کار ورنه اخيست. رسول الله (ص) امر کړيدی چيګ لمونځګ کوونکيګ البته په پراخ ميدان کيګ بايد د ځګان لپاره يو سُتره کيږدی، هغه لکنګه (همسا) وي که غشی يا بل څګه شی، که هيځګ ييګ ونه موندل نو خپليګ مخيګ ته ديګ پر ځګمکه خط راکش کړي.

که سُتره ييګ نه وه ايښګی، همداسيګ په لمانځګه ولاړ وْ، که ښګځګه، خر او تور سپی ييګ له مخی نه تير شو، نو لمونځګ ييګ قطع يا فاسد شو، بايد وييګ کګرځګوي دا په صحيح حديث سره ثابته ده دديګ روايت مخالف روايت که صحيح دی، نو په حکم کيګ صريح ندی او کوم چيګ صريح دی، نو صحيح ندی.

رسول الله (ص) به ځګنیګ وخت لمونځګ کاوه او عائشه (رض) به ییګ مخیګ ته ویده وه، خو د ویده حکم د تیریدونکي په شان ندی،ځګکه دا ندي روا چیګ خګوك د لمانځګه له مخیګ نه تیر شي، خو دا جواز لري او مکروه نده چیګ خګوك د لمونځګ کوونکي مخیګ ته کیني یا ویده وي.

د سنت لمانځګه په هکله د رسول الله (ص) لارشګوونیګ

رسول الله (ص) به چیګ مقیم وْنو همیش به ییګ د ورځګیګ لس رکعته سنت لمونځګ ادا کاوه او دا هغه سنت دي چیګ ابن عمر (رض) ییګ په هکله واییګ: له رسول الله (ص) نه میګ لس رکعته لمونځګ شګه زده او اخذ کؤیدی، دوه رکعته د ماسپشګین له لمانځګه نه مخکیګ او دوه رکعته ورنه وروسته، دوه رکعته د ماشګام له لمانځګه نه وروسته ، او دوه رکعته د ماسختن له لمانځګه نه وروسته په کور کیګ، او دوه رکعته د سهار له لمانځګه نه مخکیګ، او کله کله به ییګ د ماسپشګین له لمانځګه نه مخکیګ خګلور رکعته سنت ادا کول او که کله به د ماسپشګین له لمانځګه نه وروسته دوه رکعته ورنه پاتیګ شول، نو د مازدیګګر له لمانځګه نه وروسته به ییګ د نهي په وخت کیګ د هغه قضایی راوؤه.
د ماشګام له لمانځګه نه مخکیګ د دوو رکعتو سنت لمونځګ په هکله رسول الله (ص) فرمایي: ((صلوا قبل المغرب رکعتین: یعنی له ماشګام لمانځګه نه مخکیګ دوه رکعته سنت وکؤی))، خو په دریم ځګل فرمائي: ((لمن شاء)) یعنی دا سنت د هغه خګوك وکؤي چیګ زؤه ییګ وي، مطلب دا چیګ له ماشګام لمانځګه نه مخکیګ دوه رکعته لمونځګ مستحب دی او دایمي یا موکد سنت ندی.
د رسول الله (ص) سنت دا وْ چیګ هغه سنت او نفل لمونځګونه چیګ خاص سبب به ییګ نه و، اکثرا په کور کیګ کول، خصوصا د ماشګام سنت چیګ دا ییګ تل په کور کیګ ادا کؤیدي، پداسیګ حال کیګ چیګ د ماشګام له سنتو نه پرته ییګ نور سنت لمونځګونه په جومات کیګ هم کؤیدي. رسول الله (ص) به د سهار سنت په أیر مواظبت سره کول، کله به ییګ هم د سهار سنت او وتر نه پریشګودل، په سفر او حضر دواؤو حالتو کیګ به ییګ په پابندة سره ادا کول، او دا نده ثابته شوی چیګ رسول الله (ص) دیګ د سهار له سنتو او وتر لمانځګه نه پرته نور سنت لمونځګونه په سفر کیګ کؤي وي.
علماء پدیګ کیګ اختلاف لري چیګ کوم یو أیر موکد دی د سهار سنت او که وتر؟خګرنګګه چیګ د سهار سنت لمونځګ د مسلمان د ورځګني عمل پیل او وتر ییګ پای دی، ځګکه به هم رسول الله (ص) پدیګ دواؤو لمونځګونو کیګ د ((قل یا ایها الکافرون)) او ((قل هوالله احد))

سورتونه لوستل. دا دواؤه مبارك سورتونه د علم ، عمل، اراديگ او اعتقاد توحيد بيانوي او دلالت وربانديگ كوي. ((قل هو الله احد)) د الله تعالى لپاره احديت په اثبات رسوي او هر أول شرك ردوي له الله تعالى نه د ولد او والد نفي كوي، د هغه تعالى صمديت (بيگ نيازي) او عظمت خگركگندوي، د هر أول سيال او شريك نفي كوي، د الله تعالى هر أول كمال په ثبوت رسوي او هر أول نقص ورنه نفي كوي، همدا وجه ده چيگ دا سورت د قرآنكريم له دريميگ برخي سره برابر دى او ثلث القرآن ورته ويل كيږي. د قرآنكريم مضمون او مدار انشاء او خبر دى، انشاء په درى أوله ده: امر، نهى او اباحت، خبر په دوه أوله دى: يو خبر د الله تعالى د ذات، صفاتو، نومونو او احكامو په هكله او دوهم أول خبر د مخلوقاتو په هكله. د اخلاص سورت يوازيگ د الله تعالى په هكله خبر راكوي، د هغه تعالى اسماء او صفات بيانوي، نو حگكه د قرآنكريم له دريميگ برخيگ سره برابر دى. دديگ سورت لوستل قاري ته له علمي يا اعتقادي شرك نه نجات وركوي. همدا راز د (الكافرون) سورت قاري له عملي شرك نه ژغوري خگرنكگه چيگ علم له عمل نه وؤانديگ دى، نو د اخلاص سورت ثلث القرآن او د الكافرون سورت ربع القرآن بلل شويدى.

خو دا هم خگركگنده ده چيگ عملي شرك زيات دى او پر أيرو بانديگ دغه أول شرك غلبه موندلى، او له مينحگه وؤل ييگ هم آسانه نه دى، يوازيگ په دليل او حجت له مينحگه تللى شي، نو حگكه په ((قل يا ايها الكافرون)) سورت كيگ د همديگ أول شرك په ابطال او له مينحگه وؤلو په تكرار سره تاكيد شويدى، او له همدى كبله رسول (ص) همدا مبارك سورتونه د طواف په لمانحگه كيگ لوستل، حگكه حج د توحيد شعار دى، او همدا وجه ده چيگ د سهار په پيل او د شپى په پاى كيگ ييگ لوستل تر خگو د ورحگني كار پيل او پاى ييگ په همديگ مباركو سورتونو سره وي.

رسول الله (ص) به چيگ د سهار سنت وكؤل، نو په شگي اؤخ به ييگ أاه ووهله. پدى هكله اهل الظاهر افراط كوي او د سهار له سنتو نه وروسته أاه وهل واجب بولي، بله أله بيا له تفريط نه كار اخلي او دا عمل مكروه بولي. خو امام مالك (رح) له وسط نه كار اخستى او فرمايي كه چا د سهار له سنتو نه وروسته أاه ووهله همدا ورته استراحت وُ، نو پروا نلري او كه چا دا عمل ونكؤ، نو هم باك نلرى، خو دا عمل سنت بلل مكروه عمل دى يعنى د استراحت لپاره جائز خو د سنتو په نيت ييگ كول مكروه دي.

په قيام الليل يا تهجد لمانحگه كيگ د رسول الله (ص) سنت

رسول الله (ص) به په سفر او اقامت دواؤو حالتو كيگ د شپيگ لمونحگ (تهجد) نه ترك كاوه. كه به ناروغ وُ او يا به د شپيگ ويده پاتيگ شو نو د ورحگيگ به ييگ ١٢-

رکعته نفل لمونځ کاوه. له شيخ الاسلام ابن تيميه (رح) نه مې اوريدلي چې وايي: د رسول الله دا عمل پدې دلالت کوي چې وتر لمونځ قضائي نلري، وتر هم لکه د تحيه المسجد، کسوف، خسوف، او استسقاء د لمانځګه په شان دی چې وخت او محل يې فوت شي، نو قضايي نلري، او له وتر لمانځګه نه هدف دا دی چې د شپې وروستی لمونځ بايد وتر وي.
رسول الله (ص) به د شپې لمونځ (تهجد) يوولس او يا ديارلس رکعته کول، زياتره علماء پدې اتفاق لري چې تهجد لمونځ يوولس رکعته دی او د پاته دوو نورو رکعتونو د تفسير په هکله اختلاف راغلی دی چې آيا دا د سهار دوه رکعته سنت دي او که نه له هغې پرته دوه نور رکعته هم رسول الله (ص) کؤيدي؟
که د رسول الله (ص) د تهجد لمونځ له فرض لمونځونو او نورو موکدو سنتو سره يو ځای کؤو نو ويلی شو چې رسول الله (ص) به هميشه په يوه شپه او ورځ کې څلويښت رکعته لمونځ کاوه او لدينه زيات يې چې کؤي هغه دايمي او موکد نه دي کله به يې کول اوکله نه.

بنده ته لازمه ده چې د رسول الله (ص) پدې سنتو پوره او هميشه عمل وکؤي، څکوک چې په شپه او ورځ کې د چا دروازه څلويښت ځګله وټکوي حتما به ځواب ورته وايي، سوال به يې مني، الله تعالی خو له تګولو نه زيات مرسته کونکي دی.
رسول الله (ص) به چې د شپې له مخې راويګګښګ شو فرمايل به يې: ((لا إله إلا أنت سبحانك اللهم استغفرك لذنبي وأسألك رحمتك اللهم زدني علما و لا تزغ قلبي بعد إذ هديتني و هب لي من لدنك رحمة إنك أنت الوهاب: يا الله له تا نه پرته بل د عبادت وؤ معبود نشته تګوله پاکي تا لره ده، يا الله! د خپلو ګګناهونو بښګنه درنه غواړم، د رحمت سوال درنه کوم، يا الله علم مې زيات کؤه، له هدايت نه وروسته مې زړه مه کاږه، له خپل لوري رحمت را باندې وکؤه په تحقيق سره چې ته وهاب (بندګګانو ته د هر څګه ورکونکې) يې)).
او کله به چې له خوب نه را پاڅګيد فرمايل به يې ((الحمد لله الذي أحيانا بعد ما أماتنا و إليه النشور: تګول حمد او ثنا هغه الله لره ده چې له مرګګ نه يې بيرته را ژوندي کؤو او د تګولو بازګګشت د همغه (الله) لوري ته دی)) دا دعا به يې وکؤه بيا به يې مسواك واهه، او د آل عمران سورت لس وروستني آيتونه به يې تلاوت کول:
((إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ وَاخْتِلافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِأُولِي الأَلْبَابِ)) ((آل عمران: ۱۹۰)) .
ترجمه: [بيشکه په پيدا کولو د آسمانونو او ځمکې کې (سره له هغو شيانو چې په دغو دواړو کې دي) او په اختلاف د شپې او ورځې کې (چې تل اوړدېږي، لنډېږي پرله

پسیگ حګي او راحګي کله رنګا کله تیاره کله یخ او کله تودیږي) هرومرو (خامخا) دلائل دي (د الله د قدرت) لپاره د خاوندانو د(خالصو) عقلونو)].
بیا به ییگ اودس وکؤ او دوه رکعته مختصر لمونځگ به ییگ ادا کؤ.
د رسول الله (ص) سنت دا وٌ چیگ شپه به نیمایي ته ورسیده او یا لدینه لږ مخکیگ، وروسته، نو پاخگیده به تهجد لمونځگ به ییگ ادا کؤ او خپله وظګیفه به ییگ کله بیله، بیله یعنی په خګو برخو ویشله او کله به ییگ یوځګای او متصله کوله په خګو برخو سره د ادا کولو په هکله ابن عباس (رض) روایت کوي چیگ رسول الله (ص) د شپیگ پاخگید دوه رکعته لمونځگ ییگ وکؤ بیا لاؤ او ویده شو، بیا را پاخگید دوه رکعته لمونځگ ییگ وکؤ ورپسیگ ویده شو وروسته بیا را پاخگید او دوه رکعته لمونځگ ییگ وکؤ، هر ځګل به ییگ اودس تازه کاوه او مسواك به ییگ واهه، په پای کیگ ییگ له شپږو رکعتونو وروسته دری رکعته وتر لمونځگ ادا کؤ، خو یاده دیگ وي چیگ زیاتره به ییگ د تهجد لمونځگ متصل او یو بل پسیگ ادا کاوه.
له رسول الله (ص) نه د وتر لمانځگه په هکله مختلف روایات را نقل شویدي، یو د ابن عباس (رض) پورتنی روایت، بل دا چیگ رسول الله (ص) به اّته رکعته نفل لمونځگ کاوه له هرو دوو رکعتونو وروسته به ییگ سلام ګګرځګاوه او ورپسیگ به ییگ په یوه نیت پنځګه رکعته وتر لمونځگ ادا کاوه پدیگ پنځګو رکعتو کیگ به یوازیگ په وروستة قعده کیگ کیناست. دریم روایت دادی چیگ اّته رکعته به ییگ متصل ادا کول په اّتم رکعت کیگ به کیناست د الله تعالی حمد، ذکر او ثنا به ییگ ویله بیا به ییگ له سلامه پاخگید او نهم رکعت به ییگ وکؤ بیا به قعدیگ ته کیناست او له تشهد، درود او دعا نه وروسته به ییگ سلام وګګرځګاوه، بیا به ییگ دوه رکعته نور لمونځگ هم وکؤ. بل روایت دادی چیگ اوه رکعته لمونځگ به ییگ کاوه په شپږم رکعت کیگ به کیناست، حمد او دعا به ییگ وویله، بیا به پاخگید اووم رکعت به ییگ پوره کؤ، ورپسیگ به ییگ په ناسته دوه رکعته نور هم وکؤل.
داسیگ روایت هم راغلی چیگ رسول الله (ص) به د شپیگ لمونځگ دوه، دوه رکعته ادا کاوه ورپسیگ به ییگ دری رکعته وتر وکؤل چیگ لومړۀ قعده به نه وه پکیگ، دا روایت امام احمد له عائشه (رض) نه نقل کړیدی، خو پدیگ روایت کیگ خګه اشکال وجود لري ځګکه ابن حبان روایت کوی چیگ ابو هریره را نقلوي چیگ: ((لا توتر بثلاث، أوتر بخمس أوسبع، ولا تشبهوا بصلاة المغرب: دری رکعته وتر مه کوئ وتر باید پنځګه، یا اوه رکعته وکؤئ، د لماشګام له لمانځګه سره مشابهت مه ورکوئ او مه ییگ ورسره برابروئ)). دار قطني واییگ ددیگ روایت سند صحیح دی.
حرب وایي له امام احمد (رح) نه د وترو په هکله پوشګتنه وشوه، ده ورته وویل: په دوهم رکعت کیگ به سلام ګګرځګوی، خو که چا سلام و نه ګګرځګاوه طمعه ده چیگ خګه تاوان و نه لري، خو له رسول الله (ص) نه دا ثابته ده چیگ هغه به له دوهم رکعت نه وروسته سلام ګګرځګاوه بیا به ییگ

دریم رکعت پوره کاوه،او د ابو طالب له خوا روایت شوی روایت کیګ وایي: زیات او قوي احادیث په کګوشګي توکګه د یوه رکعت په ادا کولو دلالت کوي او زه همدا رایه تائیدوم.
لدیګ جملیګ احادیثو نه چیګ د وترو طریقه شګییګ یو دا هم دی: نساییګ له حذیفه (رض) نه روایت کؤی واییګ: ما له رسول الله (ص) سره په رمضان میاشت کیګ لمونحګ کاوه، رکوع ییګ چیګ وکؤه د قیام په اندازه ییګ حګنأ وکؤ او ویل ییګ: ((سبحان ربي العظیم))....... دا حدیث شریف اوإد دی په یوه برخه کیګ ییګ راحګي چیګ وایي: رسول (ص) خګلور رکعته لمونحګ وکؤ چیګ بلال (رض) ورته راغی او د سهار د لمانحګه بلنه ییګ ورکؤه. رسول الله (ص) به د شپی په لومؤی، منحګنة او وروستة برخه کیګ وتر کول، یوه شپه ییګ تګوله شپه یوازیګ دا یو آیت شریف تکرار اوه: ((إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ)) ((المائده: ۱۱۸))
ترجمه:[که عذاب ورکؤیګ ته (ایګ الله!) دوی ته، نو بیشکه دوی بندګګان ستا دي (او ته ییګ مالك ییګ، نو نشته هیڅګ اعتراض پر تاسیګ) او که بشګنه وکؤی دوی ته، نو بیشکه ته هم دا ته ییګ شګه غالب شوی (په انفاذ د احکامو) لوی حکمت والا (چیګ هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوی)].
رسول الله (ص) به دشپیګ له خوا دری أوله لمونحګ کاوه:
۱:- زیاتره به ییګ په ولاؤه د شپیګ لمونحګ ادا کاوه.
۲:- په ناسته به ییګ لمونحګ کاوه.
۳:- حګنیګ وخت به ییګ لمونحګ په ناسته شروع کؤ، قرائت به ییګ لوست چیګ آخر ته به نژدی شو، نو به پاخګید او وروسته به ییګ رکوع وکؤه.
له رسول الله (ص) نه ثابته ده چیګ له وتر لمانحګه نه وروسته به ییګ دوه رکعته نفل لمونحګ کاوه، دغه دوه رکعته به ییګ هم کله په ناسته ادا کول، او کله به ییګ شروع په ناسته وکؤه او په آخر کیګ به پاخګید او رکوع به ییګ وکؤه، دا حدیث ددیګ موجب شوی چیګ له یو شمیر علماوو سره اشکال پیدا کؤي هغوی د همدیګ اشکال په بناء وایي: دا خبر یا حدیث خو د رسول الله (ص) لدیګ قول سره تناقض او تعارض لري چیګ فرماییګ: ((اجعلوا آخر صلاتکم باللیل وترا: د شپیګ وروستی لمونحګ مو وترکګرحګوئ)). امام احمد (رح) واییګ: زه پخپله له وترو نه وروسته دوه رکعته نفل نه کوم، خو نور خګوك ییګ له ادا کولو هم نه منع کوم. امام مالك (رح) هم همدا دوه رکعته نفل لمونحګ نه مني، خو صحیح خبره داده چیګ وتر مستقل عبادت دی او ورپسیګ دوه رکعته نفل لمونحګ داسیګ دي لکه د ماشګام په لمانحګه پسیګ دوه رکعته سنت لمونحګ، نو په وترو پسیګ دوه رکعته نفل د وترو لپاره تکمیل کونکي دي.

له رسول الله (ص) نه په صحیح روایت نده ثابته شوی چې هغه مبارك دې په وتر لمانځه کې قنوت لوستی وی، پدی هکله یوازې ابن ماجه یو حدیث روایت کړیدی. امام احمد (رح) وايي: په وترو کې د قنوت په هکله له رسول الله (ص) نه روایت ندی ثابت، خو عمر (رض) به تګول کال وتر لمانځه کې قنوت لوست.

پدې هکله له حسن بن علي (رض) نه اهل السنن هم یو روایت رانقل کړیدی، ترمذي (رح) وايي: دا حدیث حسن دی، پدې حدیث کې چې یو راوي یې ابي حوراء السعدي دی د قنوت دا دعا راغلی ده: ((اللهم اهدني فيمن هديت و عافني فيمن عافيت و تولني فيمن توليت وبارك لي فيما أعطيت و قني شرما قضيت إنك تقضي و لا يقضى عليك، إنه لا يذل من واليت و لا يعز من عاديت تباركت ربنا و تعاليت: یا الله ماته د هغو کسانو په شان هدایت وکړه چې تا ورته هدایت کړیدی، او د هغو کسانو په شان عافیت راکړه چې عافیت دې ورکړیدی، او د هغو کسانو په شان مې سرپرستي وکړه چې ته یې سرپرستي کوی، خګه دې چې راکړي په هغه کې راته برکت واچوه، له هغه شرنه مې په امن وساته چې تا یې فیصله کړیده، فیصلې ته کوی او هیڅوك ستا په اړه فیصله نه شي کولی، د چا چې ته مل وی هغه به کله هم ذلیل نشي، او له چا سره چې ته دشګمني وکړې، نو هغه به کله د عزت خاوند نشي، یا ربه! ته با برکته او د لوړ شان خاوند یې)).

په وتر لمانځه کې د قنوت لوستل له عمر ، ابي بن کعب، او ابن مسعود (رض) نه ثابت دي. ابو داود او نسایي له ابي بن کعب (رض) نه روایت کوي وايي: رسول الله (ص) به په وتر لمانځه کې د ((سبح اسم ربك الاعلى)) ((قل يا ايها الكافرون)) او ((قل هو الله احد)) سورتونه تلاوت کول. سلام به یې چې وګرځاوه نو درې ځله به یې فرمایل: ((سبحان الملك القدوس: ثنا ده هغه ذات لره چې واکمن او پاك دی)) په دریم ځل به یې خپل غږ اوإداوه او اوچتاوه.

رسول الله (ص) به چې کوم سورت لوست نو أیر په تدبر سره به یې تلاوت کاوه، په ترتیل سره به یې لوست، که به سورت لنأ هم وٰ دومره وخت به یې پریګ تیراوه لکه د یوه اوإده سورت په تلاوت. د قرآنکریم له تلاوت نه هدف دادی چې تدبر او تفکر پکې وشي، په معنی یې پوه او عمل پرې وشي، تلاوت او حفظ یې پر مفاهیمو د پوهیدو وسیله ده. یو شمیر علماء وايي: قرآنکریم ددې لپاره نازل شوی چې عمل پری وکړای شي، نو تلاوت ځګانګګوی عمل وشمیرئ او داسې یې تلاوت کړئ چې تلاوت مو د عمل وسیله شي.

شعبه وایي: ابو حمزه وايي: ابن عباس (رض) ته مې وویل زه أیر تیز تلاوت کوم تردې حده چې په یوه شپه کې یو یا دوه ځله قرآنکریم ختموم، ابن عباس (رض) راته وفرمایل: زه چې یو سورت تلاوت کړم، هغه ستا له تګول ختم نه غوره ګڼګم، که بیا هم داسې کوی او تګول

قرآنکريم ختموی، نو قرآنکريم داسيګ تلاوت کوه چيګ غوإونه ييګ ديګ اوري او زؤه ديګ پری پوه شي. ابراهيم وايي علقمه، عبدالله بن مسعود (رض) ته تلاوت وکؤ، هغه ورته وفرمايل: موراو پلار ميګ درنه قربان شه، په تر تيل سره تلاوت کوه، دا د قرآنکريم زينت دی. عبدالله بن مسعود واييګ: قرآنکريم داسيګ مه تلاوت کوئ لکه شعر او مه ييګ داسيګ لولئ لکه نثر، بلکه په پوره تدبر سره ييګ ولولی، په معنی کيګ ييګ فکر وکؤئ! داسيګ چيګ زؤونه مو په حرکت راولي، هدف مو بايد د سورت پای ته رسول نه وي، هغه زياتوي: کله ديګ چيګ د الله تعالی دا قول واورید ((يا آيها الذين آمنوا)) نو غوإونه ديګ ورته حګير کؤه، وکګوره چيګ لديګ کلماتو او لديګ ندا نه وروسته په کومه نيکة د امر او يا له کوميګ بدة نه د نهی حکم راحګي.
عبدالرحمن بن ابی ليلی وايي: يو وخت ما د (هود) مبارك سورت لوست چيګ يوه شګحګه راغله، هغيګ ميګ تلاوت واورید، نو راته وييګ ويل: ته دا أول تلاوت کويګ؟ قسم په خدای چيګ زه دا شپإ مياشتيګ د (هود) سورت لولم، خو لا تر اوسه ميګ ندی ختم کؤی. يعنی نوموؤيګ ميرمنيګ دغه سورت په أير دقت او تدبر سره تلاوت کاوه تر ديګ اندازيګ چيګ په هر حکم او لفظ کيګ به ييګ حګانکګؤی فکر کاوه.
رسول الله (ص) به د شپيګ په لمانحګه کيګ کله په جهر او کله په پتګه تلاوت کاوه، همدا راز قيام به ييګ حګنيګ وخت اوإد او حګنيګ وخت لنأ وْ. رسول الله (ص) به نفل لمونحګ د سفر په حالت کيګ د شپيګ او ورحګيګ پخپله راحله (سپرلة) ادا کاوه، او هر لوري ته به ييګ چيګ مخ وْ د راحليګ پر شا به ييګ په اشاريګ سره رکوع او سجده کوله او سجده به ييګ له رکوع نه لإ تګيتګه وه.

د خګاشګت (ضحی) نفل

امام بخاري روايت کؤی چيګ عائشه (رض) فرمايي: ما هيخګکله رسول الله (ص) د خګاشګت په لمانحګه ندی ليدلی يعنی پداسيګ حالت کيګ ميګ ندی ليدلی چيګ د خګاشګت لمونحګ ادا کوي. خو زه ييګ ادا کوم. بخاري او مسلم له ابو هريره (رض) نه روايت کوی وايي: ((أوصاني خليلي بصيام ثلاثة أيام من کل شهر، ورکعتي الضحی و أن أوتر قبل أن أرقد: زما خليل (ص) امر راته کؤی چيګ هره مياشت دری ورحګيګ روژه ونيسم، د خګاشګت له مخيګ دوه رکعته نفل لمونحګ وکؤم او له ويده کيدو نه مخکيګ وتر لمونحګ ادا کؤم)). امام مسلم له زيد بن ارقم نه په مرفوع حديث شريف کيګ رانقلوي: ((صلاة الاوابين حين ترمض الفصال: د اوابين لمونحګ (خګاشګت لمانحګه) وخت هغه دی چيګ لمر شګه کګرم شي او د اوشګانو بچيان (جونکګيان) له کګرمة نه سيوري ته خګملي)). رسول الله (ص) په همداسيګ وخت کيګ د دوه

رکعته لمانځګه امر کؤی او دا یېګ د تهجد بدل او عوض بللی دی خو پخپله یېګ حګکه نه ادا کاوه چیګ د تهجد لمونځګ یېګ کاوه.
مسروق واییګ: مونږ به په جومات کیګ لمونځګ ادا کؤ (یعنی د سهار لمونځګ)، ابن مسعود (رض) به لاؤ او مونږ به همدلته جومات کیګ وو بیا به پاځګیدو او د ځګاشګت نفلي لمونځګ به مو ادا کؤ، دا خبره ابن مسعود (رض) ته ورسیده، هغه راته و فرمایل: ولیګ خلك د داسیګ عمل په کولو مجبوروئ چیګ الله تعالی یېګ د کولو امر ندی کؤی، که بیا هم د ځګاشګت نفلي لمونځګ کول غواؤئ، نو پخپلو کورونو کیګ یېګ اداکوئ. سعید بن جبیر وایي: زه کله کله قصدا د ځګاشګت لمونځګ نه کوم حګکه ویرېږم چیګ هسیګ نه راباندیګ لازم او حتمي نشي.

د شکرانيګ او تلاوت سجده

د رسول الله (ص) او د اصحابو (رض) سنت دا وٌ چيګ د نعمت او خوشالة په وخت کيګ به ييګ د شکر سجده کوله. که به نعمت ورته حاصل شو او يا به له کوم غم او مصيبت نه خلاص شول، نو د الله تعالى په حضور کيګ به ييګ د شکرانيګ سجده کوله. رسول الله (ص) به چيګ په قرآنکريم کيګ د سجديګ آيت تلاوت کؤ، نو الله اکبر به ييګ ووايه او سجده به ييګ وکؤه او په سجده کيګ به ييګ ويل: ((سجد وجهي للذي خلقه و صوره، وشق سمعه و بصره بحوله وقوته: زما مخ هغه ذات ته سجده کوي چيګ پيدا او جوؤ کؤی ييګ دی، غوإونه او سترکګيګ ييګ ورکؤيدي، هر خګه د الله تعالى په زور او قوت سره کيإي)). خو د تلاوت له سجديګ نه به چيګ پورته کيده، نو دا نده ورنه ثابته شوی چيګ دلته يی هم تکبير ويلی وي يا ييګ التحيات او سلام ويلی وي. په صيحح روايت ثابته ده چيګ رسول الله (ص) پديګ سورتونو کيګ د تلاوت سجدی کؤيدي:

((الم تنزيل،ص،اقرا ، النجم،اذا السماء انشقت،الانشقاق)).

ابو داود له عمرو بن العاص (رض) نه روايت کؤی چيګ رسول الله (ص) په پنحګلسو سورتونو کيګ د تلاوت سجديګ کؤی دي دری په مفصل (لنأو) سورتونو، دوی په (الحج) سورت کيګ. له ابن عباس (رض) نه روايت شوی حديث چيګ وايي رسول الله (ص) مدينيګ ته له هجرت نه وروسته په مفصل سورت کيګ سجده نده کؤی، دا حديث ضعيف دی حګکه په سند کيګ ييګ ابو قدامه الحارث بن عبيد دی او هغه ثقه ندی، او ابن قطان همدا د ابن عباس (رض) حديث حګکه ضعيف بللی دی چيګ واييګ په اسناد کيګ ييګ مطر الوراق دی او د نوموؤي حافظه کمزوريګ وه او په سوء حفظ کيګ محمد بن عبدالرحمن بن ابي ليلی ته ورته وٌ ا، ابن قطان حتی په امام مسلم هم دا نيوکه کؤی چيګ ولی ييګ د مطر الوراق روايت صحيح بللی او روايت کؤی دی.

خو واقعيت دادی چيګ دا د امام مسلم عيب ندی چيګ د مطر الوراق دا حديث ييګ نقل کؤيدی، حګکه مسلم لديګ أول احاديثو نه هغه روايتونه اخلي چيګ په صحت ييګ دده خپل باور وي د امام مسلم طريقه داسيګ ده چيګ احاديث پخپله چانګوي حګنيګ وخت د هغو کسانو روايتونه اخلي چيګ حافظه ييګ کمزوريګ وي، خو دا په هغه صورت کيګ چيګ د امام مسلم خپل يقين ورباندیګ راغلی وي چيګ دغه روايت صحيح دی، او کله هم د ثقه راويانو هغه روايتونه ردوي او نه ييګ اخلي چيګ دده باور راشي چيګ دا غلط دی او راوي سهوه شويدی. يو شمير علماء عقيده لري چيګ د ثقه راويانو ټګول روايات صحيح دي، او حګينيګ نور علماء بيا د کميګ حافظيګ د خاوندانو ټګول روايتونه ضعيف بولي، لومؤنة طريقه چيګ د ثقه راويانو ټګول روايتونه صحيح بولي د امام حاکم طريقه ده، او دوهمه طريقه چيګ د کميګ حافظيګ د خاوندانو روايات ټګول ضعيف بولي دا د ابن حزم طريقه ده او د امام مسلم طريقه بيا دديګ فن د امامانو طريقه ده او هغه

داسې چې ګڼوري او خپل معلومات په کار اچوي کېدای شي یو ثقه په یوه روایت کې سهوه شي او کېدای شي د کمې حافظې خاوند یو روایت په صحیح توګه نقل او روایت کړي.

د جمعې د ورځې په هکله د رسول الله (ص) لارښوونې

رسول الله (ص) د جمعې د ورځې فضیلتونه ذکر کړیدي فرمايي: ((أضل الله عن الجمعة من كان قبلنا، وكان لليهود يوم السبت، و للنصارى يوم الأحد، فجاء الله بنا فهدانا ليوم الجمعة، فجعل الجمعة و السبت و الأحد، وكذلك هم لنا تبع يوم القيامة، نحن الاخرون من أهل الدنيا و الأولون يوم القيامة، المقضي لهم قبل الخلائق: الله تعالى له مونږ نه مخکې امتونه د جمعې له ورځې نه بې لارې کړي وو د جمعې د ورځې له فضیلت نه بې محروم کړي وو د یهودانو ورځ شنبه وه او د نصرانیانو یکشنبه، وروسته الله تعالی مونږ پیدا کړو او د جمعې ورځې ته یې هدایت کړو ددې ورځې فضیلتونه یې راته بیان کړل، پدې ترتیب سره یې جمعه ورپسې شنبه او یکشنبه وټاکلې، داسې ترتیب یې جوړ کړ چې، شنبه او یکشنبه یې په جمعې پسې و ګرځولې په همدې ترتیب به یهودان او نصرانیان د قیامت په ورځ په مونږ پسې وروسته وي مونږ په دنیا کې وروستي، خو د قیامت په ورځ لومړنی امت یاستو او زمونږ فیصله به له ټولو مخلوقاتو نه مخکې کیږي)).

ترمذي له ابو هريره (رض) نه په مرفوع روایت سره وايي: رسول الله (ص) فرمایلي: ((خير يوم طلعت فيه الشمس يوم الجمعة، فيه خلق آدم، و فيه أدخل الجنة، وفيه أخرج منها، و لا تقوم الساعة إلا في يوم الجمعة: تر ټولو غوره ورځ د جمعې ورځ ده، په همدې ورځ آدم (ع) پیدا شوی، په همدې ورځ جنت ته داخل شوی او په همدې ورځ له جنت نه ایستل شوی، او قیامت به هم په همدې ورځ (جمعه) وي)). په بل روایت کې راځي چې رسول الله (ص) فرمايي: (جمعه له ټولو نه غوره ورځ ده په همدې ورځ آدم (ع) پیدا شوی په همدې ورځ ځمکې ته راکوز شوی، په همدې ورځ یې توبه قبوله شوی او په همدې ورځ وفات شویدی، په همدې ورځ به قیامت کیږي. د جمعې په ورځ له انسانانو او پیریانو پرته نور ټول ژوندي مخلوقات له سپیده داغ نه تر لمرخت پورې د قیامت له ویرې چیغې

وهي، د همديګ جمعيګ په ورحګ کيګ داسيګ يو ساعت شته چيګ الله تعالی پکيګ د هر لمونحګ کوونکي مسلمان بنده هر سوال قبلوي. کعب وويل: د جمعيګ دا ورحګ چيګ الله پکيګ د مسلمان لمونحګ کونکي سوال قبلوي په کال کيګ يوه ورحګ ده او دغه ساعت په کال کيګ يو حګل راحګي، راوي (ابوهريره) وايي: ما ورته وويل: نه داسيګ نده، بلکه په هره جمعه کيګ همدا د دعا قبليدو ساعت شته، کعب بيا تورات وکوت، او وييګ ويل: رسول الله (ص) رشګتيا فرمايلي دي. ابو هريره (رض) زياتوي بياميګ عبدالله بن سلام (رض) وليد، زما او کعب (رض) خبريګ ميګ ورته ياديګ کؤيګ، نو عبدالله بن سلام (رض) راته وويل چيګ زه خبر يم چيګ دغه ساعت چيګ دعا پکيګ قبليږي کوم ساعت دی، ابو هريره (رض) واييګ ما ورته وويل: نو راته ووايه دغه کوم ساعت دی؟ عبدالله بن سلام (رض) وويل: دا د جمعيګ د ورحګيګ وروستی ساعت دی. ابو هريره (رض) ورته وائي دا خګنکګه کيدای شي؟ رسول الله (ص) خو فرماييګ چيګ مسلمان به دا ساعت پداسيګ حال کيګ مومي چيګ لمونحګ به کوي، او د ورحګيګ په وروستۀ برخه کيګ خو لمونحګ نشته، عبدالله بن سلام (رض) په حګواب کيګ فرمايي: رسول الله (ص) فرماييګ: ((من جلس مجلسا ينتظر الصلاة فهو في صلاة حتی يصلي: خګوك چيګ د لمانحګه په انتظار کيناست هغه ته به تر هغيګ پوريګ د لمانحګه ثواب ورکول کيږي تر خګو لمونحګ وکؤي يعنی دا انتظار د لمانحګه د ادا کولو حکم لري)). د امام احمد په (مسند) کيګ نقل شوی روايت کيګ راحګي. ابو هريره (رض) وايي له رسول الله (ص) نه پوشګتنه وشوه چيګ جمعه وليګ پديګ نامه نومول شويده؟ رسول الله (ص) وفرمايل: حګکه پديګ ورحګ د آدم (ع) خاوريګ ته شکل ورکؤل شويدی او په همديګ ورحګ به صاعقه او قيامت (مرګګ او بيرته ژوندي کيدل) وي او په همديګ ورحګ به لويه زلزله او نيول وي، او پديګ ورحګ کيګ وروستي دری ساعتونه داسيګ دي چيګ په يوه کيګ بييګ د بنده هر سوال قبليږي.

له عبدالرحمن بن کعب بن مالك نه روايت دی فرمايي: کله ميګ چيګ د پلار ستركګی ؤندی شوی، ما به د جمعيګ لمانحګه ته بيولو، کله به بييګ چيګ آذان واوريد نو ابي امامه (اسعد بن زراره) ته به بييګ دعا وکؤه، خګه وخت ميګ دا دعا ورنه اوريدله بالاخره ميګ فيصله وکؤه چيګ پوشګتنه تريګ وکؤم، همغه وه چيګ ورته و ميګ ويل: پلار جانه! هر وخت چيګ د جمعيګ آذان واوری اسعد بن زراره ته دعا کوی، دا وليګ؟ ده راته وويل: زويه! اسعد لومړنی کس وٌ چيګ د رسول الله (ص) له هجرت نه مخکيګ بييګ دلته په مدينه کيګ په موږ بانديګ د جمعيګ لمونحګ کؤيدی، موږ ته به بييګ په هزم النبيت يا د بني بياضه په حګمکوکيګ په نقيع الخضمات نومي حګای کيګ د جمعيګ لمونحګ راکاوه، عبدالرحمن واييګ ما ورته وويل: تاسيګ هغه وخت خګو کسان وی؟ پلار ميګ راته وويل: موږ خګلويشګت تنه وو. بيهقي وايي: دا حديث حسن او اسناد بييګ صحيح دی. بيا چيګ کله رسول الله (ص) هجرت وکؤ قباء ته چيګ راورسيد دوشنبه، سه

شنبه، چهارشنبه او پنجشنبه همدلته پاتيګ شو، جومات ييګ جوړ کړ د جمعيګ په ورحګ د مدينيګ په لور روان شو او د بني سالم بن عوف ميګنی ته چيګ ورسيد د جمعيګ د لمانحګه وخت شو، نو هملته ييګ د جمعيګ لمونحګ ادا کړ او دغه وخت دلته لا جومات نه و جوړ شوی.

د رسول الله (ص) د جمعيګ لومړنۀ خطبه

ابن اسحاق وايي: د رسول الله (ص) لومړنۀ خطبه هغه ده چيګ له ابي سلمه بن عبدالرحمن نه روايت شويده هغه وايي له الله تعالی نه پناه غواړم چيګ رسول الله (ص) ته داسيګ خبره منسوبه کړم چيګ هغه نه وي کړی د رسول الله (ص) د جمعيګ دا لومړنۀ خطبه داسيګ وه: وروسته له هغيګ چيګ رسول الله (ص) د خطبيګ لپاره پاځګيد د الله تعالی له حمد او ثنا نه وروسته ييګ وفرمايل: (ای خلکو! د راتلونکيګ ورحګيګ لپاره ځګه مخکيګ وليږئ، پوه به شئ، قسم په الله چيګ ستاسيګ په هر يوه به صاعقه راحګي، هر څګوك به خپليګ ميږيګ او خپله رمه همداسيګ خوشی کوي، رمه به شپون نلري، بيا به الله تعالی ورته وايي، نه به ترجمان وي او نه پيره دار او ساتونکيګ، ورته واييګ به: ايا زما رسول الله (ص) نه وُ درته راغلی او دين ييګ نه و درته بيان کړی؟ ما مال درکړی وُ، رحمتونه ميګ دربانديګ کړي وو تا د خپل حګان لپاره ځګه وړانديګ کړي؟ دا کس به خپل ښګي او کينګ اړخ ته ګګوري، خو هيڅګ به هم نه ويني، بيا به مخامخ وګګوري، يوازيګ دوزخ به ييګ تر ستړګو شي، څګوك که کولی شي د خرما په يويګ ټګوکريګ حګان له دوزخ نه و ژغوري نو صرفه ديګ نکوي، دا کار ديګ وکړي، که څګوك د يويګ ټګوټګيګ خرما وس هم نلري، نو په نيکيګ او پاکيګ خبريګ سره ديګ حګان له جهنم نه وساتي. الله تعالی د هريګ نيکۀ په مقابل کيګ له لسو نه تر اوو سوو پوريګ اجرونه ورکوي، والسلام عليکم و رحمه الله وبرکاته).

ابن اسحاق زياتوي: بيا رسول الله (ص) بله خطبه وويله او وييګ فرمايل: (ټګول حمد او ثنا الله تعالی لره ده. زه د الله حمد او ثنا وايم، مدد ورنه غواړم موږ د خپلو نفسونو له شر او بدو اعمالو نه الله تعالی ته پناه وروړو، چاته چيګ الله هدايت وکړي هيڅګوك ييګ نشي بيګ لاريګ کولی، او څګوك چيګ الله تعالی بيګ لاريګ کړي د هغه لپاره لارښګوونکی نشته، زه شاهدي وايم چيګ له الله تعالی پرته بل حق معبود وجود نلري، الله تعالی يو دی، شريك نلري، تر ټګولو غوره خبريګ د الله تعالی کتاب دی، هغه شخص بريالی دی چيګ الله تعالی ييګ زړه په قرآنکريم ښګائسته کړی او د اسلام شرف ييګ ور په برخه کړی، هغه کس بختور دی چيګ قرآنکريم ته په نورو ټګولو خبرو ترجيح ورکړي، قرآنکريم تر ټګولو غوره او بليغ کلام دی ايګ خلکو! هغه ځګه خوښګ کړئ چيګ الله تعالی خوښګ کړيدي، له الله تعالی سره په اخلاص او له زړه نه محبت وکړئ، د الله تعالی له کلام او ذکر نه مه ستړي کيږئ، زړونه مو ورنه غافل نشي، الله تعالی چيګ هر ځګه پيدا کوي له

هغو نه يو شمير غوره او انتخابوي، الله تعالى د اعمالو له جمليګ نه نيك اعمال په ګګوته كؤيدى، له بندګګانو نه ييګ هم يو شمير غوره او انتخاب كؤيدي، شګيګ او نيكيګ خبريګ ييګ غوره كؤى، حلال او حرام ييګ هم سره بيل كؤي دي، نو د الله تعالى عبادت وكؤئ شريك مه ورسره نيسئ لكه خګرنګګه چيګ مناسبه او لازم وي هغسيګ ورنه وويريږئ، په خبرو كيګ له الله تعالى سره رشګتوني اوسئ، د الله تعالى په خاطر يو له بل سره محبت وكؤئ، الله تعالى پديګ ناراضه كيږي چيګ عهد ييګ مات شي، و السلام عليكم و رحمة الله و بركاته.

د جمعيګ د ورحګيګ احترام

رسول الله (ص)، د جمعيګ ورحګيګ ته خاص احترام او تعظيم درلود، پديګ ورحګ به ييګ حګنيګ خاص اعمال تر سره كول، د جمعيګ د سهار په فرض لمانحګه كيګ به ييګ ((الم السجده)) و ((هل أتى على الانسان.....)) سورتونه لوستل. پديګ دواؤو مباركو سورتونو كيګ هغه پيشګيګ ياديګ شويګ چيګ د جمعيګ په ورحګ واقع شويګ او يا واقع كيدونكيګ دي، همدا راز رسول الله (ص) امر كؤيدى چيګ د جمعى په ورحګ او شپه كيګ پر رسول الله (ص) بانديګ درود وويل شي، پديګ شپه او ورحګ كيګ زيات درود ويل مستحب دي حګكه دا امت چيګ هر د خير كار كوي نو هغه د رسول الله (ص) له بركته دى، او په همديګ ورحګ چيګ مسلمانانو ته د الله تعالى له لوري لوى عزت وركول كيږي هغه دا دى چيګ په همديګ ورحګ به مسلمانان جنت ته داخليږي، جنت ته چيګ داخل شي، نو أير نعمتونه وركول كيږي. هر خګومره چيګ مسلمان د جمعيګ په ورحګ امام ته نژديګ ولاؤ وي او هر خګومره چيګ وختي لمانحګه ته لاؤ شي، په همغه اندازه د قيامت په ورحګ خپل رب ته ورلنأ وي او همغومره ييګ اجر زيات وي.
همدا راز رسول الله (ص) په تاكيد سره امر كؤيدى چيګ مسلمانان د جمعيګ په ورحګ غسل وكؤي، پديګ ورحګ غسل كول أير ضروري دي تر ديګ حده چيګ په آخر قعده كيګ له درود ويلو او د استغفراق، پزيګ نه د وينيګ له راوتلو او ذكر د مسحه كولو له امله د اوداسه له وجوب نه د جمعيګ د ورحګيګ غسل زيات واجب دى. پديګ ورحګ نور سنت اعمال لكه مسواك وهل، خوشبوييګ لګګول، د الله اكبر ويل د الله تعالى ذكر او پر رسول (ص) درود ويل دي. خطبه چيګ پيل شوه نو واجب ده چيګ په أير دقت او چوپتيا سره واوريدل شي، د جمعيګ په لمانحګه كيګ بايد د (الجمعه)، (المنافقون)، او يا (سبح اسم ربك الاعلى) او (الغاشيه) سورتونه تلاوت شي. لمونحګ كوونكيګ بايد تر ټګولو غوره او پاكيګ جامى واغوندي. پديګ ورحګ چيګ خګوك

لمانځګه ته ځي، نو د هر قدم په بدل کښې د يوه کال په اندازه د روژې او لمانځګه اجر ورته ليکل کيږي. په همدې ورځې کښې داسې يو ساعت شته چې الله تعالى پکښې د خپلو بندګانو سوالونه قبلوي.
رسول الله (ص) به چې د جمعې خطبه ويله، نو مبارکې سترګې به يې سرې شوې، آواز به يې لوړ شو، په قهر به و'، تابه ويل چې د کوم خطر خبرداري ورکوي، خلک ګواشګي.
خطبه به يې لنډه او لمونځ به يې اوږداوه. په خطبه کښې به يې اصحابو (رض) ته د اسلام او شريعت اصول ښودل په نيکۀ به يې امر او له بدۀ نه نهې کوله، د خطبې په جريان کښې به يې هم امر او نهې کوله يو ځل يې خطبه لوستله چې يو کس جومات ته راغى کيناست رسول الله (ص) امر ورته وکړ چې د تحيه المسجد دوه رکعته نفل لمونځ ادا کړي. که به يې کوم غريب وليد نو د خطبې په دوران کښې به يې د صدقې امر وکړ، اصحاب (رض) به يې تشويق کړل چې کومک ورسره وکړي، په خطبه کښې به يې د دعا او الله تعالى د ذکر په وخت پخپله بتګه (شهادت) ګوته اشاره کوله، په خطبه کښې يې د قحطۀ او وچکالۀ په وخت د باران دعا هم کړيده.
خلک به چې جومات ته راټول شول، نو رسول الله (ص) به تشريف راوړ، سلام به يې واچاوه منبر ته به چې پورته شو مخ به يې د خلکو په لور و' ، سلام به يې وکړ بيا به کيناست، بلال (رض) به آذان وکړ، رسول (ص) به بيا پاڅېد او خطبه به يې شروع کړه، د خطبې ويلو په وخت کښې به يې ليندۀ يا لکنګه په لاس کښې وه. منبر يې درې درجې يا پوړۀ و' او مخکښې لدېنه چې منبر ورته جوړ شي د خرما د يوې ونې په برغنأ به يې خطبه ويله. منبر يې د جومات په وسط کښې نه و ايښودلى بلکه د جومات په غربي خوا کښې له ديوال نه لږ ديخوا ايښودل شوى و'. رسول الله (ص) به چې خطبه لوستله نو اصحابو (رض) به خپل مخونه د ده په لور وګرځول، لومړۀ خطبه به يې چې وويله لږ ساعت به کيناست بيا به پاڅېد او دوهمه خطبه به يې ولوستله او کله به چې رسول الله (ص) له خطبې نه فارغ شو نو بلال (رض) به اقامت شروع کړ.
رسول الله (ص) به امر کاوه چې د خطبې په وخت کښې ځوک خبرې ونکړي او فرمايل به يې که چا خپل ملګري ته د خطبې په دوران کښې وويل چې چوپ شه، نو پدې سره يې ثواب لغوه شو، او داسې شو لکه لمونځ يې چې نه وي کړى.
رسول الله (ص) به د جمعې له لمانځګه نه وروسته خپل کورته لاړ هلته به يې دوه رکعته سنت لمونځ وکړ همدا راز امر يې کړيدى چې د جمعې له لمانځګه نه وروسته څلور رکته سنت لمونځ ادا شي. شيخ وايي که چا سنت په جومات کښې کول، نو څلور رکعته دې وکړي او که په کور کښې يې ادا کول نو دوه رکعته کافي دي.

د عید د لمانځګه په هکله د رسول الله (ص) لارښګوونیګ

رسول الله (ص) به د دواؤو (واؤه او لوی عید) لمونځګونه په عیدګګاه کیګ کول، هغه وخت عیدګګاه د مدینیګ له شرقي دروازیګ سره وه. ابو داود روایت کؤی چیګ رسول الله (ص) یوازیګ یو حګل هغه هم د باران له امله پخپل جومات (نبوي جومات) کیګ د عید لمونځګ ادا کؤیدی. رسول الله (ص) به د عید په ورځګ تر تګولو غوره جامیګ اغوستلی او په واؤه عید کیګ به بییګ عیدګګاه ته له تللو نه مخکیګ خګو دانیګ خرماویګ خوؤلی او سنت بییګ دا وْ چیګ طاق خرماویګ به بییګ خوؤلیګ. د لوی عید په ورځګ به بییګ تر هغیګ پوریګ خګه نه خوؤل تر خګو به چیګ له عیدګګاه نه بیرته نه وْ راستون شوی، کله به بییګ چیګ لمونځګ وکؤ بیرته به کور ته راغی، نو د خپلیګ قربانۍ غوشګه به بییګ وخوؤله.

له رسول الله (ص) نه روایت شوی چیګ هغه مبارك به د هر عید لمانځګه ته غسل کاوه او پدیګ اؤه دوه ضعیف حدیثونه رانقل شوي دي ، خو له ابن عمر (رض) نه چیګ كلك د سنتو پیرو وْ د عید د لمانځګه لپاره غسل ثابت دی.

رسول الله (ص) به عیدګګاه ته پیاده روان وْ یوه وؤه نیزه به بییګ تر مخ وؤل کیدله او عیدګګاه ته به چیګ ورسید نو هغه نیزه به همدلته په حګمکه کیګ و تګومبل یا شګخه شوه چیګ رسول الله (ص) لمونځګ ورته وکؤي دا حګکه چیګ عیدګګاه تش أاکګ وْ تعمیر نه وْ جوؤ شوی نو دا نیزه به بییګ سُتره وه. د رسول الله (ص) سنت دا وْ چیګ د واؤه عید لمونځګ به بییګ لږ وروسته کاوه او د غتګ عید لمونځګ به بییګ وختي ادا کاوه او له کوره تر عید ګګاه پوریګ به بییګ تکبیر وایه.

عیدګګاه ته به چیګ ورسید نو بییګ له آذانه او اقامته به بییګ لمونځګ پیل کؤ، په عید ګګاه کیګ بییګ د عید له لمانځګه نه د مخه او نه وروسته، د نفل لمونځګ نه کاوه دا د اصحابو (رض) طریقه هم ده.

د عید لمونځګ به بییګ له خطبیګ نه مخکیګ دوه رکعته ادا کاوه، په لومؤي رکعت کیګ به بییګ له تکبیر احرام سره اوه حګله (الله اکبر) ویل، له هر تکبیر نه وروسته به بییګ لږ دمه کوله د تکبیراتو تر منځګ له رسول الله (ص) نه کوم خاص ذکر ندی رانقل شوی، خو ابن مسعود (رض) وایي: چیګ د تکبیرونو تر منځګ حمد او ثنا (الحمدلله) او پر رسول الله (ص) باندیګ درود ویل کیږي. او ابن عمر (رض) به له هر تکبیر سره لاسونه هم تر غوږونو پورته کول. رسول الله (ص) به چیګ تکبیرونه پوره کؤل نو قرائت به بییګ شروع کؤ، په لومؤي رکعت کیګ به بییګ له فاتحیګ وروسته د (ق) سورت تلاوت کؤ، او په دوهم رکعت کیګ به بییګ (اقتربت) سورت لوست او کله به بییګ په دواؤو رکعتونو کیګ د (سبح) او د (الغاشیه) سورتونه لوستل په لومؤي رکعت کیګ به له قرائت

نه وروسته رکوع ته لاړ، دوهم رکعت به یې په پنځګه ځګله تکبیر سره پیل کړ بیا به یې قرائت ولوست. لمونځګ به چې تکمیل شو نو پورته به شو، خلك به همداسې په صفونو کې ناست وو، ده مبارك به وعظ او نصیحت ورته وکړ که به یې د کوم ځګه امر کاوه نو وبه یې کړ او که به یې کوم ځګای ته سریه استوله نو هم به یې وتګاکله. منبر یې نه درلود، په ځګمکه به ولاړ و. خطبه به یې لوستله، دا چې په بخاري او مسلم کې روایت شوي حدیث کې راځګي چې (نزل فأتى النساء إلى آخره) یعنی رسول الله (ص) راکوز شو او د میرمنو خواته ورغی، نو کیدای شي چې په ځګه ناځګه لوړ ځګای به ولاړ و. په مدینه منوره کې د لومړي ځګل لپاره مروان بن الحکم منبر جوړ کړیدی، او هغه خاورین د خښګتو او ختګو نه جوړ شوی منبر د مروان د ولایت په دوران کې کثیر بن الصلت جوړ کړی و.

رسول الله (ص) د عید له لمانځګه نه وروسته اجازه کړیده که ځګوك وغواړي له خطبې اوریدو نه مځګکې لاړ شي، نو تلای شي، او دا یې هم اجازه کړیده چې که عید د جمعې په ورځګ راغی، نو چا که د عید لمونځګ ادا کړ اجازه لري د جمعې لمونځګ ونکړي (ځګو د ماسپښګین لمونځګ به کوي). رسول الله (ص) به چې په کومه لار عید ګاه ته لاړ د راستنیدو په وخت کې به یې لاره بدلوله رسول الله (ص) به په لوی اختر کې د عرفات د ورځګې د سهار له لمانځګه نه د تشریق د وروستۀ ورځګې د مازدیګګر تر لمانځګه پورې دا ذکر کاوه: (الله اکبر، الله اکبر، لا إله إلا الله، و الله اکبر، الله اکبر و لله الحمد).

د کسوف د لمانځګه په هکله د رسول الله (ص) هدایت

یو وخت لمر ونیول شو یعنې کسوف واقع شو، رسول الله (ص) وارخطا په بیړه پداسې حال جومات ته روان شو چې څادر یې ورپسې کشاوه، دغه وخت سهار و٬ له لمر خت نه څګه کم وخت تیر شوی و٬، رسول الله (ص) چې جومات ته راغی مخکې شو او دوه رکعته لمونځ یې وکړ، په لومړي رکعت کې یې د فاتحې له سورت سره یو بل اوږد سورت په جهر سره تلاوت کړ، بیا رکوع ته لاړ، رکوع یې هم ډیره اوږده وه، بیا له رکوع نه پورته شو ډیر ځنډ ولاړ و٬خو دومره نه لکه له رکوع نه مخکې، سر یې چې پورته کړ وېې ویل: (سمع الله لمن حمده ربنا و لك الحمد) بیا ډیر ساعت ولاړ و٬، ورپسې یې قرائت شروع کړ، بیا رکوع ته لاړ دا رکوع یې د لومړنۍ رکوع په اندازه اوږده نه وه، ورپسې سجدې ته لاړ، ډیره اوږده سجده یې وکړه، دوهمه سجده یې هم اوږده وه بیا دوهم رکعت ته لاړ، دا رکعت یې هم لکه د اول رکعت په شان ادا کړ او پدې سره یې په دوو رکعتونو کې څلور رکوع وکړې یا دا چې دوه رکعته یې په څلورو رکوعو او په څلورو سجدو ادا کړل. رسول الله (ص) پدې لمانځګه کې جنت او دوزخ ولید، هغګه یې وکړه چې له جنت نه د انګورو یو وږی را واخلي او اصحابو (رض) ته یې وښیي، په دوزخ کې یې خلك ولیدل چې تعذیبیږي، یوه ښځګه یې ولیده چې یوه پیشو منګولې ورښکوي، ځکه دا یې په دنیا کې تړلې وه چې بیا له تندې او لوږې نه مړه شوې وه، په دوزخ کې یې عمرو بن مالك هم ولید چې په اور کې یې خپلې کولمې ورپسې کشولې، دا هغه عمرو بن لحي دی چې د لومړي ځل لپاره یې مکې ته بتان راوړي او د ابراهیم (ع) دین یې بدل کړی و٬، او هغه غل یې د عذاب په حالت کې ولید چې له حاجیانو نه غلا کوي، له لمانځګه نه چې فارغ شو ډیره مهمه او موثره خطبه یې وویله. امام احمد روایت کوي چې رسول الله (ص) له سلام نه وروسته حمد، ثنا او د شهادت کلمه وویله، زیاته یې کړه ای خلکو ! د خدای لپاره دا ستاسې مسؤلیت دی چې که ما د الله د دین په تبلیغ کې تقصیر وکړ، نو خبروئ به مې او دا به راته وایاست، یو شمیر اصحاب (رض) پاڅېدل وېې ویل: مونږ شاهدي وایو چې تا د خپل رب دین پوره تبلیغ او رسولی دی، امت ته دې نصیحت کړی او خپل مسؤلیت دې پوره ادا کړیدی. بیا یې وفرمایل: اما بعد، ځینې خلك داسې ګمان کوي چې کسوف، خسوف او له خپل مطلع او مدار نه د نورو ستورو زوال د ځینو خلکو د مړینې له امله صورت مومي، خو دا تصور غلط دی، کسوف او خسوف ټول د الله تعالی نښګانې دي د بندګګانو د عبرت لپاره یې ښوولې کوي، او ګګوري چې له دې پیښګو نه وروسته څوك توبه وباسي، په خدای قسم چې ما ستاسې راتلونکې حال ولید، قسم په الله چې تر هغې پورې به قیامت را نشي تر څو پورې چې دیرش دروغجن نه وي را

شگکاره شوي، د ديگ دروغجنو وروستی دروغجن په چپه سترکگه ؤوند دجال دی، سترکگه ييگ لکه د ابي يحيى الشيخ په شان ده (نوموؤی يو انصاري وْ چيگ په همغه زمانه کيگ اوسيده).
کله چيگ دجال را پيدا شي، نو د خدايی دعوه به وکؤي، که چا دده تصديق وکؤ ايمان ييگ ورباندیگ راوؤ، نو تگول مخکيني صالح اعمال ييگ هدر اوعبث لاؤل، او که چا دروغجن وباله، د ده الوهيت ييگ دروغ وباله انکار ييگ ورنه وکؤ نو هيخگ پخوانۀ کگناه به ضرر ور و نه رسوي، دجال به له مکي حرم او بيت المقدس نه پرته پر تگوله دنيا کيگ واکمن شي، أير به برلاسی شي مسلمانان به په بيت المقدس کيگ محاصره کؤي بيا به مسلمانان سخت تگکان وخوري، ورپسيگ به الله تعالی دجال او ملکگري ييگ هلاك کؤي مسلمانانو ته به غلبه ورکؤي، په يهودانو به هم برلاسي شي، حتی چيگ ونيگ او تيايگ يا د ديوالونو بنستگونه او د ونو ريشگيگ به هم وايي ايگ مسلمانه! دا دی يهودی، يا دا دی کافر را حگه وييگ وژنه. بيا رسول الله (ص) زياته کؤه: دا تر هغيگ پوريگ نه واقع کيږي تر خگو پوريگ چيگ داسيگ امور ونه وينئ چيگ أيره ويره به ورنه لرئ، أير لوی به درته شگکاريږي او يو له بل نه به پديگ هکله سوالونه وکؤی او وائئ به چيگ آيا رسول الله (ص) پدی هکله خگه ويلی دي او که نه؟ بيا به غرونه له خپل حگای نه بيحگايه شي او هر خگه به فنا شي.
روايت دی چيگ رسول الله (ص) د کسوف لمانحگه په يوه رکعت کيگ دری رکوعيگ يا خگلور رکوعيگ او يا ييگ هر يو رکعت په يوه رکوع ادا کؤيدی، خو لوی امامان دا روايت غلط بولي.
رسول الله (ص) د کسوف په وخت کيگ امر کؤيدی چيگ مسلمان بايد د الله تعالی ذکر وکؤي، لمونحگ وکؤي، دعا، استغفار ووايي غلام آزاد کؤي او صدقه ورکؤي.

د استسقاء لمونحگ او دعا

له رسول الله (ص) نه ثابته شويده چيگ په خگو طريقو سره ييگ د باران دعا يا استسقاء کؤيده:
۱:- په حديث شريف کيگ راحگي چيگ رسول الله (ص) د جمعيگ په ورحگ او د خطبی په دوران کيگ د باران دعا کؤيده.
۲:- رسول الله (ص) خلکو ته امر وکؤ چيگ تگول عيده کگاه ته راشي، خلك چيگ راغونأ شول رسول الله (ص) هم له لمرخت نه وروسته تشريف راوؤ، په أيره خشوع او خضوع سره روان وْ، عيدکگاه ته چيگ ورسيد منبر ته وخوت (خو پديگ هکله يوه د اعتراض نقطه شته او هغه دا چيگ منبر خو په جومات کيگ وْ نه په عيدکگاه کيگ) په هر حال حمد، ثنا او تکبير ييگ ووايه، دغه وخت ييگ پخپله خطبه کيگ وفرمايل:((الحمد لله رب العالمين. الرحمن الرحيم. مالك يوم

الدين.... ترجمه: تګولیگ ستاینیگ هغه الله لره دي چیگ د عالمیانو رب دی، رحمن او رحیم دی، د جزاء د ورځگیگ مالك دی، له الله پرته بل حق معبود نشته، هغه چیگ خگه وغواؤي همغه کیږي، ایگ ربه! ته الله یی، له تا پرته بل معبود نشته ، ته چیگ خگه وغواؤیگ همه کیږي، ایگ ربه! له تانه پرته بل معبود نشته ته غني او مونږ فقیران یو، پر مونږ باندیگ باران نازل کؤه، خگه چیگ دیگ راباندیگ نازل کؤیدي هغه زمونږ د قوت او تر یوه وخته د کگذاري سبب وکگرځگوه)) بیاییگ مبارك لاسونه پورته کؤل په أیره خشوع ییگ دعا او سوالونه کول، لاسونه ییگ دومره پورته کؤل چیگ د تغرکگونو سپین والی ییگ شگکاره شو، بیاییگ خپله شا خلکو ته و کگرځگوله، مخامخ قبلیگ ته ودرید خگادر ییگ برابر کؤ، شگة خگنأه ییگ پر چپه او چپه ییگ پرشگة اوإه واچوله، خگادر ییگ مربع شکله وُتور رنکگ ییگ درلود، دعا ییگ کوله، بیا له منبر نه راکوز شو، دوه رکعته لمونځگ ییگ په جمعه ادا کؤ، آذان او اقامت ییگ ونکؤ، په لومړي رکعت ییگ (الفاتحه) او ورسره د "سبح اسم ربك الاعلی" سورت او په دوهم رکعت کیگ ییگ له فاتحیگ وروسته د ((الغاشیه)) سورت ولوست.

۳:- رسول الله (ص) د جمعیگ له ورځگیگ نه پرته په بله ورځگ هم د مدینیگ پر منبر د باران دعا کؤیده، او پدیگ دعا او روایت کیگ ورنه لمونځگ ندی ثابت شوی.

۴:- رسول الله (ص) په جومات کیگ ناست وُ لاسونه ییگ اوچت کؤل او د باران دعا ییگ وکؤه.

۵:- له جومات د نه باندیگ ییگ هم د باران دعا کؤیده، له زوراء سره نژدیگ چیگ اوس د باب السلام په نامه یادیږي همدلته ییگ هم د باران لپاره دعا کؤیده.

۶:- رسول الله (ص) په یو شمیر غزواتو کیگ هم د باران دعا کؤیده، یو ځگل مشرکان له مسلمانانو نه مخکیگ اوبو ته ورسیدل مسلمانان له تندیگ سره مخ شول، رسول (ص) ته ییگ شکایت وکؤ، نو رسول الله (ص) د باران دعا وکؤه، دغه وخت منافقانو هم وویل که محمد (ص) په رشگتیا سره رسول وي، نو باران دیگ وکؤي او د خپل قوم لپاره دیگ له خپل رب نه د موسی (ع) په شان اوبه وغواؤي، دا خبره رسول الله (ص) ته ورسیده، وییگ فرمایل: (آیا دوی همداسیگ ویلي دي؟ طمعه ده الله باران در باندیگ وکؤي) بیاییگ مبارك لاسونه اوإده کؤل، دعا ییگ وکؤه، لاسونه ییگ لا تګیتګ کؤي نه چیگ وریځگ را شگکاره شوه، باران شروع شو.هر کله چیگ رسول الله (ص) د باران سوال کؤی الله ورباندیگ باران ورولی دی. یو ځگل رسول الله (ص) د باران دعا وکؤه، ابو لبابه ورته راغی عرض ییگ وکؤ یا رسول الله (ص)! خرماوی لا وچیگ شوی ندي، په پیتاوي (هغه ځگای چیگ خرماویگ پکیگ وچول کیږي) کیگ همداسیگ غوؤیدلیگ پرتیگ دي، رسول الله (ص) وفرمایل: ایگ خدایه! داسیگ باران را باندیگ ووروه چیگ ابولبابه لوځگ ودریږي او د خپل پیتاوي د اوبو لاره (ورخ) پخپل ازار سره بنده کؤي همداسیگ وشول، الله تعالی د رسول الله (ص)

دعا قبوله کړه، باران شروع شو، اصحاب (رض)، ابو لبابه (رض) ته ورغلل ورته وييې وويل: يا ابو لبابه! دا باران تر هغې پورې نه دريږي ترڅو پورې چې ته لوڅ او نه دريږي، او د خپل پيټاوي د اوبو لاره پخپل ازار يا لنګ سره بنده نه کړې، ابو لبابه (رض) همداسې وکړل، لنګ يې ايسته کړ، د اوبو لارې يې پرې وتړلې، نو باران ودريد او آسمان صاف شو. يو بل وخت د رسول الله (ص) په دعا سره باران شروع شو، دومره اّير ووريدل چې خلکو له رسول الله (ص) نه سوال وکړ چې د باران دريدو دعا وکړي، همغه وه چې رسول الله (ص) د باران د دريدو لپاره دا دعا وکړه: (اللهم حوالينا ولا علينا، اللهم على الظراب، و الآكام و الجبال و بطون الأودية و منابت الشجر: ای خدايه! باران پر موږ نه بلکه پديګ شا او خوا سيمو ووروه، خدايه پديګ لوړو او پوشګتو بانديګ ييګ ووروه، په غرونو او رغونو، خوړونو ييګ ووروه، د نباتاتو او ونو د شنه کيدو پر ځګايونو ييګ ووروه)).

رسول الله (ص) به چيګ کله باران وليد، نو فرمايل به ييګ: (خدايه د خير ييګ کړې) خپلې جامې به ييګ په باران لمدوليګ، پديګ هکله پوښګتنه ورنه وشوه چيګ پديګ کيګ څګه حکمت دی؟ وييګ فرمايل: (دا د باران څګاڅګکي نوي د خپل رب له لوري راغلي دي).

امام شافعي وايي: يوه معتبر شخص له يزيد بن عبدالهادي نه خبر راکړی چيګ روايت کوي:کله به چيګ سيل راغی، نو رسول الله (ص) به وفرمايل راځګئ ديګ اوبو ته چيګ الله تعالی پاکونکيګ ګګرځګولی دي، راځګئ چيګ اودس ورباندیګ وکړو او د الله تعالی حمد او ثنا ووايو. امام شافعي وايیګ ماته يوه باوري شخص د اسحاق بن عبدالله له لاريګ خبر راکړی چيګ د عمر (رض) هم همدا عادت وُ، له خپلو ملګګرو سره به د سيل اوبو ته ورته او طهارت به ييګ ورباندیګ کاوه.

رسول الله (ص) به چيګ وريحګيګ او باد وليدل، نو د ويريګ آثار به ييګ په مبارکه څګيره کيګ ښګکاره شول، مخکيګ او وروسته به لاړ، خو کله به چيګ باران وشو، نو ااأه به شو، که نه تر هغيګ پوريګ به ييګ ويره درلوده چيګ هسيګ نه دا وريحګ او باد د عذاب نه وي.

په سفر کيګ د رسول الله (ص) د عبادت طريقه

رسول الله (ص) پخپل مبارك ژوند کيګ څګلور اوله سفرونه کړيدي، يو سفر ييګ د هجرت سفر دی بل اول ييګ د جهاد سفر دی او دا اول سفرونه ييګ تر ټګولو زيات کړيدي، بل ييګ د عمريګ سفر او څګلورم اول ييګ د حج سفر دی.

رسول الله (ص) به چيګ په سفر روانيده، نو د بيبيانو (رض) تر منځګ به ييګ پچه اچوله (قرعه کشي کوله) او يوه ميرمن به ييګ له ځګان سره په سفر بووله، خو کله چيګ حج ته روان شو نو

تگولیگ بیبیانیگ (رض) بیگ ورسره ملکگریگ ویگ.
د رسول الله (ص) سنت دا وْ چیگ د سفر نیت به بیگ وکؤ، نو سهار یعنیگ د ورحگیگ په لومؤة برخه کیگ به روانیده، او د پنجشنبیگ په ورحگ بیگ سفر کول غوره کگنگل، همدا راز که کوم کگروپ مجاهدین به بیگ جککؤیگ ته لیإل، نو هغوی به بیگ هم د ورحگیگ په لومؤنة برخه کیگ استول او دعا بیگ کؤیده چیگ: یا الله! زما امت ته په وختي وتلو کیگ برکت واچوه.
رسول الله (ص) امر کؤیدی چیگ که دری کسان په سفر ووتل باید یو تن خپل مشر و تگاکي، او امر بیگ کؤیدی چیگ باید یو تن یوازیگ سفر ونکؤي، فرمایلی بیگ دی چیگ یو مسافر لکه یو شیطان داسیگ دی، دوه تنه لکه دوه شیطانان داسیگ دي او دری کسان جماعت دی. یعنی یو او دوه تنه د شیطان تر وسوسو لاندیگ راحگي، باید کوشش وشي چیگ دری کسه او یا زیات یو حگای په سفر ووزي تر خگو د شیطان له وسوسو او شر نه په امن وي.
رسول الله (ص) به چیگ د سفر نیت وکؤ نو فرمایل به بیگ: ((اللهم اليك توجهت، و بك اعتصمت، اللهم اكفني ما أهمني و ما لا اهتم له، اللهم زودني التقوى ، و اغفر لي ذنبي و وجهني للخير أينما توجهت: ایگ خدایه! تاته میگ مخه کؤه، پر تا باندیگ میگ توکل وکؤ، خدایه ته په هر خگه کیگ هغه چیگ مهم بیگ ککنگم او هغه چیگ أیر پام میگ ورته نه دی په تگولو کیگ ته راته کافي شی، ته میگ چاره وکؤیگ، خدایه تقوی میگ په برخه کؤیگ، مغفرت راته وفرماییگ، او هریگ خواته چیگ لاؤم د خیر په لور می بوحگیگ، خیر میگ په نصیب کؤی)) او کله به بیگ چیگ اوشگه یا آس ورته تیار شو چیگ ورباندیگ سپور شي، نو فرمایل به بیگ: ((بسم الله)) دا به بیگ هغه وخت ویل چیگ مبارکه پشگه به بیگ په رکاب کیگ کیشگودله او کله به چیگ د سپرلة پر شا کیناست، نو فرمایل به بیگ: ((الحمد لله الذي سخر لنا هذا و ما كنا له مقرنين و إنا إلى ربنا لمنقلبون: تگول حمد او ثنا هغه رب لره ده چیگ دا سپرلة بیگ مونإ ته تابع کؤیده، مونإ خو لدیگ سره برابر نه یو، او مونإ تگول د رب لوري ته ورتلونکي یو)) پدیگ پسیگ به بیگ دری حگله (الحمد لله) ویل. بیا به بیگ دری حگله (الله اكبر) ویل ورپسیگ به بیگ ویل: (سبحانك إني ظلمت نفسي فاغفر لي إنه لا يغفر الذنوب إلا أنت: پاکي ده تا لره یا ربه! ما پخپل حگان ظلم کؤیدی، بشگنه راته وکؤیگ او له تانه پرته بل خگوک کگناهونه نه شي بشگلی)).
او دا داعا به بیگ هم کوله: ((اللهم إنا نسألك في سفرنا هذا البر و التقوى و من العمل ما ترضى، اللهم هون علينا سفرنا هذا ، و اطو عنا بعده، اللهم أنت الصاحب في السفر و الخليفة في الأهل، اللهم إني أعوذبك من وعثاء السفر، وكآبة المنظر، وسوء المنقلب في

الأهل و المال: لويه خدايه! مونږ پديګ سفر کيګ خير او تقوى درنه غواؤو، د هغه نيك عمل سوال درنه کوو چيګ ستا خوشګ وي، لويه خدايه! دا سفر راته آسانه کؤه، لريګ والى ييګ راته لنأ کؤه، خدايه ته مو په سفر کيګ ملګګرى او په کور کيګ خليفه يى، لويه خدايه! زه د سفر له کؤاونو نه تاته پناه دروؤم، له خراب منظر او ناوؤه صحنيګ او په کور او مال کيګ له بد بازګګشت يا ستنيدنيګ نه تا ته پناه دروؤم.)) اوکله به چيګ له سفر راستون شو، نو مخکيګ ياد شوي اذکار به ييګ ويل او دا به ييګ ورسره زياتول:

((آيبون، تائبون، عابدون، لربنا حامدون: بيرته را وکګرځګيدو، توبه کوونکي او عبادت کوونکي او د خپل رب ثنا ويونکي يو)) په سفر کيګ به د رسول الله (ص) عادت دا وُ چيګ کوميګ خګوکيګ او غونأۀ ته به پورته شو نو (الله اکبر) به ييګ ويل اوکه به کوميګ تګيتګيګ سيميګ او خوؤ ته کوز شو نو (سبحان الله) به ييګ ويل.

او کله به چيګ کوم کلي ته نژدى شو او غوشګتل به ييګ هلته داخل شي، نو فرمايل به ييګ: ((اللهم رب السماوات السبع و ما أظللن و رب الأرضين السبع و ما أقللن و رب الشياطين و ما أضللن و رب الرياح و ما ذرين، اسألك خير هذه القرية و خير أهلها و خير ما فيها و أعوذبك من شرها و شر أهلها و شرما فيها: ايګ د اوو آسمانونو او د هغه خګه ربه چيګ تر آسمانونو لاندى دي، ايګ د اوو طبقو ځګمکيګ او خګه چيګ پکيګ دي ربه! ايګ د شيطانانو او د دوى په لاس د ګګمراه شويو ربه! ايګ د بادونو او هغه خګه چيګ بادونه وربàندى لګګيدلى دي ربه! زه ددیګ کلي د خير سوال درنه کوم، د ددیګ کلي د اوسيدونکو او خګه چيګ پکيګ دي خير درنه غواؤم)).

رسول الله (ص) به په سفر کيګ خګلور رکعتي فرض لمونځګ قصر کاوه يعنى دوه رکعته به ييګ کول. اميه بن خالد وويل چيګ په قرآنکريم کيګ خو د مقيم لمونځګ او خوف (ويريګ) لمونځګ شته خو د مسافر لمونځګ خو زه نه پکيګ ګګورم، ابن عمر (رض) ورته وويل: ايګ وروره! الله تعالى مونږ ته محمد (ص) راوليږه، مونږ په هيخګ نه وو خبر، اوس مونږ هغه خګه کوو چيګ محمد (ص) کؤيدي.

د رسول الله (ص) سنت دا وُ چيګ په سفر کيګ به ييګ يوازيګ فرض لمونځګونه په جماعت ادا کول، د سهار له سنتو او وترو پرته ييګ په سفر کيګ هيخګ سنت لمونځګ ندى کؤى، خو داسيګ هم ندي چيګ له فرض نه مخکيګ او يا وروسته ييګ د سفر په وخت کيګ له نفل لمانځګه نه نهى کؤى وي او پخپله ييګ د سهار سنت او وتر د موکد سنت په حيث نه بلکه د نفلو په توګګه ادا کؤيدي، او لدينه علاوه به ييګ نور نفل هم کول دا ثابته ده چيګ رسول الله (ص) د مکيګ د فتحيګ په ورځګ د ضحى آته رکعته نفل لمونځګ ادا کؤيدى.

د رسول الله (ص) عادت دا و ْچيګ د سفر په دوران کيګ به ييګ نفل لمونحګ د خپلی سپرلۀ په شا ادا کاوه، هر لوري ته به ييګ چيګ مخه وه همغه لوري ته به ييګ لمونحګ کاوه په رکوع او سجده کيګ به ييګ اشاره کوله.

که به ييګ داسيګ وخت په سفر کيګ د تګګ نيت وکؤ چيګ لمر به لا زوال نه وکؤی، نو د ماسپشګين لمونحګ به ييګ د لمازديګګر وخت ته وروسته کؤ او که له حرکت نه مخکيګ به لمر زوال وکؤ، نو د ماسپشګين لمونحګ به ييګ وکؤ بيا به وخوحګيد او کله به ييګ چيګ بيؤه وه روان به و ْ، نو د ماشګام لمونحګ به ييګ هم وروسته کاوه او له لماسختن سره يوحګای به ييګ ادا کاوه . د رسول الله (ص) سنت دا نه و ْچيګ د سپرلۀ په وخت او يا په ديره يا ميګنه کيګ لمونحګونه سره يو حګای يا جمع کؤي.

د قرآنکريم د تلاوت په هکله د رسول الله (ص) لارشګوونيګ

رسول الله (ص) به هره شپه د قرآنکريم يوه برخه تلاوت کوله، پديګ هکله په يوه روايت کيګ راحګي چيګ رسول (ص) تګول قرآنکريم په پنحګو يا اوو برخو ويشلی و، هره شپه به ييګ لدينه يوه برخه تلاوت کوله او په همديګ خګو شپو کيګ به ييګ قرآنکريم ختماوه. تلاوت به ييګ حرف په حرف کاوه له هر آيت سره به ييګ وقف کاوه، مدونه به ييګ مراعاتول، په الرحمن او الرحيم کيګ به ييګ هم مدکاوه د تلاوت په پيل کيګ به ييګ (أعوذ بالله من الشيطان الرحيم) ويل او حګينيګ وخت به ييګ ويل:((اللهم إني أعوذبك من الشيطان الرجيم من همزه و نفخه و نفثه: ايګ خدايه! زه له رتګل شوي شيطان نه تاته پناه دروؤم، د هغه له پوکي وسوسيګ، اشاريګ او هر أول اغيزيګ نه ستا دربار ته پناه دروؤم)).

د رسول الله (ص) به دا أيره خوشګيدله چيګ له بل چانه د قرآنکريم تلاوت واوري، يو وخت ييګ ابن مسعود (رض) ته امر وکؤ چيګ قرآنکريم ورته تلاوت کؤي، هغه چيګ قرآنکريم لوست، رسول الله (ص) په أيره غور اوريده او دومره ترينه متاثر شو چيګ مبارکيګ سترګګی ييګ له اوشګګو أکيګ شوی.

رسول الله (ص) به په هر حالت ناسته، ولاؤه او ملاسته کيګ د قرآنکريم تلاوت کاوه، په اوداسه او بيګ اوداسه ييګ د قرآنکريم تلاوت کؤی، خو د جنابت په حال کيګ ييګ د قرآنکريم تلاوت نه کاوه. د رسول الله (ص) تلاوت أير خوإ او په زؤه پوری و ْد تلاوت په وخت کيګ به ييګ تغني کوله او اواز به ييګ اوإداوه، امام بخاري را نقل کؤيده چيګ د رسول الله (ص) تغني داسيګ وه چيګ

مدونه به یيګ تګول مراعات او اوإدول د تلاوت په وخت کيګ د تغني په رابطه د رسول الله (ص) دا قول چيګ فرماييګ: ((زينوا القرآن بأصواتكم: قرآنکريم پخپلو اوازونو سره شګکلی کؤی)) او دا قول: (ما أذن الله لشئ كإذنه لنبي حسن صوت يتغنى بالقرآن: الله تعالی د هيخګ شي دومره اجازه نده ورکؤی لکه د خواإه آواز خاوند نبي (ع) ته يیګ چيګ ورکؤيده چيګ د قرآن د تلاوت په وخت کيګ تغني وکؤی)) او يا يیګ معنی دا ده چيګ الله تعالی د قرانکريم د تلاوت په وخت د خوإ آواز درلودونکي نبي تغني چيګ خګه أول اوري بل شی هسيګ نه اوري، لديګ نه دا معلوميإی چيګ د رسول الله (ص) تغني او ترجيع اختياري وه لکه چيګ د ابن المغفل روايت پر همديګ مطلب دلالت کوي. (د ترجيع او تغني لپاره می په پشګتو کيګ داسيګ الفاظ و نه موندل چيګ د رسول الله (ص) او قرآنکريم له شان سره برابر وي) علماء واييګ تغني په دوه أوله ده: يو أول تغني هغه ده چيګ بيګ تکلفه او په طبيعي شکل وي، دا أول تغني روا ده، که د دديګ أول تغني د لاشګکلا لپاره خګه زيات کوشش وشي، نو هم باك نلري، حګکه ابو موسی (رض) چيګ تلاوت کاوه، رسول الله (ص) اوريده خو ابو موسی (رض) نه وُخبر چيګ رسول الله (ص) يیګ تلاوت ته غوإ نيولی دی، کله چيګ رسول الله (ص) ورته وويل او د هغه آواز او تلاوت يیګ وستايه، نو ابو موسی (رض) ورته وويل: يا رسول (ص) که زه خبر وای چيګ ته ميګ تلاوت اوريګ، نو أير به ميګ شګکلی او شګايسته کؤی وای، سلفو (رح) به همداسيګ کول او قرآنکريم به يیګ په شګه آواز تلاوت کاوه خو بيګ تکلفه.

دوهم أول تغني هغه ده چيګ په تکلف سره وي، او لکه د موسيقة د آوازونو په شان زده شي، نو دا أول غناء يا تغني مکروه ده، سلفو(رح) نده کؤی او د کراهيت حکم او دلايل همديګ أول تغني ته متوجه دي.

د رنحګورانو د عيادت په هکله د رسول الله (ص) لارشګوونيګ

رسول الله (ص) به د رنحګورانو عيادت کاوه، اصحاب (رض) به چيګ مريضان شول رسول الله (ص) به يیګ پوشګتنيګ ته تشريف وروؤ، همدا راز رسول الله (ص) د خپل يوه غلام (خادم) چيګ له اهل کتاب (يهودو) خګخه وُ عيادت هم کؤيدی، د خپل مشرك تره پوشګتنيګ ته ورغلی دی، د عيادت په وخت کيګ يیګ دواؤه اسلام ته را بللي او د همديګ بلنيګ په اساس يیګ يهودی خادم په اسلام مشرف شويدی.

د عيادت په وخت کيګ د رسول الله (ص) سنت دا وُچيګ د مريض له سر سره به نژديګ کيناست، د حال پوشګتنه به يیګ ورنه وکؤه، خپل شګی لاس به يیګ وربانديګ را کاإه او فرمايل به يیګ: ((اللهم رب الناس أذهب البأس و اشف أنت الشافي لا شفاء إلا شفاؤك شفاء لا يغادر

سقما: یا الله! د خلکو پرودګاره! دا رنځګ ختم کړه، ته شافي یې ستا له شفا نه پرته بله شفا نشته داسېګ شفا او روغتیا ورکړه چېګ هېڅګ رنځګ ورسره پاتېګ نشي)) مریض ته به یېګ درې ځګله دعا کوله مثلا فرمایلی یېګ دي: ((اللهم اشف سعدا: ایګ خدایه! سعد ته صحت ورکړېګ)). او کله به چېګ د مریض خونېګ ته داخل شو و به یېګ فرمایل: ((لا بأس طهور إن شاء الله: خګه خبره نشته ان شاء الله دا مرض له ګناه نه پاکونکی دی)).

چا به که له دانېګ، تګې او درد نه شکایت درلود، نو رسول الله (ص) به دماوه بتګه (سبابه یا د شهادت) ګګوته به یېګ پر ځګمکه کېښګوده بیا به یېګ پورته کړه او وبه یېګ ویل: (بسم الله تربة أرضنا بریقة بعضنا یشفی سقمینا باذن ربنا: د خدای په نوم سره زموږ د ځګمکېګ په خاوره، له موږ نه د ځګینو په لاړو سره زموږ رنځګور ته صحت ورکوي (رغېږي) د خدای په اذن سره). دا حدیث په بخاري اومسلم کېګ روایت شویدی او په همدېګ حدیث سره په مسلم کېګ د روایت شوي یوه بل حدیث دا قول چېګ وایيګ (لایرقون: دم نه کوي) باطلوي، مسلم روایت کړی چېګ رسول (ص) فرمايي: ((یدخل الجنة من أمتي سبعون ألفا بغیر حساب قالوا: من هم یا رسول الله؟ قال: ((هم الذین لا یستر قون ولایتطیرون ولا یکتوون و علی ربهم یتوکلون: زما له امت نه به اویا زره کسان بېګ حسابه جنت ته داخلېږي، اصحابو (رض) عرض وکړ چېګ دا به څګوك وي یا رسول الله (ص)! ده وفرمایل: دوی هغه کسان دي چېګ دم نه کوي، بدشګګوني نه کوي او په اور داغل نه کوي او پخپل رب توکل کوي)) پدېګ حدیث کېګ د (لایسترقون) لفظ راوړل د راوي غلطي او اشتباه ده او په پورته ذکر شوي حدیث سره یېګ چېګ په بخاري او مسلم دواړو کېګ راغلی بطلان ثابتېږي.

د رسول الله (ص) سنت داسېګ نه و چېګ د مریضانو د عیادت لپاره کوم وخت او یا ورځګ تخصیص یا ځګانګګړېګ کړېګ، بلکه خپل امت ته یېګ د رنځګوارنو د عیادت توصیه کړېده، مسلمان کولی شي هر وخت، شپه او ورځګ د مریض پوښګتنه وکړي. د سترګګو په ناروغیو د اخته شوو مریضانو عیادت یېګ هم کړېدی، کله کله به یېګ خپل مبارك لاس د مریض په تګنأه کېښګود بیا به یېګ په سینه او خېټګه ورته را کاږ او فرمایل به یېګ: (اللهم اشفیه: خدایه! صحت ورکړېګ)) د مریض مخ به یېګ هم پخپل مبارك لاس سره مسح کاوه، او که به پوه شو چېګ د مریض حالت خراب دی د روغېدو امکان یېګ نشته، نو فرمایل به یېګ: (إنالله و إنا إلیه راجعون: موږ تګول د خدای یو او د هغه لور ته ورتلونکي یو).

د جنازېګ په اړه د رسول الله (ص) لارشګوونېګ

رسول الله (ص) د جنازېګ په اړه مکملېګ لارشګوونېګ کړېدي، دا داسېګ لارشګوونېګ دي چېګ له مړي، خپلوانو او کورنۍ سره ېېګ د نېکۍ، او احسان ضمانت کوي، د مړي په هکله ېېګ د ژوندي بنده مسوؤلیت په ګګوته کړېدی او د الله تعالی د ربوبیت د اثبات لپاره ېېګ پر بنده مسلمان باندېګ د لازمېګ شوېګ دندېګ خګرګګندونه کړېده. امر ېېګ کړېدی چېګ مړی باید په أېره شګه او مناسبه طریقه د الله تعالی په لور د سفر لپاره تیار او تجهیز شي. د تجهیز په وخت به رسول الله (ص) پخپله او اصحاب (رض) په منظمو لیکو کېګ ولاړ وو د الله تعالی حمد او ثنا به ېېګ ویله، د مغفرت سوالونه به ېېګ کول، بیا به رسول الله (ص) له جنازېګ نه مخکېګ روان شو تر خګو مړی به قبر ته وسپارل شو، بیا به ېېګ پر قبر ودرېد د ثبات او استقامت د عا به ېېګ ورته وکړه، او لدېنه وروسته به ېېګ بیا هم د هغه د قبر زیات کاوه، سلام او دعا به ېېګ ورته کوله.
د رسول الله (ص) لومړنی سنت او لارشګوونه داده چېګ د مریض عیادت به ېېګ کاوه، آخرت به ېېګ ور په یاداوه، امر به ېېګ ورته کاوه چېګ توبه وباسي او وصیت وکړي، امر ېېګ کړېدی چېګ مریض ته د حګنکدن په وخت کېګ د شهادت کلمه تلقین شي تر خګو د مسلمان وروستۍ خبره (لا إله إلا الله) وګګرحګي. رسول الله (ص) د مړي په هکله د جاهلو خلکو او قومونو له عاداتو نه نهی کړېده، مشرکانو به پداسېګ وخت کېګ مخونه وهل په چیغو، چیغو به ېېګ ژړل او داسېګ نور، رسول الله (ص) لدېګ تګولو اعمالو نه نهی فرمایلی ده.
رسول الله (ص) امر کړېدی او دا ېېګ سنت دي چېګ بنده باید د خپل ورور په مرګګ غمجن شي اوشګګېګ وربادېګ توي کړی پخپله به ېېګ هم اوشګګېګ تویولی فرمایل به ېېګ: ((تدمع العين و يحزن القلب و لا نقول إلا ما يرضي الرب: له سترګګو نه اوشګګېګ روانېګ دي او پر زړه غمونه انبار دي، خو بیا هم یوازېګ هغه خګه وایو چېګ د الله تعالی د رضا سبب ګګرحګي))
رسول الله (ص) هدایت کړېدی چېګ مسلمان باید د خپل ورور په مړینه ((إنا لله و إنا إليه راجعون)) ووایي، د الله تعالی حمد، ثنا او ذکر وکړي. د رسول الله (ص) هدایت دا وُ چېګ مړی باید په بېړه د الله تعالی او آخرت په لور د سفر لپاره تیار او تجهیز شي، غسل ورکړل شي، پاك ستره او خوشبویه شي، په سپین کفن کېګ په کفن کړای شي، بیا ېېګ د جنازېګ لمونحګ ادا شي. رسول الله (ص) به مریض ته د حګنکدن په وخت کېګ دعا کوله او تر هغېګ پورېګ به ورسره ناست و تر خګو به ېېګ چېګ روح الله تعالی ته وسپارله، بیا به ېېګ د هغه په تجهیز کېګ هم برخه اخیستله، ورپسېګ به ېېګ لمونحګ وربادېګ کاوه او تر قبر پورېګ به ېېګ ورسره مشایعت کاوه. خګه وخت وروسته اصحابو (رض) فکر وکړ چېګ دا کار د رسول الله (ص) د تکلیف باعث ګګرحګي، نو بیا به چېګ خګوك مړ شو، اصحابو (رض) به ېېګ تجهیز او تکفین وکړ، بیا به ېېګ

جنازه د لمانځګه لپاره د رسول الله (ص) حضور ته یووؤه، نو له جومات نه د باندیګ به ییګ لمونځګ ورباندیګ وکؤ داسیګ هم واقع شویګ ده چیګ رسول الله (ص) د جنازیګ لمونځګ په جومات کیګ د ننه کؤی وي، د مثال په توګګه رسول الله (ص) د سهیل بن ضیاء او د هغه د وررور (رض) جنازه په جومات کیګ د ننه کؤیده.

د رسول الله (ص) هدایت دا وْ چیګ له مرګګ نه وروسته باید د مؤي مخ او بأن پټګ کؤای شي سترګګیګ ییګ ورپټګیګ شي، رسول الله (ص) به حګینیګ مؤي شګګلول او مچیګ کول هم د مثال په أول عثمان بن مظعون (رض) چیګ وفات شو، رسول الله (ص) ورباندیګ وژؤل او شګګل ییګ کؤ. رسول الله (ص) امر کؤیدی چیګ مؤی باید دری یا پنځګه حګله او یا زیات د ضرورت مطابق ومینځګل شي او په وروستي حګل مینځګلو کیګ دیګ کافور یا بل خګه ورسره استعمال شي.

رسول الله (ص) به شهید ته غسل نه ورکاوه، د خګرمنیګ جامیګ او د اوسپنیګ زغریګ به ییګ ورنه ایستلی او نور به ییګ پخپلو جامو کیګ خاورو ته سپاره، او پر شهیدانو ییګ د جنازیګ لمونځګ هم نه کاوه. امر ییګ کؤیدی چیګ محرم (هغه چیګ د حج یا عمریګ لپاره ییګ احرام تؤلی وي) ته په اوبو او د یو أول بوټګي په پانګو (یا په صابون) سره غسل ورکؤل شي او د احرام په جامو کیګ خاورو ته وسپارل شي، او لدینه ییګ منع فرمایلیګ ده چیګ محرم ته خوشبویی ووهل شي او یا ییګ سر پټګ کؤای شي. د مؤي ولي ته به ییګ امر کاوه چیګ مؤي ته شګه کفن ورکؤي او په سپین رنګګ تګوکر کیګ ییګ په کفن کؤي، په کفن کیګ ییګ له اسراف نه نهی کؤی که د چا کفن داسیګ وْ چیګ تګول بدن ییګ نه پریګ پټګیده، نو سر ییګ دیګ په کفن پټګ کؤي او په پښګو ییګ د واښګه واچول شي. رسول الله (ص) به چیګ مؤي ته ورغی یا به چیګ جنازه ورته راغله پوښګتنه به ییګ وکؤه چیګ آیا قرض ورباندیګ شته؟ که قرض به نه وْ ورباندیګ نو لمونځګ به ییګ ورباندیګ وکؤ او که خګوك به قرضدار وْ، قرض به ییګ نه وْ ادا شوی نو پخپله به ییګ لمونځګ نه ورباندیګ کاوه، کوم صحابي (رض) ته به ییګ امر وکؤ چیګ جنازه ییګ وکؤي، دا حګکه چیګ د رسول الله (ص) لمونځګ، شفاعت دی او شفاعت ییګ د جنت واجبونکیګ دی او بنده تر هغیګ پوریګ جنت ته نشي داخلیدی تر خګو ییګ قرضونه نه وي ادا شوي، حګکه قرض د بنده حق دی او تر خګو ییګ چیګ خاوند بښګلی نه وي او یا ادا شوی نه وي غاړه نه ورنه خلاصیږي، خو کله چیګ الله تعالی خپل رسول الله (ص) ته فتحه ورکؤه، امکانات ییګ ورکؤل، نو بیا به ییګ پر قرضدار هم لمونځګ کاوه او قرض به ییګ ده پخپله ادا کاوه او د مؤي مال به ییګ د هغه وارثانو ته سپاره.

رسول الله (ص) به چیګ د جنازیګ لمونځګ کاوه تکبیر به ییګ ووایه، د الله تعالی حمد او ثنا به ییګ وویله او روایت دی چیګ یو وخت ابن عباس (رض) د چا د جنازیګ لمونځګ ادا کؤ، نو له

تکبیره اولی نه وروسته ییگ په جهر سره فاتحه ولوستله او وروسته وییگ ویل چیگ تاسیگ باید پوه شئ چیگ دا سنت طریقه ده.
زمونږ شیخ وایي چیگ د جنازیگ په لمانحگه کیگ د فاتحیگ لوستل واجب نه بلکه سنت دي، ابو امامه بن سهل له یو شمیر اصحابو (رض) نه روایت کؤیدی چیگ د جنازیگ په لمانحگه کیگ پر رسول الله (ص) باندیگ درود هم ویل کیږي.
یحیی بن سعید انصاري له سعید المقبری هغه له ابو هریره (رض) نه روایت کوي چیگ هغه له عباده بن الصامت (رض) نه د جنازیگ د لمانحگه په هکله پوشگتنه وکؤه، نو هغه په حگواب کیگ وویل: زه درته وایم چیگ د جنازیگ په لمانحگه کیگ لومؤی تکبیر وایه بیا پر رسول الله (ص) باندیگ درود وایه او دا الفاظ په ژبه راوله : ((اللهم إن عبدك فلانا كان لايشرك بك، و أنت أعلم به، إن كان محسنا فزد في إحسانه، و إن كان مسيئا فتجاوز عنه ، اللهم لا تحرمنا أجره و لا تضلنا بعده:ایگ پروردګگاره! ستا دیگ فلاني بنده له تا سره شریك نه وُنیولی، مشرك نه وُاو ته شگه ورباندیگ عالم یی، که چیریگ محسن او نیکو کار وي، نو نیکیگ ییگ ورته زیاته کؤه او که بدکار او ګگنهکگار وي، نو عفوه ورته وکؤه، یا الله! مونږ د هغه له اجر خګخه مه بیگ برخیگ کوه او له ده نه وروسته مو بیگ لاریگ نکؤیگ)).
په مؤي له لمانحگه نه هدف هغه ته دعا ده، همدا وجه ده چیگ له رسول الله (رض) نه د جنازیگ په لمانحگه کیگ دعاګگانیگ را نقل شویدي خو د فاتحیگ لوستل او درود ویل د دعاګگانو په اندازه ندي را نقل شوي.
د جنازیگ په لمانحگه کیگ د رسول الله (ص) له دعا ګگانو نه یوه دا دعا ده: ((اللهم إن فلان بن فلان في ذمتك، و حبل جوارك، فقه فتنة القبر و عذاب النار و أنت أهل الوفاء و الحق فاغفر له و ارحمه إنك أنت الغفور الرحيم: یا ربه! فلانی د فلاني زوی اوس ستا په ذمه کیگ دی ستا لوري ته درغلی، ته ییگ د قبر له فتنیگ او اور له عذاب نه وساتیگ، ته د وفاء او حق خاوند ییگ، مغفرت ورته وکؤیگ، رحم ورباندیگ وکؤه په تحقیق سره چیگ ته بشگوونکی او مهربان یی)).
بله دعا ییگ داسیگ ده: ((اللهم أنت ربها، و أنت خلقتها و أنت رزقتها و أنت هديتها للاسلام و أنت قبضت روحها تعلم سرها و علانيتها جئتنا شفعاء فاغفرلها: یا الله! ته ییگ (ددیگ مؤي) رب ییگ، تا پیدا کؤی و، تا روزي ورکؤیگ وه، تا د اسلام لاره ورته شگوولیگ وه، تاییگ روح قبض کؤه ، ته ییگ په پتگ او شگکاره تګولو عالم یی، مونږ ییگ شفاعت درته کوو مغفرت ورته وکؤیگ)).

رسول الله (ص) امر کړی چې مړي ته په ‌ډير خلوص او عاجزۍ سره دعا وشي.
رسول الله (ص) به د جنازې لمونځ په څلورو تکبيرونو او په يوه بل روايت کې په پنځو تکبيرونو ادا کاوه، اصحابو هم (رض) په څلورو، پنځو او شپږو تکبيرونو سره د جنازې لمونځ ادا کاوه، علقمه وايي: عبدالله بن مسعود (رض) ته مو ووېل: د معاذ (رض) يو شمير ملګري له شام نه راغلل د يوه کس د جنازې په لمانځه کې يې پنځه تکبيرونه ووېل، ده راته ووېل: د جنازې په لمانځه کې د تکبيرونو لپاره معين او ټاکلی حد نشته هومره تکبيرونه وايه څومره چې امام وېل او کله چې امام سلام و ګرځاوه، نو ته هم سلام وګرځوه.امام احمد (رح) ته ووېل شول: آيا له کوم صحابي (رض) نه داسې روايت درسره شته چې پدې دلالت وکړي چې دوی به د جنازې لمونځ په دوو سلامونو سره ادا کاوه يعنی د لمانځه په پای کې به يې دواړه خواوو ته سلام ګرځاوه؟ ده ووېل: نه داسې روايت نشته، خو له شپږو اصحابو (رض) نه دا روايت شته چې هغوی به د جنازې د لمانځه په پای کې يوازې ښۍ خوا ته خفيف سلام ګرځاوه، او لدې جملې نه يې د ابن عمر ، ابن عباس او ابوهريره (رض) نومونه واخيستل.
د جنازې په لمانځه کې د رفع اليدين (لاسونو پورته کولو) په هکله امام شافعي وايي: په جنازه کې د لاسونو د پورته کولو دليل د صحابي اثر او پر نورو لمونځونو قياس دی، له اثر نه يې مراد د ابن عمر او انس (رض) روايت دی چې هغوی دواړو به د جنازې له هر تکبير سره لاسونه پورته کول.
رسول الله (ص) به چې کله د چا جنازې ته حاضر نه شو، نو د هغه پر قبر به يې لمونځ کاوه، يوځل يې د يوه صحابي (رض) پر قبر له ښخيدو نه يوه شپه وروسته لمونځ ادا کړيدی، يو ځل يې درې شپې وروسته او يو ځل يې ان يوه مياشت وروسته د مړي پر قبر د جنازې لمونځ کړيدی، او ددې لپاره يې معين وخت هم ندی ټاکلی، خو امام مالك (رح) يوازې د مړي ولي ته دا جواز ورکوي چې که له جنازې نه غايب و‌ُ کولی شي د مړي پر قبر لمونځ ادا کړي بل څوك دا اجازه نلري.
رسول الله (ص) به چې د جنازې لمونځ ادا کاوه که مړی به نارينه و‌ُ نو د سر په برابرۍ او که به ښځه وه، نو د ملا يا سينې په برابر به يې دريده، د ماشوم جنازه به يې هم کوله، خو د هغه چا جنازه يې نه کوله چې ځان به يې پخپله وژلی و‌ُ او يا به يې په غنيمت کې خيانت کړی و‌ُ. په صحيح روايت ثابته ده چې رسول الله (ص) د جهنيه قبيلې د هغې ښځې د جنازې لمونځ کړی کومه چې د زنا په جرم رجم شوی وه، خو د ماعز هغه چې څلور ځله يې د زنا په جرم اعتراف کړی او بيا رجم شوی و‌ُ، دده د جنازې په هکله اختلاف راغلی ځينې روايتونه وايي چې رسول الله (ص) يې جنازه کړيده او نور روايات وايي چې نه، رسول الله

(ص) ییګ د جنازیګ لمونحګ نه وْ ادا کؤی، خو پدیګ اؤه د روایاتو د الفاظو اختلاف داسیګ حل کیدی شي چیګ رسول الله (ص) به رجم شوو ته دعا کؤی وي او همدا دعا به په حګینو روایاتو کیګ د (صلاه) لمانحګه په لفظ راغلیګ وي حګکه لمونحګ پخپله دعا ده، او د جنازیګ لمونحګ به ییګ تادیبا نه وي ورباندیګ کؤی.

رسول الله (ص) به چیګ د چا د جنازیګ لمونحګ ادا کؤ، نو بیا به ییګ ان تر هدیریګ پوریګ مشایعت کاوه، د جنازی تر مخ به پیاده (پلی) روان وْ، او د سواره لپاره ییګ هدایت دا دی چیګ باید په جنازیګ پسیګ وروسته روان وي، خو پیاده یعنی پلی کولی شي د جنازیګ شګي اؤخ، کینګ اؤخ مخکیګ او حتی وروسته وریسیګ روان شي خو باید جنازیګ ته ورلنأ وي. جنازه به چیګ وؤل کیدله نو رسول الله(ص) به د بیؤیګ امر کاوه ان تر دیګ چیګ حګنیګ وخت به اصحابو (رض) د جنازیګ د وؤلو په وخت ورو ورو منأیګ وهلیګ، رسول الله (ص) به چیګ په جنازه پسیګ پلی روان وْ فرمایل به ییګ: زه نه غواؤم سپور شم پداسیګ حال کیګ چیګ ملائکیګ پلی روانی وي، خو د مؤي له تدفین نه وروسته به چیګ کور ته راستنیده، نو پخپله سپرلة به سپیریده.

رسول الله (ص) به چیګ له جنازیګ سره تر هدیریګ لاؤ، نو هلته به تر هغیګ پوریګ نه کیناست تر خګو به مؤی په قبر کیګ نه وْ ایشګودل شوی او پدیګ هکله ییګ فرمایلي دي: ((اذا تبعتم الجنازة فلا تجلسوا حتى توضع: که له جنازیګ سره مو مشایعت وکؤ، نو تر هغیګ پوریګ مه کینئ تر خګو مؤی په قبر کیګ نه وي ایشګودل شوی)).

د رسول الله (ص) سنت دا نه وْ چیګ د هر غایب مؤي جنازه وکؤي، دا ثابته ده چیګ د نجاشي جنازه ییګ غائبانه کؤیګ وه، نو پدیګ اساس د غائبانه جنازیګ د لمانحګه ادا کول سنت دي او پریشګودل ییګ هم سنت دي، که مؤی پداسیګ سیمه کیګ مؤ شوی وْ چیګ هلته ییګ د جنازیګ لمونحګ نه وْ شوی نو غائبانه جنازه ییګ دیګ وشي لکه نجاشي چیګ د کفارو په وطن کیګ مؤ شوی وْ، چا ییګ جنازه نه وه کؤی، نو رسول الله (ص) ییګ په غائبانه توګګه د جنازیګ لمونحګ ادا کؤ.

رسول الله (ص) امر کؤیدی چیګ که په چا جنازه راغله باید ورته پورته شي (ودریږي) رسول الله (ص) پخپله هم د جنازیګ لپاره دریدلی دی ، خو دا هم ثابته ده چیګ یو حګل جنازه راغله، رسول الله (ص) ورته پورته نه شو، پدیګ هکله د علماوو یو قول داسیګ دی چیګ وایيګ جنازیګ ته د دریدلو حکم منسوخ دی او بل قول وایيګ چیګ دواؤه حالته روا دي او جواز لري، کیدای شي خګوك ورته پورته شي او کیدای شي پورته نه شي، د رسول الله (ص) لومؤنی عمل به پدیګ دلالت وکؤي چیګ جنازیګ ته پورته کیدل مستحب دي او دوهم حګل چیګ ندی ورته پورته شوی، نو د دیګ معنی داده چیګ نه پورته کیدل هم جواز لري، خو یو بل قول داسیګ دی چیګ وایي: هغه

جنازه چیګ رسول الله (ص) ورته پورته شوی دی هغه د یوه یهودي وه، یهودی مؤ شوی و٘ مؤی ییګ چیګ وؤل کیده، نو رسول الله (ص) پورته شو او دا ددیګ پخاطر چیګ د هغه یهودي مؤی د ده له مبارك سر نه اوچت نه شي، همدا راز باید د مسلمانانو له سر نه هم اوچت نه وي، خو قوي قول دا دی چیګ جنازیګ ته دریدل او نه دریدل دواړه جواز لري.

د رسول الله (ص) سنت دا دی چیګ مؤی باید د لمر ختو، لمر لویدو او زوال په وخت کیګ دفن نه شي. د رسول الله (ص) امر و٘ چیګ قبر باید د لحد په شکل شګه ژور او پراخ جوؤ شي خصوصا د سر او پشګو برخه ییګ او کله به چیګ مؤی په قبر کیګ کیشګودل شو نو فرمایل به ییګ: ((بسم الله و بالله و على ملة رسول الله)) او په بل روایت کیګ دا الفاظ داسیګ راغلي دي: ((بسم الله و في سبيل الله و على ملة رسول الله: د خدای په نامه، د الله تعالی په لار او د رسول الله (ص) په ملت ییګ خاورو ته سپارو)) مؤی به چیګ په قبر کیګ کیشګودل شو، رسول الله (ص) به د مخ له خوا دری حګله خاوریګ وربانديګ واچولی، او کله به چیګ دفن شو، نو په قبر به ییګ ودرید د ثبات او خیر دعا به ورته وکؤه او اصحابو (رض) ته به ییګ هم امر کاوه چیګ مؤي ته د ثبات دعا وکؤي.

د رسول الله (ص) سنت دا نه و٘ چیګ په قبر کیني او قرائت ولولي، او یا مؤي ته خګه تلقین کؤي. قبر به ییګ لوؤ نه جوؤاوه، نه به ییګ ګګنبزه وربانديګ جوؤوله او نه به ییګ په ختګو او تیږو سره ودناوه یو حګل ییګ علي (رض) ته امر وکؤ چیګ لاؤ شي او هر چیرته چیګ تمثال (بت) وي هغه مات کؤي او اوچت قبرونه له حګمکیګ سره برابر کؤي. رسول الله (ص) لدینه نهی کؤیده چیګ د چا قبر دیګ په چونه او نورو موادو سره جوؤ کؤای شي، خګه دیګ وربانديګ ولیکل شي، کتیبه دیګ پری نصب شي امر ییګ کؤیدی که خګوك غواؤي قبر وپیژندل شي، نو په یویګ تیږی سره ییګ دیګ نشګاني کؤي. لدینه ییګ منع کؤیده چیګ له قبر نه مسجد جوؤ شي، چراغونه وربانديګ بل شي، میله او داسیګ نور مراسم و ربانديګ جوؤ او برابر شي او قبر ته له لمونحګ نه ییګ منع کؤیده.

د رسول الله (ص) هدایت دا دی چیګ قبرونه باید سپك و نه شمیرل شي، توهین ییګ و نشي، تر پشګو لاندیګ نشي، خګوك وربانیګ کینني او تکیه وربانديګ ونکؤي، خو دومره تعظیم ییګ باید ونشي چیګ د بت حیثیت غوره کؤي او یا د لمانحګه په حګای بدل شي. رسول الله (ص) به د خپلو اصحابو (رض) د قبرونو زیارت کاوه، دعا او د مغفرت سوالونه به ییګ ورته کول امر ییګ کؤی دی چیګ د قبر د زیارت په وخت داسیګ وویل شي: ((السلام عليكم أهل الديار من المؤمنين و المسلمين إنا إن شاء الله بكم لاحقون، نسأل الله لنا و لكم العافية: دلته په موجودو مسلمانانو او مؤمنانو دیګ سلام وي، مونږ که د خدای رضا وه درپسیګ درتلونکي یو،

له الله تعالی نه حګانونو او تاسو ته د عافیت سوال کوو)).
رسول الله (ص) به لدینه علاوه د قبر د زیارت په وخت هغه دعا هم لوستله کومه به ییګ چیګ په جنازه کیګ ویله دا د رسول الله (ص) هدایت او لارشګووني دي، خو مشرکان له مؤي نه سوال کوي، مؤة ته زاری کوي، له خدای سره ییګ شریك نیسي، مرسته ورنه غواؤي، خو د رسول الله (ص) هدایت او سنت ددیګ بر خلاف دی د هغه (ص) سنت د توحید او له مؤي سره د نیکة سنت دی رسول الله (ص) به مؤي ته دعا کوله، مؤي ته به ییګ د رحمت او مغفرت سوالونه کول.
رسول الله (ص) به د مؤي خپلوانو ته تعزیت وؤاندیګ کاوه، غمرازي او غمشریکي به ییګ ورسره کوله، خو دا ییګ طریقه نه وه چیګ خلك راغونأ شي او د قرانکریم تلاوت وشي، نه ییګ په قبر قرآنکریم لوستلی او نه بل حګای.
د رسول الله (ص) هدایت دا دی چیګ د مؤي خاوندان او خپلوان باید نورو خلکو ته خواؤه ورنکؤي او دا تکلیف و نه کګالي، بلکه نورو خلکو ته ییګ امر کؤیدی چیګ د مؤي خاوندانو ته خواؤه برابر کؤي. همدا راز رسول الله (ص) لدیګ نه منع کؤیده چیګ د مؤي په سر جزع او فزع وشي، د مؤي د تعظیم او شهرت پخاطر اعلانونه وشي، مخونه ووهل، جاغیګ خګیریګ شي او شګحګیګ په کؤیکو کؤیکو ژؤا کګانی وکؤي، رسول الله (ص) فرمایلي: دا د جاهلیت عمل دی حګان ورنه ساتی، (په جاهلیت کیګ داسیګ عادت وْ چیګ کوم مهم کس به مؤ شو، نو خلکو به خپل مخونه وهل، جاغیګ به ییګ خګیرولیګ، خاوریګ به ییګ شیندلیګ، او یو کس یا خګو کسه به پدیګ مکلف شول چیګ په اوشګانو سپاره شي او هری خواته دا اعلان وکؤي چیګ فلانی مؤ شویدی..... حګنیګ فعلي عادتونه همدیګ جاهلي عاداتو ته ورته دي مسلمانان باید متوجه شي او د رسول الله (ص) احکام په مکمله توګګه عملي کؤي).

د ویریګ (خوف) لمانحګه په هکله د رسول الله (ص) لارشګوونیګ

الله تعالی خپل رسول الله (ص) ته د سفر او ویریګ دواؤو د موجودیت په صورت کیګ د لمانحګه د رکعتونو او ارکانو د کموالي جواز ورکؤیدی، او یوازیګ په سفر کیګ ییګ د رکعتونو د شمیریګ د کموالي امر ورته کؤیدی، او که یوازیګ خوف موجود وْ، سفر نه وْ، نو د ارکانو د قصر جواز ورکؤل شویدی دا د رسول (ص) سنت طریقه وه او پدیګ سره د ویریګ او سفر په حالت کیګ د قرآني آیتونو د مقید کولو حکمت په أاګګه کیؤي.
د خوف یا ویریګ د لمانحګه په هکله د رسول الله (ص) سنت دا وْ چیګ که دشګمن به د قبلیګ لوري ته پروت وْ، نو مسلمانان به ییګ دوه صفونه کؤل، رسول الله (ص) به چیګ تکبیر ووایه تګولو مسلمانانو به تکبیر وایه، رکوع به هم تګولو له رسول الله (ص) سره یو حګای وکؤه او کله به چیګ

رسول الله (ص) سجديگ ته لاړ، نو د لومړي صف لمونځگ كوونكو به هم سجده وكړه او د دوهم صف مسلمانان به د دشگمن مقابليگ ته ودريدل، خو كله به چيگ رسول الله (ص) او ورسره لومړنی صف له دوهميگ سجديگ نه دوهم ركعت ته پورته شول، نو د دوهم صف مسلمانان به سجديگ ته لاړل او دويگ سجديگ به ييگ ادا كړي، بيا به همدا كسان لومړي صف ته مخكيگ او د لومړي صف كسان به دوهم صف ته په شا شول، پدی كيگ حكمت دا و'چيگ د دواړو صفونو كسانو ته د لومړي صف فضيلت حاصل شي او تر خگو د دوهم صف كسان هم په دوهم ركعت كيگ له رسول الله (ص) سره يو حگای د سجديگ شرف، تر لاسه كړي، په دوهم ركعت كيگ به چيگ رسول الله (ص) سجديگ ته لاړ، نو د لومړي صف كسانو به ورسره سجده وكړه او د دوهم صف خلك به د دشگمن مخيگ ته ولاړ وو، او رسول (رص) به چيگ قعديگ ته كيناست نو د دوهم صف كسانو به سجديگ وكړيگ او په قعده كيگ به ورسره كيناستل او بيا به تگولو يو حگای له رسول الله (ص) سره سلام و كگرحگاوه.

خو كه د دشگمن حگواكونه به د قبليگ نه بلكه بل لوري ته واقع وو، نو بيا به رسول الله (ص) كله كله مسلمانان په دوو برخو ويشل، يوه آله به ييگ د دشگمن مخيگ ته دروله اوبليگ آليگ به ورسره لمونحگ پيل كړ، يو ركعت به ييگ له رسول الله (ص) سره ادا كړ بيا به دا كسان د دوهميگ آليگ حگای ته ورتلل او هغوی به راتلل او په رسول الله (ص) پسيگ به ييگ اقتدا كوله او دوهم ركعت به ييگ ورسره ادا كاوه، رسول الله (ص) به چيگ سلام و كگرحگاوه نو بيا به هريگ يويگ آليگ يو، يو ركعت لمونحگ نور هم پوره كاوه. او حگنيگ وخت به له رسول الله (ص) سره يويگ آليگ يو ركعت لمونحگ ادا كړ، رسول الله (ص) به چيگ له سجديگ نه دوهم ركعت ته پورته شو، نو همديگ آلی به دوهم ركعت لمونحگ پداسيگ حال كيگ ادا كاوه چيگ رسول الله (ص) به ولاړ و'، او مخكيگ لدينه چيگ هغه ركوع ته لاړ شي دوی به لمونحگ پای ته رساوه او سلام به ييگ كگرحگاوه، بيا به دا آله لاړه او د بليگ آليگ كسان به راغلل او په رسول الله (ص) پسيگ به ييگ دوهم ركعت لمونحگ ادا كړ، رسول الله (ص) به چيگ په قعده كيگ ناست و' همدا كسان به پورته شول او دوهم ركعت به ييگ پوره كړ، رسول الله (ص) به تر هغيگ پوريگ په قعده كيگ ناست و تر خگو به دا كسان ورپسيگ ورسيدل هغوی به چيگ تشهد ووايه نو رسول الله (ص) به سلام و كگرحگاوه.

داسيگ هم شوي چيگ رسول الله (ص) به مسلمانان په دوو برخو وويشل له يويگ برخيگ سره به ييگ دواړه ركعتونه ادا كړل، سلام به ييگ و كگرحگاوه، بيابه دوهمه آله راغلل هغوی به هم په رسول الله (ص) پسيگ دوه ركعته لمونحگ ادا كړ او سلام به ييگ و كگرحگاوه. او كله به داسيگ كيدل چيگ يويگ برخيگ مسلمانانو به له رسول الله (ص) سره يو ركعت لمونحگ وكړ، بيا به دوی لاړل او دوهمه برخه به راغلل هغوی به هم يو ركعت لمونحگ ورسره وكړ، پدی ترتيب سره به رسول

الله (ص) دوه رکعته او د مسلمانانو هریګ أليګ به یو یو رکعت لمونحګ ادا کؤی وْ. دا تګولیګ طریقیګ له رسول الله (ص) نه روایت شویګ دي.
امام احمد واییګ: د خوف د لمانحګه په هکله له رسول الله (ص) نه شپږ یا اوه طریقی روایت شوی چیګ تګولیګ بییګ جائزیګ دي، او دا طریقه چیګ هره أله مسلمانان یوازیګ یو، یو رکعت لمونحګ وکؤي او امام دوه رکعته، دا طریقه د جابر، ابن عباس، طاوس، مجاهد، حس، قتاده، حکم او اسحاق (رض) مذهب دی.
د ویریګ د لمانحګه په هکله له رسول الله (ص) نه نوریګ طریقیګ هم روایت شوی، حګنی وایي چیګ لس طریقیګ ورنه ثابتی شویدي، خو ابن حزم بییګ ان پنحګلس طریقیګ شمیري، دوی د یویګ کیسیګ په هکله د راویانو اختلاف بیلیګ بیلیګ طریقیګ بللی، په هر حال صحیح او معتبریګ طریقیګ هغه دي چیګ مونږ ورنه یادونه وکؤه. والله اعلم.

د زکات په هکله د رسول الله (ص) لارشګوونیګ

رسول الله (ص) د زکات د وخت، اندازیګ، نصاب، او دا چیګ پر چا فرض دی او چا ته ورکول کیدای شي، ددیګ تګولو امورو په هکله بشپؤیګ لارشګوونیګ کؤیدي چیګ پکیګ د مال د خاوندانو او فقیرانو مصلحت او شګیګګنګیګ په مکمله توګګه رعایت شویدي، الله تعالی زکات د مال او د هغه د خاوند د پاکة وسیله ګګرحګولی ده، او د شتمن سؤي هغه مال ته بییګ نعمت ویلی چیګ زکات بییګ ورکوی، حګوك چیګ تر کومه وخته زکات ورکوي، تر همغه وخت بییګ شتمني نعمت بلل کیږي او په زکات سره بییګ مال ساتل کیږي او زیاتیږي.
زکات په خګلور أوله اموالو کیګ لازمیږي، خلك اکثرا همدا خګلور اصناف اموال لري او د تګولو همدیګ شیانو ته اؤتیا وي، او دا عبارت دي له:
۱- کشګت او میویګ.
۲- اهلي خګاروي لکه اوشګان، غوایه، میږی. ۳- جوهران یا دوه هغه جوهرونه چیګ نؤة پریګ چلیږي (سره او سپین زر).
۴- د تجارت یا سوداګګرة مختلف مالونه.
الله تعالی زکات په کال کیګ یو حګل فرض کؤیدی، د فصلونو، کشګتونو او میوو کال د هغوی رسیدل او پخیدل دي، او دا د بشپؤ عدالت یوه نمونه ده حګګګه که زکات هره میاشت یا هره جمعه فرض وی، نو دا به د اموالو خاوندانو ته زیان وْ او که په عمر کیګ یو حګل فرض وای، نو بیا به فقیرانو ته تاوان وْ. بله د حکمت او عدالت خبره دا ده چیګ اسلام د عدات له مخیګ د زکات د اندازیګ په تګاکلو کیګ د انسان تکلیف، کار او عمل له پامه ندی اچولی، د هر خګه د زکات

اندازه يې د همغه مال په لاسته راوړلو کې د انسان د سعۍ او کار په تناسب ټاکلې ده، مثلا په هغو اموالو کې خمس (پنځمه برخه) لازمه ده کوم چې انسان ته يې تکليفه او يو ځای په لاس ورشي لکه په ځمکه کې ښخ شوې خزانې چې خاوند او د ښخيدو نيټه يې نه وي معلومه، پدې شيانو کې پنځمه برخه لازمه ده او د کال تيريدل هم شرط ندي، او کوم اموال چې په لږ ځګه تکليف او کړاو لاسته راشي، په هغو کې عشر (لسمه) برخه، لازمه ده او دا لکه هغه کښتونه او ميوې چې انسان يې کري، خو اوبول يا خړوبول يې د بنده کړاو او تکليف ته اړه نلري، يعنې اوبول يې د الله تعالی له لوري وي، د باران په اوبو خړوبيږي بنده نه ورباندې ستړی وي او نه يې مصرف پرې راځي، او په هغو کښتونو او ميوو کې د عشر نيمايي يا شلمه برخه ټاکل شوې ده، کوم چې بنده پکې ستړی وي، اوبول يې دده په غاړه وي دده کړاو او مصرف ته ضرورت لري، لکه هغه ميوې دانې چې د ځګاه کڅانو په اوبو خړوبيږي، يا په اوښانو او بل ځګه ورته له ليرې نه اوبه راوړل کيږي، يا يې خاوند پيسې پرې مصرفوي، پدې شيانو کې د عشر نيمايي برخه لازمه ده، او په هغو شيانو کې د عشر څلورمه يا څلويښتمه برخه لازمه ده کوم چې وده، نمو او زياتوالی يې د بنده تر دايمي او مسلسل کار پورې مربوط وي، بنده يعنې د مال خاوند د همدې شيانو د ودې لپاره بايد سفرونه وکړي، اداره يې کړي، پالنه او مراقبت يې وکړي، نو څرنګه چې د بنده کار او کړاو پکې زيات دی، نو اندازه يې کمه يعنې د عشر څلورمه ټاکلې شوې ده.
ددې تر څنګه د زکات له اموالو نه د هر شي په اندازه ټاکلو کې د انساني همدردۍ او تعاون فکتور هم په نظر کې نيول شوې دی، هر مال هر وخت له بل چا سره د همدردۍ او مواسات لپاره نه وي، او هر وخت د بل درد نه شي دوا کولی، نو د هر مال د نصاب د ټاکلو په وخت دا په پام کې نيولی شوي چې دا مال څومره او څه وخت د انساني تعاون او يو له بل سره مرستې لپاره ګټګور واقع کيدلی شي، خو پدې کې هم د مال د خاوند او فقير دواړو مصلحت مراعات شوی، له همدې امله د سپينو زرو نصاب دوه سوه درهمه، د سرو زرو نصاب شل مثقاله، د ميوو دانو نصاب پنځه وسقه (يو وسق له شپيته صاع سره برابر دی، او څرنګه چې د صاع د اندازې په هکله د علماوو تر منځ اختلاف دی، نو يو وثق د ۹۳ او ۱۲۹ کيلو ګرامه تر منځ اټکل کيږي).
د مېږو او پسونو نصاب څلويښت پسونه، د غوايو نصاب ديرش غوايه، د اوښانو نصاب پنځه اوښان ټاکل شويدي، خو څرنګه چې په پنځو اوښانو کې دا ممکنه نده چې د اوښانو خاوند په همدې جنس سره له نورو سره همدردي او تعاون وکړي ځکه دده مصلحت هم مهم دی، نو پدې حالت يعنې (۵) اوښانو کې يو پسه ورباندې لازميږي، خو کله چې دا اندازه زياته شوه، پنځه ځله نور اَير شول پنځه ويشت اوښان شول نو بيا نصاب ددې توان

لري او ددیګ جوکګه دی چیګ یو اوښګ ورنه فقیر ته ورکؤل شي، بیا خګرنکګه چیګ ددیګ شمیر اوښګانو عمرونه کم او زیات وي، اوښګان چیګ کم وي عمرونه ییګ کم او چیګ أیریږي، عمرونه ییګ هم ورسره لوؤیږي، نو په همدیګ اساس په (۲۵) اوښګانو کیګ یو یو کلن اوښګ یا یو کلنه اوښګه (بنت مخاض یا ابن مخاض) لازمیږي، بیا چیګ شمیره زیاتیږي د عمر اندازه هم ورسره لوؤیږي په بنت مخاض پسیګ ابن یا بنت لبون (دوه کلن) بیا الحق یا الحقه (دری کلن) بیا جذع یا جذعه (څګلور کلن) په همدیګ ترتیب څګومره چیګ اوښګان أیریږي ، عمرونه ییګ هم زیاتیږي نو د زکات اندازه ییګ هم د عمرونو په تناسب تګاکل شویده، مطلب دا چیګ د مال د زیاتوالي او زکات د اندازیګ تر منځګ مکمل تناسب مراعات شویدی. د نصاب په تګاکلو کیګ د هر مال اندازه او د مال د خاوند مصلحت مراعات شوی، خو پداسیګ طریقی سره چیګ د فقیرانو لپاره هم پکیګ زیان نشته، هغه وخت په یو څګیز کیګ زکات تګاکل او لازمیږي چیګ ددیګ وؤ وي چیګ خاوند ییګ بل چاته څګه اندازه ورنه ورکؤي پدیګ کیګ هم له دواؤو شتمن او غریب دواؤه سره پوره عدالت شوی.

الله تعالی د صدقاتو ویش او تقسیم پخپله کؤیدی، او د زکات مستحقین ییګ په آتو ألو ویشتلی دي، دا آته ألیګ بیا په دوو برخو ویشل شویدي:

یوه برخه هغه چیګ زکات د ضرورت او اؤتیا له مخیګ اخلي، نو ددیګ برخیګ هریګ ألیګ ته د هغیګ د اؤتیا د کموالي او زیاتوالي په تناسب ورکول کیږي، او پدیګ کیګ فقیران، مسکینان، مریان (غلامان) او مسافران شامل دي.

دوهمه برخه هغه کسان دي چیګ د خپلیګ کګتګیګ لپاره زکات اخلي، خو دوی په خپل عمل او کار سره نورو ته کګتګه رسوي، دوی هم د زکات مستحقین بلل کیږي او پدیګ کیګ د زکاتونو راټګلونکي، د اسلام خواته تمایل لرونکي (مؤلفه القلوب)، پوره وؤي (قرضداران) شامل دي دا ددیګ لپاره تر څګو د مسلمانانو داخلي روابط تګینګګ وي او تر مینځګ ییګ اصلاح او سوله وي، همدا راز غازیان (د الله په لار کیګ مجاهدین) هم په همدیګ أله کیګ داخل دي. پدیګ اساس ویلی شو هغه چاته زکات ورکول جواز نلري او د زکات مستحق ندي چیګ نه اؤتیا لري او نه ییګ مسلمانانو ته کګتګه رسیږي، ضرورت او نورو ته کګتګه رسول د زکات د استحقاق اسباب دي.

فصل

رسول الله (ص) به چیګ کوم کس د زکات وؤ وباله، نو زکات به ییګ ورکاوه، که داسیګ کس به ورنه زکات وغوښګت چیګ ده به نه پیژانده هغه ته به ییګ لومؤی دا فرمایل چیګ زکات اخستل د

غني او هغه چا لپاره ندي روا چيګ د كار توان ولري دا به ييګ ورته وويل بيا به ييګ زكات وركؤ.
د رسول الله (ص) سنت دا وْ چيګ د هرى سيميګ د زكات مالونه به ييګ د همغيګ سيمى په مستحقينو ويشل او كه له دوى نه به څګه زيات شول هغه به مدينيګ ته راوؤل شول او پر مستحقينو به ويشل كيدل او رسول الله (ص) به بيا پخپله ويشل، رسول الله (ص) به زكات راتګولوونكي دشګتو او ميرو ته هم استول خو كليو او شګارونو ته بى خګوك نه ليږل، بلكه معاذ بن جبل (رض) ته ييګ امر كؤى وْ چيګ د يمن زكات راغونأ او بيابيګ د همغه حګاى پر فقيرانو وويشي.
رسول الله (ص به زكات راتګولوونكي يوازيګ هغو سيمو ته ليږل چيګ اوسيدونكو به ييګ خګاروي، ميويګ، دانيګ او نور زراعتي حاصلات درلودل، د خرما او نورو ميوو د اندازه كولو لپاره به ييګ حګانكګؤي كسان توظيفول تر خګو خرماوى، انكګور او نوريګ ميويګ په ونو كيګ او له راتګولولو نه مخكيګ اندازه او تخمين كؤي او د هغه مطابق ييګ زكات وتګاكل شي، تخمين او اندازه به د هغه وخت د وزن د مقياس (وسق) مطابق كيدله او اندازه كوونكو ته به ييګ امر كاوه چيګ دريمه يا خګلورمه برخه ييګ خاوندانو ته پريږدي، يعنى دومره اندازه كمه حساب كؤي حګكه خرماويګ آفتونه لري هسيګ نه كوم آفت ييګ ووهي بيا به ييګ مالك ته تاوان اوشګتى وي. د ديګ شيانو اندازه به د ميوو له پخيدو او راتګوليدو نه مخكيګ تګاكل كيدله، تر خګو زكات ييګ له خوؤلو او ويشلو نه مخكيګ وركؤل شي او بيايى مالكان د زكات له تګاكل كيدو وروسته پخپله خوشګه تصرف پكيګ وكؤي او د زكات تګولونكو راتلو ته د انتظار ضرورت نه وي پاتيګ.
رسول الله (ص) د آسانو، مريانو، كچرو، خرو او سبزيجاتو، خربوزو، بادرنګګو، ترو او نورو هغو ميوو چيګ نه تلل او نه پيمانه كيږي او نه ذخيره كيدلى شي، زكات نه اخيست، يعنى پديګ شيانو كيګ رسول الله (ص) له خلكو نه د زكات غوشګتنه نه كوله، خو تازه انګګور او تازه خرما لديګ نه مستثنى دي حګكه انكګور د مميزو او خرما د وچيګ خرما په شكل كيګ ذخيره كيدلاى شي، نو رسول الله (ص) دديګ دوو شيانو د وچو او لمدو تر منحګ توپير نه كاوه. چا به چيګ د رسول الله (ص) حضور ته زكات راوؤ، نو رسول الله (ص) به دعا ورته وكؤه، كله به ييګ ورته فرمايل: ((اللهم بارك فيه وفي ابله: يا ربه! ته بركت وركؤه او په اوشګانو كيګ ييګ هم بركت كيږده)) او كله به ييګ فرمايل: ((اللهم صل عليه: خدايه رحم وربانديګ وكؤيګ)) رسول الله (ص) به چيګ زكات اخيست، نو له مالونو نه به ييګ اوسط مال غوره كاوه، نه به ييګ تر تګولو غوره اخيست او نه تر تګولو ادنى، او چا به كه زكات او صدقه وركؤه، نو هغه به ييګ لدينه منع كاوه چيګ د خپليګ صدقيګ او زكات مال بيرته په بيه واخلي، غني ته روا دي چيګ د زكات هغه مال وخوري چيګ فقير ييګ ور وبشګي او د هديى په شكل ييګ وركؤي يعنى دا مباح دى چيګ غني د زكات دا أول

مال استعمال کړي او یا یې وخوري.
رسول الله (ص) به کله، کله د مسلمانانو د عامې ګټګې او مصلحت پخاطر د صدقې د مال په بدل کې له مخکې نه پور اخیست. د صدقې اوشګان به یې پخپل مبارك لاس په نشګه کول او که به یې غاؤه کټ وراچول غوشګتل، نو بل چاته به یې امر کاوه چې په غاؤه کې یې غاؤه کټ ورواچوي، حګنې وخت یې د نصاب له خاوندانو نه زکات مخکې یا په پیشکي أول هم اخستی دی د مثال په توګه له عباس (رض) نه یې د دوه کلو زکات پیشکي اخستی و.
رسول الله (ص) د نصاب پر خاوندانو د فطر صدقه هم لازمه کړیده چې د خپل حګان او خپلې کورنۍ د لویو او وړو تګولو غړو (هغه چې کفالت یې د ده په غاؤه وي) صدقه ورکړي، د فطر صدقې اندازه یې یو صاع پیمانه (یو صاع تقریبا ۳۸۰۰ ګګرامه کیږي) خرما، یا وربشې، یا ممیز، یا اوؤه او یا اقط (دا یو أول خواؤه دي چې دلدل شوي غنم له مستو سره یو حګای کیږي بیا چې وچ شي، نو میده کړل شي). همدا راز روایت دی چې رسول الله (ص) د صدقه فطر اندازه نیمه پیمانه (صاع) غنم تګاکلې ده دا حدیث ابو داود روایت کړی او ویلي یې چې دا نیمه پیمانه غنم د مخکې یادو شوو شیانو د یوې صاع په بدل کې تعیین شویدي، خو په بخاري او مسلم کې روایت دی چې دا نیمه پیمانه غنم معاویه (رض) د پورته ذکر شوو شیانو په عوض کې تګاکلي دي.
د رسول الله (ص) سنت دا وْ چې د فطر صدقه به یې د عید لمانحګه ته له روانیدو نه مخکې ورکوله، په بخاري او مسلم کې له ابن عمر (رض) نه روایت دی وایې، رسول الله (ص) امر کړیدی چې د فطر صدقه باید د اختر لمانحګه ته له وتلو نه مخکې ورکړل شي. او په ((السنن)) کې له ابن عمر (رض) نه روایت دی وایي: ((من أداها قبل الصلاة فهي زكاة مقبولة، و من أداها بعد الصلاة فهي صدقة من الصدقات: چا که د فطر صدقه له لمانحګه نه مخکې ورکړه، نو هغه قبول شوی زکات دی او که چا له لمانحګه نه وروسته ورکړه، نو هغه د نور او عادي خیراتونو په شان یو خیرات دی)).
ددې حدیثونو، غوشګتنه داده چې د فطر صدقه باید له لمانحګه نه مخکې ادا شي، تاخیر یې جواز نلري او که د عید لمونحګ ادا شي بیا صدقه فطر ورکړل شي، نو دا پخپل وخت نده ادا شوی، او دا لکه د قربانۍ حکم لري هغه داسې چې قرباني باید د عید له لمانحګه نه یعنی د امام له لمانحګه نه وروسته ادا شي، نه دا چې د اختر د لمانحګه له وخت نه وروسته، یعنی دا شرط ده چې باید امام لمونحګ ادا کړي بیا قرباني ذبح شي که چا د اختر له لمانحګه نه مخکې قرباني وکړه نو هغه به د غوشګې لپاره حلال شوی مال وي.د رسول الله (ص) سنت دا وْ چې صدقه فطر به یې مسکینانو ته ورکوله او د زکات په نورو مستحقینو یې نه ویشله، همدا مسکینان یې

د فطر صدقې لپاره خاص کړي وو، اصحابو (رض) او له دوی نه وروسته نورو مسلمانانو هم د فطر صدقه یوازې فقیرانو ته ورکوله.

د نفلي صدقې او خیرات په هکله د رسول الله (ص) لارښوونې

رسول الله (ص) پخپله شتمنۍ کې له هر چا نه زیاته صدقه ورکوله، څه شی به چې خدای ورکړل هغه به یې نه أیرول او نه به یې کم شمیرل، هر چا به چې ورسره موجود شی ور نه وغوښت، نو حتما به یې ورکاوه کموالي او أیر والي ته یې نه کتل، نورو ته په ورکړه او خیرات سره به د صدقې او خیرات د اخستونکي له خوشالۍ نه زیات خوشالیده، که به یې محتاج او اږ انسان ولید په خوراك او لباس کې، به یې هغه ته د اولیت حق ورکاوه، ایثار به یې کاوه.
رسول الله (ص) به په مختلفو اشکالو سره نورو ته ورکړه او صدقه ورکوله، کله به یې د هدي او کله د صدقې او کله د هبې په شکل خلکو ته خیراتونه ورکول، کله به یې داسې هم کول چې یو څګه به یې له خرڅګونکي نه په بیه واخیستل بیا به یې همغه څګیز له قیمت سره یو حګای بیرته خرڅګونکي ته ورکړل، او که کله به یې له چا نه قرض واخیست بیابه یې له خپلې اندازې نه زیاته اندازه مال ورکاوه.
رسول الله (ص) به له نورو نه هم هدیه قبلوله، خو بیا به یې په بدل کې له هغې نه ښګه هدیه په غوره طریقې سره ورکوله، رسول الله (ص) به پخپله شتمنۍ کې هم له خلکو سره احسان کاوه، په مال، او خبرو سره به یې هم نیکي کوله، څګه به یې چې درلودل هغه به یې خیرات کول، د صدقې امر به یې کاوه، خلك به یې ورته هڅګول، د رسول الله (ص) ژوند او حال داسې وٌ چې بخیل به یې هم صدقې ورکولو ته را دعوت کاوه او هڅګاوه.
د چا به چې د رسول الله (ص) صحبت په نصیب شو، نو له فیض نه به یې کګتګه اخیستله، د سخاوت او مروت صفات به یې ورنه زده کول رسول الله (ص) تر ټګولو نه زیات حلیم، مهربان او د پراخې سینې خاوند وٌ، صدقه او نیکي د سینې په پراخوالي کې أیر مهم رول لري، رسول الله (ص) خو نه یوازې په صدقه ورکولو کې -له ټګولو نه مخکې وٌ بلکه هغه خو د الله تعالی -له لوري په رسالت او د سینې په حګانګګړي پراخوالي نازول شوی وٌ، په حسي دنیا کې هم یې سینه ورته پراخه کړی او د شیطان برخه یې ورنه ایسته کړې وه.
د سینې د پراخوالي لوی سبب توحید دی، هر څګومره چې په سینه کې توحید قوي او ژور وي هومره یې پراخوالی هم زیات وي، الله تعالی فرمایي: ((أَفَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلإِسْلامِ فَهُوَ

عَلَى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ)) ((الزمر:۲۲))
ترجمه: [آیا هغه څوك چیګ ارته او پراخه کړی وي الله تعالی سینه دده اسلام ته پس وي به دی په رنګا کیګ له طرفه د رب خپل].
بل ځګای فرمائي: ((فَمَنْ يُرِدْ اللَّهُ أَنْ يَهدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلإِسْلامِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقاً حَرَجاً كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ)) (الانعام: ۱۲۵)
ترجمه: [هر هغه چیګ اراده وکړي الله چیګ هدایت وکړي ده ته پراخوي سینه د ده د اسلام لپاره او هر هغه چیګ اراده وکړي الله د ګمراه کولو د هغه ګګرحګوي سینه د هغه تنګګه دومره تنګګه ګګواکي پورته درومي آسمان ته).
د سینیګ د پراخوالي بل سبب هغه نور دی چیګ الله تعالی ییګ د بنده په زړه کیګ اچوي، په ترمذي کیګ روایت شوي حدیث کیګ راځګي:
((إذا دخل النور القلب انفسح و انشرح..... الحديث)) الهي نور چیګ زړه ته داخل شی نو پراخه او ارت شي.......
علم هم د سینیګ د پراخوالي مهم سبب دی، علم او پوهه زړه او سینه پراخوي، خو هر علم دا اثر او اغیزه نلري، بلکه یوازیګ هغه علم د بنده د شرح الصدر سبب کیږي چیګ له رسول الله (ص) نه راته په میراث پاتیګ شویدی.
د شرح صدر بل سبب د الله تعالی لورته رجوع او ورسره محبت دی، له الله تعالی سره محبت د سینیګ په پراخوالي کیګ ډیره ژوره اغیزه لري، هر څګومره چیګ دا محبت زیات وي هومره سینه هم پراخه وي، او دومره پراخه وي چیګ یوازیګ د باطل او باطل د پیروانو په لیدو تنګګیږي او بس.
د الله تعالی ذکر هم سینه پراخوي، همدا راز له مخلوقاتو سره نیکي او احسان، هغوی ته په مال او بدن سره ګګټګه رسول هم د مؤمن د زړه او سینیګ د پراختیا سبب کیږي. شجاعت، میړانه، همت او غیرت هم د مؤمن زړه پراخوي، بی غیرته، جبان، او بیګ زړه انسان د روح له خوشالۀ او لذت نه محروم وي، همدا راز بخیل، له الله تعالی نه سرکش او عاصي، له ذکر نه غافل، جاهل او له دینه بیګ خبره بنده هم نه د روح خوشالي لري نه د زړه تسکین او نه د سینیګ وسعت او پراختیا. دا هم باید په یاد ولرو چیګ د کوم عارضي عامل له امله د سینیګ پراختیا او عدم وسعت اعتبار نلري، کیدای شي د یوه عارضي سبب له امله د چا سینه پراخه او روح ییګ خوشاله شي، همدا راز د ځګینو عارضي عواملو له امله زړه تنګګ او روح خفه کیږي دا عارضي خوشالي او غم د اعتبار وړ ندي، اصلي حکم هغه حالت لره دی چیګ دایمي وي او تل له زړه سره تړلی وي.
د سینیګ د پراختیا او زړه د خوشالۀ بل مهم عامل دا دی چیګ له زړه نه ټګول ناوړه صفات و

ایستل شي، له ېبګ حګایه نظر او ېبګ ګګتګېګ خبرو نه حګان وژغورلی شي، غوږونه د بېهوده خبرو له اوریدو نه، او بدن له ناوړه او زیاتو خوړو، او زیات خوب نه محفوظ وساتل شي، دا هغه عوامل دي چېګ د زړه په پراختیا او خوشالۀ کېګ اساسي اغیزه او اثر لري.

د روژېګ په هکله د رسول الله (ص) لارشګوونېګ

خګرنګګه چېګ د روژېګ هدف له شهوت نه د نفس محروموول دي، تر خګو د هغه خګه لتګولو ته تیار شي چېګ همیشنۀ نیکمرغي ېبګ پکېګ نغشګتی ده او تر خګو د تلپاتېګ ژوند لپاره تیاري ونیسي، روژه لوږه او تنده کنترولوي او تر اداریګ لاندېګ ېبګ راولي، د وږو، خوارانو په حال ېبګ خبروي ، د خوړو او خګشګاك د شیانو په وړاندېګ د پولېګ جوړولو له لارېګ د شیطان لاره بندوي، لنأه دا چېګ روژه د متقیانو کیزه (جلب یا واکګېګ)، د جنګګیالیو آأل، د نیکانو او صالحانو ریاضت دی، روژه د بنده هغه عمل دی چېګ الله تعالی خاص د حګان لپاره بللی دی، روژه تی د روژی په نیولو سره کوم عمل نه کوي بلکه خپل شهوت پرېږدي، د الله تعالی د محبت او حکم پخاطر خپل محبوب او د خوشګېګ شیان پرېږدي، روژه د بنده او رب تر منحګ راز دی، کیدای شي بندګګان یوازېګ په هغو روژه ماتونکو شیانو خبر شي چېګ شګګاره وي، بنده چېګ په پتګه خګه کوي نور انسانان نشي وربانديګ خبریدلی، خو دا چېګ بنده دا شیان تګول د خپل رب او معبود پخاطر پرېږدي، نو دا هغه خګه دي چېګ انسان نه شي وربانديګ خبریدلی او همدا د روژېګ راز او حقیقت دی. همدا وجه ده چېګ رسول الله (ص) په یوه قدسي حدیث کېګ خبر را کوٖیدی چېګ الله تعالی فرماییګ: ((**کل عمل ابن آدم له إلا الصوم فانه لي و أنا أجزي به** : د انسان تګول اعمال د هغه دي، یوازېګ روژه زما لپاره ده او د هغېګ جزا (بدل) به هم زه ورکوم)).
روژه د انساني ظاهري اندامونو او باطني قواوو په ساتنه کېګ مهم رول او اغیز لري، نه پرېږدي فاسد مواد د انسان روح او بدن زیانمن کوٖي، همدا راز له روح او بدن نه هغه مواد خارجوي چېګ د انسان لپاره زیان لري، روژه د تقوی لویه وسیله ده الله تعالی فرماییګ: ((**يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ**)) (البقره:۱۸۳).
ترجمه: [ای موٴمنانو! فرض کوٖی شویګ ده پر تاسیګ باندیګ روژه لکه چیګ فرض کوٖی شویګ ده په هغو کسانو چیګ پخوا له تاسیګ خګخه وو (لکه پخواني امتونه او پیغمبران تر آدمه پوریګ) له پاره ددیګ چیګ تاسیګ حګان وساتئ (له ګګناهونو خګخه او پرهیزګګاران شئ! حګګه چیګ روژه د شهواني قوی ماتوونکیګ ده].
رسول الله (ص) هغو کسانو ته د روژیګ نیولو امر کوٖیدی چیګ شهوت ېبګ زیات او د نکاح کولو

توان نلري فرمايلي يي دي چې روژه ددې کسانو لپاره او د دوی د شهوت د کنترول لپاره اغيزمنه وسيله ده.
د روژې په هکله د رسول الله (ص) لارښوونې جامع او تر ټولو غوره لارښوونې دي، ددې هداياتو په تعميل سره هم د روژې اهداف تحقق مومي او هم يې ادا د انسان لپاره ښه مشکل نلري. ځکه چې د شهوت او عاداتو پريښودل د انسان لپاره ګران او مشکل کار دی، نو د روژې د فرضيت حکم هم ان له هجرت نه وروسته نازل شو، په لومړي سر کې حکم دا و چې مسلمان اختيار درلود روژه نيسي او که د هرې ورځې په بدل کې مسکين ته خواړه ورکوي، وروسته روژه نيول فرض او حتمي شول، اوس د روژې په بدل کې غريب ته خواړه ورکول يوازې د هغه بوډا لپاره (نارينه وي که ښځه) جائز دي چې د عمر د زياتوالي له امله د روژې نيولو توان نلري د دوی لپاره جواز شته چې د روژې په بدل کې فقيرانو ته خواړه ورکوي، د مريض او مسافر لپاره دا سهولت راغلی چې روژه وخوري او بيا يې قضايي راوړي، د حامله او شيده ورکونکې ښځې لپاره هم چې پخپل ځان ووېرېږي د روژې خوړلو جواز شته، او که دا اول ښځې د لوږې له امله پخپل اولاد وېرېدله، نو بيا دې د روژې له قضايي سره سره د هرې ورځې په بدل کې يوه مسکين ته خواړه هم ورکوي، ځکه د دوی روژه خوړل د مرض د رښتوني وېرې له امله نه بلکه د صحت په حال کې شوی، اولاد ته د زيان له وېرې يې روژه خوړلې، نو دا به مسکينانو ته په خوړو ورکولو سره جبران شي، او دا د هغه چا حکم ته ورته دی چې د اسلام په پيل کې يې روژه خوړلې او په بدل کې يې مسکينانو ته خواړه ورکوي وي.
رسول الله (ص) به په روژه کې زيات عبادت کاوه، جبريل (ع) به قرآنکريم ورسره تکراراوه، رسول الله (ص) به په روژه کې صدقه او نيکي زياتوله، د قرآنکريم تلاوت، لمونځونه، ذکر او اعتکاف به يې کاوه، د روژې په مياشت کې به يې داسې عبادت کاوه چې په نورو مياشتو کې يې هومره نه کاوه، او کله کله به يې روژه نه ماتوله روژه ماتي او پيشلمې به يې نه کاوه تر څو د عبادت وخت يې اوږد شي. رسول الله (ص) به که څه هم پخپله روژه وصل کوله خو اصحاب (رض) يې له وصل نه منع کول، اصحابو (رض) به عرض کاوه: يا رسول الله (ص)! ته وصل کوې، يعنې په يوه ورځ پسې بله متصل نيسې، روژه ماتې او پيشلمې نه کوې؟ ده به ورته فرمايل:
"لست كهيئتكم إني أبيت عند ربي يطعمني و يسقيني: زه خو ستاسې په شان نه يم، زه مې له رب سره شپه تيروم هغه خواړه او اوبه راکوي)).
رسول الله (ص) پر خپل امت د رحمت له مخې هغوی د روژې له وصل نه منع کړيدي، خو ددې اجازه يې کړيده چې که څوك غواړي، نو کولی شي تر پيشلمې پورې روژه اوږده کړي. او

پدیګ هم باید پوه شو چیګ د رسول الله (ص) حګنیګ عبادتونه خاص تر ده پوریګ و، د نورو لپاره نه وو.

فصل

د رسول الله (ص) سنت دا وْ چیګ د رمضان میاشتیګ له یقیني لیدلو نه مخکیګ به بیګ د رمضان میاشتیګ روژه نه نیوله، یا به میاشت ولیدل شوه او یا به شاهد ورته د میاشتیګ د لیدلو شاهدي و یله، که به بیګ میاشت و نه لیدله او شاهد به هم د لیدلو شاهدي و نه ویله، نو د شعبان میاشتیګ دیرش ورحګیګ به بیګ پوره کولی، او که د شعبان په نه ویشتم به وریحګیګ ویګ، نو پدیګ صورت کیګ به هم بیګ دیرش ورحګیګ پوره کولی او د وریحګیګ په ورحګ به بیګ روژه نه نیوله بلکه د شعبان میاشت به بیګ دیرش ورحګیګ پوره کوله، او دا سنت لدیګ حدیث سره تناقض نلري چیګ فرمایي: ((فإن غم علیکم فاقدروا له)) یعنیګ که د شعبان په وروستی ورحګی وریحګ شوه، نو اندازه بیګ ولګګوئ تقدیر بیګ وکؤی، مطلب داچیګ حساب بیګ پوره کؤی او دیرش ورحګی تکمیل کؤئ.
د رسول الله (ص) سنت دا وْ چیګ له روژیګ نه د وتلو (یعنی د شوال د میاشتیګ د رابره کیدو) لپاره به بیګ د دوو شاهدانو شاهدي لازمه بلله، که به دوو کسانو د عید د لمانحګه له وخت نه وروسته د میاشتیګ د لیدلو شاهدي وویله، نو رسول الله (ص) به اختر کاوه یعنی بوزه کیده به او مسلمانانو ته به بیګ د روژی خوؤلو امر کاوه او د عید لمونحګ به بیګ ددیګ ورحګیګ په سهار پخپل وخت ادا کاوه.
رسول الله (ص) به د ماشګام په وخت کیګ په روژه ماتي کیګ بیؤه کوله او همدا بیګ امر وْ چیګ باید په روژه ماتي کیګ بیؤه وشي، رسول الله (ص) به پیشلمی هم کاوه او د پیشلمي امر بیګ هم کؤیدی، خو په پیشلمي کیګ بیګ سنت دا وْ چیګ بیؤه به بیګ نه پکیګ کوله بلکه وروسته کاوه به بیګ، رسول الله (ص) د روژه ماتي په وخت د خرما د خوؤلو ترغیب کؤیدی که خرما به بیګ و نه موندله نو په اوبو سره به بیګ روژه ماتوله.
رسول الله (ص) امر کؤیدی چیګ روژه تی باید له چتګیاتو، عبث خبرو، شور او غالمغال، کنحګلو او د کنحګلو له حګواب نه حګان وساتي او امر بیګ کؤیدی چیګ که چا ته بل کس کنحګلی وکؤیګ، نو په حګواب کیګ دیګ ورته وایي: زه روژه یم.
رسول الله (ص) په رمضان میاشت کیګ سفرونه کؤیدي، حګینیګ وخت به بیګ په سفر کیګ روژه نیوله او حګنیګ وخت به بیګ خوؤله او اصحابو (رض) ته بیګ اختیار ورکؤی وْ چیګ په سفر

کېږ روژه نیسي او که یې خوري، او دا حکم یې کړېدی چې که دښمن ته نژدې وو، نو باید روژه وخوري. رسول الله (ص) هغه فاصله هم نده په ګوته کړې چې مسافر ته پکې روژه خوړل روا ګرځي. اصحاب (رض) به چې په سفر روانېدل نو روژه به یې خوړله او له خپلو کورونو او کلي نه وتل یې شرط نه بلل، او ویل به یې چې همدا د رسول الله (ص) سنت طریقه ده.

رسول الله (ص) به د روژې په میاشت کې کله کله ترسپیده داغ پورې جنب پاتې و' او له سهاره وروسته به یې غسل کاوه، رسول الله (ص) به روژه په خوله و' او خپلې میرمنې به یې مچې کولی او په روژه کې یې د خپلې میرمنې مچې کول له مضمضې سره تشبیه کړېدي او پدې هکله یې د زاؤه او ځوان تر مینځ توپیر هم ندی کړی بلکه د ټګولو لپاره یو حکم دی.

رسول الله (ص) په هغه کس د روژې قضایې نده لازمه کړې چې د هیرې په حالت کې په روژه کې خګه وخوري او یا څګه وڅښګي، بلکه فرمایلي یې دي چې دې بنده ته الله تعالی خواؤه یا اوبه ورکړېدي. له رسول الله (ص) نه ثابته شوې چې روژه په خوړو، څګښګلو، حجامت (په ښکر لګولو یعنی وینه ایستلو) قي او جماع سره ماتیږي، په قرآنکریم سره ثابته شویده چې د ورځې له مخې جماع روژه ماتوي، له رسول الله (ص) نه د رنجو د استعمال په هکله څګه ندي راغلي.

ثابته ده چې رسول الله (ص) به په روژه کې مسواك استعمالاوه، او امام احمد روایت کړی چې رسول الله (ص) به په روژه کې پخپل مبارك سر اوبه اچولی، استنشاق او مضمضه به یې کوله، خو امر یې کړېدی چې باید په استنشاق کې مبالغه و نشي او دا نده ثابته چې رسول الله (ص) دې په روژه کې حجامت کړی وی (ښکر یې دې لګولی وي).امام احمد وایې: له رسول الله (ص) نه روایت دی چې فرمایې: روژه تی دې له رنجوڅګخه ځان وساتي. خو دا حدیث صحیح ندی او ابن معین وایي چې دا حدیث منکر دی.

فصل
د نفلي روژې په هکله د رسول (ص) سنت

د رسول الله (ص) سنت دا و' چې ځنې وخت به یې دومره زیاته نفلي روژه نیوله چې خلکو به ګمان کاوه لکه چې ټګول عمر روژه نیسي او کله به دومره زیاتې ورځې بوزه و' چې خلکو به ویل لکه چې نور هیڅګ نفلي روژه نه نیسي، خو دا ثابته ده چې رسول الله (ص) له رمضان نه پرته بله هیڅګ میاشت مکمله روژه نده نیولی، او په شعبان میاشت کې به یې له

هريگ مياشتيگ نه زياتيگ ورحگيگ نفليگ روژه نيوله. هيخگ داسيگ مياشت نده تيره شوى چيگ رسول الله (ص) پكيگ خگو ورحگيگ روژه نه وي نيولى، د دوشنبيگ او پنجشنبيگ ورحگيگ به ييگ زياتره روژه نيوله.

ابن عباس (رض) وايیگ: رسول الله (ص) به د هريگ مياشتيگ (۱۳) مه (۱۴) مه او (۱۵) مه چيگ ايام بيض ورته وايیگ روژه نيوله په سفر او اقامت دواؤو كيگ ييگ دا ورحگيگ په روژه تيروليگ او نور مسلمانان ييگ هم دديگ ورحگو روژيگ ته ترغيبول (دا حديث نسايي را نقل كؤى.)

د ذي الحجيگ مياشتيگ د لسو ورحگو يا لومؤة لسيزيگ د روژيگ په هكله له رسول الله (ص) نه مختلف روايات را نقل شويدي خو د شوال د شپږو ورحگو د روژيگ په هكله رسول الله (ص) فرمايي: ((صيامها مع رمضان يعدل صيام الدهر: د شعبان شپږ ورحگيگ او د رمضان مياشتيگ روژه نيول داسيگ حكم او ثواب لري لكه تگول عمر چيگ روژه ونيول شي))، همدا راز د عاشور ورحگ به رسول الله (ص) په دقت او پابندة سره روژه نيوله رسول الله (ص) چيگ مدينيگ ته هجرت وكؤ وييگ ليدل چيگ يهودان د عاشور د ورحگيگ درناوى كوي او پديگ ورحگ روژه نيسي حگكه دا هغه ورحگ ده چيگ الله تعالى پكيگ موسى (ع) ته له فرعون نه نجات وركؤى دى، رسول الله (ص) چيگ ديگ ورحگيگ ته د يهودانو درناوى وليد، نو وييگ فرمايل: ((نحن أحق بموسى منكم: مونږ له تاسيگ (يهودانو) نه زيات د موسى (ع) حقدار يو)) يعنى مونږ بايد له تاسيگ نه زيات د هغه د نجات شكرانيگ ادا كؤو، همدا وه چيگ رسول الله (ص) د عاشوراء په ورحگ روژه نيوله او مسلمانانو ته ييگ هم امر وكؤ چيگ پديگ ورحگ روژه ونيسي دا حكم د رمضان مياشتيگ د روژيگ نيولو د فرضيت له حكم نه مخكيگ وُ او كله چيگ د رمضان روژه فرض شوه، نو رسول الله (ص) وفرمايل: ((من شاء صامه و من شاء تركه: د هر چا خوشگه پديگ ورحگ (عاشور) روژه نيسي او كه نه ييگ نيسي)).

د رسول الله (ص) سنت دا وُ چيگ د عرفات په ورحگ به ييگ عرفات كيگ د موجوديت په صورت كيگ روژه نه نيوله، دا حديث په بخاري او مسلم كيگ راغلى دى، او په بل حديث كيگ ييگ په ميدان عرفات كيگ د عرفيگ په ورحگ له روژيگ نه نهى كؤيده، د مسلم له خوا روايت شوي حديث كيگ رسول الله (ص) فرمائي: ((صيامه يكفر السنة الماضية و الباقية: د عرفات د ورحگيگ روژه نيول د تير او راتلونكي كال د گگناهونو كفاره ده..))

تگول كال روژه نيول د رسول الله (ص) سنت نه وُ، بلكه فرمايلى ييگ دي: ((من صام الدهر لا صام و لا أفطر: چاچيگ تگول عمر روژه ونيوله داسيگ دى لكه چيگ نه ييگ روژه نيولى او نه بوزه

وي)) یعنی هم له خوؤو بیګ برخیګ دی او هم بیګ د روژیګ ثواب نشته. حګنیګ وخت به چیګ رسول الله (ص) خپل کور ته تشریف یووؤ پوشګتنه به بیګ وکؤه خګه خواؤه لرئ؟ که به ورته وویل شول چیګ نه، هیخګ نشته، نو رسول الله (ص) به وفرمایل: (داسیګ چیګ ده نو زه روژه یم).
او کله کله به بیګ د نفلي روژی نیت وکؤ، خو بیابه بیګ روژه و نه نیوله یا به بیګ ماته کؤه، عائشه (رض) روایت کوي چیګ رسول الله (ص) ما او حفصیګ (رض) ته فرمایلي: ((اقضیا یوما مکانه: یعنی ددیګ ورحګیګ (نفلي روژی) په عوض بله یوه روژه و نیسئ، قضاییګ بیګ راوؤئ))، په حقیقت کیګ دا حدیث معلول دی یعنی صحیح ندی. رسول الله (ص) به که د روژیګ په وخت کیګ د بل چا کره ورغی، میلمه به شو، نو خپله روژه به بیګ تکمیلوله، یو حګله د ام سلیم (رض) کره پداسیګ حال کیګ ورغی چیګ نفلي روژه بیګ نیولی وه هلته بیګ خپله دا روژه بشپؤه کؤه، که خګه هم ام سلیم بیګ د اهل بیت حیثیت درلود.
په صحیح حدیث کیګ راحګي چیګ رسول الله (ص) فرمایلی: ((إذا دعي أحدكم الى طعام و هو صائم فليقل: إني صائم: که چاته د خوؤو دعوت وشي، میلمستیا ته وبلل شي، خو دده روژه وي، نو ودیګ واییګ چیګ زه روژه یم))، یعنی که روژتی ته د أوأة بلنه وشي نو و دیګ وایي چیګ زه روژه یم. د رسول الله (ص) سنت دا وْ چیګ د جمعیګ ورحګ بیګ د روژیګ لپاره تخصیصول مکروه عمل باله.

د اعتکاف په هکله د رسول الله (ص) لارشګوونیګ

خګرنګګه چیګ د زؤه نیکي اصلاح او د الله تعالی په لار استقامت د الله تعالی لوري ته په بشپؤه رجوع او تسلیمة پوریګ تؤلی، او د زؤه د شیشیګ درزونه د الله تعالی در بار ته په مخ کولو سره ورتلی او کوشیر کیدای شي. زیات خواؤه، زیات خګشګاك له خلکو سره بیحګایه ناسته پاسته، زیات خوب، زیاتیګ خبریګ د زؤه په شیشه کیګ د درزونو او لیکو سبب کیږي، صفایي بیګ ختموي او د الله تعالی لوري ته بیګ له تکګ نه غورحګوي، کمزوری کوي بیګ، په مخه کیګ بیګ خنأونه را ولاؤوي او له حرکت نه بیګ اچوي، د همدیګ مشکل د حل لپاره الله تعالی د خپل حکمت له مخیګ بندګګانو ته د روژیګ امر وکؤ چیګ د زیاتو خوؤو او زیات خګشګاك مشکل ورنه لریګ کؤي او له زؤونو نه هغه شهوتونه وباسي چیګ پر الهي لار د تکګ مانع ګګرحګي. د روژیګ لپاره دومره موده تګاکل شویده چیګ د بنده د دنیا او آخرت د ګګتګیګ او مصلحت د تضمین لپاره کافي ده، او په همدیګ روژه کیګ بیګ د اعتکاف حکم کؤیدی چیګ اصلي هدف بیګ د الله تعالی لور ته د زؤه کامله رجوع ده، په اعتکاف سره بنده له مخلوقاتو نه د الله تعالی خوا

ته پناه وړي، او په زړه کې يې له بندګګانو سره د انس او محبت پر ځای د الله تعالی انس ځای نيسي چې بيا يې همدا انس د قبر په تيارو کې په کار راځي.
ځړنګګه چې د اعتکاف کمال او اهميت پدې کې دی چې په روژه کې تر سره شي، نو د روژې په له تر ټګولو نه غوره ورځو (دريمه لسيزه) کې يې د کولو حکم شويدی، الله تعالی له روژې نه پرته د اعتکاف ذکر ندی کړی او نه هم رسول الله (ص) يې له روژې نه اعتکاف کړيدی.
د خبرو په هکله د رسول الله (ص) لارښګوونه دا ده چې بنده بايد تل خپله ژبه له هغو خبرو نه بنده او تؤلی وساتي چې په آخرت کې ګګټګه نلري، او د زيات خوب دوا د شپې لمونځ (قيام الليل) دی، دا لږ وخت ويشګتابه او تهجد کول د أير اجر او ثواب وړ عمل دی، دا د خوب او ويشګتابه تر منځګ منځګنة لاره د زړه او بدن لپاره أيره ګګټګوره ده، دا بنده له هيځګ مصلحت ځګخه نه محروموي، بلکه د ټګولو ښګيګګنګو سبب يې ګګرځي.
چا که د رياضت (تدين او زهد) دغه ځګلور ارکان (روژه، اعتکاف، له بې ګګټګې خبرو ځګان ساتل او تهجد) خپل کړل، او ټګول يې د رسول الله (ص) د لارښګوونو مطابق عملي کړل نو له افراط او تفريط دواړو نه به خوندي وي. ځګرنګګه مو چې د روژې، تهجد او خبرو په هکله د رسول الله (ص) لارښګوونې مخکې ذکر کړيدي دلته يوازې د اعتکاف په هکله د رسول الله (ص) لارښګوونې را نقلوو:
رسول الله (ص) به د ژوند تر پايه د روژې (رمضان مياشتې) په وروستة لسيزه کې اعتکاف کاوه، يو ځګل روژه کې اعتکاف ورنه پاتې شوی ؤ چې بيايې د شوال په مياشت کې د هغه قضايي راوړه، يو ځګل يې د رمضان مياشتې په لومړۀ لسيزه کې، بيا په دوهمه لسيزه کې او ورپسې په دريمه لسيزه کې اعتکاف وکړ، د قدر شپه يې لټګوله، او کله چې ورته ثابته شوه چې د قدر شپه په دريمه لسيزه کې ده، نو بيا يې هميشه د ژوند تر پايه په همدې دريمه لسيزه کې اعتکاف کاوه. کله به يې چې اعتکاف کاوه، نو د امر مطابق به يې په جومات کې ورته پرده يا خيمه ووهل شوه، هملته به يې له خپل رب سره مناجات کاوه، د اعتکاف اراده به يې چې وکړه، نو د سهار لمونځګ به يې چې وکړ خپلې پردې ته به ننوت او په اعتکاف به کيناست. يو ځګل يې امر وکړ چې پرده ورته ووهل شي، د امر تعميل وشو، بيايې ميرمنو هم د ځګانونو لپاره پردې ووهلې، رسول الله (ص) چې د سهار لمونځګ وکړ ويې کتل او دا پردې يې وليدلې، امر يې وکړ چې دده پرده دې ايسته کړای شي، امر عملي شو، نو رسول الله (ص) دا ځګل اعتکاف پريښګود، خو بيايې د شوال په لومړنة لسيزه کې د همدې اعتکاف قضايي راوړه او اعتکاف يې وکړ. رسول الله (ص) به هر کال لس ورځې اعتکاف کاوه، خو د ژوند په وروستي کال يې شل ورځې اعتکاف وکړ، جبريل (ع)

به هر کال یو ځل ورته قرآنکریم تکراروِاه، خو په دیګ کال بیګ دوه ځله ورته تکرار کړ. رسول الله (ص) به چیګ په اعتکاف کیناست، خپلیګ پردیګ ته به داخل شو، یوازیګ د انساني ضرورتونو د پوره کولو لپاره به بیګ کور ته تشریف ووړ، او کله به بیګ داسیګ کول چیګ مبارك سر به بیګ د عائشیګ (رض) خونیګ ته ور دننه کړ، نور مبارك بدن به بیګ په جومات کیګ وٌ، سر به بیګ د عائشیګ (رض) په کوتګه کیګ ور دننه کړی و هغیګ به وربانديګ اِومنځګاوه خو دا پداسیګ حال کیګ چیګ عائشه (رض) به حائضه وه، د اعتکاف په دوران کیګ به د رسول الله (ص) ځګینیګ میرمنیګ دده مبارك لیدو ته راتلليګ او کله به چیګ هغوی روانيګ شولی، نو رسول الله (ص) به ورسره پورته شو او تر خپل کور پوریګ به بیګ ورسولیګ، دا به د شپیګ مهال وٌ، د اعتکاف په دوران کیګ به رسول الله (ص) له خپلو میرمنو سره هیځګ أول مباشرت نه کاوه حتی چیګ مچیګ کولی به بیګ هم نه، د اعتکاف په ورځګو کیګ به د رسول الله (ص) فرش او کتګ هملته د اعتکاف په ځګای کیګ ورته ایشګودل شوي وو.

رسول الله (ص) به چیګ د اعتکاف په ورځګو کیګ د خپل ضرورت د رفع کولو لپاره ووت، نو د لاریګ په سر به بیګ د کوم ناروغ پوشګتنه هم کوله یو ځل رسول الله (ص) د اعتکاف لپاره ترکي پرده وهلیګ وه، پوزی (بوریا) بیګ په کیګ غوؤولی وٌ او همدا د اعتکاف د اهدافو د تحقق لاره وه. ځګنیګ جاهلان له اعتکاف نه هم د عیش او عشرت وسیله جوړه کړي، اعتکاف د ملاقاتونو په ځګای بدل کړي، دا أول اعتکاف له محمدي (ص) اعتکاف نه بیل دی.

د حج او عمریګ په اړه د رسول الله (ص) لارشګوونیګ

رسول الله (ص) له هجرت نه وروسته څګلور ځګله او هر ځل د ذي القعدیګ په میاشت کیګ عمره ادا کړیده.

د رسول الله (ص) لومړنۍ عمره د حدیبي عمره ده چیګ په شپږم هجري کال بیګ نیت وکړ روان شو، خو مشرکینو مکیګ ته د داخلیدو اجازه ورنکړه، نو هملته حدیبیه کیګ بیګ قرباني وکړه، ویښګتان بیګ کل کړل او احرام بیګ خلاص کړ. دوهمه عمره بیګ د قضیه یا قضاء عمره وه چیګ له حدیبي نه یو کال وروسته بیګ ادا کړه، دری ورځګیګ بیګ په مکه مکرمه کیګ تیریګ کړیګ بیا بیرته ستون شو. دریمه عمره بیګ هغه وه چیګ له حج سره بیګ یو ځګای ادا کړیګ وه. څګلورمه عمره بیګ هغه ده چیګ له (جعرانه) سیمیګ نه بیګ نیت او احرام ورته تړلی وٌ. رسول الله (ص) پخپل ژوند کیګ داسیګ عمره نده ادا کړیګ چیګ له مکیګ نه وتلی او بیا بیرته د عمریګ لپاره داخل شوی وي لکه پدیګ اوسني وخت کیګ بیګ چیګ ځګنیګ خلك ادا کوي، هر ځل به بیګ هغه وخت عمره ادا کوله چیګ مکیګ ته به داخلیده.

رسول الله (ص) له وحي او بعثت نه وروسته دیارلس کاله په مکه مکرمه کیګ اوسیدلی، خو یو حګل هم داسیګ ندي شوي چیګ د عمریګ لپاره له مکیګ نه وتلی او بیا بیرته ورته راګګرحګیدلی وي او دده (ص) په زمانه کیګ له عائشه (رض) پرته هیچا داسیګ ندي کؤي، او دا هم حګکه چیګ عائشیګ (رض) د عمریګ نیت وکؤ، د ادا په دوران کیګ حائضه شوه، رسول الله (ص) امر ورته وکؤ چیګ حج او عمره سره یو حګای کؤي (حج قران وکؤي) او ورته وییګ فرمایل چیګ ستا طواف، د صفا او مروه تر منحګ سعي د حج او عمری دواؤو لپاره حساب شول، خو د عائشیګ (رض) په زؤه کیګ داسیګ هیله وه چیګ باید مدینیګ ته له نورو بیبیانو (رض) سره پداسیګ حال کیګ ورشي چیګ حج او عمره ییګ بیل بیل ادا کؤي وي، حګکه نورو بیبیانو حج تمتع کؤی وُ، او هغوی د حج په دوران کیګ حائضیګ شوی نه وی، حج او عمره ییګ جدا، جدا ادا کؤي ووُ، نو عائشیګ (رض) هم غوشګتل چیګ حج او عمره بیل، بیل ادا کؤي، داییګ هیله وه، نو رسول الله (ص) ییګ ورور ته امر وکؤ چیګ عائشه (رض) بوزي تر خګو له تنعیم نه د عمریګ نیت وکؤي او له همغه حګای نه عمره ادا کؤي چیګ زؤه ییګ خوشاله شي (عائشه (رض) له مکیګ نه ووتله او بیا بیرته د عمریګ لپاره مکیګ ته داخله شوه).

د رسول الله (ص) تګولیګ عمریګ د مشرکینو د عادت خلاف د حج په میاشتو کیګ ویګ، مشرکینو به د حج په میاشتو کیګ عمره ادا کول نه خوشګول، د رسول الله (ص) دا عمل پدیګ دلالت کوي چیګ د حج په میاشتو کیګ د عمریګ ادا کول د رجب په میاشت کیګ له عمریګ نه غوره او افضل دي، خو آیا د رمضان په میاشت عمره غوره ده او که د حج په میاشتو کیګ؟ پدیګ هکله د علماوو تر مینحګ اختلاف وجود لري، حګکه له رسول الله (ص) روایت دی فرماییګ: ((**عمرة في رمضان تعدل حجة**: یعنی د رمضان په میاشت کیګ عمره لکه د حج دومره ثواب لري)) دا چیګ رسول الله (ص) په ددیګ اهمیت با وجود په روژه کیګ عمره نده کؤی، ددیګ په توجیه کیګ کیدای شي وویل شي چیګ رسول الله (ص) به د روژیګ په میاشت کیګ له عمریګ نه په اهمو عباداتو مشغول وُ، او بله دا چیګ رسول الله (ص) پر خپل امت د رحمت له مخیګ په رمضان میاشت کیګ عمره نده ادا کؤی، حګکه که رسول الله (ص) پدیګ میاشت کیګ عمره کؤی وی، نو امت به خواه مخاه ادا کوله او دا به ګګرانه وه چیګ روژه او عمره یو حګای ادا شي، رسول الله (ص) به پر خپل امت د رحمت له امله او ددیګ پخاطر چیګ مشقت ورباندیګ نشي حګینیګ داسیګ اعمال پریشګودل چیګ خوشګیدل به ییګ ادا ییګ کؤي.

رسول الله (ص) په یوه کال کیګ له یویګ عمریګ نه زیاتیګ عمریګ ندي ادا کؤی، او له هجرت نه وروسته ییګ یوازیګ یو حګل حج ادا کؤیدی هغه هم په لسم هجري کال حګکه چیګ حج په نهم یا لسم هجري کال فرض شویدی، خګنګګه چیګ د حج حکم نازل شو، رسول الله (ص) ییګ فورا

تعمیل وکړ او د الله تعالی دا قول چیګ فرمائي: ((وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّهِ)) ((البقره: ۱۹۲))
ترجمه: [او پوره ادا کړئ حج او عمره خاص الله لره].
دا آیت که خګه هم په شپږم هجري کال کیګ نازل شویدی، خو د حج په فرضیت دلالت نکوي بلکه دلته د تکمیل او پوره کیدو امر شویدی او د عمریګ تکمیلیدل هغه وخت ممکن دي چیګ حج او عمره پیل شي.
رسول الله (ص) چیګ د حج نیت وکړ، نو خلك بییګ خبر کړل، دوی هم د حج تیاري ونیوله، دا خبر له مدینیګ نه د باندیګ هم خپور شو، د شاوخوا خلك هم راغلل او له رسول الله (ص) سره بییګ د حج نیت وکړ د لاریګ په اوإدو کیګ هم زیات شمیر خلك ورسره یو حګای شول، پدیګ ترتیب سره د رسول الله (ص) مخ، شا، یویګ او بلیګ خوا ته أیر شمیر خلك حج ته روان وو، رسول الله (ص) چیګ د مکیګ په لور روانیده د ماسپشګین لمونحګ بییګ پوره ادا کړ او له لمانحګه نه وروسته د ذي القعدیګ په خګلور ویشتم روان شو. رسول الله (ص) له لمانحګه نه مخکیګ خلکو ته د احرام احکام، واجب او سنت بیان کړل بیابییګ د ماسپشګین لمونحګ ادا کړ، ویشګتان بییګ إومنحګ کړل، تیل بییګ ووهل، ازار او خګادر بییګ واغوست او حرکت بییګ وکړ تر خګو ذي الحلیفه ته ورسید او هلته بییګ د لمازدیګګر لمونحګ قصر (دوه رکعته) اداکړ.

فصل

رسول الله (ص) همدلته په ذي الحلیفه کیګ پاتی شو، شپه بییګ وکړه، د ماشګام، لماخستن، سهار او بلیګ ورحګیګ ماسپشګین لمونحګونه بییګ ادا کړل، تګولیګ میرمنیګ بییګ ورسره ملګګریګ ویګ، د شپیګ بییګ ملاقات ورسره وکړ، احوال بییګ واخیست، او کله بییګ چیګ د احرام اراده وکړه، نو دوهم غسل ئیګ وکړ، بیا عائشیګ (رض) پخپل لاس عطر یا داسیګ خوشبویي وروهله چیګ مشك هم پکیګ ګګأ شوي و، په مبارك مخ، سر او بدن بییګ دومره مشك وروموشګل چیګ مبارکه إیره بییګ حګلیده، رسول الله (ص) همداسیګ پریشګودل وبییګ نه مینحګل، ازار او خګادر بییګ واغوست، د ماسپشګین لمونحګ بییګ قصر (دوه رکعته) ادا کړ او د لمانحګه له حګایه بییګ د حج او عمریګ نیت وکړ، تکبیر بییګ ووایه او دا نده ثابته چیګ رسول الله (ص) دیګ د احرام لپاره دوه رکعته نفل کړي وي. له احرام تړلو نه مخکیګ بییګ د قربانۍ د خګاروي (اوشګیګ) په غاړه کیګ غاړه کیګ پنګیګ (یا بل خګه) ورواچول، د بوکام په شګي اړخ کیګ بییګ په تیره او وړه نیزیګ سره تګپي کړه داسیګ چیګ وینه ورنه روانه شوه، دا ددیګ نشګاني وه چیګ دا د قربانۍ مال دی او په بوکام زخمي کول د اوشګ لپاره أیر تکلیف نلري.

مونږ وويل چيګ رسول الله (ص) د قران حج يعنی د حج او عمريګ دواؤو نيت او احرام کؤی وْ پديګ هکله او دديګ قول د اثبات لپاره (۲۵) صحيح او صريح احاديث روايت شويدي. رسول الله (ص) له غسل نه وروسته خپل مبارك سر د خطمي کګل د پانګو په اوبو يا تيلو غوؤ او ومينحګه (دا أول تيل ويشګتان منظم ساتي او د خزنده (سپږو) د پيدا کيدو مخنيوی کوي)، د لمانحګه له حګايه ييګ د حج نيت وکؤ، تلبيه ييګ وويله، بيا پخپله اوشګه سپور شو، د لاريګ په اوإدو کيګ ييګ هم تلبيه ويله تلبيه ييګ کله د حج او عمريګ دواؤو او کله يوازيګ د حج تلبيه ويله، حګکه عمره د حج يو جز دی، له همديګ امله حګنيګ خلك د رسول الله (ص) حج ته قران حج وايي، حګنيګ نور ييګ حج تمتع بولي او نور ييګ حج افراد نوموي.
د ابن حزم دا قول چيګ وائي: رسول الله (ص) له ماسپشګين نه مخکيګ د حج نيت او تلبيه ويلی وه، احرام ييګ تؤلی وْ، نه پوهيږم چيګ نوموؤي دا قول په کوم دليل راوؤی دی، دا دده وهم دی حګکه تګول پديګ متفق دي چيګ رسول الله (ص) له ماسپشګين لمانحګه نه وروسته د حج تلبيه ويلی ده او هيچا ندي ويلي چيګ له ماسپشګين نه مخکيګ ييګ احرام تؤلی دی.
د رسول الله (ص) تلبيه داسيګ وه: ((لبيك اللهم لبيك، لبيك لا شريك لك لبيك إن الحمد و النعمة لك و الملك، لا شريك لك: تيار يم ايګ خدايه تيار يم، ستا خدمت ته تيار يم، ته شريك نلری، خدمت ته ديګ تيار يم، تګوليګ ستاينيګ او نعمتونه تا لره دي واکمني او پاچاهي د تا ده، ته شريك نلريګ)) .
دا تلبيه به ييګ پداسيګ لوؤ آواز ويله چيګ اصحابو (رض) به اوريدله او د الله په حکم ييګ هغوی ته هم امر وکؤ چيګ دوی ييګ هم په لوؤ آواز وايي. رسول الله (ص) د حج په دوران کيګ پخپله اوشګه پداسيګ حال کيګ سپور وْ چيګ لانديګ ييګ کجاوه او يا کته يا حګل وْ، علماء پديګ کيګ اختلاف لري چيګ آيا محرم (حج ته تلونکيګ) په کجاوه کيګ سپريدلی شي او که نه؟ رسول الله (ص) خپلو اصحابو (رض) ته اختيار ورکؤی وْ چيګ د کوم أول حج نيت کوي د قران، که تمتع او که مفرد حج، خو کله چيګ مکيګ ته نژدی شو هغو کسانو ته ييګ چيګ د قربانة خګاروي نه وو ورسره، امر وکؤ اختيار ييګ ورکؤ چيګ که خوشګه ييګ وي د قرآن حج ديګ فسخ کؤي او د عمريګ نيت ديګ وکؤي، دلته ييګ امر جدي نه وْ، خو په مروه کيګ ييګ همدا امر لازمي وکګرحګاوه. په همديګ سفر کيګ په ذي الحليفه نومي حګای کيګ د اسماء بنت عميس ماشوم پيدا شو چيګ نوم ييګ محمد بن ابي بکر وْ، رسول الله (ص) امر ورته وکؤ چيګ غسل وکؤي او د نفاس د وينو لپاره تګوتګيګ وتؤي او د احرام او تلبييګ ويلو امر ييګ هم ورته وکؤ.
پديګ مساله کيګ دا دليل په لاس راحګي چيګ محرم ته غسل کول جواز لري، حائضه شګحګه

هم غسل کولی شي، او د حائضې او نفاسې ښځې احرام صحيح دی.
رسول الله (ص) روان و، همدغه مخکې ياده شوې تلبيه يې ويله، اصحابو (رض) هم ويله، خو ځينو به ځه تګکي ورنه کم او نورو به پکې ځه کلمې زياتولی، رسول الله (ص) ځه نه ورته ويل.
کله چې رسول الله (ص) روحاء ته ورسيد، هلته يو وحشي خر چې کوم ښکاري په غشي ويشتلی وُ پروت وُ رسول الله (ص) و فرمايل: پريږدی، کيدای شي ښکښتن يې راشي، ځه وخت وروسته همغه کس چې دا خر يې ويشتلی وُ راغی او ويې ويل چې دا ستاسې وي، نو رسول الله (ص) ابوبکر (رض) ته امر وکړ چې غوښه يې وويشي، هغه وويشله، دا پدې دلالت کوي چې محرم (هغه چې د حج احرام يې تړلی وي) ته روا ده چې د ښکار حلاله غوښه وخوري، خو پدې شرط چې د همدې هدف او خاص دده، لپاره نه وي ښکار شوی، او دا پدې هم دلالت کوي چې ښکار د هغه چا مال ګرځي چې ښکار کړی يې وي او ملکيت يې په دليل او ثبوت سره ورته ثابتيږي.
رسول الله (ص) له روحاء نه (اثايه) ته ورسيد، دغه سيمه د رويشه او عرج تر مينځ واقع وه هلته ئې يوه هوسۀ وليده چې په غشي لګيدلې او په ريکک کې د ونې سيورى ته پرته ده، يوه تن ته يې امر وکړ چې ورسره دريږي تر څو څوك يې و نه ويروي، او زيان ور ونه رسوي ددې هوسۀ او وحشي خره تر منځ توپير دا وُ چې دلته دا نه وه معلومه چې ښکاري غير محرم (حلال) دی ځکه د محرم ښکار خوړل جواز نلري بيا رسول (ص) روان شو تر څو (عرج) ته ورسيد. پدې سفر کې د رسول الله (ص) او ابوبکر (رض) سورلۀ (او ښه) يوه وه او د ابوبکر (رض) له يوه غلام سره وه همدلته د ابوبکر (رض) غلام راغی، اوښه ورسره نه وه، ابوبکر (رض) ورته وويل اوښه دې ځه کړه؟ غلام وويل هغه خو پرون شپه رانه ورکه شوه، ابوبکر (رض) ورته وفرمايل: يوه اوښه وه هغه هم درنه ورکه شوه؟! پدې سره يې د وهلو شروع ورباندې وکړه، ابوبکر (رض) چې خپل غلام واهه رسول الله (ص) ورته کتل، تبسم يې کاوه او فرمايل:((أنظر إلى هذا المحرم ما يصنع! دې محرم ته و ګګورئ ځه کوي؟!)) رسول الله (ص) مخکې روان وُ تر څو (ابواء) ته ورسيد، هلته صعب بن جثامه د وحشي خره غوښه (ورون- پتون) د هديې په توګه ورکړه، رسول الله (ص) دا هديه (غوښه) مسترده کړه، خو ورته ويې فرمايل: (ځکه مو دا غوښه مسترده کړه چې مونږ په احرام کې يو). او کله چې د عسفان وادي ته ورسيد له ابوبکر (رض) نه يې پوښتنه وکړه دا کومه دره ده؟ هغه ورته وويل: دا د عسفان دره ده؟ رسول الله (ص) وفرمايل: هود او صالح (ع) هم پدې وادي (دره) پداسې حال کې تير شويدي چې دوه ځوان سره اوښان چې مهارونه يې له منجو نه جوړ شوي وو ورسره وو، ازارونه يې چې چپنی يا اوږده کميسونه او څادر يې وړين ليکه دار وو، تلبيه ويونکي د بيت الله حج ته

روان و، (دا حديث شريف امام احمد روايت كؤيدی).
رسول الله (ص) چيگ (سرف) نومی سيميگ ته ورسيد، حضرت عائشه (رض) حائضه شوه او همدلته ييگ خپلو اصحابو (رض) ته وفرمايل: له چا سره چيگ د قربانة خگاروی نه وي او غواؤي او دا ييگ خوشگه وي چيگ د قران حج په حگای عمره وكؤي، (بيا وروسته د حج نيت او بيل احرام وتؤي) نو دا كار ديگ وكؤي، او له چا سره چيگ د قربانة خگاروی شته هغوی ديگ حج او عمره نه سره بيلوي (قران حج ديگ مكمل كؤي) دا اختيار په ميقات كيگ له اختيار نه لإ خگه سخت و. كله چيگ مكيگ ته ورسيد نو قطعي او غوخگ امر ييگ صادر كؤ له چا سره چيگ د قربانة خگاروي نشته هغوی ديگ حتما لومؤی عمره ادا كؤي بيا ديگ حگان له احرام نه حلال او ورپسيگ ديگ د حج لپاره بيل احرام وتؤي (تمتع حج ديگ وكؤي)، او خگوك چيگ د قربانة خگاروي ورسره لري هغوی ديگ عمره او حج يو حگای او په يوه احرام ادا كؤي (يعنى قران حج ديگ وكؤي) سراقه بن مالك (رض) پوشگتنه وكؤه چيگ دا عمره چيگ اوس ييگ له حج نه جدا كوي او دا حكم د همديگ كال لپاره دی او كه د تگول عمر لپاره؟ رسول الله (ص) ورته وفرمايل: ((للأبد: دا حكم د تل لپاره دی)).
رسول الله (ص) د ذي الحجيگ په خگلورم د يكشنبيگ په شپه (ذي طوی) ته ورسيد، شپه ييگ همدلته تيره كؤه د سهار لمونحگ ييگ ادا كؤ بيا ييگ غسل وكؤ او د مكيگ په لور مخكيگ لاؤ، له بريگ خوا نه د هغيگ غونأة له لاريگ مكيگ ته داخل شو چيگ د (حجون) له پاسه واقع ده، او كله به ييگ چيگ عمره ادا كوله، نو د مكيگ له لاندينة تگيتگيگ برخيگ نه به داخليده، غرمه مسجد حرام ته ورسيد. طبري واييگ چيگ د بني عبدمناف له دروازيگ نه چيگ باب بني شيبه هم ورته ويل كيإي جومات ته داخل شو، امام احمد (رح) وايي چيگ كله رسول (ص) له دار يعلى نه داخل شو، مخ ييگ بيت الله كؤ وييگ فرمايل: (اللهم زد هذا البيت تشريفا و تعظيما و تكريما و مهابة: يا الله! ته دديگ خونيگ شرف، عظمت، كرم او هيبت نور هم زيات كؤی)).
روايت دی چيگ رسول الله (ص) به د بيت الله د ليدلو په وخت كيگ لاسونه پورته كؤل، الله اكبر به ييگ ويل او دا دعا به ييگ كوله: ((اللهم أنت السلام و منك السلام، حينا ربنا بالسلام، اللهم زد هذا البيت تشريفا و تعظيما و تكريما و مهابة و زد من حجه أو اعتمره تكريما و تشريفا و تعظيما و برا)) (دا حديث مرسل دی) ترجمه: (ايگ خدايه! ته سلام ييگ، سلام يوازيگ له تا خگخه دی، مونإ پر سلام ژوندي لريگ او پر سلام مو ژوندي كؤی، خدايه! ته دديگ خونيگ شرف، عظمت، عزت او هيبت نور هم زيات كؤيگ او هغه چا ته هم عزت، شرف، تعظيم او نيكي ور په برخه كؤيگ چيگ دديگ خونيگ حج او عمره كوي).
رسول (ص) جومات ته له دا خليدو سره سم بيت الله ته لاؤ، د تحيه المسجد نفل ييگ ونكؤل حگكه

د بيت الله تحيه طواف دی، حجر اسود ته چيگ ورسيد، لاس ييگ ورباندیگ کيشگود، مچيگ ييگ کؤه، خلك ييگ نه تگيل وهل، او له حجر اسود نه د رکن يماني خواته هم کواٍ نشو، نه ييگ لاسونه پورته کؤل او نه ييگ وويل چيگ لديگ طواف نه دا او هغه نيت لرم، نه ييگ تکبير ووايه، نه ييگ تگول بدن د حجر اسود په برابرۀ برابر کؤ لديگ حگای نه ييگ طواف پيل کؤ، نه ييگ د بيت الله له دروازيگ او نه له ناويگ سره دعا وکؤه، د طواف په دوران کيگ ييگ خاص او حگانکگؤی ذکر هم نه کاوه، فقط د دواؤو رکنو تر منحگ دا دعا ورنه روايت شويده: ((ربنا آتنا في الدنيا حسنة و في الآخره حسنة و قنا عذاب النار: خدايه! په دنيا کيگ نيکي را کؤيگ، په آخرت کيگ مو هم نيکي په برخه کؤيگ او د دوزخ له اور نه مو وژغوريگ)).

د طواف په لومؤيو دريو دورو کيگ ييگ رمل يعنی پهلواني، خگه خگتگکي او بيؤه کوله، خگادر ييگ داسيگ په اوإو اچولی وْ چيگ يوه اوإه (شگة اوإه) ييگ لوخگه وه، هر حگل به چيگ حجر اسود ته رسيده، نو اشاره به ييگ ورته وکؤه او خپله لکنگه به ييگ ورباندیگ کيشگودله او همغه لکنگه به ييگ مچيگ کؤه.

له رسول الله (ص) نه دا ثابته شويده چيگ رکن يماني ييگ لمس کؤی خو مچيگ کول ييگ ندي ثابت او نه دا ثابته شويده چيگ ددیگ رکن له لمس کولو نه وروسته ييگ ديگ خپل مبارك لاس مچيگ کؤی وي.

خو د حجر اسود په هکله دا ثابته ده چيگ رسول الله (ص) مچيگ کؤی او دا هم ثابته ده چيگ رسول الله (ص) خپل مبارك لاس په حجر اسود ايشگی او بيا ييگ مچيگ کؤيدی، او دا هم ورنه ثابته شويده چيگ پخپله لکنگه ييگ لمس کؤی، يعنی د حجر اسود په اؤه دا دری واؤه صفات او اشکال ثابت دي. طبراني روايت کوي چيگ رسول الله (ص) به د رکن يماني د لمس کولو په وخت کيگ فرمايل : (بسم الله والله اکبر: د الله تعالی په نامه، الله تر تگولو لوی دی) او هر حگل به چيگ حجر اسود ته رسيده (الله اکبر) به ييگ ويل. رسول الله (ص) له حجر اسود او رکن يمانی نه پرته بل رکن نه لمس کؤی او ييگ مچيگ کؤيدی.

رسول الله (ص) چيگ طواف پوره کؤ، مقام ابراهيم ته ييگ تشريف يووؤ او دا آيت ييگ تلاوت کؤ:

((وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى)) ((البقره: ١٢٥))

ترجمه: [او ونيسئ (ايگ مؤمنانو!) له حگای د (دريدلو د) ابراهيم حگنيگ حگای د لمانحگه (طواف او دعا)].

بيا ييگ دوه رکعته لمونحگ وکؤ، او په لمانحگه کيگ داسيگ دريدلی وْ چيگ مقام ابراهيم د ده او بيت الله تر منحگ واقع وْ، پدی دوه رکعته لمانحگه کيگ ييگ له فاتحيگ نه وروسته د اخلاص دواؤه سورتونه (قل يا ايها الکافرون – قل هو الله احد) تلاوت کؤل. له لمانحگه نه

وروسته حجر اسود ته ورغی او لمس يې کړه، بيا له مخامخ دروازې نه صفا ته ووت، چې ورلنډ شو دا آيت شريف يې تلاوت کړ: ((إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّه فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْراً فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ((البقره: ۱۵۸))
ترجمه: (بېشکه صفا او مروه (چې په مکه کې دوه غرونه دي) له نښګو (د عبادته) څخه دي، نو هر څوک چې (اراده د) حج وکړي د بيت (الله تعالی) يا (اراده د) عمرې (وکړي) نو نشته هېڅ ګناه په ده باندې (په دې کې) چې طواف وکړي په دې دواړو، او هر څوک چې وکړي په خپله خوښه ښه نېکي، نو بېشکه الله شکر قبلوونکې، ښه عالم دی]
بيايې و فرمايل: ((أبدأ بما بدأ الله به: پيل به له هغه ځای نه کوم چې الله تعالی لومړی ذکر کړيدی))، او نسايي روايت کوي چې ويې فرمايل: ((ابدأوا: شروع وکړئ)). بيا صفا ته وخوت، مخ يې (بيت الله) ته و ګرځاوه، تکبير او تهليل يې ووايه وئې و فرمايل: ((لا إله إلا الله وحده لا شريك له، له الملك و له الحمد و هو على كل شئ قدير، لا إله إلا الله وحده أنجز وعده ، و نصر عبده و هزم الاحزاب وحده: له الله تعالی نه پرته بل د عبادت وړ معبود نشته، شريك نلري تګوله واکمني د هغه ده، ټګولې ستاينې ده لره دي، هغه په هر څه قادر دی، له الله نه پرته بل د عبادت وړ معبود نشته، هغه واحد دی، خپله وعده يې پوره کړې، خپل بنده ته يې برلاسي او نصرت په برخه کړی، او يوازې يې ټګولې ألې ماتې کړې دي)).
بيايې دعا وکړه، او همدا ذکر يا دعا يې درې ځله تکرار کړه، بيا د مروه په لور روان شو له صفا نه چې کوز شو، منځ يې وکړه ترڅو په مروه وخوت، او دا منځ يې له ميلينو اخضرينو (شنو ستنو) نه مخکې وه، د صفا او مروه تر منځ اوار ځای کې وه او داسې ښګکاري چې دغه وادي يا دره اوس هم نده بدله شوې.
مروه ته چې ورسيد، مخ يې د بيت الله خواته واړاوه، تکبير او تهليل يې ووايه او د صفا د غونډۍ په شان يې دلته هم همغه ذکر وکړ، پدې ترتيب سره يې د صفا او مروه تر منځ سعی مکمله کړه، او دلته يې بيا هغو کسانو ته له احرام نه د حلاليدو امر وکړ چې د قربانۍ څاروي ورسره نه وو، او دې کسانو ته يې دا وفرمايل چې تر يوم الترويه (د ذالحجې اتمې) پورې به د حج لپاره احرام نه تړی، او دې ورځې ته لدې امله يوم ترويه ويل کېږي چې هغه وخت به حاجيانو پدې ورځ خپل د اوبو لوښي (پتك يا ژي) له اوبو أکول چې په سبايې د عرفات ميدان ته له ځان سره يوسي.
رسول الله (ص) چې له ځان سره د قربانۍ څاروی درلود، نو ځان يې له احرام نه حلا ل نکړ، او دلته يې داسې و فرمايل: ((لو استقبلت من أمري ما استدبرت لما سقت الهدي و لجعلتها عمرة و هناك دعا للمحلقين بالمغفرة ثلاث و للمقصرين مرة: يعنی که په پيل کې

متوجه شوی وای، او یا که په پیل کیګ په هغه خګه پوه شوی وای چیګ اوس پری پوه شوم، نو د قربانة خګاروی به میګ نه وْ را سره راوستی لومړی به میګ عمره کوله یعنیګ حج او عمره به میګ سره جدا کؤي وو، او بیا بیګ همدلته د هغو کسانو لپاره چیګ سرونه بیګ وخریل دری حګله او د هغو لپاره چیګ ویشګتان بیګ لنأ کؤل یو حګل د خیر دعا وکؤه)).

د رسول الله (ص) میرمنو (رضي الله عنهن) له عائشیګ (رض) پرته حګانونه له احرام نه حلال یا خلاص کؤل، هغوی هم د حج قران (حج او عمره یوحګای ادا کولو، نیت کؤی وْ) خو دلته بیګ د رسول (ص) د حکم مطابق تمتع حج یعنی لومړی عمره او بیا حج وکؤ، خو عائشه (رض) چیګ حائضه شوی وه، حګان بیګ له احرام خګخه نه شوای حلالولی.

رسول الله (ص) د ترویبیګ تر ورحګیګ پوری په خپله مینه (کور) کیګ خلکو ته لمونحګ ورکاوه، خګلور ورحګیګ دلته پاتیګ شو او لمونحګ بیګ مسافرانه کاوه، د پنجشنبیګ په غرمه د منی په لور وخوحګید او په همدیګ ورحګ هغوی کسانو د حج احرام وتاؤه چیګ له عمریګ نه وروسته بیګ حګانونه خلاص کؤي وو دوی هر یوه له خپل حګای نه چیګ مکه بیګ وروستة خواته وه احرام وتاؤه د احرام لپاره مسجد حرام ته داخل نشول.

او کله چیګ منی ته ورسید هلته بیګ د ماسپشګین او مازدیککر لمونحګونه وکؤل، شپه بیګ وکؤه او سهار له لمرخت نه وروسته عرفات ته روان شو، او عرفات ته د اوسنة لاریګ له شګة خوا د ضب له لاریګ نه عرفات ته ورسید اصحابو به تلبیه او تکبیر وایه، په نمره کیګ خګپره ورته جوؤه شویګ وه، هملته بیګ واؤول تر خګو لمر زوال وکؤ، نو خپله اوشګه بیګ (قصواء) راوغوشګتله، روان شو او د (عُرنه) دریګ منحګ ته لاؤ.

د عرفات په ورحګ رسول الله (ص) پداسیګ حال کیګ چیګ پخپله اوشګه سپور وْ، د حج مشهوره او تاریخي خطبه ولوستله، پدیګ خطبه کیګ بیګ د اسلام اساسي قواعد په کګوته کؤل، د شرك بنیادونه بیګ ونؤول، او د هغو شیانو د تحریم حکم بیګ تائید او تکرار کؤ چیګ په تګولو ادیانو کیګ حرام دي لکه وینیګ، مالونه او آبرو، د جاهلیت تګول کارونه او امور بیګ باطل اعلان کؤل، د جاهلیت له زمانیګ نه پاتیګ شوي سودونه بیګ لغوه کؤل، مسلمانانو ته بیګ له شګحګو سره د نیکة امر وکؤ، د شګحګو حقوق او واجبات بیګ بیان کؤل دا بیګ وشګودله چیګ د شګحګو نفقه، خواؤه او جامیګ پر نارینه باندیګ لازمیګ دي، د نفقیګ لپاره بیګ مشخصه او تګاکلیګ اندازه و نه تګاکله، او په همدیګ خطبه کیګ بیګ نارینه ته دا اجازه ورکؤه چیګ که شګحګیګ بیګ داسیګ خګوك د ده کورته داخل کؤ چیګ د خاوند بیګ خوشګ نه وْنو اجازه شته چیګ وبیګ وهي، تګول امت ته بیګ امر او توصیه وکؤه چیګ په قرآنکریم منکګولی شګخیګ کؤي، او دا بیګ ورته په ڈاکګه کؤه چیګ تر خګو پوریګ مسلمانانو په کتاب الله منکګولی شګخیګ کؤی وي، کله به هم ګمراه او بیګ لاریګ نشي،

امتيان يې خپلو مسئوليتونو ته متوجه کړل، دا پوښتنه يې ورنه وکړه چې دوی به دده په هکله څه وايي او په څه بانديې به شاهدي ورکوي؟ حاضرينو وويل: مونږ شاهدي ورکوو چې تا الهي پيغام ورساوه، امت ته دې په غوره توګه وصيت او نصيحت وکړ، بيا رسول الله (ص) خپله مبارکه ګوته د آسمان په لور پورته کړه او درې ځلې يې وفرمايل: خدايه! ته پردوی بانديې شاهد اوسې، همدا راز حاضرينو ته يې امر وکړ چې دا لارښوونې غائبينو ته ورسوي، د رسول الله (ص) دا خطبه يوه او ځانګړې خطبه وه لکه د نورو خطبو په شان نه وه چې په منځ کې يې کيني او دوې خطبې ووايي.
خطبه يې چې پای ته ورسوله، بلال (رض) ته يې امر وکړ چې آذان وکړي، بلال (رض) آذان وکړ، بيا يې اقامت ووايه، رسول الله (ص) د ماسپښين د لمانځه امامت وکړ دا د جمعې ورځ وه، دوه رکعته لمونځ يې په خفيه قرائت سره ادا کړ، دا پدې دلالت کوي چې په مسافر بانديې د جمعې لمونځ نشته، دماسپښين له لمانځه نه وروسته بيا اقامت وويل شو او رسول الله (ص) د لمازديګر لمونځ هم دوه رکعته وکړ، له رسول الله (ص) سره د مکې اوسيدونکي هم وو، هغوی له رسول الله (ص) نه د اطاعت په امر خپل لمونځونه قصر کړل او هم يې دواړه سره جمع کړل چې دا ددې دليل دی چې د قصر مسافه معلومه او ټاکل شوې نده.
رسول الله (ص) چې د ماسپښين او مازديګر لمونځونه په قصر، او يوځای ادا کړل په اوښه سپور شو او د عرفات د ډريدو ځای ته يې تشريف يووړ، هلته د غره په لمن کې له پرشګو سره ودريد مخ يې قبلې ته کړ، حبل مشاه يې هم مخې ته و، لاسونه يې تر سينې پورې پورته کړل او داسې يې نيولي وو لکه فقير چې له چا نه خيرات غواړي او په دعا يې شروع وکړه، تر لمر لويدو پورې يې الله تعالی ته عذرونه او زارۍ کولې خلکو ته يې امر وکړ چې له (عرنه) درې نه پورته وخيژي او ويې فرمايل چې (د عرفات دا ميدان ټول د دريدو ځای دی)، زياته يې کړه چې (تر ټولو غوره دعا د عرفات د ورځې دعا ده. خلکو ته يې امر وکړ چې هر څوك پخپل مشعر (ځای) ودريږي او هملته وقوف وکړي ځکه دا د ابراهيم (ع) ميراث دی. په عرفات کې د رسول الله (ص) له دعا ګانو نه يوه داده چې فرمايلې يې دي:

((اللهم لك الحمد كالذي نقول، و خيرا مما نقول، اللهم لك صلاتي و نسكي و محياي و مماتي و إليك مآبي و لك ربي تراثي، اللهم إني أعوذبك من عذاب القبر و وسوسة الصدر و شتات الأمر، اللهم اني أعوذبك من شر ما تجئ به الريح)) (رواه الترمذي)

ترجمه: (ای خدايه! تاته هسې صفت او ستاينه ده لکه چې مونږ يې وايو، او له هغه نه هم

غوره چیګ موناٍ ییګ وایو، خدایه! زما، لمونحګ، قرباني، ژوند او مرګګ تګول تا لره دي، زما درتکګ ستا په لور دی، او زماد هر خګه میراث ستا دی، ایګ لویه خدایه: زه د قبر له عذاب، د سینیګ له وسواس، نفاق او بیلتون نه تاته پناه دروؤم، ایګ خدایه: د هر هغه خګه له شر نه نجات غواؤم چیګ باد ییګ راوؤي».

بله دعا ییګ داسیګ وه: «اللهم إنك تسمع كلامي، و ترى مكاني و تعلم سري و علانيتي و لا يخفى عليك شئ من أمري أنا البائس الفقير، المستغيث المستجير الوجل المشفق، المقر المعترف بذنوبه، أسألك مسئلة المسكين و ابتهل اليك ابتهال المذنب الذليل و أدعوك دعاء الخائف الضرير من خضعت لك رقبته و فاضت عيناه و ذل جسده، و رغم أنفه لك، اللهم لا تجعلني بدعائك شقيا و كن بي رؤوفا رحيما يا خير المسؤولين و يا خير المعطين» « ذكره الطبراني» ترجمه: «یا الله ! ته میګ خبریګ اوریګ، ځګای میګ وینیګ، زما په پتګ او شګکاره عالم یی زما هیخګ شی له تانه پتګ ندي، زه مسکین او غمجن یم، فریادي، مرسته غوشګتونکیګ، ویریدلی، ااریدلی، او پخپلو ګګناهونو معترف او اقرار کونکی یم، زه د یوه مسکین په حیث سوال درنه کوم، ستا دربار ته زارة کوم، د ګګنهګګار او خوار بنده په حیث عذر او سوال درته کوم د داسیګ ویریدلي، ویر اخیستي، غمجن بنده په توګګه دعا درته کوم، چیګ غاؤه ییګ درته ایشګیګ، سترګګیګ ییګ له اوشګکو اګیګ، بدن ییګ تسلیم او پزه ییګ په خاورو درته لؤلی، خدایه! دعا میګ مه ردوه، راباندیګ رحیم او رووف شه، ته تر تګولو غوره ورکوونکی او دعا قبلوونکیګ یی».

امام احمد له عمرو بن شعیب او هغه له خپل نیکه نه روایت کوي چیګ رسول الله (ص) به د عرفات په ورحګ تر تګولو نه زیاته دا دعا لوستله: « لا إله إلا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد بيده الخير و هو على كل شئ قدير: له یوه الله نه پرته بل د عبادت وؤ معبود نشته، هغه واحد دی، شریك نلري، پاچاهي او ستاینیګ هغه لره دي، خیر د ده په لاس کیګ دی او هغه په هر خګه باندیګ قادر دی». دديګ دعا ګګانو په سند کیګ خګه کمزوري شته.

او همدلته عرفات کیګ پر رسول الله (ص) باندیګ دا مبارك آیت نازل شو: «الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الإِسْلاَمَ دِيناً فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرَ مُتَجَانِفٍ لِّإِثْمٍ فَإِنَّ اللّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ» (المائده: ۳)

ترجمه: انن ورحګ میګ مکمل (پوره) کؤ تاسیګ ته دین ستاسیګ (اصولاً او فروعاً) او تمام

(پوره مېګ کؤ پر تاسېګ (اېګ مؤمنانو!) نعمت (د دين په اکمال) او غوره کؤ ما تاسېګ ته اسلام له جهت د دين (أير پاکيګزه په تګولو اديانو کيګ) نو هر خګوك چيګ اؤ شو (خوراك د حرام شي ته) په سخته لوإه کيګ حال دا چيګ نه وي مائل ګګناه ته (په خوراك زيات له کفافه يا د لذت له پاره) پس بيشکه الله شګه مغفرت کوونکيګ دی (د خطياتو) أير رحم والا دی (چيګ نه يي نيسي په دغه خوراك)].

او همدلته د عرفات په ميدان کيګ يو تن له اوشګيګ ولويد مؤ شو، رسول الله (ص) امر وکؤ چيګ په احرام کيګ ديګ خاورو ته وسپارل شي، خوشبويي ديګ نه ورباندیګ وهل کيإي، په اوبو او سدر (يو أول بوتګی) سره ديګ غسل ورکؤل شي، مخ او سر ييګ ديګ نه پټګول کيإي، او وييګ فرمايل: الله تعالی به دا کس د قيامت په ورحګ پداسيګ حال کيګ را ژوندی کوي چيګ تلبيه به وايي.

پدی مساله کيګ د وولس حکمونه دي:

۱:- مؤي ته د غسل ورکولو وجوب.

۲:- انسان په مرکګ سره نه نجس کيإي، که داسيګ وی، نو غسل ييګ بايد د لا زيات نجاست سبب شي.

۳- مؤی بايد په اوبو او سدر (صابون) سره و مينحګل شي.

۴:- پاك خګيز که د اوبو رنګګ بدل کؤي اوبه نه مرداريإي.

۵:- د محرم لپاره غسل کول مباح دي.

۶:- محرم له اوبو او صابون خګخه ندی منع شوی.

۷:- کفن له ميراث او قرض نه مخکيګ او مقدم وي حګکه رسول الله (ص) امر وکؤ چيګ کفن ورکؤی او دا ييګ و نه وپوشګتل چيګ ميراث خور (وارث) ييګ خګوك دی او د چا قرض ورباندیګ دی.

۸:- که مؤي ته يوازيګ دوه جاميګ کفن شي، نو کافي دي.

۹:- محرم بايد خوشبويی استعمال نکؤي.

۱۰:- محرم بايد خپل سر پټګ نکؤي.

۱۱:- محرم بايد خپل مخ هم پټګ و نه ساتي، که خګه هم له شپإو اصحابو نه د مخ پټګولو د اباحت حکم را نقل شويدی او دديګ قول خاوندان وايي چيګ د رسول الله (ص) په حديث کيګ دالفظ (لا تخمروا وجهه: مخ ييګ مه پټګوئ) محفوظ ندی.

۱۲:- احرام له مرکګ نه وروسته هم پاتيګ کيإي.

لمر چيګ أوب شو، د آسمان له کنارو زيؤوالی ورك شو، رسول الله (ص) له عرفات نه روان شو، اسامه بن زيد (رض) ييګ له حګان سره په اوشګه سپور کؤ، په أيره تواضع او عاجزة سره روان وُ،

سره ییګ حګوؤند نیولی وْ او فرمایل ییګ: ایګ خلکو په عاجزة او آرامة سره روان شئ، نیکي په بیؤه کیګ نشته.
رسول الله (ص) د مازِمَین له لاریګ نه کوز شو پداسیګ حال کیګ چیګ عرفات ته د ضب له لاری نه داخل شوی و، داَ ییګ عادت وْ چیګ په عیدونو کیګ به ییګ هم د تګګ، راتګګ لاری بدلولیګ، په آرامه روان وْ تګګ ییګ نه أیر ورو او نه أیر تیز وْ، تلبیه ییګ ویله، د لاریګ په اوإدو کیګ یو حګای له اوشګیګ نه کوز شو، بولیګ ییګ وکؤیګ، بیاییګ وؤوکیګ اودس وکؤ، اسامه ورته وویل: د لمانحګه وخت دی یا رسول الله (ص)! ده ورته و فرمایل: (د لمانحګه حګای مخکیګ دی).
مزدلفیګ ته چیګ ورسید د لمانحګه لپاره ییګ اودس وکؤ، په امر ییګ آذان وشو له اقامت نه وروسته ییګ د ماشګام لمونحګ ادا کؤ خګه حګنأ وروسته چیګ خلکو خپل بارونه کوز کؤل، وا ییګ ؤول، رسول الله (ص) د اقامت ویلو امر وکؤ او د لماسختن لمونحګ ییګ ادا کؤ، دواؤه (ماشګام او لماسختن) لمونحګونه ییګ په یوه آذان او دوو اقامتونو ادا کؤل د دواؤو تر منحګ ییګ هیخګ لمونحګ ونکؤ ورپسیګ تر سهاره ویده شو.
رسول الله (ص) پدی شپه کیګ د تهجد لپاره له خوبه را ویشګ نه شو، او د دواؤو عیدونو په شپو هم له رسول الله (ص) نه د پاخګیدو یا نفلي لمانحګه نه کولو روایت نقل شوی دی، پدی شپه ییګ امر وکؤ چیګ د کورنة کمزوري کسان دیګ د سهار له خګرك نه مخکیګ منی ته روان شي، خو جمریګ دیګ له لمر ختو نه مخکیګ نه ولي. له ام سلمه (رض) نه یو روایت راغلی چیګ وايي هغی له لمر ختلونه مخکیګ جمری ویشتلیګ دي، علماء لکه احمد او نور واییګ چیګ دغه روایت منکر دی، په هر حال صحیح خبره داده چیګ د دیګ روایاتو تر مینحګ تعارض نشته، حګکه په یوه روایت کیګ رسول الله (ص) هلکانو ته امر کؤیدی چیګ جمریګ دیګ له لمر ختلو نه مخکیګ نه ولي حګکه دوی خګه عذر نلري چیګ جمریګ له خپل وخت نه مخکیګ وولي، او شګحګیګ چیګ رسول الله (ص) مخکیګ لیإلیګ ویګ او هغوی لکه ام سلمه (رض) چیګ وايي له لمر ختلو نه مخکیګ جمریګ ویشتلی دي، دا حګکه چیګ هغوی عذر درلود او د ازدحام له ویریګ دوی ته اجازه وه چیګ جمریګ مخکیګ وولي، پدیګ اساس ویلی شو چیګ د مرض او کمزورة، او یا د بل عذر په سبب له لمر ختلو نه مخکیګ د جمرو ویشتل جواز لري خو خګوك چیګ عذر ونلري هغه ته نده روا له لمر ختلو نه ییګ مخکیګ وولي.
چیګ سهار شو، رسول الله (ص) لمونحګ وختي ادا کؤ، بیا په اوشګه سپور او روان شو تر خګو مزدلفیګ (مشرع الحرام) ته ورسید، قبلی ته ییګ مخ کؤ، ودرید دعا، او زارة ییګ شروع کؤی تکبیر او تهلیل ییګ وایه، خلکو ته ییګ اعلان وکؤ چیګ مزدلفه تګوله د دریدو حګای (موقف) دی، بیا تلبیه ویونکیګ روان شو، فضل بن عباس (رض) ییګ ورسره سپور کؤی وْ او اسامه (رض)

پیاده روان وُ.
د لاریګ په اوإدو کیګ ییګ عبدالله بن عباس (رض) ته امر وکؤ چیګ اوه شکګیګ ورته راتګولیګ کؤي دا شکګیګ ییګ نه له غره نه راماتیګ کؤیګ وی او نه ییګ د شپیګ راتګولی کؤیګ، بلکه د ورحګیګ ییګ له لاریګ نه راغونأیګ کؤیګ، ابن عباس (رض) چیګ شکګیګ ورته راوؤیګ، رسول الله (ص) پخپل مبارك لاس کیګ واچولیګ او وییګ فرمایل: پدیګ أول شکګو سره جمریګ ولئ او په دین کیګ غلو او افراط مه کوئ، له تاسیګ نه مخکیګ قومونه په دین کیګ د غلو او افراط له امله هلاك شویدي ((أمثال هؤلاء فارموا و إیاکم و الغلو في الدین فإنما أهلك من کان قبلکم الغلو في الدین)).
رسول الله (ص) چیګ د محسر وادي ته ورسید اوشګه ییګ کګؤندی کؤه، او دا حګکه چیګ دلته پر اصحاب الفیل عذاب نازل شوی و او حګکه وادي محسر ورته ویل کیإی چیګ دلته فیل ستؤی شوی له کاره لویدلی او مکیګ ته د تګګ نه بیګ وسه شوی وُ، د رسول الله (ص) عادت وُ چیګ لدی أول حګایونو نه به په بیؤه تیریده، لکه چیګ د حجر له دریګ نه هم په بیؤه تیر شوی وُ.
د محسر وادي د منی او مزدلفیګ تر مینحګ حایل واقع ده، نه په مزدلفه کیګ حساب ده او نه په منی کیګ، منی له حرم نه حسابیإي او مشعر هم دی او (محسر) له حرم خګخه ده خو مشعر نده او مزدلفه هم حرم دی او هم مشعر، او (عرنه) چیګ د عرفات او مشعر الحرام تر مینحګ حایل ده، مشعر ندی، او دا د حل سیمه ده مشعرنده او عرفات د حل حګمکه ده خو مشعر هم دی.
رسول الله (ص) منحګنة لاره نیولیګ وه، هغه چیګ لویی جمریګ ته وتلیګ ده او په همدیګ لاریګ سره منی ته ورسید، عقبه جمری ته راغی، د دریګ په کوزنة برخه کیګ داسیګ و درید چیګ بیت الله ییګ کینګیګ خوا ته او منی ییګ شګة خوا ته واقع وه، په اوشګه سپور وُ، جمریګ ته ییګ مخ کؤ او وییګ ویشتله، دا وخت لمر ختلی وُ، له هریګ شکګیګ سره به ییګ تکبیر وایه همدلته ییګ تلبیه بنده کؤه، بلال او اسامه (رض) ورسره وو، یوه ییګ د اوشګیګ واکګیګ نیولیګ ویګ او بل سیوره وربادیګ جوؤه کؤیګ وه له لمر نه ییګ ساته او پدیګ کیګ دا دلیل شته چیګ محرم کولی شي حګان په خګه شي سره له ګرمة نه پتګ کؤي.

فصل

د جمریګ له ویشتلو نه وروسته رسول الله (ص) منی ته ستون شو، هلته ییګ أیره جامع خطبه ولوستله خلکو ته ییګ د نحر (قربانة) د ورحګیګ د حرمت، مکیګ د حرمت او رسالت د مقام په اؤه لازمیګ لارشګوونیګ وکؤیګ، او دا ییګ ورته وفرمایل چیګ مسلمانان باید د هغه امیر او

قائد اطاعت وکړي چې په قرآن او سنت عمل کوي، امر يې وکړ چې د حج مناسك له ده (ص) نه زده کړي ويې فرمايل: ((لعلي لا أحج بعد عامي هذا: کيداى شي له دې کال نه وروسته بل حج ونکړم)) تګولو ته يې د حج مناسك او آداب وروښودل، د مهاجرينو او انصارو (رض) درجې او منزلت يې په ګوته کړ، مسلمانانو ته يې امر وکړ چې بيرته کفر ته و نه ګرځي، چې يو ځل بيا يو د بل غاړې ووهي.

په همدې خطبه کې يې وفرمايل چې زما خبرې نورو ته ورسوئ، ويې ويل: ((رب مبلغ أوعى من سامع: کيداى شي هغه کس چې خبره ور ورسول شي له اوريدونکي نه ځيرك او د زياتې پوهې خاوند وي)). دايې هم و فرمايل: ((لا يجني جان إلا على نفسه: جنايت کار يوازې ځانته زيان رسوي)). مهاجرين يې د قبلې شګي اوځ، انصار يې چپ اوځ او نور خلك يې شاوخوا درولي وو، الله تعالى د خلکو غوږونه داسې ورته خلاص کړل چې ان د منى اوسيدونکو پخپلو ميګنو او کورونو کې دده مبارك آواز اوريده.

رسول الله (ص) پدې خطبه کې دا هم و فرمايل: ((اعبدوا ربكم و صلوا خمسكم و صوموا شهركم و اطيعوا ذا أمركم تدخلوا جنة ربكم: ای خلکو: د خپل رب عبادت کوئ او پنځګه لمونځونه ادا کوئ، د رمضان مياشتې روژه نيسئ، د خپل امير اطاعت کوئ تر څګو د خپل رب جنت ته داخل شئ)) بيايې همدلته له خلکو سره په مخه ښه (وداع) وکړه. او له همدې کبله خلکو، دا حج (حجه الوداع) يعنى د وداع يا په مخه ښه حج وباله.

ورپسې يې د ذبحې ځاى ته تشريف يووړ او هلته يې پخپل مبارك لاس دري شپيته (٦٣) اوښان ذبح کړل، اوښان به يې داسې حلالول چې د اوښ مخکينۍ چپه پښه به تړلې وه ولاړ به و، دا شمير اوښان يې چې حلال کړل، نو علي (رض) ته يې امر وکړ چې پاتې اوښان هغه ذبح کړي، تګول سل اوښان د قربانۍ لپاره تيار ولاړ وو، له ذبحې نه وروسته يې امر وکړ چې غوښګه او څرمنې يې په فقيرانو وويشل شي، او ويې فرمايل چې د قصاب مزدوري دې لدې څخه نه ورکول کيږي هغه مونږ له خپل ځانه ورکوو. او ويې فرمايل: هر څوك کولى شي پخپله خوښګه د قربانۍ له غوښګې نه هر څومره چې غواړي واخلي، ورنه پرې يې کړي.

که وويل شي چې په بخاري او مسلم کې له انس (رض) نه روايت دی چې رسول الله (ص) پخپل مبارك لاس اوه اوښان په ولاړه ذبح کړل، ددې اشکال د حل لپاره بايد وويل شي چې کيداى شي رسول الله (ص) پخپل مبارك لاس يوازې اوه اوښان حلال کړي وي او بيا يې علي (رض) ته د ذبح کولو امر کړى وي، خو پخپله به همدلته ورته ولاړ پاتې شوى وي کله چې دری شپيته پوره شوي وي، نو بيا به يې لدې ځايه تشريف وړى وي، دوهم نظر دا چې کيداى شي انس (رض) يوازې اوه اوښان ليدلي وي چې رسول الله (ص) پخپل مبارك لاس ذبح کړي وي، او

پاتيگ نور بيگ نه وي ليدلي، خو جابر (رض) به تگول (۲۳) ليدلي وي، دريمه رايه دا چيگ كيداى شي رسول الله (ص) به اوه اوشگان په يوازيگ صورت سره پخپل لاس ذبح كؤي وي او پاتيگ نور به بيگ د علي (رض) په مرسته ذبح كؤي وي لكه چيگ غرفه بن الحارث كندي روايت كوي وايي: ما رسول الله (ص) وليد چيگ د چؤيگ يا نيزيگ برنة (پاسنة) برخه بيگ نيولى وه، علي (رض) ته بيگ امر وكؤ او هغه بيگ لاندينى برخه ونيوله او شگان بيگ ذبح كول په پاى كيگ يوازيگ علي (رض) ذبح كول ترخگو سل پوره شول (والله اعلم).

هيچا دا ندي ويلي چيگ رسول الله (ص) او اصحابو (رض) ديگ هدي (د حج قرباني) او عامه قرباني دواؤه يو حگاى كؤيگ وي، همدا (هدي) د دوى قرباني وه چيگ په منى كيگ بيگ كوله.

او د عائشيگ (رض) دا قول ((ضحى عن نسائه بالبقر)) يعنى رسول الله (ص) د خپلو ميرمنو لپاره غوبي قرباني كؤ، نو دا هم (هدي) ده چيگ د اضحيه نوم ورته استعمال شويدى (لكه چيگ په پشگتو كيگ ما د دواؤو لفظونو لپاره بيليگ بيليگ كلميگ و نه موندلى)، پديگ حج كيگ د رسول الله (ص) ميرمنو د تمتع حج نيت كؤى وْ او پر دوى بانديگ د هدي (قرباني) كول لازم وو، چيگ رسول الله (ص) قرباني ورته وكؤه، خو دا چيگ د رسول الله (ص) ميرمنيگ نهمه (۹) ويگ او رسول الله (ص) يوازيگ يو غوبي ورته قرباني كؤ، نو پديگ كيگ خگه اشكال شته او هغه دا چيگ دديگ مطلب خو دا كيداى شي چيگ يو غوايي بايد له اوو نه د زياتو كسانو لپاره د قربانة په حيث صحيح شيْ حال دا چيگ داسيگ نده، يو غويى يوازيگ د اوو تنو لپاره صحيح دى خو دا حديث په دريو الفاظو روايت شويدى:

يو روايت وايىگ چيگ د تگولو ميرمنو (رض) لپاره يو غوايى (بقره واحدة بينهن)، يوه غوا د دوى لپاره، دوهم لفظ داسيگ دى (أنه ضحى عنهن يومئذ بالبقرة، رسول الله (ص) د دوى (ميرمنو (رض) لپاره غوا قربانى كؤه)، دريم روايت وائي: (دخل علينا يوم النحر بلحم بقر فقلت ما هذا؟ قيل: ذبح رسول الله (ص) عن أزواجه) يعنى كورته بيگ د غوايى غوشگه راوؤه ما ورته وويل دا خگه دي؟ ويىگ ويل: رسول الله (ص) د خپل ميرمنو لپاره قرباني وكؤه).

پديگ كيگ هم اختلاف شته چيگ يو اوشگ او غويى د خگو كسانو لپاره قرباني كيداى شي، خگو تنه پكيگ شريكيدى شي حگينى علماء وايىگ چيگ يو اوشگ او يا يو غويي د اوو كسانو لپاره صحيح دى، او نور علماء لكه اسحاق بيگ د لسو كسانو لپاره صحيح شميري، خو معمول دا دى چيگ اوشگ او غوبيگ د اوو تنو لپاره صحيح كيږي. پديگ اؤه د روايت شويو احاديثو په هكله ويلى شو چيگ دديگ احاديثو د توضيح لپاره درى طريقيگ وؤانديگ كيدلى شي: يوه دا چيگ وويل شي هغه احاديث أير او له نورو نه أير صحيح دي چيگ يو اوشگ او غويى د اوو تنو د

قربانۀ لپاره کافي شميري، دوهمه طريقه داده چيګ د ويش د سمون او برابرة او انصاف لپاره په غنيمت کيګ يو اوښګ د لسو پسونو برابر شميرل شوی، او دا چيګ په قربانۀ کيګ د اوو تنو لپاره کافي او صحيح بلل شوی، نو دا شرعي قاعده، تقدير او اندازه ده، دريمه طريقه داده چيګ وويل شي: دا حکم د وخت ، ځګای او خپله اوښګ د بدلون او تفاوت له امله تفاوت مومي (والله اعلم). رسول الله (ص) په منی کيګ د ذبحيګ په ځګای کيګ ذبح وکؤه او اصحابو (رض) ته ييګ وفرمايل چيګ منی تګوله د ذبحيګ ځګای (منحر) دی د مکيګ دريګ تګوليګ لاريګ دي او د ذبحيګ ځګای، دا حديث پديګ دلالت کوي چيګ ذبح تر منی پوريګ خاصه نده د مکيګ په هره دره او سيمه کيګ او د مکيګ او منی تر منځګ لارو کيګ ذبح صحيح کيږي، او که چا د منی او د مکيګ په لارو او درو کيګ هر چيرته قرباني (ذبحه) وکؤه صحيح ده. لکه چيګ رسول (ص) د عرفات په هکله فرمايلي: ((وقفت هاهنا و عرفة کلها موقف: زه دلته ولاؤ يم خو عرفات تګول د دريدو ځګای دی)). په منی کيګ له رسول (ص) نه پوښګتنه وشوه چيګ اجازه ورکوي له کګرمۀ نه د ساتنيګ پخاطر خيمه ورته ووهل شي؟ ده وفرمايل: نه خيمه مه راته وهئ، منی د تګولو ځګای دی، خګوك چيګ لومړی ورورسيدل هغه ييګ حقدار دی، دا حديث دديګ دليل دی چيګ هر خګوك مخکيګ منی ته ورسيدل، نو هر ځګای ييګ چيګ واؤول، همغه ځګای ييګ خپل شو تر خګو ورنه روان شي، دا د تګولو مسلمانانو تر منځګ مشترك ځګای دی، او هلته په اؤولو د چا ملکيت نه کګرځګي.

رسول الله (ص) چيګ ذبح وکؤه، نو حلاق (نايي) ييګ راوغوښګت اومبارك سره ييګ کل کؤ او کله ييګ چيګ حلاق، مبارك ويښګتان ورته خرييل ورته وييګ فرمايل: يا معمر! رسول الله (ص)! د خپل غوږ د نرمۀ اختيار درکؤ، ستا په لاس کيګ چؤه ده) معمر ورته وويل: يا رسول الله (ص) دا زما لپاره يو لوی الهي نعمت دی، ده ورته وفرمايل: همداسيګ ده، زه دا درته تاييدوم او داسيګ چيګ ده، نو واخله خپل شګي اؤخ ته ييګ اشاره و فرمايله او وييګ ويل لومړی دا خوا کله کؤه، دا ييګ چيګ

وخرييله نو ويښګتان ييګ د هغو کسانو تر مينځګ وويشل چيګ نژدي ناست وو، بيا ييګ د چپی خوا د کلولو امر ورته وکؤ، هغه چيګ وخرييل شول وييګ فرمايل: ابو طلحه دلته راشه او دا ويښګتان ييګ هغه ته ورکؤل.

رسول الله (ص) د هغو کسانو لپاره چيګ سرونه ييګ پاك کل کؤي وو دری ځګله او د هغو لپاره چيګ ويښګتان ييګ کم يا لنأ کؤي وو يو ځګل دعا وکؤه، او دا پديګ دلالت کوي چيګ د ويښګتانو کلول د حج له مناسکو خګخه دي او کلول له لنأولو نه غوره دي او دا يوازيګ د ايسار شوي محرم تر ځګان حلالولو پوريګ خاص ندي.

فصل

وروسته، له غرمیگ نه مخکیگ رسول الله (ص) له منی نه مکیگ ته تشریف یووؤ، د افاضه طواف ییگ وکؤ، بل کوم طواف ییگ ونکؤ سعي (د صفا او مروه تر منحگ منأه) ییگ ونکؤه، ددیگ طواف په دورو کیگ ییگ رمل یعنی سرعت او د بدن د قوت د اظهار هخگه هم ونکؤه، یوازیگ په طواف قدوم کیگ ییگ رمل (پهلواني یا د قوت اظهار) کؤی وُ.

بیا د زمزم اوبو ته ورغی، اصحابو (رض) اوبه خگشگلیگ او را ایستلی، رسول الله (ص) ورته وفرمایل که د ازدحام ویره نه وی، نو ما به هم اوبه درسره را ایستلی وی، او پخپله به میگ خگشگلی وای بیا اصحابو (رض) أولچه (سلواغه) ورکؤه، رسول الله (ص) د زمزم اوبه وخگشگلیگ، اوبه ییگ پداسیگ حال کیگ خگشگلیگ چیگ پخپله و لاؤ وُ، ددیگ او هغه حدیث چیگ په ولاؤه د اوبو له خگشگلو نه نهی کوي تر منحگ د توافق په هکله علماء وایيگ کیدای شي نهي اختیاري یا استحبابي وي او یا دا چیگ حکم د ضرورت په اساس وي که خگوك عذر ولري، نو بیا په ولاؤه هم د اوبو خگشگل اشکال نلري...

صحیح روایت دی چیگ ابن عباس (رض) وایي: رسول الله (ص) په حجه الوداع کیگ د طواف په وخت کیگ پخپله اوشگه سپور وُ، او حجر اسود به ییگ پخپله نیزه یا لکنگه سره لمس کوله.

همدیته ورته روایت جابر (رض) هم روایت کؤیدی او په هغه کیگ دا هم راحگي چیگ رسول الله (ص) ددیگ لپاره په اوشگه سپور و چیگ خلکو ته شگکاره وي تر خگو هغوی پوشگتنیگ تری وکؤای شي، حگکه خلك أیر وو، نو باید رسول (ص) له نورو نه اوچت وی چیگ تگولو لیدلی، خو دا طواف، د وداع طواف نه وُ حگکه د وداع طواف ییگ د شپیگ له مخیگ کؤی او دا د قدوم طواف هم نه وُ حگکه رسول الله (ص) په قدوم طواف کیگ رمل یا پهلواني کؤیگ او هیچا هم دا ندي ویلي چیگ رسول الله (ص) ییگ اوشگه تیزه کؤه، بیا منی ته ستون شو.

پدیگ هکله چیگ رسول الله (ص) ددیگ ورحگیگ د ماسپشگین لمونحگ چیرته وکؤ اختلاف دی، حگنی روایتونه وائي ددیگ ورحگیگ د لماسپشگین لمونحگ ییگ په منی کیگ ادا کؤ او په بل روایت کیگ راحگي چیگ په مکه کیگ ییگ وکؤ. په هر حال، عائشیگ (رض) په همدیگ ورحگ یو طواف وکؤ او د صفا او مروه تر مینحگ ییگ سعي هم وکؤه او همدا ییگ د حج او عمریگ دواؤو لپاره کافي شول، صفیه (رض) هم طواف په همدیگ ورحگ وکؤ بیا حائضه شوه او همدا ییگ د وداع طواف شو.

نو همدا د رسول الله (ص) سنت دی چیگ که شگحگه له طواف نه مخکیگ حائضه شوه نو باید قران حج وکؤي یعنی حج او عمره سره یوحگای او متصل کؤي، او بیا یو طواف او یو حگل سعي ورته

کافي ده، او که ښځه له افاضه طواف نه وروسته حائضه شوه، نو بیاییې همدا طواف د وداع طواف په ځای کافي دی.
رسول الله (ص) بیا په همدې ورځ بیرته منی ته لاړ او شپه یې هملته تیره کړه، سهار یې له زوال نه وروسته د جمرو ویشتلو لپاره تشریف یووړ، جمرې یې وویشتلې، لومړی یې الجمره الاولی هغه چې د خیف جومات خوا ته ده وویشتله، له هرې ښکلې سره یې به الله اکبر ویل، دا یې چې په اوو ښکلو وویشتله نو لږ مخکې لاړ، مخ یې قبلې ته کړ، لاسونه یې پورته کړل اوږده دعا یې وکړه، دومره وخت یې دعا کوله چې د بقره سورت پکې تلاوت کیدای شي، بیا الجمره الوسطی ته ورغی او هغه یې په همدې طریقې سره وویشتله.
بیا ورنه چپې خوا ته روان شو، مخ یې قبلې ته کړ، لاسونه یې پورته کړل، اوږده دعا یې وکړه وریسې جمره العقبه ته ورغی داسې ودرید چې بیت الله یې چپې خوا ته وه هغه یې هم په اوو ښکلو وویشتله، بیا روان شو، او دلته یې دعا ونکړه، چې کیدای شي وخت او ځای به تنګ و٘او یا دا چې دعا د عبادت په منځ کې غوره ده او دغه وخت، خو له رمي نه فارغ شوی و٘، تل دا فکر کوم چې آیا رسول الله (ص) به جمرې د ماسپښین له لمانځه نه مخکې ویشتلې وي او که وروسته، خو زیات ګمان دا دی چې له لمانځه نه مخکې به یې ویشتلې وي. ځکه جابر او نورو (رض) روایت کړی چې رسول الله (ص) به د لمر له زوال نه وروسته جمرې ویشتلې.

فصل

که د رسول الله (ص) د حج مراسمو ته نظر وکړو، و به ګورو چې رسول الله (ص) په شپږ ځایونو کې د دعا لپاره توقف کړیدی، د صفا پر غونډۀ، د مروه پر غونډۀ، د عرفات په میدان کې، په مزدلفه کې، له لومړۀ جمرې سره، او له دوهمې جمرې سره، په همدې شپږ واړو ځایونو کې رسول الله (ص) دعا ته دریدلی او اوږدې دعا ګانې یې کړیدي.
په منی کې یې دوې خطبې لوستلې، یوه د لوی اختر (یوم النحر) په ورځ او بله د تشریق ورځو په وسط کې، عباس (رض) اجازه ورنه غوښتله چې حاجیانو ته د اوبو ورکولو پخاطر د منی په ورځو کې په مکه کې د پاتې کیدلو اجازه ورکړي، رسول الله (ص) اجازه ورکړه چې د خپلې دندې د اجراء لپاره د منی ورځې په مکه کې تیرې کړي همدا راز د اوښانو پوونکو او خاوندانو یې اجازه ورنه وغوښتله چې له منی نه د باندې شپې تیرولو اجازه ورکړي، رسول الله (ص) د هغوی غوښتنه هم ومنله او اجازه یې ورکړه چې د عید

په ورحګ جمريګ وولي او په سبا ييګ د دواؤو ورحګو رمي (ويشتل) يو حګاى کؤي. مالك وايي‌ګ: زه ګګمان کوم چيګ دوى ته به ييګ دا اجازه کؤيګ وي چيګ له ديګ دواؤو ورحګو نه په لومؤة ورحګ جمريګ وولي او بيا ييګ د ستنيدو په ورحګ هم وولي.

ابن عيينه دديګ حديث په هکله وائي: شپنو يا د اوشګانو پوونکو ته ييګ اجازه کؤيده چيګ يوه ورحګ جمريګ وولي او بله ييګ ورحګ ييګ پريږدي، په هر حال دوى ته دا جواز ورکؤل شويګ چيګ شپه له منى نه د بانديګ تيره کؤي او رمي به نه پريږدي خو دا کولى شي چيګ تر شپيګ پوريګ ييګ وروسته کؤي او دا هم کولي شي د دواؤو ورحګو جمريګ په يوه ورحګ وولي.

پديګ اساس که خګوك پديګ ويريدل چيګ که په منى کيګ شپه تيره کؤي مال او متاع به ييګ زيان شي، او يا ييګ مريض درلود خدمت ييګ پر ده بانديګ وٌ او يا پخپله د مرض له امله په منى کيګ نه شواى پاتى کيداى، نو ديګ کسانو ته د مخکيني حديث په حکم دا روا ده چيګ شپه له منى نه د بانديګ تيره کؤي.

رسول الله (ص) د جمرو په ويشتلو کيګ بيؤه ونکؤه، هملته ييګ تر دريميګ ورحګيګ پوريګ تشريف درلود او د جمرو ويشتل ييګ په دريو ورحګو کيګ پوره کؤل، په دريمه ورحګ له ماسپشګين نه وروسته محصب ته لاؤ او هملته هغه وخت د بني کنانه ميګنه وه، وييګ ليدل چيګ ابو رافع هملته ورته خيمه وهليګ ده، دا يو الهي توفيق وٌ چيګ د ابو رافع په برخه شوى وٌ، که نه رسول الله (ص) دا هدايت نه و ورته کؤى چيګ دلته ديګ واؤوي، رسول الله (ص) هملته محصب کيګ د ماسپشګين، لمازديګګر، ماشګام او ماسختن لمونحګونه ادا کؤل، ورپسيګ خګه شيبه ويده شو، استراحت ييګ وکؤ، بيا د مکيګ په لور وخوحګيد، او مکيګ ته له رسيدو وروسته ييګ د شپيګ له مخيګ سهار خوا ته د وداع طواف وکؤ.

په همديګ شپه عائشيګ (رض) هيله خګرګګنده کؤه چيګ بيله عمره ادا کؤي، رسول الله (ص) ورته و فرمايل چيګ ستا طواف د صفا اومروه تر مينحګ سعي (او دا نور مراسم) ستا د حج او عمريګ دواؤو لپاره کافي دي، خو عائشيګ (رض) د عمريګ د ادا کولو هيله تکرار کؤه، تر خګو رسول اله (ص) اجازه ورکؤه او د هغيګ ورور ته ييګ وويل چيګ ورسره لاؤ شه چيګ له تنعيم نه د عمريګ نيت وکؤي او بيله عمره ادا کؤي، همغه وه چيګ عائشه (رض) له خپل ورور سره تنعيم ته چيګ له مکيګ سره نژديګ واقع دى، لاؤه، له هغه حګاى نه ييګ د عمريګ نيت وکؤ، او په همديګ شپه کيګ ييګ عمره ادا کؤه، په نيمه شپه کيګ په محصب کيګ چيګ ورور ييګ هم ورسره وٌ له رسول الله (ص) سره مخامخ شوه، رسول الله (ص) ورته وفرمايل عمره مو ادا کؤه؟ دوى وويل: هو، نو رسول الله (ص) د حرکت امر وکؤ او خلك روان شول.

د اسود له خوا روايت شوي صحيح حديث کيګ راحګي: عائشه (رض) وايي: رسول الله (ص) پداسيګ وخت کيګ را سره مخ شو چيګ له مکيګ نه پورته را روان وٌ او زه شګګته ور روانه وم

او یا بر عکس یعنی هغه لاندیګ خوا ته او زه پورته ور روانه وم، پدیګ روایت کیګ دا دی چیګ دواؤو سره ولیدل خو په لومړي روایت کیګ دا خبره راحګي چیګ رسول الله (ص) پخپل ځګای کیګ عائشیګ (رض) ته منتظرو، په هر حال که د اسود روایت صحیح او قوي وي، نو دا کلمات به صحیح وي چیګ وایيګ: رسول الله (ص) پداسیګ حال کیګ راسره مخ شو چیګ زه له مکیګ نه پورته او هغه (رض) شګکته را روان وْ، حګکه عائشیګ (رض) خو عمره ادا کؤیګ وه او له مکیګ نه پورته ور روانه شویګ وه چیګ په لاره کیګ له رسول الله (ص) سره مخامخ شوه او رسول الله (ص) به د وداع طواف لپاره مکیګ ته شګکته روان وْ.
په محصب کیګ د تم کیدو په هکله علماء دوه رایی لري حګنیګ وائي چیګ دلته تم کیدل سنت دي او حګنیګ نور عقیده لري چیګ رسول الله (ص) په محصب کیګ په اتفاقي یعنی تصادفي توګګه تم شوی وْ، نو دلته تم کیدل سنت ندي.

فصل
بيت الله شريف ته ننوتل

أير علماء عقیده لري چیګ بیت الله شریف ته ننوتل د حج له سنتو نه یو سنت دی حګکه رسول الله (ص) بیت الله شریف ته ننوتی دی، نو باید پیروي ییګ وشي، خو صحیح روایت دا دی چیګ رسول الله (ص) د حج او عمریګ په دوران کیګ بیت الله شریف ته ندی ننوتلی، بلکه د فتحیګ په کال مکیګ ته له داخلیدو وروسته بیت الله شریف ته داخل شویدی. همدا راز په ملتزم کیګ دریدل هم پدیګ أول دي حګکه رسول الله (ص) فقط د مکیګ د فتحیګ په ورحګ هلته وقوف کؤیدی، او هغه حدیث چیګ ابو داوْد له عمرو بن شعیب او هغه له خپل پلار نه روایت کؤیدی وایي زما پلار (د عمرو نیکه) خپله سینه، خګنګګلیګ او لاسونه له ملتزم سره پر کعبه شریفه وغوؤول او وییګ ویل ما رسول الله (ص) په همدیګ شکل لیدلی دی، پدی هکله باید ووایو چیګ کیدای شي رسول الله (ص) دا کار د وداع (رخصتة) په وخت او یا بل وخت کیګ کؤی وي، مجاهد وایيګ چیګ په ملتزم کیګ د دعا لپاره دریدل مستحب دي خو له طواف وداع نه وروسته ابن عباس (رض) به د رکن او کعبیګ د دروازی تر مینحګ دریده او همدغه حګای ته ملتزم ویلی شو.
صحیح بخاري روایت کوي چیګ رسول الله (ص) پداسیګ وخت کیګ له مکیګ نه د وتلو فیصله وکؤه چیګ ام سلمه (رض) د ناروغة له امله د وداع طواف نه وْکؤی، خو له رسول الله (ص) سره ییګ د وتلو قصد وکؤ، رسول الله (ص) ورته وفرمایل:
(إذا أقيمت صلاة الصبح، فطوفي على بعيرك و الناس يصلون: کله چیګ د سهار لمونحګ

ودريد، نو ته پخپله اوشګه طواف وکؤه دغه وخت به خلك خپل لمونځګ كوي) ام سلمه (رض) همداسيګ وکؤل يعنيګ د لمانځګه په وخت کيګ بيګ طواف وکؤ. که دقت وکؤو، نو دا به د اختر لومؤی ورځګ نه وي، ځګکه دا طواف حتما د وداع طواف دی، او پدیګ روایت کیګ دا واضح ده چیګ رسول الله (ص) پدیګ ورځګ د سهار لمونځګ همدلته (بيت الله شريف) کیګ کؤيدی، ام سلمه (رض) بیګ قرائت اوریدلی او واییګ چیګ رسول الله (ص) د طور سورت تلاوت کؤ او بیا بیګ د مدینیګ په لور حرکت وکؤ.

رسول الله (ص) چیګ روحاء نومیګ سیمیګ ته ورسید له یوه کاروان سره مخ شو، سلام بیګ ورکؤ او پوشګتنه بیګ وکؤه چیګ تاسیګ خګوك یاست؟ دوی په ځګواب کیګ وویل: مونږ مسلمانان یو، بیا دوی سوال وکؤ چیګ تاسیګ خګوك یاست؟ رسول الله (ص) وفرمایل: زه رسول الله (ص) یم. پدیګ وخت کیګ یویګ شګځګیګ له خپلیګ کجاویګ نه (هغه چیګ پر آس یا اوشګ د شګځګیګ د کیناستلو لپاره وي) وؤوکیګ ماشوم ورته راپورته کؤ او وییګ ویل: یا رسول الله (ص)! ایا پدیګ ماشوم حج شته؟ یعنی حج بیګ کیږي رسول الله (ص) وفرمایل: هو د ده حج کیږي او ستا لپاره هم پدیګ کیګ اجر دی.

کله چیګ رسول الله (ص) ذي الحليفه ته ورسید، هلته بیګ شپه شوه، او چیګ سهار بیګ پر مدینه منوره سترګګیګ ولګګیدلیګ دری ځګله بیګ د تکبیر نعره وکؤه، (الله اکبر) بیګ وویل او زیاته بیګ کؤه:

((لا إله إلا الله وحده، لا شريك له، له الملك و له الحمد و هو على كل شئ قدير، آيبون تائبون عابدون، ساجدون لربنا حامدون صدق الله وعده و نصر عبده و هزم الاحزاب وحده: له يوه الله نه پرته بل د عبادت وؤ معبود نشته، هغه واحد دی، هیڅګ شریك نلري، ټګوله واکمني هغه لره ده، ستاینیګ ده لره دي او هغه پر هر څګه قادر دی، دا دی مونږ بیرته را وګګرځګیدو، راګګرځګیدونکي یو، توبه کوونکي یو، عبادت کوونکي، سر په سجده یو، د خپل رب ثنا خوان یو، الله تعالی خپله وعده پوره کؤه، خپل بنده ته بیګ نصرت او بری ورکؤ، او یوازیګ بیګ ټګولو کفارو ته ماتی ورکؤه)).

وروسته، رسول الله (ص) د ورځګیګ له مخیګ د معرس له لاری مدینیګ منوری ته داخل شو پداسیګ حال کیګ چیګ د وتلو په وخت کیګ د الشجره (ونیګ) له لاریګ و تلی وُ.

د قربانۍ او عقیقې په هکله د رسول الله (ص) لارښوونې

قرباني تر هغو اّتو جوړو پورې مختصه ده چې د انعام په سورت کې ذکر شویدي او دا حکم د قرانکریم له څلورو آیتونو نه اخستل شوی:

١- ((أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الأَنْعَامِ)) (المائده: ١)،

ترجمه: [حلال کړی شوي دي تاسې ته (پس له شرعي ذبحې بې ژبې) چارپایان د انعامو (لکه اوښان، غوایان او پسونه)].

٢- ((وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكاً لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الأَنْعَامِ فَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَلَهُ أَسْلِمُوا وَبَشِّرْ الْمُخْبِتِينَ)) (الحج: ٣٤)

ترجمه: [او دپاره د هر امت (مؤمن) مقرره کړې ده موږ قرباني د پاره د دې چې یاد کړي دوی نوم د الله پر هر هغه شي چې رزق، روزي ګرځولې ده (الله) دوی ته له بې ژبو حیواناتو څخه (په وخت د ذبحې د دوی کې) پس حق معبود ستاسې (او د پخوانیو امتونو) الله، حق معبود (الله) یو دی پس خاص هم ده ته غاړه کېږدئ؛ او زېرې ورکړه عاجزي کوونکو ته].

٣- ((وَمِنْ الأَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشاً كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمْ اللَّهُ وَلا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ)) ((الانعام: ١٤٢)).

ترجمه: او (پیدا کړي مو دي) له چارپایانو بار وړونکي او خوځېدونکي (په ځمکه)، خورئ تاسې له هغو ځنې چې رزق کړی (درکړی دی) تاسې ته الله او مه کوئ متابعت (مه ځئ) تاسې په قدمو د شیطان، بیشکه دا (شیطان) تاسې ته دی دښمن ښکاره].

۴- ((هَدْياً بَالِغَ الْكَعْبَةِ...))((المائده: ٩٥))

ترجمه: (د نذر په أول ورسولی شي کعبی ته). دا آیت پدې دلالت کوي هغه حیوانات چې د قربانۍ لپاره کعبې شریفې ته رسول کېږي همدا آته جوړې دي، او همدا لدې آیت نه د علي (رض) استنباط دی. هغه ذبیحې (حلال شوي څاروي) چې عبادت بلل کېږي درې أوله دي: هدي (هغه چې د حج په موسم کې د قربانۍ لپاره کعبې ته وړل کېږي)، قرباني، او عقیقه، همدا درې أوله ذبیحې عبادت دی. رسول الله (ص)، پسه او اوښ د خپل ځان، او غوايي د خپلو میرمنو لپاره په حج کې قرباني کړیدي، رسول الله (ص) په حج او عمره دواړو کې قرباني کړیده، او دا یې طریقه ده چې پسه به یې فقط په نښه کاوه په غاړه کې به یې غاړکۍ ور اچوله او

تګپي کاوه به ییګ نه، حګکه پسه بوکام نلري چیګ ورباندیګ تګپی شي، او په شا تګپي کول ییګ د تکلیف او حتی مرکګ سبب کیدلی شي.

رسول الله (ص) به که پداسیګ حال کیګ هدي (د قربانة خګاروی) مکیګ ته واستاوه چیګ پخپله به مقیم و، نو هیخګ حلال خګیز به ییګ پر حګان نه حراماوه او که به ییګ اوشګ په مکه کیګ د قربانة لپاره غوره کؤ، نو هغه ته به ییګ قلاده هم ور اچوله او پر بوکام باندیګ به ییګ تګپي کاوه هم چیګ وپیژندل شي، او دا به ییګ داسیګ کاوه چیګ د بوکام شګة خوا به ییګ لإ زخمي کؤه چیګ وینیګ به ورنه روانیګ شویګ، او که د قربانة حیوان به ییګ د بل چا په لاس ولیإه، نو امر به ییګ ورته وکؤ چیګ که چیریګ کوم خګاروی ولوید کګوأ او مات شو، د مرکګ احتمال ییګ موجود وٗ، نو حلال ییګ دیګ کؤي، بیایګ دیګ هغه نعل چیګ په غاؤه کیګ ییګ اچول شوی وي په وینو رنکګ کؤي، بیا ییګ دیګ ورباندیګ کیإدي، دا شخص او ملکګري ییګ دیګ غوشګه نه خوري، بلکه تګوله غوشګه دیګ په نورو وویشي، رسول الله (ص) پدیګ خاطر خپل استازي او د هغه ملکګري د دیګ خګاروي د غوشګیګ له خوؤلو نه نهی او منع کؤیدي چیګ ددیګ خګارویو په ساتنه کیګ تقصیر ونکؤي.

رسول الله (ص) خپلو اصحابو (رض) ته اجازه ورکؤیده چیګ اوه تنه په یوه اوشګ یا غویی کیګ شریك شي، او خګوك چیګ د قربانة خګاروي بیایي هغه ته اجازه شته چیګ ورباندیګ سپور شي، خو پدیګ شرط چیګ بله سورلي ونلري، علي (رض) دا هم واییګ چیګ که خګاروي شیدیګ ورکولیګ او له خپل بچي نه ییګ زیاتیګ ویګ، نو استعمالول ییګ جواز لري.

د رسول الله (ص) طریقه دا وه چیګ اوشګ به ییګ په ولاؤه چیګ چپه پشګه به ییګ تؤلی وه نحر (ذبح) کاوه د ذبحیګ په وخت کیګ به ئی (بسم الله) او (الله اکبر) وایه، خپلیګ قربانة به ییګ پخپله ذبح کولی او کله کله به ییګ وکیل ونیو، کله به ییګ چیګ پسه حلالاوه، نو مبارکه پشګه به ییګ د هغه پر أأه ورکیشګودله، (بسم الله) او تکبیر به ییګ ووایه حلال به ییګ کؤ.

رسول الله (ص) خپل امت ته اجازه ورکؤیده چیګ د خپلو قربانیو او په حج کیګ د حلال شوو خګارویو غوشګه وخوري، خګه اندازه د توشګیګ لپاره هم ورسره واخلي، خو امر ییګ فرمایلي دی چیګ باید له دریو ورحګو نه زیاته موده د حج د قربانة غوشګیګ و نه ساتل شي، د یادونیګ وؤ ده چیګ د رسول الله (ص) دا حکم تر همغه یوه کال پوریګ خاص دی، په کوم کال چیګ رسول الله (ص) دا حکم وکؤ چیګ له دریو ورحګو نه به زیاته موده د قربانة غوشګیګ نه ساتل کیإي، هغه کال پر مسلمانانو سختي راغلیګ وه، کال وچ وٗ، د وچکالة له امله د أیرو قبایلو خلك چیګ راغلي وو هیخګ ییګ نه درلودل چیګ قرباني ییګ کؤي، نو رسول الله (ص) له دویګ سره د همدردة پخاطر دا حکم وکؤ چیګ تګولو ته ییګ کګتګه ورسیدله او تګولو د قربانة غوشګیګ وخوؤلیګ.

رسول الله (ص) به د قربانة (هغه چيګ د حج په موسم کيګ به وه) غوشګه ويشله، او کله به ييګ فرمايل: خګوك چيګ غواۀي کولی شي پخپله خوشګه هر خګومره غوشګه چيګ زۀه ييګ وي واخلي، د رسول الله (ص) په همديګ قول په استدلال سره علماوو ويلي چيګ د مالك په خوشګه د چور په وخت کيګ د خګه شي لاسته راوۀل جواز لري، دلته چور د غلا په معنی ندی بلکه چور يعنی دا چيګ د يوه خګيز مالك خپل مال د خلکو مخيګ ته واچوي او ووايي چيګ واخلئ دا ستاسيګ، نو که هر چا هر خګومره ورنه وتشګتول هغه ورته جائز دي، او همغه د ده شو، معمولا دا أول ويش يا چور په ودونو کيګ صورت نيسي.

رسول الله (ص) به د عمريګ قرباني په مروه او حج قران قرباني په منی کيګ ذبحه کوله او هيخګکله ييګ له احرام خلاصولو نه مخکيګ قرباني ندہ کۀی او هيخګکله ييګ ذبح له لمر ختلو او د جمريګ له ويشتلو نه ندہ مخکيګ کۀيګ، دا خګلور امور د لوی اختر تر ورحګيګ پوريګ مربوط دي: لومۀی د جمريګ ويشتل، بيا ذبح، بيا سر کلول، بيا طواف. رسول الله هيخګکله له لمر ختلو نه مخکيګ د ذبحيګ اجازه ندہ ورکۀی.

فصل

دا خو د هغيګ قربانة په هکله د رسول الله (ص) لارشګوونيګ او طريقه وه چيګ د حج او عمريګ په وخت کيګ کيۀي، اوس به د عاميګ قربانة په اۀه د رسول الله (ص) هدايات تر نظر تير کۀو: د اضحيه (قربانة) په هکله د رسول الله (ص) سنت دا وۀ: رسول الله (ص) هيخګ وخت قربانة ندہ پريشګی، هر کال به ييګ دوه پسونه د اختر له لمانحګه نه وروسته قرباني کول، او داييګ فرمايلي دي چاچيګ د اختر له لمانحګه نه مخکيګ قرباني وکۀه هغه قرباني نه، بلکه يوازيګ غوشګه ده چيګ خپلو خپلوانو ته ييګ وۀانديګ کۀه، په قربانة کيګ مهم د امام لمونحګ دی، د لمانحګه وخت هم د اعتبار وۀ ندی، يعنيګ داسيګ هم صحيح ندہ چيګ خګوك انتظار وکۀي او هغه وخت د خپليګ قربانة خګاروی ذبح کۀي چيګ د اختر لمونحګ ادا شي يا د اختر د لمانحګه وخت تير شي. رسول الله (ص) امر کۀيدی چيګ د قربانة پسه يا وری بايد يو کلن او نور خګاوري دوه کلن وي. روايت دی چيګ رسول الله (ص) فرماييګ: ((كل أيام التشريق ذبح: د تشريق په تګولو ورحګو کيګ ذبح کول روا دي))، خو دا حديث شريف منقطع دی، او همدا د عطاء، حسن، شافعي او ابن المنذر مذهب دی.

د رسول الله (ص) هدايت دی چيګ د قربانة خګاوری بايد له عيوبو نه سالم وي، دده سنت همداسيګ وۀ، امر ييګ کۀيدی چيګ د قربانة خګاروی بايد بوچی نه وي بوچۀ يعنيګ هغه چيګ غوۀونه ييګ پريګ او يا ييګ نيماييګ يا زياته اندازه شګکر مات شوی وي. همدا راز رسول الله

(ص) امر کړیدی چیګ باید د خګاروي سترکګیګ، غوږونه او تګول اندامونه شګه وکتل شي چیګ سالم او سلامت وي.
رسول الله (ص) به هغه خګاروی نه قرباني کاوه چیګ سترکګیګ به ییګ کږیګ او یا ړندیګ ویګ، یا به ییګ د غوږونو مخکینۀ برخه، یا وروستۀ برخه پریګ شوی وه او یا به ییګ غوږ نیم شوی، خګیریګ او یا سوری شوی وُ پدیګ اړه ابو داود یو حدیث را نقل کړیدی.
د رسول الله (ص) سنت طریقه دا وه چیګ قرباني به ییګ د لمانځګه په ځګای (مصلی) کیګ کوله، ابو داوُد له جابر (رض) نه روایت کړی وایيګ، رسول الله (ص) د لوی اختر په ورځګ دوه پسونه چیګ شګه چاغ، شګکرور او تکړه وو ذبح کړل، کله ییګ چیګ د ذبحیګ لپاره خګملول وییګ فرمایل: ((وجهت و جهي للذي فطر السموات و الارض حنیفا و ما أنا من المشرکین، إن صلاتي و نسکي و محیاي و مماتي لله رب العالمین، لا شریك له و بذلك أمرت و أنا أول المسلمین ، اللهم منك و لك عن محمد و أمته بسم الله و الله اکبر: مخ میګ په حق او نیغه لاره د هغه ذات په لور دی چیګ ځګمکیګ او آسمانونه ییګ پیدا کړي، زه د مشرکانو له ألیګ خګخه نه یم، زما لمونځګ، قرباني، ژوند او مرګګ د هغه الله لپاره دي چیګ د عالمیانو پالونکی دی، هغه شریك نلري، په همدیګ مامور شوی یم او زه لومړنی مسلمان یم، ایګ ربه! د ستا له لوري ستا په کرم دا (قرباني) د محمد (ص) او د هغه د امت له لوري ستا لپاره ده، د الله په نامه، الله اکبر)) دا ییګ وویل او چړه ییګ وربانديګ راکش کړه. رسول الله (ص) امر کړیدی چیګ ذبح باید په شګیګ طریقیګ سره وشي، هر خګوك چیګ ذبح کوي او یا خګوك وژني (قصاقصوي ییګ) باید په غوره طریقیګ ییګ ذبح کړي او فرمایلي ییګ دي چیګ الله تعالی په هر خګه کیګ د نیکۀ امر کړیدی. د رسول الله (ص) سنت دا وُ چیګ پسه د یوه سړي او د هغه د فامیل له پلوه د قربانۀ لپاره کافي دی.

د عقیقیګ په اړه د رسول الله (ص) لارشګوونیګ

په (الموطا) کیګ راغلي چیګ له رسول الله (ص) نه د عقیقیګ په اړه پوشګتنه وشوه، رسول الله (ص) وفرمایل: ((لا أحب العقوق: زه عقوق (نافرماني) نه خوشګوم)) لکه چیګ د عقوق نوم به د رسول الله (ص) نه خوشګیدو. عائشه (رض) له رسول الله (ص) نه په صحیح حدیث کیګ روایت کوي فرمایی: ((عن الغلام شاتان و عن الجاریة شاة: باید د هلك لپاره دوه پسونه او په نجلۀ یو پسه

حلال شي». همدا راز فرماييګ: «**كل غلام رهينة بعقيقته، تذبح عنه يوم السابع، و يحلق رأسه و يسمى**: هر ماشوم تر خپليګ عقيقيګ پوريګ تړلی دی، هغه عقيقه چيګ په اوومه ورحګ ييګ بايد ذبح شي، او په همديګ (اوومه) ورحګ ييګ سره خرييل او نوم ورباندیګ ايشګودل کيږي». رهن په عربی ژبه کيګ بند او تړل کيدو ته وايي، يعنی هر ماشوم تر هغيګ پوريګ د خپل مور او پلار له شفاعت نه محبوس او منع شويدی، تر خګو عقيقه ييګ وشي خګه ورباندیګ حلال شي، د حديث ظاهر پديګ دلالت کوي چيګ ماشوم له هغه خير نه محبوس دی چيګ دده لپاره ييګ اراده شويده، او حديث دا نه افاده کوي چيګ هغه ديګ د عقيقيګ د نه کولو له امله په آخرت کيګ معاقبه او تعذيب شي.

کيدای شي ماشوم د مور او پلار د تفريط له امله له خګه خير نه محروم شي مثلا که مور او پلار د جماع په وخت (بسم الله) و نه وايي نو لدينه پيدا کيدونکی ماشوم به له خير نه بيګ برخيګ کيږي.

ابو داوْد له جعفر بن محمد بن علي بن حسين بن علي (رض) نه روايت کوي چيګ رسول الله (ص) د حسن او حسين (رض) د عقيقو د ذبح کولو په وخت کيګ فرمايلي: د قابليګ کور ته د پسه يوه پشګه واستوئ تاسيګ ييګ هم غوشګه وخورئ، نورو ته ييګ هم ورکړئ او هأوکي ييګ مه ماتوئ.

ميموني وايي: مونږ پديګ کيګ خبريګ کولی چيګ پر ماشوم په خګو ومه ورحګ نوم کيشګودل کيږي؟ ابو عبدالله وويل: له انس (رض) نه روايت دی چيګ په دريمه ورحګ بايد په ماشوم نوم کيشګودل شي، خو سمره واييګ چيګ په اوومه ورحګ نوم ورباندیګ ايشګودل کيږي.

د نومونو په هکله د رسول الله (ص) لارشګوونيګ

له رسول الله (ص) نه ثابته ده چيګ فرمايي: «**إن أخنع اسم عندالله (عزوجل) رجل تسمی ملك الاملاك لا مالك إلا الله**: د الله تعالی په نزد تر ټګولو ذليل، حقير او بد نوم هغه دی چيګ کوم خګوك شاهنشاه ونومول شي، له الله تعالی پرته بل مالك او واكدار نشته»، همدا راز ثابته ده چيګ رسول الله (ص) فرمايي:

«**إن أحب الاسماء إلی الله عبدالله و عبدالرحمن و أصدقها حارث و همام و أقبحها حرب و مرة**: د الله تعالی په وړانديګ تر ټګولو غوره نومونه عبدالله او عبدالرحمن دي تر ټګولو رشګتوني نومونه حارث او همام دي، او تر ټګولو بد او قبيح نومونه حرب او مره دي» همدا راز رسول الله (ص) فرمايلي: «**لا تسمين غلامك يسارا ولا رباحا و لا نجيحا و لا أفلح، فإنك تقول: أثم هو؟**

فلا يكون، فيقول: لا : په خپل زوی د یسار، رباح، نجیح او افلح نومونه مه إده، ځکه کله به ته وایېګ چیګ یسار یا افلح..... هلته شته؟ هغه که هلته نه وي نو درته وایېګ به، نه، (لا أفلح) یعنی هغه دیګ افلح یا نجیح یا.... نه وي دلته دا لفظ (لا أفلح)، افلح نشته او افلح دیګ نه وي، دواړه معناویګ افاده کوي)) په صحیح روایت سره له رسول الله (ص) نه ثابته ده چیګ هغه د یویګ میرمنیګ نوم چیګ (عاصیه) نومیدله په (جمیله) بدل کړ او ورته وییګ فرمایل: ته جمیله ییګ، همدا راز د جویریه (رض) نوم (بره) وُ چیګ رسول الله (ص) ، په (جویریه) بدل کړ، زینب بنت ام سلمه وایی: رسول الله (ص) پدیګ نوم (بره) سره له ځګان نومولو نه نهی کړیده فرمایلي ییګ دي: ((لا تزكوا أنفسكم، الله أعلم بأهل البر منكم: ځګانونه مه تزکیه کوئ، الله تعالی ستاسیګ نیکو کاران له تاسو نه ښګه پیژني))، رسول الله (ص) د ابي الحکم نوم هم په شریح بدل کړیدی، ځګکه حکم د الله تعالی له اسماء الحسنی ځګخه یو نوم دی، د ا صرم (ربیل او قطع شوي) نوم ییګ په زرعه (کشګت) او د حزن نوم ییګ چیګ د ابن المسیب نیکه وُ په سهل بدل کړی، خو نوموړی و نه منله او ویل ییګ چیګ سهل تر پښګو لاندیګ او توهیندلیګ شي او د حزن معنی سخته رسة ده.

ابو داود واییګ: نبي (ص) د عاص، عزیز، عتله، شیطان، حکم، غراب، حباب، شهاب نومونه بدل کړي، شهاب ییګ په هشام، حرب ییګ په سلم تبدیل کړی وُ، (مضطجع تګیتګ او پروت)) ییګ په منبعث (پورته کیدونکی) او یوه تګوتګه ځګمکه چیګ عفره نومیدله هغه ییګ په خضره (شنه) نوم ونوموله، د شعب الضلاله نوم ییګ په شعب الهدایه او د بنو مغویه نوم ییګ په بني رشده بدل کړ.

خګرنګګه چیګ نومونه د معناوو قالبونه او هر نوم پر خپله معنی دلالت کونکی دی، نو د حکمت غوښګتنه دا ده چیګ باید د نوم او معنی تر منځګ ارتباط او تناسب موجود وي، او نه ښګایي معنی له نوم نه پردة وي، دا د حکمت تقاضا نه ده، او واقعیت هم د همدیګ په خلاف دلالت کوي، خګرګګنده ده چیګ نومونه په مسمیاتو اغیزه لري، او هر مسمی په نیکة او بدة (حسن او قبح) دروند والي او سپکوالي، لطافت او کثافت کیګ له خپل اسم نه اغیزمن او متاثر کیږي، یو شاعر وایی:

و قَلَّ أن بصرت عيناك ذا لقب
إلا و معناه إن فكرت في لقبه

ترجمه: أیر کم داسی پیښګیږي چیګ ته د کوم لقب خاوند ته نظر وکړیګ او په لقب کی ییګ معنی ونه مومیګ، خو پدیګ شرط چیګ غور وکړیګ.

رسول الله (ص) به ښګه او غوره نوم خوښګاوه، او امر ییګ کړی وُ چیګ که خګوك خګه خبر ورته

راوؤي، نو باید خبر راوؤونکی د ښه نوم او نوراني مخ درلودونکی وي، او دا ییګ عادت و٬ چیګ په خوب او ویشګه کیګ به ییګ د نوم مطابق معنی اخیستله، یو حګل ییګ خوب ولید چیګ له خپلو اصحابو (رض) سره د عقبه بن رافع په مینه کیګ دی، هلته د بن طاب له خرماوو نه رطب (تازه خرما) ورته راوؤل شوی، رسول الله (ص) دا خوب داسیګ تعبیر کؤ چیګ په دنیا کیګ برى او وروستة بر لاسي دوی لره ده او په آخرت کیګ هم لوؤیګ درجیګ د دوی دي او هغه دین چیګ الله تعالی د دوی لپاره غوره کؤی دی، هغه بریالی، مکمل، رسیدلی او نیکمرغه دی. او د حدیبیګ په ورحګ چیګ د قریشو له خوا سهیل د استازیګ په حیث ورته راغی، نو دا ییګ داسیګ تاویل کؤ چیګ کار آسانه شو، سهیل راغی، نو کار به مو آسانه شي. یو حګل ییګ امر وکؤ چیګ خګو کسان دیګ د میإو لوشلو ته حګانونه تیار کؤي یو تن پورته شو، پوشګتنه ییګ ورنه وکؤه نوم د خګه دی؟ هغه وویل: مره، رسول الله (ص) ورته وفرمایل: ته کیګنه، بل کس پاخګید، له هغه نه ییګ هم د نوم پوشګتنه وکؤه، هغه وویل: فکر کوم زما نوم حرب دی، هغه ته ییګ هم وویل: کیګنه، دریم پاخګید، د نوم پوشګتنه ییګ ورخګخه وکؤه هغه وویل: زما نوم یعیش دی، رسول الله (ص) ورته وفرمایل: لاؤ شه او ته میإي را ولوشه (لدینه د رسول الله (ص) هدف دا و٬ چیګ امت ییګ دا أول خراب او قبیح نومونه غوره او انتخاب نکؤي) کیدای شي حګنیګ دا ګګمان وکؤي چیګ پدیګ کی د بدشګګونة تصور و٬، نه دلته د بدشګګونة تصور نشته، رسول الله (ص) بد فالي یا بد شګګوني رد کؤیده، او دا تصور نه کیإي چیګ هغه دیګ دا نومونه په بد شګګونی نیولی وي).

رسول الله (ص) هغه حګایونه هم نه خوشګول چیګ د خرابو او ناوؤه نومونو درلودونکي وو، یو حګل د دوو غرونو تر منحګ تیریده، پوشګتنه ییګ وکؤه، نومونه ییګ خګه دي؟ ورته وویل شول د یو غره نوم فاضح او د بل نوم مخزي دی، نو رسول الله (ص) فورا لاره بدله کؤه او په بله ورنه وګګرحګید.

او خګرنګګه چیګ د نومونو او مسمیاتو تر مینحګ د روح او جسم، د شیانو د قالبونو او حقیقت په شان ارتباط، اؤیکیګ او تناسب وجود لري، نو عقل او د عقل خاوندان کولی شي دا ارتباط درك کؤي کله چیګ مسمی وګګوري کیدای شي په نوم ییګ پوه شي، او چیګ نوم ییګ وپیژني کیدای شي د مسمی حقیقت ییګ درك کؤي، ایاس بن معاویه او یو شمیر نور کسان داسیګ وو چیګ خګوك به ییګ ولید، نو ویل به ییګ شاید نوم ییګ دا او یا دا .... وي، بالکل صحیح اندازه به ییګ لګګوله، غلطي به ییګ نه کوله. یو حګل عمر (رض) له یوه سؤي نه د هغه د نوم پوشګتنه وکؤه، هغه ورته وویل: جمره (سکروتګه)، عمر (رض) ورته وویل د پلار نوم دیګ خګه دی؟ هغه وویل پلار میګ شهاب (لمبه) نومیإي، عمر (رض) ورنه وپوشګتل چیرته اوسیإیګ مینه دیګ چیرته ده؟ ده ورته وویل په حره النار (د اور په ګګرمة) کیګ، بیا ییګ ورته وویل کور دیګ په کومه سیمه کیګ دی؟ ده حګواب ورکؤ په ذات لظی (په لمبو) کیګ، عمر (رض) ورته وویل لاؤ

شه، کور دیګ سوځګیدلی دی، راوي وايي: هغه سؤی چیګ لاؤ، همداسیګ شوي وو، کور بیګ اور اخیستی و. لکه مخکیګ مو چیګ وویل رسول الله (ص) خپل امت ته امر کؤیدی چیګ غوره نومونه کیږدي، فرمایلي بیګ دي، شګه نومونه غوره کؤی، د قیامت په ورځګ به پخپلو نومونو رابلل کیږئ.

پدیګ کیګ غور وکؤه چیګ د رسول الله (ص) له صفاتو او عاداتو نه ځګنګګه د هغه مبارك دوه نومونه احمد او محمد مشتق شویدي، دا دواؤه بیګ له صفاتو سره مطابق او مناسب دي، او ځګرنګګه چیګ د نیکو، ستایل شویو صفاتو او زیاتو فضایلو درلودونکی وٌ، نو په احمد او محمد نومول شوی، وګګورئ رسول الله (ص) خپل دشګمن ابو الحکم ته د ابو جهل نوم یا لقب ورکوي، الله تعالی عبدالعزی ته د ابو لهب لقب ورکوي ځګکه ځګای بیګ دوزخ او لمبی دي.

رسول الله (ص) چیګ مدینیګ ته هجرت وکؤ، نوم بیګ یثرب وٌ رسول الله (ص) بیګ نوم په (طیبه) بدل کؤ، تر څګو د تثریب (تخریب) مفهوم ورنه ختم شي، او بیا همدا سیمه په مدینه منوره و نومول شوه ځګکه د رسول الله (ص) په وجود او نور مبارکه او روشګانه شویګ ده.

ځګرنګګه چیګ شګه او غوره نوم د مسمی د حسن او غوره والي غوشګتنه کوي، رسول الله (ص) به ځګینو عربي قبیلو ته ویل: ای بني عبدالله! الله تعالی ستاسیګ او ستاسیګ د نیکونو لپاره غوره نومونه درکؤیدی، نو تاسیګ هم غوره لاره انتخاب کؤئ، وګګورئ ځګرنګګه بیګ پدیګ شګی طریقیګ سره د الله تعالی عبودیت ته رابلل.

لږ د بدر د غزا او پکیګ د شپږو هغو کسانو په نومونو کیګ غور او فکر وکؤئ چیګ له جګګؤیګ نه مخکیګ د مقابلیګ میدان ته وؤاندیګ شوي وو، دری د کفر او دری نور د اسلامي لشګکر له خوا، د کفر له لوري نه ولید چیګ معنی بیګ ده نوی زیږیدلی، دا پر کمزورة دلالت کوي، بل شیبه وٌ چیګ زاؤه ته وايي، دا هم وروستة او د پای مرحله ده او دریم عتبه وٌ چیګ د لویدو معنی لري او یا تر عتاب لاندیګ راغلی، خو مقابلیګ ته بیګ علي، ابو عبیده او الحارث (رض) راوتلي وو، علي د لوؤ، او ابو عبیده د بنده، بندګګة، او حارث د کوشش او کرهنګیګ، یا هځګیګ معنی درلوده، نو نتیجه دا شوه دری واؤه مسلمانان چیګ نومونه بیګ هم غوره وو بریالي شول او دری واؤه کفار بیګ ستة کؤل له همدیګ ځګایه ده چیګ الله تعالی هغه نومونه خوشګوي چیګ پر غوره مواصفاتو دلالت کوي، پدیګ اساس عبدالله او عبدالرحمن له عبدالقادر او عبدالقاهر او نورو نه غوره دي، ځګکه په (عبدالله) کی سوچه بندګګي ده د رب او بنده تر منځګ د سوچه بندګګة اؤیکیګ دي او په (عبدالرحمن) کیګ د بنده او رحمان رب تر منځګ رابطه ده.

د الله تعالی د رحمت له مخیګ بنده پیدا کیږي او وده کوي، د ژوند هدف بیګ دادی چیګ یوازیګ د همغه خالق بندګګي وکؤي، په محبت، خوف (ویره) او رجاء (هیله) کیګ شریك ورسره و نه نیسي، ځګرنګګه چیګ هر بنده په اراده سره متحرك دی، او نیت د ارادیګ پیل دی او د

ارادیګ په اساس کر کیله او کسب تر سره کیږي، نو ځګکه تر ټګولو رشګتونی نومونه همام (ارده کونکی) او حارث (بزګګر) دی، او خګرنګګه چیګ رشګتونی او حق پاچا یوازیګ الله دی، نو د الله تعالی په وړاندیګ تر ټګولو غوره او متواضعانه نوم عبدالله، او تر ټګولو بد او ناوړه نوم شاهنشاه دی.

ځګکه له الله تعالی پرته هیڅګوك د حقیقي پاچاهۀ خاوندان ندي، رشګتونی او حقیقي پاچا یوازیګ الله دی، نو بنده شاهنشاه نه شي کیدلی، دا نوم باطل او مردود دی، ځګینو علماوو قاضي القضاه او سیدالناس هم همدا أول بللي دي، ځګکه سید الناس یوازیګ رسول الله (ص دی او بس.

خګرنګګه چیګ د حرب (جنګګ) او مره (تریخوالی) نومونه په زړه شګه نه لګګیږي، نو ځګکه دا نومونه ناوړه بلل شویدي، په همدیګ ترتیب سره حنظله، حزن او دیته ورته نور نومونه. او خګرنګګه چیګ نبیان او رسولان (ع) د غوره او نیکو اخلاقو درلودونکي وو، نو نومونه ییګ هم له ټګولو نه غوره او نیك دي، له همدیګ کبله رسول الله (ص) خپل امت ته توصیه کړیده چیګ د انبیاوو (ع) نومونه غوره کړي، ابو داود روایت کوي رسول الله (ص) فرمایلي ((تسموا بأسماء الأنبياء: ځګانونه د انبیاوو (ع) په نومونو ونوموئ)) که پدیګ کیګ هیڅګ نوره کګټګه نه وی یوازي دا کګټګه ییګ کافي ده چیګ نوم په مسمی سره یادیږي او د خپلیګ مقتضی غوشګتنه کوي.

او دا چیګ نهی شویده ماشوم باید په یسار او ورته نوم و نه نومول شي، ددیګ علت بل ځګه دی او علت ییګ په حدیث کیګ ذکر شویدی فرمایي: ((فإنك تقول أثم هو: آيا هغه (يسار....) هلته شته، نو درته وایيګ به نه یسار (آساني) نشته.... نه پوهیږم چیګ دا لفظ د حدیث دی او که په حدیث کیګ ور زیات شویدی. داسیګ شګګکاري چیګ کګویا دا نومونه د بدشګګونۀ سبب کیږي، او بدشګګونی د هغه چا ده چیګ بدشګګوني کوي، په هر حال رسول اکرم (ص) نه دي غوشګتی امت ییګ حتی ناوړه شیان واوري، او له هغو اسبابو نه ییګ منع کړیدي چیګ د ناوړه شیانو د اوریدلو سبب کیږي، یعنی که څګوك د یسار پوشګتنه وکړي نو هسیګ نه چیګ څګوك ورته ووایيګ یسار نه بلکه اعسر (سخت) شته، یا یسار نشته، یایيګ څګوك ضد او مخالفه معنی ورنه واخلي ورته ووایيګ دا یسار نه بلکه اعسر دی، یا نجیح، رباح او نور چیګ د نجیح ضد ناکام او د رباح ضد فاسد دی، او یا دا چیګ هسیګ نه د داسیګ کس نوم یسار کیشګودل شي چیګ هغه یسار نه بلکه اعسر الناس وي، یا نجیح د همیشني ناکام او رباح د زیان کار لپاره استعمال او کیشګودل شي، چیګ پدیګ صورت کیګ به د دروغ ویلو ارتکاب کیږي. شاعر وایي:

سموك من جهلهم سديد والله ما فيك من سداد

(ترجمه: له خپل جهل نه ییګ سدید (محکم) نوم درباندیګ ایشګی، قسم په خدای که په تا کیګ د سداد نشګه قدریګ هم وي)

او دا لکه د هغه مدحیګ او ستاینیګ په شان ده چیګ په حقیقت کیګ د ستایل شوي لپاره ذم او توهین وي پداسیګ خګه سره ستایل چیګ وجود پکیګ ونلري، په واقع کیګ ستایل نه بلکه ذم او بد ویل دي.
خګوك چیګ په کوم صفت سره وستایل شي، خلك د همغه صفت هیله او تقاضا ورنه لري، نو چیګ هغه پکیګ و نه موندل شي دا مدح په ذم بدله شوه، او که دا مدحه ییګ نه وای شوی، نو دا مشکل به نه وٌ، د خلکو تر نظره به تګیتګ نه راته، او بله مساله داده چیګ یو خګوك که د نوم له امله حګان د همغه اسم د صفت درلودونکی وکګنګي، پدیګ سره ییګ کګویا د حګان تزکیه وکؤه لکه د بره نوم، نو له همدیګ کبله او ددیګ لپاره چیګ خګوك د حګان تزکیه پخپله ونکؤي د بره، رشید، مطیع، طائع او ..... نومونه ایشګودل مکروه دي.
او دا چیګ آیا کفار پدیګ نومونو سره نومول کیدای شي او که خګرنګګه؟ پدیګ هکله باید ووایو چیګ هیخګ جواز نلري، دوی پدیګ نومونو سره وبلل شي.
کنیه: کنیه یو أول تکریم او عزت دی، رسول الله (ص) صهیب ته د ابو یحیی، علي (رض) ته د ابو تراب او د انس کشر ورور ته د ابو عمیر کنیه نومونه ورکؤي وو. د رسول الله (ص) سنت دا وٌ چیګ هر چا ته اولاد به ییګ درلود او که نه کنیه نوم ورکاوه او له ابو القاسم نه پرته ییګ له بل هیخګ کنیه نوم نه نهی نده کؤی، او د ابو القاسم کنیه نوم په هکله علماء اختلاف لري، حګینو ویلی دي چیګ هیخګوك نشي کولی یا په مطلقه توګګه روا نده خګوك حګانته د ابو القاسم کنیه نوم غوره کؤي، او په بل قول کیګ ویل شوي چیګ دا جواز نلري خګوك د محمد نوم او ابو القاسم کنیه دواړه سره جمع کؤي یعنیګ دواړه نومونه په حګان کیږدي، دا جمع روا نده او پدیګ اړه په ترمذي کی یو حدیث شریف روایت شوی او امام ترمذي د صحیح درجه هم ورکؤیده، په بل قول کی ویل شوي چیګ د محمد او ابو القاسم تر منحګ جمع هم روا ده، او دلیل ییګ د علي (رض) دا قول دی چیګ ویلی ییګ دي (له رسول الله (ص) نه ییګ پوشګتنه کؤیده: که له تانه وروسته میګ زوی پیدا شو، آیا کولی شم ستا په نوم (محمد) ییګ ونوموم او ستا کنیه (ابو القاسم) نوم ورکؤم؟ رسول الله (ص) ورته فرمایلي دي: هو، کولی شیګ) دا حدیث هم امام ترمذي صحیح بللی دی، او بل قول دا دی چیګ وایي: لدینه منع د رسول الله (ص) تر حیات یا ژوند پوریګ مختصه وه، او له رحلت نه وروسته باك نلري یعنی کیدای شي اوس د یوه تن نوم محمد او کنیه ییګ ابو القاسم شي. صحیح خبره داده چیګ د رسول الله (ص) په نوم نومول روا دی خو په کنیه نوم (ابو القاسم) سره ییګ حګان نومول جواز نلري او د رسول (ص) په ژوند ییګ نهی سخته او کلکه وه ، همدا راز د نوم او کنیه جمع کول ییګ هم روا ندي او د علي (رض) د حدیث د صحت په هکله خبره شته، ملاحظه ورباندیګ موجوده ده، او امام ترمذي پر احادیثو په حکم کولو کیګ له تساهل نه کار اخلي. او بله دا چیګ علي (رض) وایي، چیګ رسول (ص) دا اجازه یوازیګ ماته کؤیده، یعنی مطلب دا چیګ د نورو

لپاره د منعی امر باقي دی. او دا حدیث چیگ له عائشیگ (رض) نه روایت شوی دی ((ما الذي أحل اسمي و حرم كنيتي: دا خگه اویا خگوك دي چیگ زما په نوم سره نومول ییگ حلال کؤي او زما کنیه ییگ د نورو لپاره حرامه کؤیده) مطلب دا چی په دواؤو سره حگان نومول روا دي، خو دا حدیث غریب دی او د صحیح حدیث په مقابل کیگ د اعتبار وؤ نه بلل کیږي.

یو شمیر علماوو دا هم مکروه بللیگ چیگ خگوك د ابو عیسی کنیه نوم غوره کؤي، خو نورو علماوو ییگ د جواز حکم کؤیدی، ابو داود له زید بن اسلم نه روایت کؤی چیگ عمر (رض) خپل هغه زوی وواهه چیگ د ابو عیسی کنیه نوم ییگ حگانته غوره کؤی وُ، همدا راز مغیره هم د حگان لپاره د ابو عیسی کنیه غوره کؤه، نو عمر (رض) ورته وویل: آیا درته کافي نده چیگ ابو عبدالله دیگ کنیه نوم وي؟ ده ورته وویل: رسول الله (ص) دا کنیه نوم راکؤی دی، عمر (رض) ورته وویل: رسول الله (ص) ته الله تعالی مخکینة او وروستنة تگولیگ کگناویگ بشگلیگ دي، خو مونږ هسیگ نه یو مونږ په پریشانة کیگ یو، نو لدینه وروسته مغیره تر مرکگه ابو عبدالله کنیه نوم استعمالاوه.

رسول الله (ص) لدینه هم نهی کؤیده چیگ عنب (انکگورو) ته کرم (انکگور) وویل شي فرمایلی ییگ دي کرم د مؤمن زؤه دی، او دا حگکه چیگ د کرم لفظ په زیات خیر او کگتگیگ دلالت کوي، (نو دا باید د انکگورو ونه نه بلکه د مؤمن زؤه وي حگکه چیگ د انکگورو ونه په واقعیت کیگ هسیگ نده). بل حگای ییگ فرمایلي دی: پام چیگ اعراب (کوچیان) ستا د ماسختن د لمانحگه نوم (عِشاء) درباندیگ بدل نکؤي. ددیگ لمانحگه نوم العِشاء دی، خو دوی ورته عتمه (تیاره) ویله او په بل حدیث کیگ ییگ فرمایلي دی: ((لو یعلمون ما في العتمة و الصبح لأتوهما و لو حبوا: که دوی په هغو برکت او خیر خبر وای چیگ د ماسختن او سهار په لمونحگونو کیگ شته، نو حتما به ورته راتلی که په سینه یا خاپوؤو هم وای)) پدیگ اساس صحیح خبره داده چیگ د عتمه له نوم نه ییگ په مطلقه توکگه نهی نده کؤیگ بلکه مطلب ییگ دا وُ چیگ باید د عِشا نوم په کلي توکگه هیر نشي او ونه غورحگول شي، حگکه لازمه ده چیگ د عباداتو هغه نومونه باید وساتل شي، کوم چیگ الله تعالی ورکؤیدي، دا نومونه باید هیر نه کؤل شي، متاسفانه متاخرین یا وروستي مسلمانان پدیگ أول یو شمیر اشتباهاتو کیگ لویدلي چیگ له امله ییگ مشکلات او فساد هم رامینحگته شویدی.

رسول الله (ص) د اختر په ورحگ لومؤی لمونحگ کؤی، بیاییگ قرباني کؤیده. او د اوداسه په وخت کیگ به ییگ شروع له مخ نه کوله، بیا به ییگ لاسونه مینحگل، بیا به ییگ د سر مسح کوله او وریسیگ به ییگ پشگیگ مینحگلی، د وؤوکي اختر په ورحگ به ییگ صدقه فطر له لمانحگه نه مخکیگ ورکوله، او دلیل ییگ د الله تعالی دا حکم وُ چیگ فرماییگ:

((قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى (۱۴)وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى))(الاعلی:۱۴-۱۵)
ترجمه: [په تحقيق برى موندليگ په مراد رسيدلى دى هغه خگوك چيگ پاك شوى دى (په ايمان سره له معاصيو)، او ياد ييگ كؤ نوم د رب خپل (په تكبير سره) بيا ييگ لمونحگ وكؤ (چى نشگه د اسلام ده]. او نور دا أول مبارك آيتونه.

د الفاظو د غوره كولو په اوړه د رسول الله (ص) لارشگوونيگ

رسول الله (ص) به خپل امت ته پخپلو خبرو او خطبو كيگ تر تگولو غوره او لطيف الفاظ استعمالول، له ناوؤه سختو او بدو كلماتو خگخه به ييگ حگان ليريگ ساته، رسول الله (ص) په خبرو كيگ فاحش، متفحش، چتگي چيغيگ وهونكى او سخت نه و، دا ييگ هم نه خوشگوله چيگ شريف او غوره الفاظ د هغه چا لپاره وكاروي چيگ د شرف اهل به نه وُ، لكه چيگ د شگو خلكو لپاره ييگ د ناوؤه الفاظو استعمالول نه خوشگول. لومؤى دا چيگ شريف لفظ بايد رذيل سؤي (انسان) ته استعمال نشي، مثال ييگ دا دى چيگ رسول الله (ص) منافق انسان ته د سيد او سردار له ويلو نه نهى كؤيده، انكگورو (عنب) ته د كرم كلمه استعمال نشي، لدينه ييگ هم منع فرمايليگ ده چيگ ابو جهل ابو الحكم وبلل شي همدا راز ييگ د يوه صحابي نوم له ابو الحكم نه په ابو شريح اؤولى دى او فرمايلي ييگ دي: ((يوازيگ الله تعالى حكم دى، او تگول حكم او واكمني ده لره ده)) غلام او مرييگ ييگ لدينه منع كؤيدى چيگ خپل خاوند يا بادار ته ربي ووايي، غوره داده چيگ غلام خپل بادار ته سيد يا معلم ووايي، همدا راز بادار بايد خپل غلام ته د ((عبدي – امتي: زما بنده او زما وينحگيگ)) لفظ استعمال نكؤي، بلكه غوره دا ده چيگ د فتاي و فتاتي او غلامي: زما حگوانه! زما نجلة او يا زما غلامه لفظ ورته استعمال كؤي.
رسول الله (ص) هغه كس ته چيگ ادعا ييگ كوله طبيب دى وفرمايل: ((أنت رفيق و طبيبها الذي خلقها: ته ييگ ملكگرى او دوست ييگ، طبيب ييگ هغه ذات دى چيگ پيدا كؤيگ ييگ ده)) يو شمير جاهلان هغه كافر ته چيگ خگه اندازه طبيعي علم لري حكيم وايي.
يو حگل يوه تن پخپله خطبه كيگ داسيگ جمله استعمال كؤه ((و من يعصهما فقد غوى: يعنى چاچيگ د الله او رسول (ص) له امر نه سركشي او سرغؤونه وكؤه، نو په تحقيق سره چيگ ييگ لاريگ شو)) دلته الله او رسول الله (ص) ته د تثنييگ ضمير استعمال شوى دواؤه په يوه ضمير سره ذكر شويدي ديگ خطيب ته رسول الله (ص) وفرمايل: ((بئس الخطيب أنت: ته أير بد خطيب ييگ)).

رسول الله (ص) فرمايلي دي داسې مه وايئ: ((ما شاء الله و شاء فلان: څه چې د الله تعالى او فلاني اراده او خوښه وي)) ديته ورته الفاظ چې د شرك بوی ورنه راځي دا دي چې وويل شي ((أنا بالله و بك: زه په تا او خدای پورې تړلی يم)). ((أنا في حسب الله و حسبك: زما لپاره خدای او ته كافي ياست))، ((ما لي إلا الله و أنت: زه له الله او تا نه پرته بل څوك نلرم))، ((أنا متوكل على الله و عليك: زما ډې پر خدای او تا باندې توكل وي)) ((هذا من الله و منك: دا د الله تعالى او ستا له لوري ده))، او ((والله و حياتك: قسم په خدای او قسم ستا په ژوند)) دا أول الفاظ او جملې له خدای تعالى سره د شريك نيولو معنى وركوي، او لدينه په أير تاكيد سره نهى شويده، او دا الفاظ له (ما شاء الله و شئت) نه أير بد او ناوړه دي، خو كه داسې وويل شي: ((أنا بالله، ثم بك: زه تر الله او وروسته تر تا پورې تړلی يم)) ((ماشاء الله ثم شئت: څه چې د الله تعالى او وروسته ستا اراده وي)) نو دا بيا جواز لري، تحريم او كراهيت پكې نشته لكه چې د درېو كسانو د واقعې په حديث كې راځي: ((لا بلاغ لي اليوم إلا بالله ثم بك)) نن زما لپاره له الله او بيا له تا(نه پرته بله د مرستې مرجع نشته.

دوهم أول دا دی چې د ذم او قبحې الفاظ د داسې كسانو او شيانو لپاره استعمال شي چې هغه د قبحې او ذم وړ نه وي لكه چې رسول الله (ص) دهر ته له بد، رد ويلو نه نهى كړيده او فرمايلی يې دي دهر ته بد مه وايئ ځكه الله تعالى دهر دی، او دهر ته بد ويلو كې درې مفاسد دي:

١. يو دا چې داسې څه ته بد ويل دي چې هغه د بد ويلو وړ ندی.

٢. دهر ته بد ويلو كې د شرك احتمال شته ، ځكه څوك چې دهر ته بد ، رد وايي دا به يې ګمان وي چې (دهر: زمانه) د خير او شر، ګټې او زيان واك او قدرت لري، او بله دا چې ګويا دا دهر ظالم دی، زمانې ته د بد ويلو أير مثالونه په اشعارو او د جاهلانو په اقوالو كې موندل كيږي.

٣. دلته اصلا بد ويل د هغو افعالو فاعلينو ته راجع كيږي چې انسان ورنه ناراضه كيږي، حال دا چې كه حق د دوی د هوی او هوس پيروي وكړي، نو فساد خوريږي او كه حالات د دوی مخالف واقع شي، نو ګويا ځمكه او آسمان په بل مخ چپه شول بد ، رد ورته وايي، او كه همدا افعال د دوی له هوی او هوس سره برابر وي، نو بيا د دهر يا زمانې صفت او ستاينه كوي.

رسول الله (ص) د (تعس الشيطان: شيطان دې هلاك شي) جملې له استعمال نه هم نهى كړې ده ځكه پدې سره شيطان د لوية احساس كوي او دومره لوی شي لكه كور او وايي چې ما پخپل زور ماتې وركړه، بلكې مسلمان بايد (بسم الله) ووايي، د (بسم الله) په ويلو سره شيطان

وؤوكى كيږي، دومره وؤوكى شى لكه مچ، په بل حديث كيګ راحګي: بنده چيګ شيطان ته بد
ووايي، لعنت ورباندى وكؤي، نو ورته وايي ته خو پر ملعون شوي لعنت وايى، همديته ورته دا قول
دى: (أخزى الله الشيطان: خداى تعالى ديګ شيطان وشرموي)، (و قبح الله الشيطان: الله تعالى
ديګ شيطان بد او قبيح وكګرحګوي)، پديګ أول كلماتو سره شيطان خوشاليږي او واييګ : بنى
آدم پديګ پوه شو چيګ ما پخپل قوت سره زيان ور ورساوه، او همدا مفكوره او تصور د شيطان
پيروة ته لاره هواره وي، له همديګ كبله رسول الله (ص) فرمايلي دي كه چاته شيطان خګه زيان
ورساوه، اغوا ييګ كؤ، نو الله تعالى ديګ ياد كؤي، د الله تعالى ذكر ديګ وكؤي، له الله تعالى نه
ديګ پناه وغواؤي، دا د بنده لپاره أيره كګتګه لري او د شيطان د قهريدو سبب كيږي او أيره سخته
ورباندیګ تماميږي. دا هم ممنوع ده چيګ خګوك وواييګ: زما نفس خبيث او مردار شويدى،
يعنى (خبثت نفسي) ديګ نه وايیګ بلكه وايي ديګ چيګ (قست نفسي: نفس ميګ سخت
شوى)، كه خګه هم د دواؤو الفاظو معنى يوه ده يعنى زما نفس خراب شوى، اخلاق ييګ خراب
شوي، خو رسول الله (ص) د (خبث) لفظ ندى خوشګ كؤى حګكه پديګ لفظ كيګ أير قبح او بدي
پرته ده.

همدا راز رسول الله (ص) لدينه نهى كؤيده چيګ خګوك د كوم كار له سرته رسيدو، او يا كوم كار له
نه كيدو نه وروسته ووايي چيګ (لوفعلت...) كه داسيګ او داسيګ ميګ كؤى واى.... رسول الله
(ص) فرمايي پديګ سره ته شيطان ته دروازه پرانيزيګ، نو لدينه ييګ منع كؤيده او بندكګانو ته
ييګ لدينه غوره كلمات شګودلي دي چيګ داسيګ ديګ وايي: ((قدر الله و ما شاء فعل: همدا
د الله تعالى تقدير وُ، او خګه ييګ چيګ اراده وه همغه وشول)) دديګ حكمت دا دى چيګ كه بنده
ووايي كه ميګ داسى كؤي واى، نو دا كار او يا دا شى به ميګ له لاسه نه واى وتلى، كه دا عمل
ميګ كؤى واى، نو دا پيښګه به نه واقع كيدله، دا هسيګ خبريګ دي چيګ هيڅګ كګتګه نده
ورباندیګ مرتبه، بنده نشي كولى تير شوى كار بيرته له سره راوكګرحګوي، او په (لو: كاشكي) سره
شوى كار نشي بدلولى، او بله دا چيګ پديګ كيګ دا مشكل هم شته كه چيرته كار داسيګ شوى
واى لكه بنده چيګ په زؤه كيګ جوؤ كؤيدى، نو بيا به هسى نه وُلكه خګرنګګه چيګ د الله تعالى
له خوا تقدير او تګاكل شوى وُ، او يا دا چيګ كګويا الهي تقدير او قضاء به ييګ بدله كؤى وه،
حال دا چيګ د الهي تقدير مخالف عمل محال او نا ممكن دى، نو د محال عمل هيله او ورباندیګ
غږيدل جهل، دروغ او بيګ فايدى دي، او كه فرضا تقدير دروغ و نه شميري، لدينه په امن شي، نو
د (لو: كاشكي) د لفظ په استعمال سره خو لږ تر لږه د تقدير او تګاكل شوي عمل مخالفت كوي. كه
وويل شي چيګ دا شيان چيګ بنده ييګ هيله كوي او وايي كه ميګ داسيګ كؤي واى، كاشكي
داسيګ شوي واى، نو دا هم د قدر او تقدير اسباب دي چيګ ديګ بنده ييګ هيله كؤيده، په

ځواب کيګ ويلی شو چيګ دا صحيح ده چيګ همدا هم د تقدير حکم دی، خو دا د ناوؤه او نا خوشګ قدر له واقع کيدو نه مخکيګ ګګتګه لري، او کله چيګ عمل تر سره شي، کار چيګ تمام شي بيا ييګ د تخفيف او بدلون چاره نشته. لاؤ دا فرصت بيا نشي اعاده کيدلی، او پديګ حالت کيګ د بنده وظيفه دا ده چيګ د هغه عمل او فعل په هکله فکر وکؤي کوم چيګ د شوي کار اغيزه پريګ کميدلی او يا دفع کيدلی شي، د محال او ناممکن کار هيله ديګ نه کوي، هغه بيا نشي اعاده کولی. الله تعالی هوشګيار بنده خوشګوي، او حالاتو ته تسليم شوی بنده نه خوشګوي.
هوشګياري خګه ده؟ هوشګياري دا ده چيګ له اسبابو نه کار او ګګتګه واخيستل شي، د اسبابو کارول د خير دروازيګ خلاصوي، خو عجز او حالاتو ته تسليمي د شيطان دروازه پرانيزي. بنده چيګ له ګګتګور او مفيد عمل نه ناهيلی شي، د هغه تر سره کول د ځګان لپاره ممکن و نه شميري، نو بيا ييګ په بيګ اساسه او خيالي هيلو سر شي، له همديګ کبله ده چيګ رسول الله (ص) له عجز او تګنبلة نه الله تعالی ته پناه وؤيګ ده، عجز (تسليمي ـ او تګنبلي) د هر أول شر او فساد کلة (کنجي) ده، او له همديګ دواؤو نه غم او پريشاني هم پيدا کيږي ويره، بيګ غيرتي او بخل زيږوي، همدا راز قرض او د نورو غلبه هم له همديګ عجز او تګنبلة نه نشات کوي، دديګ تګولو رنځګونو اصل او علت حالاتو ته تسليمي او د ګګتګورو شيانو له لاسته راوؤلو نه ناهيلي او تګنبلي ده، او دديګ تګولو شيانو عنوان او نشګانه د (لو: کاشکي) لفظ دی، بيګ اساسه هيليګ لرونکی بنده له تګولو نه کمزوری او بيګ وسه وي، د تګولو ګګناهونو اصل هم عجز دی، بنده چيګ د اطاعت له کولو نه عاجز او ناتوانه شي، او هغه وسايل خپل نشي کؤی چيګ له ګګناه نه ييګ ساتي، نو ګګناه کوي.
رسول الله (ص) په يوه حديث کيګ له همديګ شيانو نه پناه غوشګتی ده او پديګ سره ييګ د شر اصل او خګانګګيګ بيان او توضيح کؤيدي، او دا حديث آته خصلتونه په ګګوته کوي، بيا هر دوه خصلتونه يو بل ته نژديګ دي، رسول الله (ص) داسيګ فرمايي: ((أعوذ بك من الهم و الحزن – خدايه زه تا ته له غم او پريشانة نه پناه دروؤم))، دلته (هم) او (حزن) دوه متقارب او سره نژدي لفظونه دي، زؤه ته غم له دوو لارو داخليږي، يو د ماضي او تير شوي ناوؤه کار او واقعيګ له امله او بل له راتلونکي نه د ويګريګ له امله، نو پر تير شوي کار او پيشګيګ غم ته حزن ويل کيږي، او له راتلونکي نه ويره او تشويش ته (هم) ويل کيږي، (حزن او هم) دواؤه د بيګ وسة او عجز زيږنده ده، ځګکه خګه چيګ تير شوي هغه په غم او ژؤا نشي جبران او دفع کيدلی، بلکه د تير شوي کار د جبران وسيله د الله تعالی ثنا، صفت او په امر ييګ خوشګي ده، همدا راز د راتلونکي په اؤه هم (هم: تشويش) د درد دوا نه ده، بلکه پديګ صورت کيګ عمل او اقدام ته اؤتيا ده.
او دا چيګ رسول الله (ص) لارشګوونه کؤيده چيګ بنده بايد پداسيګ حالت کيګ چيګ يو کار ييګ په زؤه برابر نه وي، ووايي: (قدر الله و ما شاء فعل: همدا د الله تعالی تقدير و'، خګه ييګ

چیگ اراده وه همغه وشول) دا هم یو أول أاأ او اطمینان دی، او خګه چیگ پر بنده راتلونکی دي هغه په غم او هم یا ویریگ سره نشي دفع کیدلی، بلکه د راتلونکي کار د دفع کولو لپاره باید وسیله او ذریعه په کار واچوي، عجز او تګنبلي دیگ نه کوي له توکل او توحید نه دیگ استفاده وکؤي، اقدام دیگ وکؤي، په هر خګه، خوشګ او نا خوشګ کیگ دیگ د الله تعالی په ربوبیت راضي شي، غم او پریشاني، اراده او عزم کمزوری کوي زؤه سستوي، بنده دیته نه پریږدي کګتګور کار او اقدام وکؤي، لنأه دا چیگ غم او هم أیر درانه او ملا ماتونکي پیتګي دي.
د عزیز او حکیم الله حکمت دی چیگ همدا رنحګ، غم او پریشاني په هغو زؤونو کیگ حګای په حګای کوي چیگ له الله تعالی نه بییگ اعراض کؤی وي، او دا زؤونه ددیگ لپاره پدیگ رنحګ اخته کوي چیگ له أیرو نورو کګناهونو نه په امن شي، او تر هغیگ پوریگ په همدیگ رنحګ اخته وي تر خګو د سوچه توحید په نور روشګانه شي، الله تعالی ته مخ کؤي، او یوازیگ همدا ددیگ رنحګ دوا ده اوبس. هر خګه د الله تعالی په واك کیگ دي، الله تعالی چیگ بنده ته کوم مقام او منزلت ورکؤي هغه که هر خګنکګه وي، دا د الله تعالی د حکمت له مخیگ ورکؤل شویدی، الله تعالی پدیگ سره د بنده کوم حق نه ضایع کوي، خو کله ددیگ لپاره یو خګه ورنه منع کوي، تر خګو بنده د خپل رب ثنا ووایي، په وؤاندیگ بییگ ذلت وکؤي او ورته تسلیم شي، په عجز او انکسار سره هغه نعمت بیرته لاسته راوؤي، د الله تعالی رحمتونه بیگ شمیره او حکمتونه بییگ پراخ دي، که له بنده نه خګه منع کؤي، نو همدا منع هم اصلا ورکؤه ده، د الله تعالی عذاب او عقوبت د بنده لپاره تادیب دی، الله تعالی له تګولو نه زیات پوهیږي چیگ خپله ورکؤه چاته، کله او خګه أول ورکؤي، او الله تعالی شګه عالم دی چیگ چا ته خپل رسالت سپاري:

((وَكَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِيَقُولُوا أَهَؤُلاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ)) ((الانعام: ۵۳)).

ترجمه: (او (لکه چیگ ازمویلي مو وو سابقه امم په اختلاف د احوالو د دوی) هم دا رنګګه ازمویلي دي مونږ حګینیگ (غنیان) د دیگ امت په حګینو (نورو فقیرانو) له پاره د دیگ چیگ ووایي (دا غنیان) آیا هم دا (خواران) فضل کؤی دی الله پر دوی په منحګ زمونږ کیگ (په هدایت سره) آیا نه دی الله شګه عالم په شکر کوونکو (په نعمت د اسلام بلکه دی، نو حګکه تفضلاً احسان پریگ کوي].
الله تعالی د تخصیص په حالاتو او مواردو شګه عالم دی، که خګوك له الهي ورکؤیگ نه د محرومیت په وخت کیگ الله تعالی ته مخ کؤي، نو همدا محرومي دده په حق کیگ ورکؤه (عطیه) ده او که خګوك له الهي نعمتونو نه د برخمن کیدو په حالت کیگ له الله تعالی نه غافل شي، نو دا حالت ورته حقیقي محرومي ده، الله تعالی مونږ ته د استقامت امر کوي، او رانه غواؤي د الله تعالی

مستقيمه لاره ونيسو، خو الله تعالى دا هم راته بيان کؤيده چيگ هيخگ خگه د الله تعالى له ارادیگ پرته نشي کيدلی، الله تعالی فرماييگ:

((وَمَا تَشَاءُونَ إِلاَّ أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ.((التكوير: ٢٩))

ترجمه: [او نه شئ قصد کولی تاسيگ (د سميگ لاريگ) مکگر هغه چيگ اراده وفرمايي الله (د قصد د تاسيگ د سميگ لاريگ) چی رب پالونکی د (تگولو) عالميانو دی].

مطلب دا چيگ رسول الله (ص) له (هم) او (حزن) نه پناه غوشگتيگ ده، دا دواؤه لفظونه سره قريب او لنأ دي. رسول الله (ص) له (عجز) او (کسل) (تگنبلة) نه هم پناه غوشگتيگ ده او دا دواؤه لفظونه هم سره متقارب دي، که بنده له نيکة، صلاح، خير او کمال نه محروم شي، ور ونه شي رسيدلی، نو دديگ علت به يا د بنده

ناتواني او بيگ وسي وي چيگ ديته عجز ويل کيإي، او يا دا چيگ دديگ خير او صلاح د حاصلولو قدرت او توان به لري، خو اراده به بييگ نه کوي، او نه به بييگ غواؤي، چيگ ديته کسل يا تگنبلي وايي، لديگ دوو خصلتونو نه أير مشکلات مينحگته راحگي، او انسان له هر أول خير نه محروموي، او همدا د هر أول شر سبب کيإي. لديگ صفاتو نه له زيإيدونکو رنحگونو نه يو هم دا دی چيگ انسان د خپل بدن له ککتگيگ نه محروم شي او ديگ رنحگ ته جبن (بيگ غيرتي) ويل کيإي، همدا راز بل ضرر يا شر د مال له ککتگيگ نه محروميت دی او ديته بخل ويل کيإي، بيا له همديگ رنحگور حالت نه پر بنده نور مشکلات راحگي د نورو تسلط او واکمني ورباندیگ تپل کيإي، يوه حق غلبه ده چيگ هغه د قرض (پور) غلبه ده، او بله نا حق غلبه چيگ هغه د نورو خلکو تسلط او غلبه ده، دا تگول د عجز او کسل پايليگ او اغيزيگ دي.همدا د هغه صحيح حديث مفهوم دی، په کوم کيگ چيگ راحگي: د يوه تن په خلاف فيصله وشوه، ده وويل: (حسبي الله و نعم الوکيل: الله تعالى راته کافي دی او هغه له تگولو نه غوره وکيل او پالونکی دی) رسول الله (ص) ورته وفرمايل: الله تعالى عجز نه خوشگوي، بنده بايد له عجز نه حگان وساتي، د همت او تدبر درلودونکی وي، تا بايد له عقل او هوشگيارة نه کار اخيستی وی او که لديگ سره سره بيا له کوم مشکل سره مخ شی نو وايه: ((حسبي الله ونعم الوکيل)).

ديگ شخص تگنبلي کؤيگ وه، له عجز نه وروسته بييگ دا کلمه ويليگ وه، له عقل، تدبر او هوشگيارة نه بييگ کار نه وٌ اخيستی حگکه رسول (ص) متوجه کؤ، که ده له عقل او هوشگاری نه کار اخيستی وای، نو فيصله به بييگ په خلاف به بلکه په ککتگه وای، او که اسباب بييگ کارولي وای، خپل کوشش بييگ کؤی وای، بيا مغلوب شوی وای، بری بی نه وای په برخه شوی، نو که بياييگ دا کلمه يا ذکر ويلی وای، په حگای به بييگ ويلی و او خپل اثر به بييگ کؤی وای.

ابراهيم (ع) همداسيگ کؤيدي، تگول لازم او مطلوب اسباب بييگ وکارول هيخگ أول عجز او

کسالت پيګ و نه کړ، خو بيا هم دښګمن وربانديی غالب شو، په اور کيګ پيګ واچوه، نو ده وفرمايل: ((حسبي الله و نعم الوکيل)) نو خګرنکګه چيګ دا کلمه او ذکر پخپل وخت او مناسب فرصت کيګ استعمال شو، خپل اثر پيګ وکړ.
همدا راز کله چيګ رسول الله (ص) او اصحابو (رض) ته پيګ د احد غزا نه له راکګرحګيدو وروسته وويل شول:

((إِنَّ النَّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَاناً وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ)) (آل عمران: ۱۷۳)

ترجمه: [بيشکه خلك (د مکيګ) په تحقيق سره راتګول شوي دي ستاسيګ (د جنګګ) له پاره نو ويريږئ! له دوی نه (يا) په تحقيق سره تګول کړی پيګ دی (سامان د مقابليګ) ستاسيګ له پاره نو ويريږئ له دوی نه پس (دغو ويرولو) لا زيات کړ ايمان د دوی (يقين، زړورتوب) او وويل دوی بس دی مونږ ته الله او خګومره شګه وکيل (کار جوړوونکی) دی (الله)].

رسول الله (ص) ددیګ خبری په اوريدو سره بيا آمادګګي او تياري ونيوله، د دښګمن مقابلی ته ورووتل، او همدا پورته ياد شوی کلمه (حسبي الله و نعم الوکيل) پيګ وويله، نو اغيزه پيګ وکړه، له همديګ کبله ده چيګ الله تعالی فرمايي:

((وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجاً (۲) وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بَالِغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْراً)) ((الطلاق: ۲-۳)

ترجمه: (او هغه خګوك چيګ ويريږي له الله (حګان ساتي له معاصيو) وبه ګکرحګوي ده ته يو حګای د وتلو (له دنيوي او اخروي غمونو نه) او رزق روزي به ورکړي (الله) ده ته له هغه (حګايه) چی ګګمان به نه کوي دی او هغه خګوك چيګ توکل وکړي په الله باندی، نو دغه (الله) بس او کافي دی ده لره (په دواړو جهانو کيګ) بيشکه الله رسيدونکی دی امر (کار) خپل ته په تحقيق ګکرحګولی ده الله هر خګيز لره اندازه (نو هر خګه کيږي په تقدير د الله سره، نو هم ده ته پکار ده سپارنه د هر کار خپل]. بل حګای فرمايي:

((وَاتَّقُوا اللَّهَ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلْ الْمُؤْمِنُونَ)) (المائده: ۱۱).

ترجمه: [او وويريږئ تاسيګ (په هيرولو د نعمتونو کيګ) له الله خګخه ، او خاص په الله پس خامخا توکل ديګ وکړي مومنان (چيګ کافي دی په رسولو د خير او لری کولو د شر کيګ].

هسيګ توکل او په ژبه د ((حسبي الله)) ويل چيګ مطلوب او لازم اسباب ورسره و نه کارول شي، اسباب پريښګودل شي يوازيګ په ژبه دا قول تکرار شي، نو دا سوچه عجز او ناتواني ده که خګه هم د توکل رنګګ او بوی ولري، بنده ته نه شګايي توکل پيګ بيګ وسي او عجز وي، او نه شګايي

عجز ته توکل ووايي، بلکه توکل چيګ کوي بايد لازم اسباب تګول خپل کؤي. له همديګ حګايه دوه أليګ خلك په غلطة کي واقع شوي:
۱- يوه هغه أله غلطه شويده چيګ وايي توکل پخپله او په حګانکګؤيګ توکګه يو سبب دی، دوی پديګ قول سره د هغو اسبابو رول ختم کؤيدی چيګ بايد د الهي حکمت له مقتضی سره سم کګتګه ورنه واخيستل شي.
۲- دوهمه هغه أله په غلطة روانه ده چيګ پر اسبابو تاکيد او تګينکګار کوي، خو توکل ييګ هير کؤيدی، توکل ته ارزشګت نه ورکوي.
مطلب او هدف دا دی چيګ رسول الله (ص) هر بنده ته هغه لاره شګودلی ده چيګ بنده بشپؤ کمال ته رسوي، بنده ته ييګ امر کؤيدی چيګ د کګتګورو شيانو په خپلولو کيګ زيار وباسي، هخګه وکؤي، خپل توان په کار واچوي بيا توکل وکؤي او (حسبي الله) ووايي، دا اصلي لاره ده، دا نه شګاييګ بلکه دا تفريط او کوتاهي ده چيګ بنده اسباب هير کؤي، خپل توان په کار وانه چوي، زيار و نه باسي صرف په ژبه (حسبي الله و نعم الوکيل) ووايي، دا تفريط دی، الله تعالی به ييګ سزا ورکوي، او الله تعالی دديګ أول تفريط کوونکو لپاره نه بلکه د هغو کسانو لپاره کافي دی چيګ له الله نه ويريږي، اسباب استعمالوي او بيا توکل کوي.

د ذکر په هکله د رسول الله (ص) لارشګوونيګ

رسول الله (ص) له تګولو نه زيات او په أيره شګه توکګه د الله تعالی ذکر کاوه، بلکيګ د رسول الله (ص) تګوليګ خبريګ په حقيقت کيګ د الله تعالی ذکر وير، امر، نهی، او تشريعي هدايات ييګ تګول ذکر وو دا چيګ رسول الله (ص) د خپل رب د نومونو، صفاتو، احکامو، افعالو، وعد او وعيد يادونه کؤی دا تګول ذکر دی، ورسره د رسول الله (ص) له خوا د الله تعالی ثناء، صفت ويل، تمجيد، تسبيح، ورنه سوال، دعا، ويره او هيله دا تګول د ذکر أولونه دي، که په ژبه به چوپ هم وُ زؤه به ييګ په ذکر مشغول وُ، پديګ اساس رسول الله (ص) هره لحظه د الله تعالی په ذکر مشغول وُ، په ناسته، ولاړه، پريوتو، تګګ، په سفر، اقامت او هر حالت کيګ ييګ ذکر کاوه.
رسول الله (ص) به چيګ له خوب نه راويشګ شو، ويل به ييګ ((الحمد لله الذي أحيانا بعد ما أماتنا و إليه النشور: ثنا او صفت دی هغه الله لره چيګ مونږ ييګ له مرکګ نه وروسته بيرته را ژوندي کؤو، او دده لور ته د تګولو ورتګګ دی)).
مؤلف لدينه وروسته له رسول الله (ص) نه هغه احاديث را نقل کؤيدي چيګ له خوب نه د راپاڅګيدو په اړه روايت شويدي، دا ييګ هم ويلي چيګ رسول الله (ص) به د لمانځګه د پيل په وخت کيګ خګه فرمايل، له کور نه د وتلو په وخت به ييګ خګه ويل، جومات ته د داخليدو، سهار، لماښتن،

د جامو اغوستلو، کور ته د داخلیدو، بیت الخلاء ته د داخلیدو، اوداسه، آذان، میاشتیګ د لیدو خوؤو او پرنجیدو په وخت ییګ خګه فرمایلي دي.

کور ته د داخلیدو په وخت د رسول الله (ص) لارشګوونیګ

رسول الله (ص) به په ناخګاپي توکګه او داسیګ وخت کیګ خپل کور ته نه داخلیده چیګ د کورنة غؤیو به ییګ په هغه وخت کیګ د راتګګ توقع نه درلوده، یعنیګ پداسیګ وخت کیګ به ییګ کورته تشریف نه ووؤ چیګ له کورنة سره دیګ دا سوال پیدا شي چیګ کګویا هغه غواؤي پدیګ پوه شي چیګ دوی ییګ د غیابت په وخت کیګ خګه کوي، رسول الله (ص) به پداسیګ وخت کیګ کور ته داخلیده چیګ د کورنة غؤي به ورنه خبر وو، علم به ییګ درلود، خبرتیا به ییګ ورکوله، چیګ کور ته به داخل شو سلام به ییګ اچاوه، او له داخلیدو نه وروسته به ییګ مسواك واهه، د کورنة د افرادو د حال پوشګتنه به ییګ کوله، کله کله به ییګ فرمایل: د غرمیګ أوأة لرئ؟ او کله به ییګ هیخګ نه ویل، چوپ به و، تر خګو به چیګ ورته خګه خواؤه حاضر او وؤاندیګ کؤی شول.
په یوه حدیث کیګ راحګي چیګ یوه ورحګ یوه تن پداسیګ حال کیګ پر رسول الله (ص) سلام واچاوه چیګ هغه بولیګ کولی، نو د سلام حګواب ییګ ورنکؤ، او وروسته ییګ دا ورته بیان کؤه چیګ الله تعالی د بولو او قضاء حاجت په وخت کیګ خبریګ نه خوشګوي، وربانديګ په غصه کیږي. د رسول الله (ص) سنت دا و چیګ د قضاء حاجت په وخت کیګ به ییګ قبلیګ ته مخ او شا نه اؤوله، او لدینه ییګ نهی کؤیده او فرمایلي ییګ دي چیګ باید د قضاء حاجت په وخت کیګ قبلیګ ته مخ او شا ونه کګرحګول شي.

فصل
د آذان په هکله د رسول (ص) لارشګوونیګ

له رسول الله (ص) نه ثابته ده چیګ آذان ییګ په ترجیع او غیر ترجیع سره سنت بللی دی، اقامت ییګ داسیګ شګودلی چیګ هره جمله (أشهد.... حي.....) ییګ دوه دوه حګله او کله کله یو یو حګلیګ ویلیګ ده، خو د (قد قامت الصلاة) جمله ییګ تل دوه حګله او تکرار کؤیده، او هیخګ وخت ییګ دا جمله یو حګل نده ویلیګ، همدا راز د آذان په اول کیګ د (الله اکبر) خګلور حګله ویل ورنه ثابت دي، او دوه حګله ویل ییګ کافي ندي بللي، او دا چیګ امتیان به ییګ د آذان په

وخت خګه وايي پديګ اؤه ييګ پنحګه أوله لار شګوونيګ کؤيدي:

۱. يو دا چيګ د آذان اوريدونکی ديګ هغه خګه تکراروي چيګ موذن ييګ وايي، خو د (حي على الصلاة) او (حي على الفلاح) په وخت کيګ به ((لا حول ولا قوة إلا بالله)) وايي او داسيګ نده ثابته چيګ دواؤه ديګ سره ييګ جمع کؤي يعنيګ دا چيګ هم ديګ د موذن په شان (حي على الصلاة) او (حي على الفلاح) ووايي او هم ديګ (لاحول و لا قوة إلا بالله)، دا نه ده ثابته، او يوازيګ د (حي على....) هم ندي ثابت بلکه صحيح دا ده چيګ يوازيګ (لا حول و لا قوة إلا بالله) به وايي، همدا د حکمت تقاضا ده، حګکه د آذان کلمات ذکر دی، او (حي على الصلاة) د لمانحګه لور ته بلنه ده، نو رسول الله (ص) اوريدونکي ته لارشګوونه کؤيده چيګ دديګ بلنيګ د اجابت لپاره د مرستيګ غوشګتلو کلمه (لا حول و لا قوة إلا بالله) ووايي.

۲. دوهمه لارشګوونه داده چيګ اوريدونکی ديګ د آذان په وخت کيګ ووايي: (رضيت بالله ربا و بالاسلام دينا و بمحمد رسولا: پديګ راضي يم چيګ الله تعالى ميګ رب، محمد (ص) ميګ رسول او اسلام ميګ دين دی)) رسول الله (ص) خبر راکؤی که چا دا کلمات وويل، نو ګګناويګ ييګ ورته بشګل کيږي.

۳. دريمه دا چيګ د موذن له اجابت نه وروسته به پر رسول الله (ص) درود وايي، او تر ټګولو غوره درود هغه دی چيګ رسول الله (ص) خپل امت ته شګودلی دی....

۴. خګلورمه طريقه داده چيګ له درود نه وروسته ووايي: ((اللهم رب هذه الدعوه التامة و الصلاة القائمة آت محمد الوسيله و الفضيلة و ابعثه مقاما محمودا)). په بل روايت کيګ له محمودا نه وروسته دا زياتونه راغلی ده: ((...الذي وعدته، إنك لا تخلف الميعاد. خدايه! دديګ بشپؤی بلنيګ او د هغيګ په نتيجه کيګ د قياميدونکي لمانحګه پروردګاره! محمد (ص) ته وسيله او فضيلت ورکؤه، او په ستايل شوي مقام ييګ را ژوندی کؤه، هسيګ مقام چيګ تا ييګ وعده ورسره کؤيده، بيشکه ته د خپليګ وعديګ مخالفت نه کوی.

۵. وروسته لدينه ديګ حګان ته دعا وکؤي، او په يوه حديث کيګ راحګي چيګ د آذان او اقامت تر منحګ دعا نه مستردېږي، اصحابو (رض) عرض وکؤ، دغه وخت خګه أول دعا وکؤو يا رسول الله (ص) ! رسول الله (ص) وفرمايل: ((له الله تعالى نه د دنيا او آخرت عافيت وغواؤئ.)) دا صحيح حديث دی. رسول الله (ص) به د ذي الحجيګ مياشتيګ په لسو ورحګو کيګ أيره دعا کوله، او امر به ييګ کاوه چيګ ټګول بايد پديګ ورحګو کيګ (لا إله إلا الله، الله اکبر) او (الحمد لله) أير ووايي. روايت دی چيګ رسول الله (ص) به د عرفيګ د ورحګيګ د سهار له لمانحګه

نه د تشریق د وروستۀ ورځې د لمازدیګګر تر لمانځګه پوریګ دا تکبیر وایه: ((الله اکبر، الله اکبر، لا إله إلا الله، و الله اکبر، الله اکبر و لله الحمد) دا حدیث که څګه هم سند ییګ صحیح ندی، خو عمل وربانديګ کیږي، د جابر او ابن عباس (رض) په روایت کیګ (الله اکبر) دری ځګله راغلی دی. امام شافعي وایي که څګوك داسیګ ووایي: (الله اکبر کبیرا، و الحمد لله کثیرا، و سبحان الله بکرة و أصیلا) نو غوره خبره ده.

فصل
د خوؤو په اوؤه د رسول الله (ص) لارشګوونیګ

رسول الله (ص) به چیګ مبارك لاس پر خوؤو کیشګود، نو فرمایل به ییګ (بسم الله) او تګولو ته ییګ د خوؤو په پیل کیګ د (بسم الله) ویلو امر کؤیدی، او فرمایلي ییګ دي که له چا نه په پیل کیګ (بسم الله) ویل هیر شول نو داسیګ دیګ وایي: (بسم الله في أوله و آخره) دا هم صحیح حدیث دی.
صحیح خبره داده چیګ د خوؤو په وخت کیګ د (بسم الله) ویل واجب دي، او څګوك چیګ (بسم الله) نه وایي، نو له هغه سره په خوؤو او څګشګاك کی شیطان شریك او ملګګری وي. د (بسم الله) د ویلو په اوؤه روایت شوي احادیث صحیح دي، هیڅګ مخالف او معارض نلري، او نه داسیګ اجماع شته چیګ ددیګ احادیثو په مقابل کیګ د منلو وؤ وي.
دلته دا سوال شته چیګ که له خوؤونکو نه یوازیګ یو تن (بسم الله) ووایي، نو آیا پدیګ سره د شیطان د شرکت مخه نیول کیدای شي؟ امام شافعي وایي چیګ د یوه تن (بسم الله) د تګولو لپاره کافي ده. او کیدای شي وویل شي چیګ له هر چانه د شیطان شراکت فقط د همده له خوا د (بسم الله) په ویلو سره ختمیدای شي ددیګ مطلب دا شو چیګ تګول باید (بسم الله) ووایي د یوه تن له خوا ییګ ویل کافي ندي. ترمذي له عائشیګ (رض) نه یو حدیث روایت کؤی، د صحت درجه ییګ ورکؤی فرمایي: یو ځګل رسول الله (ص) له خپلو شپږو اصحابو (رض) سره یو ځګای أوأة خوؤله، چیګ یو اعرابي (کوچی) راغی، په أوأی ورسره کیناست او دا تګول خواؤه ییګ په دوو مؤیو

کیګ خلاص کؤل، نو رسول الله (ص) وفرمایل: که دیګ اعرابي (بسم الله) ویلی وای، نو دا خواؤه به ستاسیګ تګولو لپاره بس شوي وای، پدیګ اساس (بسم الله) ویل په هر خوؤونکي په شخصي توکګه واجب دي. خګرګګنده ده چیګ رسول الله (ص) او اصحابو (رض) (بسم الله) ویله. د حذیفه په حدیث کیګ راحګي: مونږ أوأة خوؤلو ته راتګول شوو، پدیګ وخت کیګ یوه شګحګه راغله، داسیګ را روانه وه لکه چیګ راتګیل وهل کیږي، راغله او لاس ییګ په خوؤو کیګ کیشګود، (بسم الله) ییګ و نه ویله، رسول الله (ص) ییګ لاس ونیو، ورپسیګ یو اعرابي (کوچی) راغی، رسول الله (ص) د هغه لاس هم ونیو او وییګ فرمایل: شیطان هغه خواؤه خوري او د حګان لپاره ییګ روا بولي چیګ (بسم الله) وربانديګ ونه ویل شي، دلته شیطان همدا میرمن یا وینحګه ددیګ لپاره راوستله چیګ دیګ خوؤو ته وربانديګ حګان ورسوي، دا خواؤه د همدیګ له لاریګ د حګان لپاره حلال کؤي، شیطان هغه خواؤه نه خوري چیګ (بسم الله) وربانديګ وویل شي، او له هر هغه کار او عمل نه تشګتي چیګ (بسم الله) پریګ وویل شي، رسول الله (ص) زیاتوي، نو ما ددیګ شګحګیګ لاس ونیو، ورپسیګ ییګ دا اعرابي راووست چیګ په هغه سره حګانته دا خواؤه حلال وګګرحګوي حګان وررسوي، نو ما د هغه لاس هم ونیو، قسم په هغه ذات چیګ زما د ژوند واك له هغه سره دی، چیګ له دوی دواؤو سره د شیطان لاس ملګګری و، او ما هغه هم ونیو، پدیګ پسیګ ییګ (بسم الله) وویله او په خوؤو ییګ شروع وکؤه، لدینه دا خګرګګنده شوه چیګ د تګولو خوؤونکو لپاره د (بسم الله)، ویل ضروري دي، خو ددیګ حدیث په حګواب کیګ دا ویل کیدای شي کله چیګ هغیګ میرمنیګ خوؤو ته لاس اوږد کؤ، هغه وخت رسول الله (ص) لا خواؤه خوؤل نه وو پیل کؤي، او بل هیڅا هم په (بسم الله) سره لاس نه و ور وؤی. خو د سلام د حګواب او عطسیګ (پرنجیدو) د حګواب په هکله چیګ هلته یوازیګ د یوه تن حګواب د تګولو لپاره کافي دی، پدیګ اؤه، یوه خبره یا یو نظر شته، اصلا خو له رسول الله (ص) نه دا ثابته ده چیګ فرمایي: (کله چیګ څا عطسه وکؤه (وپرنجید) او (الحمد لله) ییګ وویل، نو پر هر هغه مسلمان چیګ دا ییګ واوریدله (یرحمك الله) ویل لازم شول) همدا راز د سلام حګواب هم د حدیث په حکم لازمي دی. که د خوؤو او پرنجیدو په اؤه همدا حکم ومنل شي، بیا هم ددیګ دواؤو مسالو پرنجیدو او خوراك تر منحګ توپیر خګرګګند دی، شیطان غواؤي، هخګه کوي د یوه کس په ذریعه حګان خوؤو ته ورسوي، او کله چیګ (بسم الله) ونه ویل شي نو مشارکت ییګ ممکن شي، خو کله چیګ (بسم الله) ووایي، نو بیا د هغه له خوا د شیطان کګأون نا ممکن شي، چانس ییګ کم شي او یوازیګ د هغه څا ملګګری وي چیګ (بسم الله) نه وایي. د رسول الله (ص) سنت دا وْ چیګ کله به ییګ اوبه خګشګلیګ، نو دری دمیګ به ییګ پکی کولی، هر حګل به ییګ

(الحمدلله) ویل، او چیګ موؤ به شو نو د خدای شکر به ییګ په حګای کؤ.

رسول الله (ص) به هیخګ أول خوؤو ته بد نه ویل، او که کوم خګیز به ییګ نه خوشګیده، نو نه به ییګ خوؤل، او چوپ به شو، بلکه کله به ییګ ویل اشتها نه لرم، او کله کله به ییګ د حګنو خوؤو صفت هم کاوه لکه دا قول ییګ چیګ فرمایي: (سرکه تر تګولو غوره کتغ دی) دا به ییګ هغه چا ته ویل چیګ ویل به ییګ له سرکیګ پرته بل خګه نلرو، نو رسول الله (ص) به د هغوی د زؤه د خوشالولو لپاره ویل چیګ سرکه خو أیره غوره کتغ دی، لدینه ییګ هدف د هغوی زؤه خوشالول وو نه دا چیګ سرکیګ ته په نورو خوؤو ترجیح ورکؤي. او کله به چیګ رسول الله (ص) روژه وُ، طعام به چیګ ورته وؤاندی شو، نو فرمایل به ییګ: (زه روژه یم). امر ییګ کؤیدی چا ته چیګ خواؤه وؤاندیګ شول که روژه وُ، نو د خوؤو وؤاندیګ کونکي ته دیګ دعا وکؤي او که روژه نه وُ، نو وییګ دیګ خوري.

رسول الله (ص) به چیګ د چا له خوا خوؤو ته دعوت شو، که بل خګوك به ورپسیګ ورغی، نو د کور خاوند به ییګ خبراوه او ورته ویل به ییګ دا کس په ما پسیګ راغلی دی، اوس ستا خوشګه اجازه ورکویګ او که نه، که اجازه نه ورکویګ بیرته به ستون شي.

رسول الله (ص) به خپلو اصحابو (رض) ته د خوؤو آداب ورشګودل، لکه چیګ خپل ربیب (روزل شوي) ته ییګ چیګ فرمایلي: (د خوؤو په شروع کیګ (بسم الله) وایه، او له خپلیګ خوا نه خواؤه خوره، (د بل چا لوري ته لاس مه اوإدوه). رسول الله (ص) به د خوؤو په وخت کیګ خپلو میلمنو ته خګو حګله سلا کوله، ورته فرمایل به ییګ: وخورئ، وخورئ، دا د اهل کرم دود دی، لکه چیګ ابو هریره (رض) په یوه حدیث کیګ د شیدو د خوؤو په هکله همداسیګ خبره روایت کؤیده چیګ رسول (ص) خګو حګله د وخګشګه، وخګشګه، سلا ورته کؤیده.

رسول الله (ص) به چیګ د هر چا کره أوأة وخوؤه، نو تر هغیګ به ورځګخه نه رخصتیده تر خګو چیګ به ییګ د خیر دعا نه وه ورته کؤی، ابو داود د ابو الهیثم په کیسه کیګ راوؤي چیګ دوی أوأة وخوؤله، کله چیګ فارغ شول، رسول الله (ص) وفرمایل: خپل ورور ته ییګ ثواب (بدل) ورکؤئ، اصحابو (رض) عرض وکؤ: یا رسول الله (ص)! ثواب (بدل) ییګ خګه دی؟ رسول الله (ص) وفرمایل: خګوك چیګ د چا کور ته لاؤ شي، هلته أوأة وخوري او اوبه ییګ وخګشګي، او بیا دعا ورته وکؤي، همدا دعا ییګ ثواب دی.

دا ثابته ده یوه شپه رسول الله (ص) خپل کورته تشریف یووؤ، خواؤه ییګ ولتګول خو هیخګ ییګ و نه موندل، نو وییګ فرمایل:(ایګ خدایه! هغه چاته خواؤه ورکؤه، روزي ورکؤه، چاچیګ ماته خواؤه راکؤل، او هغه خګوك خؤوب کؤه، اوبه ورکؤه چا چیګ ماته اوبه راکؤی دي).

رسول الله (ص) به هغه کس ته هم دعا کوله چیګ مسکینانو او فقیرانو ته به ییګ أوأة ورکوله ددیګ أول سخیانو ستاینه به ییګ کوله. رسول الله (ص) له هر چا سره خواؤه خوؤل، له لوی، واؤه،

غلام او آزاد هر چا سر ییګ په یوه لوشګي خواؤه خوؤل. رسول الله (ص) به امر کاوه چیګ خواؤه باید په شګي لاس وخوؤل شي، په چپ لاس له خوراك نه ییګ منع کؤیده او فرمایل به ییګ: (شیطان په چپ لاس خواؤه خوري او په چپ لاس اوبه خګشګي)، ددیګ حدیث د حکم په اساس په چپ لاس خوراك او خګشګاك حرام دی. یو حګل چا شکایت ورته وکؤ چیګ یا رسول الله (ص) مونږ پخپلو خوؤو نه مؤیږو! رسول الله (ص) امر ورته وکؤ چیګ په یوه حګای دیګ خوراك کوي، سره غونأیږي دیګ، بیل بیل دیګ نه کیني او په شروع کیګ دیګ (بسم الله) وایي. په یوه روایت کیګ راحګي چیګ رسول الله (ص) فرمایي: (أذیبوا طعامکم بذکر الله عزوجل و الصلاة ، و لا تناموا علیه، فتقسوا قلوبکم)). (خپل خواؤه د الله (ج) په ذکر او لمانحګه سره هضم کؤئ، په خوؤو پسیګ ویده کیږئ مه حګکه پدیګ سره مو زؤونه سختیږي دا حدیث صحیح معلومیږي او عملي تجربه ییګ پر صحت شاهدي ورکوي. اوس په تجربیګ سره ثابته شویګ ده چیګ د رسول الله (ص) دا ارشاد خګومره کګتګیګ لري.

د سلام او اجازه غوښګتلو په هکله د رسول الله (ص) لارښګوونیګ

په بخاري او مسلم کیګ روایت دی چیګ رسول الله (ص) فرمایي: (إن أفضل الاسلام أن تطعم الطعام و تقرئ السلام علی من عرفت و من لم تعرف: غوره اسلام دا دی چیګ خلکو ته خواؤه ورکؤیګ او په هر چا پیژندیګ ییګ او یاییګ نه پیژنیګ سلام واچویګ).

په بل متفق علیه حدیث کیګ راحګي چیګ رسول الله (ص) فرمایلی دي: ((الله تعالی چیګ آدم (ع) پیدا کؤ نو ورته وییګ فرمایل: لاؤ شه او هغو پرشګتو ته سلام ورواچوه، او واوره چیګ په خګه سره حګواب درکوي، همدغه ستا او ستا د اولادیګ تحیه (سلام) دی، آدم (ع) ورغی او وییګ ویل: السلام علیکم، پرشګتو په حګواب کیګ ورته وویل: السلام علیکم و رحمة الله یعنی دوی له سلام سره و رحمه الله هم زیاته کؤه)). په بخاري او مسلم کیګ روایت شوی حدیث فرمایي چیګ: ((رسول الله (ص) د سلام اچولو د تعمیم امر کؤیدی، مسلمانان چیګ یو پر بل سلام واچوي، نو تر منحګ ییګ محبت زیاتیږي، انسانان تر هغیګ جنت ته نشي داخلیدلی تر خګو ییګ چیګ ایمان نه وي راوؤی، او تر هغیګ ییګ پوریګ ایمان نه بشپؤیږي تر خګو یو له بل سره محبت ونکؤي))، امام بخاري پخپل صحیح کیګ ویلي: عمار (رض) ویلي دری شیان داسیګ دي، چاچیګ دری واؤه جمع کؤل، نو ایمان ییګ بشپؤ شویدی او دا دری شیان عبارت دي له: له حګان سره انصاف ، پر تګولو سلام اچول (د سلام عامول) او د بیګ وسة په وخت کیګ د خیر په لار کیګ

صدقه او خيرات ورکول.
د عمار (رض) دا لارښوونې د خير او ښېګڼې اصول او فروع ټول بيانوي او ټولو ته شاملې دي له ځان سره انصاف دا غوښتنه کوي چې بنده بايد د الله تعالى ټول حقوق په مکمله توګه ادا کړي، همدا راز د خلکو حقوق هم په صحيح توګه ادا او داسې معامله ورسره وکړي چې له دوى نه يې د ځان په نسبت تقاضا او هيله لري. له ځان سره د انصاف تقاضا دا هم ده چې د هغه څه ادعا ونشي چې وجود نلري يعنى بنده د ځان لپاره د داسې صفت ادعا ونکړي چې هغه صفت پکې شتون ونلري، او له ځان سره د انصاف حکم دا دى چې بايد بنده خپل نفس په ګناهونو سره ګنده او چټل نکړي، له ځان سره انصاف پر بنده دا لازموي چې خپل رب وپيژني، خپل ځان وپيژني او داسې څه عمل ونکړي چې ځاني غوښتنې او ځاني مصلحت د رب العزت له احکامو سره برابر کړي، ورته ښکاري د خپل ځان هدف د الله تعالى له مراد سره يو شانته و نه بولي، په هر څه کې د الله تعالى حکم او رضا تر هر څه مقدمه وشميري، او که داسې ونکړي، نو واقعا چې د ظالمانه ويش مرتکب شويدى، او دديې أول کسانو په اړه د الله تعالى دا قول مصداق کوي چې فرمايي:

((هَذَا لِلّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَذَا لِشُرَكَآئِنَا فَمَا كَانَ لِشُرَكَآئِهِمْ فَلاَ يَصِلُ إِلَى اللّهِ وَمَا كَانَ لِلّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَى شُرَكَآئِهِمْ سَاء مَا يَحْكُمُونَ)) (الانعام: ۱۳۶)

ترجمه: [دا برخه د پاره د الله ده په زعم (عقيده) د دوى سره او دا (بله برخه) د پاره د شريکانو زمونږ ده، نو هغه برخه چې وي د پاره د شريکانو د دوى، پس (هغه) نه رسيږي الله ته او هغه برخه چې وي د پاره د الله، نو هغه رسيږي شريکانو د دوى ته (چې بتان دي) أير بد دى هغه حکم (انصاف) چې کوي يې دوى]

بنده بايد أير دقت وکړي چې د خپل جهل او ظلم له امله ځان، ځاني غوښتنې د الله تعالى له اوامرو سره برابرې نکړي، انسان بايد زيات احتياط وکړي ځکه بنده ظالم او جاهل پيدا شويدى، او څرنګه له هغه چانه د انصاف غوښتنه کيږي چې د ظلم صفت ورکړل شويدى، او هغه څوک چې له خالق سره انصاف نه شي کولى څرنګه له نورو سره د انصاف ادعا کوي؟! په يوه اثر کې راځي: (الله تعالى انسانانو ته په خطاب سره فرمايي: اې د آدم (ع) زويه! له ما سره دې انصاف ندى کړى، زما خير درباندې نازليږي او ستا له لوري شر راپورته کيږي)، په بل اثر کې راځي چې الله تعالى فرمايي: (د آدم (ع) زويه! انصاف دې ندى راسره کړى، ما پيدا کړى يې، خو ته د بل چا عبادت کوې، زه روزي درکوم ، او ته د بل چا مننه او شکر کوې)، او څوک چې له ځان سره انصاف و نه کړى څنګه له نورو سره د انصاف ادعا کولى شي؟!

د سلام تعميم ، په هر چا سلام اچول په تواضع او خاکسرة دلالت کوي، او څوک چې هر چا ته

سلام کوي، مطلب یې دادی چې تکبر نه کوي، له هیچا نه ځان لوړ نه شمیري.
او د بې وسۀ په وخت کې صدقه او خیرات ورکول پر الله تعالی د پاخه باور او ایمان پر وجود دلالت کوي، ځکه چې پر الله او رحمت یې پوخ باور، پوره یقین او توکل ولري نو هغه د بې وسۀ او نادارۀ په وخت کې هم خیرات ورکوي، دا اول خیرات د انسان پر کرم، سخا، زهد او توکل شاهدي وايي، او دا اول سخي انسان د هغه شیطان خبره دروغ ګڼي چې له فقر او نیستۀ نه یې ویروي او د بدۀ امر ورته کوي.
په صحیح روایت ثابته شویده چې رسول الله (ص) یو ځل پر ماشومانو تیریده، سلام یې ورباندې واچاوه. ترمذي روایت کوي چې رسول الله (ص) پر یوه ټولۀ ښځو تیریده، نو د لاس په اشارې سره یې ورباندې سلام ووایه. ابو داود له اسماء بنت یزید (رض) نه روایت کړی وايي: رسول الله (ص) یو ځل پداسې حال پر موږ تیریده چې زه له یو شمیر ښځو سره وم، نو رسول (ص) سلام راباندې واچاوه، او همدا روایت د ترمذي له خوا د روایت شوي حدیث یو روایت دی، ځرګندیږي چې دا کیسه یا واقعه یوه ده، خو د روایت طریقې یې بیلې دي او رسول الله (ص) پر ښځو د لاس په اشارې سره سلام اچولی دی، په بخاري کې راځي: اصحاب (رض) د جمعې له لمانځه نه ستنیدل چې په لار کې یې یوه بوډۍ میرمن ولیده، دوی سلام ورباندې واچاوه، هغې ورته د اوربشو او سلق نه جوړه شوې طعام وړاندې کړ، او همدا پر ښځو باندې د سلام په مساله کې صحیح رایه ده، او هغه داسې چې په زړو ښځو او محارمو باندې سلام اچول شته، نه پر نورو او عامو ښځو.
په صحیح بخاري کې راځي چې: وړوکی باید پر لوی، تلونکی پر ناست، سپور پر پیاده (پلي) او کم شمیر پر زیات شمیر خلکو سلام واچوي. په ترمذي کې راغلي چې تلونکی دې پر ناست سلام اچوي.
او په (مسند البزار) کې راځي: دوه تلونکي کسان چې سره مخ شول که هر یوه سلام وړاندې کړ، نو هغه غوره دی. په ابو داود کې راغلي: د الله تعالی په نزد له ټولو نه غوره هغه دی چې سلام ړومبی کوي.
د رسول الله (ص) سنت دا وُ چې خلکو ته د ورتګ او ورنه د رخصتیدو یا ستنیدو په وخت کې به یې سلام اچاوه، په یوه حدیث کې فرمايي: ځکه چې کېني (له کوم مجلس سره یو ځای کیږي) باید سلام واچوي، او چې ځي هم باید سلام واچوي، د راتګ په وخت سلام اچول د تګ په وخت کې له سلام نه غوره او یا مخکی ندي. ابو داود یو بل حدیث روایت کړی چې فرمايي: ځکه چې له خپل ملګري سره مخ کیږي باید سلام ورباندې واچوي، که چیرته کومه ونه یا دیوال حایل شو، او بیا یې سره وکتل، نو بیا دې ورباندې سلام اچوي.
انس (رض) وايي: د رسول الله (ص) یو شمیر اصحاب (رض) روان وو، کله به یې چې مخې ته

ونه یا اکمه (حایل، تیږه یا دیوال) راغله، دوی به سره بیل شول، شګة او چپیګ خوا ته به سره لاؤل، چیګ له ونیګ به تیر شول او بیرته به سره یو حګای شول، یو پر بل به بییګ بیا سلام اچاوه.
د رسول الله (ص) هدایت دا دی خګوك چیګ جومات ته داخل شو، باید لومؤی دوه رکعته لمونحګ وکؤی (تحیة المسجد) ادا کؤي له لمانحګه نه وروسته دیګ سلام واچوي ، یعنی باید تحیة المسجد له تحیة اهل المسجد نه مخکیګ وي، حګکه لمونحګ د الله تعالی حق دی، او پر خلکو سلام د بندګګانو حق دی، او پدیګ برخه کیګ د الله تعالی حق د بندګګانو له حق نه مقدم دی، او دا د مالي حقوقو مخالف دی، حګکه په مالي حقوقو کیګ د علماوو تر منحګ اختلاف وجود لري په مالي حقوقو کیګ د بنده ضرورت په نظر کیګ نیول کیږي او کیدای شي دومره مال ونلري چیګ دواړه حقوق پریګ ادا کؤي، پدیګ اساس که خګوك جومات ته داخل شو او هلته یوه أله خلك ناست وو ، نو پردیګ شخص باندیګ دریګ تحییګ دي:

١. لومؤی تحیه بییګ دا ده چیګ له داخلیدو سره سم ووایی: (بسم الله و الصلاة و السلام علی رسول الله).
٢. ورپسیګ دیګ د تحیه المسجد دوه رکعته لمونحګ وکؤي.
٣. بیا دیګ پر خلکو سلام واچوي.

رسول الله (ص) به چیګ کله د شپیګ له مخیګ کورته تشریف یووؤ، نو داسیګ سلام به بییګ اچاوه چیګ ویشګو به اوریده، خو ویده کسان به بییګ له خوبه نه راویشګول. دا حدیث مسلم روایت کؤیدی. ترمذي روایت کوي چیګ رسول الله (ص) فرمایلی: (السلام قبل الکلام). سلام له خبرو نه ؤومبی او مخکی دی.
امام احمد له ابن عمر (رض) نه روایت کؤی فرمایي: سلام له سوال یا پوشګتنی نه ؤومبی دی که چا له سلام نه مخکیګ د خګه شي سوال درنه وکؤ، نو حګواب مه ورکوئ. همدا راز روایت دی چیګ فرمایي: هغه چاته اجازه مه ورکوئ چیګ سلام بییګ نه وي اچولی.
رسول الله (ص) به چیګ د چا دروازیګ ته ودرید ، نو مخامخ به دروازیګ ته نه دریده، مخ به بییګ دروازیګ ته نه اؤاوه، بلکه د دروازیګ شګي یا چپ اؤخ ته به دریده او فرمایل به بییګ: السلام علیکم. رسول الله (ص) به پخپله پر خلکو سلام اچاوه، او د نورو سلام به بییګ هم رساوه، لکه چیګ د الله تعالی سلام بییګ خدیجیګ (رض) ته رسولی دی. او عائشیګ (رض) ته بییګ فرمایلي: جبریل (ع) سلام درباندیګ وایي. د رسول الله (ص) هدایت دا وُ چیګ سلام به بییګ تر (و برکاته) پوری وایه (السلام علیکم و رحمة الله و برکاته). او حګنیګ وخت به بییګ دری حګله سلام اچاوه، لکه چیګ پدیګ هکله امام بخاري له انس (رض) نه یو حدیث را نقل کؤیدی، کیدای شي دا به په هغه صورت کیګ و چیګ خلك به أیر وو او یو حګل سلام به تګولو ته نه رسیده تګولو به په یو حګل نه

اوریده، او یا دا چیګ تکرار هغه وخت ضروري دی چیګ انسان فکر وکؤي چیګ لومؤی او دوهم سلام ییګ چا وا نه ورید. که غور وکؤو، نو پدیګ به پوه شو چیګ د سلام تکرار یو خاص عمل وُ، همیشنی سنت ندی.

رسول الله (ص) به چیګ له چا سره مخامخ شو، نو سلام به ییګ وربانديګ اچاوه، له هغه نه به په سلام اچولو کیګ ؤومبی کیده، او که چا به سلام وربانديګ واچاوه، نو فورا به ییګ په همغه شان او یا له هغه نه په غوره طریقیګ سره حګواب ورکاوه، خو دا په هغه صورت کیګ چیګ عذر به ییګ نه درلود، لکه قضاء حاجت.... او رسول الله (ص) به د لاس، سر او ګګوتیګ په اشاریګ سره د سلام حګواب نه ورکاوه، بلکه یوازیګ په لمانحګه کیګ ییګ د سلام حګواب په اشاری سره ورکؤیدی دا حکم په یو شمیر احادیثو ثابت دی.

رسول الله (ص) به داسیګ سلام اچاوه: (السلام علیکم و رحمة الله)، او دا ییګ نه خوشګوله چیګ لومؤنی سلام اچونکی دیګ (علیك السلام) ووایي. رسول الله (ص) به د مسلمان د سلام په حګواب کیګ فرمایل: ((و علیکم السلام)). که خګوك (واو) حذف کؤي، نو یو شمیر علماوُ وایي چیګ پدیګ سره ییګ غاړه نه خلاصیږي او واجب ییګ نه ادا کیږي، حګکه دا د سنت مخالف عمل دی، او بله دا چیګ پدیګ حالت کیګ (علیکم السلام) سره دا نه معلومیږي چیګ دا سلام دی او که حګواب ییګ. خو یو شمیر نور علماء وایي چیګ بی له (واو) نه هم حګواب صحیح دی، دا د امام شافعي قول دی، او دلیل ییګ د الله تعالی دا قول نیولی دی چیګ فرمایي: ((فقالوا سلاما قال سلام)). یعنی (سلام علیکم)، او په حګواب کیګ د واو حذفول حګکه صحیح دی چیګ په سلام کیګ هم واو نشته او مخکیګ دا هم تیره شوه چیګ ملائکو د آدم (ع) د سلام حګواب په (علیکم السلام) سره ورکؤ او واو نه و پکیګ، یعنی ورنه حذف ییګ کؤ.

پر اهل کتابو د سلام په اوږه د رسول الله (ص) لارشګوونیګ

له رسول الله (ص) نه په صحیح روایت ثابته ده چیګ فرمایلی ییګ دي: (تاسیګ پر اهل کتابو په سلام کیګ مه وؤاندیګ کیږئ، یعنی لومؤی پر دوی سلام مه اچوئ، او که له دوی سره په لاره کیګ مخامخ شوی، نو دوی په له تګولو نه تنګګه لاره تګګ ته اړ باسئ) خو کیدای شي وویل شي چیګ: د رسول الله (ص) دا امر په یوه حګانګګؤیګ (خاصیګ) پیښګی پوریګ اړه لري، او دا هغه وخت کله چیګ رسول الله پر بني قریظه د برید لپاره روان شو، نو وییګ فرمایل: ((لا تبدأوهم بالسلام: تاسیګ پر دوی (اهل کتابو) لومؤی سلام مه

اچوئ، په سلام کیګ مه وربانديګ وؤاندی کیږئ» نو اوس پوشګتنه داده چيګ آيا دا امر د تګولو اهل ذمه په هکله عام دی، او که نه دا حکم یوازيګ د هغو اهل کتابو او ذميانو په اؤه دی چيګ له بني قریظه یهودانو سره ورته والی لري، او د دوی په شان دريحګ ولري؟ خو په صحيح مسلم کيګ روایت شویدی چيګ رسول (ص) فرمايي: «پر یهودو او نصرانيانو بانديګ سلام اچولو کيګ ؤومیتوب مه کوئ، او که له دوی نه له کوم یوه سره په لاره کيګ مخامخ شوئ نو له تګولو نه تنګګی لاریګ بانديګ تکګ ته ییګ اؤ کؤئ» له ظاهر حکم نه داسيګ شګکاري چيګ دا حکم عام دی.

د اهل کتابو او ذميانو د سلام د حګواب په هکله اختلاف دی، خو صحیح خبره دا ده چيګ د هغوی د سلام حګواب هم واجب دی، د دوی او بدعتیانو تر منحګ توپير دا دی چيګ مونږ له هغوی (بدعتیانو) نه په بیلتون سره مکلف شوی یو. له رسول الله (ص) نه ثابته شویده چيګ یوه ورحګ پداسيګ غونأه یا مجلس تیریده چيګ مشرکین او مسلمانان ګګأ او یو حګای پکيګ ناست وو، رسول الله (ص) پديګ مجلس سلام واچاوه، او هر قل ته ییګ په لیك کيګ لیکلي وو: «السلام علی من اتبع الهدی: د هدايت په پيروانو ديګ سلام وي».

روایت دی چيګ فرمايي: که له یويګ ألیګ نه یوازيګ یو یګیګ سلام وکؤي، د تګولو مکلفیت پریګ ادا کيږي، او که له ناستو کسانو نه هم یوازيګ یو تن د سلام حګواب ووايي نو کافي دی، د تګولو غاؤه پریګ خلاصيږي.

له همديګ کبله یو شمیر علماء وايي: د سلام حګواب ویل فرض کفايي دی، خو خګرنګګه چيګ د مخکینی روایت په سند کيګ سعید بن خالد دی، ابو حاتم او ابو زرعه نوموؤی ضعیف بللی، نو پديګ حدیث کيګ خبره شته.

د رسول الله (ص) عادت دا و چيګ که چا به د بل چا له لوري سلام ورته ورساوه، نو رسول الله (ص) به پر دواؤو (سلام لیږونکي او رسونکي) سلام وايه، او د رسول الله (ص) له لارشګوونو خګخه دا هم دي چيګ پر هغو کسانو سلام وا نه اچول شي او نه ییګ د سلام حګواب ورکؤل شي چيګ په دين کيګ نوی حکم را پیدا کوي، او د بدعت مرتکب ګګرحګي تر خګو توبه وباسي.

د اجازيګ غوشګتلو په اؤه د رسول الله (ص) لارشګوونيګ

له رسول الله (ص) نه ثابته ده چيګ فرمايي: اجازه غوشګتل دری حګله دي، که پديګ دریو کرتو کيګ اجازه درکؤل شوه، نو صحیح ده او که نه نو بیرته وګګرحګه، نور زياته اجازه مه غواؤه.

له رسول الله (ص) نه په صحیح روایت رانقل شویده چيګ فرمايي: «اجازه غوشګتل د نظر یا لیدلو له

امله دي) یعنی که اجازه و نه غوشګتل شي نو کیدای شي داسیګ خګه وویني چیګ لیدل ییګ ورته جواز نلري، همدا راز ثابته ده چیګ رسول الله (ص) د هغه کس د سترکګو د ایستلو اراده وکؤه، کوم چیګ د رسول الله (ص) د خونیګ له چولیګ نه ییګ ورته کتل، او فرمایلي ییګ دي: (اجازه غوشګتل د نظر یا کتلو له امله دي مطلب دا چیګ اجازه ددیګ لپاره ده چیګ په سترکګو د لیدلو اؤتیا پاتیګ نه شي) رسول (ص) دا راشګوولیګ او پخپله ییګ عملي کؤیده چیګ له اجازه غوشګتلو نه مخکیګ باید سلام واچول شي.

یو حګل یوه سؤي له رسول الله (ص) نه اجازه وغوشګتله او وییګ ویل: أألج؟ اجازه ده داخل شم؟ رسول الله (ص) یو کس ته امر وکؤ چیګ لاؤ شه او دغه شخص ته د اجازه غوشګتلو طریقه ور وشګیه او ورته ووایه: داسیګ وایه: السلام علیکم أأدخل؟ پدیګ ترتیب سره اجازه غوشګتونکي همدا طریقه زده کؤه او همداسیګ ییګ اجازه وغوشګتله، رسول الله (ص) اجازه ورکؤه او سؤی د ننه شو، پدیګ حدیث شریف کیګ د هغه قول رد دی چیګ وایي چیګ اجازه دیګ له سلام نه مخکیګ وي، همدا راز دا حدیث د هغو کسانو رایه هم ردوي چیګ وایي: که اجازه غوشګتونکي له داخلیدو نه مخکیګ د کور خاوند ولید، نو لومؤی دیګ سلام واچوي او که وییګ نه لید نو لومؤی دیګ اجازه وغواؤي.

د رسول الله (ص) هدایت او سنت دا دی کله به ییګ چیګ دری حګله اجازه وغوشګتله، نو چیګ حګواب به ورنکؤ شو، بیرته به ستون شو، دا حدیث د هغو کسانو رایه ردوي چیګ وایي: که اجازه غوشګتونکي دا ګګمان کاوه چیګ پدیګ دریو حګلو کیګ ییګ اواز ندی اوریدل شوی، نو له دریو کرتو نه دیګ زیاته اجازه وغواؤي، همدا راز دا حدیث هغه نظریه هم ردوي چیګ وایي: که په دریو حګلو کیګ اجازه ورنکؤل شوه، نو بیا دیګ الفاظ بدل کؤي او اجازه دیګ وغواؤي.

د رسول الله (ص) لارشګوونیګ حکم کوي چیګ که له اجازه غوشګتونکي نه وپوشګتل شول چیګ خګوك ییګ؟ نو په حګواب کیګ دی ورته وایي: زه فلانی د فلاني زوی یم، او یا دیګ خپل کنیه نوم ورته اخلي، داسیګ دی نه وایي: زه یم، ابو داود له رسول الله (ص) نه روایت کؤیدی چیګ: که چا د اجازه غوشګتونکي مخیګ ته خګوك ورولیږه، نو همدا ییګ اجازه ده یعنی که اجازه وغوشګتل شوه بیا د هغه له کور نه خګوك ورته راووتل، نو هم دا د داخلیدو اجازه ده، همدا روایت بخاري معلق ذکر او نقل کؤیدی، او پدیګ پسیګ ییګ هغه یو روایت راوؤی دی چیګ پدیګ دلالت کوي چیګ له بلنیګ نه وروسته هم اجازه غوشګتل ضروري دي.

او دا د اهل صفه د بلنیګ حدیث دی په یوه برخه کیګ ییګ راحګي چیګ یو صحابي وایي (ما هغوی راوغوشګتل هغوی راغلل، د داخلیدو اجازه ییګ وغوشګتله) یوه أله علماء وایي: دا دواؤه حدیثونه دوه مختلف حالتونه بیانوي، که راغوشګتل شوی فورا راورسید، نو اجازیګ ته ضرورت نشته، او که حګنډ ییګ وکؤ، نو بیا به اجازه غواؤي، نور علماء وایي: که را غوشګتل شوی کس

پداسیگ حال کیگ راورسید چیگ هلته داسیگ یو کس موجود وُ چیگ اجازه ورکؤل شویگ وه، نو پدیگ صورت کیگ اجازیگ ته ضرورت نلري، او که بل خگوك نه وو بیا به راغوشگتل شویگ شخص هم اجازه غواؤي، او که خگوك داسیگ حگای ته داخل شو چیگ غوشگتل بییگ له هغه بل کس سره یوازیگ خبریگ وکؤي، نو له دروازیگ سره دیگ خگوك ودروي تر خگو بل خگوك بییگ اجازیگ داخل نشي حگکه همدا د رسول (ص) طریقه وه.

او هغه اجازه چیگ د قرآنکریم په حکم نا بالغ شوي هلکان او ممالیك (خادمان – غلامان) پریگ مکلف شوي، امر بییگ ورته کؤیدی چیگ باید دری وخته یعنی د سهار لمانحگه نه مخکیگ، د غرمیگ مهال او د شپیگ د خوب په وخت کوتگیگ ته له داخلیدو نه مخکیگ دیگ اجازه وغواؤي.

ابن عباس (رض) به پر همدیگ حکم تگینکگار کاوه ویل به بییگ: خلکو پر دیگ حکم عمل کول پریشگی دي، یوه أله علماء وایي چیگ هغه آیت چیگ پورتنیگ حکم پکی بیان شوی منسوخ دی، خو دیگ علماوو د خپل قول د اثبات لپاره دلیل ندی راوؤی، بله أله نظر لري چیگ دا حکم استحباب ایجابوي، خو لدیگ ألیگ سره هم داسیگ خگه دلیل نشته چیگ حکم له ظاهر نه بلیگ خوا ته واؤوي حگکه په آیت کیگ د امر صنیعه راغلی چیگ که بل دلیل نه وي د وجوب افاده کوي، یو شمیر نور علماء عقیده لري چیگ دا حکم تر شگحگو پوریگ خاص دی، خو خگرکگنده ده چیگ دا خبره باطله ده یو شمیر داسیگ کسان هم شته چیگ وایي دا حکم تر نارینه وو پوریگ خاص دی دوی د خپل قول د صحت لپاره ادعا کوي چیگ په آیت کیگ د (الذین) لفظ ذکر شویدی چیگ مراد ورنه نارینه دي، خو که غور وشي د آیت سیاق بالکل ددیگ رایي خلاف دی، یوه أله بیا وایي چیگ دا حکم د یوه علت او سبب په اساس وُ هغه علت چیگ ضرورت وُ اوس رفع او زایل شویدی، نو حکم بییگ هم له منحگه تللی دی، ابو داوُد روایت کوي چیگ یو شمیر کسانو ابن عباس (رض) ته وویل: ددیگ آیت په هکله خگه نظر لری، او دا خو داسیگ حکم دی چیگ هیخگوك عمل نه وربانديگ کوي؟ ابن عباس (رض) وویل: الله تعالی حکیم او پر موُمنانو أیر مهربان او رحیم دی، ستر خوشگوي، پخوا به د خلکو کورونو ستر یا پرده نه درلوده، نو ممکنه وه چیگ خادم او واؤه هلکان او یا سؤي په مخکیگ یادو شویو وختونو کیگ کور ته همداسیگ بییگ اجازیگ داخل شي، له همدیگ امله الله تعالی امر وکؤ چیگ باید په دیگ دریو وختونو کیگ اجازه وغوشگتل شي، خو اوس چیگ خدای رحم کؤی، خلکو ته بییگ نعمتونه ورکؤیدي د ستر او پردیگ وسایل بییگ ورته مهیا کؤیدي، نو له دیگ نه وروسته میگ خگوك ندي لیدلی چیگ پدیگ آیت عمل وکؤي.

یو شمیر علماوو ددیگ حدیث ثبوت د شك وؤ بللی او په سند کیگ بییگ یو تن چیگ عکرمه نومیإي جرح کؤیدی، خو پدیگ أول جرح سره هیخگ هم نه کیإي، حگکه عمرو بن ابي عمرو هم

مجروح شويدی، خو صحيح خبره داده چيګ د صحيحينو مؤلفانو (بخاري- مسلم) د هغه په روايت استدلال کوٌی، نو نه منل بيګ دليل نلري.
حګنی علماء وايي: دا آيت شريف محکم دی او هيخګ معارض نلري.
له تحقيق نه وروسته دا خګرکګنديږي چيګ پورتنی حکم تر علت پوريګ مربوط دی او په علت سره معلول دی، علت ته بيګ پخپله آيت کيګ اشاره شويده، که چيرته دا سيګ خګه عمل وجود درلود چيګ د اجازيګ غوشګتلو حګای بيګ نيو لکه د دروازيګ خلاصول، د پرديګ پورته کول، او د چا وتل يا ننوتل، نو بيا اجازيګ غوشګتلو ته ضرورت نشته، خو که د ديګ اعمالو په شان کوم قائم مقام نه و، پرده، دروازه هيخګ نه وو نو بيا اجازه ضروري ده، مطلب دا چيګ که علت موجود و، نو حکم هم په حګای دی او که علت نه و، نو حکم هم د تعميل وؤ نه بلل کيږي.

د پرنجي (عطسيګ) د حګواب ويلو په هکله د رسول الله (ص) لارشګوونيګ

له رسول الله (ص) نه ثابته ده چيګ فرمايلي بيګ دي: (الله تعالی پرنجی خوشګوي او ارکګمی نه خوشګوي، (که خګوك وپرنجيد، (**الحمدلله**) بيګ وويل، نو هر مسلمان چيګ دا بيګ واوريده ورباندیګ ده چيګ په حګواب کيګ (**يرحمك الله**: الله ديګ رحم درباندیګ وکوٌي) ووايي ارکګمی د شيطان کار دی، چا ته که ارکګمی ورته، نو کوشش ديګ کوي دفع بيګ کوٌي، حګکه خګوك چيګ ارکګمی کوي شيطان وربانديګ خاندي)، دا حديث بخاري روايت کوٌيدی.
همدا راز بخاري روايت کوٌی چيګ رسول الله (ص) فرمايلي: (که خګوك پرنجيد نو (**الحمدلله**) ديګ ووايي: مسلمان ورور او ملګګری بيګ ديګ په حګواب کيګ ورته وايي (**يرحمك الله**) ده چيګ يرحمك الله ورته وويل: نو هغه ديګ بيرته وايي: (**يهديکم الله و يصلح بالکم**: الله تعالی ديګ هدايت درته وکوٌي او زوٌه ديګ نيك او اصلاح شه).
په صحيح مسلم کيګ روايت دی چيګ رسول الله (ص) فرمايي: (که خګوك و پرنجيد، او (**الحمدلله**) بيګ وويل نو په (**يرحمك الله**) بيګ حګواب ورکوٌئ، او که (**الحمدلله**) بيګ و نه ويل، نو حګواب بيګ مه ورکوٌئ) په مسلم کيګ روايت شوی بل حديث فرمايي: (مسلمان پر بل مسلمان شپږ حقوق لري: کله چيګ له مسلمان سره مخ کيږي، نو سلام وربانديګ اچوه، او کله چيګ دعوت درکوي (خوٌوو ته ديګ غواٌي) نو دعوت بيګ قبلوه، او که مشوره بيګ درنه وغوشګتله نو

صحیح مشوره ورکؤه، او که وپرنجید، (الحمدلله) ییګ وویل، نو د خیر او شفا دعا ورته وکؤه او که مؤ شو، نو تر قبره ییګ بدرکګه کؤه، او که ناروغ شو، نو پوشګتنه ییګ وکؤه).
ترمذي له ابن عمر (رض) نه روایت کوي: رسول الله (ص) راشګودلیګ ده چیګ د پرنجیدو په وخت (الحمدلله علی کل حال) ووایو. مالك له نافع او هغه له ابن عمر (رض) نه روایت کوي وایي: که خګوك وپرنجید، نو باید نور ورته (یرحمك الله) ووایي، پرنجیدونکی دیګ په حګواب کیګ ورته وایي: (یرحمنا الله و إیاکم و یغفر لنا و لکم: الله تعالی دیګ پر مونږ او تاسو رحم وکؤي او مونږ او تاسیګ ته دیګ مغفرت وکؤي). د پرنجي په هکله د روایت شوي لومؤني حدیث په حکم د پرنجیدونکی لپاره د خیر او صحت دعا (یرحمك الله) ویل فرض عین دي، دا قول ابن ابي زید غوره کؤیدی او هیخګ معارض نلري.
خګرنګګه چیګ پرنجیدل د پرنجیدونکي لپاره یو نعمت دی، خګوك چیګ و پرنجیږي خدای رحم پری وکؤي چیګ پدیګ سره ییګ په دماغ کیګ راټګول شوي غازات او بخار ووزي، نو رسول الله (ص) ددیګ نعمت د شکرانیګ لپاره د(الحمدلله) ویل لازم کؤیدي، پرنجی لکه د حګمکیګ د زلزلیګ په شان یوه زلزه ده، نو چیګ د خدای په رحم سره د انسان اندامونه لدیګ زلزلیګ نه وروسته سالم پاتیګ کیږي، دا یو لوی نعمت دی باید شکرانه ییګ ادا شي، رسول الله (ص) به چیګ پرنجیده، نو مبارك لاس او یا جامه به ییګ پر مبارکه خوله ایشګودله، آواز به ییګ تګیتګاوه او په یوه روایت کیګ راحګي چیګ: په أیره وازه خوله ارکګمی او په لوؤ آواز او سخت پرنجی له شیطان خګخه دی.
په صحیح روایت کی راغلي چیګ: (یو سؤی د رسول الله (ص) په وؤاندیګ وپرنجید، رسول الله (ص) ورته وفرمایل: (یرحمك الله)، هغه بیا و پرنجید، نو رسول الله (ص) وفرمایل: دا سؤی زکام شویدی) دا حدیث په مسلم کیګ روایت شویدی، او په ترمذي کیګ روایت شوی وایي چیګ رسول الله (ص) له دریم حګل پرنجي نه وروسته وویل دا سؤی زکام شویدی، ترمذي وایي دا حدیث صحیح دی. ابو داوٗد له ابو هریره (رض) نه په مرفوع حدیث کیګ روایت کوي چیګ فرمایي: خپل پرنجیدونکي ورور ته تر دریو حګلو پوریګ د خیر او صحت دعا کوه، که له دری حګلو نه زیات پرنجیږي، نو هغه زکام شویدی بیا (یرحمك الله) ویل نشته درباندیګ. که خګوك سوال وکؤي چیګ زکام شوی شخص خو زیات د دعا مستحق دی، نو ولیګ دعا نه ورته کیږي؟ په حګواب کیګ ویل شوي چیګ مریض ته باید د مریض دعا چیګ هغه د شفا دعا ده وشي، نو د پرنجي سنت او دعا تر پرنجي پوریګ او یوازیګ تر دری حګله پوریګ خاصه ده، او د رسول الله (ص) دا قول چیګ په پورته یاد شوي حدیث کیګ راغلی او فرمایي (دا سؤی زکام شویدی) دا قول دیته اشاره کوي چیګ باید دیګ مریض ته د عافیت دعا وشي، او همدا حدیث د هغو کسانو لپاره دلیل دی

چیګ له دریم ځګل نه وروسته پرنجیدونکي ته د پرنجي دعا نه کوي.

که پرنجیدونکي (الحمدلله) وویل: ځګینو کسانو واوریده او نورو وانه وریدله، نو صحیح خبره دا ده چیګ هغه کسان دیګ هم ځګواب ورکؤي، دعا دیګ ورته وکؤي کوم چیګ دده (الحمدلله) بییګ نده اوریدلی، خو پدیګ شرط چیګ متیقن شي چیګ نوموؤي (الحمدلله) ویلي دي، ځګکه رسول الله (ص) امر کوي چیګ که پرنجیدونکي (الحمدلله) وویل نو د خیر دعا ورته وکؤئ.

خو که پرنجیدونکی (الحمدلله) ویل هیر کؤي، نو صحیح قول دا دی چیګ ځګوك بییګ دیګ نه وریادوي، همدا د ابن عربي قول دی، رسول الله (ص) پخپله چاته د هیریګ په صورت کیګ (الحمدلله) ویل ندي ورپه یاد کؤي. په صحیح روایت کیګ راځګي چیګ یهودان به د رسول الله (ص) په وؤاندیګ پرنجیدل او دا هیله به بییګ کوله چیګ رسول الله (ص) (یرحمك الله) ورته ووایي، خو رسول الله (ص) به د یرحمك الله په ځګای (یهدیکم الله و یصلح بالکم) الله تعالی دیګ هدایت درته وکؤي او خدایګ مو زؤونه اصلاح کؤه) ورته فرمایل.

د سفر په هکله د رسول الله (ص) لارشګوونیګ

له رسول الله (ص) نه ثابته ده چیګ فرمایلی بییګ دي: (که چا د داسیګ کار اراده وکؤه چیګ خطر او کؤاو بییګ درلود یا بییګ د تر سره کولو لپاره سفر ته ضرورت وۍ، نو دوه رکعته لمونځګ دیګ وکؤي...)) رسول الله (ص) پدیګ حکم سره خپل امت د جاهلیت د زمانیګ له عاداتو نه آزاد کؤ، هغه وخت به چیګ چا سفر کاوه یا به بییګ د کوم بل سخت او مهم کار د تر سره کولو اراده وکؤه نو فال، مال به بییګ اچاوه په مرغه یا په غشو سره به بییګ پال اچاوه، شکګون به بییګ ورباندیګ نیوه او دا هغیګ پچیګ اچولو (قرعه کشة) او پال لیدنیګ ته ورته عمل دی چیګ اوس بییګ د مشرکانو ورونګه تر سره کوي او د خپلیګ غیبي برخیګ د معلومولو کوشش کوي، او له همدیګ کبله استقسام بلل شویدی.

رسول الله (ص) ددیګ جاهلي عاداتو په ځګای خپل امت ته د لمونځګ او دعا سنت وروشګود، پدیګ دعا سره بییګ د توحید او توکل امر ورته وکؤ، او دا بییګ وروشګودله چیګ باید یوازیګ له هغه ذات نه د مدد سوال وکؤي چیګ خیر له هغه نه پرته له بل چا سره نشته او بدة هم یوازیګ همغه ذات چپلولی شي دا دعا د نیکمرغه خلکو طالع دي، نه دیګ مشرکینو ، الله تعالی فرمایي:

((الَّذِينَ يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهاً آخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ)) (الحجر: ۹۶)

ترجمه: [هغه کسان چی ککرځګوي (شریکوي) دوی له الله سره (چیګ برحق معبود دی) معبود بل نو ژر به پوه شي دوی (په عاقبت د کار خپل په دنیا او عقبی کیګ].

دعا په حقیقت کښې د الله تعالی د کمال پر صفاتو، پر ربوبیت او یوازیتوب پر هغه باندې پر توکل اعتراف دی، او پدې دلالت کوي چې بنده خپله کمزوري مني او پدې شاهدي وايي چې د خپل ځان په ګټګټې او مصلحت علم نلري او نشي کولی ځانته پخپل قوت ګټګه ورسوي، احمد له سعد نه په مرفوع حدیث کښې روایت کوي:

د بني آدم د نیکمرغۍ له عواملو نه یو عامل استخاره او د خدای تعالی په فیصلو خوشګي او قناعت دی، او د بني آدم د بدمرغۍ له عواملو نه یو عامل د استخارې پریښوودل او پر الهي قضاء او فیصلو نا خوشګي ده. غور وکړه چې مقدور او تګاکل شوی امر څګنګګه او څګه أول د دوو شیانو تر منځګ واقع شوی، یوې خوا ته یې توکل دی چې د کار له کولو نه وړاندی په استخاره کښې پروت دی، او بل د کار له کیدو نه وروسته پر الهي فیصله خوشګي او رضا ده.

رسول الله (ص) به چې پر سپرلۍ سپور شو درې ځګله به یې (الله اکبر) وو ایه، ورپسې به یې وفرمایل: ((سبحان الذي سخر لنا هذا و ماكنا له مقرنين و إنا إلى ربنا لمنقلبون: پاکي ده هغه ذات لره چې دا (حیوان ـ سپرلی) یې راته تابع او مسخره کړیده، پداسې حال کښې چې مونږ ورسره برابر نه یو، او په تحقیق سره چې مونږ د خپل رب لوري ته ورتلونکي یو))، بیا به یې ویل:((اللهم إني اسألك في سفري هذا البر و التقوى، و من العمل ما ترضى، اللهم هون علينا السفر و اطوعنا بعده اللهم أنت الصاحب في السفر و الخليفة في الأهل اللهم اصحبنا في سفرنا و اخلفنا في أهلنا: ای خدایه! زه پدې سفر کښې نیکي او تقوی درنه غواړم، او د هغه عمل د کولو د توفیق سوال درنه کوم چې ستا د خوشګۍ سبب کیږي، ای خدایه! دا سفر راته آسانه کړې، او لیرې والی یې راته لنډ کړې، ای الله! ته مو په سفر کښې ملګګری او کور کښې خلیفه او سرپرست یې، ای الله! پدې سفر کښې زمونږ ملګګرتیا وکړې او زمونږ د کور او اهل خلیفه او سرپرست شې))، او کله به چې له سفر نه راستون شو فرمایل به یې، ((آيبون تائبون عابدون لربنا حامدون: بیرته راتلونکي، توبه ایستونکي او عبادت کوونکي یو او د خپل رب حمد او ثنا ویونکي)). احمد روایت کوي رسول الله (ص) به چې خپل ښګار ته داخل شو، فرمایل به یې: ((توبا، توبا لربنا أوبا لا يغادر حوبا: د خپل رب لوري ته ورګګرځیدونکي او توبه ایستونکي یو هغه زمونږ هیڅګ ګګناه نه پریږدي (معافوي یې)).

رسول الله (ص) به چې په رکاب کښې مبارکه پښګه کیښوودله ویل به یې: (بسم الله) او کله به چې ورباندې کیناست ویل به یې: (الحمد لله) او ورپسې به یې فرمایل: ((سبحان الذي سخر لنا هذا و ما كنا له مقرنين)).

رسول الله (ص) به چيګ له کوم صحابي (رض) سره په مخه شګه کوله فرمايل به ييګ : ((استودع الله دينك، و أمانتك و خواتيم عملك: زه ستا دين، امانت او د عمل پايګ په الله تعالی سپارم)). يو وخت يوه سؤي ورته وويل: زه سفر کوم، رسول الله (ص) په حګواب کيګ ورته وفرمايل: زه د تقوی وصيت او امر درته کوم، حکم درته کوم چيګ په هر لوؤ حګای کيګ به (الله اکبر) وايی.

رسول الله (ص) او اصحاب (رض) به ييګ چيګ هر لوؤ او هسك حګای ته پورته شول نو (الله اکبر) به ييګ ويل، او که به تګيتګ شول نو (سبحان الله) به ييګ ويل او همداسيګ ده د لمانحګه طريقه (چيګ په قيام کيګ تکبير، او رکوع او سجده کيګ تسبيح ويل کيږي).

انس (رض) وايي: رسول الله (ص) به چيګ هر لوؤ حګای او يا غونأة ته پورته شو نو فرمايل به ييګ: ((اللهم لك الشرف على كل شرف، و لك الحمد على كل حال: ايګ خدايه! ته تر تګولو لوؤو نه لوؤ او اوچت ييګ، او په هر حال کيګ ستا ثنا وايو))، رسول الله (ص) به فرمايل: ((لا تصحب الملائكة رفقة فيها كلب ولا جرس: ملائکيګ له هغيګ أليګ سره ملکګرتيا نه کوي چيګ سپی او زنګګ ورسره وي)).

رسول الله (ص) به دا نه خوشګوله چيګ مسافر يوازيګ د شپيګ سفر وکؤي، او فرمايلي ييګ دي که خلك پديګ پوه شي چيګ په يوازيتوب کيګ (کوم مشکل يا بدي) شته نو هيځګوك به د شپيګ يوازيګ سفر ونکؤي. همدا راز رسول الله (ص) دا نه خوشګوله چيګ ځګوك يوازيګ او بيګ له ملګګريو سفر وکؤي، رسول الله (ص) خبر راکؤی دی چيګ: ((الواحد شيطان و الاثنين شيطانان و الثلاثة ركب: يو کس شيطان وي، دوه تنه دوه شيطانان او دری کاروان دی)).

رسول الله (ص) امر کؤيدی: کله چيګ چا چيرته واؤول، نو دا دعا ديګ کوي: ((أعوذ بكلمات الله التامات من شر ما خلق فانه لا يضره شئ حتى يرتحل منه: د الله تعالی په بشپؤو او تامو کلماتو د هر هغه خګه له شر نه پناه غواؤم چيګ الله تعالی پيدا کؤيدي (د الله تعالی د تګولو مخلوقاتو له شر نه پناه غواؤم)، چا چيګ دا دعا ولوستله، نو تر خګو چيګ لديګ حګای نه کوچيدلی نه وي هيځګ شی به ضرر ور و نه شي رسولی)).

رسول الله (ص) فرمايلي دي: که په داسيګ وخت او حګمکه کيګ مو سفر وکؤ چيګ پريماني وه، حاصلات شګه وو، حګمکيګ شنيګ ويګ نو اوشګانو ته له حګمکيګ نه خپل حق ورکؤئ، او که په وچکالة او وچه، ويرانه حګمکه کيګ مو سفر کاوه، نو په سفر کيګ چتګکيګ کوئ، او که مو غوشګتل د شپيګ په وروستة برخه کيګ دمه جوؤه کؤی، چيرته واؤوئ، نو د لاريګ له سر نه يويګ خواته کيږئ، د لاريګ په سر مه اؤوئ، حګکه دا د خګارويو لار وي او د شپيګ له خوا د شيطانانو او (هوام، ضرري حيواناتو) سر پناه وي (خګاروي او شيطانان ورباندیګ ګګرحګي او د

خوؤو لپاره خگه لتگوي).
رسول الله (ص) به دا هم نه خوشگوله چيگ خگوك مسلمان د دشگمن خاوريگ ته د سفر په وخت كيگ قرآنكريم ورسره يوسي، حگكه ويره ده چيگ كافران يا دشگمنان ييگ توهين وكؤي. رسول الله (ص) شگحگه لدينه نهى او منع كؤيده چيگ بيگ له محرم نه سفر وكؤي، كه خگه هم سفر د (۱۲) ميلو په اندازه لنأ وي، او مسافرانو ته امر كوي چيگ كله ييگ خپل ضرورت پوره شي، بايد كور ته ستنيدو كيگ بيؤه وكؤي، او امر ييگ كؤيدى چيگ مسافر هغه چيگ أيره مسافري ييگ كؤى وي د بيرته ستنيدو په وخت كيگ د شپيگ له مخيگ په نابره توكگه خپله دروازه و نه تگكوي. رسول الله (ص) به چيگ له سفر نه راستون شو، نو د خپل كور او اهل له ماشومانو سره به ييگ هم ملاقات كاوه، او خگوك به چيگ له سفر نه راستانه شول رسول الله (ص) به غيإيگ وركوليگ او كه له اهل نه به ييگ وُ، نو مچي كاوه به ييگ هم.
شعبي وايي: د رسول الله (ص) د اصحابو (رض) عادت دا وُ چيگ له سفر نه راستانه شوو سره به ييگ په غيإو ستؤي مشي كول، او د رسول الله (ص) سنت دا وُ چيگ له سفر نه له ستنيدو وروسته به لومؤى جومات ته لاؤ او دوه ركعته لمونحگ به ييگ ادا كؤ.

فصل
د حا جت خطبه

رسول الله (ص) خپلو اصحابو (رض) ته د حاجت خطبه د پيشگو په وخت ويل كيدونكى خطبه شگودلى ده او هغه داسيگ ده: ((إن الحمد لله نحمده و نستعينه و نستغفره و نعوذ بالله من شرور أنفسنا– و في لفظ – و من سيئات أعمالنا، من يهده الله فلا مضل له و من يضلل فلا هادي له و أشهد أن لا إله إلا الله وحده لا شريك له و أشهد أن محمدا عبده و رسوله، ثم يقرأ الثلاث الآيات: تگوليگ ستاينيگ الله لره دي، د الله تعالى ستاينه كوو، مرسته ورنه غواؤو، د بشگنيگ سوال ورنه كوو او د خپلو نفسونو له شر نه الله تعالى ته پناه وؤو، - او په بل روايت كيگ راغلي – چيگ له خپلو بدو اعمالو نه الله تعالى ته پناه وؤو، چا ته چيگ الله تعالى هدايت وكؤي، هغه هيخگوك نشي بيگ لاريگ كولى، او الله تعالى چيگ خگوك بيگ لاريگ او كگمراه كؤي، نو هغه ته لاره شگوونكى نشته، زه شاهدي وايم چيگ له واحد الله نه پرته بل د عبادت وؤ معبود نشته، الله تعالى واحد دى، شريك نلري، او شاهدي وايم چيگ محمد د الله تعالى بنده او رسول دى)) بيا به ييگ دا درى آيتونه لوستل.
((يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلاَّ وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ)) (آل عمران: ۱۰۲)

ترجمه: [ايګ هغو کسانو چيګ ايمان ييګ راوؤى دى (ايګ مؤمنانو!) وويريږئ له الله نه په حق د ويريګ د ده! او مه مرئ! مګګر په ديګ حال چيګ يئ تاسيګ مسلمانان (موحدان)].

((يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالاً كَثِيراً وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيباً)) (النساء: ١)

[ترجمه: ايګ خلکو! (تل) وويريږئ له ربه خپله! هغه (رب) چيګ پيدا ييګ کؤئ تاسيګ له نفسه يوه نه (چيګ آدم عليه السلام دى) او پيدا ييګ کؤه له ديګ (نفسه) جوؤه د ده (چيګ حواء ده) او خپاره (خواره) ييګ کؤل له ديګ دواؤو خګخه سؤي أير او شګحګيګ (أيريګ)، او وويريږئ له الله هغه (الله) چيګ سوأل کوئ تاسيګ يو تر بله په (نامه د) ده سره او (وويريږئ له پريکولو) د خپلوى خګخه، بيشکه الله دى پر تاسيګ ساتونکى (نو هيچيرى او هيخګکله تريګ غافل نه شئ چيګ جزا در کوي)].

((يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلاً سَدِيداً (٧٠) يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزاً عَظِيماً)) (الاحزاب: ٧٠-٧١).

ترجمه:[ايګ هغو کسانو چيګ ايمان ييګ راوؤى دى (يعنيګ ايګ مؤمنانو) وويريږئ له عذاب د الله او وواييئ خبره سمه محکمه رشګتيا! چيګ نيك، صالح کؤي (الله) تاسيګ ته عملونه ستاسيګ او وبشګي (الله) تاسيګ ته ګګناهونه ستاسيګ او هر چا چيګ اطاعت وکؤ د الله او د رسول د دغه (الله) پس په تحقيق بريالى (کامياب) شو په بري أير لوى سره].

شعبه وايي: ابي اسحاق ته ميګ وويل چيګ دا د نکاح په خطبه کيګ ويل کيږي او که هر وخت؟ هغه رايه وويل: نه، دا هر وخت او د هريګ پيشګيګ او هر حاجت په وخت ويل کيداى شي.

رسول الله (ص) فرمايلي: چا که شګحګه وکؤه، خادم او خګاروى ييګ را ونيو، تګنأه ييګ ديګ راونيسي له الله تعالى نه ديګ د برکت دعا کوي، (بسم الله) ديګ وايي، او دا دعا ديګ کوي: ((اللهم إني أسألك خيرها و خير ما جبلت عليه و أعوذ بك من شرها و شرما جبلت عليه: ايګ الله! زه دديګ خير درنه غواؤم، او د هغه خګه خير درنه غواؤم چيګ دا وربانديګ پيدا شويده، او له شرنه ييګ تاته پناه در وؤم او د هغه خګه له شر نه ييګ پناه غواؤم چيګ وربانديګ پيدا شويده)).

رسول الله (ص) به هغه چاته چيګ واده به ييګ کؤى و فرمايل: ((بارك الله لك و بارك عليك و جمع بينكما في خير: الله تعالى ديګ برکت درته پکيګ واچوي، او برکت ديګ درکؤي او خداى ديګ د تاسو دواؤو تر منحګ د خير يووالى راولي)).

له رسول الله (ص) نه ثابته ده چیګ فرمایلي ییګ دي: چا چیګ کوم په ابتلاء اخته شوی کس (لکه رنځګور او معیوب) ولید او و ییګ ویل: ((الحمدلله الذي عافاني مما ابتلاك به و فضلني علی کثیر ممن خلق تفضیلا الا لم یصبه ذلك البلاء کائنا ما کان: د هغه خدای ستاینه کوم چیګ تاته له رسیدلي ازمیښګت او مشکل نه ییګ زه ژغورلي یم، عافیت ییګ راکړی دی او پر أیرو مخلوقاتو ییګ غوره کړی یم، چاچیګ دا وویل نو ده ته به دا مصیبت، ازمیښګت که هر څګه وي ور ونه رسيږي)). روایت دی چیګ د رسول الله (ص) په حضور کیګ د شګګون یادونه وشوه، رسول الله (ص) وفرمایل: پدیګ کیګ نیك فالي تر ټګولو غوره ده، او بد شګګوني هیڅګ نه شي کولی مسلمان بدشګګوني نه کوي که دیګ داسیګ څګه ولیدل چي نه دیګ خوشګیدل بدشګګون دیګ تر نظر راغی، نو وایه: ((اللهم لا یأتي بالحسنات إلا أنت و لا یدفع السیئات إلا أنت و لا حول و لا قوة إلا بك: ایګ خدایه! نیکۀ له تا نه پرته بل څګوك نشي راوستلی، او بدۀ هم له تا نه پرته بل څګوك نشي دفع کولی له بدۀ نه منع او د نیکۀ قوت له تا نه پرته له بل چا سره نشته)).

فصل
د خوب په هکله د رسول (ص) لارښګوونیګ

له رسول الله (ص) نه روایت دی چیګ فرمایي: نیك او صالح خوبونه د الله تعالی او ناوړه خوبونه د شیطان له لوري دي، که چا داسیګ خوب ولید چیګ نه ییګ خوښګیده، بد ییګ ورنه راتلل، نو دری ځګله دیګ چپیګ خواته پو کړي، او له شیطان نه دیګ پناه وغواړي، الله تعالی ته دیګ پناه یوسي (أعوذ بالله) دیګ وواییګ، دااییګ چیګ وکړل دا خوب به زیان ور ونه شي رسولی، خو دا خوب دیګ هیچاته نه وایي، او که چا ښګه خوب ولید، نو خوشګي دیګ ورباندیګ وکړي او یوازیګ هغو کسانو ته ییګ دیګ وواییګ چیګ محبت او دوستي ورسره لري.
رسول الله (ص) امر کړیدی چیګ که چا ناوړه خوب ولید، باید په بل اړخ واوړي، لمونځګ وکړي، او پدیګ اړه رسول الله (ص) د پنځګو شیانو امر کوي: چپیګ خوا ته پو کړي، (أعوذ بالله) ووایي، له شیطان نه الله تعالی ته پناه یوسي، هیچا ته ییګ دیګ نه وایي، او په خوب کیګ دیګ په بله أاړه واوړي، او بیا دیګ پاڅګيږي او لمونځګ دیګ وکړي.

رسول الله (ص) فرمایلي: خوب تر هغیګ پوریګ د مرغه په پښګیګ پوریګ تړلی دی، تر څګو ییګ چیګ تعبیر نه وي شوی، کله ییګ چیګ تعبیر وشو، معنی شو، نو بیا واقع شو. خوب باید (دوست) عالم او د رایي خاوند ته وویل شي، له رسول الله (ص) نه روایت دی کله به چیګ چا خوب

ورته تیراوه، نو لومړی به يې ورته فرمايل : (خيرا رأيت) ښه دې ليده، دا به يې فرمايل او بيا به يې د خوب معنی ورته ويله.

فصل
د وسوسې په اړه د رسول (ص) لارښوونې

له عبدالله بن مسعود (رض)، نه په مرفوع توګه روايت دی فرمايي: (د بني آدم زړه ته د پرښتې لاره شته، او شيطان هم ورته لار لري، په زړه کې يې خطور کوي، د ملکې يا پرښتې خطور، القاء او لاره دا ده چې بنده ته د خير لارښوونه کوي، د حق تصديق کوي او د ثواب هيله پکې پيدا کوي، او د شيطان خطور، القاء او وسواس دا دی چې د شر ښوونه ورته کوي، د حق تکذيب ورښيي، له خير نه يې ناهيلی کوي، که په زړه کې مو د پرښتې خطور حس کړ، نو د الله تعالی شکر وباسئ، ثنا يې ووايئ او د کرم سوال ورنه وکړئ، او که د شيطان خطور او وسواس مو وموند، نو الله تعالی ته پناه يوسئ او د مغفرت سوال وکړئ).
عثمان بن ابي العاص (رض) رسول الله (ص) ته وويل: شيطان زما او د لمانځه او تلاوت تر منځ حايل واقع شو، رسول الله (ص) ورته وفرمايل: (دا شيطان خنزب نوم لري کله دې چې ددې وسوسه او خطور احساساوه، نو الله تعالی ته پناه وړه او خپلې چپې خواته درې ځله تو کوه).
له اصحابو (رض) نه يوه تن رسول الله (ص) ته شکايت وکړ چې کله يې په زړه کې داسې خګه راګرځي چې له ويلو نه يې دا ښه بولم چې توريې ايرې شم، يعنې نه ويل يې غوره شميري، رسول الله (ص) وفرمايل: (الله اکبر، الله اکبر، حمد او ستاينې دي هغه الله لره چې د شيطان فريب يې دفع او په وسواس يې بدل کړ. رسول الله (ص) هغو کسانو ته چې په زړه کې يې وسواس پيدا کېږي ځانګړې لارښوونې کړيدي، رسول الله (ص) فرمايي که د چا په زړه کې وګرځيدل چې دا مخلوقات خو الله تعالی پيدا کړي، نو الله تعالی چا پيدا کړی، نو دا آيت دې تلاوت کړي: ((هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ))
((الحديد : ۳)) ترجمه: [هم دغه (الله) اول دی (له هر شي څخه چې ابتداء نه لري) او آخر دی (له هر شي ځکه چې انتهاء نه لري)، او ظاهر دی (په دليلونو سره) او باطن دی (پټ دی له ليدلو د

سترګو نه په دنیا کیږ) او هم دغه (الله) دی په هر شي باندی ښګه عالم ښګه پوهیدونکی]. همدارنګګه ابن زمیل، ابن عباس (رض) ته وویل: زما په زؤه کیږ یو خګه شته؟ ابن عباس (رض) ورته وویل: خګه دي؟ هغه وویل: و الله که ییږ درته ووایم، مطلب دا چیږ نه غواؤم تلفظ پریږ وکؤم ابن عباس ورته وفرمایل: آیا شك دیږ په زؤه کي دی؟ ابي زمیل ورته وویل: هو، ابن عباس(رض) وفرمایل: هیخګوك لدینه په امن او خوندي نه وو، تر خګو الله تعالی دا آیت شریف نازل کؤ:

((فَإِنْ كُنْتَ فِي شَكٍّ مِمَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ فَاسْأَلْ الَّذِينَ يَقْرَءُونَ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكَ لَقَدْ جَاءَكَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلا تَكُونَنَّ مِنْ الْمُمْتَرِينَ)) (یونس: ۹۴)

ترجمه: [نو که فرضاً ییږ ته (یعنیږ امت ستا) په شك کیږ له هغه (قرآن) چیږ نازل کؤی دی مونږ تا ته، نو پوښګتنه وکؤه له هغو کسانو چیږ لولي دوی کتاب (تورات او انجیل) پخوا له تانه (له اهل الکتابو نه)، خامخا په تحقیق راغلی دی تا ته حق له (طرفه د) رب ستا، نو مه کیږه ته (یعنیږ امت ستا) له سره له شك راوؤونکیو خګخه). نو که دیږ هر وخت په زؤه کیږ شك پیدا شو دا آیت لوله:

((هُوَ الأَوَّلُ وَالآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ)) (الحدید: ۳).

ترجمه: [هم دغه (الله) اول دی (له هر شی خګخه چیږ ابتداء نه لري) او آخر دی (له هر شي حګنیږ چیږ انتهاء نه لري)، او ظاهر دی (په دلیلونو سره) او باطن دی (پټګ دی له لیدلو د سترګو نه په دنیا کیږ) او هم دغه (الله) دی په هر شي باندیږ ښګه عالم ښګه پوهیدونکی].

الله تعالی پدیږ آیت سره مسلمانانو ته له شك نه د خلاصون لاره وښګودله او په عقلي دلیل سره ییږ د تسلسل بطلان ورته په أاګګه کؤ، او دا ییږ ورته وښګودل چیږ مخلوقات پخپل پیل او ابتداء کیږ هغه (اول) ته ورسیږي چیږ له هغه نه وؤاندیږ بل خګه وجود نلري، همدا راز د تګولو پای هغه ذات ته دی او تګول هغه ته ورتلونکي دي چیږ له هغه نه وروسته بل شی شتون نلري، پدیږ آیت کیږ د الله تعالی له ظهور نه مراد لوؤوالی دی، داسیږ لوؤوالی چیږ پورته ورنه خګه وجود نلري، او له (بطون ـ پټګیدو) نه ییږ مراد احاطه ده، یعنیږ هغه په هر خګه محیط دی، که له الله تعالی نه مخکیږ بل موجود وی او اثر ییږ ورباندیږ درلودای، نو همغه به پیدا کوونکی رب وی، واك او امر تګول د هغه خالق دی چیږ له هر چا نه ییږ نیاز او غني دی، قایم بنفسه دی، تګول ورته اؤ دي، تګول مخلوقات په وجود او بقا کیږ ورته محتاج دي، هغه داسیږ قدیم دی چیږ اول یا پیل ییږ نشته، او له هغه نه پرته تګول شیان په وجود او بقا کیږ تر هغه پوریږ تؤلي دي.

رسول الله (ص) فرمایي: خلك همیشه پوښګتنیږ کوي تر دیږ چیږ یو تن وایي: دا مخلوقات خو

الله تعالی پیدا کړي، نو الله تعالی چا پیدا کړی دی؟ که د چا په زړه کېګ دا أول پوشګتنه پیدا شوه، الله تعالی ته دیګ پناه یوسي (أعوذ بالله) دیګ ووایي او لدیګ أول سوالونو خګخه دیګ حګان وساتي، الله تعالی فرمایي: ((وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنْ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ)) (فصلت: ٣٦)

ترجمه: [او که ورسیږي تاته له طرف د شیطان خګه تباهي، وسوسه (چیګ دیګ واړوي تا له دغه شګه خصلت نه) پس پناه ونیسه په الله (له شره د ده) بیشکه الله هم دی دی شګه اوریدونکی شګه عالم].

خګرنګګه چیګ شیطان په دوه أوله دی یو أول هغه چیګ لیدل کیږي او هغه انسي شیطان دی، یعنی هغه انسان چیګ شر او فساد ته بلنه کوي، خلك ورته تشویقوي، او شګحګیګ چیګ د شیطان لاره غوره کړي نو زیان بیګ أیر زیات وي، او بل أول هغه شیطان دی چیګ په سترګګو نه لیدل کیږي او دا جني شیطان دی، نو الله تعالی له دواړو نه د نجات لاره راشګوولیګ ده، له انسي شیطان نه د نجات لاره داده چیګ مخ ورنه واړول شي، او په بشګنیګ او نیکة سره حګان ورنه خلاص کړای شي، او له جني شیطان نه د ژغورنیګ وسیله (أعوذ بالله من الشیطان الرجیم) ده، د الله تعالی لوري ته پناه وړل، الله تعالی دا لارشګوونیګ د اعراف، فصلت او المؤمنین په سورتونو کیګ راته بیان کړیدي.

شاعر وایي:

فما هو الا الاستعاذة ضارعا او الدفع بالحسنى هما خير مطلوب

فهذا دواء الداء من شرما يرى و ذاك دواء الداء من شر محجوب

ترجمه: په عاجزة سره اعوذ بالله ویل، او یا په نیکة سره دفع همدا دواړه بهترین مطلوب دي، دا یو (په نیکة دفع) د هغه شیانو د شر دوا ده چیګ لیدل کیږي او دا بل (اعوذ بالله) د پټګ شر دوا ده.

فصل
د غصیګ په وخت د رسول (ص) لارشګوونیګ

رسول الله (ص) هغه چا ته چیګ په غصه شي، قهر ورشي امر کړیدی چیګ خپل قهر او غصه په اودس، (أعوذ بالله) او که ولاړ وي په کیناستلو او که ناست وي په خګملاستو سره سړه کړي.

قهر او شهوت لګه د اور سکروتګیګ داسیګ دي چیګ د انسان په زړه کیګ را پیدا کیږي، نو رسول الله (ص) د همدیګ سکروتګو د اور د وژلو لپاره تر ټګولو غوره لاره راشګودلیګ ده، او لګه چیګ الله تعالی فرمایي:

((أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنسَوْنَ أَنفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلا تَعْقِلُونَ)) ((البقره: ۴۴)
ترجمه: [آیا امر کوئ تاسیگ نورو خلقو ته په نیکة سره او هیروئ ځګانونه خپل؟ حال دا چیگ تاسیگ لولئ کتاب (چی په کیگ د قول او عمل په نه سمون وعید دی) آیا نو تاسیگ نه پوهیږئ (د خپلو افعالو په بدة)].
د شهوت او غصیگ د اور د وژلو لپاره د صبر او لمانځګه امر شویدی، د شیطان له وسواس نه د ژغورنیگ لپاره د (أعوذ بالله) د ویلو توصیه شویده. او خګرنګګه چیگ تګولیگ ګګناویگ له قهر او شهوت نه سرچینه اخلي، غصه او شهوت د هریگ ګګناه عامل دی، د غضب یا قهر وروستة پایله قتل (وژل) دي او د شهوت وروستة نتیجه زنا ده، نو الله تعالی لدیگ دوو عواملو نه یو ځګای په الانعام، الاسراء او الفرقان سورتونو کیگ یادونه کؤیده.
رسول الله (ص) به چیگ داسیگ خګه ولیدل چیگ خوشګ به ییگ شول، زؤه به ییگ پریگ ورغی نو فرمایل به ییگ : ((الحمد لله الذي بنعمته تتم الصالحات: تګولیگ ستاینیگ هغه الله لره دي چیگ نیکة او صالح اعمال یوازیگ دده د نعمت له برکته سرته رسیږي)) او که ناوؤه خګه به ییگ ولیدل، خوشګ به ییگ نه شول نو فرمایل به ییگ: ((الحمد لله على كل حال: په هر حال د الله تعالی شکر دی، په هر حالت کیگ ستاینیگ تګولیگ الله لره دي)).
چا به که داسیگ خګه ورته وؤاندیگ کؤل چیگ دده به خوشګیدل، او یا به ییگ د خوشګیگ برابر عمل او مرسته ورسره وکؤه، نو هغه ته به ییگ د خیر دعا کوله، ابن عباس(رض) ییگ د اوداسه لپاره اوبه ورته تیاریگ کؤیگ، نو رسول الله (ص) داسیگ دعا ورته وکؤه: ((اللهم فقهه في الدين و علمه التأويل: ایگ خدایه! د دین پوهه او د تاویل علم ورکؤی)). یو ځګل د شپیگ له مخیگ رسول الله (ص) پخپله سورلی سپور وٌ، نژدی وٌ چیگ ورنه پریوځګي، خو ابو قتاده (رض) کمك ورسره وکؤ، وییگ نیو، نو داسیگ دعا ییگ ورته وفرمایله: ((حفظك الله بما حفظت به نبيه: الله تعالی دیگ داسیگ ساتنه وکؤه لکه تا چیگ د هغه د نبي (ص) ساتنه وکؤه)). همدا راز رسول (ص) فرمایلي: که خګوك له چا سره نیکي وکؤي او هغه ییگ په ځګواب کیگ ((جزاك الله خيرا: الله دیگ خیر درکؤي)) ووایي، نو پدیگ سره ییگ د هغه تعریف کؤیدی. یوه قرضدار ییگ چیگ قرض ادا کؤ نو دا دعا ییگ ورته وکؤه: ((بارك الله لك في أهلك و مالك انما جزاء السلف الحمد و الأداء: الله تعالی دیگ په اولاد او مال کیگ برکت واچوه، د قرض بدل شکرانه او بیرته سپارل دي)). چا به چیگ رسول الله (ص) ته هدیه ورکؤه، نو په بدل کیگ به ییگ له هغیگ نه غوره هدیه ورکوله او که د چا هدیه به ییگ نه قبلوله نو هدیه کونکي ته به ییگ عذر وؤاندیگ کاوه، یو ځګل ییگ صعب بن جثامه ته همداسیگ وفرمایل: (زه ستا هدیه ځګکه نه قبلوم چیگ زه محرم یم).
رسول الله (ص) خپل امت ته امر کؤیدی چیگ د خر د هنګګیدو په وخت کیگ دیگ الله تعالی ته

پناه وؤي (أعوذ بالله....) دیګ وايي، او که چا د چرګګ آذان (بانګګ) واورید نو له الله تعالی نه دیګ د خیر سوال کوي. روایت دی چیګ رسول الله (ص) امر کؤیدی که چیرته اور ولګګید، نو مسلمانان دیګ (الله اکبر) وايي، حګګه تکبیر اور وژني. رسول الله (ص) هغه مجلس او غونأه نده خوشګه کؤی چیګ د الله تعالی ذکر پکیګ نه وي او پدیګ هکله ییګ فرمایلي دي:(خګوك چیګ پداسیګ مجلس او غونأه کیګ کیناست چیګ د الله تعالی ذکر په کیګ نه وګ، نو پر هغه باندیګ د الله تعالی له لوري پؤه او حسرت دی). رسول الله (ص) فرمايي: خګوك چیګ پداسیګ مجلس کیګ کیناست چیګ غلطة ییګ پکیګ أیریګ وی، خو له پاخګیدو نه مخکیګ ییګ وویل: ((سبحانك اللهم و بحمدك، أشهد أن لا اله إلا أنت أستغفرك و أتوب اليك: ایګ خدایه! پاکي ده تا لره او ستاینیګ یوازیګ ستا لپاره دي، زه پدیګ شاهدي وایم چیګ له تا نه پرته بل د عبادت وؤ معبود نشته زه بشګنه درنه غواؤم توبه درته کوم))، که دا ییګ وویل، نو ددیګ مجلس تګولیګ غلطة به ییګ ورته وبشګل شي.

په ابو داود کیګ روایت دی : رسول الله (ص) به چیګ له هر مجلس نه د پاخګیدو او پورته کیدو اراده وکؤه، نو پورتنة دعا به ییګ ویله، چا ورنه ددیګ دعا د حکمت پوشګتنه وکؤه، رسول الله (ص) په حګواب کیګ وفرمایل: ((ذلك كفارة لما يكون في المجلس: دا دعا د مجلس د اشتباهاتو کفاره ده)).

فصل
هغه الفاظ چیګ رسول الله (ص) ییګ ویل نه خوشګول

رسول الله (ص) حګنیګ الفاظ او کلمات نه خوشګول، د مثال په توګګه دا ییګ نه خوشګیدل چیګ خګوك ووايي: (خبثت نفسي – نفس میګ خبیث شوی) او (جاشت نفسي: نفس میګ طغیان کؤی...) همدا راز دا ییګ نه خوشګول چیګ خګوك عنب (انګګور) ته (کرم – انګګور) ووايي. او دا ییګ هم نه خوشګول چیګ خګوك ووايي: هلك الناس: خلك تباه شول، او فرمایل به ییګ خګوك چیګ ووايي خلك هلاك او تباه شول، نو په حقیقت کیګ داسیګ دي لکه ده چیګ هلاك کؤي وي.

همدا رنګګه همدیته ورته الفاظ لکه: (فسد الناس: خلك فاسد شول) فسد الزمان: زمانه فاسده شوه. رسول الله (ص) لدینه منع کؤیده چیګ وویل شي د فلاني ستوري له امله باران را باندیګ وشو، او دا خبره ییګ نه خوشګوله: (ماشاء الله و شئت: خګه چیګ د الله تعالی او تا خوشګه

وي).
له هغو الفاظو او کلماتو نه چیګ د رسول الله (ص) نه خوشگیدل یوهم په غیر الله سوکگند یا قسم یادول دي، او یا دا چیګ خگوك ووایي که دا کار میګ ونکۆ، نو زه به یهودي وم، او یا دا چیګ پاچا ته شاهنشاه وویل شي، او یا بادار خپل غلام او مزدور ته ووایي: زما بنده (غلامه) او زما وینځگیګ، همدا راز باد ته بد رد ویل، تبه کنځگل، چرګګ ته بد رد ویل، او یا عصبیت ته بلنه، د مذهب، قوم، طریقیګ او مشر لپاره تعصب، ماسختن (عشاء) ته عتمه (تیاره) ویل او دیته ورته نور داسیګ الفاظ چیګ باید استعمال نه شي، ځگکه رسول الله (ص) بیګ استعمالول نه خوشگول.
له همدیګ أول نا مطلوبو کلماتو او خبرو خگخه یو هم مسلمان ته بد رد یا کنځگل کول دي، دا هم نا مناسب عمل دی چیګ په یوه مجلس کیګ دوه کسان یو له بل سره پټگیګ خبریګ یا پس پسك وکۆي او دریم تن یوازیګ پرېږدي، او یا دا چیګ کومه شگځگه خپل خاوند د بلیګ شگځگیګ له محاسنو خگخه خبر کۆي، او یا کوم شخص داسیګ ووایي: خدایه که ستا خوشگه وي، نو مغفرت راته وکۆه همدارنګگه أیر قسمونه خوۆل او یا دا چیګ ووایي: قسم په سره زرغونه (د بوأة تګال). د خدای په روی سوال کول، مدینیګ منوری ته یثرب ویل او بیګ له ضرورته له کوم سۆي نه دا پوشگتنه کول چیګ ولیګ بیګ خپله میرمن وهلیګ ده او دا خبره چیګ تګول رمضان میاشت میګ روژه ونیوله، او یا دا چیګ تګوله شپه میګ عبادت کاوه، ددیګ تر خګنګګ تګول هغه الفاظ او کلمات مکروه دي چیګ باید په کنایه تعبیر ورخگخه وشي، همدا راز دا هم نه شګایي چیګ چاته وویل شي: الله تعالی دیګ تل لره، بقاء دیګ تل اوسه، او یا دا چیګ کوم روژتی داسیګ ووایي: د هغه چا په حق چیګ مهر بیګ زما په خوله لګګیدلی، دا ځگکه چیګ مهر یوازیګ د کافر پر خوله لګګیدلیګ وي او یا دا چیګ په زور اخستل شوي مالونه حقوق وبولي او یا هغه مال ته چیګ د الله تعالی په اطاعت کیګ بیګ لګګولی وي ووایي دومره مال یا پیسیګ میګ تاوان کۆیګ او یا دا چیګ ووایي د دنیا په لار کیګ میګ أیر مال ولګګاوه، او یا کوم مفتي د هغو مسایلو په اۆه چیګ په هکله بیګ د فقهاوو تر منځگ اختلاف دی ووایي: الله تعالی دا حرام کګرځگولي او یا بیګ حلال کۆي دي، او یا دا چیګ د قرآنکریم او احادیثو دلایل مجازات وبلل شي، پدیګ سره أیر خلك بیګ لاریګ شویدي، او همدا راز د خپل اهل او کور راز افشاء کول، لکه خګرنګگه چیګ یو شمیر ساده کګان یا احمقان همداسیګ کوي، خګوك چیګ دا أول ناوۆه عمل کوي هغه او میرمن بیګ داسی دي لکه شیطان او شیطانه چیګ د خلکو په وۆاندیګ د لاریګ په سر سره یو ځگای شي. له نا مطلوبه الفاظو نه یو هم دا خبره تکرارول دي چیګ وویل شي ځگنیګ خلك وایي، ځگنی کګمان کوي دا ځگکه چیګ دا د دروغو لپاره یوه بهانه ده، او یا دا چیګ پاچا ته (خلیفه الله) د الله تعالی خلیفه وویل شي، ځگکه خلیفه د هغه چا لپاره وي چیګ غائب وي الله تعالی پخلپه د غائب او مسافر سۆي لپاره د هغه په کور کیګ خلیفه دی.

همدا راز مسلمان بايد د زه، زما، زما لپاره، زما سره او داسيګ نورو کلماتو په استعمال کيګ احتياط وکؤي، حګکه ابليس، فرعون او قارون په همديګ کلماتو سره ازمويل شوي او له ابتلاء سره مخ شوي وو شيطان ويلي و: (أنا خير منه: زه خوله هغه نه غوره يم) فرعون به ويل : (لي ملك مصر: د مصر پاچايي زما ده) قارون به ويل: (على علم عندي: دا مال خو زما د اهليت له امله له ما سره دی) تر تګولو غوره داده چيګ زه (انا) له بندګګة سره يوحګای ياد شي او وويل شي: زه ګګنهګګار بنده يم، زه توبه غوشګتونکی او پخپله ګګناه اقرار کونکی يم، همدا راز د (لي) لفظ لکه چيګ وويل شي دا ګګناه زما ده، زه مجرم يم، زه فقير يم، زه هيخګ يم، خدايه مغفرت راته وکؤيګ، ما ته ميګ تګول اعمال، قصدي وي که سهوي، جدي وي که هسيګ را نه شوي وي، تګول راته وبشګيګ.

فصل
د جهاد په هکله د رسول الله (ص) لارشګوونيګ

جهاد د اسلام اساس او تر تګولو لوؤه خګوکه ده، مجاهدين به په جنت کيګ له تګولو نه د لوؤيګ درجيګ خاوندان وي، په دنيا کيګ بييګ هم منزلت اوچت دی، رسول الله (ص) له تګولو نه لوی مجاهد او له تګولو نه د لوؤيګ درجيګ خاوند وٌ، هغه (ص) د جهاد تګول أولونه په أيره صحيح توګګه ادا کؤي، د الله تعالی په لار کيګ بييګ په زؤه، ژبه، بيان، بلنيګ، توريګ او نيزيګ سره جهاد کؤی، تګول عمر بييګ په جهاد کيګ تير کؤی او له همديګ امله د الله تعالی په وؤانديګ له تګولو عالميانو نه د لوؤ مقام او ارزشګت درلودونکی دی. الله تعالی له بعثت نه وروسته سمدلاسه

د جهاد امر ورته کؤي: ((فَلا تُطِعْ الْكَافِرِينَ وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَاداً كَبِيراً)) ((الفرقان: ۵۲))

ترجمه: [نو مه کوه اطاعت (د غوشګتنو) د کافرانو او مجاهده (مقابله) کوه له دوی سره په دغه (قرآن او توفيق د رحمان) په جهاد لوی].

دا سورت (الفرقان) مکي سورت دی، الله تعالی امر کؤی چيګ بايد جهاد وکؤي، خو د بيان او بلنيګ جهاد. همدا راز له منافقينو سره جهاد هم لوؤه درجه لري حګکه دا له کفارو سره له جهاد نه سخت او مشکل دی، له منافقانو سره جهاد دديګ امت د خواصو، او رسولانو (ع) د وارثانو وظيفه ده، خګوك چيګ دا أول جهاد کوي د هغوی مقام لوؤ دی د الله تعالی په وؤانديګ بييګ مقام اوچت دی که خګګه هم شميره بييګ کمه وي.

د جهاد له غوره أولونو خګخه يو دا دی چيګ د داسيګ چا په وؤانديګ حق خبره وشي چيګ خلك

بيګ له ظلم نه ويرېږي، واك او قدرت ورسره وي، پديګ هکله رسول الله (ص) فرمايي: ((أفضل الجهاد كلمة حق عند سلطان جائر: د ظالم پاچا يا واكدار په وړانديګ حق خبره کول تر ټګولو غوره جهاد دی)) د حق ويل هغه جهاد دی چيګ د الله تعالی رسولانو او نبيانو (ع) په شګه توكګه ادا کړيدی، او رسول الله (ص) پديګ برخه كيګ هم له نورو مخكيګ و. له کافرانو سره جهاد په حقيقت كيګ له نفس سره د جهاد يوه فرع يا څګانګګه ده، لكه چيګ رسول الله (ص) فرمايي: ((المجاهد من جاهد نفسه في ذات الله: مجاهد هغه دی چيګ د الله تعالی د ذات لپاره له خپل نفس سره جهاد وکړي، او له همديګ امله له نفس سره جهاد له دشګمن سره له جهاد نه مقدم بلل شوی، نفس او خارجي دشګمن دواړه هغه دشګمنان دي چيګ بنده ييګ له امله ازمويل کيږي، او دلته د دريم هغه دشګمن رول څرګرګنديږي چيګ هڅګه کوي بنده له جهاد نه منع کړي، ورنه محروم ييګ کړي، او هغه دريم دشګمن شيطان دی چيګ جهاد ورسره لازم دی، او تر څګو چيګ له همديګ دريم دشګمن (شيطان) سره جهاد نه وي شوی، تر هغيګ پوريګ له نفس او خارجي دشګمن سره جهاد امکان نلري، الله تعالی فرمايي: ((إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمْ عَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ عَدُوّاً إِنَّمَا يَدْعُو حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحَابِ السَّعِيرِ)) (فاطر: ۶)

ترجمه: [بيشكه چيګ شيطان ستاسيګ دشګمن دی پس تاسيګ هم ونيسئ دی (خپل) دشګمن بيشكه هم دا خبره ده چيګ بولي شيطان ألة خپله (ځګای د هلاك ته) د پاره د ديګ چيګ شي دوی له ملګګرو د دوزخ (په آخرت كيګ)].

دا چيګ الله تعالی امر کړيدی چيګ شيطان بايد دشګمن وبلل شي دشګمني ورسره وشي، دا پديګ دلالت کوي چيګ بايد د هغه خلاف مبارزه او جهاد كيګ تر وسه کوشش وشي، او پديګ ترتيب سره ويلی شو چيګ بنده مکلف دی له خپلو دری واړو دشګمنانو سره جګګړه وکړي، همدا د بنده لپاره ازموينه ده، بنده ته ځګواك او قوت ورکړل شويدی او يوه ألة په بليګ سره ازمويل کيږي، يوه ألة د بليګ لپاره ابتلاء كګرځګول شويګ، الله تعالی خپلو بندګګانو ته غوږونه، سترګګيګ، عقلونه او ځګواك ورکړيدی، کتابونه ييګ ورباندیګ نازل او رسولان (ع) ييګ ورته راليږلي دي، په پرښګتو سره ييګ د هغوی مرسته کړيده، او هغه څګه ييګ ورښګوولي دي او د هغه څګه امر ييګ ورته کړيدی چيګ په هغه سره د دشګمن په خلاف جګګړه كيګ تر ټګولو لويه مرسته حاصلولی شي، او دا خبر ييګ ورکړيدی که دوی دا لارښګوونيګ عملي کړي، نو تل به پر دشګمن برلاسي وي، دشګمن که پر دوی غلبه مومي نو سبب به ييګ د الهي اوامرو نه عملي کول وي، خو بيا هم الله تعالی بندګګان نا اميدۀ ته نه سپاري، بلکه امر ورته کوي چيګ ناهيلي نه شي، تل بايد هڅګه وکړي په استقامت سره خپل تګپونه تګګور کړي، پټګۀ پريګ کيږدي، په صبر او حوصليګ سره د دشګمن مقابليګ ته ملا وتړي، د جهاد أګګر ته کوز شي، او بندګګانو ته ييګ

اعلان کؤيدی چيګ الله تعالی له پرهيزکګارانو، نيکانو، صابرانو او مؤمنانو سره مل دی، او له مؤمنو بندکګانو نه داسيګ دفاع کوي چيګ هغوی پخپله هومره له حګانونو خګخه دفاع نه شي کوليګ الله ييګ پداسيګ وخت کيګ مرسته کوي چيګ دوی د خپليګ دفاع توان له لاسه ورکؤي د دوی د بري راز الهي مدد او دفاع ده، که الهي مرسته نه وي، نو دشګمنان به ييګ وخوري. الهي مرسته او دفاع د هر چا دايمان په اندازه وي، که ايمان پياوؤی وي، نو مرسته به هم زياته وي که چاته خير ورسيد د خدای شکر ديګ په حګای کؤي، حمد او ثنا ديګ ووايي او که له خير نه پرته بل خګه ور ورسيدل، نو يوازيګ حګان ديګ پؤ کؤي، ملامتي ييګ خپله ده.

الله تعالی بندکګانو ته امر کؤيدی چيګ د هغه په لار کيګ د حق جهاد وکؤي، په رشګتيا سره ديګ ور نه وويرياي، رشګتوني تقوی ديګ خپله کؤي، معصيت او کګناه ديګ نه کوي، اطاعت ديګ کوي، له الله تعالی نه د رشګتوني ويريګ غوشګتنه داده چيګ متابعت ييګ وشي، ذکر ييګ وشي، هير نشي، شکر ييګ وشي ناشکري ييګ ونکؤي حګکه نا شکري د کبر او د احسان نه منلو نشګه ده.

د الله تعالی په لار کيګ حق جهاد دا دی چيګ بنده له خپل نفس سره جهاد وکؤي، ژبه، زؤه او تګول غؤي ييګ الله تعالی ته تسليم او تابع وي، هر خګه ييګ د الله تعالی لپاره وي، د حګان لپاره ييګ نه وي، او له شيطان سره جهاد وکؤي، له شيطان سره جهاد داسيګ دی چيګ وعده ييګ دروغ وبلل شي، پيروی ييګ نه بلکه مخالفت ييګ وشي، حګکه شيطان د دروغجنو هيلو او اميدونو راوؤونکی دی ، په بدۀ امر او له نيکۀ، ايمان او اخلاقو نه نهی کوي. که بنده دا أول جهاد وکؤي له نفس او شيطان سره په جهاد کيګ بريالی شي، نو پديګ سره داسيګ حګواك او قوت تر لاسه کوي چيګ کوليګ شي له خارجي دشګمن سره په ژبه، زؤه، مال او توريګ سره مقابله او جهاد وکؤي او تر هغيګ ادامه ورکؤي چيګ د الله تعالی کلمه له هر خګه نه اوچته شي.

د حق جهاد په اؤه له صالحو سلفو نه مختلف اقوال او تعبيرونه را نقل شويدي، ابن عباس (رض) وايي: حق جهاد يعنيګ د جهاد په لار کيګ خپل تګول حګواك په کار اچول او د الله تعالی په دين کيګ د هيچا پروا نه ساتل. ابن المبارك وايي: حق جهاد يعنی له نفس او هوی سره مقابله کول.

هغه کسان سهوه شويدي، حقيقت ته ندي رسيدلي کوم چيګ کګمان کوي هغه دوه آيتونه منسوخ دي کوم چيګ د حق جهاد (حق جهاده) او رشګتونی تقوی (حق تقاته) يا ويريګ امر پکيګ شويدی، د دوی دليل دا دی چيګ پديګ آيتونو کيګ پداسيګ خګه امر شويدی چيګ بنده ييګ د تر سره کولو توان نه لري، خګوك کولی شي رشګتونی جهاد وکؤي او په پوره او رشګتونيګ توکګه له الله تعالی نه ويره ولري، خو واقعيت دا دی چيګ دا آيتونه منسوخ ندي، بلکه حق جهاد او حق تقوی هغه ده چيګ د بنده او د هغه د توان په اندازه وي، پديګ کيګ مقصد او مطلب د هر بنده د توان په اندازه دی، او له همديګ امله مکلف شوي بندکګان د حالاتو د بدلون او توپير له

امله سره بیل او یو له بل نه جدا دي، وګګورئ الله تعالی داسیګ فرمایي: ((وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ مِلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفِي هَذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيداً عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ فَأَقِيمُوا الصَّلاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ هُوَ مَوْلاكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلَى وَنِعْمَ النَّصِيرُ)) (الحج: ۷۸)

ترجمه: [او زیار (کوشش) کوئ په (لاره د جهاد، طاعت، او رضاء د) الله کیګ په حق د جهاد د هغه سره (چیګ ورته وؤ او لائق دی)، دغه (الله) غوره کؤي بیګ تاسیګ او نه بیګ دی کګرحګولی (نه بیګ دی ایشګی) پر تاسیګ په دین کیګ هیخګ حرج (مشقت او اشکال)، (متابعت وکؤئ د) دین د پلار خپل چیګ ابراهیم دی، دغه (الله) ونومولئ تاسیګ مسلمانان پخوا (له دغه قرآن خګخه په نورو آسماني کتابونو کیګ) او په دغه (قرآن) کیګ (هم) د پاره ددیګ چیګ شي رسول (ستاسیګ محمد) شاهد (شګوونکی) په تاسیګ (د تبلیغ خپل) او چیګ شئ تاسیګ (ایګ مسلمانانو شاهدان (شګوونکي) په نورو خلقو (د تبلیغ د نورو انبیاوٌ) نو قائموئ (سم اداء کوئ تاسیګ سره له تګولو حقوقو) لمونحګ او ورکوئ تاسیګ زکات او شګه تګینکګ ونیسئ تاسیګ (دین د) الله دغه (الله مالك دی ستاسیګ پس شګه مالك دی (الله) او شګه مرسته (مدد) کوونکی دی (الله).]

وګګوری الله تعالی فرمایي: هغه تاسیګ غوره کؤي یاست او هیخګ حرج بیګ نه دی درباندیګ ایشګیګ حرج یعنی مشکل او کؤاو، رسول الله (ص) فرمایي: ((بعثت بالحنفية السمحة: زه له آسانه حنفي (مستقیم) او آسان دین سره را استول شوی یم.)) د رسول الله (ص) شریعت په عقیده (توحید) او عمل دواؤو کیګ حنیف او آسان دی، الله تعالی خپلو بندګګانو ته د دوی په دین، روزة، بشګنیګ او مغفرت کیګ پراخي او آسانی کؤیده، الله تعالی د خپل کرم له مخیګ بندګګانو ته تر هغیګ پوریګ د توبیګ دروازه پرانیستیګ پریشګیګ ده تر خګو بیګ روح په جسد کی وي، د هریګ ګګناه لپاره بیګ کفاره تګاکلیګ ده، د هر حرام شي په مقابل کیګ بیګ حلال شی پیدا کؤي هر مشکل چیګ پر بنده د ازمویینیګ لپاره راولي، نو د هغه په بدل کیګ بیګ له هغه نه مخکیګ او له هغه نه وروسته یوه یوه آساني جوؤه او مقرره کؤیده، نو چیګ داسیګ ده خګنګګه امکان لري بندګګان پداسیګ خګه مکلف کؤي چیګ د کولو توان بیګ نلري؟!

فصل
د جهاد مرتبې

اوس دا خبره کوو چې جهاد څلور مرتبې يا اولونه لري:
۱- له نفس سره جهاد.
۲- له شيطان سره جهاد.
۳- له کفارو سره جهاد.
۴- له منافقينو سره جهاد.

لومړۍ- له نفس سره جهاد، دا هم څلور درجې لري:
۱. د هدايت او دين په زده کړې سره له نفس سره جهاد.
۲. له زده کړې وروسته په عمل سره د نفس خلاف جهاد.
۳. د هدايت لارې او احکامو ته د نورو رابلل، او که داسې ونکړي نو بيا به د هغو کسانو له ډلې څخه شمېرل کېږي چې د الله تعالى له خوا نازل شوي احکام پټوي.
۴. د دعوت او هدايت په لار کې د مشکلاتو تحمل او صبر ورباندې کول، دا ټول يوازې د الله تعالى لپاره کول.

بنده چې دا څلور مرتبې پوره کړي، نو بيا رباني شخصيت ورنه جوړ شي، علماء ټول پدې اتفاق لري چې هيڅ يو عالم تر هغې پورې رباني عالم نشي جوړيدلې تر څو يې حق پېژندلی، او عملي کړی نه وي، نورو ته يې ښوولی او نور يې ورته رابللي نه وي.

دوهمه مرتبه – له شيطان سره جهاد، دا دوې مرتبې لري: لومړۍ مرتبه يې دا ده چې د شيطان ټولې وسوسې رد کړي، دوهم دا چې د شيطان له خوا وړاندې شوي شهوتونه تر پښو لاندې کړي، رد يې کړي، بنده کولی شي په يقين سره د شيطان وسوسې رد کړي، د صبر په وسيله سره د شيطاني شهواتو څخه ځان ويلی او جرړې يې ايستلي شي، الله تعالى فرمايي:

((وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أَئِمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ)) (السجده: ۲۴)

ترجمه:[او ګرځولي وو مونږ ځينې له دوی نه امامان چې لاره به يې ښوډله (خلقو ته) په حکم زمونږ کله چې صبر وکړ دوی (په دين خپل) او وو دوی چې په آيتونو زمونږ (چې له انبياو د الله سره وو) يقين به يې کاوه.]

دريمه مرتبه: له کفارو او منافقانو سره جهاد- دا هم څلور مرتبې لري:
۱- په زړه، ۲- ژبه، ۳- مال ۴-او نفس سره جهاد. له کفارو سره له جهاد نه مراد په لاس او توريې

سره جهاد دی او له منافقینو سره له جهاد نه مراد زیاتره په ژبیګ سره جهاد دی.
خګلورمه مرتبه: له ظالمانو، بدعتیانو او بدکارانو سره جهاد، دا دریګ مرتبی لري: لومړی په لاس جهاد البته د توان په صورت کیګ، که د لاس توان ییګ نه درلود نو په ژبیګ سره او که دا ییګ هم نه شوی کولی نو په زړه سره.
دا ویګ د جهاد دیارلس درجیګ یا مرتبیګ، خګوك چیګ پداسیګ حالت کیګ ومري، چیګ جهاد ییګ نه وي کړی، او د جهاد نیت هم ورسره نه وي، هغه د نفاق له یویګ خګانګګیګ سره مړ شویدی، جهاد له هجرت نه پرته نه شي بشپړیدی، هجرت او جهاد له ایمان نه پرته ممکن ندی، او د الله تعالی د رحمت غوشګتونکي همدا دری شروط پوری کوي، الله تعالی فرمایي:
((إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَةَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ)) ((البقرة: ۲۱۸))
ترجمه: [بیشکه هغه کسان چیګ ایمان ییګ راوړی دی او هغه کسان چیګ هجرت ییګ کړی دی او جهاد ییګ کړی دی په لاره (دین) د پاك الله کیګ دغه کسان امید لري دوی د رحمت (مهربانة) د الله او الله شګه مغفرت کوونکی (د خطیاتو) پوره رحم لرونکی دی (د اجر او ثواب په زیاتوالي سره)].
او لکه خګرنګګه چیګ ایمان پر هر بنده فرض دی، همداسیګ دا همورباندیګ فرض ده چیګ دوه هجرتونه وکړي، لومړی هجرت په پوره اخلاص سره د الله تعالی لوري ته هجرت او دوهم هجرت د رسول الله (ص) د سنت په پیروي سره د هغه لوري ته هجرت، همدا راز دا هم فرض ده چیګ له نفس او شیطان سره جهاد وشي، دا تګول فرض عین دي، له کفارو او منافقانو سره جهاد فرض کفایي دی، یعنی که د امت یوه برخه دا فرض ادا کړي د نورو غاړه خلاصیږي.

فصل

د الله تعالی په وړاندیګ تر تګولو غوره مخلوق هغه دی چیګ د جهاد تګولیګ مرتبیګ پوره ادا کړي، او له همدیګ امله خاتم الانبیاء حضرت محمد (ص) د الله تعالی په وړاندیګ تر تګولو غوره او له تګولو نه د لوړیګ درجی درلودونکی دی، حګکه هغه (ص) د جهاد تګولیګ مرتبیګ په مکمله توګګه بشپړی کړی او د الله تعالی په لار کیګ ییګ حق جهاد کړی دی، د نبوت له پیل نه تر رحلت پوریګ ییګ جهاد ته ادامه ورکړیده، کله چیګ د نبوت په لومړیو کیګ دا الهي حکم ورباندیګ نازل شو:

((يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ (١) قُمْ فَأَنذِرْ (٢) وَرَبَّكَ فَكَبِّرْ(٣)وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ (۴)) (المدثر: ١-۴)

ترجمه: [ای په جامه کېګ نغښګتونکيه (له هيبته د وحي) پورته شه! (له ځګايه د خوبه خپله) نو وويروه (خلق له عذابه د الله که ايمان رانه وړي)، او رب خپل پس په لويی سره يادوه، او کالي (جاميګ) خپل پس پاك وساته ! (له پليتة نه لکه چيګ ځګان ديګ پاك ساتيګ)].

په همديګ حکم سره رسول الله (ص) د الله تعالی دين ته د بلنيګ لپاره متګيګ راونغښګتلی، په مکمله توګګه بيګ خپله دنده اجراء کوه، شپه او ورځګ، په پټګه او ښګکاره بيګ د الله تعالی لوري ته دعوت کاوه، او کله چيګ دا آيت ورباندېګ نازل: ((فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنْ الْمُشْرِكِينَ)) (الحجر: ۹۴)

ترجمه: [نو ښګکاره (او په جهر کوه ايګ محمده!) هغه چي ته مامور يی پريګ او مخ واوړوه له مشرکانو ځګخه (او مه کوه هيځګ التفات او پروا د دوی ويلو ته)].

فورا بيګ د الله تعالی امر او دين اعلان کړ، او پديګ لاره کېګ بيګ د هيڅا پروا نه ساتله تګول بيګ واوه وو که زاوه، آزاد وو که غلامان، نارينه وو که ښګځګيګ، پيريان وو که انسانان تګول بيګ په ښګکاره اسلام ته راوبلل، د مشرکانو باطل خدايان او باطل دين بيګ وغانده، په دلايلو سره بيګ د هغوی بطلان ورته بيان کړ، نو پديګ سره د خپل مشرك قوم ظلم او زياتی ورباندېګ زيات شو، پر رسول الله (ص) او ملګګرو بيګ فشار له حده زيات شو، او همدا د مخلوق په اوه د الله تعالی سنت دی، قرآنکريم رسول (ص) او پيروانو ته بيګ تسکين او تسلي ورکوي فرمايي: ((مَا يُقَالُ لَكَ إِلاَّ مَا قَدْ قِيلَ لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ أَلِيمٍ)) ((فصلت:۴۳))

ترجمه: [نه ويل کيږي تاته (ايګ محمده!) مګګر (هم هغسيګ) وينا چيګ په تحقيق ويليګ شويګ وه د پاره د هغو رسولانو چيګ له تا نه مخکيګ تير شوي دي، بيشکه رب ستا خامخا خګښګتن (مالك) د مغفرت دی (مومنانو لره) او خګښګتن (مالك) د عذاب دردناك دی (کافرانو لره).]

الله تعالی فرمايي: ((وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوّاً شَيَاطِينَ الإِنسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ زُخْرُفَ الْقَوْلِ غُرُوراً وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ)) (الانعام: ۱۱۲)

ترجمه: [او هم داسيګ ګګرځګولی (پيدا کړی) وْمونږ هر نبي ته دښګمن شيطانان د انس (انسانانو) او د جن (پيريانو) ورښګوول به (او وسوسه به بيګ اچوله) ځګينو د دوی ځګينو (نورو) ته ښګائسته کړی شويګ خبريګ د پاره د غلولو او که اراده فرمائليګ وی رب ستا نو نه به وو کړي دوی دا (کارونه چی د زخرف وحي او غرور دی) پس پريږده دوی او هغه چی دوی له ځګانه دروغ جوړوي

(چې کفر دی)].
الله تعالی په بل آيت کې فرمايي: ((كَذَٰلِكَ مَا أَتَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا قَالُوا سَاحِرٌ أَوْ مَجْنُونٌ (۵۲) أَتَوَاصَوْا بِهِ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَاغُونَ)) (الذاريات: ۵۲-۵۳).
ترجمه: [هم داسې (چې وايي تاته قوم د تا ساحر، مجنون) نه دی راغلی هغو کسانو ته پخوا له دوی څخه هیڅ رسول مګر خو ویل هغوی چې (دی) ساحر (کوډګر) دی یا مجنون (لیونی) دی، آیا وصیت کړی دی دوی ته په دې خبرې سره (نه) بلکه هم دوی دي قوم سرکشان.]
پدې أول مبارکو آیتونو سره الله تعالی خپل رسول الله (ص) ته تسلي ورکوله او داییې ورته څرګندونه کړه چې دا د رسولانو (ع) په رابطه د الله تعالی سنت دی او د الله تعالی ټګول رسولان (ع) پدې لار کې ځورېدلي او کړېدلي دي، همدا راز الله تعالی د رسول الله (ص) اصحابو او امت ته هم تسلي ورکوي ورته فرمايي:
((أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ)) (آل عمران: ۱۴۲)
ترجمه: [(بلکه) آیا ګمان کوئ تاسې (ای تښتېدونکو په احد کې) د دې چې ننه به وځئ جنت ته حال دا چې معلوم کړي به نه وي الله (په علم الظهور سره هم) هغه کسان چې جهاد یې کړی دی له تاسې څخه او (نه وي په علم الظهور سره) معلوم کړی (الله) صابران (ثابتان په سختیو کې)].
اوفرمایي:
((الم (۱) أَحَسِبَ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ)) د الله تعالی تر دې قول پورې:((أو ليس الله بأعلم بمافي صدور العالمين)) (العنكبوت: ۱-۲).
ترجمه:[آیا ګمان کوي دا خلق د دې چې پرې به شګودې شي دوی (په) هم دې قدر چې ووايي دوی چې ایمان راوړی دی مونږ حال دا چې دوی به ونه ازمویل شي.... او آیا الله تعالی د عالمیانو په زړونو عالم ندی (بلکه شګه عالم دی)].
بنده دې پدې مبارکو آیتونو او ورکې پرتو حکمتونو، پندونو او درسونو کې غور وکړي، هر قوم ته چې د الله تعالی له خوا رسول الله (ع) راولیږل شي، نو د خلکو دریځ به داسې وي چې ځینې به یې وايي: آمنا، مونږ ایمان راوړی، او ځینې نور به ایمان رانه وړي منفي دریځ به غوره کړي، په شر او فساد به قایم شي، څوک چې ایمان راوړي د نبي (ع) بلنې ته مثبت ځواب ووايي، الله تعالی به همدا أله خلك آزمايي، ازموینه به ورباندې راولي تر څو رشتوني او دروغجن سره بېل کړي او هغه چې ایمان رانه وړي، منفي دریځ ونیسي، نو

هغوی ديګ دا ګګمان نه کوي چيګ له الله تعالی نه خلاص شوي، نه داسيګ نده، هغوی به حتما د خپل کفر سزا ګګالي.

پر رسولانو (ع) ايمان راوۉونکي د الله او رسولانو (ع) د دشګمنانو له دشګمنة سره مخ کيږي، د هغوی له خوا ظلم او زياتی ورسره کيږي، او هغه کسان چيګ د رسولانو (ع) اطاعت ونکۉي، نو هغوی به په دنيا او آخرت کيګ خپله جزا او سزا ويني.

مطلب دا چيګ هر بنده مومن وي که کافر يو أول تکليف او کۉاو کګالي، له يوه مشکل سره به مخامخ کيږي خو فرق دا دی چيګ مومن په پيل کيګ له کۉاوونو سره مخ کيږي، د ژوند پيل ييګ له ستونزو سره مل وي، خو وروستة پايله ييګ په دنيا او آخرت کيګ نيکمرغه وي خو کافر او له حق نه منکر د مومن په خلاف په پيل کيګ له يو أول لذت او آرامة نه برخمن وي، خو دا خوند او آرامي ييګ أيره لنأه وي او أير ژر په هميشني درد او غم بدليږي. له امام شافعي (رح) نه پوشګتنه وشوه چيګ د بنده لپاره کوم حالت غوره دی دا ورته شګه ده چيګ و آزمويل شي او که نه دا ورته شګه ده چيګ واك او تمکين ورکۉل شي؟ ده په حګواب کيګ وفرمايل: بنده ته له ازميشګت نه مخکيګ تمکين او يا واك نه ورکول کيږي، الله تعالی خپل اولو العزم رسولان (ع) ازمويلي دي، کله ييګ چيګ په ازميشګت کيګ صبر کۉيدی، نو الله تعالی قدرت ورکۉی، پديګ اساس هيخګوك ديګ حګان له درد او غم نه په امن نه شميري، خو داده چيګ د درد خاوندان د عقلونو له پلوه يو له بل سره توپير لري، تر ټګولو هوشګيار او زيات عاقل هغه دی چيګ لوی او هميشنی غم د موقتي او واۉه غم، درد په بدل کيګ خرخګ کۉي، او تر ټګولو زيات جاهل هغه دی چيګ په وۉوکي او موقتي درد، غم سره لوی او هميشنی درد، او غم، واخلي که خګوك سوال وکۉي چيګ دا خګنګګه امکان لري عاقل انسان دا أول سودا وکۉي لوی غم په واۉه سره واخلي؟ دديګ سوال په حګواب کيګ ويل شوي چيګ د وۉوکي او موقتي درد په لوی او هميشني درد خرخګولو تر شا د حاضر او راتلونکي مساله ده، د لاس په لاس او مامله خبره ده يو په اصطلاح نقد او بل قرض دی، او بشري نفس په طبيعي توګګه نقد او عاجل خوشګوي، الله تعالی فرمايي: ((كَلاَّ بَلْ تُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ (٢٠) وَتَذَرُونَ الآخِرَةَ)) ((القيامه: ٢٠-٢١))

ترجمه: [نه دی داسيګ (لکه چی انکار کوي کفار له بعثه) بلکه خوشګوئ تاسيګ حګغليدونکی (ژر فاني کيدونکيګ دنيا) او پريږدی تاسيګ آخرت (چی باقي او وروسته راتلونکی دی او د هغه د پاره هيخګ عمل نه کوئ)].

((إِنَّ هَؤُلاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَيَذَرُونَ وَرَاءَهُمْ يَوْماً ثَقِيلاً)) (الانسان:٢٧).

ترجمه: [بيشکه دا (خلق چيګ کفار دي) خوشګوي ژر تيريدونکی (دنيا) او پريږدي وروسته له حګانه ورحګ سخته (د عقبی چيګ د هغه د پاره خګه تياری او عمل نه کوي).]

هر خگوك دا أول عمل كوي او له همديگ حالت سره مخ كيږي، انسان بايد له نورو سره كگأ ژوند وكؤي، او طبيعي ده چيگ نور خلك داسيگ غوشگتنيگ ورنه لري چيگ بايد هغه ورسره موافقه وكؤي، كه خگوك د خلكو غوشگتنيگ نه مني، نو هغوی به مخالفت ورسره كوي، په تكليفوي او حگوروي به ييگ، خو كه د هغوی غوشگتنيگ ومني هم او موافقه ورسره وكؤي، نو بيا به هم يا د هغوی او يا نورو كسانو له لاسه درد او مشكل كگالي، مشكل حتمي دی، دديگ مثال لكه د هغه ديندار او متقي شخص دی چيگ له بدكارانو او فاسدانو خلكو سره يو حگای ژوند كوي، خو دا فاسقان داسيگ وي چيگ تر هغيگ پوريگ بد كارونه نه شي كولی تر خگو چيگ دديگ ديندار شخص موافقه ورسره نه وي او يا كم تركمه هغه مانع واقع نه شي، كه دا ديندار شخص سكوت اختيار كؤي، د دوی د فساد مانع نه شي، نو په لومؤي سر كيگ به د دوی له شره خوندي وي، خو أير ژر به ييگ حالت بدل شي او د دوی له لوري به زياتی ورسره شروع شي، يا به ييگ توهينوي او يا به دومره تكليف ورسوي چيگ كه د دوی د فساد مخنيوی او مخالفت ييگ كؤی وای، نو دومره تكليف به ييگ نه وای ليدلی، او كه فرضا دديگ فاسد قوم له اهانت او تكليف نه په امن پاتی شي نوخوامخاه به د نورو خلكو له خوا تكليف ويني.

نو تر تگولو غوره او مناسبه دا ده چيگ د عائشيگ (رض) هغه قول عملي شي چيگ معاويه (رض) ته ييگ ويلي او داسيگ ييگ ورته فرمايلي وو: (چاچيگ د خلكو په غصيگ، ناراضه كولو او ناخوشگة سره الله تعالی راضي كؤ، الله تعالی ورته كافي دی د خلكو له تكليف او احتياج نه به ييگ وساتي او كه چا د خلكو په خوشگة او راضي كولو سره الله تعالی ناراضه كؤ، نو خلك به د الله تعالی په وؤانديگ د هغه هيخگ په درد ونشي خوؤلی).

كه خگوك نؤة ته نظر وكؤي نو دا أول حالات به أير ووينى ، أير كسان داسيگ دي چيگ له سزا او تكليف نه د نجات په خاطر له واكمنو او بدعتيانو سره مرسته كوي، خو الله تعالی چيگ خگوك د نفس له شره وساتي، هغه هيخگكله په ناروا كيگ د چا مرسته او موافقه نه كوي، د ظالمانو د تيري په وؤاند صبر كوي او په همديگ سره ييگ د دنيا او آخرت كاميابي به برخه شي، لكه چيگ رسولانو (ع) او د دوی رشگتونو پيروانو او علماوو په همديگ سره د آخرت او دنيا كاميابي كگتگلی ده.

نو خگرنكگه چيگ كؤاو، درد او غم د بنده لپاره حتمي دی، الله تعالی هغو كسانو ته تسلي وركوي چيگ له لوی، هميشني او دايمي درد او غم نه د نجات پخاطر ييگ وؤوكی او موقتی درد او غم غوره كؤيدی، الله تعالی فرمايي: ((مَنْ كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ اللَّهِ فَإِنَّ أَجَلَ اللَّهِ لَآتٍ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ)) (العنكبوت: ٥)

ترجمه: [هر خگوك چيگ وي چی اميد لري دی د ملاقات د الله (په جنت كيگ) پس بيشكه اجل نيتگه د (ملاقات د) الله خامخا راتلونكيگ ده (نو شگايي چيگ ورته تيار شي) او هم دی شگه

اوریدونکی دی (د تگولو اقوالو) شگه عالم دی (پر تگولو احوالو)].
الله تعالی ددیگ وؤوکي او موقتي درد د ختمیدو لپاره نیتگه هم تگاکلیگ ده چیگ هغه له الله تعالی سره د ملاقات ورحگ ده، بیا به بنده د هغه درد په بدل کیگ ستر نعمت وکگوري کوم چیگ د الله تعالی د لقاء او دیدار پخاطر ییگ کگاللی دی، الله تعالی خپل بنده ته د عاجل او موقتي درد د تحمل لپاره تسلي ورکوي او د خپل دیدار هیله ییگ په زؤه کیگ زرغونوي کیدای شي د الله تعالی د دیدار او لقاء شوق او هیله ددیگ سبب شي چیگ موقتي او عاجل درد هیخگ حس نکؤي، همدا وجه ده چیگ رسول الله (ص) له خپل رب نه د هغه د دیدار د شوق سوال کؤیدی، د الله تعالی د دیدار شوق تر تگولو ستر نعمت دی خو دا لوی نعمت هسیگ او په تشه نشي تر لاسه کیدلی، بلکه ددیگ لوی نعمت د تر لاسه کولو لپاره یو شمیر اقوال او اعمال ضروري دي، الله تعالی د تگولو دیگ اقوالو اوریدونکی او په تگولو دیگ شان اعمالو عالم او خبردار دی، او همغه پدیگ شگه خبر دی چیگ خگوك ددیگ ستر نعمت وؤتیا لري، الله تعالی فرمایي:

((وَكَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِيَقُولُوا أَهَؤُلَاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ)) ((الانعام: ٥٣))

ترجمه: [او (لکه چی ازمویلي مو وو سابقه امم په اختلاف د احوالو د دوی) هم دا رنگگه ازمویلي دی مونږ حگینی (غنیان) د دی امت په حگینو (نورو فقیرانو) له پاره د دی چی وواییگ (دا غنیان) آیا هم دا (خواران) فضل کؤی دی الله پر دوی په منحگ زمونږ کیگ (په هدایت سره) آیا نه دی الله شگه عالم په شکر کوونکو په نعمت د اسلام بلکه دی، نو حگکه تفضلاً احسان پری کوي)].
که بنده له کوم نعمت نه محرومیږي نو همدا آیت دیگ تلاوت کوي.
ورپسیگ الله تعالی مؤمنانو ته په نورو الفاظو سره تسلي ورکؤیده او دا ییگ ورته بیان کؤیده چیگ د دوی د جهاد کگتگه همدوی ته رسیږي، الله تعالی له تگولو عالمیانو نه مستغني او بیگ نیاز دی، او الله تعالی خپل بندکگان د جهاد له برکته د صالحانو په ألة کیگ شاملوي. الله تعالی د هغو کسانو حالت هم تصویر کؤیدی کوم چیگ بیگ دلیله او په پتگو سترکگو ایمان راوؤي، ایمان ییگ په زؤه کیگ پوخ شوي نه وي د خولی او آسانة ایمان وي دا أول کسان موقتي او حتمي درد او غم ته د هغه الهي عذاب او درد په شان کگوري کوم چیگ مؤمنان د ایمان له برکته ورنه ژغورل شویدي، کله چیگ الله تعالی خپل پوحگ (مؤمنان) برلاسي کؤي، نو همغه په پتگو سترکگو ایمان راوؤونکی وایي، زه خو له تاسیگ سره وم، خو الله تعالی په هغه نفاق شگه خبر دی چیگ ده په خپله سینه کیگ پتگ کؤیدی.
پایله دا چیگ الله تعالی د خپل حکمت لپاره دا غوشگتي چیگ تگول انسانان و ازمویل شي او په همدیگ ازمیشگت سره پاك له ناپاك نه بیل کؤي، حگکه نفس اصلا جاهل او ظالم دی د جهل او

ظلم له امله خباثت او ناپاکي ورته پيدا کيږي او همدا ناپاکي ديته ضرورت لري چيگ بايد پاکه او ومينځگل شي، ځگوك که په دنيا کيگ له ديگ خباثت نه پاك شو، نو ښگه، او که نه نو د جهنم اور به ييگ پاکوي او کله چيگ بنده لديگ ناپاکۀ نه پاك شو، نو جنت ته د داخليدو اجازه ورته کيږي.

فصل
د رسول (ص) دعوت او د اصحابو (رض) اجابت

رسول الله (ص) چيگ د الله تعالى دين ته بلنه پيل کوؤه، د مختلفو قبايلو افرادو ييگ بلنه ومنله، او دديگ مؤمنى أليگ په سر کيگ د امت صديق ابوبکر (رض) وُ، هغه له تگولو نه مخکيگ د رسول الله (ص) دعوت قبول کؤ، مرسته ييگ ورسره وکؤه او ورسره ييگ د الله تعالى لوري بلنه شروع کؤه، او د همده (ابوبکر (رض) په بلنيگ سره عثمان، طلحه او سعد (رض) په اسلام مشرف شول.
د رسول الله (ص) بلنيگ ته د امت د ښگځگينه برخيگ صديقيگ حضرت خديجيگ (رض) هم تر تگولو د مخه لبيك ووايه، او د رسول الله (ص) سره د صداقت شرط ييگ پوره کؤ، رسول الله (ص) د وحي له نزول نه وروسته ورته وفرمايل: (زه پخپل ځگان وويريدم) خديجه (رض) په ځگواب کيگ ورته وايي: زيريگ ميگ درباندیگ، خوشاله اوسه، قسم دى چيگ الله تعالى به تا سپك نکؤي، بيا ييگ هغه صفات ورته بيان کؤل چيگ هر ځگوك ييگ درلودونکي وي، الله تعالى به ييگ رسوا او سپك نکؤي. خديجه (رض) د خپل فطرت او عقل په زور او قوت سره پديگ پوه وه چيگ نيك اعمال او نيك اخلاق د الله تعالى د خوشگۀ، کرم او عزت سبب کيږي، او خداى تعالى د صالح عمل او نيك خوى درلودونکى نه سپکوي.
خديجه (رض) د همديگ خوى، عقل او پاك فطرت له امله د ديگ وؤ وه چيگ الله تعالى د جبريل (ع) او محمد (ص) په ذريعه سلام ورته راواستوي.
علي (رض) چيگ لا اته کلن وُ، د ايمان لوري ته ودانگگل، په اسلام مشرف شو هغه وخت ييگ کفالت د رسول الله (ص) په غاؤه وُ ځگکه چيگ پلار ييگ ابو طالب له اقتصادي ستونزو سره مخ وُ.
زيد بن حارثه (رض) چيگ د رسول الله (ص) محبوب وُ هم په ايمان مشرف شو، نوموؤى د خديجيگ (رض) غلام وُ چيگ رسول الله (ص) ته ييگ وباښگه پلار او تره ييگ د رسول الله (ص) حضور ته راغلل چيگ خپل زوى د فدييگ په بدل کيگ ورنه آزاد کؤي، دوى چيگ خپل وؤانديز رسول الله (ص) ته ورساوه هغه ورته وفرمايل: زه بل ځگه وايم، دوى وويل هغه ځگه دي؟ ده ورته وفرمايل: زه زيد راغواؤم او اختيار ورکوم چيگ تاسيگ غوره کوي او درسره ځگي او که ما ته ترجيح راکوي او راسره پاتيگ کيږي، که زه ييگ غوره کؤم، نو زه بيا هيچاته پر هغه کس باندیگ ترجيح نه ورکوم،

کوم چيگ زه ييگ غوره کؤی یم، د زید پلار او تره وویل: أيره د عدل او انصاف خبره دیگ وکؤه، زید ییگ راوغوشگت او اختیار ییگ ورکؤ، زید (رض) وویل: زه هیچا ته پر رسول الله (ص) باندیگ ترجیح نه ورکوم، پلار او تره ییگ ورته وویل: خوار شیگ، ایگ زیده! غلامة ته پر آزادة ترجیح ورکویگ؟ زید وویل: هو، ما لدیگ شخص نه داسیگ خگه لیدلي چیگ هیچا ته به ور باندیگ ترجیح ورنکؤم، رسول الله (ص) چیگ د زید دا دریحگ ولید، نو حرم ته ییگ بوت او اعلان ییگ وکؤ: خبر اوسئ شاهدان اوسئ چیگ زید زما زوی دی، زما میراث به وؤي او زه به ییگ میراث وؤم، پلار او تره ییگ چیگ دا حالت ولید او دا اعلان ییگ واورید، نو أير خوشاله شول او خپل کور ته ستانه شول ، لدینه وروسته زید د محمد (ص) زوی بلل کیده تر خگو اسلام راغی او الله تعالی دا آیت نازل کؤ: ((ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ فَإِنْ لَمْ تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ وَلَكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُوراً رَحِيماً)) ((الاحزاب: ٥))

ترجمه: [وبولئ تاسیگ دغه (ادعیاء) پلرونو د دوی ته دغه (نسبت د دوی پلرونو د دوی ته) أير برابر (او غوره) دی په نزد د الله پس که نه پیژنئ تاسیگ (ایگ مؤمنانو!) پلرونه د دوی پس دوی ورونگه ستاسیگ دي په دین کیگ او دوستان ستاسیگ دي (په دین کیگ) او نشته پر تاسیگ (هیخگ) کگناه په هغه شي کیگ چیگ خطا شوي ییگ تاسیگ پکیگ (لکه چیگ وایی زید بن محمد) و لیکن شته کگناه په هغه شي کیگ چیگ قصد ییگ وکؤي زؤونه ستاسیگ او دی الله شگه بشگونکی د(خطیاتو) أير رحم لرونکی (د اجر او ثواب په انعام سره).]

لدینه وروسته بیرته زید بن حارثه وبلل شو. معمر له زهري نه روایت کوي: زه داسیگ خگوك نه پیژنم چیگ له زید نه مخکیگ په اسلام مشرف شوی وي.

ورقه بن نوفل هم اسلام راوؤ، په ترمذي کیگ په نقل شوی یوه حدیث کیگ راغلي: رسول الله (ص) ورقه بن نوفل په شگه حالت په خوب لیدلی و.

پدیگ ترتیب سره یو، یو کس په اسلام مشرفیده، قریشو خگه سخت غبرکگون نه شگود تر خگو چیگ مسلمانانو د دوی باطل دین او باطل معبودان وغندل، وییگ کنحگل، حقیقت ییگ خلکو ته وروشگود پدیگ سره مشرکانو غبرکگون وشگود، د رسول الله (ص) او اصحابو (رض) سره ییگ دشگمني اعلان کؤه، الله تعالی د ابو طالب په ذریعه د خپل رسول (ص) ساتنه وکؤه، حگکه ابو طالب یو شریف او منلی شخصیت وٌ، او د احکم الحاکمین د بیگ شمیره حکمتونو له مخیگ ابو طالب د خپل قوم په دین باقي پاتي شو، او پدیگ کیگ أيریگ شگیگگنگیگ اودرسونه وو چیگ خگوك غور پکیگ وکؤي پریگ پوهیدلی شي. د رسول الله (ص) حمایت ابو طالب کاوه، او هغه اصحاب (رض) چیگ د قوم او قبیلیگ درلودونکي وو، د هغویگ لپاره هم خپل قومونه

کګتګور ثابت شول، قومونو بیګ حمایت وکؤ، خو نور چیګ خګوك بیګ نه درلودل تر أیر ظلم لاندیګ راغلل. د هغو کسانو له جملیګ نه چیګ د مشرکانو تر ظالمانه کګوزارونو لاندیګ وو، یو هم عمار بن یاسر، مور او کورنة بیګ وه، دوی د الله تعالی په لار کیګ تعذیبدل ، رسول الله (ص) به چیګ ورباندیګ تیریده او دوی به حګورول کیدل، نو ورته فرمایل به بیګ: (د یاسر کورنة! صبر کوئ، ستاسیګ حګای جنت دی). لدیګ ألیګ نه بل مؤمن شخص بلال (رض) وٌ چیګ د الله تعالی د دین په لار کیګ أیر وحګورول شو، د اسلام پخاطر کفارو تعذیباوه او د الله تعالی د دین پخاطر ده ته خپل ژوند او نفس بیګ ارزشګته شګکاریدل، هر خګومره به بیګ چیګ عذاب زیات شو ده به ویل: احد ، احد ، الله یو دی، الله یو دی، ورقه بن نوفل ورباندیګ تیریده ورته ویل به بیګ : ایګ بلاله! قسم دی چی الله یو دی، ایګ خلکو! که تاسیګ هغه (بلال) وواژه، نو زه به ویر او ماتم پریګ کوم، او خپل دوست به بیګ نیسم.
کله چیګ پر مسلمانانو د مشرکانو عذاب او فشار أیر زیات شو، او یو شمیر د سخت فشار او عذاب له امله په امتحان کیګ ناکام شول، نو الله تعالی حبشیګ ته د هجرت اجازه ورکؤه، مسلمانانو حبشیګ ته لومؤی هجرت وکؤ، پدیګ أله کیګ عثمان بن عفان او میرمن بیګ رقیه بنت رسول الله (ص) هم وو ، د دغو مهاجرینو شمیره دوولس نارینه او خګلور میرمنیګ وی، په پټګه له مکیګ نه روان شول، الله تعالی مرسته ورسره وکؤه او د سمندر ساحل ته له رسیدو سره سم دویګ کشګتة ورته برابریګ شویګ چیګ دوی پکیګ سواره شول، دا د بعثت د پنحګم کال د رجب په میاشت کیګ واقع شوی پیشګه ده، قریش چیګ خبر شول، ورپسیګ ووتل تر خګو ساحل ته ورسیدل، هلته بیګ هیخګوك و نه موندل مهاجرین له مخکیګ نه لدی حګایه وتلي وو. همغه مهاجرین په حبشه کیګ وو چیګ خبر ورغی مشرکانو له رسول الله (ص) سره خپله دشګمني پای ته رسولیګ ده، ددیګ خبر په اوریدو سره دوی بیرته مکیګ ته راستانه شول، دوی چیګ مکیګ ته رانژدیګ شول، یوازیګ د یوه ساعت مزل بیګ ترمنحګ وٌ، خبر شول چیګ هغه ورسیدلی خبر صحیح نه و بلکه د مشرکانو دشګمني او ظلمونه له پخوا نه نور هم زیات شویدي، نو حیران شول بیاییګ یو شمیر د حګینو کسانو په پناه کیګ مکیګ ته داخل شول، په همدیګ وار ابن مسعود (رض) هم بیرته راستون شو او په رسول الله (ص) چیګ لمونحګ بیګ کاوه سلام واچاوه، رسول الله (ص) د سلام حګواب ورنکؤ همدا روایت صحیح دی چیګ ابن اسحاق هم رانقل کؤیدی هغه وایي:
په حبشه کیګ مهاجرینو ته خبر ورسید چیګ د مکیګ خلك په اسلام مشرف شویدي، نو دوی بیرته راستانه شول خو کله چیګ مکیګ ته را لنأ شول په حقیقت پوه شول او ورته خګرګکنده شوه چیګ هغه خبر رشګتیا نه وٌ، او دا په حقیقت کیګ د قریشو تبلیغات و چیګ غوشګتل بیګ مسلمانان ورباندیګ دوکه کؤي. مهاجرین چیګ راستانه شول، نو یا په پټګه مکیګ ته داخل شول او یا بیګ له کوم شخص نه پناه تر لاسه کؤه، له هغو کسانو نه چیګ له حبشیګ نه راستانه شوي،

او بيا مدينې ته تر هجرت پورې همدلته مکه کې اوسيدلي دي يو هم عبدالله بن مسعود (رض) دی چې بيابيې مدينې ته هجرت کړی، په بدر او احد کې يې ګډون کړی دی.
او د زيد بن ارقم له خوا روايت شوی حديث چې وايي مونږ به په لمانځه کې خبرې کولې، او داسې ورنه ځرګندېږي چې په لمانځه کې له خبرو نه د ممانعت حکم په مدينه کې شوی، ددې حديث دوه ځوابونه کېدلی شي، لومړی دا چې په لمانځه کې له خبرو نه نهي په مکه کې شويده، وروسته يې په مدينه کې د جواز حکم شوی دی، چې ورپسې بيرته نهي ورڅخه شويده، دوهم ځواب يې دا دی چې زيد (رض) د اصحابو (رض) په منځ کې کشر و، ده او يو شمير نورو به د خپل عادت له مخې په لمانځه کې خبرې کولې، ځکه دوی ته به د نهي حکم نه و رسيدلی، او کله چې له حکم نه خبر شول، نو خبرې يې بندې کړې.
په هر حال کله چې له حبشې نه پر راستنو شويو او نورو مسلمانانو د قريشو ظلمونه له حده زيات شول خپلې کورنۍ يې ورباندې وبلوسيدلی، نو رسول الله (ص) د دوهم ځل لپاره حبشې ته د هجرت اجازه ورکړه، دوهم هجرت اير سخت و له قريشو نه يې اير ظلمونه وليدل او کله چې قريش له مهاجرينو سره د نجاشي له نيکه نه خبر شول نو اير زور يې ورکړ او سخت په غصه شول.
دا ځل حبشې ته د مهاجرينو شمېره ۸۳ نارينه که عمار بن ياسر هم ورسره وشميرل شي او (۱۹) ښځې وې، په ځينو روايتونو کې پدې دوهم هجرت کې هم د عثمان (رض) او يو شمير نورو هغو اصحابو نومونه ياد شوي دي کوم چې په بدر غزا کې يې برخه درلوده، نو دا روايت به د راوي غلطي او ګمان وي او يا دا چې له حبشې نه به يو شمير مهاجرين له بدر نه مخکې راستانه شوي وي، چې داسې وي، نو مهاجرين به دری ځله راستانه شوي وي، او له همدې کبله ابن سعد او نورو ويلي: په حبشه کې مهاجرينو چې مدينې منورې ته د رسول الله (ص) د هجرت خبر واوريد، نو (۳۳) نارينه او (۸) ميرمنې ستنی شوې، لدې جملې نه دوه کسان په مکه کې وفات شول اوه (۷) نور يې په مکه کې بندي شول او (۲۴) نورو يې په بدر کې ګډون درلود.
د هجرت د اووم کال د ربيع الاول په مياشت کې رسول الله (ص) د عمرو بن اميه (رض) په لاس نجاشي ته ليك واستاوه، د اسلام بلنه يې ورکړه، هغه يې بلنه قبوله کړه او په اسلام مشرف شو او ويې ويل که د تلو امکانات وای، نو حتما به د رسول الله (ص) حضور ته ورتلم. همدا راز رسول الله (ص) نجاشي ته دا هم ليکلي و چې ام حبيبه (رض) ورته په نکاح کړي، ام حبيبه چې له خپل خاوند عبيدالله بن جحش سره حبشې ته مهاجره شوی وه، همـلته يوازې اوسيدله ځکه خاوند يې مرتد او نصراني شوی و چې بيا نصراني مړ شو، نجاشي د رسول الله (ص) د امر مطابق ام

حبيبه (رض) ورته په نکاح کړه، او د رسول الله (رض) په نمايندګۀ يې خګلور سوه درهمه مهر ورکړ، خالد بن سعيد بن العاص د ام حبيبه (رض) د نکاح ولي (پلار) و.
رسول الله (ص) په همديګ ليك کيګ له نجاشي نه دا هم غوښګتي وو چيګ اصحاب (رض) ورته راوليږي د هغوی د انتقال وسايل ورته برابر کړي، هماغه وه چيګ نجاشي دويګ کشګتۀ ورته تياريګ کړي او تګول له عمرو بن اميه سره پداسيګ حال کيګ مدينيګ ته ستانه شول چيګ رسول الله (ص) په خيبر کيګ و او خيبر يېګ له يهودو نه پاك او فتح کړی و.
په ديګ ترتيب سره د ابن مسعود او زيد بن ارقم د حديثونو تر منحګ اشکال هم حليږي او هغه داسيګ چيګ په لمانحګه کيګ د خبرو د تحريم حکم په مدينه کيګ شوی دی، که وويل شي چيګ ابن اسحاق خو وايي: ابن مسعود له حبشيګ نه له راستنيدو وروسته په مکه کيګ اوسيده په حګواب کيګ ويل شويدي چيګ ابن مسعود (رض) هغه وخت کمه موده په مکه کيګ و بيا ژر حبشيګ ته مهاجر شو، همدا روايت صحيح دی، حګکه هغه په مکه کيګ داسيګ خګوك نه درلودل چيګ حمايت يېګ وکړي، او کيدای شي همدا زياتونه له ابن اسحاق نه پتګه پاتيګ وي، حګکه يېګ د راويانو نومونه ندي ذکر کړي او ابن سعد خپل روايت مطلب بن عبدالله حنطب ته راجع کړی او پديګ سره اشکال حل شو و الحمد لله.
ابن اسحاق پديګ هجرت کيګ د ابو موسی اشعري (رض) نوم هم ياد کړيدی، خو واقدي او نورو دا قول ندی تاييد کړی او ويلي يېګ دي چيګ دا شګکاره خبره چيګ له ده نه وؤوکيو کسانو ته معلومه ده خګنګګه له ابن اسحاق نه پتګه پاتيګ شويده، خو زه وايم چيګ داسيګ خګه خبره نده چيګ بايد له ابن اسحاق نه د تګيتګيګ درجيګ خلکو ته معلومه وی،بلکه حقيقت دا دی او د ابن اسحاق د وهم (ګګمان) سبب دا دی چيګ ابو موسی له يمن نه جعفر (رض) او ملګګرو ته يېګ ورغلی و' او بيا له همغه حګای نه يوحګای مدينيګ ته ستانه شوي وو، نو ابن اسحاق د ابو موسی دا تګګ يا سفر هجرت بللی، او داسيګ يېګ ندي ويلي چيګ ابو موسی اشعري (رض) له مکيګ نه حبشيګ ته هجرت کړی، نو په ابن اسحاق پوه نشته.

فصل
د مشرکانو ظلمونه او طائف ته د رسول (ص) سفر

مسلمانان له نجاشي سره په امن او آاآ اوسيدل، قريشو دا حالت نه شوی زغملی، عبدالله بن ابي ربيعه او عمرو بن العاص يېګ له أيرو سوغاتونو سره نجاشي ته وروليږل چيګ د مهاجرينو د ايستلو او دوی ته ورسپارلو خبره ورسره وکړي، د قريشو استازو حبشی ته له رسيدو سره سم د

نجاشي له درباريانو سره تماس ونيو ، هغوی ييګ هم د پاچا لپاره واسطه کړل، خو نجاشي پديګ شکل د دوی غوښګتنه و نه منله، نو دوی بل چل جوړ کړ، ورته وييګ ويل چيګ دا مسلمانان د عيسی (ع) په هکله عجيبه نظريه لري دوی عقيده لري چيګ عيسی (ع) بنده دی. نجاشي پديګ خبری سره مسلمانان راوبلل هغوی راغلل جعفر بن ابي طالب (رض) ييګ مشر او وياند وُ، کله ييګ چيګ د نجاشي دربار ته د داخليدو اراده وکړه، جعفر (رض) وويل: حزب الله درنه د داخليدو اجازه غواړي نجاشي خپل يوه درباري ته وويل: اجازه غوښګتونکي ته ووايه، چيګ خپله اجازه بيا تکرار کړي، هغه بيا تکرار کړه، کله چيګ ننوتل، نجاشي پوښګتنه ورنه وکړه تاسيګ د عيسی (ع) په هکله څګه وايئ؟ جعفر (رض) په ځګواب کيګ د مريم سورت (کهيعص) څګو لومړني آيتونه تلاوت کړل، نجاشي چيګ تلاوت واوريد ، له ځګمکيګ نه ييګ يو أکی پورته کړ او وييګ ويل: قسم دی چيګ عيسی (ع) لدينه چيګ تا وويل ددیګ أکي په اندازه هم توپير نه لري، بالکل همدا د عيسی (ع) صفت دی، درباريان وپخنيدل، پزيګ ييګ وپړسيدلی، نجاشي ورته وويل همدا د عيسی (ع) صفت دی، که تاسو هر څګو سړمی وپړسوئ، بيائيګ مسلمانانو ته وويل: ورځګی تاسيګ په امن ياستئ، ورپسيګ ييګ د قريشو استازو ته وويل: که د غره په اندازه سره زر هم راکړی دا خلك به درته ونه سپارم، بيايیګ امر وکړ چيګ د دوی سوغاتونه بيرته ورکړئ، پديګ ترتيب سره هغوی نيمه خوا مکيګ ته ستانه شول.

بيا حمزه (رض) او يوه أله نور په اسلام مشرف شول، قريشو چيګ وليدل د رسول الله (ص) د پيروانو شميره مخ په زياتيدو ده، قوت مومي، نو له رسول الله (ص) او مسلمانانو سره ييګ د پريکون پريکړه وکړه، تګولو قريشو اتفاق وکړ چيګ له بني هاشم او بني المطلب سره به نه راکړه، ورکړه، خرڅګول پيرودل کوي، نه به نکاح ورسره کوي، نه به ورسره خبريګ کوي، نه به ورسره کيني، تر څګو رسول الله (ص) دوی ته وسپاري.

دوی همدا پريکړه په يوه پاڼګه کيګ وليکله او همدا پاڼګه ييګ په کعبه شريفه کيګ وځګوړوله، دا پريکړه بغيض بن عامر بن هاشم وليکله، رسول الله (ص) ښګيريګ ورته وکړيګ، نو لاس ييګ شل شو، او له پريکړيګ نه وروسته د بنو هاشم او بنو المطلب له ابو لهب نه پرته تګول افراد مسلمان وو که کافر د ابي طالب خوړ يا شيليګ ته لاړل، هملته تګول کلا بند شول، ابو لهب له قريشو سره ودريد ، دا د بعثت د اووم کال خبره ده رسول الله (ص) او ملګګري ييګ تقريبا دری کاله کلا بند پاتيګ شول، أيريګ سختة ييګ وکګالليګ، تر ديګ چيګ د ماشومانو د ژړا آوازونه به ييګ له ليريګ اوريدل کيدل.

هملته د کلا بندة په دوران کيګ ابو طالب خپله مشهوره لامي قصيده وويله، د قريشو ځګنيګ افراد ددیګ ظالمانه پريکړيګ مخالف او ځګنيګ ورسره موافق وو ، مخالفينو ييګ د ماتولو هڅګيګ پيل کړی، په همديګ وخت کيګ الله تعالی خپل رسول الله (ص) ته د همغيګ صحيفيګ

يا پانګيګ په هکله خبر ورکؤ چيګ هغه وينه يا چنجي خوؤليګ ده، الله تعالى چنجى ورباند يګ مسلط کؤى او د الله تعالى له نوم پرته نور ييګ تګوليګ کلميګ خوؤليګ دي، رسول الله (ص) همدا خبره خپل تره ابو طالب ته واوروله، هغه لاؤ، قريشو ته ورغى، د پانګيګ خبره ييګ ورته وکؤه او ورته وييګ ويل که محمد (ص) دروغ ويلي و، نو هغه به درپرېږدم، او که رشګتونى و، نو تاسيګ به خپله پريکؤه بيرته اخلئ، قريشو وويل: د انصاف خبره ديګ وکؤه خو کله ييګ چيګ صحيفه وکتله تګول تګکي ييګ خوؤل شوي وو او د محمد (ص) خبره صحيح ثابته وه، نو د دوى کفر او ضد لاپسيګ زيات شو.

بالاخره دا تؤون مات شو، کلا بندي پاى ته ورسيده، محمد (ص) او ورسره نور کلا بند شوي خلك د ابو طالب له شيليګ نه راووتل. شپږ مياشتيګ وروسته ابو طالب وفات شو، ورپسيګ درى ورحګيګ وروسته خديجه (رض) هم وفات شوه، که څګه هم د دوى د وفات د نيتګيګ په هکله نور روايت هم شته. لدينه وروسته د قريشو د جاهلانو له خوا پر رسول الله (ص) ظلم او فشار زيات شو، رسول الله (ص) طائف ته لاؤ، تمه ييګ درلوده چيګ د هغه حګاى خلك به ييګ مرسته وکؤي، دعوت به ييګ ومني هغوى ييګ د الله تعالى دين ته راوبلل، خو هيچا ييګ بلنه قبوله نکؤه، هيخګوك ديته حاضر نه شول مرسته ييګ وکؤي، بلکه له نورو نه زياته ناروا ييګ ورسره وکؤه. پديګ سفر کيګ له رسول الله (ص) سره زيد بن حارثه (رض) هم ملګګرى وٌ، رسول الله (ص) هلته لس ورحګيګ پاتيګ شو، د هغه حګاى تګول مشران ييګ اسلام ته راوبلل، دعوت ييګ ورکؤ، خو أيره ناروا ييګ ورسره وکؤه، ورته وييګ ويل: زمونږ له سيميګ نه ووحګه، بيا ييګ خپل احمقان او بدماشان ورتوش کؤل، هغوى په دوو ليکو کيګ ورته ودريدل رسول الله (ص) چيګ د دوى په منحګ کيګ تيريده، همديګ احمقانو په تيږو ويشت، د رسول الله (ص) مبارکيګ پشګيګ وينيګ شوى، زيد به کوشش کاوه چيګ پخپل حګان سره تيږيګ ورنه منع کؤي چيګ هغه هم په سر سخت تګپي شو، پديګ ترتيب سره رسول الله (ص) أير خفه مکيګ ته ستون شو.

رسول الله (ص) چيګ د طائف د اوسيدونکو لديګ ناروا نه أير غمجن وٌ، د بيرته ستنيدو په وخت کيګ ييګ خپله مشهوره دعا وکؤه وييګ فرمايل: (ايګ خدايه! زه د خپليګ کمزورۀ او د خپلو امکاناتو د کموالي، د خلکو په وؤانديګ د خپل شان د تګيتګوالي او د هغوى د سپکيګ معامليګ نه شکايت درته کوم).

له همديګ دعا نه وروسته الله تعالى د غرونو پرشګته ورته راوليږله او ور نه وييګ غوشګتل که غواؤي نو دا دواؤه غرونه به د مکيګ پر اوسيدونکو را نسکور کؤي، رسول (ص) ورته وويل: نه، زه هيله لرم چيګ دديګ خلکو په اولاده کيګ داسيګ خګوك پيدا شي چيګ د الله تعالى عبادت وکؤي او شريك ورسره ونه نيسي. رسول الله (ص) چيګ د مکيګ په لار د نخله سيميګ ته ورسيد، د شپيګ لمونحګ ييګ کاوه چيګ الله تعالى يوه أله پيريان ورولیږل، هغوى د رسول الله (ص)

تلاوت واورېد خو دې ورباندې خبر نه و، تر څو پدې آيت سره الله تعالى خبر ورکړ:

((وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَراً مِنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنْصِتُوا فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا إِلَى قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ))(الاحقاف: ۲۹).

ترجمه: [او ياد کړه (هغه وخت اې محمده!) کله چې وګرځول مونږ تاته يو ټګولی له پېريانو څخه چې غوږ به يې ايښود قرآن ته پس کله چې حاضر شول دوی (دې قرآن ته) وويل دوی په منځ خپل کې چپ شئ تاسې اې پېريانو بيا کله چې تمام شو (د قرآن تلاوت) بيرته وګرځېدل قوم خپل ته وېرونکي (له عذابه که هم هغسې کافران پاتې شي)].

څو ورځې په نخله کې پاتې شو، زيد ورته وويل: اوس به څنګه مکې ته داخلېږې حال دا چې هغوی خو ته ورنه اېستلی يې؟ رسول الله (ص) ورته وفرمايل: زيده! الله تعالی به را ته لاره هواره کړي، الله د خپل دين مرسته کوي او خپل نبي (ص) ته حتما بری ورکوي. کله چې مکې ته ورسېد د خزاعه قبيلې يو تن يې مطعم بن عدي ته ولېږه او ورته ويې ويل: غواړم ستا په پناه کې مکې ته داخل شم، مطعم ورته وويل: صحيح ده، زه پناه درکوم، فورا يې خپل زامن او د قوم خلك راوغوښتل ورته ويې ويل خپلې وسلې را واخلئ او له بيت الله شريف سره ودرېږئ ما محمد (ص) ته پناه ورکړېده.

رسول الله (ص) له زيد سره يو ځای مکې ته داخل شو، مسجد حرام ته يې تشريف يووړ هلته مطعم پخپله آسپه ودرېد غږ يې وکړ: اې قريشو! خبر اوسئ ما محمد (ص) ته پناه ورکړه، هيڅوك دې زيان نه ورسوي.

رسول الله (ص) رکن ته لاړ، مسح يې کړ، دوه رکعته لمونځ يې ادا کړ او بيا پداسې حال کې خپل کور ته ننووت چې مطعم او زامن يې په وسلو سمبال شاوخوا ورسره روان وو.

فصل
اسراء او معراج

بيا د اسراء معجزه واقع شوه، رسول الله (ص) د صحيح روايت مطابق د شپې له مخې خو په ويښه او په بدن سره له مسجد حرام نه تر بيت مقدس پورې په براق سپور و، جبريل (ع) ورسره ملګری و، لاړ يا يووړل شو، هلته کوز شو، ټګولو نبيانو (ع) ورپسې لمونځ وکړ، يعنې محمد (ص) يې امامت وکړ، براق يې د مسجد اقصی د دروازې په يوه کړۀ پورې وتاړه، دا

هم ويل شوي چيگ رسول الله (ص) په بيت لحم كيگ له براق نه كوز شو، خو دا روايت هيخگ صحت نلري.
بيا په همديگ شپه كيگ له بيت مقدس نه د حگمكيگ آسمان ته پورته شو، هلته جبريل (ع) د داخليدو اجازه وغوشگتله، دواؤو ته دروازه پرانيستل شوه، هلته ييگ له آدم (ع) سره ملاقات وشو، سلام ييگ ورباندیگ واچاوه، آدم (ع) ييگ سلام عليك كؤ، هركلي ييگ ورته ووايه په نبوت ييگ اقرار وكؤ، الله تعالى هملته رسول الله (ص) ته د خپل امت د نيكانو ارواح د هغه شگة خوا او د بدكارانو ارواح ييگ چپيگ خوا ته وروشگودليگ. ورپسيگ دوهم آسمان ته وخيژول شو، هلته ييگ يحيى او عيسى (ع) وليدل بيا دريم آسمان ته پورته شو او له يوسف (ع) سره ييگ ملاقات وشو، بيا خگلورم آسمان ته لاؤ او هلته ييگ ادريس (ع) وليد، ورپسيگ پنحگم آسمان ته وخوت هلته ييگ هارون (ع) وليد، بيا شپږم آسمان ته وخيژول شو، هلته ييگ له موسى (ع) سره ملاقات وشو، رسول الله (ص) چيگ له موسى (ع) نه روان شو، هغه په ژؤا شو ورته وويل شول وليگ ژاؤيگ؟ موسى (ع) وويل حگكه ژاؤم چيگ له مانه وروسته داسيگ شخص په نبوت مشرف شوى چيگ د امت جنتيان به ييگ زما د امت له جنتيانو نه زيات وي، ورپسيگ محمد (ص) اووم آسمان ته پورته شو، هلته يگيگ له ابراهيم (ع) سره ملاقات وشو، بيا ورته سدره المنتهى راپورته شوه، بيا ورته بيت معمور وشگودل شوه، بيا د جبار خداى (ج) حضور ته وخيژول شو او أير ورلنأ شو، ان تر ديگ چيگ د دوو نيزو په اندازه يا له هغيگ هم ورلنأ وُ. الله تعالى خپل بنده ته وحي وكؤه، پنحگوس لمونحگونه ييگ ورباندیگ فرض كؤل، رسول الله (ص) بيرته راكوز شو، كله چيگ موسى (ع) ته ورسيد، پوشگتنه ييگ ورنه وكؤه، د خگه شي امر درته وشو؟ رسول الله (ص) په حگواب كيگ ورته وفرمايل: پنحگوس لمونحگونه راباندیگ فرض شول، موسى (ع) ورته وفرمايل: ستا امت دديگ فرض د ادا كولو توان نلري، ورشه او له خپل رب نه د تخفيف سوال وكؤه، رسول الله (ص) پداسيگ انداز كيگ جبريل (ع) ته وكتل لكه چيگ مشوره ورسره كوي، جبريل (ع) ورته وويل كه غواؤيگ لاؤ به شو، نو جبريل (ع) بيا د الله تعالى حضور ته وروست، په حگينو رواياتو كيگ راغلي چيگ الله تعالى لس لمونحگونه ورنه كم كؤل، بيا چيگ موسى (ع) ته ورسيد او خبر ييگ كؤ، هغه بيا ورته وويل: لاؤ شه او د خپل امت لپاره د تخفيف سوال وكؤه، محمد (ص) لاؤ او الله تعالى لس نور لمونحگونه ورنه كم كؤل پديگ ترتيب سره رسول الله (ص) د الله تعالى او موسى (ع) تر منحگ تله، راته تر خگو پنحگه لمونحگونه پاتيگ شول، موسى (ع) بيا هم د تخفيف د سوال خبره ورته وكؤه، خو رسول الله (ص) وفرمايل: نور ميگ له رب نه حياء راحگي، پديگ راضي او ورته تسليم يم، او كله چيگ له موسى (ع) نه ليرى شو يو آواز وشو چيگ: (ما خپل فرض وتگاكل او پر خپلو بندگگانو ميگ تخفيف وكؤ).
پديگ هكله چيگ آيا رسول الله (ص) په هغه شپه خپل رب ليدلى او كه نه، اصحاب (رض) مختلف

نظريات لري، له ابن عباس (رض) نه په صحيح روايت کيګ راغلي چيګ وايي رسول الله (ص) خپل پروردګګار (ج) ليدلى، او دا هم ورنه ثابته ده چيګ وايي: رسول الله (ص) خپل رب په زړه ليدلى دى، عائشه او ابن مسعود (رض) دديګ راييګ مخالفه رايه لري او وايي چيګ پديګ آيت کيګ :

((وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَى)) (النجم:١٣).

ترجمه: [او خامخا په تحقيق ليدلى وُ محمد هغه (جبريل) په راشګګته کيدلو کيګ بل ځګليګ].
هغوى وايي پديګ آيت کيګ ضمير جبريل (ع) ته راجع دى، په بل صحيح روايت کيګ راغلي چيګ ابوذر (رض) له رسول الله (ص) نه پوښګتنه وکړه چيګ آيا خپل رب ديګ ليدلى؟ رسول الله (ص) ورته وفرمايل: ((نور أنى أراه: الله تعالى نور دى، زه ييګ چيرته ليدلى شم)) يعنيګ زما او د هغه د ليدو تر منځګ نور حايل شوى وُ.
دارمي وايي چيګ اصحاب (رض) ټګول پديګ اتفاق لري چيګ رسول الله (ص) خپل رب ندى ليدلى.
شيخ الاسلام ابن تيميه وايي: د ابن عباس (رض) قول د نورو اصحابو (رض) له قول سره مخالفت نلري ځګکه (رآه بفواده) قول د نه ليدو له قول سره تضاد نلري، او بله دا چيګ له رسول الله (ص) نه ثابته ده چيګ فرمايلى ييګ دي: ((رأيت ربي تبارك و تعالى: ما ميګ خپل رب تبارك و تعالى ليدلى)، خو دا ليدل په مدينه منوره کيګ په خوب کيګ وو.
له همديګ امله امام احمد وايي: هو، رسول الله (ص) خپل رب ليدلى، ځګکه د انبياء (ع) روُيا حق دي، خو هغه دا ندي ويلي چيګ محمد (ص) خپل رب (ج) په ويښګه ليدلى، بلکه په يوه روايت کيګ ييګ ويلي: ليدلى ييګ دى او په بل روايت کيګ ييګ ويلي: په زړه سره ييګ ليدلى، او داسيګ روايت هم ورنه رانقل شويدى چيګ د ځګينو ملګګريو، له خوا ييګ دا تصريح پکيګ شوى چيګ رسول الله (ص) خپل رب د سر په سترګګو ليدلى، خو د امام احمد په صحيح رواياتو کيګ دا زياتونه نشته، او دا چيګ ابن عباس (رض) ويلي: (رآه بفؤاده مرتين) که هغه پديګ آيت استدلال کوي: ((مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَى)) (النجم: ١١)

ترجمه: [نه وُ ويلي دروغ زړه (د محمد) هغه (جبريل) چيګ ليدلى ييګ وُ (په سترګګو).]

او يا : ((وَلَقَدْ رَآهُ نَزْلَةً أُخْرَى)) (النجم: ١٣).

ترجمه: [او خامخا په تحقيق ليدلى وُ محمد هغه (جبريل) په راشګګته کيدلو کيګ بل ځګليګ].
او شګګاره همدا ده چيګ ابن عباس (رض) په همديګ آيتونو استدلال کړى، خو له رسول الله (ص) نه ثابته ده چيګ پديګ آيت کيګ له ليدل شوي نه مراد جبريل (ع) دى چيګ محمد (ص) دوه ځګله پخپل اصلي شکل کيګ ليدلى دى او د ابن عباس (رض) همدا قول د امام احمد دديګ قول لپاره

دلیل دی چې وايي رسول الله (ص) خپل رب د زړه په سترګو لیدلی.

او د الله تعالی دا قول: ((ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى)) (النجم: ٨)

ترجمه: (بیا نژدې شو (جبریل محمد ته.......)].

دلته مراد د اسراء حادثه او نژدیوالی ندی، بلکه مطلب ورنه جبریل (ع) دی، لکه چې الله تعالی فرمايي: ((عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَى)) (النجم:٥). ترجمه: [ښوولی ده، ده ته د سختو قوتونو مالك (جبریل) چې خاوند د ښه قوت دی].

عائشې او ابن مسعود (رض) همدا رایه وړاندې کړېده، خو د (دنو) او (تدلي) هغه الفاظ چې په حدیث شریف راغلي له هغه نه مراد د الله تعالی نژدیوالی دی.

رسول الله (ص) په همغه شپه بېرته مکې ته ستون شو، او سهار يې خپل قوم ته کیسه وکړه، مشرکانو دا خبره و نه منله، تکذیب یې کړ او ورته ویې ویل که دې رښتیا بیت مقدس لیدلی وي، نو صفت یې راته بیان کړه، همدلته الله تعالی بیت مقدس رسول الله (ص) ته ښکاره کړ، ښه یې ولید او همداسې یې صفات ورته بیانول، کفارو یې د هیڅ خبرې ځواب نه درلود بیا رسول الله (ص) دوی ته د دوی د هغه کاروان خبره هم وکړه چې مکې ته د راستنیدو په وخت کې یې لیدلی و، رسول الله (ص) د کاروان د راتګ نیټه ورته وښوده او داېې ورته وویل چې کوم اوښ یې تر مخ روان دی، کله چې کاروان راورسید، نو د رسول الله (ص) خبره په اثبات ورسیده، خو مشرکانو د عناد لاره خوښه نکړه.

ابن اسحاق له عائشې او معاویه (رض) نه روایت کړی وايي: د رسول الله (ص) اسراء په روح سره وه، خو د: (کان الاسراء مناما، اسراء په خوب کې وه)، او (کان بروحه دون جسده: اسراء یې په روح سره وه نه په جسد سره) باید ددې دواړو اقوالو تر منځ په توپیر پوه شو، ځکه د دواړو تر منځ لوی توپیر وجود لري، ویده چې څه ویني کیدای شي د محسوسو تصویرونو او شیانو لپاره د مثال شکل ولري، داسې به ویني چې آسمان ته وخیژول شو، او یا مکې ته یو وړل شو، خو په دې حالت کې یې روح نه وي خیژول شوی او نه وي تللی، فقط د خوب پرښتې ورته دا مثال راوړی وي، نو هغه کسان چې وايي اسراء په روح سره وه د هغوی مطلب دا ندی چې اسراء په ویدو یا خوب کې وه ، بلکه هدف یې دا دی چې روح یې په حقیقي توګه آسمان ته خیژول شوی، او هسې وه لکه چې له بدن نه وتلی وي، خو څرنګه چې رسول الله (ص) د معجزو خاوند و، سینه یې چاك شوه خو هغه نه درد احساساوه او نه مړ شو، همداسې یې روح آسمان ته و خیژول شوه پرته لدې چې رسول الله (ص) ومري او له رسول الله (ص) نه پرته له مرګ نه مخکې د هیچا روح آسمان ته نشي هسکیدلی، او د نبیانو (ع) ارواح په رفیق اعلی کې د رسول الله (ص) له روح سره ملاقي شوی، خو بیا هم روح له بدن سره اړیکې

لري ځکه د سلام ځواب وايي، د روح او بدن د همديګ اړيکيګ له امله رسول الله (ص) موسى (ع) په قبر کيګ په لمانځګه ليدلی او پورته آسمان کيګ ييګ هم ملاقات ورسره شويدی. ځرګګنده ده چيګ موسى (ع) لدينه مخکيګ پورته نه و خيژول شوی چيګ بيا بيرته را کوز شوی وي، بلکه هغه ييګ د روح مقام او ځګای وۀ، او قبر ييګ د قيامت تر ورځګيګ د بدن مقر او هستوګګنځګی دی، ځګوګ که دا حقيقت نشي درك کولی نو لمر ته ديګ وګګوريګ چيګ له ځګومره لوړ ځګای نه پر ځګمګه، حيواناتو او نباتاتو ځګومره اغيزه لري.

فقل للعيون الرمد اياكِ أن ترى سنا الشمس فاستغشى ظلام اللياليا

ابن عبدالبر وايي: د اسراء او هجرت تر منځګ يو کال او دويګ مياشتی وخت وۀ.
اسراء يو ځګل او په بل روايت دوه ځګله وه چيګ يو ځګل په خوب او بل ځګل په ويښګه شويګ ده، دديګ روايت خاوندان غواړي د (شريك) له خوا د روايت شوي حديث او نورو احاديثو تر منځګ جمع وکړي، د (شريك) په روايت کيګ راځګي چيګ رسول (ص) فرمايي: ((ثم استيقظت و أنا في المسجد: بيا راويښګ شوم چيګ په جومات کيګ وم)) همدا راز د (شريك) په شاذ او منکر روايت کيګ دا هم راغلي چيګ وايي: دا (اسراء) د وحي له نزول نه مخکيګ وه. ځګنيګ روايات وايي چيګ رسول الله (ص) دری ځګله په اسراء تللی، خو دا ټګول غلط دي صحيح او ثابت روايت دادی چيګ: رسول الله (ص) يو ځګل په اسراء تللی، هغه کسان چيګ اسراء دوه يا دری ځګليګ بولي پديګ هکله به ځګه وايیګ چيګ آيا هر ځګل به پر رسول الله (ص) پنځګوس لمونځګونه فرض کيدل؟!
د احاديثو علماوو، حفاظو د اسراء په حديث کيګ (شريك) غلط شوی بللی، مسلم ورنه روايت کړی خو ويلي ييګ دي چيګ هغه وروستوالی، مخکيګ والی، کمبود او زياتوالی پکيګ کړی، ټګول حديث ييګ ندی راوړی او دا کار ييګ په ښګه توګګه تر سره کړيدی.

فصل
هجرت

ترمذي وايي: محمد بن صالح له عاصم بن عمران بن قتاده او يزيد بن رومان او نورو نه په روايت سره راته ويلي: رسول الله (ص) د نبوت دری لومړي کلونه په پټګه بلنه کوله په ځګلورم کال کيګ ييګ بلنه اعلان کړه، او لس کاله ييګ خلك په جهر د الله تعالی دين ته رابلل، د حج په موسم کيګ

به د تگولو میگنو ته ورته او د اسلام بلنه به یبگ ورکوله، همدا راز د عکاظ، مجنه او ذي المجاز بازارونو ته به یبگ هم تشریف ووؤ، خلك به یبگ رابلل او دا غوشگتنه به یبگ ورنه کوله چیگ دده مرسته وکؤي تر خگو د الله تعالی دین بیان کؤي او ددیگ په بدل کیگ به دوی ته جنت وي، خو هیچا یبگ مرستیگ ته زؤه نه شگه کاوه او نه به یبگ بلنه قبلوله. رسول الله (ص) به د هریگ قبیلیگ بیلو بیلو خگانکگو ته بلنه ورکوله او فرمایل به یبگ :(ایگ خلکو! لا إله إلا الله ووایئ چیگ نجات ومومئ، د عربو واکمني مو په برخه شي او عجم درته تابع وکگرحگي، که ایمان راوؤئ نو د جنت پاچایان به وی). رسول الله (ص) به پدیگ أول سره تگولو ته بلنه ورکوله، خو ابو لهب به ورپسیگ روان و،او خلکو ته به یبگ ویل: کگورئ، چیگ اطاعت یبگ ونکؤئ، ده خپل دین بدل کؤی، دروغجن دی، پدیگ سره به مشرکانو د رسول الله (ص) د دعوت په مقابل کیگ أیر ناوؤه غبرکگون شگود، زیان او ضرر به یبگ ورساوه، ورته ویل به یبگ: ته دیگ خپلی کورنة شگه پیژندلی یبگ، حگکه دیگ اطاعت او پیروي نه کوي. رسول الله (ص) په پوره صبر سره هغوی د الله تعالی لوري ته رابلل او فرمایل به یبگ: (ایگ خدایه! که ته اراده وکؤیگ، نو دوی به بیا دا أول نه وي). راوي وایي: یو شمیر هغه کورنة او قبیلیگ چیگ رسول (ص) د مرستیگ غوشگتنه ورنه کؤیده دادي: بنو عامر بن صعصعه، محارب بن خصفه، فزاره، غسان، مره، حنیفه، سلیم، عبس ، بنو نضر، بنو نکا، کنده، کلب، حارث بن کعب، عذره، حضارمه، خو دیگ یویگ هم مثبت حگواب ورنکؤ.

له رسول الله (ص) سره د مدد او مرستیگ پخاطر الله تعالی حالات برابرول، د اوس او خزرج افرادو به په مدینه کیگ د خپلو حلیفانو یهودانو لکه بنو نضیر، بنو قریظه او بنو قینقاع له خلکو نه اوریدل چیگ پدیگ زمانه کیگ یو نبي (ص) راتلونکی دی، نو مونژ به یبگ پیروي وکؤو، او د همغه تر مشرة لاندیگ به تاسیگ (اوس-خزرج) د عاد او ارم په شان ووژنو. انصارو به د نورو عربانو په شان هر کال د بیت الله حج کاوه خو یهودان به حج ته نه تلل په همدیگ دوران کی انصارو په مکه مکرمه کیگ رسول الله (ص) ولید چیگ خلك د اسلام خوا ته رابولي، دوی ورته حگیر شول او پخپل منحگ کیگ یبگ سره وویل دا همغه رسول الله (ص) دیگ چیگ یهودان یبگ په هکله خبریگ کوي، او مونژ ورباندیگ کگواشگي، نو کگورئ چیگ په پیروي کیگ یبگ یهودان درنه وؤاندیگ نه شي.

لدینه وؤاندیگ سوید بن الصامت (رض) مکیگ ته تللی و،، رسول الله (ص) بلنه ورکؤیگ وه خو هغه مثبت او یا منفي هیخگ حگواب نه و ورکؤی، ورپسیگ انس بن رافع د بني عبدالاشهل له یو شمیر حگوانانو سره مکیگ ته تللی و،، غوشگتل یبگ د مکی له اوسیدونکو سره د همکارة تؤون ولیکي رسول الله (ص) دا کسان هم اسلام ته راوبلل، دلته حگوان ایاس بن یافع وویل: ایگ ملکگرو! قسم په خدای چیگ دا له هغه خگه نه أیر غوره دي، د کوم لپاره چیگ مونژ راغلي یو پدیگ خبری سره

انس ورباندېګ وبلوسيد او کګوزار ييګ پرېګ وکؤ، بيا دوی د دوستۀ تؤون هم و نه شوای کؤی او بيرته مدينېګ ته ستانه شول.
بيا د حج په دوران کېګ رسول الله (ص) له عقبېګ سره د انصارو د خزرج قبيلېګ شپږ کسان وليدل، هغوی اسعد بن زراره، جابر بن عبدالله بن رئاب، عوف بن حارث، رافع بن مالك، قطبه بن عامر او عقبه بن عامر وو، رسول الله (ص) د اسلام بلنه ورکؤه، هغوی قبوله کؤه په اسلام مشرف شول او مدينېګ ته چېګ ستانه شول، نو نور خلك ييګ اسلام ته رابلل، په راتلونکي کال کېګ دوولس کسان مکېګ ته راغلل، هغوی له جابر نه پرته تير کال مسلمان شوي کسان وو، ورسره د عوف ورور معاذ بن حارث او ذکوان بن عبد قيس چېګ همدا ذکوان بيا همدلته مکېګ کېګ پاتېګ شو تر خګو بيا مدينېګ ته مهاجر شو، نو پدېګ اساس هغه هم انصاري دی او هم مهاجر، او عباده بن الصامت، يزيد بن ثعلبه، ابو الهيثم بن تيهان، او عويمر بن مالك وو.
ابو الزبير له جابر نه روايت کوي وايي: رسول الله (ص) لس کاله د حج په موسم، عکاظ او مجنه کېګ خلك اسلام ته رابلل او ورته فرمايل به ييګ: خګوك به ما ته پناه راکؤي، خګوك به مېګ مرسته وکؤي چېګ زه د الله تعالی دين بيان کؤم، او هغه پدېګ عمل سره جنت وکګټګي؟ خو هيخګوك ييګ داسېګ و نه موندل چېګ مدد ورسره وکؤي، بلکه تګولو ييګ په وؤاندېګ منفي درېحګ نيولی وٌ، له مضر قبيلېګ او يا له يمن نه به چېګ خګوك په مکه کېګ د خپلو خپلوانو د ليدلو لپاره راتلل، نو همدلته به ورته د خپل قوم له خوا ويل کېدل چېګ د قريشو لدېګ شخص نه حګان ساته، اشاره به ييګ محمد (ص) ته وه.
راوي زياتوي، رسول الله (ص) به تګولو خلکو ته ورته او هغوی به ييګ اسلام ته رابلل، خو هغوی به په کګوتو سره منفي حګواب ورکاوه، تر خګو الله تعالی مونږ له يثرب نه ور وستو، له مونږ نه به چېګ يو تن رسول الله (ص) ته ورغی په اسلام به مشرف شو، قرآنکريم به ييګ وروشګود، هغه به خپل قوم او کورته ستون شو او نور کسان به ييګ اسلام ته راوبلل، بالاخره مونږ سره غونأ شوو او مو ويل: تر خګو به رسول الله (ص) د مکېګ په غرونو کېګ لا لهانده او سرګردان ګرحګي، لاؤو مکېګ ته د حج په موسم کېګ مو ورسره وليدل، له عقبېګ سره مو وعده ورسره وتګاکله، همدلته سره راتګول شوو، عباس (رض) ورته ويلي وو، زه خو د يثرب خلك شګه پيژنم، خو نه پوهيږم چېګ دا خلك به خګوك وي، په هر حال مونږ، يو، يو، دوه، دوه له عقبېګ سره راغونأ شوو، هلته چېګ عباس (رض) راته وکتل وييګ ويل: زه خو دا خلك نه پيژنم، دوی حګوانان دي زه ييګ نه پيژنم، مونږ عرض وکؤ يا رسول الله (ص) په خګه بيعت درسره وکؤو؟ رسول الله (ص) راته وفرمايل پدېګ شيانو بيعت راسره وکؤئ چېګ: په هر حال قوت او کمزورۀ کېګ به زما پيروي کوئ، په هستۀ او نيستۀ کېګ به د خدای په لار کېګ نفقه ورکوئ، په نيکۀ به امر او له بدۀ نه به نهۀ کوئ، او د الله تعالی په دين کېګ به د هيچا پروا نه ساتئ، او کله چېګ زه ستاسېګ وطن ته درغلم نو مرسته به

میګ کوئ، او هسیګ حمایت به میګ کوئ لکه د خپلو اولادونو او میرمنو حمایت چیګ کوئ، او ددیګ شیانو په بدل کیګ ستاسیګ لپاره جنت دی.
راوي وایي: بیا مونږ ورپاخګیدو بیعت مو ورسره وکړ، لومړی ییګ اسعد بن زراره چیګ تر ټګولو کشر و'لاس ونیو او وییګ ویل ایګ خلکو! صبر وکړئ، پوه شئ چیګ مونږ لدیګ باور سره راغلي یو چیګ دا د الله تعالی رسول (ص) دی، او له ده سره بیعت او ورته پناه ورکول له ټګولو عربو سره د دښمنۍ او بیلتون په معنی دی، هغوی به دښمني درسره کوي، اوس فکر وکړئ، که دا شیان قبلولی او صبر ورباندیګ کولی شئ، نو بیعت ورسره وکړئ او درسره بو ییګ حګئ، خدای به اجر درکړي، او که پر خپلو حګانونو ویریږئ، او د عربانو دښمنۍ ته زړه نه شی ښګه کولئ، نو همدا اوس ییګ پریږدئ، دا به درته غوره وي او خدای ته به بهانه ولرئ، خو دوی ټګولو وویل: لاس دیګ لیریګ کړه، قسم په خدای که لدیګ بیعت نه په شا شو، حتما به بیعت کوو، پدیګ ترتیب سره یو، یو ور پاخګیدو د رسول الله (ص) په لاس مو بیعت وکړ او هغه به د جنت وعده راکوله. دا کسان له بیعت نه وروسته مدینیګ ته ستانه شول، رسول الله (ص) عبدالله بن ام مکتوم او مصعب بن عمیر (رض) ورسره واستاول چیګ د قرآنکریم ښګوونه ورته وکړي، د الله تعالی دین او احکام ورته بیان کړي، هغوی د اسعد بن زراره (رض) په کور کیګ واړول، امامت به مصعب (رض) کاوه وروسته کله چیګ د مسلمانانو شمیره تر څګلویښګتو ورسیده نو هغه د جمعیګ لمونځګ ادا کول هم پیل کړل، ورپسیګ دا شمیره نوره هم زیاته شوه، اسید بن حضیر او سعد بن معاذ (رض) چیګ ایمان راوړ، نو له امله ییګ له اصیرم نه پرته د بني عبدالاشهل ټګولو افرادو اسلام راووړ، اصیرم بیا د احد د غزا په ورځګ په اسلام مشرف شو، غزا ییګ وکړه تر څګو پداسیګ حال کیګ شهید شو، چیګ یوه سجده ییګ هم نه وه کړی، رسول الله (ص) ییګ په هکله وفرمایل:
((**عمل قلیل و أجر کثیر**: لږ عمل خو ایر اجر)). پدیګ ترتیب سره اسلام په مدینه کیګ خپور شو، بل کال د حج په موسم کیګ مصعب (رض) بیرته مکیګ ته ستون شو له مدینیګ نه زیات شمیر مسلمانان او مشرکان حج ته لاړل، مشري ییګ د براء بن معرور په غاړه وه، او په همدیګ کال د عقبیګ دوهم بیعت وشو، لومړی براء بن معرور له رسول الله (ص) سره بیعت وکړ، او واقعا چیګ دا یو سپیڅګلی لاس و' چیګ تړون ییګ ټګینګګ کړ، رسول الله (ص) په همدیګ شپه له انصارو (رض) نه دوولس تنه استازي غوره کړل. کله چیګ بیعت وشو، مسلمانانو له رسول الله (ص) نه همدلته پر مشرکانو د برید اجازه وغوښګتله رسول الله (ص) اجازه ورنکړه. دا بیعت د شپیګ په پټګه شوی و'، خو شیطان په لوړ آواز سره چیغه وکړه او د بیعت تړون ییګ افشا کړ، وییګ ویل: ایګ د جباجب خلکو! محمد (ص) او له دین نه اوړیدونکو ستاسیګ په خلاف د جنګګ تړون وکړ، رسول الله (ص) چیګ دا آواز واورید وییګ فرمایل: دا د عقبیګ شیطان دی، ایګ د خدای دښمنه! قسم دی که دیګ پریږدم، بیا ییګ انصارو (رض) ته امر وکړ چیګ خپلو میګنو نه ستانه

شي.
چې سهار شو د قریشو مخور یې میګنو ته ورغلل ورته ویې ویل: خبر شوو چې پرون شپه تاسو زمونږ له یار (محمد (ص)) سره ملاقات کړی، او زمونږ په خلاف مو د جګړې تړون او بیعت ورسره کړی دی، ګوروئ مونږ ستاسې سره جنګ او دښمني له تګولو نه بده او ناوړه شمیرو، پدې سره د یثرب مشرکانو قسمونه خوړل چې هیڅ داسې خګه خبره نشته، عبدالله بن ابي به په پوره تاکید سره ویل چې دا خبره بالکل دروغ ده، زما قوم زما په خلاف او زما د رایې مخالف اقدام نه کوي، پدې خبرو سره د قریشو مخور اااه شول او بیرته ورنه لاړل، خو کله چې انصار مدینې ته روان شول، براء او ورپسې یې ملګري د (یا جج) درې ته ورسیدل، قریش په حقیقت پوه شول او ورپسې ور ووتل، سعد بن عباده یې ونیو او په وهلو، وهلو یې مکې ته راوست هلته مطعم بن عدي او حارث بن حرب بن امیه راغلل او سعد بن عباده یې له قریشو نه خلاص کړ، انصار هلته په مشوره بوخت وو چې خګه وکړي، بیرته ورپسې وګرځي او که ځګنګه، دوی لا فیصله نه وه کړې چې سعد بن عباده (رض) ورته را ورسید او تګول یوځګای مدینې ته روان شول.
لدینه وروسته رسول الله (ص) مسلمانانو ته مدینې ته د هجرت اجازه وکړه، مسلمانانو د هجرت لاره ونیوله، له تګولو نه مخکې ابو سلمه او میرمنې یې د هجرت اراده وکړه، خو قریشو یې میرمن ورنه راوګرځګوله، زوی یې هم ورنه جدا کړ، او ایله یو کال وروسته له عثمان بن ابي طلحه سره پخپل خاوند پسې ورغله.
مسلمانان ألیې، ألیې مهاجر شول، په مکه کې له رسول الله (ص) ابوبکر، علي (رض) او یو شمیر نورو هغو مسلمانانو نه پرته چې قریشو ایسار کړي وو، نور مسلمانان نه وو پاتې، علي او ابوبکر (رض) د رسول الله (ص) په امر پاتې شوي وو، رسول الله (ص) د هجرت تیاري نیولې وه، د الله تعالی له خوا یې د اجازې او امر انتظار یوست.
مشرکانو چې ولیدل مسلمانان له خپلو اولادونو او خګه اندازه مالونو سره مدینې ته لاړل هلته په امن شول، او د مدینې اوسیدونکي یې دفاع کوي، نو پدې فکر کې شول چې هسې نه محمد (ص) هم ورپسې لاړ نه شي، او که هغه ورشي، نو دوی ته به مشکلات لا زیات شي، د همدې لپاره تګول مشرکان په دار الندوه یا د غونډو په دالان کې راغونډ شول ابلیس هم د نجد د یوه مشر په شکل کې چې چپنه یې اغوستې وه ورګډون ورسره وکړ، قریشو به هر یوه پخپل وار سره د محمد (ص) د سرنوشت په هکله خپله رایه وړاندې کوله، خو ابلیس به موافقه نه ورسره کوله، ابو جهل ته چې وار ورسید ویې ویل: باید له هرې قبیلې نه یو، یو ځګوان غوره شي، توریې ورکړل شي او تګول په یوه وار پر رسول الله (ص) ګوزارونه وکړي او ویې وژني، پدې سره به بنو عبد مناف دیت منلو نه راضي شي، دیت به ورکړو، ځګکه له تګولو قبایلو سره

مقابله به ورته کګرانه وي، د نجد شیخ یا مشر (ابلیس) وویل: همدا أیره غوره رایه ده، پدیګ سره تګول ورباندیګ متفق شول او همدا پریکؤه بییګ وکؤه. نو د الله تعالی له لوري جبریل (ع) راغی، رسول الله (ص) بییګ له پیشګیګ خبر کؤ او امر بییګ ورته وکؤ چیګ نن شپه پخپل ځګای او بستره کیګ ویده نشي.
رسول الله (ص) چیګ مول بییګ وهلی و، نیمه ورحګ پداسیګ وخت کیګ د ابوبکر (رض) کره ورغی چیګ عادتا به بییګ پدیګ وخت کیګ تشریف نه ورؤ، له اجازیګ وروسته داخل شو، ابوبکر (رض) ته بییګ وفرمایل اولادونه دیګ وباسه، ابوبکر (رض) عرض وکؤ یا رسول الله (ص)! دوی خو ستا خپل اهل دي، یعنیګ أاأه اوسه دوی راز نه افشا کوي، رسول الله (ص) وفرمایل: الله تعالی د هجرت اجازه راته کؤیده، ابوبکر (رض) عرض وکؤ آیا زه به دیګ ملکګری وم یا رسول الله ص)؟ رسول (ص)

وفرمایل: هو، ته به میګ ملکګری ویګ، بیا ابوبکر (رض) ورته وویل: مور او پلار میګ درنه قربان، لدیګ دوو اوشګو نه یوه د ځګان لپاره خوشګه کؤه، رسول (ص) ورته وفرمایل: په بیه به بییګ درنه اخلم. بیا رسول الله (ص) علي (رض) ته امر وکؤ چیګ دا شپه بییګ په ځګای ویده شي.
د قریشو له خوا تګاکل شوي افراد راغونأ شول، د دروازیګ له چولیګ بییګ د رسول الله (ص) خګارنه کوله، او انتظار بییګ یوست چیګ کله به رسول الله (ص) ویده کیږي او له دوی نه به کوم یو ورباندیګ د کګوزار له امله د بدبختانو سر خیل ګګرځګي، رسول الله (ص) پداسیګ حال چیګ دوی بییګ په دروازه کیګ ولاؤ وو، راووت، یوه لپه خاوریګ بییګ واخیستیګ او د دوی پر سرونو بییګ وروشیندلیګ، دوی نه وو خبر او رسول الله (ص) دا آیت تلاوت کاوه ورنه لاؤ:
((وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ سَدّاً وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدّاً فَأَغْشَيْنَاهُمْ فَهُمْ لا يُبْصِرُونَ (یس: ۹))
ترجمه: [او ګګرځګولی مو دی په مخ د دوی کیګ سد (دیوال) او له وروسته د دوی سد (دیوال) پس پتګیګ کؤیګ مو دي (سترګګیګ د دوی) پس دوی هیخګ نه ویني.]
رسول الله (ص) د ابوبکر (رض) کورته ورغی، دواؤه د شپیګ د کور له عارضي او یا وروستۀ دروازیګ نه ووتل، مشرکانو ته چیګ د رسول الله (ص) له دروازیګ سره ولاؤ وو، یو کس راغی ورته وییګ ویل: خګه کوئ؟ دوی ورته وویل: د محمد (ص) انتظار کوو، هغه ورته وویل: خوار شئ، قسم په خدای چیګ هغه خو درنه لاؤ، ستاسیګ پر سرونو بییګ دا خاوریګ هم درشیندلی دي، دوی خاوری وخګنألی. چیګ سهار شو علي (رض) د رسول الله (ص) له بستریګ نه راپاخګید، مشرکانو د رسول الله (ص) پوشګتنه ورنه وکؤه، ده ورته وویل: زه نه یم خبر. رسول الله (ص) او ابوبکر (رض) د ثور غار ته لاؤل او پکیګ ننوتل، غنګۀ راغله او د غاره په خوله بییګ ځګاله جوؤه کؤه، تارونه بییګ واچول، رسول الله (ص) او ابوبکر (رض) ابن اریقط لیثي چیګ أیر ماهر لاره

پیژندونکی و، او لا په اسلام نه و مشرف شوی، د لاریگ له پاره په پیسو نیولی و، خپلیگ اوشگ بییگ ور وسپارلی او وعده بییگ ورسره کیشگوده چیگ دری ورحگیگ وروسته به ورته راحگي، قریشو بییگ أیره پلتگنه وکؤه، د یوه پل پیژندونکي په مرسته ان د غار تر خولیگ ورسیدل، او ودریدل، خو خدای غافل کؤل رسول الله (ص) بییگ ونه لید، عامر بن فهیره د ابوبکر (رض) رمه پوولہ، د شپیگ له مخیگ به بییگ غار ته راوستله، رسول الله (ص) او ملکگری بییگ دری ورحگیگ په غار کیگ پاتیگ شول، وروسته چیگ د قریشو خگارنیگ کمیگ شوی ابن اریقط اوشگیگ ورته راوستلیگ، روان شول، او عامر بن فهیره له ابوبکر (رض) سره یو حگای سپور شو.
لار پیژندونکی بییگ تر مخ روان وْ، د الله تعالی نظرورباندیگ وْ او د نیکمرغة په سفر روان وو، مشرکان چیگ نا امیده شول، وبییگ نه موندل، نو د رسول الله (ص) او ابوبکر (رض) په بدل کیگ بییگ یوه لویه جائزه وتگاکله، پدیگ سره بییگ خلکو لتگون تیز کؤ، خو الله تعالی په هر خگه غالب او قادر دی، کله چیگ رسول الله (ص) او ابوبکر (رض) له (قدید) نه پورته د (بني مدلج) میگنیگ ته ورسیدل د همغیگ قبیلیگ یا کلي یوه تن ولیدل نورو ته بییگ خبر ورکؤ چیگ د بحر په غاؤه یا ساحل کیگ میگ له لیریگ خگو تنه ولیدل، فکر کوم چیگ محمد (ص) او ملکگري بییگ وو، سراقه فورا پوه شو، وبییگ غوشگتل چیگ دا جائزه وکگتگي لدینه مخکیگ بییگ هم أیریگ جائزی کگتگلی ویگ، نو په شگکاره بییگ وویل چیگ دا فلانی او فلانی دي چیگ د خپل ضرورت د پوره کولو له پاره هغیگ خواته تللي، دا بییگ ددیگ لپاره وویل چیگ خلك غلط شي او ورپسیگ روان نشي.
سراقه خگه دم کگؤة ناست و، بیا ورو پاخگید، خپل خادم ته بییگ وویل، آس د کور شاته راوله، پخپله بییگ نیزه واخیستله، خگوکه بییگ کشگته نیولیگ او حگمکه بییگ پریگ تگومبله، لاؤ، پر آس سپور شو، ورپسیگ ور ورسید، رسول الله (ص) ته چیگ ورنژدیگ شو، هغه مبارك تلاوت کاوه او په پوره اطمینان سره روان وْ، یوه طرف بل طرف ته بییگ نه کتل، خو ابوبکر (رض) به أیره خگارنه کوله، هریگ خواته به بییگ کتل، سراقه بییگ چیگ ولید، رسول الله (ص) ته بییگ وویل: یا رسول الله (ص)! دا دی سراقه راپسیگ راورسید، رسول الله (ص) دعا وکؤه، د سراقه د آس پشگیگ په حگمکه کیگ شگخیگ شویگ، فورا بییگ چیغه وکؤه، زه پوهیإم چیگ دا حالت ستاسیگ د دعا له امله را باندیگ راغی، هیله کوم دعا راته وکؤئ او لدیگ حالت نه میگ وژغورئ، زه وعده درکوم چیگ خلکو ته به حال نه وایم، راز به مو پتگ ساتم، نو رسول الله (ص) دعا ورته وکؤه، د آس پشگیگ بییگ راووتیگ، سراقه عرض وکؤ چیگ پدیگ سره یو خط راته ولیکه، نو ابوبکر (رض) د رسول الله (ص) په امر په خگرمنه لیك ورته ولیکه، او سراقه همدغه خط ان د مکیگ د فتحیگ تر ورحگیگ ساتلی و، او په همدیگ ورحگ بییگ د رسول الله (ص) حضور ته وؤاندیگ کؤ رسول الله (ص) ورسره شویگ ژمنه پوره کؤه او وبییگ فرمایل: (نن د وفا او نیکة

ورحګ ده).
سراقه چیګ د رسول الله (ص) د نبوت نشګانیګ ولیدیګ، ورته تسلیم شو، عرض یي وکؤ چیګ که اؤتیا وي زه خپله سورلي او توشګه درکوم، رسول الله (ص) ورته وفرمایل: نه، دیته ضرورت نلرو، ته فقط خبره پتګه ساته او د خلکو توجه بلیګ خواته واؤوه، سراقه وویل بیګ غمه اوسئ، بیا چیګ بیرته مکیګ ته ستون شو، خلکو د رسول الله (ص) لتګون کاوه، ورپسیګ راوتلي وو، ده چیګ ولیدل ورته وییګ ویل: لدیګ خوا نه خو ما بیګ غمه کؤئ، ما لتګون وکؤ، دلته نه و، پدیګ سره سراقه چیګ د ورحګیګ په پیل کیګ د دشګمن په حیث په رسول الله (ص) پسیګ راوتلی وُ، د ورحګیګ په پایګ کیګ ییګ په ساتونکي بدل شو.
رسول الله (ص) او ابوبکر (رض) مخکیګ لاؤل، د (ام معبد) خیمو یا کیږدیو ته ورسیدل، هلته ییګ له هغیګ نه د خوؤو غوشګتنه وکؤه، خو خګرنکګه چیګ هغوی وچکالة او فقر حګپلي وو هیخګ ییګ ورسره ونه موندل، رسول الله (ص) په کیږدة کیګ یوه میږه ولیدله، پوشګتنه ییګ وکؤه چیګ دا شیدیګ کوي؟ ام معبد ورته وویل: نه، دا خو د خوارة له امله له رمیګ سره د تلو نده، شیدیګ چیرته کوي! رسول الله (ص) را وغوشګتله، مبارك لاس ییګ په غولانحګه ورتیر کؤ، بسم الله ییګ وویله، دعا ییګ وکؤه ، یو حګل د میږیګ له غولانحګیګ نه شیدیګ را روانیګ شویګ ، یو لوی لوشګی ییګ راوغوشګت، را وییګ لوشله لوشګی شګه أك شو، ام معبد او خپلو ملکګرو ته ییګ شیدیګ ورکؤی، او په آخر کیګ ییګ پخپله هم وخګشګلیګ بیا ورنه روان شو، تګول ماؤه شول او شیدیګ لا پاتیګ ویګ.
سهار په مکه کیګ خلکو یو آواز اوریده، خو ویونکی ییګ نه لیدل کیده چیګ دا شعرونه ییګ ویل:

جزى الله رب الناس خير جزائـه — رفيقين حلا خيمتي أم معبد
هما نزلا بالبر و ارتــحلا بـه — فافلح من أمسى رفيق محمد
فيا لقصي ما زوى الله عنــكم — به من فعال لايجازي و سؤدد
سلو أختكم عن شاتها و إنـائها — فانكم تسألوا الشاة تشـهد
دعا ها بشاة حائل فتـحلبت — له بصريح ضرة الشاة مزبد
نبي يرى ما لا يرى الناس حـوله — و يتلو كتاب الله في كل مشهد
و إن قال في يوم مقالة غـائب — فتصديقها في ضحوة اليوم أو غد
ترحل عن قوم فزالت عـقولهـم — و حل علـى قوم بنور مجدد
هداهم به بعد الضلالة ربهـم — و أرشدهم من يتبع الحق يرشد

ليهن أبابكر سـعادة جده　　　　بصحبته من يسعد الله يسعد
ويهن بني كعب مـكان فتاتهم　　　　و مقعدها للمؤمنين بمرصد

اسماء (رض) وايي: مونږ په پيل کيګ خبر نه درلود چيګ رسول الله (ص) کوميګ خواته تللی دی، خو کله چيګ پيری د مکيګ له کوزيګ خوا نه راغی او دا اشعار ييګ وويل، خلك ورپسيګ ووتل، شعرونه ييګ واوريدل خو ليده ييګ نه، او بيا د مکيګ له بريګ خوا نه ووت. اسماء (رض) زياتوي مونږ چيګ د پيري آواز واوريد، پوه شوو چيګ رسول الله (ص) د مدينيګ خواته تللی دی.

فصل
مدينيګ ته رسيدل

انصارو (رض) ته چيګ له مکيګ نه د رسول الله (ص) د وتلو خبر ورسيد، نو هره ورځګ به ييګ استقبال ته وتل او چيګ شګه ګګرمي به شوه بيرته به کورونو ته ستانه شول.

د بعثت د ديارلسم کال د ربيع الاول دولسمه نيتګه د دوشنبيګ ورځګ وه چيګ انصار د خپل عادت مطابق د رسول الله (ص) هرکلي ته له کورونو نه ووتل، لمر چيګ ګګرم شو بيرته ستانه شول پديګ ساعت کيګ يو يهودی د خګه کار لپاره د مدينيګ کوميګ غونڅه ته ختليګ و، لاريګ ته ييګ چيګ وکتل رسول الله (ص) ييګ له خپلو ملګګرو سره وليد، په لوړ آواز ييګ چيغه کړه، ايګ خلکو! دا دی هغه سردار يا نيکه مو چيګ انتظار ييګ باسئ، راغی، دا دی ملګګری مو راغی، انصارو د چيغيګ په اوريده سره فورا خپلو وسلو ته لاس کړ، پورته شول، د بني عمرو بن عوف په کلي کيګ د تکبير ناريګ پورته شويګ، مسلمانان أيره خوشاله وو، د تکبير ناريګ ييګ وهليګ، په بيړه د خپل رسول (ص) مخيګ ته ور په منډه شول، هرکلي ييګ ورته وو ايه له سلام نه وروسته ورته تاو شول، پر رسول الله (ص) چيګ نبوي وقار او نشان ييګ له ورايه شګکاريده وحي رانازله شوه او دغه آيت د الله تعالی له خوا ورته راغی: ((فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ)) (التحريم: ۴).

ترجمه: [نو بيشکه الله همغه مددګګار دی د هغه (نبي) او جبريل او صالح د مؤمنانو (ييګ هم مددګګاران دي) او ملائکيګ (ييګ هم) وروسته له دغه (مددګګارة نه) مددګګارانيګ دي].

رسول الله (ص) مخکيګ روان و تر څګو قباء ته ورسيد هلته ييګ له بني عمرو بن عوف سره واؤول، د کلثوم بن هدم او په بل روايت د سعد بن خيثمه په کور کيګ ديره شو څګوارلس ورځګيګ همدلته و، د قباء د مسجد تهداب ييګ کيښګود، او همدا له نبوت نه وروسته لومړنی جومات دی چيګ د رسول الله (ص) له خوا جوړ شو. د جمعيګ په ورځګ د الله تعالی په امر، رسول الله (ص) د

مدينيګ په خوا وخوځګيد، د بني سالم بن عوف کلي ته چيګ ورسيد د جمعيګ د لمانځګه وخت شو، رسول الله (ص) هملته د جمعيګ لمونځګ ادا کؤ، او بيا په اوشګه سپور شو، د هريګ قبيليګ انصار به راتلل اوشګه به ييګ له پؤي نيوله او ويل به ييګ زمونږ سره تشريف يوسه، مونږ چيګ د شميريګ او وسليګ له پلوه شګه په غوره کيګ يو، ساتنه به ديګ کوو، رسول الله (ص) فرمايل اوشګه خوشة کؤی هغه ماموره شويده، خپل تګاکلي ځګای ته ځګان رسوي، اوشګه روانه وه چيګ د نبوي جومات ځګای ته ورسيده چو شوه، رسول الله (ص) ورنه کوز نه شو، اوشګه پاځګيدله، لږ لاؤه بياييګ يويګ خوا بليګ خوا ته وکتل، بيرته راوکګرځګيدله او په همغه لومؤني ځګای چو شوه، رسول الله (ص) ورنه کوز شو او د خپلو ماما خيلو (بني نجار) کلي ته ورغی او هملته ديره شو، دا د الله تعالی توفيق وُ چيګ اوشګه پداسيګ ځګای کيګ چو شوه چيګ د رسول الله (ص) د ماما خيلو د تکريم او عزت سبب شو، رسول الله (ص) چيګ له اوشګيګ نه کوز شو، هر صحابي به ورته ويل زمونږ کره تشريف يوسه خو ابو ايوب (رض) لاس وؤانديګ کؤ او د رسول الله (ص) بار ييګ خپل کور ته ننه يوست، نو رسول الله (ص) وفرمايل: مسافر يا د بار خاوند له خپل بار سره وي، له بليګ خوا نه اسعد بن زراره راغی او د رسول الله (ص) اوشګه ييګ بوتله او ورته ساتله ييګ، او د رسول الله (ص) حال دا شو لکه چيګ قيس بن صرمه انصاري ورته پديګ اشعارو کيګ اشاره کؤيده، له ابن عباس (رض) نه به دا شعرونه روايت او حفظ کيدل:

ثوى في قريش بضع عشرة حجة　يذكر لويلقى حبيبا مواتـيا
و يعرض في أهل المواسم نفـسه　فلم ير من يؤوي و لم ير واعيا
فلما أتانا و استقرت به الـنوى　و أصبح مسرورا بطيبة راضيا
و أصبح لا يخشى ظلامة ظـالم　بعيد و لا يخشى من الناس باغيا
بذلنا له الاموال من حل مـالنا　و أنفسنا عند الوغى و التآسيا
نعادي الذي عادى من الناس كلهم　جميعا و ان كان الحبيب المصافيا
و نعلم أن الله لا رب غـيره　و أن كتاب ألله أصبح هـاديا

رسول الله (ص) له لسو نه زيات کلونه په قريشو کيګ پاتيګ شو، زيار ييګ يوست چيګ کوم دوست او مددګګار وموږي، په حج او نورو مناسبتونو کيګ به خلکو ته ورته، خو نه ييګ پناه ورکونکي وموند او نه کوم هوشګيار (که څګه هم بل ځګای د واعيا په ځګای راغلی چيګ بيا به ييګ معنی شي بلونکي)، کله ييګ چيګ مونږ ته تشريف راوؤ او مقيم شو، نو په مدينه کی خوشګ او راضي شو، دلته د ظالم د ظلم ويره ورسره نه وه، ورنه ليری او د خلکو د تيري غم ورسره نه وُ، مونږ د مرستيګ لپاره خپل مالونه او د جګګؤيګ په وخت خپل سرونه ورنه قربان کؤل د هغه

له تګولو دشګمنانو سره زمونږ دشګمني ده که زمونږ أير نژدی دوست هم دشګمن ورسره وکؤي نو هغه هم زمونږ دشګمن دی، باور لرو چيګ له الله نه پرته بل رب نشته او د هغه کتاب زمونږ لارشګود دی. ابن عباس (رض) وايي: رسول الله (ص) ته په مکه کيګ د هجرت امر وشو او دا آيت وربانديګ نازل شو:

((وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَاناً نَصِيراً)) (الاسراء: ٨٠)

ترجمه: او ووايه (ايګ محمده!) ايګ ربه زما ننه باسه ما په ننويستلو رشګتيا (شګو سره مدينيګ ته) او وباسه ما په ويستلو رشګتيا (شګو سره له مکيګ نه) او وکګرحګوه ما لره له جانبه خپله يو قوت مدد کوونکی (له اسلامه سره پر کفر بانديګ)].

قتاده: وايي: الله تعالی خپل رسول الله (ص) له مکيګ نه مدينيګ ته په شګه توکګه ويوست رسول الله (ص) پوهيده چيګ مدينيګ ته هجرت له الهي مدد او قوت نه پرته ممکن ندی، نو له هجرت نه مخکيګ بيګ له الله (ج) نه د مرستيګ او کومك (سلطانا نصيرا) سوال وکؤ، الله تعالی له مکيګ نه خپل د هجرت حګای (مدينه) وروشګودله او بيا رسول الله (ص) وفرمايل: (ما ته ستاسيګ د هجرت حګای راوشګودل شو چيګ د خرماو ونو درلودونکي يوه مالکګينه او د تورو تيږو لرونکو دوو پراخو تګوتګو منحګ کيګ واقع حګمکه ده.

براء (رض) وايي: د رسول الله (ص) له اصحابو (رض) نه لومړی مصعب بن عمير او ابن ام مکتوم (رض) مونږ ته راغلل، هغوی دواړو به خلکو ته د قرآنکريم شګوونه کوله، ورپسيګ عمار بن ياسر، بلال او سعد (رض) راغلل ، بيا عمر (رض) چيګ شل سواره هم ورسره ملګګري وو مدينيګ ته راغلل، وروسته رسول الله (ص) تشريف راوړ او خلك بيګ په راتګګ دومره خوشاله شول چيګ په بل هيخګ شي دومره ندي خوشاله شوي، شګحګيګ، ماشومان او نجونيګ به ديګ ليدلی چيګ په أيره خوشالة به بيګ ويل: دا دی رسول الله (ص) په خير سره راغی. رسول الله (ص) چيګ راغی، نو د ابو ايوب (رض) په کور کيګ ديره شو تر خګو جومات او خونيګ بيګ جوړی شويګ، بيابيګ د ابو ايوب له کورنه خالد بن زيد او ابو رافع له دوو اوشګانو او پنحګه سوه درهمو سره مکيګ ته واستول چيګ د کورنة غړي بيګ راولي، هغوی لاړل فاطمه، ام کلثوم، سوده، اسامه بن زيد او ام ايمن (رض) بيګ راوستل، د رسول الله (ص) يوه لور زينب (رض) په مکه کيګ پاتيګ شوه حګکه خاوند بيګ ابو العاص د تلو اجازه ورنکړه، د ابوبکر (رض) زوی عبدالله د خپليګ کورنة تګول غړي چيګ عائشه (رض) هم پکيګ وه مدينيګ ته راوستل او د حارثه بن نعمان (رض) په کور کيګ ديره شول.

فصل
د جومات جوؤول

زهري وايي: د رسول الله (ص) اوشګه هغه ځګای چو شوه چيرته چيګ نبوي جومات جوؤ او نن ورځګ مسلمانان لمونځګ پکيګ کوي، دغه ځګای د اسعد بن زراره (رض) تر کفالت لانديګ د دوو يتيمانو د خرما وچولو او تګولولو ځګای وٌ، رسول الله (ص) ييګ د اخيستلو خبره وکؤه، هغو يتيمانو وويل: مونږ دا ځګمکه تاته در بشګو، خو رسول الله (ص) وويل نه هسيګ ييګ نه اخلم، بالاخره ييګ په لس ديناره ورنه واخيستله، او د جومات تهداب ييګ کيشګود، په پيل کيګ ييګ صرف ديوالونه تاوشول، چت ييګ نه درلود او قبله ييګ د بيت المقدس خوا ته وه. د رسول (ص) له هجرت نه مخکی به اسعد بن زراره همدلته مسلمانانو ته د جماعت او جمعيګ لمونځګونه ورکول. دلته د غرقد او خرما ونيګ او خوا کيګ ييګ د مشرکانو قبرونه وو، د رسول الله (ص) په امر قبرونه را لوځګ شول، ونيګ پريګ شويګ او د قبليګ خوا ته کيشګودل شويګ، اوإدوالی ييګ د قبليګ له خوا نه تر بليګ خوا پوريګ سل ګګزه، او سور يا بر ييګ هم تقريبا همدومره و، تهداب ييګ درى ګګزه و، بيايیګ په خشګتو سره ديوالونه لوؤ شول د جومات په جوؤولو کيګ رسول الله (ص) پخپله له اصحابو (رض) سره کار کاوه، خشګتی او تيإي ييګ راوؤليګ او فرمايل به ييګ:

اللهم لا عيش إلا عيش الاخرة فاغفر للانصار و المهاجرة

او داسيګ به ييګ هم فرمايل:

هذا الحمال لا حمال خيبر هـذا ابر ربنا و أطهره

اصحابو (رض) به هم کار کاوه، خشګتيګ به ييګ راوؤليګ او ايشګودليګ، شعرونه به ييګ زمزمه کول او حګينو به د رسول الله (ص) په هکله ويل:

لئن قعدنا و الرسول يعمل لذاك منا العمل المضلل

رسول الله (ص) د جومات قبله د بيت المقدس خوا ته ګګرځګوليګ وه، جومات درى دروازيګ

درلودلی، یوه ییګ وروستة خواته وه، بلیګ دروازیګ ته ییګ باب الرحمه (د رحمت دروازه) ویل کیده او بله هغه دروازه وه چیګ رسول الله (ص) به ورنه داخلیده، د جومات چت د خرما له پانګو او پتګوکو خګخه او ستنیګ ییګ د خرما ونیګ (لرګګي) وو، رسول الله (ص) ته چیګ وویل شول چیګ آیا جومات ته چت نه جوؤوو؟ رسول الله (ص) په حګواب کیګ وفرمایل: ((لا، عریش کعریش موسی: نه، دا هم لکه د موسی (ع) د خګپریګ په شان یوه خګپره ده)).

رسول الله (ص) د جومات خوا ته د حګان لپاره کور یا خپلو میرمنو ته خونیګ هم جوؤیګ کؤیګ، دا خونیګ هم له خامو خشګتو نه جوؤیګ شویګ وي، چتونه ییګ د خرما له لرګګیو او پانګو نه جوؤ شوي وو د جومات د جوؤولو کار چیګ پای ته ورسید، نو عائشه (رض) ییګ را واده کؤه او په همغه خونه کیګ ییګ هستوګګنه کؤه چیګ د جومات ختیحګیګ خوا ته ییګ ورته جوؤه کؤیګ وه، د سوده (رض) لپاره ییګ بله خونه جوؤه کؤیګ وه.

بیا رسول الله (ص) د مهاجرینو او انصارو (رض) ترمنحګ د ورورولة تؤون وکؤ، هغوی ییګ سره ورونګه کؤل، او (۹۰) کسان ییګ چیګ نیم ییګ مهاجرین او نیم نور ییګ انصار وو یو له بل سره د ورورولة په مزي وتؤل، دوی به یو له بل سره مرسته کوله او د بدر تر غزا پوریګ به ییګ یو د بل میراث هم ووؤ،، خو کله چیګ لاندینی آیت نازل شو، نو د میراث حق ییګ ساقط شو:

((النَّبِيُّ أَوْلَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ إِلاَّ أَنْ تَفْعَلُوا إِلَى أَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفاً كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُوراً))(الاحزاب: ۲).

ترجمه:[(محمد د الله) نبي أیر وؤ (لائق) دی له موْمنانو سره له نفسونو د دوی (د احکامو په انجام) او شګحګیګ د دغه (نبي الله) میندیګ د دوی دي (تعظیماً او تحریماً) او خاوندان د خپلوة حګینیګ د دوی أیر وؤ (لائق) دي پر حګینو نورو (په میراث کیګ) په کتاب (حکم) د الله کیګ له موْمنینو (انصارو) او له مهاجرینو مګګر خو دا چیګ وکؤئ (پخپل ژوند کیګ) له دوستانو خپلو سره خګه احسان (یا ورته وصیت وکؤئ په دریمه یا لږ له هغیګ) دی دغه (میراث په ایمان او په هجرت) په کتاب (قرآن یا لوح محفوظ) کیګ لیکلی شوی].

پدیګ آیت سره میراث یوازیګ د خپلوانو حق وبلل شو، په یوه روایت کیګ راحګي چیګ رسول الله (ص) لدیګ تؤون نه وروسته مهاجرین هم پخپل منحګ کیګ سره ورونګه وګګرحګول او علي (رض) ییګ پخپله په ورورة ونیو. خو لومړی روایت صحیح او ثابت دی، حګکه که د مهاجرینو تر منحګ ییګ ورورولي تګینګګولی، نو ابوبکر الصدیق (رض) ییګ د ورورلة لپاره له تګولو نه غوره شخص و، حګکه د هغه په هکله ییګ فرمایلي: ((که میګ د حګمکیګ له خلکو نه خګوك په دوستة نیولی، نو ابوبکر (رض) به میګ خلیل (دوست) غوره کؤی وای، خو اوس میګ هغه ورور او

صحابي (رض) دی.))
خو دا وروري عامه وه حګکه رسول الله (ص) فرمايلي و: (هيله ميګ درلوده چيګ خپل ورونګه ووينم) اصحابو وويل: آيا مونږ ستا ورونګه نه يو؟ ده وفرمايل: ((تاسيګ ميګ اصحاب ياست او ورونګه ميګ هغه دي چيګ له ما نه وروسته به راحګي، زه به ييګ ليدلی نه وم خو ايمان به راباندیګ راوؤي)) مطلب دا چيګ د مسلمانانو تر منحګ عامه وروري موجوده وه، ابوبکر (رض) لکه خګرنګګه ييګ چيګ له رسول (ص) سره د صحبت درجه له تګولو نه لوؤه وه د همديګ عاميګ ورورة تر تګولو لوؤه درجه او مرتبه ييګ هم لرله، يعنيګ له رسول الله (ص) سره د عاميګ ورورة او صحبت له مخيګ هم له تګولو نه ور نژديګ و.
همدا راز رسول الله (ص) په مدينه کيګ له ميشت يهودانو سره د سوليګ تؤون وکؤ، د يهودانو يو مشر عالم عبدالله بن سلام په اسلام مشرف شو، خو عامو يهودانو د کفر لاره غوره کؤه، هغه وخت يهودان دری قبيليګ وو: بنو قينقاع، بنو نضير او بنو قريظه چيګ وروسته رسول الله (ص) له دری واؤو سره جهاد او جګګؤه وکؤه، بني قينقاع ته ييګ د احسان له مخيګ معافي وکؤه، بنو نضير ييګ له مدينيګ نه وشؤل او د بنو قريظه يو شمير جنګګي افراد ييګ ووژل، اولادونه ييګ په غلامة ونيول د حشر سورت د بنو نضير او احزاب سورت د بنو قريظه په هکله نازل شويدی.
رسول الله (ص) به د بيت المقدس خوا ته لمونحګ کاوه، يوه ورحګ ييګ جبريل (ع) ته وويل: هيله لرم، الله تعالی ميګ مخ د يهودانو له قبليګ نه بل لوري ته واؤوي، جبريل (ع) ورته وويل: زه خو بنده يم، ته له خپل رب نه سوال وکؤه، نو رسول الله (ص) به د آسمان لوري ته مخ کګرحګاوه او دا سوال به ييګ په زؤه کيګ کګرحګيده چيګ کاشکي قبله ييګ بدله شي چيګ بيا دا آيت ورباندیګ نازل شو:
((قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ)) (البقره: ۱۴۴).
ترجمه: [په تحقيق سره وينو مونږ (بيابيا) کګرحګول د مخ ستا په (طرف د) آسمان نو مونږ به وکګرحګوو هرومرو (خامخا) تا (هغيګ) قبليګ ته چيګ ته ييګ خوشګوی، نو وکګرحګوه مخ خپل په لوري د مسجد الحرام (کعبيګ ته په لمانحګه کيګ)، او بيشکه هغه کسان چيګ دوی ته ورکؤی شوی دی کتاب خامخا پوهيږي دوی چيګ بيشکه دا (استقبال الکعبه) حق دی له لوري د رب د دوی او نه دی الله! غافل له هغو کارو حګنيګ چی کوي ييګ دوی.]
دا آيت مدينيګ ته د رسول الله (ص) له هجرت نه شپاؤس مياشتيګ وروسته د بدر له غزا نه دويګ مياشتيګ مخکيګ نازل شو، پديګ الهي حکم کيګ أير حکمتونه دي او دا د مسلمانانو،

یهودانو او منافقانو لپاره یوه لویه ازموینه وه، دا حکم چیګ راغی مسلمانانو وویل: مونږ ایمان راوړی، دا حکم مو قبول دی، د الله تعالی تګول اوامر منو، دوی ته الله تعالی هدایت وکړ او دا حکم ورته سخت نه و، خو مشرکان لا پسیګ په غلطه لاړل او ویل به ییګ لکه څرنګګه چیګ محمد (ص) زمونږ قبلیګ ته راوګرځید، نو نژدیګ ده چیګ زمونږ دین ته هم را واوړي، او یهودان هم نور ضد ونیول او ویل به ییګ: رسول الله (ص) نه پوهیږي قبله ییګ کومه ده، که دا اوسنۍ قبله حق وي، نو لدینه مخکیګ به باطله وه، او که پخوانۍ ییګ حق وي، نو اوس په باطل دی، پدیګ ترتیب سره د احمقانو خبریګ او تبلیغات زیات شول، او مساله داسیګ شوه لکه چیګ الله تعالی ورته اشاره کړیده: ((وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلاَّ عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللّهُ وَمَا كَانَ اللّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللّهَ بِالنَّاسِ لَرَؤُوفٌ رَّحِيمٌ)) (البقره:۱۴۳).

ترجمه: [او بیشکه دي دا ګرځیدل (کعبیګ ته) هرومرو أیر درانه مګګر نه دي (درانه) په هغو کسانو چی سمه لاره ورته ښګوولیګ ده الله او نه دی الله چیګ ضایع کړي ایمان (لمونځګ) ستاسیګ (ایګ مؤمنانو) بیشکه الله په خلقو (مؤمنانو) باندیګ خامخا أیر مهربان، پوره رحم لرونکی دی.]

دا یوه الهي ازموینه وه چیګ وګګوري څګوك د رسول الله (ص) پیروي کوي، الله تعالی د قبلیګ مسالی ته په څګو آیتونو کیګ اشاره فرمایلیګ ده، قبله یوه اساسي مساله ده لومړی الله تعالی دا بیان کړه چیګ الله تعالی د نسخ قدرت لري او کوم څګه چیګ نسخ کوي له هغه نه غوره حکم رالیږي، (۱۵۲) آیت، ورپسیګ ییګ هغه کسان توبیخ کړي چیګ پدیګ هکله ییګ پر رسول الله (ص) نیوکیګ کولی او د حکم اطاعت ییګ نه کاوه. (۱۰۷-۱۱۲) آیتونه. ورپسیګ الله تعالی د یهودانو او نصرانیانو اختلاف ته اشاره کړیده، او دا ییګ ښګودلی ده چیګ دوی یو بل ته په هیڅګ ندي قایل، یو پر بل شاهدي وایي چیګ دوی هیڅګ ندي (۱۱۳ آیت)، بیاییګ مسلمانانو ته ګواښګ کړی او متوجه کړی ییګ دي چیګ باید د یهودو او نصرانیانو پیروي ونکړي، بیاییګ د دوی له کفر نه یادونه کړیده او فرمایلیګ ییګ دي چیګ دوی وایي او عقیده لري چیګ الله تعالی ولد (زوی) لري (۱۱۲-۱۱۷ آیتونه). بیا الله تعالی خبر ورکړی چیګ ختیځګ او لویدیځګ تګول ده لره دي، بندګګان چیګ هر لوري ته مخونه اړوي هملته الله تعالی بیا مومي او هغه واسع او علیم دی، (۱۱۵ آیت). څګرنګګه چیګ الله تعالی عظیم، واسع او محیط دی، نو بنده چیګ هریګ خوا ته مخ واړوي هلته الله تعالی بیا مومي، او دایي هم راښګودلیګ ده چیګ له رسول الله (ص) نه د هغه دوزخیانو سوال نه کیږي کوم چیګ دده پیروي نه کوي (۱۴۱ آیت). ورپسیګ الله تعالی خبر ورکړی چیګ اهل کتاب تر هغیګ پوریګ د رسول الله (ص) پیروي نه کوي نه ورته راضي کیږي تر څګو چیګ ده د هغه پیروي نه وي کړی (۱۲۰-۱۳۵ آیتونه)، بیاییګ پر اهل کتاب د خپلو نعمتونو یادونه کړیده او له الهي عذاب نه ییګ د دوی ویریګ ته هم اشاره

کؤيده (۱۲۱-۱۲۳ آيتونه)، بيايېګ د خپلېګ خونېګ د جوؤونکي او خپل خليل يادونه او ستاينه کؤيده او فرمايلي يېګ دېګ چېګ هغه يېګ د خلکو امام کګرځګولی، بيايېګ د بيت الله د جوؤولو ذکر کؤيدی او ويلی يېګ دي چا چېګ دغه خونه جوؤه کؤيده هغه د خلکو امام دی (۱۲۴-۱۲۹ آيتونه). ورپسېګ يېګ دا فرمايلي دي چېګ له جاهلانو پرته بل څګوك لدېګ ملت (ابراهيمی ملت) نه مخ نه اؤوي، بيايېګ خپلو بندګګانو ته د محمد (ص) د پيروۀ امر کؤيدی، او پر ده او نورو نبيانو (ع) پر نازل شوو کتابونو او احکامو د ايمان حکم يېګ نازل کؤيدی (۱۳۰-۱۳۳ آيتونه) بيايېګ د هغو کسانو ادعا باطله کؤيده چېګ وايي: ابراهيم (ع) او اهل يېګ يهودان يا نصرانيان وو (۱۴۰ آيت)، الله تعالی دا تګول مسايل د قبلېګ د بدليدو لپاره د مقدمېګ په توګګه بيان کؤيدي، الله تعالی دا امر په تاکيد او تکرار سره بيان کؤی، رسول الله (ص) او مؤمنانو ته يېګ امر کؤی چېګ هر چيرته وي بايد همدېګ قبلېګ (بيت الله) ته مخ وکګرځګوي او همدا يګېګ قبله ده (۱۴۴، ۱۴۹، ۱۵۰ آيتونه).

الله تعالی خبر را کؤی هغه ذات چېګ نيغېګ لارېګ ته هدايت کوي همغه ذات دوی (مسلمانان) دېګ قبلېګ ته هدايت کؤيدي، داد دوی قبله او دوی د همدېګ اهل دېګ، حګکه دا تر تګولو غوره قبله ده او دوی تر تګولو غوره امت دی او د همدوی لپاره يېګ تر تګولو غوره رسول (ص) راليږلی دی او له تګولو نه غوره کتاب يېګ ورباندېګ نازل کؤی په له تګولو نه غوره پيؤۀ کېګ يېګ پيدا کؤي، له تګولو نه غوره شريعت يېګ ورته ورکؤی له تګولو نه په غوره اخلاقو يېګ سينګګار کؤي، له تګولو نه غوره حګمکه کېګ يېګ هستوګګن کؤي او په جنت کېګ به يېګ هم له تګولو نه په غوره حګای او مقام وي، د قيامت په ورحګ به يېګ هم موقف له تګولو نه غوره وي، دوی به په يوه لوؤه غونأۀ وي او نور امتونه به ورنه تګيتګ وي، پاکي ده هغه ذات لره چېګ د خپل رحمت لپاره خلك غوره کوي، دا د هغه کرم دی چېګ چا ته يېګ اراده وي همغه ته يېګ ورکوي، الله تعالی د لوی فضل خاوند دی.

الله تعالی دا هم بيان کؤيده چېګ دا يېګ ددېګ لپاره کؤيدی چېګ د خلکو هيڅګ دليل او بهانه پاتي نه شي، پر مسلمانانو د نورو حجت نه وي خو ظالمان به په ياد شويو دلايلو او حجتونو سره د مسلمانانو خلاف ادعاګګانی کوي، همدا د ملحدانو او کافرانو عادت دی، او الله تعالی دا څګرګګنده کؤيده چا چېګ د رسول الله (ص) پر اقوالو بل قول ته ترجيح ورکؤه نو د هغه دليل به لکه ددېګ ظالمانو د دليل په شان باطل وي، الله تعالی د خپلو نعمتونو نه هم يادونه کؤيده، د رسول الله (ص) د

بعثت، قرآن د نزول نعمتونه ییګ یاد کؤي او رسول الله (ص) په همدیګ کتاب سره هغوی تزکیه کوي، حکمت ورشګیي او د هغه خګه شګوونه ورته کوي چیګ دوی مخکیګ نه ورباندیګ پوهیدل.
بیا الله تعالی مسلمانانو ته امر کؤیدی چیګ د الله تعالی ذکر وکؤي او شکر ییګ په حګای کؤي حګکه په ذکر او شکر سره الهي محبت او نور نعمتونه حاصلولی شي، او همدا د الله تعالی د محبت سبب کګرحګي بیاییګ د صبر او لمانحګه امر کؤیدی حګکه له صبر او لمانحګه پرته ذکر او شکر ممکن ندی او الله تعالی د صابرانو ملګګری دی.
مدینیګ ته له هجرت نه خګه موده وروسته الله تعالی پر مسلمانانو د نعمتونو د پوره کولو پخاطر د ورحګیګ پنحګه حګله آذان ورته وشګود، او د ماسپشګین، مازدیګګر، او لماسختن لمونحګونه ییګ ورته خګلور رکعتي وکګرحګول حګکه له مدینیګ ته له هجرت نه مخکیګ دوه رکعتي وو.

فصل
په مدینه کیګ قیام او د جهاد حکم

رسول الله (ص) چیګ په مدینه کیګ میشت شو، الله تعالی ییګ پخپل خاص کومك او مؤمنانو سره مرسته وکؤه، د مسلمانانو تر منحګ ییګ د دشګمنة په حګای مینه پیدا کؤه، انصارو، تور پوستکو او سرو پوستکو ییګ دفاع ته ملا وتؤله، خپل نفسونه ییګ ورنه قربانول، پر خپلو پلرونو، زامنو او میرمنو ییګ ده ته ترجیح ورکوله، په مقابل کیګ مشرکان او یهودان هم ورته یو موتګی شول، دشګمني ییګ ورسره زیاته شوه، له هریګ خوا نه ورباندیګ راغلل، خو الله تعالی د صبر او زغم امر ورته کاوه، تر خګو د اسلامي دولت پشګیګ تګینګګی شوی، مسلمانان مضبوط شول، نو د جګګؤی اجازه ییګ ورکؤه، دا د فرضیت حکم نه بلکه د جواز امر و: ((أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ)) (الحج: ٣٩)
ترجمه: [حکم ورکؤی شوی دی (د قتال) هغو کسانو ته چیګ قتال ورسره کاوه شي (د کفارو له خوا) په دی سبب چیګ بیشکه پر دوی ظلم شوی دی، او بیشکه چیګ الله په مرسته (مدد) د دوی خامخا شګه قادر دی].
حګنی وایيګ چیګ دا آیت په مکه کیګ نازل شوی حګکه دا سورت مکي دی، خو دا خبره له خګو وجوهاتو نه ییګ اساسه ده:

١. الله تعالی په مکه کې د جنګ اجازه نده ورکړې.
٢. د آیت سیاق په دې دلالت کوي چې د جګړې اجازه په ناحقه له خپلو کورونو او وطن نه د مسلمانانو له ایستلو وروسته راغلې ده.
٣. د الله تعالی دا قول: ((هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِّعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِنْ نَارٍ يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ)) (الحج: ١٩)
ترجمه: [دا دوه (ډلې مؤمنان او کافران) مدعيان دي چې جګړه يې وکړه په (ذات، صفات او دين د) رب خپل کې پس هغه کسان چې کافران شوي دي څيرې (جوړې) شي دوی د پاره جامې له اوره، اچولی به شي (په شدت سره) له پاسه د سرونو د دوی اوبه سرې، يشيدلې].
دا د هغو کسانو په هکله نازل شوېدی چې د بدر د غزا په ورځ يې يو له بل سره مقابله کړېده.
۴. په دې آیت کې د (یا ایها الذین آمنوا) په لفظ سره خطاب شوېدی او دا د مدني دور د خطاب اسلوب دی.
۵. په دې کې د جهاد د ټولو اولونو چې په توره جهاد هم په کې شامل دی، حکم شوېدی او دا ثابته ده چې د جهاد مطلق امر په مدينه کې راغلی دی.
٦. حاکم په خپل کتاب (مستدرك) کې د بخاري او مسلم په شروطو برابر روايت کې نقل کوي چې وايي ابن عباس (رض) فرمايي: رسول الله (ص) چې له مکې نه ووت، ابوبکر (رض) وويل: دې مشرکانو خپل نبي (ع) له وطن نه اخراج کړ،(إنا لله و إنا إليه راجعون) دوی به حتما هلاکيږي، نو الله تعالی دا آيت نازل کړ: (أذن للذين يقاتلون) (الحج: ٣٩) او دا د جګړې په هکله لومړنی آيت دی.
د همدې سورت (حج) له سياق نه دا ښکاره ده چې په کې مکي او مدني دواړه اوله آيتونه شته دي، مثلا د رسول الله (ص) په هيلو کې د شيطان د مداخلې يا القاء کيسه مکي ده. لدينه وروسته الله تعالی په مسلمانانو باندې له هغو کسانو سره چې جګړه ورسره کوي جنګ فرض وګرځاوه قرآنکريم فرمايي:
((وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ)) (البقره: ١٩٠)
ترجمه: [او جنګ کوئ (ای مؤمنانو!) په لاره د الله کې! له هغو کسانو سره چې جنګ کوي له تاسې سره، او مه کوئ زيادت (پر هيچا باندې ای مؤمنانو!) بيشکه چې الله نه خوښوي تيريدونکي له حده].
په دې حکم پسې بيا له ټولو مشرکانو سره د قتال د فرضيت حکم وشو، په دې اساس ويلی شو چې له مشرکانو سره د جهاد حکم له څو مراحلو نه تير شوی، لومړی حرام و، بيا يې اجازه

وشوه، بيا له هغو مشركانو سره فرض شو چيګ جګګؤه ورسره كوي د جګګؤيګ شروع كوي ورپسيګ له تګولو مشركانو سره فرض شو، او دا حكم به يا فرض عين وي يا فرض كفايي. تحقيق خبره داده چيګ مطلق جهاد فرض عين دى، يعنيګ په زؤه، يا ژبه او يا لاس او يا مال سره جهاد فرض عين دى، هر مسلمان مكلف دى چيګ لديګ أولونو نه يو أول جهاد وكؤي، خو په نفس سره جهاد فرض كفاييګ دى، او په مال سره د جهاد په هكله دوه قولونه رانقل شويدي خو صحيح دادى چيګ دا أول هم فرض دى حګكه د جهاد دا دواؤه أولونه (په نفس او مال) په قرآنكريم كيګ يو حګاى ذكر شويدي، له اور نه نجات مغفرت او جنت ته داخليدل په همديګ أول جهاد پوريګ تؤلى او معلق شويدي الله تعالى فرمايي:

((يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَى تِجَارَةٍ تُنجِيكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ)) ((الصف: ١٠))

ترجمه: [ايګ هغو كسانو چيګ ايمان ييګ راوؤى دى (يعنيګ ايګ موْمنانو) آيا دلالت وكؤم تاسيګ ته (دروشګيم تاسيګ ته) په هسيګ تجارت چيګ نجات دركوي (خلاصوي) تاسيګ له عذاب دردناك نه].

الله تعالى خبر راكوي چيګ له مسلمانانو نه ييګ د هغوى نفسونه او مالونه د جنت په بدل كيګ اخيستي دي، او دا تؤون په له تګولو نه غوره كتاب (قرآن) كيګ راغلى دى، او دا ييګ هم فرمايلي چيګ هيڅګوك له الله تعالى نه زياته وفا نلري، بيا مسلمانانو ته د زيري او خوشالة تاكيد كوي او دا د دوى لوى برى شميري، نو عاقل بنده ديګ پديګ ارزښګتناك عقد او سودا كيګ غور وكؤي، الله تعالى اخستونكيګ دى، بيه جنت دى، او دا تؤون له پرښګتو، رسولانو او له تګولو بندګګانو نه د غوره رسول (ص) په لاس تر سره شوى، واقعا چيګ أير لوى عقد دى.

قد هياؤك لأمر لو فطنت له فاربأ بنفسك أن ترعى مع الهمل

(كه پوه شيګ د أير لوى كار لپاره ييګ پيدا كؤى يى، نو حګان له حيواناتو سر له خګريدو نه ليرى ساته).

دلته د جنت او محبت بدل او بيه د مالك په لاره كيګ د مال او حګان قربانول دي، د أارن او مخ اؤونكي لپاره هيڅګ نشته، خګوك چيګ دا تؤون نه كوي هغوى به زيان ويني او له افلاس سره به مخ كيږي، اعلان شوى، بازار لګګيدلى خګوك چيګ دا سودا كول غواؤي او جنت كګتګي، نو الله تعالى ييګ قيمت حګان قربانول تګاكلي، لدينه كمه بيه نه قبلوي ، او په همديګ سره د باطل پيروان او أارن لديګ عقد او سودا نه په شا شول، خو د حق منونكي، د محبت هيله من تګول را وؤانديګ شول او هر يوه به دا كتل چيګ د كوم يوه ژوند او نفس دديګ وؤ دى چيګ د سودا او بييګ په حګاى قبول شي، او پديګ ترتيب سره دا متاع د هغه چا په لاس كيګ ولويده چيګ الله تعالى ييګ په هكله فرمايي:

((يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ)) ((المائده: ۵۴))

ترجمه:[ای هغو کسانو چې ایمان مو راوړی دی (یعنې ای مومنانو) هر څوك چې مرتد شو (وګرځيد) له تاسې نه له دین خپل څخه نو عنقریب به راولي الله داسې یو قوم چې محبت کوي (الله) له هغوی سره او محبت کوي دوی له الله سره متواضع او مهربان به وي پر مومنانو، غالب، زبردست به وي پر کافرانو باندې جهاد به کوي دوی په لاره د الله کې (له پاره د ترقۀ د دین) او نه به ویریږي دوی له ملامتیا د هیڅ ملامت کوونکي، دا (مذکوره صفات) فضل د الله دی ورکوي یې هغه چاته چې اراده وکړي او الله پراخ دی (فضل، رحمت، احسان د ده) ښه عالم
(خبردار په ټګولو احوالو)].

کله چې د محبت او مینې مدعیان ډیر شول، نو د محبت د ثبوت لپاره دلیل وغوښتل شو، ځکه که هر چاته په تشه ادعا سره ورکړه وشي او یوازې ادعا کافي وبلل شي، نو ډیر به د خپلې چینې د سوځیدو ادعا وکړي، له هم او غم نه محروم کس به له غم نه د زړه د سوځیدو دعوی وکړي همدا وه چې الله تعالی د ایمان له مدعیانو نه د دلیل او ثبوت غوښتنه وکړه له الله تعالی او رسول الله (ص) سره د محبت او اخلاص د اثبات لپاره یې د عملي دلیل وړاندې کولو امر وکړ ویې فرمایل: ((قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ)) ((آل عمران: ۳۱))

ترجمه: [ووایه (ای محمده! دوی ته) که چیرې یئ تاسې چې محبت کوئ له الله سره پس متابعت وکړئ زما چې محبت به وکړي الله له تاسې سره (د ثواب په درکولو) او مغفرت به وکړي تاسې ته ګناهونه د تاسې، او الله مغفرت کوونکې دی (د خطیاتو) ډیر رحم والا دی (د اجر او ثواب په انعام سره)].

پدې حکم سره ډیر خلك له سودا، عقد او تړون نه په شا شول، ډیری ادعاوې بې ثبوته پاتې شوی، یوازې د رسول الله (ص) رښتوني پیروان ثابت پاتې شول، هغه چې پخپلو اقوالو، افعالو، اخلاقو او عاداتو کې د هغه لارښوونې عملي کولې چې بیا دوی ته وویل شول د خپل دلیل عدالت په اثبات ورسوی، او د دلیل د عدالت د اثبات لپاره له دوی نه د تزکیې غوښتنه وشوه: ((يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ)) ((المائده: ۵۴))

ترجمه: [جهاد به کوي دوی په لاره د الله کیګ (له پاره د ترقۀ د دین) او نه به ویرېږي دوی له ملامتیا د هیخګ ملامت کوونکي، دا (مذکوره صفات) فضل د الله دی ورکوي یی هغه چاته چیګ اراده وکؤي او الله فراخ دی (فضل، رحمت، احسان د ده) شګه عالم (خبردار په تګولو احوالو)].
پدیګ کیګ هم یوازیګ مجاهدین بریالي شول، د محبت أیر مدعیان په شا شول، یوازیګ مجاهدین په خپل قول ودریدل، ثبات ییګ غوره کؤ، نو بیا ورته وویل شول چیګ د محبت کوونکو نفسونه او اموال د دوی ندي، دوی وویل: قبوله مو ده، عقد ییګ عملي کؤ، خپل شیان ییګ وسپارل حګکه عقد چیګ وشي، نو دواؤه لوري به خپل شی (متاع) یا قیمت ، مقابل لوري ته سپاري.
دیګ سوداګګرو چیګ د مشتري (اخستونکي) عظمت او د قیمت ارزشګت او اندازه او عقد کوونکي مقام او هغه کتاب عظمت ته وکتل چیګ دا عقد پکیګ بیان یا لیکل شویدی، نو باور ییګ زیات شو چیګ دا متاع له تګولو نه زیات ارزشګت لري، له همدیګ امله ییګ په کمه بیه ددیګ متاع رانیول غبن وباله، یعنیګ خپل حګانونه ییګ د جنت په بدل کیګ کم وشمیرل، نو حګکه په أیره مینه او شوق له هر خګه نه تیر شول، پدیګ لار کیګ درد او غم هر خګه ییګ هیر کؤل، په أیره مینه، اخلاص او شوق سره ییګ له مشتري سره د رضوان تؤون لاسلیك کؤ هغه تؤون چیګ د فسخیګ خیار ییګ نشته، خپل هر خګه ییګ د هغه په وؤاندی کیشګودل، خو کله چیګ عقد وشو، ورته وویل شول چیګ اوس ستاسیګ نفسونه او مالونه زمونږ دي، دوی خو له پخوا نه پدیګ هر خګه راضي وو، دلته ورته وویل شول چیګ اوس به مونږ خګو چنده عوضونه درکوو بیرته به لدینه غوره ژوند او لدینه زیات مال درکوو، الله تعالی فرمایي:
((وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتاً بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ)) (آل عمران: ۱۶۹)
ترجمه: [او له سره ګګمان مه کوه! (ایګ محمده یا ایګ سامعه!) پر هغو کسانو چیګ وژل شوي دي دوی په لاره د الله (جهاد او طاعت) کیګ د مؤو (مؤه نه دي)، بلکه ژوندي دي په نزد د رب خپل رزق ورته ورکولی شي].
دا آیت خګرګګندوي چیګ مونږ ستاسیګ مالونه او حګانونه ددیګ لپاره ندي درنه اخیستي چیګ ګګتګه درباندیګ وکؤو، بلکه هدف دا و چیګ ددیګ سودا په قبلولو او په بدل کیګ ییګ له تګولو نه د ارزشګتناك قیمت په درکولو سره د سخا او کرم دلایل لا پسیګ خګرګګند شي، او تر خګو دا ووینئ چیګ مونږ ستاسیګ د متاع په بدل کیګ خګومره لویه بیه درکوو، دا فقط ددیګ لپاره وو، دا دی اوس هر خګه بیرته ستاسیګ، بیه او متاع دواؤه ستاسیګ.
لږ د جابر (رض) او د هغه د اوشګ په کیسه کیګ غوره وکؤه، چیګ رسول (ص) ییګ اوشګ ورنه واخیست، له اصلي قیمت نه ییګ خګه اندازه زیاته بیه ورکؤه، بیاییګ اوشګ هم بیرته

وروسپاره، بیا بیګ دده له پلار سره د الله تعالی معامله وریاده کؤه ورته وییګ فرمایل: آیا نه غواؤیګ درته ووایم چیګ الله تعالی ستا پلار ته خګه وفرمایل؟ عرض ییګ وکؤ: مهرباني وکؤه یا رسول الله (ص)! رسول (ص) ورته وفرمایل: الله تعالی ستا پلار، بیا ژوندی کؤ، مخامخ ییګ خبریګ ورسره وکؤیګ ورته وییګ فرمایل : (ایګ زما بنده! وغواؤه، له مانه چیګ هر خګه غواؤیګ، درکوم ییګ) ده عرض وکؤ، ایګ الله! ما بیرته ژوندی کؤه چیګ بیا ستا په لار کیګ د وژل کیدو (شهادت) لذت او منزلت حاصل کؤم. پاکي ده هغه ذات لره چیګ سخا او کرم ییګ ساری نلري، وکګوری دیګ سخا ته متاع ییګ هم ورکؤه، متاع (بیعه) ییګ له کمة او عیب سره سره قبوله کؤه او په بدل کیګ ییګ تر تګولو غوره او لوؤه بیه ورکؤه، د عقد د کولو توفیق ییګ هم ورکؤ له خپل بنده نه ییګ ورکؤل شوی نفس په بیه واخیست بیاییګ بیه او متاع دواؤه بیرته ورکؤل، وییګ هم ستایه ، او ددیګ عقد کولو توفیق هم دده له لوري وُ...... شاعر وایي:

فحيهل إن كنت ذا همة فـقد حدى بك حادي الشوق فاطو المراحلا
و قل لمنـادي حبهم و رضاهم اذا مادعى لبيك الفا كوامــلا
و لا تنظر الاطلال من دونهم فإن نـظرت الى الاطلال عدن حوائلا
و خذ منهم زادا اليهم و سرعلى طريق الهدى و الحب تصبح واصلا
و لا تنتظر بالسير رفقة قاعـد ودعـه فان الشوق يكفيك حاملا
واحي بذكراهم سراك اذا ونت ركابك فالـذكرى تعيدك عاملا
و اما تخافن الكـلال فقل لها أمامك ورد الوصـل فابغي المناهلا
و خذ قبسا من نورهم ثم سر به فنورهم يهديك ليـس المشاعلا
وحي على واد الاراك فقِل به عسـاك تراهم ثم ان كنت قائلا
و الا ففي نعمان عند معرف الاح به فاطلبهم اذا كنـت سائلا
و إلا ففي جمع بليلته فـإن تفت فمني يا ويح من كـان غافلا
وحي على جنات عدن فـانها منازلك الاولى بها كنـت نازلا
ولكن سباك الكاشحون لأجل ذا وقفت على الاطلال تبكي المنازلا
وحي على يوم المزيد بجنة الخ لود فجد بالنفس إن كـنت باذلا
فدعها رسوما دارسات فما بها مقيل و جاوزها فليست منازلا
و خذ يمنة عنها على المنهج الذي عليه سرى وفد اللـحبة آهلا
و قل ساعدي يا نفس بالصبر ساعة فعند اللقا ذا الكد يصـبح زائلا

فماهي إلاساعة ثم تنـقضي　　　و يصبح دو الاحزان فرحان جاذلا

د الله تعالی دین، همیشني سلام او سولیګ لوري ته بلونکي، عزتمن او غیرتي نفسونه ییګ په خوحګشګت راوستل، د غوإونو او عقلونو خاوندانو ته ییګ د ایمان چیغه ورسوله او هغوی ییګ د نیکانو په أله ورکګأ کؤل، تګولو داسیګ حرکت پیل کؤ چیګ تر وروستي کور او منزل پوریګ له رسیدو نه مخکیګ ونه دریدل.

رسول الله (ص) فرمایي چیګ الله تعالی فرمایلي:((هغه بنده چیګ پر ما د ایمان او زما د رسولانو (ع) د تصدیق په اساس زما په لار کیګ جهاد ته وحګي، هغه ته دا وعده او ضمانت ورکوم چیګ بیرته به ییګ پداسیګ حال کیګ راکګرحګومه چیګ یا به ییګ اجر کګتګلی وي. یابه ییګ غنیمت تر لاسه کؤی وي او یا به ییګ جنت ته داخلوم، رسول (ص) زیاتوي: که زما پر امت مشکله نه تمامیدلی نو له هیخګ یویګ وؤیګ او لوییګ جکګؤیګ نه به نه وای پاتی شوی، هیله لرم چیګ د الله تعالی په لار کیګ ووژل شم، بیا بیرته را ژوندی شم، بیا ووژل شم، بیا را ژوندی شم او بیا ووژل شم)).

په بل حدیث کیګ فرمایي: (د الله تعالی په لار کیګ د مجاهد مثال د هغه چا دی چیګ تل روژه نیسي، لمونحګ کوي د الله تعالی اوامرو ته تابع وي، له روژیګ او لمانحګه نه د ستؤیا احساس نه کوي تر خګو له جهاد نه راستون شي)) یعنیګ تر خګو چیګ په جهاد کیګ ویګ نو د روژتي او لمونخګ کونکي اجر ورته لیکل کیإي. رسول الله (ص) فرمایي: ((د الله تعالی په لار کیګ یو سهار او یا یو ماشګام له دنیا او مافیها نه غوره دی)). په بل حدیث کیګ فرمایي: ((د الله تعالی په لار کیګ جهاد د جنت له دروازو نه یوه دروازه ده چیګ الله تعالی له غم او ویریګ نه د ژغورنیګ لپاره تګاکلیګ ده)).

رسول الله (ص) فرمایي: ((زه د هغه چا کفیل او ضامن یم چیګ پر ما ییګ ایمان راوؤ، مسلمان شو زه ییګ د یوه کور د جنت په کوزه خوا، د یوه کور ییګ د جنت په وسط کیګ او د یوه کور ییګ د جنت په بره خوا کیګ ضامن یم، چا چیګ دا عمل وکؤ، نو هیخګ خیر ییګ ندی پریشګی، له هر شر نه ییګ حګان ژغورلی، نو دا موٌمن بنده دیګ هر چیرته ییګ چیګ خوشګه وي مؤ شي، مؤ دیګ شي)).

رسول الله (ص) فرمایي: ((کوم مسلمان چیګ د اوشګیګ د غولنحګیګ د یو حګل لوشلو او یا لوشلو لپاره د یو حګل فشار ورکولو په اندازه د الله تعالی په لار کیګ جهاد وکؤ، جنت ورته واجب شو)).

رسول الله (ص) دا هم فرمایي: ((جنت سل درجیګ لري چیګ الله تعالی د مجاهدینو لپاره تیاریګ کؤیدي، ددیګ درجو د هرو دوو تر منحګ د آسمان او حګمکیګ په اندازه فاصله ده که له الله تعالی نه د جنت سوال کوئ، نو د فردوس سوال ورنه وکؤئ، حګکه فردوس د جنت وسط او برنی

برخه ده، چیګ د پاسه ییګ د الله تعالی عرش دی او له همغه ځګای نه د جنت سیندونه رابهیږي».
رسول الله (ص) فرمایي: « خګوك چیګ د الله تعالی په لار کیګ له مجاهد سره مرسته وکړي، او یا له قرضدار سره د قرض په ادا کولو کیګ کومك وکړي او یا له مریي سره د آزادولو په لار کیګ مرسته وکړي، الله تعالی به د قیامت په ورځګ په خپل هغه سیوري سره سیوره ورباندیګ وکړي چیګ دده له سیوري پرته به بل سیوری نه وي». همدا راز فرمایي: (الله تعالی هغه پشګیګ پر اور حرامیګ کړیدي چیګ د الله تعالی په لار کیګ ګګردجنیګ او سپیریګ شي» په بل حدیث کیګ فرمایي: «د یوه سړي په زړه کیګ بخل او ایمان دواړه نه شي یو ځګای کیدلی، او د بنده په مخ کیګ د الله تعالی د لاریګ ګګرد «دوړیګ» او د دوزخ دود نه شي جمع کیدلی».
رسول الله (ص) فرمایي: (د الله تعالی په لار کیګ د جګګړیګ پخاطر یوه شپه او ورځګ پیره او دریدل له یویګ میاشتیګ روژیګ او لمانځګه نه غوره دي، که خګوك پدیګ حالت کیګ یعنیګ د جهاد او پیریګ په حال کیګ مړ شي، همغه عمل ییګ ورته لیکل کیږي چیګ په ژوند کیګ به ییګ ترسره کاوه، روزي به ییګ ورکول کیږي او له فتنیګ نه به په امن وي».
رسول الله (ص) هغه کس ته چیګ یوه شپه ییګ پداسیګ حال کیګ په مسلمانانو پیره کوله چیګ په آس سپور وْ، له لمانځګه او ضرورت رفع کولو پرته هیخګ نه و ورنه کوز شوی، وفرمایل: (تاته جنت واجب شو، نور که هیخګ عمل هم ونکړیګ همدا درته کافي دی). ابو داوْد روایت کوي چیګ رسول الله (ص) فرمایي: (چا چیګ غزا ونکړه، او له غازي سره ییګ مرسته ونکړه، د غازي د کورنۍ سر پرستي ییګ ونکړه، الله تعالی به ییګ د قیامت له ورځګیګ نه مخکیګ په مصیبت واړوي».
ابو ایوب انصاري (رض) ځګان پخپله هلاکت ته اچول په جهاد نه کولو تفسیر او معنی کړی دی، وایي جهاد نه کول په واقعیت کیګ ځګان وژنه ده، او دا هم په صحیح روایت ثابته ده چیګ رسول الله (ص) فرمایلي: (له تګولو نه لومړی به هغه عالم، خیرات ورکونکی او په جهاد کیګ وژل شوی اورته لویږي چیګ دا اعمال ییګ د ریا پخاطر کړي وي).

فصل
د جهاد په هکله د رسول (ص) لارښګوونیګ

رسول الله (ص) به دا غوره بلله چیګ جګګړه د ورځګیګ په پیل کیګ وي، همدا أول ییګ سفر هم د ورځګیګ په لومړی سر کیګ مستحب باله، رسول الله (ص) به که د ورځګیګ په لومړي سرکیګ په جګګړه لاس پوریګ نکړ، نو بیا به ییګ له زوال نه وروسته کوله، هغه وخت به هوا چلیده او د نصرت او بري شمال به را الوته.
رسول الله (ص) به په جګګړو کیګ له خپلو اصحابو (رض) نه ددیګ بیعت اخیست چیګ له

جګګوړېږ نه به تېښګته نه کوي، او کله کله به یې د مرګ بیعت هم ورنه اخیست، له فتحې نه مخکې یې د هجرت بیعت هم ورنه اخیستی، د جهاد، اسلام، توحید، الله تعالی او رسول د اطاعت بیعت یې هم ورنه اخیستی دی او له یو شمیر اصحابو (رض) نه یې دا بیعت هم اخیستی دی چې له خلکو نه به د هیڅ شي سوال نه کوي، دا أله اصحاب (رض) پدې بیعت دومره ټینګ ولاړ وو که له کوم یوه نه به د آس له شا متروکه ولویدله، نو ورپسې کوزیده او متروکه به یې راپورته کوله، بل چاته یې حتی دا نه ویل متروکه میې راکړه.

رسول الله (ص) به د جهاد او دشمن سره د مقابلې په هکله مشوره کوله، په غزا کې به یې د دیره کیدو لپاره د ځای او مینې د ټاکلو په اړه د هغوی رایه اخیستله، د سفر په دوران کې به له ساقې سره له نورو نه وروسته روان و، د لارې په اوږدو کې به یې له کمزوریو سره مرسته کوله، خوږ به چې له ملګرو نه پاتې شوي وو، هغوی به یې له ځان سره اخیستل، د سفر او مزل په دوران کې له ټولو نه زیات مهربان و. او کله به یې چې د غزا نیت وکړ، نو توریه به یې کوله، یعنې د دې لپاره چې دشمن خبر نه شي، کمین ونه نیسي، د خپل اصلي مسیر او هدف په ځای به یې د بل ځای او لورې نوم اخیست او فرمایل به یې :

(الحرب خدعة: جنګ چل دی)، د دشمن د حالاتو معلومولو لپاره به یې څارونکي توظیفول دعا به یې وکړه، له الله تعالی نه به یې د مرستې سوال وکړ، ده او اصحابو به أیر ذکر کاوه، او خپل آوازونه به یې ټیټګ ساتل.

رسول الله (ص) به لښکر او مجاهدین پخپله تنظیمول، هر خوږ به یې په مناسب ځای کې درول، او ده په امر او حضور کې به مقابله کیدله، د جنګ لپاره به یې لازم او ممکن وسایل تیارول، جنګي لباس به یې اغوست، کله به یې دوې زغرې اغوستلې په هره غزا کې یې جنأه یا توغ هم درلود، او په کوم قوم به چې برلاسی شو، نو هملته به یې درې ورځې تیرولې، بیا به ورنه روانیده.

کله به یې چې پر کوم قوم او کلي د برید اراده وکړه، لومړی به یې انتظار کاوه، که د آذان آواز به یې واورید، نو حمله به یې نه کوله، او چې آذان به یې وانه ورید یرغل به یې پرې وکړ، او کله به یې غلچکي بریدونه هم تر سره کول، او دا یې خوشګوله چې د پنجشنبې په سهار د دشمن مقابلې ته روان شي، لښکر به یې چې چیرته واړول، نو تګول به سره تګول او یو ځای شول او دومره به سره نژدې وو چې یوه شړه به د ټګولو لپاره کافي وه.

د مجاهدینو صفونه او لیکې به یې هم پخپله تنظیمولې، یو، یو کس به یې پخپل ځای دراوه فرمایل به یې: فلانیه ته دلته، او فلانیه ته هلته ودریږه، او څرګندګه چې د هر قوم مجاهدینو به بیله جنأه درلوده، نو دا به یې غوره بلله چې هر فرد د خپل قوم تر جنأې لاندې

جکګؤه وکؤي، له دشګمن سره د مقابليګ په وخت به ييګ دا دعا کوله: ((اللهم منزل الکتاب، و مجري السحاب، وهازم الاحزاب اهزمهم و انصرنا عليهم: ايګ د کتاب ناز لونکيه خدايه او ايګ د وريحګو راوستونکيه خدايه! ايګ د ألو او قومونو (لشګکرو) ماتونکيه! دوی (کفارو) ته ماتيګ ورکؤه مونږ ورباندیګ بر لاسي کؤه). او کله کله به ييګ دا آيتونه هم تلاوت کول:

((سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ (۴۵) بَلْ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَدْهَى وَأَمَرُّ ((القمر: ۴۵: ۴۶).

ترجمه: [ژر ده چيګ ماته به کؤه شي جمع (د دوی) او وبه کګرحګوي دوی شاوی خپليګ (مسلمانانو ته له جنګګه)، (دغه قتل او ماتيګ کافي نه ده دوی ته) بلکه قيامت دی، وخت حګای د وعديګ (د عذاب) د دوی، او قيامت أير سخت دی (چيګ نه لري هيخګ علاج) او أير تريخ دی (له عذابه د دنيا نه)].

دا دعا به ييګ هم کوله: (اللهم انزل نصرك: ايګ خدايه! نصرت ديګ راباندیګ نازل کؤه)، او فرمايل به ييګ: (ايګ خدايه! ته ميګ مددګګار، ته ميګ قوت ييګ، پر تا باندیګ په توکل سره جنګګيږم) او کله به چيګ حالات سخت شول، د دشګمن افراد به ييګ لوري ته متوجه شول، ورباندیګ را روان به شول، نو ده (ص) به فرمايل: (زه په رشګتيا سره نبي (ص) يم زه د عبدالمطلب زوی يم)، او جکګؤه به چيګ أيره سخته شوه نو اصحابو (رض) به د رسول الله (ص) له خوا سره پناه لتګوله او حګانونه به ييګ وربانذی ساتل او حمايه کول، رسول الله (ص) به له تګولو نه دشګمن ته أير ورلنأ و، د خپلو اصحابو (رض) لپاره به ييګ د جکګؤيګ په دوران کيګ يو شفر ايشګود چيګ يو بل به ييګ ورباندیګ پيژانده، يو حګل ييګ شفر (أمت، أمت) وٌ او بل وار ييګ (أمت يا منصور) او بل حګل ييګ: (حم لا ينصرون) شفر غوره کؤی وٌ.

رسول الله (ص) به زغره او د سر د ساتلو لپاره اوسپنيزه خولی ، اغوستله، توره، نيزه، ليندة او أال به ورسره وٌ، د جکګؤيګ په دوران کيګ به ييګ غرور او خيال خوشګاوه او فرمايل به ييګ: (يو أول خيال او غرور هغه دی چيګ الله تعالی ييګ خوشګوي او بل أول هغه دی چيګ الله تعالی ييګ بد کګنګي، هغه خيال او غرور چيګ د الله تعالی خوشګيږي هغه له دشګمن سره د مقابليګ او صدقيګ ورکولو په وخت کيګ دی، او هغه چيګ الله ييګ نه خوشګوي، هغه په بدة او فجور کيګ خيال او غرور دی)، رسول الله (ص) خګو حګله منجنيق يا د هغيګ زمانيګ توپ هم استعمال کؤيدی، د طائف په غزا کيګ ييګ استفاده ورنه کؤيده. او په أير تاکيد سره ييګ د شګحګو او ماشومانو له وژلو نه نهی کؤيده، د دشګمن جنګګيالي به ييګ معاينه کول خګوك به چيګ حګوانة ته نه وو رسيدلی هغوی ييګ نه وژل.

کوم لشګکر به یيګ چیګ غزا ته لیږه د الله تعالی د تقوی امر به یيګ ورته کاوه فرمایل به یيګ: (حګئ د الله په نوم د الله په لار کیګ ، له هغو کسانو سره جګګؤه وکؤئ چیګ الله تعالی نه مني، مؤي مه مثله کوئ (اندامونه یيګ مه پری کوئ) غدر، خیانت مه کوئ، ناروا مه کوئ ماشومان مه وژنئ). چاته به یيګ اجازه نه ورکوله له حګان سره د دشګمن خاوریګ او سیمیګ ته قرآنکریم یوسي، د لشګکر قومندان ته به یيګ امر کاوه چیګ له جګګؤیګ نه مخکیګ دشګمن اسلام ته راوبولي، د اسلام او هجرت او یوازیګ اسلام بلنه ورکؤي، که چا به یوازیګ اسلام ومانه، نو هغوی به لکه د نورو مسلمانو کوچیانو په شان وو، په غنیمت او في کیګ به یيګ برخه نه درلوده، او که اسلام یيګ نه مانه نو د جزییګ وؤاندیز به ورته کوي، که داییګ ومنله، نو هم صحیح ده، او که نه نو د خدای په مدد به جګګؤه ورسره کیږي.
رسول الله (ص) به چیګ پر دشګمن غلبه وموندله، امر به یيګ وکؤ چیګ تګول غنیمتونه دیګ را غونډ شي، بیابه یيګ لومؤی د هغو شیانو ویشل شروع کؤل چیګ مجاهدینو به هر یوه پخپل لاس له دشګمن نه اخیستی وو، او هر چا به چیګ هر خګه لاسته راوؤي وو، همغه ته به یيګ ورکول دیته یيګ (اسلاب: سلب شوي) ویل، بیا به یيګ د ولجو یا غنیمتونو پنحګمه برخه ورنه بیله کؤه، په هغه کیګ به یيګ د الله تعالی د حکم مطابق تصرف وکؤ، بیا به یيګ له پاتیګ غنیمتونو نه میرمنو، ماشومانو او غلامانو ته خګه اندازه ورکؤه او پاتیګ نور به یيګ په مساویانه توګګه پر غازیانو وویشل، سواره مجاهد ته دری، او پلي ته یوه برخه وه.
له اصلي غنیمتونو نه به یيګ د عامیګ شګیګګنګیګ لپاره د ضرورت په اندازه برخه بیلوله، حګینو کسانو ته به یيګ زیاته برخه ورکوله او په حګینو غزا ګګانو کیګ یيګ سلمه بن اکوع (رض) ته د سواره او پلي دواؤو برخه ورکؤیده یعنیګ پنحګیګ برخی یيګ ورته ورکؤیدی حګکه هغه أیر زؤور او باثباته مجاهد وُلویه کارنامه یيګ کؤیګ وه. په غنیمت کیګ به یيګ له زیاتیګ برخی نه علاوه د کمزوري او پیاوؤي تر منحګ توپیر نه کاوه. رسول الله (ص) به که پر داسیګ کوم قوم برید وکؤ چیګ له مخکیګ نه به یيګ ورته کومه سریه (لشګکر) لیږلی و، غنیمت به چیګ په لاس ورغی نو پنحګمه برخه به یيګ ورنه بیله کؤه خګلورمه به یيګ نوره هم ورنه د همغه مخکیګ لیږلی شوي لشګکر (سرییګ) لپاره جدا کؤه او نور به یيګ پر دوی او نورو تګولو مجاهدینو وویشه او که لشګکر به له غزا نه راستون شو، نو غنایم به یيګ داسیګ ویشل چیګ خمس به یيګ ورنه جدا کؤ او د نور پاتیګ مال دریمه برخه به یيګ په هغه لشګکر (سریه) ویشله چیګ غنیمت به یيګ حاصل کؤئ و خو دا وه چیګ دا اضافي برخه به یيګ نه خوشګوله او پدیګ اؤه به یيګ داسیګ هدایت کاوه: پیاوؤی مؤمن دیګ له کمزوري سره مرسته وکؤي، د وس خاوند دیګ دا برخه یيګ وسه ته ورکؤي. د رسول الله (ص) لپاره په غنیمت کیګ یوه بله برخه هم وه چیګ (صفي: غوره شوی) بلل کیدله، او دا به دده خوشګه وه چیګ د حګان لپاره خګه غوره کوي، کوم غلام،

اخلي، که وسله او که آس، دا به ییګ له تقسیم نه مخکیګ ورنه جدا کوله، عائشه (رض) وایي چیګ صفیه (رض) له همدیګ لاریګ رسول الله (ص) د حګان لپاره غوره کړیګ وه، دا روایت ابو داود رانقل کړیدی، د غنیمتونو لدیګ أول برخیګ (غوره شوی: صفي) نه یوه هم د رسول الله (ص) مشهوره توره (ذوالفقار) وه.

رسول الله (ص) به له غنیمتونو نه د هغه مسلمان لپاره هم برخه ورکوله، کوم چیګ د مسلمانانو د ګګتګیګ او مصلحت لپاره به له غزا نه پاتیګ شوی و، لکه چیګ د بدر د غزا له غنایمو نه ییګ د عثمان (رض) لپاره برخه ورکړه، حګکه هغه د رسول الله (ص) د لور چیګ دده میرمن کیدله د خدمت لپاره له غزا نه پاتیګ شوی و، پدیګ وخت کیګ رسول الله (ص) فرمایلي وو: (عثمان (رض) د الله تعالی او رسول الله (ص) د حاجت او ضرورت له امله له غزا نه پاتیګ شوی دی)، نو بیاییګ ورته برخه ورکړه.

اصحابو (رض) په غزا ګګانو کیګ رانیول او پلورل هم کول، رسول الله (ص) به لیدل خو منع کول ییګ نه، دوی به د غزا لپاره مزدوران هم نیول، او دا په دوه أوله وو: یو أول داسیګ وُ چیګ یو کس به جهاد ته روان شو، نو د خپل خدمت لپاره به ییګ یو مزدور ونیو، او دوهم أول دا وُ چیګ حګینو کسانو به نور کسان په مزدورة نیول او دیګ کس ته جاعل ویل کیږی، او په دی اړه رسول الله (ص) فرمایلي: (للغازي أجره و للجاعل أجره وأجر الغازي: د غازي لپاره خپل اجر او د جاعل (مزدور) لپاره ییګ خپل مزد او د غازي اجر دی یعنیګ هم ییګ مزدوري او هم د غزا اجر). دا أول شراکت بیا په دوه أوله و، یو أول یوازیګ بدني شراکت ، او بل أول داسیګ وُ چیګ یوه تن به خپل آس یا اوشګ بل چاته د غنیمت د نیمائي برخیګ په بدل کیګ ورکاوه هغه به دده په آس یا اوشګ چیګ خګه غنیمت تر لاسه کړ، د هغه نیمایي برخه به ییګ ده ته ورکوله، او أیرو همداسیګ خپل غنیمتونه سره ویشلي دي حتی چیګ داسیګ هم شوي دوو تنو یو غشی سره ویشلی دی، یو ته ییګ د غشي ساقه (تنه) او بل ته ییګ بنګکیګ رسیدلیګ دي. ابن مسعود وایي: زه، عمار او سعد (رض) د بدر د غنیمت په برخه کیګ سره شریك وو، سعد دوه غلامان ونیول، خو زه او عمار و نه توانیدو خګه شی تر لاسه کړو.

رسول الله (ص) به حګنی وخت د سورو او حګنی وخت د پلیو لشګکر (سریه) د دشګمن مقابلیګ ته استوله، خګوك به چیګ له فتحیګ او بري وروسته له لشګکر سره یو حګای شول، د هغه لپاره به ییګ له غنیمت نه برخه نه ورکوله، د ذوي القربی (خپلوانو) برخه به ییګ یوازیګ پر بني هاشم او بني المطلب ویشله، د هغویګ تربرونو عبدالشمس او نوفل قبیلو ته ییګ لدیګ برخیګ نه خګه نه ورکول، او فرمایل به ییګ: (بنو المطلب او بنو هاشم دواړه سره یو دي، خپلیګ ګګوتیګ به ییګ سره یوحګای کړی او وبه ییګ فرمایل: هغوی (بنو مطلب) هیخګ وخت په اسلام او جاهلیت کیګ له موږ نه ندي جدا شوي). مسلمانانو او رسول الله (ص) ته به په

غزاګګانو کيګ عسل ، انکګور او خواؤه په لاس ورتلل، نو دا أول شيان به ييګ خوؤل او په غنيمتونو کيګ به ييګ نه شميرل.
ابن ابي اوفی ته وويل شول: آيا تاسيګ له خوراکي موادو نه هم لکه د نورو غنايمو په شان پنځګمه برخه بيلوله؟ ده په ځګواب کيګ وويل: د خيبر په ورځګ مو يوه اندازه خواؤه يا خوراکي مواد ترلاسه کؤل، هر څګوك به راتلل او د څپليګ اؤتيا په اندازه به ييګ خواؤه او يا مواد ورنه اخيستل. ځګينو اصحابو ويلي: په ځګينو غزاګګانو کيګ به مو چارمغز خوؤل، ويشل به مو نه، او کله به چيګ څپلو ميګنو ته راستانه شوو نو توبريګ به مو له چارمغزو نه أکيګ وی.
رسول الله (ص) له پټګولو (له غنيمت نه غلا) او د مؤيو د اندامونو له پری کولو نه نهي کؤيده، فرمايي: ((من انتهب نهبة فليس منا: چا چيګ د غنيمت له مال نه څګه پټګ کؤل هغه زمونږ له امت څګخه ندی)).
رسول الله (ص) نهي کؤيده چيګ څګوك بايد د في يا غنيمت په څګاروي سپور نشي، او که چا به کوم څګاروی کمزوری او أنکګؤ کؤ، نو هغه به ييګ هم بيرته د غنيمت له مالونو سره يو ځګای کؤ، او نهي ييګ کؤيده چيګ هيڅګوك بايد د في جاميګ وانه غوندي، او که چا به واغوستلی او زؤيګ به ييګ هم کؤی، نو بيرته به ييګ له غنيمت سره يوځګای کولی، خو د جګګؤيګ په دوران کيګ يګيګ د غنيمت له مال نه کګتګه اخيستل جائز بللي. د غنيمت له مال نه غلا کول ييګ أير بد کګنګل، فرمايلي ييګ دي: ((عار و نار و شنار على أهله يوم القيامة: دا د قيامت د ورځګيګ شرم دی، اور دی او شنار (رسوايي او د رسواية سبب دی) کله ييګ چيګ غلام (مدعم) په غزا کيګ ولګګيد او مؤ شو، اصحابو (رض) وويل: جنت ييګ ديګ مبارك شي، رسول الله (ص) وفرمايل: نه، داسيګ نده لکه تاسيګ چيګ ګګمان کوئ، هغه شمله (څګادر) چيګ ده د خيبر په ورځګ د غنيمت له ويش نه مخکيګ پټګه کؤيګ ده، همغه به ييګ په اور کيګ د لويدو او وربانديګ د اور بليدو سبب شي، دا خبره ييګ چيګ وکؤه يوه تن يو يا دوه بندونه (ياتسميګ) راوؤل نو رسول (ص) وفرمايل: (شراك أو شراكان من نار: يوه يا دوی تسميګ هم د اور سبب کيږي).
د يوه بل کس په هکله ييګ چيګ د مالونو ساتونکيګ وُ بيا وژل يا مؤشوی و، وفرمايل: هغه په اور کيګ دی، اصحاب (رض) ورغلل چيګ وييګ کوت، تلاشي ييګ کؤ يوه چپنه ييګ ورسره موندله چيګ پټګه کؤی ييګ وه. اصحابو په کومه غزا کيګ وويل: فلانی شهيد شو، فلانی شهيد شو، پر يوه تن ورغلل او وييګ ويل هو فلانی هم شهيد دی، رسول الله (ص) وفرمايل: نه، هغه شهيد ندی، ما هغه له هغيګ چپنيګ سره په اور کيګ وليد چيګ غلا کؤيګ ييګ وه (له غنيمت نه ييګ پټګه کؤيګ وه) بياييګ عمر (رض) ته امر وکؤ: ايګ د خطاب زويه! لاؤشه او اعلان وکؤه چيګ جنت ته له مومن پرته بل څګوك نشي داخليدلی، دا خبره ييګ دری ځګله تکرار کؤه.

غنیمتونه به چیګ په لاس ورغلل، بلال ته به یېګ امر وکړ چیګ خلکو ته اعلان وکړي خپل غنیمتونه راوړي، تګولو به خپل غنیمتونه راوړل، رسول الله (ص) به پنځګمه ورنه بیله کړه، ویش به یېګ شروع کړ، یو ځګل یوه تن د وړیو یو پړی راوړ، رسول الله (ص) ورته وفرمایل: د بلال غږ دیګ واورید؟ هغه وویل: هو، ده ورته وفرمایل: نو ولیګ دیګ فورا همغه وخت رانه ووړ؟ هغه سړي عذر وغوښګت، ده ورته وفرمایل: د قیامت په ورځګ به دیګ حتما راوړه، اوس یېګ زه نه قبلوم. همدا راز رسول الله (ص) د هغه مال او متاع د سیځګلو امر کړیدی چیګ چا له غنیمت نه پټګه کړی وي، ابوبکر او عمر هم همدا امر تطبیق کړی، او خائن یېګ وهلی هم دی پدیګ هکله یو شمیر علماء وایي چیګ دا حکم منسوخ دی، یعنیګ غلا شوی متاع چیګ لاسته راشي، شګکاره شي باید و نه سیځګل شي، دوی تیر یاد شوي احادیث د همدیګ حکم ناسخ شمیري ځګکه پدیګ کیګ د سیځګلو امر نشته، خو یو شمیر نور علماء وایي چیګ دا حکم د توبیخ، تعزیر او مالي سزا پخاطر شوی، همدا قول صحیح دی او مالي سزاګګانیګ د امامانو تر فیصلیګ او اجتهاد پوریګ مربوطیګ دي، دوی حق لري لازمه فیصله وکړي، لکه چیګ مجتهدین حق لري هغه کس په مرګګ او اعدام محکوم کړي چیګ د دریم او څګلورم ځګل لپاره د شراب څګښګلو ګګناه وکړي.

فصل
د اسیرانو په هکله د رسول الله (ص) لارښګوونیګ

رسول الله (ص) به پر ځګینو اسیرانو احسان کاوه پریښګودل به یېګ، یو شمیر به یېګ ورنه وژل، ځګنیګ به یېګ د مال (فدیې) په بدل کیګ خوشي کول او ځګنیګ به یېګ له مسلمانو اسیرانو سره تبادله کول حالت او مصلحت ته به یېګ کتل او همغه شانته معامله به یېګ ورسره کوله. کله چیګ عباس (رض) د بدر په غزا کیګ په اسارت ونیول شو، فیصله وشوه چیګ اسیران به د فدییګ په بدل کیګ خوشي کوي، انصارو عرض وکړ چیګ د عباس (رض) فدیه ور وبښګي، خو رسول الله (ص) ورته وفرمایل: د هغه (عباس) له فدیي نه یو درهم هم ور پرینږدئ.
د هوازن غنیمتونه یېګ چیګ وویشل، نو د دوی اسیرانیګ ښګځګیګ یېګ بیرته هغوی ته وروسپارلیګ، خو ددیګ لپاره یېګ هم لومړی د غازیانو خوشګه حاصله کړه، غنیمت رانیوونکي یېګ قانع او راضي کړل، بیایېګ هغه ښګځګیګ خپل قوم (هوازن) ته ورسپارلی او له غازیانو نه چیګ کوم کس ونه غوښګتل له خپل حق نه تنازل وکړي، لاسته ورغلی اسیره بیرته مسترده کړي، نو رسول الله (ص) هغوی ته د هریګ یویګ ښګځګی په سر شپږ برخیګ ورکړیګ. احمد له ابن عباس نه روایت کړی چیګ د بدر په غزا کیګ د اسیرانو په منځګ کیګ داسیګ کسان هم وو چیګ مال او پیسیګ یېګ نه درلودیګ نو رسول الله (ص) د هغوی فدیه دا وګګرځګوله چیګ

دوی به هر يو د انصارو او مسلمانانو اولادونو ته ليکل ور زده کوي دا حکم پديګ دلالت کوي چيګ د فديي په بدل کيګ کار کول جواز لري.
صحيح قول دا دی چيګ رسول الله (ص) او اصحابو (رض) به مشرکان او کافر عرب په غلامة نيول، وينحګيګ به ييګ د (ملك يمن) په اساس وطی کوليګ، او پديګ کيګ اسلام شرط نه وْ. رسول الله (ص) به اسيره مور له خپلو اولادونو خګخه نه بيلوله او دديګ لپاره چيګ مور او زوی يا لور ييګ سره جدا نشي، نو تګول به ييګ يوه تن ته ورکول.
دا ثابته ده چيګ رسول الله (ص) د مشرکانو يو جاسوس وژلی دی، خو حاطب چيګ د مسلمانانو او رسول الله (ص) خبره ييګ افشا کوله او د دوی په خلاف ييګ د جاوسوسة نيت کؤی وْ، و نه واژه، د بدر په غزا کيګ ييګ د هغه د کګأون درناوی وکؤ، په همديګ حکم سره هغه کسان استدلال کوي کوم چيګ د مسلمان جاوسوس وژل جائز نه بولي، همدا راز هغه علماء چيګ د مسلمان جاوسوس وژل روا بولي، په همديګ واقعيګ استدلال کوي، مالك او ابن عقيل وايي: د حاطب په مساله کيګ دا ثابته او خګرګګنده ده چيګ د مسلمان جاوسوس وژل جائز دي حګګه رسول الله (ص) د حاطب لپاره په بدر کيګ کګأون د هغه د خلاصون سبب بللی، او دا هغه علت او سبب دی چيګ بل خګوك ييګ نشي پوره کولی، که يوازيګ اسلام ييګ د وژلو مانع وای، نو په بدر کيګ د کګأون يادونه به ييګ نه وای کؤی او دا چيګ له اسلام نه اخص هم دی دا به ييګ د حاطب د نجات د علت په حيث نه وای ذکر کؤی، او شګکاري چيګ همدا دوهمه رايه قوي ده.
د رسول الله (ص) هدايت او سنت دا وْ چيګ کله به د کفارو او مشرکانو غلامان ورته راغلل، په اسلام به مشرف شول، نو هغوی به ييګ آزادول. دا ييګ حکم او هدايت و چيګ خګوك به په اسلام مشرف شو، نو ورسره موجود شيان به د همده وو، او کوم مالونه چيګ کفارو به له مسلمانانو نه په زور اخيستی وو، دا مالونه او شيان به ييګ د هغوی له مسلمان کيدو نه وروسته بيرته خپلو خاوندانو ته نه ورنه اخيستل. يعنی که کوم کافر به د کفر په وخت کيګ له کوم مسلمان نه خګه مال په زور اخيستی وْ، بيا به چيګ دا کافر مسلمان شو، نو رسول (ص) به د هغه مسلمان مال بيرته نه ورنه غوشګت.

فصل

ثابته ده چيګ رسول الله (ص) د بني قريظه، بني نضير او د خيبر نيمايي حګمکه پر مجاهدينو ويشليګ ده، او د خيبر پاتيګ نيمايي برخه ييګ د عاميګ شګيګګنګی، د خلکو لپاره د کګؤنديو مرستو او راغليو پلاويو د لګګشګت لپاره تخصيص کؤيګ وه. مکه چيګ فتحه شوه، نو د هغه حګای حګمکيګ ييګ ونه ويشلی، پديګ هکله حګنيګ علماء وايي چيګ رسول الله

(ص) د مکیګ حګمکیګ لدیګ امله ندي ویشلیګ چیګ مکه د حج او عبادت دار (وطن) دی او دا د بندګګانو لپاره د الله تعالی وقف دی.
نور علماء عقیده لري چیګ د حګمکیګ په هکله امام اختیار لري چیګ پر غازیانو ییګ ویشي او که وقف کوي ییګ، حګکه رسول الله (ص) همداسیګ کؤیدي، دوی زیاتوي: حګمکه په هغو غنیمتونو کیګ نه راحګي کوم چیګ د ویشلو امر ییګ شویدی، غنیمت عبارت دی له حیواناتو او نورو منقولاتو خګخه، الله تعالی غنیمتونه یوازیګ ددیګ امت لپاره حلال کګرحګولي، او د نورو لپاره ییګ دارالکفر د کفارو حګمکیګ او خاوره حلاله کؤی، لکه الله تعالی چیګ د فرعون او د هغه د وطن، قوم او حګمکیګ په هکله فرمایي:
((كَذَلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا بَنِي إِسْرَائِيلَ)) (الشعراء: ۵۹).
ترجمه: [او په میراث مو ورکؤل دغه (تیر شیان حګمکیګ او نور) بني اسرائیلو (اولادیګ د یعقوب) ته.]
د دوی په قول لدینه خګرګګندیږي چیګ حګمکیګ په غنیمت کیګ ندي شاملیګ، بلکه د حګمکو په اؤه امام اختیار لري چیګ د مصلحت مطابق تصرف پکیګ وکؤي.
رسول الله (ص) حګنیګ حګمکیګ ویشلیګ دي او حګنیګ ییګ همداسیګ پریښګیګ دي، عمر (رض) هم حګمکیګ ندي تقسیم کؤی بلکه پر حګمکو ییګ د غازیانو لپاره مالیه یا خراج مقرر کؤیدی، چیګ په جنګګي امورو کیګ ګګتګه ورنه واخیستل شي مطلب دا چیګ وقف کؤی ییګ دي، خو دا هسی وقف ندی چیګ د ملکیت د انتقال مانع ګګرحګي، بلکیګ ددیګ حګمکو که خګه هم وقف دي خرخګول جواز لري، د امت عملي کؤه همداسیګ راغلي دي او تګول پدیګ اتفاق لري چیګ دا په میراث کیګ هم شاملیګ دي، امام احمد دا هم ویلي چیګ دا أول حګمکه په مهر کیګ هم ورکول کیدلی شي، د وقف خرخګول حګکه ممنوع دي چیګ په خرخګولو سره ییګ د هغو خلکو حقوق باطلیږي کوم چیګ له امله ییګ همدا شی وقف شویدي، خو د حګمکیګ په خراج کیګ د غازیانو حق د حګمکیګ په خرخګولو سره نه باطلیږي، او دا د هغه غلام (مربي) خرخګولو ته ورته دی کوم چیګ له خپل بادار سره ییګ د مال په بدل کیګ د آزادۀ خبره کؤیګ وي، (مکاتب وي)، دا مکاتبه ییګ د حریت یا آزادۀ سبب دی او کله چیګ وپلورل شي، نو همدا سبب ییګ نه زائلیږي او له دوهم کس سره هم همداسیګ مکاتب دی، کله چیګ مال ادا کؤي آزادیږي به.
رسول الله (ص) هغه مسلمانان چیګ د هجرت توان لري له مشرکینو سره له اوسیدلو نه منع کؤی او فرمایلي ییګ دي: ((أنا برئ من كل مسلم يقيم بين أظهر المشركين: زه له هر هغه مسلمان نه بیزار یم چیګ د مشرکانو په منحګ کیګ اوسیږي) سوال وشو چیګ دا ولیګ یا رسول الله ! ده وفرمایل: (حګکه چیګ د دواؤو (مسلمان او مشرك) اور یو حګای نه شي لیدل کیدلی) همدا راز فرمایي: (خګوك چیګ په خپله خوښګه له مشرك سره اوسیږي، او هستوګګنه ییګ یو حګای وي نو

هغه د همغه (مشرك) په شان دی، همدا راز فرمايي:
(هجرت تر هغيګ پوريګ نه قطع کيږي تر خګو پوريګ چيګ د توبيګ دروازه نه وي تړل شوی، او د توبيګ دروازه تر هغيګ پوريګ نه تړل کيږي تر خګو پوريګ چيګ لمر له لويديحګ خګخه نه وي راختلی).
همدا راز فرمايي: (هجرت به وي، ورپسيګ به بل هجرت وي، د حګمکيګ تر تګولو غوره خلك هغه دي چيګ د ابراهيم (ع) هجرت ته أير ملزم وي، د هغه د هجرت له حګای سره تړلي وي او پر حګمکه به بد او شرير خلك پاتيګ کيږي چيګ حګمکيګ به بيګ ايسته اچوي او الله تعالی به بيګ له شاديانو او خنزيرانو سره حشر کوي).

فصل
د سوليګ او امان په هکله د رسول الله (ص) لارشګوونيګ

ثابته ده چيګ رسول الله (ص) فرمايلي: (ذمة المسلمين واحدة يسعى بها أدناهم فمن أخفر مسلما فعليه لعنة الله و الملائكة و الناس أجمعين، لا يقبل الله منه يوم القيامة صرفا و لا عدلا)). يعنيګ د مسلمانانو ذمه يوه ده، عادي مسلمان هم د هغيګ د پوره کولو کوشش کوي، خګوك چيګ له مسلمان سره غداري وکړي، پر هغه بانديګ د الله، ملائکو او تګولو خلکو لعنت دی د قيامت په ورحګ به بيګ الله تعالی هيخګ خګه، نه بيه او نه بدل قبول نکړي.
په بل حديث کيګ راحګي: (خګوك چيګ له کوم قوم سره تړون ولري، نو عقد ديګ نه ماتوي او تر تګاکليګ نيتګيګ بيګ درناوی وکړي، او يا دا چيګ مقابل لوري ته ديګ د عهد د ختميدو او سر ته رسيدو خبر ورکړي، که خبر بيګ نکړي او عقد مات کړي نو غدر بيګ کړی او د خيانت مرتکب ګګرحګي) همدا راز فرمايي: (چاچيګ کوم شخص ته پناه ورکړه د هغه د ژوند امان بيګ ورکړ بيابيګ وواژه، نو زه له قاتل نه بيزار يم). روايت ديګ چيګ فرمايلي بيګ دي: (هر قوم چيګ عهد او تړون ماتوي، دشګمن به وربانديګ برلاسي مومي).
رسول الله (ص) چيګ مدينيګ ته هجرت وکړ، کفار بيګ په وړانديګ د مختلفو مواقفو (دريحګونو) له امله دری أوله شول: ۱- يوه أله هغه وو چيګ عهد بيګ ورسره وکړ چيګ د اسلام په خلاف به جګګړه نه کوي، او د رسول الله (ص) له دشګمنانو سره به مرسته نه کوي. ۲- بله أله هغه کفار وو چيګ له رسول الله (ص) سره بيګ جګګړه کوله. ۳- او دريمه أله هغه وو چيګ نه بيګ جګګړه کوله او نه بيګ د سوليګ تړون ورسره کړی و، بلکه انتظار بيګ يوست چيګ خګه پيشګيږي، پديګ أله کيګ حګنيګ داسيګ وو چيګ له زړه نه بيګ د رسول الله (ص) د بري هيله

درلوده، او یو شمیر نورو ییگ د کفارو د برلاسة تمه کوله، او یو شمیر کفار داسیگ هم وو چیگ په شگکاره له رسول الله (ص) سره ولاؤ وو خو په باطن کیگ ییگ دشگمني ورسره کوله، رسول الله (ص) له دیگ مختلفو ألو سره له هریگ یویگ أليگ سره مختلفه معامله کوله او د هریگ یویگ په اؤه ییگ الهي احکام عملي کول.

په مدینه کیگ میشت یهودانو سره ییگ د سولیگ تؤون وکؤ، خو له بدر نه وروسته د بنو قینقاع یهودانو جکگؤه ورسره وکؤه، تیری ییگ وکؤ، کینه او دشگمني ییگ وپالله،ورپسیگ بنو نضیر تؤون مات کؤ، نو رسول الله (ص) محاصره کؤل، باغونه ییگ پریگ کؤل، اور ییگ ورته کؤ، بیا دیگ یهودانو دیته غاؤه کیشگودله چیگ له مدینیگ نه د وتو اجازه دیگ ورکؤل شي، پدیگ اتفاق وشو چیگ د وتو په وخت کیگ به د اوشگ د بار په اندازه مال له حگان سره وؤي، خو د وسلو د وؤلو حق ییگ نه درلود، الله تعالی دا کیسه په سوره حشر کیگ بیان کؤیده. وروسته بنو قریظه هم تؤون مات کؤ او دا د یهودانو تر تگولو سخت کافر او کینه ناك خلك وو، او له همدیگ امله له دوی سره له نورو نه سخته معامله وشوه، دا وه د مدینیگ له یهودانو سره د رسول الله (ص) معامله. د یهودانو له هریگ قبیلیگ سره جکگؤه له مشرکینو سره له یویگ لوی جکگؤیگ نه وروسته واقع شویده بنو قینقاع له بدر وروسته، بنو نضیر له احد وروسته او قریظه له خندق وروسته عهد مات کؤی دی او جکگؤه ورسره شویده.

د رسول الله (ص) سنت دا و چیگ له کوم قوم سره به ییگ د سولیگ تؤون وکؤ، که بیا به د هغه قوم یو شمیر کسانو دا عهد مات کؤ، او نور به وربانديگ ولاؤ وو، تؤون به ییگ مانه، خو د عهد ماتونکو مخه به ییگ هم نه نیوله نو رسول الله (ص) به له تگولو سره جکگؤه کوله، د عهد ماتونکي او ساتونکي توپیر ییگ نه کاوه، لکه بنو قریظه، بنو نضیر او د مکیگ مشرکانو چیگ همداسیگ وکؤل، له هغوی نه یو شمیر تؤون مات کؤ، او حتما داسیگ کسان پکیگ وو چیگ نه ییگ غوشگتل تؤون مات شي، خو رسول الله (ص) له تگولو سره یو شانته معامله وکؤه.

لازمه ده همدا حکم د اهل الذمه په هکله هم تطبیق شي، احمد او پیروان ییگ همداسیگ رایه لري، خو شوافع ددیگ مخالف نظر لري هغوی وایي که له اهل الذمه نه چا عهدمات کؤ نو ددیگ مسوٌلیت یوازیگ تر هغو کسانو پوریگ محدود دی چیگ عهد ییگ مات کؤیدی، پدیگ کیگ هغه کسان نه ور سره شامليإي چیگ د عهد درناوی کوي او وربانديگ خوشگ دي، دا أله علماء له اهل الذمه سره له تؤون وروسته د عهد ماتونکو او نه ماتونکو تر منحگ په توپیر قایل دي او همدا راز وایي چیگ له اهل الذمه سره له عامیگ معاهدیگ تؤون خگخه قوي او موکد دی، خو دلته د احمد او ملکگرو رایه ییگ قوي بریشگي، او په همدیگ قول سره مونإ (مولٌف) د مسلمانانو مشرتابه ته فتوی ورکؤه، کله چیگ په شام کیگ نصرانیانو د مسلمانانو شتمنة وسیحگلی، پدیگ کیگ د دوی یو شمیر شریك وو او حگنیگ نور به ییگ ور نه خبر وو، نورو ییگ موافقه ورسره

درلوده، خو له دوی نه هیڅ د مسلمانانو حاکمان خبر نه کړل، نو تګول د یوې معاملې مستحق وګرځېدل، او دډېر جرم سزا وژل یا اعدام دی، دلته امام اختیار نه لري، د قتل سزا یې وبښي او نشي کولی چې د اسیر غوندې معامله ورسره وکړي چې وژني یې او که عفو ورته کوي ځکه دا د دوی په حق کې قاطع حکم او حد دی چې باید نافذ شي.

اسلام د اهل الذمه له کوم فرد نه هغه قتل (اعدام) نه ساقطوي کوم چې پر هغه باندې حد ګرځېدلی وي، او دا ذمي هسې ندی لکه هغه حربي (له مسلمانانو سره جنګېدونکی کافر) چې اسلام راوړي، ځکه د عهد ماتونکي ذمي حکم بېل دی.

دا هغه احکام دي چې امام احمد بیان کړي او شیخ په ګوته کړیدي او په همدې یې فتوی ورکړیده. د رسول الله (ص) هدایت او سنت دا و،چې که له کوم قوم سره به یې سوله وکړه او بیا به بل دښمن قوم راغی او له دوی سره به یو ځای شو، تړون به یې ورسره وکړ، او که به بل قوم هم ورسره یوځای شو، یعنې دوی به له هغه بل سره عهد وکړ، نو له رسول الله (ص) سره د عهد کوونکي قوم په خلاف جګړه به د رسول الله (ص) په خلاف جګړه بلل کېدله، او د همدې قوم سره د شوي تړون ماتېدل به لکه د رسول الله (ص) سره د تړون د ماتېدلو په شان شمېرل کېدل، رسول الله (ص) په همدې سبب د مکې د مشرکانو په خلاف جګړه وکړه او مکه یې فتحه کړه، او د همدې حکم مطابق او همدې سنت په اساس شیخ الاسلام د مشرق د هغو نصرانیانو په خلاف د جګړې د اعلان فتوی ورکړه کوم چې د مسلمانانو له دښمن (تتاریانو) سره یې د مسلمانانو په ضد مرسته وکړه، وسلې او پیسې یې ورکړې، په همدې سره دا نصرانیان عهد ماتونکي وبلل شول، نو که اهل الذمه (ذمیان) له مشرکانو سره د مسلمانانو په خلاف مرسته کوي، هغوی خو باید په درجه اولی عهد ماتونکي وشمېرل شي.

رسول الله (ص) ته به د دښمن له لوري پلاوي او استازي هم راتلل، چې اېره نېکه معامله به یې ورسره کوله، نه یې ځورول او نه یې وژل، کله چې د مسیلمه کذاب دوه استازي ورته راغلل، خبرې یې ورسره وکړې، رسول الله (ص) ورته وفرمایل: ((که د استازو وژل جایز وای، نو ستاسې دواړو سرونه به مې قطع کول)) پدې اساس دا عام حکم شو چې استازي نه وژل کېږي. د رسول الله (ص) سنت و،چې د دښمن هغه استازي چې اسلام به یې راوړ له ځان سره نه ایسارول، بلکه هغوی به یې هم بېرته خپلې سیمې ته لېږل، ابو رافع وایي: زه قریشو د رسول الله (ص) حضور ته واستولم، هلته مې اسلام زړه ته داخل شو، عرض مې وکړ یا رسول الله (ص)! زه بېرته قریشو ته نه ورځم، ده راته وفرمایل: (زه عهد سپک نه شمېرم، او استازي نه ایساروم، لاړشه، بېرته ورشه، که بیا دې همهلته زړه هم داسې و، نو بیا راشه).

ابو داود وایي: دا حادثه هغه وخت شویده چې رسول الله (ص) له قریشو سره دا ژمنه کړې وه چې د دوی کسان به بېرته ورسپاري، نو دا حکم تر همغې مودې پورې خاص دی، اوس د

عمل وؤ ندی، او د رسول الله (ص) دا قول چیګ فرمایي زه استازي نه ایساروم، دا تر استازیو پوریګ خاص دی، خو هغه چیګ له کفارو نه راحګي اسلام راوؤي، نو ددیګ کس حکم حګانکګؤی دی، بیرته ستنول بیګ تر شرط پوریګ تؤلي دي او د استازیو حکم لدینه جدا دی.
د رسول الله (ص) هدایت او سنت دا وْ چیګ که به کوم صحابي دده له اجازیګ پرته له کوم دشګمن سره داسګیګ عهد او تؤون وکؤ چیګ مسلمانانو ته به بیګ زیان نه درلود، نو رسول الله (ص) به همدا د یوه تن عهد تاییداوه او نافذ به بیګ شمیره، لکه چیګ مشرکینو له حذیفه او د هغه له پلار (حسیل) سره تؤون وکؤ چیګ دوی به له رسول الله (ص) سره د دوی په خلاف په جنګګ کیګ برخه نه اخلي، رسول الله (ص) دا عهد تایید کؤ او دوی ته بیګ وویل: تاسیګ دواؤه وګګرحګی، (له جګګؤیګ نه ستانه شئ) مونږ به د دوی عهد عملي کوو، وفا به پریګ کوو، او پر دوی باندیګ د بر لاسة له پاره له الله تعالی نه مدد غواؤو.
رسول (ص) له قریشو سره د لسو کلو لپاره سوله وکؤه، ددیګ سولیګ یوه ماده داسیګ وه چیګ که له قریشو نه خګوک اسلام راوؤي او رسول الله (ص) ته ورشي، هغه به بیګ بیرته قریشو ته سپاري، او که خګوك له مدینیګ او د محمد (ص) له خوا نه قریشو ته ورحګي، هغوی به بیګ بیرته محمد (ص) ته نه سپاري، او پدیګ اؤه استعمال شوی لفظ عام دی، نارینه او شګحګو تګولو ته شامل دی، خو الله تعالی دا حکم د شګحګو په اؤه د تطبیق وؤ ونه باله او منسوخ بیګ کؤ، امر بیګ وکؤ چیګ که شګحګیګ د رسول الله (ص) خواته ورحګي، ودیګ ازمویل شي، که پوه شول چیګ مسلمانه ده، نو دا باید بیرته کفارو ته ونه سپارل شي بلکه مهر بیګ دیګ کفارو ته ورکؤل شي البته که واده بیګ کؤی وْ.
رسول (ص) مسمانانو ته امر کؤیدی چیګ که کومه شګحګه دوی ته راشي هجرت وکؤي نو ددیګ شګحګیګ مهر دیګ دوی ورکؤي حګکه پر دوی (مسلمانانو) د هریګ هغیګ شګحګیګ مهر ادا کول واجب دي چیګ ایمان بیګ راوؤی او مهاجره شوی، نو ددیګ مهاجریګ مهر دیګ ورکؤي، او مهاجره دیګ بیرته خپل مشرك میؤه ته نه سپاري.
دا الهي حکم پدیګ دلالت کوي چیګ له شګحګیګ نه د جنسي استفادیګ حق او لدیګ حق نه محرومیدل متقوم (قیمت لرونکیګ) شی دی، او پدیګ حالت کیګ مطلوب قیمت یا بیه مهر مسمی دی نه مهر مثل، او دا پدیګ هم دلالت کوي چیګ د کفارو نکاویګ صحیح دي، او کفارو ته د مسلمانیګ شګحګیګ سپارل جواز نلري که خګه هم د سولیګ او تؤون له شروطو نه یو شرط بیګ د سپارلو غوشګتونکیګ وي. بله دا چیګ د مسلمانیګ شګحګیګ نکاح له کافر سره صحیح نده، او مسلمان کولیګ شي چیګ له عدت نه وروسته مهاجره مسلمانه حګانته نکاح کؤي او مهر بیګ ورکؤي، دا پدیګ هم دلالت کوي چیګ په هجرت سره نکاح فسخ کیږي (کافره چیګ مسلمانه بیا مهاجره شي نو نکاح بیګ فسخه شوه) مسلمان ته له مشرکیګ شګحګیګ سره واده

جواز نلري لکه چیگ له کافر سؤي سره د مسلمانیگ شگحگیگ نکاح صحیح نده، لنأه دا چیگ دا هغه احکام دي چي له پورته ذکر شوو دوو آیتونو خگخه استنباط شویدي، لدیگ احکامو نه یو شمیر اتفاقي دي او د حگینو په اؤه ییگ خگه اختلاف وجود لري، او خگوك چیگ دا منسوخ بولي د هغوی قول دلیل نشي کیدلی او د خپل قول د صحت لپارهیخگ دلیل نلري له همدیگ امله د بیرته سپارلو شرط تر نارینه وو پوریگ خاص دی او شگحگیگ پکیگ شاملي ندي، الله تعالی د مسلمانو شگحگو بیرته سپارل منع کؤیدي.

الله تعالی د مهر د بیرته ورکولو حکم کؤیدی او دا ییگ خگرکگنده کؤیده چیگ دا ییگ هغه حکم دی چیگ د بندکگانو په منحگ کیگ امر وربادیگ کوي، دا ییگ له حکمت او علم نه صادر شوی او دا لدینه وروسته احکامو سره منافات نلري. کله چیگ رسول الله (ص) له قریشو سره دا ومنله چیگ نارینه به بیرته ورسپارل کیإي، نو که له قریشو نه به خگوك راغی، بیا به که قریشو هغه رانیو، رسول الله (ص) به قریش لدینه نه منع کول، مخه به یي نه نیوله، خو پخپله به ییگ راغلي کسان په زور بیرته تکگ ته نه اؤ ایستل، او که لدیگ مسلمانانو نه به کوم یوه هلته له کفارو نه خگوك ووژل، یا به ییگ خگه مال ورنه واخیست، نو که دا کسان به د رسول الله (ص) حضور ته راغلل، دوی ته به ییگ د دوی ددیگ اعمالو سزا نه ورکوله، او نه به ییگ کفارو ته پدیگ هکله د خگه شي ضمانت او تضمین ورکاوه، حگکه دا خو د ده له سلطیگ او واکمنة نه بهر تر سره شوي وو، دده په امر هم نه وو شوي، د سولیگ او تؤون غوشگتنه دا وه چیگ رسول الله (ص) یوازیگ د هغو کسانو د سر او مال د ساتنیگ تضمین ورکؤي چي دده د حکومت او واکمنة په دایره کیگ د ننه وو، لکه بني جذیمه ته ییگ چیگ د هغه خگه تاوان ورکؤ کوم چیگ خالد له منحگه وؤي او تلف کؤي وو، او د هغه دا عمل ییگ وغانده او بیزاري ییگ ورنه اعلان کؤه، خو خگرنکگه چیگ خالد (رض) تاویل کؤی و' او د خپل تاویل په اساس ییگ دا کار کؤی و'، نو رسول الله (ص) د تاویل او شبهیگ له امله د هغوی نیم دیت ورکؤ، او بني جذیمه ییگ د هسیگ معاملیگ وؤ وبلل کومه چیگ له هغو اهل کتابو سره کولی شي چیگ سوله او تؤون ورسره شوی وي کوم چیگ د ذمیگ له امله د تحفظ مستحق دي، نه د اسلام په بناء.

له قریشو سره د سولیگ د تؤون تقاضا دا هم نه وه چیگ رسول الله (ص) دیگ له دوی سره د هغو کسانو په خلاف مرسته وکؤي کوم چیگ دده تر امر لاندیگ ندي، دا حکم او عمل پدیگ دلالت کوي چیگ که کوم قوم له مسلمانانو (اسلامي حکومت) سره د سولیگ تؤون کؤی وي، بیا یو داسیگ قوم او أله که خگه هم مسلمان وي پر دیگ سوله کوونکو حمله وکؤي چیگ د اسلامي حکومت تر واك لاندیگ نه وي، نو پدیگ صورت کیگ پر مسلمانانو دا نده لازمه چیگ د سوله کوونکو مرسته وکؤي، هغوی ورنه دفع کؤي او یا ییگ د ور اوشگتي زیان، تاوان او بدل ورکؤي.

خگرکگنده ده چیگ د سولیگ، جنگگ، او عام سیاست په اؤه احکام باید د رسول (ص) له سنتو نه

استنباط شي، دا له شخصي نظرياتو او قياس نه غوره دي، پديگ اساس ويليگ شو كه د مسلمانانو يو حاكم او يا حكومت له ذميانو سره تؤون ولري، نو د مسلمانانو بل واكمن كولی شي پر ديگ ذميانو چيگ تؤون نه ورسره لري بريد وكؤي لكه چيگ شيخ الاسلام د ملطيه د نصرانيانو په حق كيگ همدا أول فتوی وركؤيگ وه او پديگ رابطه ييگ د ابو بصير په كيسه استدلال كؤی وْ، د مالطيگ په جزيره كيگ نصرانيان اوسيدل، دلته ييگ پر مسلمانانو د يرغل مركز جوؤ كؤی و، په شمالي افريقا كيگ به ييگ اسلامي خاوره تر بريد لاندی نيوله، او په سمندر كيگ به ييگ هم د مسلمانانو پر كشگتيو تيری كاوه، او همدا خطرناك تحريك تر نن ورحگيگ پوريگ په يوه او بل شكل سره وجود لري. او د ابوبصير كيسه داسيگ وه چيگ كفارو او مشركانو اجازه نه وركوله مدينيگ ته هجرت وكؤي، بندي كؤی ييگ وْ ، او كه مدينيگ ته راتشگتيدلی وای، نو رسول الله (رض) به د حديبي د سوليگ د تؤون له مخيگ بيرته قريشو ته سپاره، نو ابو بصير مجبور شو د سمندر ساحل ته وتشگتي، هلته ديره شو، له مكيگ نه نور مسلمانان چيگ ده ته ورته حالت ييگ درلود ورپسيگ ورغلل او هملته ييگ د قريشو پر كاروانونو د يرغل لپاره يو قوي مركز جوؤ كؤ او دا عمل د حديبي د تؤون مخالف عمل نه بلل كيده حگكه په تؤون كيگ دديگ يادونه نه وه شوی.

همدا راز د خيبر له فتحيگ نه وروسته رسول الله (ص) له يهودانو سره سوله وكؤه، هغوی دا ومنل چيگ له ديگ سيميگ (خيبر) نه كأه شي او يوازيگ هومره شيان له حگانونو سره يوسي چيگ وؤی ييگ شي، پاتيگ نور سره او سپين او وسليگ به د رسول الله (ص) وي، خو دا هم پر دوی بانديگ يو شرط و چيگ دوی به خپل مالونه او خزانيگ نه پتگوي، كه ييگ خگه پتگ كؤل، نو بيابيگ تضمين او ضمانت نشته، پديگ وخت كيگ هغوی دا شرط نقض كؤ يو مشك ييگ چيگ د حيي بن اخطب مال او پيسی پكيگ وی، پتگ كؤ، حيي دا هغه وخت له حگان سره راوؤی و كله چيگ بنو نضير له مدينيگ نه تبعيد شول، رسول الله (ص) د حيي تره راوغوشگت او د هغه مشك په هكله ييگ معلومات ورنه وغوشگتل، هغه په دروغو سره ورته وويل هغه پيسيگ خو تگوليگ په جنككگونو او نورو لارو كيگ خرخگيگ شويگ، نو رسول الله (ص) ورته وفرمايل (عهد يا تؤون نوی دی، او مال أير زيات دی) بيابيگ همدا يهودی زبير (رض) ته وسپاره، هغه خگه سزا وركؤه، نو يهودی وويل: چيگ حيي ميگ ليدلی وْ چيگ يوه ورخگ دلته ديگ خرابه كيگ كگرحگيده، تالاشي او پلتگنه چيگ وشوه، همغه له پيسو أك مشك وموندل شو، لدينه وروسته رسول الله (ص) د ابي حقيق دوه زامن د عهد ماتولو په كگناه ووژل، د حقيق يو زوی د صفيه (رض) خاوند وْ، د هغوی شگحگيگ او اولادونه په اسارت ونيول شول او مالونه ييگ د غنيمت په توكگه وويشل شول، بيا رسول الله (ص) اراده وكؤه، يهود لديگ سيميگ نه وشؤي، خو دوی وؤانديز وكؤ چيگ يا رسول الله (ص)! مونږ ته همدلته د پاتيگ كيدو اجازه راكؤه، مونږ به دا حگمكيگ كاله كوو، حگكه مونږ شگه ورباندیگ پوهيږو ، او هغه وخت رسول الله (ص) هم داسيگ افراد نه درلودل چيگ

په دیګ حګمکو کیګ کار وکؤي، نو همغه وه چیګ حګمکیګ بیګ یهودانو ته ورکؤیګ چیګ کاله کوي بیګ او د حاصلاتو یوه برخه به د دهقانة په بدل کیګ د دوی وي، خو رسول الله (ص) اختیار درلود چیګ دا موافقه تر هر وخته چیګ خوشګه بیګ وي د اعتبار وؤ وبولي، پدی ترتیب سره بیګ د خیبر له یهودانو سره له بنو قریظه سره له معاملیګ نه بیله معامله وکؤه، دواؤو عهد مات کؤی وُ خو بنو نضیر بیګ ووژل او د خیبر یهودان بیګ و نه وژل بلکه یو تؤون او موافقه بیګ ورسره وکؤه، خو هغه کسان چیګ مشك بیګ پټګ کؤی و، هغوی دا منلی وه که مشك پیدا شو، نو د دوی لپاره تضمین نشته، ذمه او غاؤه بیګ خلاصه ده، نو کله چیګ مشك ومونډل شو او د دوی دروغ ثابت شول، ووژل شول هغه هم پخپل شرط، او ددیګ ګناه سزا نورو ته حګکه ورنکؤل شوه چیګ هغوی تګول له مشك نه خبر نه وو، نو ددیګ مثال د هغه ذمي دی چیګ عهد مات کؤي او نور بیګ مرسته ونکؤي، یعنیګ دلته هم یوازیګ همده ته سزا شته.

رسول الله (ص) چیګ د خیبر حګمکیګ یهودانو ته د حاصل نیم په نیمه ورکؤی، دا د مساقات او مزارعیګ په جواز شګکاره دلیل دی، او داسیګ نده چیګ د خرما ونیګ لدیګ حکم نه جدا او بیلیګ وبلل شي، هر شی د خپل مثال حکم لري، د خیبر ونیګ انګګور او زیتون وو، نو خرماویګ هم همدا حکم لري. د رسول الله (ص) دا معامله پدیګ هم دلالت کوي چیګ په مزارعه (دهقانة) کیګ تخم د حګمکیګ پر خاوند شرط ندی، حګکه رسول الله (ص) یهودانو ته تخم نه و ورکؤی او حګنیګ علماء وایي چیګ که تخم پر دهقان شرط و بلل شي، نو هم صحیح بلکه غوره خبره ده او هغه کسان چیګ تخم د حګمکیګ پر خاوند شرط بولي، دوی اصلا هیڅګ دلیل نلري، دوی فقط خپل دا حکم په مضاربت قیاسوي او بس.

خو که غور وکؤو، نو همدا قیاس هم پر دوی حجت دی، حګکه په مضاربت کیګ اصلي سرمایه د مال د خاوند ده او همغه ته ورکول کیږي، یوازیګ ګګټګه ویشل کیږي، که همدا په مزارعه کیګ هم شرط وبلل شي، نو د دوی په اند به معامله فاسده شي، حګکه دوی خو تخم ته اصل سرمایه نه وایي بلکه هغه لکه د نور حاصل په شان بولي، همدا راز تخم د اوبو او ګګټګیګ حکم لري، کشګت خو یوازیګ په تخم نه کیږي، بلکه کار او اوبه هم ضروري دی، تخم مري، الله تعالی بیا کشګت له نورو شیانو نه لکه اوبه، باد، لمر، خاوریګ او کار نه پیدا کوي، دا تګول او تخم د کشګت د زرغونیدو سبب کیږي، یوازیګ تخم خو هیڅګ نه شي کولی، نو دلته باید تخم لکه ددیګ نورو شیانو په شان حکم ولري، نه دا چیګ دا له نورو نه جدا تصور شي، او بله دا چیګ حګمکه لکه اصلي سرمایه داسیګ ده او پدیګ اساس هم دهقان له خاوند نه زیات پدیګ مکلف دی چیګ تخم تهیه کؤی، حګکه په مضاربت کیګ هم سرمایه د یوه او نور عمل د بل وي، نو څرګګنده شوه چیګ غوره او صحیح دا ده چیګ تخم پر دهقان وي نه د حګمکیګ پر خاوند، او نبوي سنت له قیاس سره بالکل موافق دی.

د خيبر له يهودانو سره د رسول الله (ص) معامله پديګ هم دلالت كوي چيګ امام كولی شي د نا تګاكليګ موديګ لپاره له نورو سره سوله او تړون وكړي، خو تر هغيګ پوريګ به بيګ په خلاف جګګړه نه كوي تر خګو بيګ هغوی ته د تړون د پای ته رسيدو اطلاع نه وي وركړې. له همديګ پيشګی نه دا هم خګرګګندېږي چيګ په خيانت تورن شخص ته سزا وركول كيدلی شي، الله تعالی قادر دی او دا ممكنه وه خپل رسول (ص) ته د يهودانو د خزانيګ په هكله معلومات وركړي، خو الهي حكمت داسی وُ چيګ بايد د اسلامي امت لپاره تورنو كسانو ته د سزا وركولو سنت او قانون جاري كړي او پر دوی د رحمت پخاطر د احكامو مختلفيګ لاريګ وروښګيي. پديګ كيګ دا درس هم پروت دی چيګ قرائن د پاملرنيګ او اعتبار وړ دي او بايد قرائن يعنيګ ورته شيان او دلايل د اعتبار وړ وبلل شي، حګكه رسول الله (ص) فرمايي: (تړون نوی او مال أير دی) مطلب دا چيګ داسيګ قرينه شته چيګ پديګ دلالت كوي چيګ دا كس به دروغ وايي. سليمان (ع) هم د يوه ماشوم د اصلي مور معلومولو په خاطر همديته ورته عمل كړی، اوله قرينيګ نه بيګ حقيقت معلوم كړی دی رسول الله (ص) د سليمان (ع) دا كيسه دديګ لپاره نه ده راته كړی چيګ خپل وخت ورباندېګ تير او يا مجلس ورباندېګ ګرم كړو، بلكه دا بيګ د پند، عبرت او د احكامو په استنباط كيګ ورنه د استفاديګ لپاره بيان كړيده. په اسلام كيګ د قسامت حكم او دقتل د مدعي قسم مقدم شميرل د همديګ ظاهري قرائنو له امله دي، همدا راز د لعان په مساله كيګ كه ميړه د لعان شهادت ووايي، او ښګحګه له لعان ويلو نه په شا شي، نو پديګ صورت كيګ هم د قرينيګ په اساس ښګحګه په رجم كيږي.

لدينه بل حكم دا استنباطولی شو چيګ د سفر په حالت كيګ د مسلمان د وصيت د شهادت لپاره د اهل كتاب شهادت هم صحيح دی، كه خګه هم غوره دا ده چيګ د مسلمان د موجوديت په صورت كيګ مسلمان شاهد ونيول شي، او بله ديته ورته مساله دا ده چيګ كه د مړي دواړه وليان د كوم وصي په خيانت پوه شي، نو وليانو ته دا حق شته چيګ قسم وكړي او هغه مال واخلي چيګ قسم بيګ پريګ خوړلی دی، پديګ كيګ دا حكم هم شته كه د چا مال غلا شو، بيابيګ د غلا شوي مال يوه اندازه له كوم مشهور خائن سره وليدله، او دا هم ورته معلومه نه وه چيګ دا مال بيګ له بل چا نه په بيه اخستی دی، نو د مال خاوند كولی شي قسم وخوري چيګ دده غلا شوی مال تګول له همديګ مشهور خائن سره دی او پر همده د تګوليګ غلا ادعا وكړي،حګكه د خائن ظاهري خيانت لويه قرينه ده، د قسامت په مساله كيګ د مقتول د وليانو قسم همديته ورته دی، بلكه د مال مساله خو لا خفيفه ده.

همدا احكام د قرآن او سنتو غوښګتنه ده، او هغه كسان چيګ د نسخيګ ادعا كوي، هغوی هيخګ دليل نلري، حګكه دا حكم په مائده سورت كيګ راغلي، او هغه د نبوت په وروستيو وختونو كيګ نازل شوی او اصحابو (رض) هم د هغه مطابق فيصليګ كړيدي.

د یوسف (ع) په پیشګه کیګ د شاهد دلیل هم پدیګ دلالت کوي، هغه د یوسف (ع) پر کمیس استدلال وکؤ، الله تعالی د همدیګ استدلال تایید کؤی، نو اتباع ییګ ضروري ده. رسول الله (ص) چیګ یهودانو ته په خیبر کیګ د پاتیګ کیدو او پر حګمکو کارکولو اجازه ورکؤه، نو هر کال به ییګ د میوو او حاصلاتو د اندازه کولو لپاره یو تن لیږه، له اندازیګ او معاینیګ نه وروسته به ییګ د مسلمانانو برخه معلوموله او وربانديګ لازموله به ییګ او په نورو برخو کیګ به هغوی ته د تصرف حق ورکول کیده، د حاصلاتو د اندازیګ معلومولو لپاره به یو کس کافي شمیرل کیده، پدیګ کیګ د هغو میوو، خرما او نورو په ونو کیګ د تخمین او د ونو په سر ویشلو جواز شته چیګ ظاهرا روغیګ شګکاري، روا ده چیګ خرما او یا بله میوه په ونه کیګ وویشل شي او د هر چا حق معلوم شي که خګه هم لا بلکل دا معلومه نه وي چیګ د ودیګ صلاحیت په کومه کیګ دی، لدینه دا هم په اٰاکګه کیږي چیګ ویشل، بیلول دي نه خرخګول، او لکه خګرنکګه چیګ د تخمین لپاره یو تن کافي دی، همدا راز د ویش لپاره هم یو تن کافي بلل کیږي، او د چا سره چیګ میوه وي هغه له تخمین او اندازیګ نه وروسته کولی شي تصرف پکیګ وکؤي، خو چیګ د خپل شریك حق ورته وساتي، یعنیګ د هغه د حق ضامن دی، د عمر (رض) د خلافت په دوران کیګ ییګ زوی عبدالله بن عمر (رض) د خپل مال او حق د لا سته راوؤلو لپاره خیبر ته تشریف یو وؤ، یهودانو هلته توطئه ورته جوؤه کؤه، له بام نه ییګ د لاندیګ وغورحګاوه، چیګ لاس ییګ ووت، او د مال له ورکولو نه ییګ انکار وکؤ، نو عمر (ض) یهودان شام ته و شؤل، او د خیبر سیمه ییګ پر هغو اصحابو وویشله چیګ په حدیبیه سوله کیګ ییګ ګګأون درلود.

فصل
د عقد الذمه او جزییګ په اؤه د رسول الله (ص) لارشګوونیګ

د جزییګ او پناه ورکولو یا ذمیانو په هکله د رسول الله (ص) هدایت او سنت داسیګ و: رسول الله (ص) د توبیګ سورت له نازلیدو نه مخکیګ له کفارو او مشرکانو نه جزیه نه اخیستله، خو کله چیګ په آتم هجري کال کیګ د جزیي آیت نازل شو نو له مجوسو او اهل کتابو نه ییګ جزیه واخیستله، د خیبر له یهودانو نه رسول الله (ص) جزیه نده اخیستی، له همدیګ کبله یو شمیر علماء په اشتباه کیګ واقع شوي او ګګمان کوي چیګ دا حکم د خیبر تر یهودو پوریګ خاص وٌ، یعنیګ رسول الله (ص) د خیبر له یهودانو سره حګانګګؤیګ معامله کؤیده او جزیه ییګ نه ده وربانديګ مقرره کؤی، خو دا ګګمان خګرګګنده غلطي ده حګګه رسول الله (ص) د خیبر له یهودانو سره د

جزيي د آيت له نازلیدو نه مخکېږ سوله کړې وه. پدې پسې الله تعالی خپل نبي (ص) ته امر وکړ چې تر هغې پورې له کفارو سره جنګ وکړي تر څو چې جزیه ومني، او څرګنده ده چې له یهودانو سره د جګړې د کاله کولو او کرلو تړون لدې حکم نه مخکې شوی و، نو پر هغوی جزیه و نه ټاکل شوه، خو لدې نه وروسته یې له اهل کتاب او نورو ټولو نه د جزیې غوښتنه کوله.

او کله چې عمر (رض) یهودان له خیبر نه جلا وطن کړل، نو اوس د دوی حکم هم لکه د نورو اهل کتابو داسې دی باید جزیه ورکړي، خو همدې یهودانو دا چل هم کړیدی چې په یو شمیر هغو سیمو کې چې هلته سنت ټولو خلکو ته څرګند نه و، نه پرې پوهیدل، دوی هلته له ځانه جوړ شوی یو تړون یا فرمان وښود او ادعا یې کوله چې دا د رسول الله (ص) له خوا ورکړل شوی دی او په همدې سره یې د خیبر له یهودانو نه جزیه ساقطه کړیده، په همدې جعلي فرمان کې د علي (رض) ، سعد بن معاذ، او یو شمیر نورو اصحابو نومونه د شاهدانو په توګه ذکر شویدي، دا جعلي لیک د هغو کسانو له خوا ومنل شو او رواج یې وموند کوم چې په سنت او احادیثو یې علم نه درلود، دې کسانو دا فرمان نافذ کړ، تر څو خبره شیخ اسلام ته ورسیده ، فرمان یې ور وړاندې کړ او په تنفیذ کې یې د مرستې غوښتنه ورنه وشوه شیخ اسلام دې جعلي لیک ته ورتو کړل، او په لسو دلایلو سره یې دا ثابته کړه چې دا لیک دروغ او جعلي دی دا اول یو شمیر دلایل عبارت دي له:

- سعد له خیبر نه مخکې وفات شویدی.
- د خیبر د تړون په وخت کې د جزیي حکم نه و راغلی.
- پدې لیک کې راغلي چې رسول الله (ص) پر دوی ملنأ وهل منع کړي او له شاقه کارونو نه یې معاف کړیدي، څرګنده ده چې دا اول امور د رسول الله (ص) په زمانه کې نه وو ، بلکه دا د ظالمو پاچایانو دود دی چې اوس هم دوام لري.
- د علم له خاوندانو نه هیچا هم ددې لیک یادونه نده کړې، اهل حدیث او اهل سیر (تاریخ پوهانو) یوه هم ندی ذکر کړې، او یهودانو هم دا لیک د سلفو په زمانه کې ندی ښکاره کړې، ځکه دوی پدې پوهیدل چې سلف یې نه مني او په دې پوهیږي چې دا جعلي او دروغ دی، خو کله چې د سنت او حدیثو علم کمزوری شو نو یهودانو دا جعلي لیک را وړاندې کړ، پدې وخت کې د الله تعالی او رسول الله په حق کې خائنانو هم له یهودانو سره کومک کړیدی، خو بالاخره حقیقت څرګند شو او د رسولانو (ع) خلیفه ګانو یا وارثانو (عالمانو) ددې جعلي لیک دروغ څرګند او په اثبات ورسول.

رسول الله (ص) د بتانو له عبادت کوونکو نه جزیه نده اخیستی، له همدې امله ځینو ویلي چې جزیه یوازې له همدې پورته ذکر شوو کافرانو څخه اخیستل کیږي، یعنې یوازې له هغو

ألو او د دوی له پیروانو څخه جزیه اخیستل کیدای شي چیرې رسول الله (ص) جزیه ورڅخه اخیستې ده او د نورو لپاره نشته ځکه دا هم ویلي چې پر کفارو او اهل کتاب سربیره په عجم بتان پرستانو هم جزیه شته خو پر عربو بت نمانځونکو جزیه نشته یعنی له عجمو بت پرستانو نه جزیه اخیستل کیږي نه له عربو بت پرستانو نه، دا لومړنۍ رایه د شافعي او په یوه روایت سره د احمد رایه ده، او دوهمه رایه د ابو حنیفه او په یوه بل روایت سره د احمد رایه ده، دوی (د دوهمې رایې خاوندان) وایي رسول الله (ص) له عربو نه جزیه نده اخیستې، ځکه د جزیې حکم د عربو له اسلام راوړلو نه وروسته راغلی دی او هغه وخت په عربو کې مشرکان نه وو پاتې شوي، رسول الله (ص) د مکې له فتحې نه وروسته د تبوك غزا وکړه، دا غزا له نصرانیانو سره وه او که چیرته نور او بل چیرته مشرك عربان پاتې وی، نو رسول الله (ص) به حتما له هغوی سره غزا کوله، او لومړی به یې د همدې مشرکانو عربو ستونزه حلوله، خلوك چې په اسلامي تاریخ او د غزاوتو علم ولري، هغه په آسانۍ سره پدې پوهیږي چې واقعیت همدا اسې و'، او رسول الله (ص) له مشرکو عربو نه ځکه جزیه نده اخیستې چې د جزیې د حکم په وخت عرب مشرکان ټکول په اسلام مشرف شوي وو. همدا علماء وایي: رسول الله (ص) له مجوسو نه هم جزیه اخیستې ده، او ښکاره ده چې مجوس خو نه کتاب لري او نه له نورو نه د لوړ مقام خاوندان دي د بتانو د نمانځونکو او اور د نمانځونکو تر منځ هیڅ توپیر نشته بلکه مشرکان په عامه توګه ځکه داسې دي چې د ابراهیم (ع) د دین د پیروۍ ادعا کوي او په اور نمانځونکو کې خو بیا دا أول کسان بالکل نشته بلکه اور نمانځونکي د ابراهیم (ع) دښمنان دي، په هر حال همدا قوي خبره ده لکه چې صحیح مسلم روایت کوي رسول الله (ص) فرمایي: ((که له خپل مشرك دښمن سره مخامخ شوی (د جګړې له پاره) نو هغه ته د دریو شیانو بلنه ورکړه (اسلام، جزیه، جګړه...)).

مغیره د کسری والي ته وویل: مونږ ته خپل رسول (ص) امر کړیدی چې تر هغې پورې درسره وجنګیږو تر څو د یوه الله عبادت وکړئ،او یا جزیه ومنئ. رسول الله (ص) قریشو ته فرمایلي: آیا غواړئ هغه کلمه او دین ومنئ چې له امله یې عرب درته تسلیم شي او عجم جزیه درته ومني؟ دوی وویل دا کلمه به څه وي؟ رسول الله (ص) وفرمایل: دا د (لا اله الا الله) کلمه ده.

رسول الله (ص) د نجران له اوسیدونکو سره دا تړون وکړ چې هغوی به دوه زره چینې یا دوه زره جوړې جامې د جزیې په توګه ورکوي او ورسره به دیرش زغرې، دیرش آسان، دیرش اوښګان او دیرش، دیرش له هر أول وسلې نه مسلمانانو ته په عاریت ورکوي چې جهاد پرې وکړي، مسلمانان به ددې شیانو ضمانت ورکوي او تر څو یې چې بیرته نه وي ورسپارلي دوی به یې ضامنان وي، او ددې په بدل کې به مسلمانان د دوی عبادتځي نه ورانوي، دیني عالمان به یې له خپلې سیمې نه وباسي او له خپل دین نه به یې نه اړوي، او دا تړون او شروط به تر هغې پورې عملي او نافذ وي تر څو چې دوی څه مخالف کار او اقدام نه وي

کوی او سود ییګ نه وي خوؤلی دا حکم پدیګ دلالت کوي چیګ په نوی مخالف کار او دشګمنانه اقدام سره د ذمیانو عقد ماتیږي او که ورباندیګ شرط شوی وٌ، نو سود خوؤل هم له تؤون نه سرغؤونه شمیرل کیږي.

کله چیګ رسول الله (ص) معاذ (رض) یمن ته لیږه ، امر ییګ ورته وکؤ چیګ له هر بالغ فرد نه دیګ یو دینار او یا د هغه د قیمت برابر یمني جامیګ واخیستل شي، دا پدیګ دلالت کوي چیګ د جزیی اندازه او جنس ندی تګاکل شوی. بلکه جواز لري جامیګ وي، سره زر وي، کګانګیګ وي او یا بل خګه، او اندازه ییګ هم د مسلمانانو د ضرورت او جزیه ورکونکو د حالت مطابق تګاکل کیږي. رسول الله (ص) او اصحابو ییګ په جزیه کیګ د عربانو او نورو تر منحګ توپیر ندی کؤی، د یمن په (هجر) نومیګ سیمیګ کیګ له اوسیدونکو مجوسیانو نه ییګ چیګ په ختګه عربان وو، جزیه اخیستیګ ده، او هغه وخت د عربو مختلفو قبایلو د خپلو کګاونأیانو د مختلفو ادیانو او مذاهبو پیروي کوله په بحرین کیګ میشت عربان مجوسیان وو حګکه له فارسیانو سره ییګ پولیګ درلودیګ، د تنوخ، بهره، او بنو تغلب قبیلیګ خلك نصرانیان وو حګکه له روم سره ییګ کګأ سرحد درلود، او له یهودو سره د کګأو پولو له امله د یمن حګنیګ قبیلیګ یهودان وو، او رسول الله (ص) له دوی سره په تعامل، جزیه او نورو امورو کیګ د دوی اصل، پلرونو او دیته ورته نورو مسایلو ته اعتبار ندی ورکؤی.

واضح ده چیګ د یو شمیر انصارو زامن د عیسی (ع) په شریعت سره د یهودیت له منسوخ کیدو وروسته یهودان شوي وو، پلرونو ییګ اراده وکؤه خپل زامن په زور سره مسلمان کؤي، نو الله تعالی دا حکم راولیږه: ((لا اکراه في الدین)) (البقره: ۲۵۲) (په دین کیګ زور نشته).

د رسول الله (ص) دا قول چیګ معاذ ته ییګ فرمایلي وو: (خذ من کل حالم دینارا: له هر بالغ نه یو دینار اخله) دا پدیګ دلالت کوي چیګ پر نا بالغ ماشوم جزیه نشته، لکه چیګ په ښګحګه هم جزیه نشته، که خګه هم یو روایت داسیګ راغلی: ((من کل حالم أوحالمة)) خو دغه روایت صحیح ندی، منقطع دی، کیدای شي دا زیاتونه (حالمه) د حګینیګ علماوو قول وي چیګ د حدیث په تشریح کیګ به ییګ کؤیګ وي.

فصل
د کفارو او منافقانو د ترتیب په هکله د رسول الله (ص) لارښګوونیګ

پر رسول الله (ص) له تګولو نه لومؤی د الله تعالی له لوري دا حکم او آیت راغی ((اقرأ باسم ربك

الذي خلق)): [د هغه رب په نوم ولوله چې هر څه یې پیدا کړیدی]، دا د رسول الله (ص) د نبوت پیل و، وروسته دا آیتونه ورباندې نازل شول: ((یَا أَیُّهَا الْمُدَّثِّرُ (۱) قُمْ فَأَنذِرْ))(المدثر: ۱-۲)

ترجمه: [ای په جامه کې نغښتونکیه (له هیبته د وحي) پورته شه! (له ځایه د خوبه خپله) نو وویروه (خلق له عذابه د الله که ایمان رانه وړي)].

پدې آیتونو سره د رسالت درجه ورکړل شوه، محمد (ص) رسول شو، بیا الله تعالی امر ورته وکړ چې خپل خپلوان اسلام ته راوبولي او وېې کړواشګي، رسول الله (ص) د الله تعالی حکم عملي کړ خپلوانو ته یې پیغام ورساوه، وروسته یې نور عربان اسلام ته راوبلل، بیا یې ټګول بشریت ته خپل پیغام ورساوه، تقریبا دیارلس کاله یې خلك اسلام ته رابلل، کړواشګل یې، خو د جګړې امر نه و ورته شوی، په صبر او زغم مامور شوی و، وروسته اجازه ورته وشوه چې هجرت وکړي، بیا د قتال اجازه ورکړه شوه، امر ورته وشو چې کولی شي له هغو کسانو سره جنګ وکړي چې له ده سره جګړه کوي، وروسته له ټګولو کفارو او مشرکینو سره د قتال حکم ورته وشو، تر څو یوازې د الله دین حاکم شي.

د جهاد د حکم له نزول نه وروسته کفار درې ډوله وو: یو هغه چې له رسول الله (ص) سره یې جنګ بندي یا تړون درلود، دوهم هغه چې جګړه یې کوله، او دریم اهل ذمه وو (جزیه یې ورکوله). الله تعالی امر کړی چې د تړون له خاوندانو سره وفا وکړي خو پدې شرط چې هغوی برابر او پر شروطو ولاړ وي، او که رسول الله (ص) له هغوی نه تشویش کاوه د هغوی له غدر نه وویرید، نو حق لري عهد یې ختم وشمیري رسول الله (ص) ته یې دا امر هم کړی و چې له عهد ماتونکو سره جګړه وکړي، بیا د توبې سورت نازل شو او د کفارو درې واړه ډولونه یې تشریح کړل، رسول الله (ص) ته امر وشو چې له اهل کتابو سره تر هغې پورې جګړه وکړي تر څو جزیه ورکړي، له کفارو او منافقانو سره د جګړې حکم هم ورته وشو، نو رسول الله (ص) له کفارو سره په توره او له منافقانو سره په دلیل او منطق جګړه کوله. الله تعالی د کفارو له عهد او تړون نه د برائت امر ورته وکړ، او کفار یې په درې ډوله وویشل: یو ډله هغه چې الله تعالی یې په خلاف د جګړې حکم کړی او دا هغه کسان وو چې عهد یې مات کړی و، او دوهمه ډله هغه چې تړون یې نه و مات کړی، نو دوی ته د تړون او معاهدې تر ختمیدو پورې امان و، دریمه ډله هغه چې یا مطلق معاهده او عهد ورسره شوی و او یا یې هیڅ تړون نه و ورسره کړی، خو د مسلمانانو په خلاف یې جګړه نه کوله، الله تعالی امر وکړ چې دې ډلې کفارو ته څلور میاشتې فرصت ورکړي دا موده چې ختمه شوه، نو بیا دې ورسره جګړه وشي:

((فَسِیحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَأَنَّ اللَّهَ مُخْزِي

الْكَافِرِينَ)) (التوبه: ۲).

ترجمه: [پس وګرځئ تاسې په (دغه) ځمکه کې څلور میاشتې او پوه شئ (ای مشرکانو په دې) چې بېشکه تاسې نه یئ عاجز کوونکي د الله (د عذاب څخه چې مهلت یې درکړ) او (پوه شئ په دې چې) بېشکه الله رسوا کوونکی د کافرانو دی].

په دې آیت کې ذکر شوې څلور میاشتې هغه د حرم میاشتې دي چې دا آیت ورته اشاره کوي:

((فَإِذَا انسَلَخَ الأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ)) (التوبه:**۵**).

ترجمه: [نو کله چې تېرې شوې (څلور) میاشتې حرامې نو وژنئ (ای مؤمنانو عهد ماتوونکي) مشرکان په هر ځای کې چې موندل تاسې دوی او نیسئ (بندیان – قیدیان – کړئ) دوی او حصار کړئ دوی (په کلاګانو کې) او کېنئ دوی ته (منتظر) په هر ځای د څارلو او تېریدلو کې نو که توبه وویسته دوی (له کفره) او قائم کړ دوی (سم اداء کړ سره له ټولو حقوقو) لمونځ او ورکړ دوی زکات نو خوشې کړئ تاسې لاره د دوی (او څه مه ورته وایئ) بېشکه الله ښه بښوونکی (د خطیاتو) ایر مهربان دی) د اجر او ثواب په انعام سره].

دا څلور میاشتې د ذي الحجې له لسمې د آذان له ورځې نه پیل او د ربیع الاول په لسمه پای ته رسیږي او دلته هغه څلور حرام میاشتې مراد ندي چې پدې آیت کې ذکر شوي:

((إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْراً فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ)) (التوبه: ۳۶).

ترجمه: [بېشکه چې مقدار (شمار) د میاشتو (چې معتبر دی) په نزد د الله دوولس میاشتې دي په کتاب د الله (لوح محفوظ) کې هغه ورځ (وخت) چې پیدا کړي یې دي آسمانونه او ځمکه د هغو (له جملې) څخه څلور میاشتې محرمې دي، دغه (حساب یا تحریم) دین دی سم، نو مه کوئ ظلم په دغو کې پر ځانونو خپلو (په کولو د ګناه) او جنګ کوئ تاسې (ای مؤمنانو) له مشرکانو سره ټول په هر حال کې لکه چې جنګ کوي دوی له تاسې سره ټول او پوه شئ چې بېشکه الله له پرهیزګارانو سره دی (په ساتنه، مرسته (مدد) او ثواب ورکولو سره).]

پدې وروستي آیت کې ذکر شوې څلور حرامې میاشتې درې یو ځای یا متصلې او

خګلورمه یېګ بیله ده، دری متصلی ذوالعقده، ذوالحجه او محرم، او حګانکګۀیګ یېګ د رجب میاشت ده، نو رسول الله (ص) چیګ کفارو او مشرکینو ته خګلور میاشتیګ مهلت ورکۀی وۀ، هغه پدیګ میاشتو کیګ نه و، حګکه دا متصلیګ ندي نو ممکنه نده د مهلت موده پکیګ وتګاکل شي.

رسول الله (ص) ته امر شوی وۀ چیګ د خګلورو میاشتو له پوره کیدو نه وروسته له مشرکینو سره جکګۀه وکۀي، او د مودیګ یا نګیتګیګ له پوره کیدو وروسته یېګ له هغو کسانو جکګۀه وکۀه چیګ عهد یېګ مات کۀی و، او له چا سره چیګ تۀون نه و شوی، او یا یېګ د تۀون موده صرف خګلور میاشتیګ وه هغوی یېګ جلا وطن کۀل او د چاچیګ د عهد موده نه وه پوره شوی، له هغوی سره یېګ وفا وکۀه او د تۀون د مودیګ تر پایه یېګ عهد رعایت کۀ، دیګ ألیګ تګولو د مودیګ له تکمیلیدو نه مخکیګ اسلام راوۀ، کفر یېګ پریشګود، او پر اهل الذمه یا ذمیانو جزیه وتګاکل شوه، او پدیګ ترتیب سره کفار په دری أوله شول: یو أول هغه چیګ جکګۀه یېګ کوله، دوهم هغه چیګ عهد او تۀون یېګ درلود، او دریم ذمیان، خو وروسته د تۀون خاوندان په اسلام مشرف شول چیګ پدیګ سره یوازیګ جکګۀه کوونکي او جزیه ورکونکي کفار پاتیګ شول او پدیګ سره د حګمکیګ پر مخ اوسیدونکي دری أوله شول: مسلمانان، له مسلمانانو سره سوله کوونکي او جنګګیدونکي ویریدونکي. د منافقانو په هکله الله تعالی خپل نبي (ص) ته امر وکۀ چیګ د منافقانو په ظاهر حکم وکۀي، شګکاره اعمال یېګ قبول کۀي، پتګ اعمال او زۀونه یېګ الله تعالی ته وسپاري او له هغوی سره منطقي مجادله کافي وشمیري، په حکمت او بلاغت سره خپله خبره د هغوی زۀونو ته ورسوي، خو ددیګ تر خګنګګ الله تعالی دا امر هم ورته کۀی وۀ چیګ د منافقانو د جنازیګ لمونحګ ونکۀي، د هغوی پر قبرونو و نه دریۀي، او دعا ورته ونکۀي، که بشګنه ورته وغواۀي او یا نه، الله تعالی دوی (منافقانو) ته بشګنه نه کوي.

فصل
له خلکو سره د رسول الله (ص) معامله

له مؤمنانو سره د تعامل په هکله الله تعالی خپل رسول الله (ص) ته امر کۀی چیګ له خپلو دوستانو سره له صبر او زغم نه کار واخلي، او له هغو کسانو نه توجه بلیګ خواته وانه ۀوي کوم چیګ سهار، ماشګام د خپل رب د رضا په لټګه کیګ دي. همدا راز الله تعالی دا امر هم ورته وکۀ چیګ هغه کسان پریۀدي، کګوشګی یېګ کۀي کوم چیګ د رسول الله (ص) مخالفت یېګ کۀی او د عصیان د جرم مرتکب شویدي، لکه چیګ هغه دری کسان چیګ له یویګ غزا نه پاتیګ شوی وو، رسول الله

(ص) پدیګ هم مامور شوی و چیګ د الله تعالی حدود پر شریفانو او بیوزلانو یو شانته او یو برابر تطبیق کؤي.

له دشګمنانو یا انسي شیطانانو سره د معاملیګ په هکله الله تعالی امر ورته وکؤ چیګ له نیکة او احسان نه کار واخلي، د هغوی د بدة ځګواب په نیکة سره ورکؤي، د جهل په بدل کیګ له حلم نه، د ظلم په مقابل له عفویګ نه او د مقاطعیګ په بدل کیګ له پیوستون نه کار واخلي، الله تعالی دا ورته خګرګګنده کؤه چیګ پدیګ أول معاملیګ سره د دشګمنانو زؤونه خپلولی شي، او هغوی به په همدیګ سره دده په دوستانو بدل شي.

له جني شیطانانو نه د ژغورنیګ لپاره الله تعالی امر وکؤ چیګ په (أعوذ بالله) خدای ته پناه وؤلو سره ځګان له جني شیطان نه خوندي وساتي. الله تعالی دیګ دواؤو مطالبو ته په قرآنکریم کیګ دری ځګله په (اعراف)، (المؤمنین) او (حم السجده) سورتونو کیګ اشاره فرمایلیګ ده، د (اعراف) سورت په یوه آیت کیګ غوره اخلاق تګول په ګګوته شویدي، او دا خګرګګنده شویده چیګ حاکم یا ولي امر له رعیت سره دری حالته او دری أوله معامله لري: یو پر رعیت د حاکم حق دی، حاکم به امر کوي د هغه د امر رعایتول پر رعیت لازم دي، پدیګ صورت او حالت کیګ د تفریط او زیاتی احتمال شته ځګکه الله تعالی رسول الله (ص) ته امر کؤی چیګ له رعیت نه په خوشګة سره حقوق واخلي او نرمه معامله یا عفوه ورته وکؤي همدا راز دا حکم ورته شوی چیګ په نیکة امر وکؤي او نیکي یعنی هغه خګه چیګ سلیم عقل او فطرت ییګ نیکي بولي، او باید پخپل حکم او امر کیګ سختی ونکؤی دا حکم هم ورته شوی و چیګ د دوی د جهل په بدل کیګ عفوه وکاروي، له نرمة او اعراض نه کار واخلي، دا وه له کافرو او مسلمانو انسانانو او پیریانو سره د رسول الله (ص) کؤه او معامله.

فصل
غزا ګګانیګ

رسول الله (ص) لومؤنة جنأه، یا لواء حمزه (رض) ته ورکؤیده، د هجرت په اوومه میاشت ییګ د مهاجرینو د دیرش کسیز ګګروپ په مشرة د قریشو د یوه کاروان مخګیګ ته ولیږه، دغه کاروان له شام نه مکیګ ته روان و، ابو جهل له دری سوه کسانو سره پکیګ موجود و، کله چیګ حمزه (رض) او مشرکان سره مخامخ شول، مجدي بن عمرو الجهني چیګ له دواؤو خواوو سره ییګ تؤون درلود، تر منځګ واقع شو او د جګګؤیګ مخه ییګ ونیوله.

وریپسیګ ییګ د عبیده بن الحارث په مشرة یوه سریه (جنګګي ګګروپ) د شوال په میاشت کیګ د

(رابغ) سیمیګ ته ولیږه، له ده سره شپیته تنه مهاجرین ملګګري وو، هلته له ابو سفیان سره چیګ دوه سوه کسان ورسره وو، مخامخ شول، دواؤو لوریو یو پر بل غشي وویشتل، خو توریګ ییګ استعمال نه شوای کؤای، او سعد بن ابي وقاص (رض) لومؤنی کس و چیګ د الله تعالی په لار کیګ ییګ غشی وویشت، ابن اسحاق دغه سریه د حمزه (رض) له سرییګ نه مخکیګ بولي.
بیا ییګ یو شل کسیز ګګروپ چیګ مشري ییګ د سعد (رض) په غاؤه وه د (خرار) سیمیګ ته ولیږله چیګ د قریشو د یوه کاروان مخه ونیسي، مجاهدین چیګ هلته ورسیدل خبر شول چیګ د قریشو قافله یوه ورځګ مخکیګ لدیګ سیمیګ نه تیره شویده.
لدینه وروسته رسول الله (ص) پخپله د (ابواء) په نوم مشهوریګ غزا لپاره ووت، دا د رسول الله (ص) لومؤنة غزا وه، یوازیګ مهاجرین ییګ له حګان سره ملګګري کؤي وو، غوښګتل ییګ د قریشو د کاروان مخه ونیسي، خو ورسره مخامخ نه شو.
بیا رسول الله (ص) د ربیع په میاشت کیګ د ابواط غزا وکؤه، دوه سوه اصحاب (رض) ورسره وو، اراده ییګ د قریشو له کاروان سره مقابله وه، خو تر ابواط پوریګ لاؤ او خګوك ییګ مخیګ ته رانغلل. ورپسیګ د هجرت په دیارلسمه میاشت کیګ د کرز بن جابر د رانیولو په نیت له مدینیګ نه ووت، حګګه کرز د مدینیګ پر پنأ غالي حمله کؤیګ وه او یو شمیر خګاروي ییګ غلا کؤي وو رسول الله (ص) ییګ په لتګه پسیګ ووت، تر سفوان پوریګ ورسید خو کرز ورنه وتښګتید،
بیا د هجرت په شپاؤسمه میاشت له یو سل او پنځګوسو مهاجرینو سره د قریشو د هغه کاروان مخیګ ته ورغی چیګ شام ته روان و، رسول الله (ص) وؤاندیګ لاؤ او تر ذي العشیره سیمیګ پوریګ ورسید، خو کاروان ورنه تیر شوی و، او دا همغه کاروان دی چیګ له شام نه بیرته مکیګ ته د ستنیدو په وخت ییګ رسول الله (ص) مخیګ ته وروتلی او بیا د بدر د غزا سبب شویدی.
لدینه وروسته ییګ عبدالله بن جحش له دوولسو مهاجرینو سره د نخله سیمی ته واستاوه، ددیګ ګګروپ هر دوه کسان به په یوه اوښګ سپریدل، او په همدیګ ترتیب نخلیګ ته ورسیدل، د قریشو د کاروان خګارنه ییګ کوله چیګ په کومه راځګي، پدیګ وخت کیګ له سعد او عتبه بن غزوان نه خپل اوښګ ورك شو، هغوی دواؤه ورپسیګ ګګرځګیدل، له نورو ملګګرو نه وروسته پاتیګ شول، نور ملګګریګ ییګ د نخلیګ د دریګ منځګ ته لاؤل، هملته ییګ د قریشو کاروان ولید، سره وییګ ویل چیګ نن د رجب آخرینة ورځګ ده او که نن حمله ورباندیګ ونکؤو، نو دا کاروان به د حرم پولو ته داخل شي، دا شپه هم حرامه او سبا دوی حرامیګ حګمکیګ ته داخلیږي، بالاخره ییګ دا فیصله وکؤه چیګ برید ورباندیګ وکؤي، د مسلمانانو له خوا د حملیګ له پریکؤیګ وروسته، یوه مجاهد عمرو بن حضرمي وویشت او وییګ واژه، عثمان او حکم ییګ ورنه اسیران کؤل، نوفل په تیښګته بریالی شو، مجاهدینو د غنیمت له مال نه پنځګمه برخه جدا کؤه او همدا په اسلام کیګ لومؤنی خمس و، رسول الله (ص) د دوی دا حمله او وژل تایید نکؤل، قریشو

خو ورنه د تبليغاتو لپاره استفاده کوله، ويل به يې مسلمانان د حرامو مياشتو درناوی نه کوي، مسلمانان په يوه أول حرج کې ولويدل، تر څګو الله تعالی دا آيت نازل کړ: ((يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ)) (البقره: ۲۱۷).

ترجمه: [پوښتنه کوي خلق له تانه (ای محمده!) له مياشتې حرامې څخه له جنګ کولو په دې کې (چې روا دی که ناروا؟) ووايه (اې محمده! دغو سائلينو ته) چې جنګ کول په دې (الشهر الحرام)کې (عمداً) لويه ګناه ده، او منع کول له لارې (دين) د الله څخه او کافر کيدل په الله او (منع کول له) مسجد حرام نه او ايستل د اهل د مسجد حرام له ده څخه (ګناه) أيره لويه ده په نزد د الله (له قتاله په الشهر الحرام کې) او فتنه (له دين څخه د خلقو ايستل) أيره لويه (ګناه) ده له جنګ څخه او هميشه به وي دوی (يعنې کافران) چې جنګ به کوي دوی له تاسې سره تر هغه پورې چې بيرته وګرځوي دوی تاسې له دينه ستاسې که يې لاس ورسيږي، (او موقع ومومي)، او هر څوک چې ګرځي له تاسې نه له دينه خپله پس مؤ شي حال دا چې دی کافر وي، نو دغه کسان ضايع شوي دي (تير) عملونه د دوی په دنيا او آخرت کې او دغه کسان صاحبان د اور (د دوزخ) دي، هم دوی به په دې (اور) کې تل (هميشه) وي].

الله تعالی خبر کګنده کړه چې د مسلمانانو دا عمل که څه هم لوی دی، اشتباه ده، خو ستاسې مشرکينو، کفر، د الله تعالی له لارې او بيت الله نه منع کول، له مکې نه د مسلمانانو ايستل، او ستاسې شرك او فتنې د مسلمانانو ددې عمل په نسبت څخو ځله لوی دي، زيات مفسرين وايي چې پدې آيت کې له فتنې نه مراد شرك دی، او حقيقت دا دی چې فتنه يعنې هغه شرك چې نور هم ورته رابولي او که څوك يې نه مني نو هغه ته سزا ورکوي، او له همدې امله به په دوزخ کې مشرکانو ته ويل کيږي: ((ذُوقُوا فِتْنَتَكُمْ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ)) (الذاريات: ۱۴).

ترجمه:[وڅکئ تاسې (خوند د) عذاب ستاسې، دا دی هغه (عذاب) چې وی تاسې چې په بيړه سره مو غوښتګ دغه عذاب په دنيا کې].

ابن عباس وايي دلته له فتنې نه مطلب د کفارو تکذيب دی، يعنې د خپلې فتنې نتيجه او حاصل وڅکئ، لکه چې الله تعالی فرمايي:

((أَفَمَنْ يَتَّقِي بِوَجْهِهِ سُوءَ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَقِيلَ لِلظَّالِمِينَ ذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ)) (

الزمر: ۲۴).

ترجمه: [آیا پس هغه خګوك چیګ حګان ساتي په مخ خپل سره له سختة د عذاب د ورحګیګ د قیامت (په شان د هغه مامون دی؟ بلکه نه دی) او وبه ویلی شي ظالمانو ته چیګ وخګکئ (خوند) د هغه عمل چیګ وئ تاسیګ چیګ کوه به مو (په دنیا کیګ چیګ د انبیاوو تکذیب و)].

او لکه د الله تعالی دا قول:

((إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ)) (البروج: ۱۰)

ترجمه: [بیشکه هغه کسان چیګ په فتنه کیګ غورحګولي وي (ضرر ییګ رسولی وي) ایمان لرونکیو سؤیو ته او ایمان لرونکیو شګحګو ته بیا ییګ توبه نه وي ایستلی (او نه وي کګرحګیدلي له کفره) نو دوی ته دی (په آخرت کیګ) عذاب د دوزخ او دی دوی ته عذاب د اور سوحګوونکي].

دلته له فتنیګ نه مراد په اور سیحګل دي، خو لفظ عام دی او معنی ییګ دا ده چیګ کفارو به مسلمانانو ته سزا ورکوله تر خګو له دین نه واوؤي.

خو پدیګ آیتونو کیګ: ((وَكَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِيَقُولُوا أَهَؤُلَاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ))(الانعام:۵۳)

ترجمه:[او (لکه چیګ ازمویلي مو وو سابقه امتونه په اختلاف د احوالو د دوی) هم دا رنګګه ازمویلي دی مونږ حګینیګ (غنیان) د دیګ امت په حګینو (نورو فقیرانو) له پاره د دیګ چیګ ووایي (دا غنیان) آیا هم دا (خواران) فضل کؤی دی الله پر دوی په منحګ زمونږ کیګ (په هدایت سره) آیا نه دی الله شګه عالم په شکر کوونکو (په نعمت د اسلام بلکه دی)، نو حګکه تفضلاً احسان پری کوی)].

((وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلاً لِمِيقَاتِنَا فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِيَّايَ أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا إِنْ هِيَ إِلاَّ فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ)) (الاعراف: ۱۵۵)

ترجمه: [او غوره کؤل موسی له قومه خپله اویا ((تنه)) سؤي (چیګ د خسی له عابدانو خګخه نه وو) دپاره د موعوده وخت زمونږ، نو کله چیګ ونیول هغوی زلزلی ((په دنیا کیګ د الله د رویت د سوال په سبب)) نو وویل ((موسی د اتهام له ویریګ)) ایګ ربه زما! که اراده فرمایلی وی تا ((د هلاکولو د دوی نو)) هلاك کؤي به وو تا دوی پخوا له دیګ نه او زه به دیګ هم (هلاك کؤی وی) آیا هلاکویګ ته مونږ په هغه کار چیګ کؤی دی ییګ عقلانو له مونږه؟، نه دی دا کار مګګر ازمویشګت دی ستا، ګګمراه کویګ په دیګ سره یا الله! هر هغه خګوك چیګ اراده ییګ وکؤیګ ته (د ضلالت) او

هدايت کويګ ته ((يا الله)) هر هغه چا ته چيګ اراده وکؤيګ ته ((د هدايت ييګ)) هم دا ته ييګ ولي (واکدار) زمونږ نو بشګنه وکؤه مونږ ته (د ګګناهونو زمونږ) او رحمت وکؤه پر مونږ او هم دا ته ييګ بهتر غوره د تګولو بشګونکو].

دلته پديګ آيتونو کيګ د فتنيګ نسبت الله تعالى ته شويدی، خو دلته ييګ معنى امتحان يا په نعمتونو او دردونو سره ازمويل دي، لدينه خګرګګنده شوه چيګ دا فتنه، د مشرکينو فتنه او د مسلمانانو فتنه د فتنيګ بيل، بيل أولونه او رنګګونه دي، همدا راز د مسلمانانو تر منځګ فتنه لکه د جمل او صفين پيشګيګ دا د فتنيګ بل أول دی، او دديګ أول فتنيګ په هکله رسول الله (ص) امر کؤيدی چيګ مسلمانان بايد له دواؤو ألو نه ځګانونه ليری وساتي.

فتنه د معصيت په معنى هم راحګي لکه د الله تعالى دا قول:

((وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِي وَلَا تَفْتِنِّي أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ)) (التوبه: ۴۹)

ترجمه: (او حګيني له دغو (منافقانو) خګخه هغه خګوك دي چيګ واييګ اذن (اجازه) راکؤه ماته (د پاتيګ کيدلو) او مه اچوه ما په فتنه (ګګمراهۀ) کيګ (نو الله وفرمايل چيګ) خبردار شئ چيګ په ګګمراهۀ کيګ (لا له پخوا) لويدلي دي دوی او بيشکه چيګ جهنم (دوزخ) هرومرو (خامخا) محيط (چاپير کيدونکي) دی په کافرانو].

يعنی دوی د نفاق په فتنه کيګ ولويدل، د روميانو د شګحګو له فتنيګ نه ييګ ديګ فتنيګ ته تيشګته وکؤه. مطلب دا چيګ الله تعالى د خپلو دوستانو او دشګمنانو تر منځګ د عدل حکم کؤيدی، او خپلو دوستانو ته ييګ أاأ ورکؤی چيګ که دوی د تاويل له امله اشتباه کوي، تقصير ورنه کيږي، نو بايد مايوس نه شي، الله تعالى به ييګ دا تقصير او اشتباه بشګي، دا غلط عمل ييګ د توحيد، هجرت او نورو صالحاتو تر خګنګګ د ناهيلۀ وؤ ندی.

فصل
د بدر لويه غزا

د دوهم هجري کال د رمضان مياشت وه، رسول الله (ص) ته خبر ورسيد چيګ د قريشو لوی کاروان له شام نه مکيګ ته د ستنيدو په لاره دی، نو دديګ کاروان مخيګ ته د وتلو اراده ييګ وکؤه اصحاب (رض) ييګ اختيارمن کؤل، هيخګوك مجبور نه و چيګ ورسره ووزي، د هر چا خپله خوشګه. رسول الله (ص) له دری سوه او خګو لسو کسانو سره روان شو، دوه آسان او اويا اوشګان ورسره وو، چيګ په نوبت به ورباندیګ سپريدل. هلته مکيګ ته د کاروان له خوا د مرستيګ فرياد او چيغه ورسيده، مشرکان د رسول الله (ص) مقابليګ ته را روان شول، الله تعالى فرمايي:

((وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطَراً وَرِئَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ)) (الانفال: ۴۷)

ترجمه: [او مه کیږئ (ایګ مؤمنانو) په شان د هغو کسانو چیګ راووتل له کورونو خپلو د پاره د فخر او ښګودنیګ خلقو ته (شوکت، دبدبه خپله) او اړوي دوی (خلق) له لاریګ د الله خګخه او الله پر هغو کارونو چیګ کوي ییګ دوی محیط (چاپیر دی علم او قدرت دده نو جزا به پریګ ورکوي)].

پدیګ ترتیب سره الله تعالی مسلمانان او مشرکان بیله کومیګ تګاکلیګ شوی وعدیګ سره مخامخ کړل، لکه چیګ الله تعالی فرمایي: ((وَلَوْ تَوَاعَدتُّمْ لاخْتَلَفْتُمْ فِي الْمِيعَادِ وَلَكِنْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْراً كَانَ مَفْعُولاً لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَيَحْيَا مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ وَإِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ)) (الانفال: ۴۲)

ترجمه: [او که یو تر بله وعده کړی وی تاسیګ (د جنګګ) نو خامخا به مخالفت کړی وی تاسیګ په دغه وعده کیګ ولیکن (بیګ له وعدیګ جمع کړئ تاسیګ الله) د پاره د دیګ چیګ پوره کړي الله هغه کار چیګ وٌ مقرر شوی (په ازلي علم د ده کیګ چیګ نصرت د احباوٌ او ذلت د اعداوٌ دی) لپاره د دیګ چیګ هلاك شي هغه څوك چیګ له شان ییګ هلاکت وي پس له قیامه د حجت روښګان خګخه او ژوندی پاتیګ شي هغه څوك چیګ له شان ییګ ژوندون وي پس له قیامه د روښګانه حجت، او بیشکه الله خامخا ښګه اوریدونکیګ (د ګګردو (تګولو) اقوالو) ښګه عالم دی (په تګولو احوالو)].

رسول الله (ص) ته چیګ د مشرکانو د را روانیدو خبر راغی، له اصحابو سره ییګ مشوره وکړه، مهاجرینو خبریګ وکړیګ، خپل دریحګ ییګ بیان کړ، رسول الله (ص) بیا وفرمایل: ښګه نظر لرئ؟ بیا مهاجرینو په أیره ښګه توګګه خپله تیاري اعلان کړه، خو رسول الله (ص) بیا مشوره وغوښګتله، انصار پوه شول چیګ رسول الله (ص) غواړي د دوی دریحګ معلوم کړي، همغه وه چیګ سعد بن معاذ (رض) پورته شو، خپله مشهوره خبره ییګ وکړه وییګ ویل: یا رسول الله (ص) ته زمونږ رایه غواړیګ؟ قسم په هغه خدای چیګ زمونږ د ژوند واك له هغه سره دی، که په سمندر کیګ د ورګګأیدو امر راته وکړی، بیګ درنګګه به پکیګ ورګګأ شو، او که برك الغماد چیګ په یمن کیګ واقع دی ته د تلو امر راته وکړی نو فورا به ور روان شو.

بیا مقداد (رض) خپلیګ تاریخي خبریګ وکړی، رسول الله (ص) پدیګ خبرو سره أیر زیات خوشاله شو وییګ فرمایل: روان شئ، زیری میګ دربانديګ، الله تعالی له ما سره د یویګ طائفیګ (کاروان یا لښګکر) وعده کړیده، او ماته د مشرکانو د وژلو حګایونه هم راښګودل شویدي.

پدیګ ترتیب سره رسول الله (ص) د بدر لوري ته مخکیګ لاړ، هلته چیګ له مشرکانو سره مخامخ

شو، پورته شو او له خپل رب نه یېګ د بري سوال وکړ، نورو مسلمانانو هم دعا وکړه، الله تعالی، خپل رسول (ص) ته وحي وکړه چېګ زر پرشګتیګ دیګ مرستیګ ته درلیږم، که سوال وشي چېګ دلته زر پرشګتیګ ذکر شوی خو د آل عمران سورت په آیت کیګ دری زره او پنځګه زره شګودل شویدي، نو ځګواب یېګ دا دی چېګ یا خو دا چېګ هلته د احد له غزا نه یادونه شویده او هلته کومك له شرط سره تړلی دی، او چېګ شرط پوره نه شو، نو کومك هم رانغی، او یا دا چېګ د بدر غزا ده خو پرشګتیګ په یو ځګل تګولی نه ویګ ورته راغلیګ، مسلمانانو چېګ له الله تعالی د مرستیګ سوال وکړ زر پرشګتیګ یي ورته راولیږلی، بیاییګ دری زره او بیاییګ پنځګه زره ورته راولیږلیګ او دا د مسلمانانو لپاره أیر کګتګور او مناسب وُ، د آیتونو سیاق هم په همدیګ دلالت کوي الله تعالی فرمایي:

((وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (۱۲۳) إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنْزَلِينَ(۱۲۴) بَلَى إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فَوْرِهِمْ هَذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ (۱۲۵) وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَى لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُمْ بِهِ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ)) (آل عمران:۱۲۳-۱۲۶)

ترجمه: [او خامخا په تحقیق مرسته کړیګ وه له تاسیګ سره الله په (جنګګ) د بدر کیګ حال دا چېګ تاسیګ کمزوری وئ نو وویرېږئ له الله نه له پاره د ددیګ چېګ شکر وکړئ تاسیګ (د نعمتونو او احسانونو د ده) (یاد کړه ایګ محمده!) کله چېګ ویل تا مؤمنانو ته چېګ آیا کافي (بس) به نه شي ستاسیګ دا چېګ مرسته وکړي له تاسیګ سره رب ستاسیګ په دری زرو له پرشګتو چېګ رالیږلی شوي وي (له آسمانه) (هو! (دری زره بس کیږي)! که تاسی صبر وکړئ او وویرېږئ (له الله) او راشي مشرکان پر تاسیګ په دغه ساعت (بیګ له تګاله یو ناځګاپه) مرسته (مدد) به وکړي له تاسیګ سره رب ستاسی په پنځګو زرو سره له پرشګتو چېګ علامیګ لرونکی وي) (او نه ده ګګرځګولیګ الله دا مرسته (مدد) مګګر له پاره د خوشالتیا ستاسیګ او له پاره د دی چی تسکین ومومي زړونه ستاسی په دیګ سره او نه ده مرسته (مدد) مګګر له (جانبه د) الله چی شګه غالب قوي دی (د احکامو په انفاذ) شګه حکمت والا (چی هر کار په تدبیر او مصلحت سره کوي)].

خو د لومړي قول خاوندان وایي دلته دا کیسه د احد د غزا ده، د بدر له غزا نه ضمني یادونه شویده، د بدر په غزا کیګ یېګ د خپل نعمت یادونه فرمایلیګ ده، بیا یېګ بیرته د احد کیسه بیان

کؤیده، او د رسول الله (ص) دا قول ییګ ور په یاد کؤی چیګ دوی ته ییګ ویل (ألن یکفیکم.......) بیا الله تعالی وعده ورسره کؤیګ که مسلمانان صبر او تقوی وکؤي، نو پنحګه زره پرشګتیګ به ییګ د مرستیګ لپاره راولیږي، دلته دا مرسته مشروطه ده، او دا د رسول (ص) قول دی چیګ اصحابو ته ییګ کؤی، او د بدر په غزا کیګ چیګ مدد ذکر شوی هغه د الله تعالی قول دی مطلب دا چیګ د بدر په غزا کیګ زر پرشګتیګ د مسلمانانو د مرستیګ لپاره توظیف شویګ ویګ، او د احد په غزا کیګ د پنحګو زرو مشروطه وعده شویګ وه، د آل عمران په سورت کیګ د احد غزا په مفصله توګګه بیان شوی او د بدر غزا ته ضمني اشاره شویګ خو د انفال په سورت کیګ د بدر کیسه مفصله ذکر شویګ او د احد له غزا نه ضمني یادونه شویده، نو د آل عمران او انفال د سورتونو سیاق سره بیل دی، او دا آیت همدا مطلب خګرګګندوي:

((بَلَى إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فَوْرِهِمْ هَذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلافٍ مِنَ الْمَلائِكَةِ مُسَوِّمِينَ)) (آل عمران: ۱۲۵)

ترجمه: هو! [دریګ زره بس کیږي]! که تاسیګ صبر وکؤئ او وویریږئ (له الله) او راشي مشرکان پر تاسیګ په دغه ساعت (بیګ له تګاله یو ناخګاپه) مرسته به وکؤي له تاسیګ سره رب ستاسیګ په پنحګو زرو سره، له پرشګتو چیګ علامیګ لرونکیګ به وي].

مجاهد وایي دلته مراد د احد غزا ده، او دا ددیګ تقاضا یا غوشګتنه کوي چیګ دا ذکر شوی مدد به هم په احد کیګ وي، نو دا قول صحیح ندی چیګ وایي د مدد دا شمیره د بدر په غزا کیګ وه او د پرشګتو فوري راتګګ د احد په غزا کیګ.

قریشو چیګ د رسول الله (ص) مقابلیګ ته د تګګ فیصله وکؤه، له بنی کنانه سره دشګمنة ته ییګ پام شو، تشویش ورسره پیدا شو، پدیګ وخت کیګ ابلیس د سراقه بن مالك په شکل کیګ ورته خګرګګند شو او داسیګ ییګ ورته وویل: الله تعالی خبر راکوي فرمایي:

((وَإِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَكُمْ فَلَمَّا تَرَاءَتِ الْفِئَتَانِ نَكَصَ عَلَى عَقِبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكُمْ إِنِّي أَرَى مَا لا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ)) (الانفال: ۴۸).

ترجمه: [او (یاد کؤئ) هغه وخت چیګ شګایسته کؤي وو دغو (کفارو) ته شیطان عملونه د دوی او وییګ ویل چیګ نشته هیڅګ غالب پر تاسیګ نن ورحګ له خلقو او بیشکه زه ساتونکی یم ستاسیګ، نو کله چیګ سره ولیدل (مخامخ شول) دواؤو فوحګونه (د اسلام او کفر) بیرته ییګ منأیګ کؤی په پوندو خپلو (یعنیګ وتشګتیده) او وییګ ویل بیشکه زه بیزار یمه له (ساتنیګ) ستاسیګ او بیشکه زه وینم هغه (فوحګ د ملائکو چیګ راحګي په معاونت د مؤمنانو) چیګ نه

ییګ وینئ تاسیګ بیشکه زه ویرېږم له الله او الله سخت دی عقوبت (د ده)].
شیطان اطمینان ورکړ چیګ بني کنانه به هیڅګ زیان در ونه رسوي، بیغمه اوسئ، خو کله چیګ جګګړه پیل شوه، شیطان د الله تعالی مدد ولید، نو په تیښګته شو، مشرکانو ورته وویل: سراقه! چیرته تښګتیګ؟ تا خو د همکارۍ ژمنه کړیګ وه، ده ورته وویل: زه چیګ څګه وینم، تاسیګ هغه نه وینئ، الله تعالی فرمایي:

((إِنِّي أَرَى مَا لا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ)) (الانفال: ۴۸)

ترجمه: [بیشکه زه وینم هغه (فوځګ د ملائکو چیګ راځګي په معاونت د مؤمنانو) چیګ نه ییګ وینئ تاسیګ بیشکه زه ویرېږم له الله او الله سخت دی عقوبت (د ده)]. شیطان پدیګ خبره کیګ رښګتونی و چیګ وییګ ویل: ((إِنِّي أَرَى مَا لا تَرَوْنَ)) خو پدیګ خبره کیګ دروغجن و چیګ ویل ییګ ((إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ)). ویل شوي چیګ شیطان وویرید چیګ هسیګ نه له دوی سره یو ځګای هلاك نشي، یعنی ویره ییګ له مرګګه وه.
منافقانو چیګ د مسلمانانو لښګګر ولید چیګ شمیره ییګ کمه ده او د دوی تعداد وربانديګ أیر دی، نو ګګمان ییګ وکړ چیګ برلاسي په شمیره پوریګ اړه لري کفارو، او منافقانو د مسلمانانو په اړه ویل: ((غَرَّ هَؤُلاءِ دِينُهُمْ)) ((الانفال: ۴۹)) ترجمه: [مغرور کړي دي دغه مؤمنان دین د دوی].
الله تعالی خبر راکړی چیګ توکل د بري سبب دی، بری د شمیر په أیرښګت او لږوالي پوریګ اړه نلري، الله تعالی حکیم او عزیز دی او هغه چاته بری ورکوي چیګ د بري وړتیا ولري که څګه هم کمزوری او لږ وي.
رسول الله (ص) د بدر له غزا او اسیرانو له مسالیګ نه د شوال په میاشت کیګ فارغ شو، لدینه اوه ورځګیګ وروسته پخپله د بني سلیم مقابلیګ ته ووت، او تر (الکدر) نومیګ چینی پوریګ ورسید، دری ورځګیګ هلته پاتیګ شو بیا بیګ له جګګړیګ مدینیګ ته ستون شو.

د سويق غزا

په بدر کې له ماتې وروسته چې د مشرکانو د لښکر ځپل شوي پاتې کسان مکې ته ورسيدل ابو سفيان چې دا حالت وليد ډير په غصه ييګ وويل: تر څو مې چې له رسول الله (ص) سره جګړه نه وي کړې، سر به ونه مينځم، بيا له دوو سوه جنګياليو سره روان شو، د مدينې پولو ته ورسيد يوه شپه يې له سلام بن مشکم سره تيره کړه، شراب يې ورسره وڅښل، له حالاتو يې خبر کړ او د ده خبر يې پټ وساته چې سهار شو، نو ابوسفيان يو شمير د خرما ونې پرې کړې، د انصارو يو تن او د هغه دوست يې ووژل، رسول الله (ص) چې خبر شو، په لټون پسې يې ووت، خو ابو سفيان ورنه تللی و٬ د لارې په اوږدو کې مشرکانو د خپلو پيټو او بارونو د سپکوالي په خاطر ډير ستوان يا د اوړو نه جوړ شوي خاص خواړه چې په عربي کې (سويق) ورته وايي غورځولي وو، چې مسلمانانو را غونډ کړل او له همدې امله دې غزا ته د سويق غزا ويل کيږي.

پدې پسې رسول الله (ص) له غطفان سره د جګړې لپاره نجد ته لاړ، د دوهم هجري کال د صفر مياشت يې هملته تيره کړه، بيا بېله دې چې جګړه وکړي مدينې ته ستون شو، د ربيع الاول مياشت يې په مدينه کې تيره کړه، بيا د قريشو مقابلې ته ووت، د حجاز تر نجران سيمې پورې لاړ، خو جګړه پيښه نه شوه، ربيع الاخر او جمادي الاولی مياشتې يې هملته تيرې کړې بيا ستون شو.

بيا يې له بني قينقاع سره جګړه او غزا وکړه، ورپسې يې کعب بن اشرف ته د هغه د خيانت سزا ورکړه، ترور شو، او امر يې وکړ چې عهد ماتونکي يهودان دې هر چيرته چې وي ووژل شي، ځکه هغوی له الله تعالی او رسول الله (ص) سره خيانت او دښمني کړې ده.

د احد غزا

په بدر کیگ د قریشو د سردارانو له وژل کیدو وروسته ابو سفیان مشري په غاؤه واخیستله أیر جنکگیالان ییگ راتگول کؤل، مدینیگ ته روان شول، د احد له غره سره نژدي ییگ واؤول، او هملته د احد مشهوره غزا وشوه. رسول الله (ص) غزا ته له روانیدو سره مجاهدین معاینه کؤل، یو شمیر کشران ییگ بیرته کورونو ته ولیږل پدیگ جمله کیگ عبدالله بن عمر، اسامه، زید بن ثابت او عرابه بن اوس شامل وو، خو هغه تنکي حگوانان ییگ چیگ قوي وو او د مقابلیگ توان ییگ درلود، هغوی ییگ له لشگکر نه جدا نه کؤل مثلا سمره بن جندب او رافع بن خدیج چیگ دغه وخت (۱۵) کلن وو، هغوی ته ییگ په غزا کیگ د کگأون اجازه ورکؤه، دا هم ویل شوي چیگ (۱۵) کلنو حگوانانو ته ییگ لدی امله د کگأون اجازه ورکؤیگ وه چیگ په (۱۵) کلنة کیگ هلك د حگوانة مرحلیگ ته رسیږي او هغه نور چیگ لدینه ییگ کم عمرونه درلودل بیرته وکگرحگول حگکه بلوغ ته نه وو رسیدلي، او نور علماء واییگ چیگ دلته ییگ د عمر رعایت نه بلکه د جسمي قوت رعایت کؤی، چاچیگ قوي بدن درلود، او د غزا توان پکیگ و، هغوی ته ییگ د کگأون اجازه ورکؤه. ابن عمر هم وایي: رسول الله (ص) چیگ ولیدله زه د غزا توان لرم، نو اجازه ییگ راکؤه غزا ته ورسره لاؤ شم.

مؤلف بیا د اصیرم کیسه راوؤیگ ده، چیگ د احد په ورحگ مسلمان شوی او په همغه ورحگ په شهادت رسیدلی دی. بیا ییگ د ابو سفیان خبرو ته اشاره کؤیده بخاري له براء بن عازب نه روایت کوي چیگ ابو سفیان غره ته پورته شو وییگ ویل: آیا محمد (ص) شته؟ رسول الله (ص) امر وکؤ چیگ حگواب مه ورکوئ، ابو سفیان وویل: د ابي قحافه زوی (ابوبکر) شته؟ رسول الله (ص) د حگواب نه ورکولو حکم وکؤ، هغه وویل: د خطاب زوی (عمر) شته؟ رسول الله (ص) بیا هم همغه حکم تکرار کؤ، نو ابو سفیان وویل: دا کسان وژل شوي دي حگکه که ژوندی وای، نو زما حگواب به ییگ راکؤی و، دلته عمر نور صبر و نه شوای کؤی، غږ ییگ وکؤ: د خدای دشگمنه! دروغ واییگ، الله تعالی هغوی ستا د ذلت او رسوایة لپاره ساتلي دي.

بیا ابو سفیان وویل: هبل لوؤ دی، هبل لوؤ دی، رسول الله (ص) امر وکؤ ددیگ خبری حگواب ییگ ورکؤئ، اصحابو (رض) وویل: خگه ورته ووایو؟ رسول الله (ص) وفرمایل ورته ووایئ: الله تعالی له تگولو نه لوی او لوؤ دی، بیا ابو سفیان وویل: مونږ عزی لرو او تاسیگ عزی نلرئ، رسول الله (ص) د حگواب ورکولو امر وکؤ، هغوی وویل: خگه ورته ووایو؟ رسول الله (ص) وفرمایل: ورته ووایئ: الله تعالی زمونږ مولی دی، او تاسیگ مولی نه لرئ، بیا ابو سفیان وویل: دا ورحگ د بدر د ورحگیگ په بدل کیگ، جنکگ خو اوؤیدونکیگ را اوؤیدونکیگ دی، نن په پرون یعنی دا د بدر بدله شوه، سره برابر شوو، عمر (رض) په حگواب کیگ ورته وویل: داسیگ نده لکه ته چیگ

کګمان کوی، مساله توپیر لري، زمونږ مؤي په جنت کیګ او ستاسیګ مؤي په اور یا دوزخ کیګ دي، ورپسیګ ابو سفیان وویل: تاسیګ به ووینئ چیګ ستاسیګ مؤي مثله شوي یعنی اندامونه ییګ پریګ شوي دي، ما ددیګ کار امر نه دی کؤی ، خو وربانديګ خفه هم نه یم.

فصل
ددیګ غزا (احد) درسونه او احکام

ددیګ غزا یو درس او حکم دا دی چیګ جهاد په شروع کیدو سره لازمیږي، چا چیګ جنګګي لباس، زغره او نور واغوستل، توره ییګ پورته کؤه، تیاري ییګ ونیوله، نو بیا به حتما غزا کوي، بیرته به نه ستنیږي. بل حکم ییګ دادی چیګ که دشګمن دچا خاوریګ ته راشی، نو له سیمی نه وتل جواز نلري.
بل درس ییګ دا دی چیګ هغو ماشومانو ته په جګګؤه کیګ د کګأون اجازه نشته چیګ د جګګؤیګ او مقابلیګ توان نلري. دا حکم هم ورنه استنباطیږي چیګ شګحګیګ هم په جهاد کیګ کګأون کولی شي، او مسلمانان مرسته ترینه غوشګتلی شي. دا هم ورنه ثابتیږي چیګ مجاهد کولی شي له میرمنیګ سره د دشګمن په منحګ او لیکو کیګ ورکګأ شي، لکه انس بن النضر او نورو چیګ همداسیګ کؤي. همدا راز که امام د غزا په دوران کیګ په ناسته امامت کوي، نو مقتدیان دیګ هم په ناسته ورپسیګ اقتداء وکؤي. او بل درس ییګ دادی چیګ د شهادت هیله او د شهادت دعا جواز لري، لدینه نهی نده شوی، حګکه پدی غزا کیګ ابن جحش د شهادت هیله او دعا کؤی وه. ددیګ غزا بل درس دادی چیګ که مسلمان حګان پخپله ووژني د هغه حګای دوزخ دی لکه قزمان چیګ د حګان وژنیګ مرتکب شو او رسول (ص) ییګ په هکله وفرمایل چیګ هغه دوزخي دی. بل حکم دا ورنه لاسته راحګي چیګ شهید ته غسل نه ورکول کیږي، لمونحګ نه وربانديګ کیږي، کفن ییګ خپلیګ جامیګ وي، خو که جامیګ ییګ دشګمن ورنه سلبیګ او ایستلی وی، نو بیا بل کفن ورکول کیږي ، او که شهید د جنابت په حال کیګ په شهادت ورسول شي، نو بیا ییګ غسل لازم دی، لکه حنظله چیګ نوی واده ییګ کؤی وٌ، د غزا خبر ییګ واورید ، فورا له رسول الله (ص) سره روان شو جنب و چیګ شهید شو ، له شهادت نه وروسته رسول الله (ص) ولید چیګ ملائکیګ غسل ورکوي نو په غسیل الملائکه او یا حنظله الغسیل مشهور شو.
همدا راز پدیګ غزا کیګ دا درس هم پروت دی چیګ شهیدان باید په هغو حګایونو کیګ دفن

شي چيرته چيګ په شهادت رسيدلي دي، حګکه رسول الله (ص) امر وکؤ چيګ شهيدان ديګ د شهادت حګايونو ته يووؤل او همل‌ته دفن شي، دا هم لدينه غزا لاسته راحګي چيګ په يوه قبر کيګ د دوو او دريو کسانو شګخول جواز لري. خو سوال داديګ چيګ شهيدان پخپلو جامو کيګ خشګول واجب دي او که مستحب؟ قوي قول دا دی چيګ دا واجب دی. دديګ غزا بل درس دا دی چيګ معذور لکه کګوأ هم کولی شي په غزا کيګ کګأون وکؤي، او دا حکم هم ورنه راوزي چيګ که مسلمانانو کوم مسلمان پديګ کګمان چيګ کافر دی وواژه، نو د هغه ديت به له بيت المال نه ورکول کيږي، حګکه رسول الله (ص) غوشګتل ابو حذيفه بن اليمان ته د هغه د پلار ديت ورکؤي، خو ابو حذيفه وانه خيست او مسلمانانو ته ييګ ور وباشګه.

دديګ غز اساسي حکمتونو ته الله تعالی د آل عمران سورت له ۱۲۱ نه تر ۱۲۰ آيتونو کيګ اشاره کؤيده او فرمايلي ييګ دي:

((وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ)) (آل عمران: ۱۲۱)

ترجمه: [او (ياد کؤه ايګ محمده!) چيګ راووتی ته په اول د ورحګيګ کيګ له کوره خپله چيګ تيارول ديګ مؤمنانو ته (په احد کيګ) حګايونه له پاره د جنګګ او الله شګه اوريدونکيګ دی (د تګولو اقوالو) شګه عالم دی (پر کګردو (تګولو) احوالو)].

يو لوی حکمت دا و چي الله تعالی د معصيت، او اختلاف پايليګ په کګوته کؤي، دا ييګ د ماتيګ اسباب بللي، مسلمانانو ته ييګ امر کؤی چيګ د خذلان او ماتيګ له اسبابو نه حګانونه وساتي، او دا ييګ ويلي چيګ د الهي حکمت له مخيګ رسولان او پيروان ييګ کله بر لاسي او کله کله مغلوب وي تر خګو د امتحان هدف پوره شي، خو وروستة پايله د مسلمانانو ده، الله تعالی فرمايي: ((مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّى يَمِيزَ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِي مِنْ رُسُلِهِ مَنْ يَشَاءُ فَآمِنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَإِنْ تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ)) (آل عمران: ۱۷۹)

ترجمه: [نه دی الله چيګ پريږدي مؤمنان په هغه حال (د اختلاط) چيګ يئ تاسی (ايګ خلقو!) پر هغه تر خګو چيګ جلا (جدا) کؤي (الله) ناپاکه له پاکه حګنيګ، او نه دی الله چيګ خبر کاندي تاسيګ په غيب بانديګ (چيګ د منافقانو تميز دی له مخلصانو خګخه) وليکن الله غوره کوي له رسولانو خپلو خګخه چيګ اراده و فرماييګ (د غوره کولو ييګ)، نو ايمان (يقين) ولرئ تاسيګ (ايګ مؤمنانو!) پر الله او پر رسولانو د الله، او که په ايمان (يقين) قائم پاتيګ اوسئ! او پرهيزګګاري وکؤئ (له بدو کارونو) پس دی تاسيګ ته اجر أير لوی (په جنت کيګ)].

دديګ آيت مفهوم دا دی چيګ الله تعالی تاسيګ همداسيګ کګأ چيګ مؤمن له منافق خګخه نه پيژندل کيږي نه پريږدي، بلکه په امتحان سره مؤمنان له منافقانو نه بيلوي، لکه د احد په غزا کيګ

ييګ چيګ همداسيګ وکؤل، دا کسان د الله تعالی په وؤانديګ او د هغه په علم کيګ سره بيل دي، هغه پريګ عالم دی، خو غواؤي په مشهوده توکګه ييګ سره بيل کؤي، الله تعالی مؤمن او منافق شګه پيژني، خو دا نه غواؤي دا غيب تاسيګ ته هم در وشګيي، بلکه اراده ييګ داده چيګ په امتحان سره په شګکاره توکګه دا دواؤه أليګ سره جلا کؤي، بيا الله تعالی د علم غيب په هکله رسولان(ع) له نورو نه بيلوي فرمايي چيګ الله تعالی خپل رسولان (ع) له هغه غيب نه چيګ اراده ييګ وي خبروي، لکه د جن په سورت کيګ چيګ اشاره شويده، نو ستاسيګ نيکمرغي پديګ کيګ ده چيګ په هغه غيب ايمان راوؤئ کوم الله تعالی ييګ خپلو رسولانو (ع) ته خبر ورکوي که خګوك ايمان راوؤي او تقوی غوره کؤي د هغه لپاره لوی اجر دی. دا حکمت هم راته بيان شوی چيګ د الله تعالی دوستان په سختة او آسانة کيګ رشګتوني بندګګان وي، په هر خګه او هر حال کيګ چيګ خوشګ ييګ وي يا نا خوشګ د الله تعالی اطاعت کوي دا کسان چيګ په هر حالت کيګ عبادت کوي، رشګتوني بندګګان دي، نه هغه چيګ يوازيګ د خوشګة په حالت کيګ په کومه کګوشګه کيګ سجديګ کوي.

الله تعالی دا هم بيان کؤيده که مؤمنان تل برلاسي او غالب وساتي، نو بيا به د هغو کسانو په شان وي چيګ الله تعالی پراخه روزي ورکؤی، الله تعالی خبير او بصير دی، خپل حکمت په اساس بندګګانو ته خګه ورکوي يا ييګ ورنه سلبوي پديګ عالم دی چيګ کوم حالت د دوی په ګګتګه دی، بنده چيګ د خدای په وؤانديګ ذلت وکؤي د بري مستحق ګګرحګي، همدا ذلت ييګ د نصرت سبب دی:

((وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ)) ((آل عمران: ۱۲۳))

ترجمه: [او خامخا په تحقيق مرسته (مدد) کؤيګ وه له تاسيګ سره الله په (جنګګ) د بدر کيګ حال دا چيګ تاسيګ کمزوري وئ نو وويريږئ له الله نه له پاره د ديګ چيګ شکر وکؤئ تاسيګ (د نعمتونو او احسانونو دده)].

((لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئاً وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ)) (التوبه: ۲۵)

ترجمه: [خامخا په تحقيق مدد کؤی دی له تاسيګ سره الله په حګايونو أيرو کيګ او (خصوصاً) په ورحګ د حنين کيګ کله چيګ تعجب کيګ واچولی أير والي ستاسيګ، نو دفع نه کؤ (أيروالي) له تاسيګ حګنيګ هيخګ (له حمليګ د دشګمن نه) او تنګګه شوه (له ويريګ) پر تاسو بانديګ حګمکه سره د ارتوالي د ديګ بيا شا کؤه تاسيګ (دشګمن ته) حال دا چيګ وی شا ګګرحګوونکي (تشګتيدونکي)].

دديګ غزا يو درس دا دی چيګ الله تعالی خپلو بندګګانو ته داسيګ درجيګ او مرتبيګ مقرری

کؤيدي چيګ هغوی پخپلو عملونو نه شي ورسيدلی، بلکه ديګ اوچتو درجو ته رسيدل سختيګ ابتلاء او ازموينيګ ته اؤتيا لري، نو د همديګ لپاره الله تعالی دوی ته پديګ امتحان او ابتلاء کيګ د بري اسباب برابر کؤي لکه خګرنګګه ييګ چيګ د نيکو اعمالو د کولو توفيق ورپه برخه کؤيدی.

بل درس ييګ دا دی چيګ هميشنی عافيت، دايمي بری او شتمني په زؤونو کيګ له عاجليګ او موقتي نتيجيګ او دنيا سره مينه پيدا کوي، اراديګ کمزوروي، د الله تعالی لوري ته د سفر په مخه کيګ ييګ خنأونه ايجادوي، کله چيګ الله تعالی د کوم بنده عزت او کرامت وغواؤي، نو داسی ازميشګت پريګ راولي چيګ د پورتنيو رنځګونو دوا ييګ پريګ وشي، او نور درسونه ييګ عبارت دي له:

* شهادت د الله تعالی د دوستانو لپاره تر ټګولو لوؤه درجه ده، الله تعالی خوشګوي له خپلو دوستانو نه شهيدان غوره کؤي.

* الله تعالی چيګ د خپلو دشګمنانو د هلاکت اراده وکؤي، نو د هلاکت اسباب ييګ برابروي، د هلاکت لوی اسباب، کفر، سرکشي، د الله تعالی دوستانو ته اذيت او زيان رسول دي، که خګه هم پديګ أول اذيتونو سره د الله تعالی دوستان له ګګناوو نه پاکيږي، خو همدا د دشګمنانو د هلاکت سبب هم جوؤيږي، الله تعالی فرمايي:

((وَلا تَهِنُوا وَلا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمُ الأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ (١٣٩) إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ وَتِلْكَ الأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ وَاللَّهُ لا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ (١٤٠) وَلِيُمَحِّصَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَمْحَقَ الْكَافِرِينَ)) ((آل عمران: ١٣٩-١٤١))

ترجمه: [او مه سستيږئ تاسيګ! او مه خپه کيږئ تاسيګ! او هم دا تاسيګ غالبان ييګ که يئ تاسيګ مؤمنان (په حقه سره)، که ورسيږي تاسيګ ته زخم نو په تحقيق رسيدلی دی قوم (د کفارو) ته (هم) زخم په شان د زخم ستاسيګ، او دا ورځګيګ (د ژوندون) اؤوو را ؤوو ييګ (په وار) په منځګ د خلقو کيګ، او له پاره د ديګ چيګ معلوم کؤي الله هغه کسان چيګ ايمان لرونکي دي (په علم الشهود سره هم) او (بل له پاره د ديګ چيګ) ونيسي (الله) له تاسيګ نه شهيدان، او الله نه خوشګوي ظالمان (کافران)، او (بل د پاره د ديګ چيګ پاك او صاف کؤي) الله (له ګګناه) هغه کسان چيګ ايمان لرونکي دي او هلاك کؤي (الله) کافران].

پديګ آيت کيګ الله تعالی مسلمانان هخګوي، تشجيع کوي ييګ او په عين وخت کيګ تعزيت هم ورکوي. دا چيګ کله کله الله تعالی کفارو ته په مسلمانانو برلاسي ورکوي، قرآنکريم دديګ مساليګ حکمت ته اشاره کوي فرمايي:

((إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلُهُ وَتِلْكَ الأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنْكُمْ شُهَدَاءَ وَاللَّهُ لا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ))((ال عمران: ۱۴۰))

ترجمه: [که ورسیږي تاسیګ ته زخم نو په تحقیق رسیدلی دی قوم (د کفارو) ته (هم) زخم په شان د زخم ستاسیګ، او دا ورځګیګ (د ژوندون) اوړوو را ؤوو ییګ (په وار) په منځګ د خلقو کیګ، او له پاره د دیګ چیګ معلوم کړي الله هغه کسان چیګ ایمان لرونکي دي (په علم الشهود سره هم) او (بل له پاره د دیګ چیګ) ونیسي (الله) له تاسیګ شهیدان، او الله نه خوشګوي ظالمان (کافران)].

یعنیګ ایګ مسلمانانو تاسیګ پداسیګ حالت کیګ ولیګ غمجن او سستیږئ، دا حال خو پر کفارو هم راحګي هغوی د شیطان په لار کیګ دا أول ماتیګ او دردونه ویني. الله تعالی دیته هم اشاره کړیده چیګ په دنیا کیګ ییګ ورحګیګ بدلیګ پیدا کړی، کله د دوی لپاره او کله د دوی په خلاف، پدیګ ژوند کیګ د الله تعالی د دوستانو او دښمنانو برخه شته، کله دوی برلاسي وي او کله هغوی، خو آخرت بیا داسیګ ندی هغه یوازیګ د مؤمنانو لپاره دی.

- پدیګ پسی ییګ بل حکمت ته اشاره کړی او هغه د مؤمن او منافق توپیر او پیژندل دي الله تعالی اراده کړی هغه منافقان چیګ ده ته شګه معلوم دي، په علم رویت او مشاهدیګ سره تګولو ته وروپیژني، دا حګکه چیګ په غیبي علم ثواب او عذاب ندی مرتب.

- بل حکمت دا دی چیګ الله تعالی غواړي له خپلو دوستانو نه یو شمیر د شهیدانو په توګګه غوره کړي، او د الله تعالی دا قول:

- ((وَاللَّهُ لا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ)) (آل عمران: ۱۴۰)

پدیګ دلالت کوي چیګ الله تعالی له هغو منافقانو سره بغض او دښمنی لري، کوم چیګ د احد په ورحګ د رسول الله (ص) له صف نه جدا شول، په غزا کیګ شریك نه شول، نو الله تعالی هم شهیدان ورنه غوره نکړل، حګکه الله تعالی هغوی نه خوشګول، محبت ییګ نه ورسره درلود.

- بیا ییګ دا حکمت بیان کړی چیګ پدیګ سره الله تعالی مؤمنان له ګناوو نه پاکوي د هغوی لیکیګ له منافقانو نه تصفیه او پاکوي.

- بیا ییګ فرمایلي چیګ لدینه بل هدف او حکمت دادی چیګ کافران هلاك او تباه کړي، الله تعالی خګرګګنده کړیده چیګ د منافقانو نیکة د قبول وړ ندي او د دوی دا ګګمان چیګ جنت به داخل شي ییګ اساسه دی حګکه جنت ته له جهاد نه پرته ننوتل ممکن ندي: ((أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمْ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ)) (آل عمران: ۱۴۲).

ترجمه: [(بلکه) آیا ګګمان کوئ تاسیګ (ایګ تښګتیدونکو په احد کیګ) د دیګ چیګ ننه به وحګئ جنت ته حال دا چیګ معلوم کړی به نه وي الله (په علم الظهور سره هم) هغه کسان چیګ جهاد

ییگ کؤی دی له تاسیگ حگنیگ او (نه دیگ په علم الظهور سره) معلوم کؤی (الله) صابران (ثابتان په سختیو کیگ)].

ورپسیگ ییگ دوی له دیگ امله غندلي چیگ له داسیگ کار نه ییگ تیشگته کؤی چیگ مخکیگ به ییگ د هغه هیله کوله: ((وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَتَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَأَيْتُمُوهُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ)) (آل عمران: ۱۴۳).

ترجمه: [او خامخا په تحقیق وئ تاسیگ چیگ آرزو به مو کوله د مرکگ پخوا له هغه چیگ تاسیگ پیشگیدئ پر دغه (مرکگ) نو په تحقیق ولید تاسیگ دا (مرکگ) حال دا چیگ تاسیگ (ورته) کتل].

- بل درس او حکمت ییگ دا هم دی چیگ دا پیښگه د رسول الله (ص) له رحلت نه مخکیگ د هغه (ص) د رحلت د اطلاع یوه سریزه او مقدمه وه، او شاکران هغه دي چیگ د نعمت قدر ییگ وپیژاند او ثابت ورباندیگ پاتیگ شول تر خگو مؤه او یا شهیدان شول، ددیگ خطاب اثر هغه ورحگ شگه خگرکگند شو په کومه چیگ رسول الله (ص) رحلت وکؤ، او رشگتیا چیگ وروستة پایله د هغو ده چیگ ثبات لري. ورپسیگ الله تعالی خبر راکؤی چیگ د هر بنده لپاره یوه نیتگه تگاکل شویده، او داییگ هم بیان کؤیده چیگ أیر نبیان (ع) وژل شوي او ورسره ییگ أیر بیروان هم په قتل رسول شویدي، خو پدیگ سره د هغوی پاتیگ ملکگري او پیروان وارخطا او سست شوي ندي، بلکه په پوره همت سره ییگ د هغوی لارة تعقیب کؤی او د شهادت په لور مخکیگ تللي دي.

پدیگ پسیگ الله تعالی هغه اسباب ذکر کؤیدي چیگ له امله ییگ نبیانو (ع) او پیروانو ییگ بری تر لاسه کؤی دی، او د بري دا عوامل په تقصیراتو اعتراف، توبه، استغفار، ثابت قدمي او د نصرت دعاکگانی دي: رسولانو (ص) او د هغوی پیروانو له الله تعالی نه د مرستیگ او نصرت غوشگتنه کؤیده، پخپلو تقصیراتو ییگ اعتراف کؤی، توبه ییگ کؤی، استغفار ییگ کؤی، له خپل رب نه ییگ د مرستیگ او په دشگمن د برلاسة سوالونه کؤي:

((وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ إِلاَّ أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ)) ((آل عمران: ۱۴۷)).

ترجمه: [او نه وه وینا د دوی (یعنیگ وینا د مجاهدینو) مکگر دا چیگ ویل دوی ایگ ربه زموناږه! مغفرت کؤه موناږ ته کگناهونه زموناږ! او له حده تیریدل زموناږ! په (دیگ) کار زموناږ کیگ، او ثابت (تگینکگ کؤه) قدمونه زموناږ (په طاعت خپل کیگ)! او مرسته (مدد) وکؤه له موناږ سره پر قوم کافرانو!].

نبیان (ع) او پیروان ییگ پدیگ پوهیدل چیگ معصیت او کگناه ییگ د ماتیگ سبب دی، شیطان ییگ لارة ته بولي. کگناه یا معصیت په دوه أوله دی یو دا چیگ د حق په ادا کولو کیگ

تقصير وشي، او بل دا چې له حد او پوله نه تجاوز وشي، دا حقيقت دى چې نصرت او برى تر اطاعت او عبادت پورى تړلى دى، نو له همدې کبله به دوى ويل:

((رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ)) (الاعمران: ۱۴۷).

ترجمه: [اې زموږ ربه! مغفرت کړه موږ ته ګناهونه زموږ! او له حده تيريدل زموږ! په (دې) کار زموږ کې او ثابت (ټينګ کړه) قدمونه زموږ (په طاعت خپل کې)! او مرسته (مدد) وکړه له موږ سره پر قوم کافرانو!].

دوى پدې هم پوهيدل چې الله تعالى يې پښې ټينګې نکړي، برى ورنکړي، دوى هيڅ هم نشي کولى، نو له الله تعالى نه يې د نصرت او بري سوال وکړ او د هغه څه غوښتنه يې ورنه وکړه چې د هغه په لاس کې دي، او پدې سره يې د دواړو مقامونو يا اړخونو حق ادا کړ: هغه څه يې وکړل چې د نصرت د مقتضي يا غوښتونکي ده چې هغه توحيد او له الله نه هيله درلودل دي دا يې پوره کړل، يعنې توحيد، انابت او التجاء چې د نصرت عوامل دي هغه يې پوره کړل او د نصرت او بري د مانع (ګناه او اسراف) د ليرې کولو د مقام او جانب حق يې هم ادا کړ، يعنى ګناه او اسراف چې د نفرت مانع ګرځي، له دې مانع نه د نجات لپاره يې توبه او استغفار وکړ وروسته الله تعالى مسلمانان د کفارو او منافقانو له پيروۍ وويرول او ويې ګواښل او دا يې ورته څرګنده کړه چې دوى د دې دښمنانو پيروي وکړه، نو په دواړو جهانو کې به زيانمن شي، پدې ځاى کې ديته اشاره شويده چې الله تعالى د مؤمنانو مولى، مددګار او تر ټولو غوره نصرت کونکى دى، چاچې له الله تعالى سره دوستي وکړه، هغه منصور او برلاسى دى.

وروسته الله تعالى خبر ورکړى چې هغه به د دښمنانو په زړونو کې داسې رعب او ويره اچوي چې له امله به يې هغوى د بريد جرات نشى کولى او څرګنده چې شرك د دې رعب سبب دى، نو هر څومره چې شرك لوى وي هومره به دا رعب او ويره هم لويه وي. او د هغه مومن لپاره امن او هدايت دى چې ايمان يې په شرك نه وي لړلى، او دا يې بيان کړيده چې د الله تعالى د نصرت وعده رښتونې ده، او تر څو پورې چې مؤمنان اطاعت کوي، تر هغې پورې به يې الهي نصرت په برخه وي، او که اطاعت يې پريښود، نو له نصرت نه هم محروم شول، او له همدې امله په ابتلاء کې ولويدل او له داسې حالت سره مخ شول چې د خپل معصيت نتيجه يې خپله وکګوري، خو الله تعالى بيا عفوه ورته وکړه. حسن ته وويل شول چې دا څنګه عفوه ده چې دښمن يې ورباندې بر لاسى او غالب کړ يعنې د دښمن له غلبې نه وروسته د عفوې معنى څه ده؟ هغه په ځواب کې ورته وويل: که د الله تعالى عفوه نه واى، نو مشرکانو به يې رېښې پرې کړې واى، خو الله تعالى په خپلې عفوې سره هغوى له

دښمنانو وساتل. بیا الله تعالی د جګړې له اکثر نه د مسلمانانو د تېښتې حالت ته اشاره کړې ده چې ښکنځه یې په بیړه بیړه منأې وهلې، غره ته ختل، خپل نبي (ص) او ملګرو ته یې نه کتل:

((إِذْ تُصْعِدُونَ وَلاَ تَلْوُونَ عَلَى أحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَاكُمْ فَأَثَابَكُمْ غَمّاً بِغَمٍّ لِكَيْلا تَحْزَنُوا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلا مَا أَصَابَكُمْ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ)) (آل عمران: ۱۵۳)

ترجمه: [(یاد کړئ) هغه وخت چې تلئ منأی وهلې تاسې (بیرته مو شا ګګرځوله) او نه مو کتل هیچا ته حال دا چې رسول (د الله (محمد) بللئ تاسریګ وروسته ستاسې، نو سزا یې درکړه تاسې ته یو غم په سبب د بل غم له پاره د دې چې خپه نه شئ تاسې په هغه شي چې پاتې شو له تاسې (له غنیمت ښګه) او نه په هغه شي چې ورسید تاسې ته (د جنګ له تکلیف نه)، او الله ښه خبردار دی په هغه شی چې تاسی یې کوئ (لکه نور شیان)].

رسول الله (ص) ورته فرمایل: ایې د خدای بندګانو زما خواته راشئ، زه د الله تعالی رسول یم، خو هغوی دیخوا ته هیڅ پام نه کاوه، نو الله تعالی ددې تیښتې جزا ورکړه، له غم نه وروسته غم وربانديې راغی، یو غم د تیښتې غم و، بل دا چې شیطان هم چیغه وکړه چې محمد (ص) په شهادت ورسید، نو دا بل غم و، علماء وايي یو غم د تیښتې غم و او بل د محمد (ص) د قتل د خبر غم، یو شمیر نور علماء وایي ددې آیت معنی داسې ده چې تاسې پخپلې تیښتې سره رسول الله (ص) ته غم ورساوه، نو الله تعالی د همدې غم په بدل کې تاسې ته هم غم دروښود، خو لومړنی قول أیر صحیح دی ځکه:

۱. د الله تعالی دا قول (لکي لا تأسوا) یعنی چې تاسی غم ونکړئ په غم پسې د غم راتلو حکمت ته اشاره کوي او دا حکمت دا و چې د ماتې غم هیر شو، او دا حالت هغه وخت پیشګیږي چې په غم پسې بل غم راشي.

۲. همدا تفسیر له واقعیت سره سمون لري، ځکه پر مسلمانانو همداسې یو پر بل پسې غمونه راغلل، یو غم د غنیمت د لاسته نه راوړلو غم، ورپسې د ماتې غم، ورپسې د ټپي کېدلو او وژلو غم ، ورپسې د رسول الله (ص) د شهادت د خبر غم، بیا د برلاسة په حالت کې ددښمن د ښکاره کېدلو غم، په آیت کې یوازې دوه غمه مراد ندي، بلکه مطلب یې د مکملې ابتلاء لپاره یو په بل پسې مسلسل او متصل غمونه دي.

۳. د الله تعالی دا قول ((بغم)) د بشپړ ثواب (جزا) د تکملې افاده کوي، نه دا چې دا د ثواب (جزاء) سبب وي، یعنی دا د ثواب تکمله ده نو معنی یې داسې کیږي: تاسې ته یې غم په بل غم پسې راوست، تاسې چې تېښتنه وکړه، رسول (ص) مو یوازې پریښود، د هغه د امر مخالفت مو وکړ، هغه سنګر مو پریښود چې ده یې د ساتلو امر درته کړی و، په

اختلاف اخته شوی او ماتیګ مو وخوؤه، دا هر یو فعل د یوه غم سبب وٌ او د هر یوه په بدل کیګ یو مشکل او خپګګان درباندیګ راغی. بله دا چیګ د الله تعالی کرم پریګ وشو چیګ د دوی په نفسونو کیګ حګنی داسیګ ناوؤه صفات موجود وو چیګ د نصرت مانع ګګرحګیدل، الله تعالی د خپل فضل له مخیګ داسیګ اسباب برابر کؤل چیګ دا صفات ییګ له بالقوه حالت نه بالفعل حالت ته راوستل، شګګاره ییګ کؤل چیګ فورا ییګ ناوؤه نتیجه هم پریګ مرتبه شوه دوی د خپلو اعمالو له امله له همغه ناوؤه حالت سره مخ شول غمونه پریګ راغلل خو وروسته پوه شول چیګ لدیګ اعمالو نه توبه، پریشګودل ییګ او د همدیګ اعمالو اضداد یا مخالف اعمال تر سره کول دا د غم او ماتیګ حالت بدلولی شي، او أیر حګله داسیګ کیاِي چیګ رنحګ د بدن د صحت او سلامتیا سبب وګګرحګي دوی ناوؤه عمل وکؤ نتیجه ییګ ولیده، فورا پوه شول چیګ لدیګ أول خراب بر خلیك نه د نجات لار د همغه ناوؤه عمل ضد او په خلاف عمل دی.
پدیګ حالت پسیګ الله تعالی رحم پریګ وکؤ او په خوب سره ییګ له هغوی نه د غم پیتګی کوز کؤ او دا أول خوب په جګګؤه کیګ د بري نشګه ده، لګه خګرنګګه چیګ د بدر په ورحګ مسلمانانو ته راغلی و. الله تعالی دا خګرګګنده کؤیده چاته چیګ دا خوب نه وي راغلی، هغه د خپل حګان په غم اخته وٌ، له هغه سره د دین او نبي غم او پروا نه وه او هغوی د الله تعالی په هکله د جاهلیت او ناحقه ګګمان کولو.
د دوی دا بد ګګمان چیګ الله تعالی اشاره ورته کؤیده داسیګ تفسیر شوی چیګ دوی به له حګان سره ویل چیګ الله تعالی خپل رسول ته بری او نصرت نه ورکوي، رسول الله (ص) به له مینحګه حګي، دین به ییګ ختمیاِي، او د جنګګ د نتیجیګ په هکله د دوی باطل ګګمان داسیګ و چیګ دا حالت چیګ دوی ورسره مخامخ شول دا د الله تعالی د تقدیر مطابق نه وٌ، پدیګ کیګ هیخګ حکمت نشته، مطلب دا چیګ دوی پخپل ګګمان سره له الهي حکمت، تقدیر او ددین له مکمل بري نه انکار وکؤ، او دا د هغه بد ګګمان تفسیر دی چیګ منافقان او مشرکان ورباندیګ اخته شوي وو او د (الفتح) په سورت کیګ ورته اشاره شویده، او دا ګګمان حګګه جاهلي او بدګګمان وٌ چیګ د الله تعالی له شان، صفاتو، نومونو، توحید او حکمتونو سره مناسب ندی. چا چیګ دا ګګمان وکؤ چیګ الله تعالی د خپل رسول الله (ص) مرسته نه کوي، او الله همیشه باطل ته پر حق غلبه ورکوي چیګ بیا له همدیګ کبله حق بالکل له مینحګه حګي، نو واقعا چیګ دا یو بد او باطل ګګمان دی، او دا په حقیقت کیګ الله تعالی ته د داسیګ خګه نسبت دی چیګ د هغه له کمال او صفاتو سره وؤ ندي، خګوك چیګ انکار وکؤي او دا و نه مني چیګ مسلمانان د الله تعالی په تقدیر او ارادیګ سره لداسیګ حالت سره مخامخ شوي وو، نو دیګ کس الله تعالی او د هغه کمال ندی پیژندلی، او چا چیګ پدیګ کار کیګ د الله تعالی له هغه حکمت نه انکار وکؤ چیګ له امله ییګ د حمد او ستاینیګ وؤ دی، دا یوازیګ الهي اراده وبولي له حکمت نه منکر شي نو دا هم کفري ګګمان دی،

او د کفارو لپاره اور او دوزخ دی.
أیر خلك پخپلو امورو او د نورو په مسایلو کیګ د الله تعالی په رابطه د بدګمانة مرتکب کیږي، لدیګ جرم نه یوازیګ هغه کسان پاك دي چیګ الله تعالی بییګ شګه پیژندلی، اسماء او صفات ، د حمد او حکمت موجبات بییګ شګه پیژني، خګوك چیګ د الله تعالی له رحمت نه مایوس او ناهیلی شو هغه د بدګمان د ګناه مرتکب شو. چاچیګ دا ګمان وکؤ چیګ الله تعالی محسن (نیکو کار) ته عذاب ورکوي، او له خپل دوست او دشګمن سره یو شانته معامله کوي، نو دا هم د بدګمان مرتکب شوی. همدا راز که خګوك دا ګمان وکؤي چیګ الله تعالی خپل مخلوقات هسی خوشي پریشګی، امر او نهی نشته، دا هم بدګمان دی، که خګوك له ثواب او عقاب نه انکار وکؤي، او دا ګمان وکؤي چیګ الله تعالی د خپل صالح بنده نیك عمل بیګ له کوم سببه ضایع کوي، او د داسیګ عمل سزا ورکوي چیګ له واك نه بییګ بهر وي، او که خګوك ګمان وکؤي چیګ الله تعالی له خپلو دشګمنانو سره پداسیګ معجزاتو مرسته کوي لکه چیګ خپلو نبیانو (ع) ته بییګ چیګ ورکوي، او چاچیګ دا ګمان وکؤ چیګ الله تعالی به هغه کسان د تل لپاره په اور کیګ اچوي کوم چیګ خپل ژوند بییګ په اطاعت کیګ تیر کؤی وي او هغو کسانو ته به نعمتونه ورکوي چیګ له معصیت نه پرته بییګ بل خګه نه وي کؤي، همدا رنګګه خګوك که دا ګمان وکؤي چیګ الله تعالی د خپل ذات، صفاتو او افعالو په هکله پداسیګ الفاظو سره خبر راکؤی چیګ ظاهر بییګ باطل دی، له حق نه بییګ په خګرګنده توګګه نه بلکه رموزو او اشارو یادونه کؤیده، تشبیه بییګ کارولی او یوازیګ له باطل نه بییګ په خګرګنده توګګه یادونه کؤیده، اراده بییګ دا وه چیګ خپل بندګګان د خپل کلام په تحریف سره ستؤي کؤي، او د اسماء او صفاتو د پیژندنیګ لپاره بییګ خپلو عقلونو ته پریږدي، په کتاب کیګ بییګ ورته بیان نکؤي او سره لدیګ چیګ د حق د صریح بیان قدرت هم لري، خو بیا بییګ هم خپل بندګګان دیته پریشګي دي چیګ دده کلام د خپلو ژبو په چوکاټګ کیګ منحصر کؤي، او حق هغه دی چیګ د دوی په الفاظو او کلماتو کیګ بیان شوی، د الله تعالی د کلام له ظاهر نه حق نشي را ایستل کیدلی، دا تګول بده او ناروا ګمانونه دي چیګ دا وروستی أول بییګ تر تګولو زیات بد او باطل دی لنأه دا چیګ دا تګول د جاهلیت ګمانونه دي.
همدا راز که خګوك ګمان وکؤي چیګ د الله تعالی په ملك او پاچاية کیګ د داسیګ خګه امکان هم شته چیګ الله تعالی بییګ نه غواؤي او الله د حګینو شیانو د ایجاد او تکوین قدرت نلري، او الله تعالی له ازله تر ابده عمل نه کوي او یا بییګ خګه وخت وروسته د عمل قدرت حاصل کؤی دی، او یا دا چیګ الله تعالی نه ویني او نه اوري او پر موجوداتو علم نه لري، یا اراده نه لري، کلام (قائم به) نه لري، له هیچا سره خبریګ نه کوي، امر او نهی نه کوي، او یا دا چیګ الله تعالی له مخلوقاتو نه پورته او جدا له آسمانونو نه پورته پر عرش ندی، حګایونه دده په نسبت تګول یو شانته دي. او

يا دا چيګ ووايي: سبحان ربي الاسفل، دا أول ګګمانونه هم أيره بد ګګمانونه دي، او ګه چا ګګمان وګؤ چيګ الله تعالى ګفر خوشګوي، عصيان فسوق او اطاعت ييګ په وؤانديګ يو شانته دى، غضب، رضا، خوشګي او قهر نلري، دوستي او دشګمني نه ګوي، نه چاته ور نژدي ګيږي او نه خګوك حګانته را لنأوي، له دوو اضدادو او دوو مخالفو سره يو أول معامله ګوي، دوه سره برابر د يو أول معامليګ مستحق نه بولي، په يوه ګبيره ګګناه سره تګول اطاعتونه او عبادات له منحګه وؤي او مرتګب ييګ د تل لپاره په اور ګيګ اچوي، نو دا تګول باطل او جاهلي ګګمانونه دي.
لنأه دا چيګ ګه چا د الله تعالى په هګله داسيګ ګګمان او تصور وګؤ چيګ د الله تعالى له لوري له راغليو هداياتو سره ييګ سمون نه درلود ورسره مخالف وٌ، او د هغه خګه سره ييګ برابري نه درلوده چيګ الله تعالى د خپل ذات توصيف ورباندېګ ګؤى، يا ييګ رسول الله (ص) په هغه سره ستاينه ګؤيده، او يا ييګ د الله تعالى ګوم صفت تعطيل ګؤ، نو دا ګس د بدګګمان د جرم مرتګب شو، او دا د هغه چا په شان دى چيګ ګګمان ګوي الله تعالى ولد (زوى)، يا شريك او مثل لري، او يا لګه د هغه ګس په شان دى چيګ ګګمان ګوي د الله تعالى له اجازيګ پرته هم شفاعت ګوونګي شته، او د الله او مخلوق تر منحګ داسيګ وسايل او وسايط وجود لري چيګ خلك بايد هغوى ته خپل سوالونه وؤانديګ ګؤي، او د الله تعالى ورګؤه په معصيت سره هم داسيګ تر لاسه ګيدلى شي لګه خګرنګګه چيګ په اطاعت سره حاصليدليګ شي، او ګه خګوك د الله تعالى لپاره ګوم خګه پريږدي نو الله ييګ اجر او بدل نه ورګوي، او الله تعالى پخپله اراده پرته لديګ چيګ بنده عمل وګؤي او پرته له سبب نه جزا ورګوي، او يا دا چيګ الله تعالى پر رسول الله (ص) د هغه دشګمنان برلاسي ګوي دا او ديته ورته ګګمانونه تګول جاهلي او بد ګګمانونه دي.
د باطل ګګمان خاوندان دا باطل ګګمان هم ګوي ادعا لري خګرنګګه چيګ الله تعالى پر خپل رسول (ص) د هغه په ژوند ګيګ د هغه دشګمنان مسلط ګؤي وو، نو د هغه له رحلت نه وروسته هم هغوى دده د وصيت پروا ونه ګؤه، د امورو واګګيګ ييګ پخپل لاس ګيګ ونيويګ، د هغه پر اهل بيت ييګ ظلم وګؤ، برلاسي او عزت د رسول (ص) او اهل بيت د دشګمنانو وګه خګه هم اهل بيت ييګ هيخګ ګګناه نه درلوده، او الله تعالى ييګ د مرستيګ قدرت هم درلود، خو داسيګ ييګ ونګؤل، او بيا ييګ همغه دشګمنان چيګ د رسول الله (ص) دين ييګ بدل ګؤ په قبر ګيګ دده ګګاونأيان ګؤل، اوس امت پر رسول الله (ص) او دوى باندى يو حګاى سلام وايي، دا او ديته ورته ګګمان د ګافر، مبتدع، مبطل او مقهور انسان ګګمان دى، مؤمن د خپل رب په هګله دا أول ګګمان نه لري، خو واقعيت دا دى چيګ زياتره خلك د باطل ګګمان په رنحګ اخته دي، ګه انسان لږ غور وګؤي، نو وبه ګګوري چيګ د خداى په اؤه دا أول ګګمان ييګ په زؤه ګيګ لګه اور په سګروتګه ګيګ حګاى نيولى دى او يا داسيګ دى لګه له باروتو أك تګوپك او ماشه ييګ، ګه غوأويګ دا اور خګرګګند شي، نو ماشيګ ته ګګوته وروؤه او راګاږه ييګ، نو هر خګوك بايد حګان امتحان

کؤي وکګوري چېګ زؤه يېګ لديګ وژونکي اور نه پاك دی او که نه؟

فان تنج منها تنج من ذي عظيمة   و إلا فإني لا إخالك ناجيا

(که لدينه محفوظ او وژغورل شي نو له لوييګ بلا نه په امن يي، او که نه نو زه ديګ محفوظ او ژغورل شوی نه شم بللی).

نصيحت قبلونکی او هوشګيار ديګ له حوادثو نه پند واخلي، هر وخت او هره لحظه ديګ د الله تعالی په اؤه له بدګمان نه توبه وباسي.

دا خبری مو د الله تعالی دديګ قول د مقصود او مفهوم په باره کيګ وکؤيګ چيګ فرمايي:

((يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنْ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنْ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هَاهُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمْ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ)) (آل عمران: ۱۵۴)

ترجمه: [چيګ ګمانونه به کول دوی په الله بانديګ (ګمان) ناحقه (لکه) ګمان د جاهليت، وايېګ دوی چيګ آيا شته موږ لره له امره (د نصرت له کاره) څه برخه؟ (هيڅګ نشته)، ووايه (ايګ محمده! دوی ته چيګ) بيشکه امر (د نصرت يا د هزيمت کار) ټول خاص الله لره دی، (او هر شی د الله په حکم کيږي)، پټګوي دا (منافقان) په نفسونو (زړونو) خپلو کيګ هغه (خبريګ) چيګ نه ييګ در ښکاروي تاته (ايګ محمده!) وايېګ دغه (منافقان يو تر بله) (که چيريګ وی موږ لره له امره (د نصرت له کاره) يو شی، نو نه به وو وژلی شوي موږ دلته (په ديګ غزا د (احد) کيګ)، نو ووايه (ايګ محمده! دوی ته) که وی تاسيګ په کورونو خپلو کيګ (نو) خامخا به راوتلي وو هغه کسان چيګ مقرر شوی وُ په دوی بانديګ وژل طرف د ځايو د پريوتلو خپلو ته، او (دغه معامله الله تعالی په احد کيګ وکؤه) دپاره دديګ چيګ وازموئي الله هغه شی چيګ په سينو (زړونو) ستاسيګ کيګ دی، او د پاره د ديګ چيګ ښګکاره کؤي (الله) هغه شی چيګ په زړونو ستاسيګ کيګ دي، او الله ښګه عالم دی په هغو خبرو چيګ په سينو کيګ پرتيګ دي (لکه نور شيان)].

پديګ آيت کيګ الله تعالی خبر راکؤی چيګ دا ګمان کوونکي د خپل بدګمان له امله وايي: ((هَلْ لَنَا مِنْ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ)) ترجمه: [آيا شته موږ لره له امره (د نصرت له کاره) څه برخه؟]. او د دوی بل بد ګمان دادی چيګ وايي: ((لوکان لنا من الامر من شئ ما قتلناها هنا)) [که چيری وی موږ لره له امره (د نصرت له کاره) يو شی، نو نه به وو وژل شوي موږ دلته (په ديګ غزا ((احد) کيګ)] لديګ خبرو نه د بدګمان د خاوندانو هدف په تقدير اعتراف او د قدر ثبوت ندی ځګکه که

د دوی هدف همدا وی، نو بیا به ییګ الله تعالی ذم او مذمت نه کاوه، او څرنګګه چیګ الله تعالی د دوی د بدګګمان په حګواب کیګ په أیره غوره توګګه فرمایلي:

((قُلْ إِنَّ الأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ)) ((آل عمران: ۱۵۴)).

ترجمه: [ووایه (ای محمده!) دوی ته چیګ) بیشکه امر (د نصرت یا د هزیمت کار) تګول خاص الله لره دی، (او هر شی د الله په حکم کیږي.] نو أیر علماء وایي چیګ دوی په خپل بدګګمان سره د قدر او تقدیر تکذیب کوي او ګګمان کوي که چیری دوی واك او توان درلودی، نو نه به وای وژل شوي، همدلته ده چیګ الله تعالی د دوی دروغ شګګاره کؤي او فرمایلي ییګ دي: ((إِنَّ الأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ))

ترجمه: [بیشکه امر (د نصرت یا د هزیمت کار) تګول خاص الله لره دی، (او هر شی د الله په حکم کیږي.]

یعنیګ د هر څګه واك له الله تعالی سره دی او فقط هغه څګه کیږي چیګ الله تعالی ییګ فیصله او اراده کؤی وي، که الله چاته وژل مقرر کؤي وي، نو هغه که په بستره کیګ ویده هم وي د خپلو وژلو حګای ته به ورحګي، او همدا الهي ارشاد د قدریه ألیګ د افکارو د ابطال ستر دلیل دی.

بیا الله تعالی دا څګرګګنده کؤیده چیګ پدیګ تقدیر کیګ یو بل حکمت هم نغښګتی دی او هغه دا چیګ په همدیګ سره الله تعالی د دوی زؤونه امتحانوي، د دوی ایمان او نفاق څګرګګندوي، حګګه پدیګ سره د مؤمن ایمان پیاوؤی کیږي او د منافق او هغه کس چیګ زؤه ییګ رنحګور وي نفاق را برسیره او څګرګګندیږي، ورپسیګ ییګ بل حکمت بیان کؤیدی او هغه د مؤمنانو د زؤونو پاکول او تصفیه کول دي، حګګه هر زؤه د انساني طبیعت، شیطاني وسوسو، غفلت او سستۃ له امله زنګګ نیسي، هیځګ زؤه به لدینه خوندي نه وي، نو الله تعالی پر مؤمنانو د رحمت پخاطر داسیګ حالات راولي چیګ له زؤونو نه ییګ دا غفلت او زنګګ لیری کؤي، بیا الله تعالی دا خبره بیان کؤیده چیګ له مسلمانانو نه یو شمیر کسان په شا شول، او ددیګ سبب د دوی ګګناویګ ویګ شیطان د دوی پښګیګ وښګویولی، اعمال ییګ داسیګ د دوی په خلاف واقع شول چیګ دښګمن ته ییګ ګګتګه ورسیده، حګګه د هر بنده اعمال یا د هغه لپاره وي او یا ییګ په خلاف وي، مؤمن چیګ د قدرت په وخت کیګ له دښګمن نه تیښګته کوي، نو دا ییګ د ګګناه او عمل منفي نتیجه ده.

بیا الله تعالی خبر راکؤیدی چیګ مؤمنانو ته ییګ ددیګ ګګناه بښګنه کؤیده، حګګه د دوی د تیښګتیګ سبب شك نه و، بلکه د یوه عارضي سبب له امله دوی دښګمن ته شا واؤوله، او دا په حقیقت کیګ د دوی د اعمالو پایله وه:

((أَوَلَمَّا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنَّى هَذَا قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ)) ((آل عمران: ۱۲۵))

ترجمه: (آیا کله چیګ دورورسید تاسیګ ته (په احد کیګ له کفارو خګخه) یو مصیبت چیګ په تحقیق سره رسولی و' تاسیګ (کفارو ته په بدر کیګ) دوه چنده له دیګ غمه، نو وویل تاسیګ له کومه دا (غم راغی مونږ ته؟) ووایه (ایګ محمده! دوی ته) چیګ دا (مصیبت او تکلیف) له جانبه د نفسونو ستاسیګ دی!، بیشکه الله پر هر شي باندیګ (چیګ اراده وفرمائی) شګه قادر دی (نو قادر دی په نصرت او خذلان هم].

همدیګ مطلب ته په مکي سورتونو کیګ هم په عامه او خګرکګنده توکګه اشاره شویده: ((وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ)) ((الشورى: ۳۰))

ترجمه:[او هغه خګه چیګ رسیږي تاسیګ ته (ایګ مؤمنانو) له کوم مصیبت نه پس له (شامته) د هغو اعمالو دی چیګ کړي دي لاسونو ستاسیګ او عفوه کوي (الله) له أیرو (ګناهونو)].

((مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولاً وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيداً)) (النساء: ۷۹)

ترجمه: [هر هغه شی چیګ ورسید تاته (ایګ انسانه!) له نیکة خګخه نو (هغه) له (جانبه د) الله دی او هر هغه شی چیګ ورسید تاته (ایګ انسانه!) له بدة خګخه نو (هغه) له جانبه د) نفس ستا دی، او لیږلی ییګ مونږ ته (ایګ محمده!) د پاره د (ټولو) خلقو رسول او بس دی الله شاهد (په رسالت ستا ایګ محمده!).]

لدینه دا خګرکګنده شوه چیګ د نیك عمل او د نعمت حصول یوازیګ او یوازیګ د الله تعالی د فضل نتیجه ده او د غمونو راتګګ د هغه د عدل غوشګتنه ده د پورته ذکر شوي آیت پای داسی دی:

((إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ)) ((آل عمران: ۱۲۵))

(بیشکه الله پر هری شي باندیګ (چیګ اراده وفرمائی) شګه قادر دی (نو قادر دی په نصرت او خذلان هم].

دا آیت شریف د الله تعالی قدرت او عدل بیانوي، قدر په اثبات رسوي، او د سبب پر رول هم اعتراف کوي، سبب انسانانو ته او عام یا مطلق قدرت الله تعالی ته راجع کوي او دا چیګ د انسان عمل په نتائجو کیګ اثر او رول لري، انساني عمل سبب کیدلی شي، پدیګ سره د جبر مفکوره باطلیږي، د جبریه ألیګ د تصور بطلان خګرکګندیږي او دا چیګ اصلي واك او عام قدرت له الله تعالی سره دی پدیګ سره هغه مفکوره باطلیږي چیګ قدر نه مني یعنی د قدریه فرضي مفکوره باطله ثابتیږي، لکه چیګ الله تعالی فرمایي:

((لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ يَسْتَقِيمَ (٢٨) وَمَا تَشَاءُونَ إِلاَّ أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ)) (التکویر: ۲۸-۲۹)

ترجمه: [هغه چاته چیگ غواؤي (قصد کوي) له تاسیگ د سمیدلو خپلو (داسیگ چیگ سم برابر لاؤ شي پر لاره د الله تعالی باندیگ)، او نه شئ قصد کولی تاسیگ (د سمیگ لاریگ) مگگر هغه چیگ اراده وفرمایی الله (د قصد د تاسیگ د سمیگ لاریگ) چیگ رب پالونکیگ د (تگولو) عالمیانو دی].

الله تعالی چیگ د عام قدرت نسبت خپل ذات ته کؤیدی، پدیگ کیگ یوه أیره ارزشگتناکه نکته او اشاره ده او هغه داسیگ چیگ واك له الله تعالی سره دی، که چیری مشکل حالات درباندیگ راولي، نو نجات له بل چا نه مه غواؤئ، قرآنکریم فرمایي: ((وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ)) (آل عمران: ۱۲۲)

ترجمه: [او هغه (غم) چیگ درسیدلی دی تاسیگ ته په هغیگ ورحگیگ کیگ چیگ سره یو حگای شوي وو دوه فوحگونه پس (هغه په اذن (حکم) د الله سره و' او له پاره د دیگ و' چیگ معلوم (شگکاره) کؤي (الله) مؤمنان.]

خگه چیگ در رسیدلي دا د الله تعالی په اذن سره دي، او لدیگ اذن نه مطلب کوني او تقدیري اذن دی، او بیاییگ ددیگ پیشگیگ حکمت ته اشاره کؤیده او فرمایلي ییگ دي چیگ دا ددیگ لپاره شوي چیگ منافق او مؤمن سره بیل کؤي، په شگکاره توگگه ییگ لیکیگ سره جدا شي، له حادثیگ نه وروسته منافقانو د خپل زؤه خبره وکؤه، مؤمنانو واوریدله، د الله تعالی حگواب ییگ هم واورید، او د نفاق په حقیقت او پایله پوه شول، الله تعالی پدیگ کیسه کیگ أیر حکمتونه او نعمتونه بیان کؤیدي، همدا راز پدیگ آیتونو کیگ تحذیرات، کگواشگونه او اخطارونه هم شته، په پای کیگ الله تعالی مؤمنانو ته د دوی د وژل شویو کسانو د وژنیگ له امله تعزیت او تسلیت ورکؤی، فرمایي:

((وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتاً بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ)) (آل عمران: ۱۶۹)

ترجمه: [او له سره کگمان مه کوه! (ایگ محمده یا ایگ سامعه!) پر هغو کسانو چیگ وژل شوي دي دوی په لار د الله (جهاد او اطاعت) کیگ د مؤو (مؤه نه دي)، بلکه ژوندي دي په نزد د رب خپل رزق ورته ورکولی شي].

الله تعالی خبر راکؤی چیگ د شهیدانو له پاره همیشنی ژوند، د الله تعالی په وؤاندیگ لوؤیگ درجیگ، الهي قرب، همیشنهٔ روزي، او پر الهي نعمتونو خوشالي، خپلو ورونگو ته زیری او بیگ شمیره نعمتونه دي. کریم خدای ددیگ غم او مصیبت د بیانولو په ترخگ کیگ له خپل هغه لوی

نعمت نه هم یادونه کؤیده چیګ له تګولو نعمتونو نه لوی او ارزشګتمن دی دا لوی نعمت د رسول مبعوث کیدل او رالیږل دي، دا یو داسیګ نعمت دی چیګ په یاد سره ییګ هر غم او درد هیریږي، الله تعالی موٴمنانو ته دا خبر هم ورکؤیدی چیګ د غم سبب د دوی خپل اعمال دي، باید له بدو اعمالو نه حګانونه وساتي تر خګو لدیګ أول حالاتو نه په امن وي، لنأه دا چیګ الله کریم او مهربان دی،' باید په هر حال حالت کیګ ییګ حمد او شکر په حګای شي.

فصل
د حمراء الاسد پیګشګه

جکګؤه چیګ پای ته ورسیده، مشرکان په شا شول، لږ وروسته مسلمانانو ته خبر ورسید چیګ مشرکان پر مدینه د یرغل نیت لري، نو دا حالت أیر سخت ورباندی تمام شو أیر خفه شول هماغه وه چیګ رسول الله (ص) خپل د تره زوی علي (رض) ته امر وکؤ چیګ لاؤ شه، کفار او مشرکان وخګاره چیګ خګه کوي او خګه اراده لري، احوال ییګ راوؤه، وکګوره که دوی پر اوشګانو سواره شوي او بارونه ییګ بار کؤي وي، نو پوه شه چیګ مکیګ ته روان دي او که پر آسانو سواره وو، او اوشګان ییګ همداسیګ ورسره روان کؤی وي، نو بیا مدینی ته راحګي، قسم په خدای که دوی پر مدینه د یرغل هخګه وکؤي، نو زه به ییګ مخیګ ته ورحګم او تر مرکګه به ییګ مقابله کومز علي (رض) وایي: زه لاؤ چیګ وکګورم مشرکان خګه کوي، ومیګ لیدل چیګ پر اوشګانو سواره شوی، آسان ییګ همداسیګ ورسره روان کؤي او د مکیګ په لور خوحګیدلي دي.
مشرکان چیګ مکیګ ته روانیدل، ابو سفیان مسلمانانو ته غږ وکؤ چیګ راتلونکیګ کال به بیا د بدر په سیمه کیګ سره ګکورو، رسول الله (ص) امر وکؤ چیګ ورته ووایئ: صحیح ده، بدر مو د لیدو حګای دی.
مشرکان مکیګ ته روان شول، په نیمیګ لاریګ کیګ ییګ سره مناقشه شوه، یو بل ییګ ملامتاوه چیګ ولیګ مو مسلمانان همداسیګ پریشګودل، د هغوی د قوت ستنیګ مو ماتیګ کؤی، بیا مو خوشي کؤل، راحګئ بیرته ورشو او ریشګیګ ییګ وباسو، رسول الله (ص) ته چیګ دا خبر ورسید فورا ییګ د هغوی مقابلیګ ته د ورتګګ اعلان وکؤ او وییګ فرمایل: یوازیګ هغه کسان به راسره حګي چیګ په غزا (احد غزا) کیګ شریك وو. مسلمانانو که خګه هم په سختة کیګ وو، د رسول الله (ص) امر ته لبیك ووایه، یوازیګ جابر اجازه وغوشګتله حګکه د پلار خدمت ییګ کاوه، رسول الله (ص) اجازه ورکؤه، مسلمانان روان شول او (حمراء اسد) نومیګ سیمیګ ته ورسیدل پدیګ وخت کیګ ابو سفیان مدینیګ ته له روانو مشرکانو نه کوم یوه ته وویل: کولی شی

محمد (ص) ته زما پیغام ورسوی، که دا کار دیګ وکؤ، نو چیګ مکیګ ته راستون شییګ یو بار ممیز به درکؤم؟ هغه وویل هو، ابو سفیان ورته وویل: محمد (ص) ته وو ایه چیګ مونږ درته راتګول شوي یو، غواؤو تا او اصحاب دیګ له مینځګه یوسو، دیګ مشرك چیګ د ابو سفیان پیغام رسول الله (ص) ته ورساوه، رسول الله (ص) او مسلمانانو وویل: الله تعالی راته کافي دی، قرآنکریم دیګ مطلب ته داسیګ اشاره کوي:

((الّذينَ قَالَ لَهُمْ النّاسُ إنّ النّاسَ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَاناً وَقَالُوا حَسْبُنَا اللّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ (١٧٣) فَانْقَلَبُوا بِنِعْمَةٍ مِنْ اللّهِ وَفَضْلٍ لَمْ يَمْسَسْهُمْ سُوءٌ وَاتّبَعُوا رِضْوَانَ اللّهِ وَاَللّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ)) (آل عمران: ١٧٣-١٧٤).

ترجمه: [هغه کسان دي چیګ وویل دوی ته (حګینو) خلقو چیګ بیشکه خلق (د مکیګ) په تحقیق سره راتګول شوي دي ستاسیګ (د جنګګ) له پاره نو وویریږئ! له دوی نه (یا) په تحقیق سره تګول کؤی ییګ دی (سامان د مقابلیګ) ستاسیګ له پاره نو وویریږئ له دوی نه پس (دغه ویرولو) لا زیات کؤ ایمان د دوی (یقین زؤورتوب) او وویل دوی بس دی مونږ ته الله او خګومره شګه وکیل (کار جوؤوونکی) دی (الله)، نو بیرته راوګګرحګیدل (دا مؤمنان) په نعمت سره له (جانبه د) الله او (په) فضل (احسان او رحمت سره له الله نه) چیګ و نه رسیده دوی ته هیڅګ بدي (نه زخم نه قتل نه هزیمت) او تابعان شول دوی د رضا مندة د الله، او الله خګشګتن (مالك) د فضل (احسان رحمت) أیر لوی دی].

د احد غزا د دریم هجري کال د شوال په میاشت کیګ واقع شوی وه، رسول الله (ص) له غزا نه له ستنیدو وروسته د کال تر پایه په مدینه کیګ و، د بل کال په محرم میاشت کیګ خبر شو چیګ د خویلد زامن طلیحه او سلمه له خپلو افرادو یعنی د خزیمه قبیلیګ له بني اسد سره د رسول الله (ص) په خلاف د جګګؤیګ لپاره راوتلي دي، رسول الله (ص) ییګ د مقابلیګ لپاره ابو سلمه له یو سل پنحګوسو مجاهدینو سره واستاوه، دا کسان روان شول او د بني اسد کورنة یویګ چینیګ ته ورسیدل هلته ییګ د مشرکانو یو اوشګ او خګو میږیګ ونیولی، خو جګګؤه و نه شوه.

د همدیګ میاشتیګ (محرم) په پنحګمه خبر راغی چیګ خالد بن سفیان هذلي پر مسلمانانو د یرغل لپاره راوتلی دی، رسول الله (ص) ییګ مقابلیګ ته عبدالله بن انیس واستاوه، هغه چیګ ورغی خالد ییګ وواژه.

د صفر په میاشت کیګ د عضل او قاره قبیلو یو شمیر کسان د رسول الله (ص) حضور ته راغلل، ورته وییګ ویل: مونږ اسلام راوؤی، دیته ضرورت لرو، چیګ خګو کسان د شګوونکو په حیث راسره ولیږیګ تر خګو دین را زده کؤي، رسول الله (ص) شپږ کسان چیګ یو ییګ خبیب وُ ورسره ولیږل، مشري ییګ مرثد بن ابي مرثد غنوي ته وسپارله، هغوی چیګ ورسره لاؤل، نو مشرکانو

غدر ورسره وکړ او هغه مشهوره دردناکه پیشګه وشوه تګول ییګ شهیدان کړل، او په همدیګ میاشت کیګ د بئر معونه غمجنه واقعه هم وشوه.

د بنو نضیر غزا

د ربیع الاول په میاشت کیګ د بني نضیر غزا وشوه، که خګه هم زهري واییګ چیګ دا غزا له بدر نه شپږ میاشتیګ وروسته شویده، خو دا صحیح نده، قوي خبره دا ده چیګ دا غزا له احد نه وروسته واقع شویده، د بني قینقاع غزا له بدر نه وروسته وه، او بني قریظه له خندق نه وروسته او خیبر له حدیبیګ نه وروسته پیشګه شویده، پدیګ ترتیب سره له یهودانو سره خګلور غزا کګانیګ شویدي.

د ذات الرقاع غزا

وروسته رسول الله (ص) د ذات الرقاع غزا لپاره روان شو، دیګ غزا ته حګکه ذات الرقاع ویل شوي چیګ زیاترو مسلمانانانو پایزار نه درلود، او یا دا چیګ پایزارونه ییګ خګیریګ شول او پشګیګ ییګ په تګوتګو وتړلیګ، دا غزا د جمادي الاولی په میاشت کیګ وه دیته د نجد غزا هم ویل کیږي. رسول الله (ص) د غطفان قبیلیګ له یوه قوم سره د جګګړیګ په نیت روان شوی و، په همدیګ غزا کیګ ییګ د خوف (ویرې) لمونحګ وکړ، دا د ابن اسحاق او یو شمیر نورو سیرت پوهانو او مؤرخینو قول دی، خو داسیګ شګکاري چیګ رسول الله (ص) د لومړي حګل لپاره د خوف لمونحګ د عسفان په غزا کیګ کړیدی لکه ترمذي چیګ روایت کوي او همدا روایت صحیح بولي. د عسفان غزا له خندق نه وروسته واقع شویده، او دا هم صحیح ده چیګ رسول الله (ص) په ذات الرقاع غزا کیګ هم مسلمانانو ته د خوف لمونحګ ورکړی دی، او لدینه دا خګرګکندیږي چیګ ذات الرقاع غزا له خندق او عسفان نه وروسته وه، او دا قول پدیګ دلیل قوي شګکاري چیګ ابو هریره او ابو موسی په ذات الرقاع کیګ ګګاون درلود لکه خګرنګګه چیګ په بخاري او مسلم کیګ روایت شویدی.

د بدر دوهمه غزا

د بل کال (خګلورم هجري) په شعبان او د بل روایت په اساس د ذي القعده میاشت کیګ رسول الله (ص) د ابو سفیان د وعدیګ مطابق د هغه مقابلیګ ته روان شو، بدر ته ورسید او د مشرکانو

انتظار ییګ یوست، ابو سفیان له دوو زرو کسانو او پنحګوسو آسانو سره له مکیګ نه را روان شو ، لإ چیګ مخکیګ لاؤل بیرته وکګرحګیدل او وییګ ویل دا کال أیر وچ دی.

د دومة الجندل غزا

د پنحګم هجري کال په ربیع الاول میاشت کیګ رسول الله (ص) د دومه الجندل په لور روان شو،لومؤی ییګ د هغوی د خګارویو په خګؤ حګای برید وکؤ، خګه شمیر خګاروي ییګ ورنه ونیول ، خګو تنه مشرکان ییګ مؤه او نور ورنه وتشګتیدل، دا خبر چیګ د (دومه) اوسیدونکو ته ورسید ، هغوی سره تیت شول او وتشګتیدل.

د مریسیع غزا

د همدیګ (پنحګم هجري) کال د شعبان په میاشت کیګ ییګ بریده سلمي د بني مصطلق د حالاتو د معلومولو لپاره ولیإه، او دیګ غزا ته د مریسیع غزا هم ویل کیإي، مریسیع د یویګ چینیګ نوم دی مسلمانان او مشرکان چیګ سره مخامخ شول، خګه ساعت ییګ یو بل وویشتل، بیا پر مشرکانو د عمومي یرغل امر وشو، مشرکانو مقاومت و نه شوای کؤ، ماتیګ پکیګ کګأه شوه او رسول الله (ص) د هغوی شګحګیګ، اولادونه اسیران او مالونه ییګ غنیمت کؤل. د غزا سبب دا و چیګ د بني مصطلق قبیلیګ سردار د رسول الله (ص) د مقابلیګ لپاره أیر جنګګیالان راټګول کؤي وو کله چیګ دا خبر مدینیګ ته ورسید ، رسول (ص) لومؤی بریده اسلمي ولیإه چیګ خبر راوؤي، ورپسیګ رسول (ص) پخپله روان شو.

د افك پیګشګه

په همدیګ غزا کیګ د عائشیګ (رض) آمیل ورك شو ، چیګ د لټګولو له امله ییګ مسلمانان وحګنأیدل، همځته ییګ شپه شوه، اوبه نه وی ورسره چیګ بیا الله تعالی د تمیم حکم راولیإه، طبراني په خپل (معجم) کیګ له محمد بن اسحاق او هغه له یحیی بن عباد بن عبدالله بن الزبیر هغه له خپل پلار او هغه له عائشیګ (رض) نه روایت کوي: کله چیګ د عائشیګ (رض) آمیل ورك شو ، او مسلمانان ییګ له امله مجبور شول همځته پاتی شي، پریشانه وو، ابوبکر ییګ خپلیګ لور

عائشې (رض) ته وويل: لورې! ته په هر سفر کې مشکل جوړوې او د ابتلاء سبب کېږې، نو الله تعالی د تيمم حکم نازل کړ، او دا پدې دلالت کوي چې د عائشې د آميل د ورکيدو او د تيمم د آيت د نزول کيسه لدې غزا نه وروسته وه، همدا روايت قوي دی، خو پدې غزا (مريسيع کې) د افك کيسه پيښه شويده، هلته هم د عائشې (رض) آميل ورك شوی و، چې له امله يې عائشه (رض) له کاروان نه پاتې شوې وه، او له همدې امله موږخين په اشتباه کې لويدلي او دواړه پيښې يې سره ګډې کړيدی.

په هر حال د افك (تهمت) پيښه په همدې غزا (مريسيع) کې شويده او دا کيسه داسې ده چې په عائشه (رض) پورې تهمت وشو، رسول الله (ص) له اصحابو سره مشوره وکړه چې څه وکړي، علي (رض) په رمز کې د عائشې (رض) د پريښودو مشوره ورکړه، په صريحه توګه يې ځکه څپله خبره نه کوله چې پدې باور و چې لګګيدلې تور مشکوك دی، خو ددې لپاره چې رسول الله (ص) د همدې مشکوك تور له امله له پيښې شوي غم نه بې غمه شي، نو دا مشوره يې ورکړه، د اسامه (رض) مشوره دا وه چې عائشه (رض) خوشی نکړي، اسامه له ابوبکر او عائشې سره د رسول الله (ص) په محبت ښه خبر و، د عائشې په عفت او پاکۀ يې هم ښه علم درلود، او پدې يې ايمان وْ چې الله تعالی به کله هم د خپل محبوب نبي (ص) ګرانه ميرمن او د هغه د صديق ملګري لور داسې نکړي لکه څرنګه يې چې تهمت کوونکي معرفي کوي.

د چا په زړه کې چې د الله تعالی او رسول الله (ص) قوي او رښتونی معرفت موجود و، او د الله تعالی په وړاندې يې د رسول الله (ص) مقام درك او پيژندلی وْ، هغه لکه د ابو ايوب انصاري (رض) په شان ويل: (سبحانك هذا بهتان عظيم: پاکي ده تا لره اې خدايه! دا يو څرګند تهمت دی) غور وکړئ چې پدې حالت او مقام کې د قدرمنو اصحابو (رض) تسبيح څومره لوی مفهوم لري، دا د هغوی د ايمان او معرفت پر قوت دلالت کوي او دا څرګندوي چې دوی پدې ايمان درلود چې الله تعالی به کله هم د خپل رسول (ص) لپاره نا پاکه ميرمن خوښه نکړي.

که وويل شي: چې داسې ده، نو رسول الله (ص) ولې پخپله د عائشې (رض) په هکله توقف کاوه، او پوښتنې يې کولی، په ځواب کې ويلی شو، چې دا يو بل الهي حکمت وْ، همدا کيسه ددې لوی حکمت د ښکاره کيدو سبب او د رسول الله (ص) او امت لپاره ابتلاء وه، الله تعالی په همدې سره تر قيامته ځينې خلکو ته عزت او ځينو ته ذلت ورکوي، د بشپړ امتحان تقاضا دا هم وه چې يوه مياشت وحي هم بنده شي تر څو الهي حکمت ښه څرګند شي، او د صادقانو د ايمان د لا قوت سبب وګرځي، په مقابل کې د منافقانو نفاق او شقاق ټګولو ته عيان او رازونه يې افشا شي، او تر څو د عائشې (رض) او د هغې کورنۀ عبوديت

تکمیل او الهي نعمتونه وربانديګ زيات شي، د الله تعالی په وړانديګ ييګ ذلت او خضوع نوره هم زياته شي، له مخلوقاتو نه ييګ طمع په مکمله توګګه پريګ شي.

عائشه (رض) په عمل کيګ همدا په اثبات ورسوله، کله ييګ چيګ الله تعالی برائت نازل کۆ، مور او پلار ييګ ورته وويل: پورته شه، د رسول الله (ص) مخيګ ته ورشه، ديګ ورته وويل: نه زه ييګ مخيګ ته نه ورپاڅيږم، او له الله تعالی نه پرته د بل چا ستاينه او شکر نه کوم، الله زما برائت نازل کۆی او يوازيګ همغه د حمد وړ دی، که الله تعالی د تهمت له لګګيدو نه وروسته فورا حقيقت ښګکاره کۆی وی نو دا تګول حکمتونه او درسونه به پټګ پاتيګ شوي وو.

همدا راز د الله تعالی اراده دا وه چيګ د اهل بيت او الله تعالی په وړانديګ د خپل رسول (ص) مقام او منزلت په ااګګه کۆي، او پخپله له رسول (ص) نه دفاع وکۆي، د هغه د دښګمنانو ځګواب ووايي، او پخپله د هغوی غندنه او مذمت وکۆي.

بله خبره دا وه چيګ پر عائشه (رض) پوريګ د تۆل شوي تور اصلي هدف رسول الله (ص) وۀ، نو دا نه ورسره ښګائيدله چيګ پخپله د هغيګ د برائت شاهدي ورکۆي، که ځګه هم د هغيګ په پاکة او برائت ييګ علم او يقين درلود، او د هغيګ په هکله ييګ بدګګمان نه درلود، د نورو مؤمنانو په نسبت له ده سره د عائشيګ (رض) د برائت د اثبات لپاره أير قرائن موجود وو، خو د صبر پديګ لمحه کيګ رسول الله (ص) خپل صبر، مقاومت، ثبات او نرمي په اثبات ورسوله.

کله چيګ د الله تعالی له لوري د عائشيګ (رض) د برائت آيتونه نازل شول، رسول الله (ص) پر تهمت ويونکو حد جاري کۆ، خو د منافقانو رئيس عبدالله بن ابي بن سلول ييګ په حد نه کۆ، دديګ عمل د توجيه لپاره له رانقل شويو اقوالو نه يو قول دادی چيګ وايي: حدود د ګګناهونو کفاره ده، او عبدالله بن ابي خو دديګ وړ ندی چيګ په دنيا کيګ د خپل عمل کفاره ورکۆي حګګه د هغه لپاره د دردناك عذاب وعده شويده، او يا دا چيګ: حد له اقرار او دليل پرته نه جاري کيږي، عبدالله بن ابي پديګ ګګناه نه اعتراف کۆی وۀ او نه چا شاهدي وربانديګ ويليګ وه، بلکه ده به دا دروغ خبره يوازي خپلو ملګګرو ته کوله، مؤمنانو ته ييګ دا خبره نه کوله او منافقانو شاهدي هم نه وربانديګ ويله، بل قول دادی چيګ د قذف (تهمت) حد د بنده حق دی او چيګ بنده ييګ مطالبه ونکۆي نه جاري کيږي، که ځګه هم دا ومنل شي چيګ دا د الله تعالی حق دی، خو بيا هم د مقذوف غوښګتنه ضروري ده، او هلته عائشيګ (رض) دا و نه غوښګتل چيګ په ابن ابي ديګ هم حد جاري شي، او دا هم ويل شوي چيګ رسول الله (ص) د يوه لوی مصلحت له امله په (ابن ابي) حد جاري نه کۆ، لکه څګرنګګه ييګ چيګ هغه د څګرګګند نفاق په سبب د مصلحت پخاطر اعدام نکۆ نفاق ييګ په ااګګه وۀ خو وييګ نه واژه، همداسيګ ييګ د مصلحت لپاره حد هم وربانديګ جاري نکۆ، رسول الله (ص) غوښګتل د خلکو زۆونه خپل کۆي، د هغه د ملګګريو همدردي را جلب کۆي او له اسلام نه د نفرت وسايل ييګ له مينځګه يوسي، ابن ابي خپلو پيروانو ته يو منل شوی شخص وۀ، که حد

ورباندیگ جاري شوی وای، نو د مشکل او فتنیگ د پیشگدو امکان موجود و.
کله چیگ رسول الله (ص) او اصحاب له همدیگ غزا نه بیرته مدینیگ ته راستنیدل، د منافقانو رئیس ابن ابي داسیگ وویل: ((یَقُولُونَ لَئِنْ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِینَةِ لَیُخْرِجَنَّ الْأَعَزُّ مِنْهَا الْأَذَلَّ وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِینَ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِینَ لَا یَعْلَمُونَ)) (المنافقون:۸)
ترجمه: [وایي منافقان که چیریگ بیرته وګرځګو مونږ طرف د مدینیگ ته نو خامخا به وباسي هرومرو (خامخا) أیر عزتمن (کافر خلق له دغیگ مدینیگ نه) أیر خوار کمزور خلق (له موٴمنانو) او خاص الله لره دی عزت او غلبه او رسول (ص) د ده لره دی او موٴمنانو لره دی و لیکن منافقان نه پوهیږي (په عزت او رزاقیت د رب العزت)].
دا خبره زید بن ارقم رسول الله (ص) ته ورسوله، خو د منافقانو رئیس ابن ابي ورپسیگ راغی، لدیگ خبری نه ییگ انکار وکړ، قسم ییگ وخوړ چیگ دا خبره ییگ نده کړی، رسول الله (ص) سکوت وکړ، خو وروسته الله تعالی د زید د خبریگ تصدیق وکړ او د المنافقون سورت په آیت سره ییگ د زید خبره تصدیقه کړه، رسول الله (ص) زید له غوږه را ونیو او ورته وییگ فرمایل: زیری میگ در باندیگ الله تعالی دیگ تصدیق وکړ بیا ییگ وفرمایل: دا هغه شخص دی چیگ له الله تعالی سره ییگ پخپلو غوږونو سره وفا کړیده، بیا عمر (رض) رسول الله (ص) ته عرض وکړ چیگ عباد بن بشر ته امر وکړه چیگ د ابن ابي سر قلم کړي، رسول الله (ص) ورته وفرمایل: ((نه، بیا به خلك وایي محمد (ص) خپل ملګګري وژني))

د خندق غزا

د خندق غزا د پنځګم هجري کال د شوال په میاشت کیگ شویده، سبب ییگ دا و: کله چیگ یهود د احد په غزا کیگ د مشرکانو له بري نه خبر شول، او دا ییگ هم واوریدله چیگ ابوسفیان له مسلمانانو سره د بیا مقابلیگ وعده کړیگ وه، بیا د وعدیگ مطابق را روان شوي او له لاریگ نه بیرته ګګرځګیدلي وو، دا خبریگ چیگ یهودانو واوریدلی، نو مشران ییگ قریشو ته ورغلل او هغوی ییگ پر رسول الله (ص) د یرغل لپاره تشویق او ترغیب کړل، قریشو هم دا خبره ورسره ومنله یهودان بیا غطفان ته ورغلل، هغوی ته ییگ هم دا وړاندیز وکړ، او دوی هم موافقه ورسره وکړه ورپسیگ نورو قبائلو ته ورغلل پدیگ ترتیب سره د عربو او یهودانو لوی لشګګر جوړ شو، پر مدینه د یرغل لپاره روان شول، رسول (ص) له اصحابو (رض) سره مشوره وکړه سلمان (رض) د خندق د کیندلو مشوره ورکړه، خندق وکیندل شو، د کفارو لشګګر راورسید، مدینه محاصره شوه، د مدینیگ یهودانو خپل عهد مات کړ، محاصره یوه میاشت اوږده شوه، بالاخره الله تعالی د کفر

لشگکریگ ماتیگ کؤی باد او توپان بیگ وربانديگ مسلط کؤ، تر خگو وتشگتیدل، وروسته الله تعالی خپل رسول (ص) ته امر وکؤ چیگ د یهودو بني قریظه قبیلیگ ته د هغوی د عهد ماتولو سزا ورکؤي.
بیا مؤلف د نورو پیشگو یادونه کؤیده، د عرنیینو یعنیگ دعرینه قبیلیگ د خلکو کیسه بیگ هم رانقل کؤیده او ویلي بیگ دي:
پدیگ کیسه کیگ د اوشگانو د متیازو د خگشگلو د جواز سبب شته، او دا دلیل پکیگ شته چیگ د حلالو خگارویو متیازیگ پاکیگ دي، او دا حکم هم پکیگ شته چیگ د محارب (د اسلام په خلاف د جنگگیدونکي) د لاس او پشگیگ یو حگای قطع کول او که مال بیگ هم غلا کؤ وژل بیگ جواز لري، او جنایتکار ته د خپل جنایت مطابق او برابره سزا ورکول کیږي، مشرکانو چیگ د یوه شپون سترگگیگ ایستلی وی، نو په مقابل کیگ بیگ د هغوی سترگگیگ هم وایستل شوی دا کیسه رشگتونیگ ده او حکمتونه بیگ خگرگگند دي، که خگه هم د حدودو له نزول نه مخکیگ واقع شویده، خو حدود چیگ نازل شول ددیگ کیسیگ درسونه او حکمونه بیگ تایید کؤل.

فصل
د حدیبیگ سوله

مؤلف د حدیبیگ د سولیگ کیسه ذکر کؤیده ویلیگ بیگ دي: بالاخره د لسو کلونو لپاره د أز بندة تؤون لاسلیك شو، فیصله وشوه چیگ سږ کال به رسول الله (ص) له همدیگ حگایه بیرته مدینیگ ته ستنیږي، راتلونکیگ کال به د بیت الله شریف زیارت کوي، مشرکان به مکه ورته خالي کوي، رسول الله (ص) به دری ورحگیگ پکیگ تیروي بیا به ورنه وزي، د داخلیدو په وخت کیگ به له هر یوه سره یوازیگ د یوه سواره وسله وي، یعنیگ نیزیگ او غشي به نه راوؤي، یوازیگ توریگ به وي ورسره چیگ هغه به هم په تکیو کیگ وي، د تؤون بله ماده دا وه چیگ که خگوك له مدینیگ نه مکیگ ته راغلل ، نو مشرکان به هغه بیرته محمد (ص) ته نه سپاري او که له مکیگ نه کوم مسلمان مدینیگ ته لاؤ، نو رسول (ص) به هغه بیرته مشرکانو ته سپاري.

په همدیگ وخت کیگ الله تعالی د کعب بن عجره په هکله دا حکم نازل کؤ چیگ که کوم محرم (هغه چیگ احرام بیگ تؤلی وي) تکلیف درلود، په سر کیگ بیگ سپږی یا خزنده وو، ورنه په مشکل کیگ و، نو هغه کولی شي د سر ویشگتان کل کؤي او فدیه بیگ چیگ خیرات دی یا روژه او یا

قرباني، ورکړي.

رسول الله (ص) په همدې سفر کې له احرام خلاصولو نه وروسته هغو کسانو ته چې سرونه یې کل کړل درې ځله او هغوی ته چې ویښتان یې لنډ کړل یو ځل د خیر دعا وکړه، رسول الله (ص) په همدې ځل یوه اوښګه د لسو او یوه غوا د اوو تنو لپاره ذبح یا قرباني کړه، او په همدې وار یې د کفارو د په غصه کولو لپاره هغه اوښ هدي (قرباني) کړ چې د ابوجهل په ملکیت کې پاتې شوی و، په همدې سفر کې د فتح سورت نازل شو.

رسول الله (ص) چې له دې سفر نه بیرته مدینې ته ستون شو، یو شمیر مسلمانې ښځې له مکې نه مدینې ته راغلې، الله تعالی حکم وکړ چې دا ښځې دې بیرته مشرکانو ته نه سپاري، ددې حکم په هکله ویل شوي چې دا حکم د ښځو په حق کې د تړون هغه تګاکلی شرط نسخ کوي، په بل قول کې وایي چې دا قرآني حکم د نبوي حکم لپاره تخصیص دی، او داسې هم ویل شوي او همدا صحیح قول دی چې په تړون کې اصلا د ښځو یادونه نه وه شوې، خو مشرکانو غوښتل چې شرط عام وګرځوي ښځو او نارینه تګولو ته یې شامل وبولي، خو الله تعالی فیصله وکړه او ښځې یې لدې شرط نه مستثنی وګرځولې.

پدې پیښګه (حدیبیه سوله) کې دا درسونه پراته دي:

- رسول الله (ص) د حج په میاشتو کې عمره ادا کړیده، او د عمرې لپاره احرام تړل له میقات نه غوره دي، لکه چې د حج لپاره هم همدا حکم دی.

او دا حدیث چې وایي: ((من أحرم بعمرة من بيت المقدس غفر له: چاچې له بیت المقدس نه د عمرې لپاره احرام وتاړه د هغه ګناوې بښل کیږي)) دا حدیث ثابت ندی.

- ددې پیښې بل حکم دا دی چې په یوازې یا مفرده عمره کې د هدي (قربانی خګاروی) بیول سنت دي، او د همدې خګاروي اشعار یا په نښګه کول هم سنت دي نه دا چې دا هم مثله وي، یعنې دا په نښګه کول مثله نده ځکه مثله جواز نلري. او دا پیښګه دا درس هم راکوي چې د کفارو خفه کول او په قهرول مستحب دي.

بل درس دادی چې امیر او قومندان ته ښایي د دښمن د حالاتو د خګارلو او معلومولو لپاره خګاري یا جاوسوسان توظیف کړي.

- او خګرنګګه چې رسول الله (ص) له عیینه خزاعي نه چې کافر و، مرسته غوښتې وه، نو په جهاد کې له مامون (په امن) مشرك نه مرسته غوښتل جواز لري.

- له رعیت ، افرادو او پیروانو سره مشوره کول، مستحب عمل دی، او مشوره باید ددې

لپاره وي چې صحيح رايه څرګندونکې ده هغوی زړونه خوشاله او د الله تعالی امر په ځای شي.

- له جګړې نه مخکې د کفارو او مشرکانو د هغو اولادونو او ښځو نیول او اسیران کول چې له نارینه وو نه ګوښې وي جواز لري.

- باطله خبره حتی که غیر مکلف (لیونی – حیوان- ماشوم) ته منسوبه شي باید رد او مردوده وګڼل شي، کله چې د رسول الله (ص) اوښه د حدیبیې په سیمه کې چوه شوه، اصحابو وویل: قصواء ځملاسته یعنې له ستړیا او کمزورۍ نه ځملاسته، خو رسول (ص) د دوی دا خبره رد کړه ویې فرمایل: دا د قصواء خوی ندی، هغه نده ځملاستې.

- د دیني خبر د تاکید لپاره قسم خوړل مستحب دي، له رسول الله (ص) نه په اتیا مواردو کې قسم رانقل شویدی، الله تعالی د خپلې خبرې د تصدیق لپاره دری ځله د قسم خوړلو امر ورته کړیدی یو ځای په یونس سورت کې بل ځای په سبا سورت او دریم ځای په تغابن سورت کې .

- مشرکانو او فاجرانو که د داسې ځه غوښتنه وکړه چې هدف یې ورنه د الله تعالی له حرماتو او مقدساتو نه د کوم یوه احترام او درناوی وْ، نو د دوی دا اول غوښتنه دې ومنل شي، او دا د الله تعالی د مقدساتو په تعظیم کې د دوی مرسته ده نه دا چې دا په کفر او عصیان کې له دوی سره کومك وي.

چا که د داسې ځه لپاره مرسته وغوښته چې هغه د الله تعالی محبوب او خوښ وي، مرسته دې ورسره وشي که مرسته غوښتونکی هر څوك وي، خو پدې شرط چې پدې عمل کې د ناروا احتمال نه وي او یا یې نتیجه داسې نه وي چې تاوان یې له شرعي ګټې نه زیات وي، دا یو ډېر سخت حالت او مشکل دریځ دی، او له همدې امله د حدیبیې د سولې تړون پر ځینو اصحابو (رض) سخت تمام شو، عمر (رض) خو هسې خبره وکړه، چې ابوبکر (رض) یې د رسول الله (ص) په خبره ځواب ووایه او دا پدې دلالت کوي چې ابوبکر (رض) له ټولو اصحابو نه غوره، افضل، او اکمل وْ د الله تعالی او رسول الله (ص) او دین په هکله یې علم له هر چا نه زیات وْ، عمر (رض) د خپل تشویش په اړه یوازې له رسول الله (ص) او ابوبکر (رض) نه پوښتنه وکړه، له بل صحابي سره یې خبره مطرح نکړه.

- رسول الله (ص) د سفر په دوران کې ځلې خوا ته په تاویدو سره حدیبیې ته روان شوی وْ، له همدې امله شافعي وایي چې ددغې سیمې ځنې برخې په حرم او نورې په حل کې راځي، احمد ددې کیسې د بیان په ترځ کې ویلي چې رسول الله (ص) به لمونځ په حرم کې ادا کاوه، او نور به په حل کې وْ، دا پدې دلالت کوي چې د لمانځه زیات او ځو چنده ثواب یوازې تر مسجد حرام پورې خاص ندی بلکه دا اجر په ټول حرم کې شته، او د رسول الله (ص) دا قول ((صلاة في مسجد الحرام...)) لکه د الله تعالی د دې

قول په شان مفهوم او حيثيت لري چې فرمايي: ((يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمْ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ)) (التوبه: ٢٨).

ترجمه: [اې هغو کسانو چې ايمان يې راوړى دى (يعنې اې مؤمنانو!) بېشکه هم دا خبره ده چې مشرکان نجس (پليت) دي، نو نه دې نژدې کېږي دوى مسجد حرام ته وروسته له کاله د دوى چې دغه (٩ کال د هجرت دى)، او که وېرېږئ تاسې له فقره په (سبب د منع د دوى) نو ژر به غنيان کړي تاسې الله له فضله خپله که اراده وفرمايي (د غنا ستاسې)، بېشکه چې الله ښه عالم دى (په ټولو احوالو) ښه حکمت والا (چې هر کار په تدبير او مصلحت سره کوي].

او يا لکه دا آيت شريف: ((سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلاً مِنْ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ)) (الاسراء: ١)

ترجمه: [پاکي د هغه ذات چې بيولى يې وُ بنده خپل (محمد) په (يوه برخه د) شپې کې له (منځګه يا له ښځنګه د) مسجد حرام ښځخه تر مسجد اقصى پورې هغه چې برکت اچولى دى مونږ چار چاپېر د هغه (بيول د محمد د دې لپاره وُ) چې (هلته) وښيو مونږ دغه (محمد) ته ځينې له دلائلو (د قدرت) خپل، بېشکه چې دغه (الله) هم دى دى ښه اورېدونکى (د ګردو (ټولو) اقوالو) ښه ليدونکى (عالم په پټو او ښکاره وُ)].

مطلب دا چې دلته په دې حديث او آيتونو کې مطلب او مراد يوازې مسجد نه بلکه ټول حرم دى.

- ښځوك که له مکې سره نژدې ديره شول، بايد ناسته پاڅګه يې په حل کې وي، خو لمونځ دې په حرم کې ادا کوي، ابن عمر (رض) به همدا سې کول.

- که امام يا امير وليدل چې د مسلمانانو مصلحت په سوله کې دى، نو کولى شي د سولې وړانديز وکړي او دې کار کې دې مخکې شي.

- د رسول الله (ص) عادت داسې نه و چې وسله وال به يې پېره درول، خو کله چې د کفارو پلاوى د خبرو لپاره راغى، نو مغيره (رض) توره په لاس د رسول الله (ص) سر ته ولاړ وُ، دا سنت د اقتداء وړ دى، که د کفارو پلاوي راځي، نو د مسلمانانو د امام د تعظيم، تقدير، عزت او قوت د اظهار لپاره وسله وال درول د ستاينې وړ عمل دى، دا په کبر او غرور کې نه راځي او دا هم ده چې په جهاد کې غرور او وياړ هم جواز لري.

- رسول الله (ص) چې امر وکړ د قربانۍ ښکاروي دې د مشرکينو د پلاوي مخې ته ور ولي، دا په دې دلالت کوي چې د اسلامي شعائرو اظهار مستحب او نيك عمل دى.

مغیره ته د رسول الله (ص) دا قول (أما الاسلام فأقبل و أما المال فلست منه في شئ) دا ددیګ دلیل دی چیګ د معاهد مشرك (هغه چیګ سوله او تړون ورسره شوی وي) مال معصوم او په امن دی، د بل چا ملکیت نشي کیدلی، بلکه بیرته ییګ خپل خاوند ته سپارل کیږي.
مغیره له اسلام نه مخکیګ مشرکانو سره په لاره ملګګری شوی وٌ، بیاییګ په چل کیګ مال ورنه اخیستی وٌ، رسول الله (ص) بیا د مشرکانو لدیګ مال نه دفاع ونکړه، تضمین ییګ هم ورنکړ، هیخګ اشاره ییګ ورته ونکړه ځګکه دا خو داسیګ وخت شوی و چیګ مغیره لا په اسلام نه و مشرف شوی.

- ابوبکر (رض) د مشرکانو استازي عروه بن مسعود ته وویل: « امصص بظر اللات» دا پدیګ دلالت کوي چیګ د مصلحت لپاره په ځګرګګندو الفاظو د عورت یادول جواز لري، ځګکه (فلکل مقام مقال) د هر مقام لپاره بیل مقال دی.
- اصحابو چیګ د رسول الله (ص) د پزیګ رطوبت، او د اوداسه اوبه د تبرك لپاره پر خپلو جسدونو موشګلیګ، دا د پزیګ د رطوبت (کګڼګنګګو) او اودس د اوبو د پاکۀ دلیل دی.
- تفاول یا نیك فالي مستحب عمل دی، ځګکه رسول الله (ص) ته چیګ د مشرکانو له خوا د سهل د راتګګ خبر راغی، نو وییګ فرمایل: (سهل أمرکم) کار مو آسانه شو.
- خګوك که قسم وخوري ، نذر ومني یا وعده وکړي، خو وخت ونه ټګاکي، نو دا فورا نه بلکه په وخت او مهلت سره لازم دی.
- له احرام نه وروسته د سر کلول د حج یا عمریګ له شعائرو ځګخه دي، پاك کلول د ویښګتانو له کمولو نه غوره دي.
- خګوك چیګ د کوم مانع او مشکل له امله د حج یا عمریګ له ادا کولو نه منع شي هغه دیګ د قربانۀ ځګاروی په هغه ځګای کیګ ذبح کړي چیرته چیګ محصور یا منع شویدی هغه حل وي که حرم، او که حرم ته نه و رسیدلی، نو دا نشته ورباندیګ چیګ د قربانۀ ځګاروی بل چاته ورکړي چیګ په حرم کیګ ییګ ورته ذبح کړي، او همدا محصور به تر هغیګ پوریګ ځګان نه حلالوي (احرام به نه خلاصوي) تر ځګو ییګ هدي د حلالیدو ځګای ته نه وي رسیدلی ځګکه الله تعالی حکم کوي: ((وَالْهَدْيَ مَعْكُوفاً أَنْ يَبْلُغَ مَحِلَّهُ)) (الفتح: ۲۵)
ترجمه: [(منعه کړی یی وي) قرباني د تاسیګ په دیګ حال کیګ چیګ بندي کړی شوی وي له دیګ نه چیګ ورسیږي ځګای د حلالولو خپلو ته].
- رسول الله (ص) او اصحابو (رض) چیګ په کوم ځګای کیګ د قربانۀ ځګاروي ذبح کړل هغه ځګای د آیت له مخیګ د حل برخه وه، او حرم خو تګول د قربانۀ د ذبح کولو ځګای دی.
- که ځګوك له حج یا عمریګ نه منع شي، پر هغه قضاء نشته او له حدیبیګ نه وروسته

عمريې ته ځکه عمره القضيه ويل کيږي چې رسول (ص) په همديې سره له مشرکينو سره معاهده وکړه يعنې د دوباره عمرې معاهده يې کړې وه.

- د مطلق امر تقاضا دا ده چې بايد امر فورا ترسره شي، ځکه الله تعالى چې اصحابو ته د امر په تعميل کې د ځنډ مغفرت کړيدی او د جنت وعده يې ورکړيده دا پخپله پدې دلالت کوي چې مطلق امر بايد فورا ادا شي.

- کيدای شي د عام مصلحت لپاره کفارو ته د نارينه مسلمانانو د سپارلو په مساله کې سوله وشي، او دا ومنل شي نارينه مسلمانان چې له کفارو نه مسلمانانو ته راځي بيرته دوی ته وسپارل شي، خو مسلمانې ښځې د قرآن په حکم بيرته نشي سپارل کيدلی.

- د چا د نکاح له عقد نه د ښځې خارجيدل متقوم دی يعنی قيمت لري، او پدې صورت کې يې د خاوند لپاره مهر مثل نه بلکه مهر مسمی لازميږي.

- که د مسلمانانو يوه امير له کفارو سره تړون وکړ او دا يې ومنله چې که مسلمان د کفارو له خاورې نه اسلامي هيواد ته راځي هغه به بيرته ورسپارل کيږي، که کوم مسلمان د همدې کفارو له خاورې نه بل ځای ته لاړ، نو پدې صورت عهد کونکی امام د هغه په بيرته سپارلو مکلف ندی، او که مسلمان همدې امام سيمې ته راغی، نو بيا هم بايد بيله غوښتنې و نه سپارل شي.

- که کفارو ته بيرته سپارل شويو کسانو قتل وکړ، يعنې له مشرکانو نه يې څوك ووژل، نو پدې صورت پر مسلمان هيڅ نشته، ديت او قصاص نه وربانديې واجبيږي او امام هم هيڅ مسوليت نلري، نه به يې ديت ورکوي، نه تاوان او نه يې ضامن دی.

- که د مسلمانانو کوم حاکم يا پاچا له ذميانو او يا نورو کافرانو سره تړون ولري، بل مسلمان پاچا کولی شي پرديې کفارو يرغل وکړي ابن تيميه د ابو بصير پر کيسې په استدلال سره همدا أول فتوی ورکړيده.

- پدې کيسه کې دومره حکمتونه او درسونه پراته دي چې يوازې الله تعالى ښه وربانديې عالم دی، خو موږ له پورته حکمتونو نه علاوه ويلی شو چې:

دا سوله د لويې فتحې مقدمه وه، دا د الله تعالى سنت دی چې د لويو امورو لپاره مقدمې إدي، دا سوله په واقع کې لويه سوبه وه، له امله يې مسلمانان په امن شول، له کفارو سره يې اړيکې پيدا شوی، د اسلام بلنه يې ور ورسوليې شوی، چا چې په پټه اسلام راوړی و هغوی خپل اسلام ښکاره کړ، لنډه دا چې په همدې تړون سره مسلمانان عزتمن او مشرکان ذليل شول، کفارو عزت غوښت، خو خدای ذليل کړل، مسلمانانو د الله تعالى په وړاندې ذلت او خضوع وکړه، خدای عزت ورکړ، په همدې تړون سره د مؤمنانو ايمان لا پسې قوي شو، د الله تعالى فيصلې ته تسليم شول، د الله تعالى د وعدې انتظار يې يوست، او همدا سوله الله

تعالی خپل رسول (ص) ته د مغفرت او نعمتونو د تکمیل سبب ګرځولی ده، هغه ییګ دده د هدایت، سینیګ د پراخة او نصرت عامل بللی، او ګویا دا هم جزا وه او هم هدف.که غور او دقت وکؤو وبه وینو چیګ پدیګ حال کیګ به د مسلمانانو په زړونو خګه تیریدل، الله تعالی دیګ حالت اشاره کؤیده، د مؤمنانو پریشاني ییګ یاده کؤیده او فرمایلي ییګ دي چیګ بیا خګرنګګه پر دوی د الله تعالی له طرف نه سکون راغی، د دوی ایمانونه پیاوؤي شول او الله تعالی پدیګ وخت کیګ له رسول (ص) سره بیعت له الله تعالی سره بیعت بللی دی.قرآنکریم خګرګګنده کؤیده چیګ اصحابو د رسول الله (ص) په لاس او ژبه له الله تعالی سره د اسلام ژمنه او بیعت وکؤ، لدینه وروسته الله تعالی د اعرابو (کوچیانو) تصور او ګګمان ته اشاره فرمایلی ده او دا ییګ شګکاره کؤیده چیګ د دوی دا تصور پر جهل مبني دی، الله تعالی له مؤمنانو نه د خپلیګ خوشګیګ او رضا خبر هم راکؤیدی، له رسول الله (ص) سره بیعت د الله تعالی د رضا سبب وٓ، او له همدیګ امله الله تعالی ورباندیګ رحمت او سکون نازل کؤ د فتحیګ زیری ییګ ورکؤ ، لإ وروسته ییګ أیر غنیمتونه او بري ور په برخه کؤل، لومړی بری د خیبر په غزا کیګ و، هملته أیر غنایم هم په لاس ورغلل او بیا همداسیګ د فتحیګ او بري سلسله جاري وه، او مسلمانان د کفارو، مشرکانو او یهودانو له شر نه په امن شول، او د الله تعالی پدیګ قول کیګ (**وَلِتَكُونَ آيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطاً مُسْتَقِيماً**) (الفتح: ٢٠) دلته له آیت نه مراد د کفارو له شر نه نجات او یا د خیبر فتح ده.بیا الله تعالی مؤمنانو ته د فتوحاتو او غنیمتونو وعده ورکؤه، دا داسیګ فتوحات او غنایم وو چیګ لدینه مخکیګ مسلمانانو نه شوای تر لاسه کولی، علماء وایي چیګ له دیګ فتحیګ نه مراد د مکیګ فتحه او یا د فارس او روم فتحه او یا له خیبر نه وروسته نور فتوحات وو.

الله تعالی دا هم بیان کؤیده چیګ که کفار له مسلمانانو سره جګګؤه کوي، نو کفار به ورنه تشګتي، که سوال وشي چیګ د احد په ورځګ خو داسیګ ونه شول؟ په حګواب کیګ ویلی شو چیګ دا الهي وعده مشروطه ده او د فتحیګ شرط صبر او تقوی ده، خګرنګګه چیګ د احد په ورځګ شرط پوره نه شو، نو کفار تر یوه حده برلاسي شول.قرآنکریم دا هم بیانوي چیګ د کفارو زړونه له جهل او ظلم نه أك دي، پداسیګ حال کیګ چیګ الله تعالی د مسلمانانو په زړونو کیګ سکون او اعتماد ایشګی دی، الله تعالی فرمایي چیګ خپل رسول (ص) ییګ له هدایت او حق دین سره رالیإلی تر خګو پر تګولو ادیانو غالب شي. ددیګ خبری ضمانت الله کؤیدی، او الله به اسلام ته پر تګولو ادیانو بر لاسي ورکوي دا الهي ارشاد د مسلمانانو لپاره لویه أاأینه او د هغوی د قوت راز وٓ، او دا د دیګ خبری تاکید او تایید وٓ چیګ الله تعالی به هیڅګګله خپل رسول (ص) یوازیګ پرینإدي، مسلمانان باید له راتلونکي نه مطمئن وي، هغه موقتي او ظاهري تنازل مهم ونه شمیري، ورباندیګ غمجن نشي، او د دشګمن بری ییګ و نه ګګنګي.

فصل
د خيبر غزا

موسى بن عقبه وايي: رسول الله (ص) چيگ له حديبيگ نه مدينيگ ته ستون شو، تقريبا شل ورحگيگ وروسته د خيبر په لور روان شو، سباع بن عرفطه ييگ په مدينه كيگ خپل خليفه وتگاكه او په همديگ وخت كيگ ابو هريره (رض) هم مدينيگ ته راورسيد، هغوی د سهار په لمانحگه ولاؤ وو چيگ دی راغی او واييگ وريدل چيگ سباع په لومؤی ركعت كيگ (كهيعص) يعنيگ د مريم سورت او په دوهم ركعت كيگ ((ويل للمطففين)) تلاوت كوي، ابو هريره چيگ دا واوريدل له حگان سره ييگ په لمانحگه كيگ وويل د ابو فلان په حال افسوس چيگ دوه مكياله (وزنونه) استعمالوي چيگ اخلي نو په درانه وزن ييگ تلي او چيگ خرخگوي ييگ، نو په سپك ييگ ورته تلي، بيا سباع ته توشگه برابره شوه او په رسول الله (ص) پسيگ ورغی، وروسته رسول الله (ص) د اصحابو په مشوره د خيبر له غنايمو نه ده او ملكگرو ته ييگ هم برخه وركؤه. كله چيگ رسول الله (ص) خيبر ته ورسيد د سهار لمونحگ ييگ ادا كؤ، مسلمانان سواره شول او پداسيگ حال كيگ خيبر ته ورسيدل چيگ يهودان د خپل عادت له مخيگ له بيل، لور او كلنكگ سره خپلو حگمكو ته وتلي وو، هغوی د رسول الله (ص) له راتكگ نه خبر نه درلود، خو كله ييگ چيگ لشگكر وليد وييگ ويل والله لكه چيگ محمد (ص) راغی، بيا په منأه، منأه خپلو كورونو ته ننوتل، رسول الله (ص) چيگ دا حالت وليد وييگ فرمايل: الله اكبر، خيبر وران شو، مونږ چيگ د كوم قوم سيميگ ته ورغلو، نو د ويرول شويو سهار خراب دی.

(مؤلف پديگ ترخگ كيگ د رسول (ص) له خوا علي (رض) ته د جنأيگ د وركولو او له مرحب سره د هغه د مقابليگ كيسه كؤيده، د عامر بن اكوع واقعه ييگ راوؤيگ ده، بيا وايي: بالاخره مسلمانانو يهودان كلابند كؤل، محاصره اوإده شوه، مسلمانان له مشكلاتو سره مخ شول تر ديگ چيگ خره ييگ حلال كؤل، خو رسول (ص) ييگ د تحريم امر وكؤ، د خره غوشگيگ په ديكگونو كيگ بار وي رسول (ص) ييگ چيگ د تحريم وكؤ ديكگونه تگول چپه شول، پديگ وخت كيگ ييگ د خره د غوشگيگ د تحريم له امر سره د متعيگ د تحريم حكم هم صادر كؤ، او دا دواؤه په تابيدي شكل حرام شول.

خگه موده وروسته سوله وشوه، يهودانو ديته غاؤه كيشگوده چيگ دوی به خيبر پريإدي او يوازيگ د يوه بار په اندازه به مالونه ورسره وؤي، نور اموال، سره او سپين به تگول رسول (ص) ته پريإدي او دا شرط كيشگودل شو چيگ كه چا خپليگ خزانيگ پتگيگ كؤيگ او يا ييگ ونه شگودلی، نو د هغه لپاره هيخگ امن او امان نشته، پديگ وخت كيگ يهودانو هغه مشك او يا

خزانه پټه کړه چيې د حيي بن اخطب کډانۍ او سرمايه وه پکيې......
د تړون د تنفيذ په وخت کې يهودانو رسول (ص) ته وړانديز وکړ چې اجازه ورکړي همدلته پاتې شي، دا ځمکې به ورته کاله کوي، رسول (ص) دا غوښتنه پدې شرط ومنله چې هر وخت به دا حق لري چې يهودان لدې سيمې نه وباسي، او د دوی د کار په بدل کې به هومره مزدوري ورکوي چې دده خوښه وي، رسول (ص) له سولې نه وروسته له ابن ابي الحقيق نه پرته هيڅوک يو يهودی ندی وژلی، ابن ابي الحقيق يې هم د عهد د ماتولو په ګناه اعدام کړ.
رسول الله (ص) په همدې غزا کې د ابن ابي حقيق ميرمن صفيه بنت حيي (رض) له اسارت نه وروسته د ځان لپاره غوره کړه، د اسلام بلنه يې ورکړه، هغې اسلام ومانه، نو رسول الله (ص) آزاده کړه او همدا آزادي يې مهر شو او له رسول سره د نکاح شرف يې په برخه شو.
رسول الله (ص) ټول خيبر په شپږ ديرش داسې برخو وويشه چې هره برخه يې سل برخې وه، او ددې نيمايې برخه يې د ځان او مسلمانانو لپاره او پاتې نوره نيمه برخه يې د خاصو حالاتو او عاجلو مرستو لپاره بيله کړه، او پر همدې اصل شافعي مذهب وايي چې په زور سره د فتح شوې ځمکې ويشل جواز لري. بيهقي وايي: د خيبر ځنې برخې په زور او ځنې نورې يې د سولې له لارې فتحه شوې، رسول الله (ص) په زور فتحه شوې برخې د خمس پر مستحقينو او غازيانو وويشلې، او هغه چې په سوله فتحه شوی وي هغه يې د مشکلاتو، بدې ورځې او عامه مصلحت لپاره تخصيص کړي، او د شافعي مذهب همداسې دی چې په زور فتحه شوې ځمکې پر غازيانو ويشل کېږي، خو که غور وشي دا به په ډاګه شي چې خيبر ټول په زور فتحه شوی دی.
امام اختيار لري فتحه شوې ځمکه د خمس پر مستحقينو وويشي او يا يې وقف کړي، او يا يې ځه برخه تقسيم او ځه نوره برخه وقف کړي، رسول الله (ص) همداسې کړيدي، د بني قريظه او بني نضير اموال او ځمکې يې ويشلې، مکه يې نده تقسيم کړې، د خيبر يوه برخه يې ويشلې او بله يې وقف کړيده، د حديبيې له ګډون کوونکو نه له جابر (رض) نه پرته هيڅوک له خيبر غزا ځنځه نه وو پاتې شوي ټولو ګډون درلود جابر (رض) چې نه و هم برخه يې ورکړه، او په همدې وخت کې جعفر او ملګري يې له حبشې نه راغلل، له دوی سره اشعريون (ابو موسی اشعري او نور) هم ملګري وو. په خيبر کې يوې يهودۍ ښځې رسول الله (ص) ته د پسه په غوښه کې زهر ورکړل، خو رسول الله (ص) عفوه ورته وکړه په سزا يې و نه رسوله، په بل روايت کې راځي چې رسول الله (ص) نوموړې يهودۍ هغه وخت اعدام کړه کله چې بشر بن البراء د زهرو له امله مړ شو.
قريشو دغه وخت مختلفې وړاند وينې کولې، او شرط يې ايښې و د ځينو ګمان دا و چې محمد (ص) او اصحاب (رض) به بريالي کېږي، او ځينو نورو به ويل چې کيدای شي د

خیبر یهودان وربانديګ غالب شي مولُف دلته د حجاج بن علاط د مسلمانیدو او خیبر کیګ د کګأون کیسه هم راوۀيده.

ددیګ غزا حکمتونه او فقهي درسونه

- په حرامو میاشتو کیګ د قتال او جهاد جواز، حګکه رسول الله (ص) په محرم میاشت کیګ د خیبر غزا کۀيده.
- په غنیمت کیګ د سواره مجاهد لپاره دری برخیګ او د پیاده (پلي) لپاره یوه برخه ده.
- د غزا په دوران کیګ افراد کولی شي هغه خواۀه د پنحګمیګ برخیګ له ایستلو نه مخکیګ وخوري چیګ لاسته ییګ راوۀي لکه خګرنکګه چیګ ابن مغفل د خیبر په غزا کیګ یو مشك غوۀي ومونډل او له خمس نه مخکیګ ییګ استعمالول.
- اسلامي لشګکر ته که له جګګۀیګ او فتحیګ نه وروسته مدد رسيږي، نوي افراد ورحګي، نو ددیګ افرادو لپاره د غازیانو له اجازیګ پرته په غنایمو کیګ برخه نشته ، حګکه کله چیګ جعفر او نور مسلمانان په کشګتة کیګ راغلل، نو رسول الله (ص) هغوی ته د برخیګ ورکولو په اۀه له اصحابو (رض) سره مشوره وکۀه.
- د اهلي خرو غوشګه حرامه ده، د تحریم علت ییګ دا دی چیګ نجس دي، دا رایه له هغیګ نه قوي ده چیګ وایي د خر د غوشګیګ د تحریم علت بل خګه دی مثلا لکه چیګ ویل شوي چیګ پدیګ غزا کیګ د خرو خمس ونه ایستل شو، نو حرام دي او یا دا چیګ خره چتګلي خوري، نو غوشګه ییګ حرامه ده.
- امام حق لري له نورو قومونو سره معاهدیګ وکۀي او کولی شي د أز بندة او سولیګ تۀون هر وخت چیګ خوشګه ییګ وي پای ته ورسوي.
- د سولیګ په تۀون کیګ د شرط ایشګودل جائز دي.
- تورن شوي کسان د سزا وۀ دي.
- په پیشګو او پریکۀو کیګ قرائن د اهمیت او اعتبار وۀ دي، حګکه رسول الله (ص) د خیبر د غزا په وخت کیګ د یهودانو له خوا د خزانیګ له پټګولو نه وروسته وفرمایل: (مال أیر دی او تۀون نوی)، نو چیګ قرینه قوي وي د تورن شخص قول د اعتبار وۀ ندی.
- اهل ذمه که له خپلو شروطو نه سر غۀونه وکۀه، عهد ییګ مات کۀ، نو د هغوی لپاره تضمین او امان نشته.
- خګوك چیګ له تقسیم نه مخکیګ د غنیمت له مال نه خګه واخلي، هغه ییګ ملکیت نه کګرحګي، که خګه هم أیر کم شی وي او د هغه له حق نه کم وي لکه چیګ رسول (ص) فرمایلي:

(شراك من نار: د اور يوه تسمه)).

- نيك فال جواز لري، بلکه مستحب دی، لکه چیګ رسول الله (ص) د يهودانو په لاسونو کيګ د کرهنګيګ وسايل په نيك فال ونيول او داييګ د هغوی د تباهة سبب وباله.

- که له عهد کوونکو نه داسيګ کسانو عهد مات کؤ چیګ د واك او اختيار خاوندان وو، نو د هغوی ښګحګيګ او اولادونه هم تر همديګ حکم لاندی راحګي، خو که عهد ماتونکی يو فرد وْاو نورو وسره موافقه نه درلوده، نو پديګ صورت کيګ يوازيګ همدا فرد مسئول دی ښګحګه او اولادونه ييګ مسئول نه شميرل کيږي، دا د رسول الله (ص) لارښګوونيګ دي، او رسول الله (ص) چیګ د کوم مشرك مرکګ او وينه هدر او روا بلليګ وه، د هغه ښګحګه او اولادونه تر ديګ حکم لانديګ ندي راغلی.

- د وينحګيګ مالك کولی شي، خپله وينحګه آزاده کؤي، آزادي ييګ مهر وکګرحګوي او د هغيګ له اجازيګ پرته ييګ حګانته نکاح کؤي، پديګ صورت کيګ شاهدان او ولي شرط ندي.

- د خپل حق لاسته راوؤلو لپاره جايز دي يو کس د حګان يا بل چا په اؤه دروغ ووايي، خو پديګ شرط چیګ هغه کس او يا بل چاته زيان ونلري لکه چیګ حجاج همداسيګ کؤي و.

- د کافر هديه د قبول وؤ ده.

رسول الله (ص) له خيبر نه د وادي القری په لور وخوحګيد، هلته يو شمير يهودان اوسيدل، کله چیګ مسلمانان وررسيدل هغوی د غشو باران پريګ جوؤ کؤ، او د رسول الله (ص) يو غلام چیګ مدعم نوميده ولګګيد او مؤ شو، اصحابو وويل جنت ييګ ديګ مبارك شي، رسول الله (ص) وفرمايل: نه داسيګ نده، په هغه ذات ميګ قسم چیګ زما د نفس واك ورسره دی، هغه شمله (حګادر) چیګ نوموؤي د خيبر په ورحګ د غنايمو له ويش نه پتګه کؤيګ وه، همغه به اور ورباندیګ بلوي.

بيا رسول الله (ص) خپل اصحاب تيار کؤل، د سيميګ خلکو ته ييګ د اسلام بلنه ورکؤه، وروسته له هغويګ نه يو کس د مقابليګ لپاره راووت چیګ زبير (رض) ييګ مخيګ ته ورغی او له مقابليګ نه وروسته ييګ وواژه، بيا بل کس ورنه راووت د هغه مقابليګ ته علي (رض) ور وؤانديګ شو او وييګ واژه، پديګ ترتيب ، يو يو وژل کيده چیګ تګول يوولس تنه ورنه ووژل شول، او هر کله به چیګ يو تن ورنه ووژل شو، نور به ييګ اسلام ته رابلل کيدل، خو هغوی د اسلام بلنه نه منله او جګګؤه ان تر ماښګامه وغحګيده، ښپه شوه خو سهار لمر لا د نيزيګ په اندازه نه و پورته شوی چیګ هغوی رسول الله (ص) ته تسليم شول او دا سيمه هم فتحه شوه، بيا رسول الله (ص) همدا يهود همدلته پريښګودل، حګمکيګ او خرماويګ ييګ ورکؤی چیګ کار پريګ وکؤي. د (تيماء) يهودان چیګ د خيبر، فدك او وادي القری له حالاتو نه خبر شول، نو له رسول الله (ص) سره

ییګ سوله وکړه، جزیه ییګ ومنله او خپل مالونه ییګ په امن وساتل.
پدیګ پسیګ رسول الله (ص) مدینیګ ته ستون شو، د لاریګ په اوإدو کیګ ییګ چیرته واؤول چیګ دمه جوړه کړي، بلال ته ییګ امر وکړ چیګ بیدار اوسه، پیره راباندیګ کوه چیګ د سهار لمانځګه ته مو راویښګ کړیګ، خو بلال هم ویده شوی وْ بیا مؤلف دا حدیث ذکر کړی دی. بل روایت دی چیګ دا واقعه له حدیبیګ او په بل روایت له تبوك نه د بیرته ستنیدو په وخت شویګ وه.
پدیګ پیښګه کیګ دا درس او حکم دی که ځګوك د لمانځګه په وخت کیګ ویده شول او یا ییګ لمونځګ هیر شو، نو هر کله چیګ راویښګ شو او یاییګ په زړه شو هغه ییګ د لمانځګه وخت دی، ادا ییګ دیګ کړي. او بل درس ییګ دادی چیګ رواتب یا موکد سنت هم قضایي لري، د قضاء شوي لمانځګه لپاره اذان او اقامت ویل کیږي، او په جمعه ادا کیدلی شي، او قضایي باید في الحال راوؤل شي ځګکه رسول الله (ص) فرمایي: (فیصلها إذا ذکرها: کله ییګ چیګ په یاد راغی فورا ییګ دیګ ادا کړي).
او دا چیګ رسول الله (ص) د همغه سهار د لمانځګه قضایي ولیګ هملته د خوب په ځګای کیګ ادا نکړه، ددیګ دلیل دادی چیګ هغه ځګای د شیطان وْ، نو رسول الله (ص) له هغه نه غوره ځګای ته لاړ او هملته ییګ قضاییګ راوړه، او دا د قضاییګ ځګنأول نه بلل کیږي ځګکه رسول الله (ص) خو یو غوره ځګای لټګاوه او بل ییګ ذهن په لمانځګه مشغول وْ. نو پدیګ کیګ دا درس دی چیګ لمونځګ باید د شیطان په ځګایونو لکه حمام او نورو کیګ ادا نشي.
مسلمانان چیګ مدینیګ ته ورسیدل هلته مهاجرینو خپلو انصارو ورونګو ته هغه ځګارووي (اوښګان او میږیګ) بیرته دوی ته وسپارل کوم چیګ دوی ته ییګ د مرستی په دود ورکړي وو ځګکه د خیبر غنیمتونه أیر وو، د مهاجرینو مالي حالت ورسره ښګه شو، نور أیر محتاج نه وو.
رسول الله (ص) د شوال تر میاشتیګ په مدینه کیګ و، خو جنګګي ګګروپونه به ییګ یویګ او بلیګ خوا ته استول، لدیګ ګګروپونو یا سریو نه، یوه د ابن حذافه سریه ده، نوموړي خپلو ملګګرو او افرادو ته امر وکړ چیګ اور ته ننوزي، خو هغوی دده دا امر و نه مانه، رسول الله (ص) چیګ خبر شو وییګ فرمایل: (لو دخلوها ما خرجوا منها، إنما الطاعة في المعروف: که دا کسان د خپل قوماندان په امر اور ته ننوتي وی، نو بیا به نه وای ورنه راوتلي، ځګکه اطاعت یوازیګ په نیکۃ او خیر کیګ دی).
که سوال وشي چیګ که دا کسان اور ته ننوتلي وای، نو دا داخلیدل به د دوی په ګګمان د الله تعالی او رسول الله (ص) اطاعت حسابیده، دوی خو به دا ګګمان کاوه چیګ د قوماندان امر منل په اصل کیګ د الله او رسول الله (ص) اطاعت دی، پدیګ سره به دوی پخپل تاویل کیګ غلط شوي وو، نو باید همیشه په اور کیګ نه وای؟! ددیګ سوال په ځګواب کیګ ویلی شو چیګ که دوی بیله غور

او بیله اجتهاد نه اور ته وردانګګلي وی نو عذر به ییګ مقبول نه بلل کیده ، حګکه دوی خو پدیګ پوهیدل چیګ حګان وژل ناروا دي، نو خګنکګه ییګ پرته له اجتهاده د حګان وژنیګ ارتکاب کاوه؟ حګان وژنه حرامه ده، دا د الله تعالی او رسول (ص) امر دی که دوی د قومندان په امر حګانونه وژلی وي، نو د الله او رسول (ص) مخالفت به ییګ کؤی وی چیګ دا خګرګګنده ناروا ده حګکه د خالق په نافرمانۀ کیګ د مخلوق اطاعت نشته، رسول الله (ص) چیګ د هغه مسلمان لپاره د همیشني اور او دوزخ کیګ پاتیګ کیدلو وعید ورکوي، کوم چیګ حګان د امام یا قومندان نه د اطاعت په دلیل په تعذیب کؤي، نو د هغه چا سزا به خګه وي چیګ له خپل حاکم یا قومندان نه د اطاعت په بهانه او یا دلیل داسیګ مسلمان تعذیبوي چیګ زیان ورسول او عذاب ورکول ییګ جواز نلري؟!

رسول الله (ص) چیګ خپلو هغو اصحابو ته دا أول وعید ورکوي کوم چیګ د هغوی هدف او نیت د مشر اطاعت دی، نو د هغو کسانو لپاره به کومه سزا وي چیګ د دنیوي غرض لپاره ناروا کوي د طمعیګ یا ویریګ له امله په باطل کیګ د مشر او یا نورو پیروي کوي؟! او د هغو کسانو لپاره به خګه سزا وي چیګ له شیطان سره وروري لري او مداري کګري کوي اور ته داخلیږي، په اور کیګ ورکګأیږي او جاهلانو ته وایي چیګ اورته داخلیدل د ابراهیم (ع) میراث دی؟ دا جادوکګر او مداریان، خلك غولوي او خپل دیګ شیطاني عمل ته الهي رنګګ ورکوي او د ولایت دعوه کوي!!

فصل
د فتحیګ غزا

د مکیګ فتحه هغه لویه فتحه ده چیګ الله تعالی ورباندیګ خپل دین، رسول (ص)، لشګکر او حرم ته عزت او درناوی ورکؤ، دا هغه فتحه ده چیګ د آسمان اوسیدونکو ته ییګ زیریګ ورکؤل شوی او له امله ییګ ألیګ، ألیګ خلك په اسلام مشرف شول، ددیګ فتحیګ لپاره رسول الله (ص) د آتم هجري کال د رمضان میاشتیګ په لسمه له مدینیګ نه روان شو.

مؤلف کیسه بیان کؤیده، او وایي: لدیګ غزا (د مکیګ د فتحیګ) نه لاندیني حکمتونه او فقهي درسونه لاسته راحګي.

- که له مسلمانانو سره د سولیګ تؤون کوونکو (اهل عهد) پر داسیګ کسانو برید او یرغل وکؤ چیګ له مسلمانانو سره ییګ د کګأیګ دفاع تؤون درلود، نو دا د مسلمانانو په خلاف د جنګګ اعلان بلل کیږي، او امام کولی شي، حق لري پر هغوی یرغل وکؤي، تؤون مات وبولي او تر برید لاندیګ ییګ راولي، پدیګ صورت کیګ د مسلمانانو امام پدیګ هم ندی مکلف هغوی ته د تؤون د پای ته رسیدو خبر ورکؤي، حګکه دا أول خبر خو هغه وخت ورکول کیږي چیګ د هغوی له

لوري د غدر او خيانت ويره وي، نو چيګ غدر او خيانت ييګ يقيني وي بيا خبر ورکولو ته هيخګ ضرورت نشته.

- که يوه أله تؤون مات کؤي، نور ورباندېګ راضي شي پديګ سره تګول عهد ماتونکي پيژندل کيږي، لکه چيګ يوه أله تؤون وکؤي نور ييګ په متابعت او منلو سره پديګ حکم کيګ شامليږي.

- سوله د لسو بلکه زياتو کلونو لپاره کيدلی شي، دلته مصلحت او ضرورت د اعتبار وؤ دی.

- که له امام يا رئيس نه د کوم ناجايز او يا غير واجب امر يا مسئليګ په اؤه پوشګتنه وشي، او هغه سکوت غوره کؤي، حګواب ونه وايي، دا سکوت ييګ رضا او موافقه نه بلل کيږي، حګکه ابو سفيان چيګ له رسول الله (ص) نه د تؤون د تجديد غوشګتنه وکؤه، رسول الله (ص) سکوت اختيار کؤ، حګواب ييګ ورنکؤ، نو دا سکوت ييګ د عهد له تجديد سره د موافقيګ په معنی نه و او نه دا د رضا خګرګګندوی وبلل شو.

- د کفارو د استازي وژل جواز نلري، حګکه ابو سفيان که خګه هم عهد ييګ مات کؤی وُ، خو چيګ مدينيګ ته د مشرکانو د استازي په توګګه راغی رسول الله (ص) ونه وژاه.

- د مسلمان جاوسوس وژل، او د ضرورت په وخت کيګ د شګحګيګ بربنأول جواز لري، حګکه علي او زبير (رض) چيګ د رسول الله (ص) په امر په هغه شګحګه پسيګ ورغلل چيګ د حاطب بن ابي بلتعه ليك ييګ مشرکانو ته وروؤ، دوی دواؤو چيګ خط ورنه وغوشګت هغيګ انکار وکؤ، نو دوی وکګواشګله او ورته وييګ ويل که خط نه راوباسي، نو بيا ديګ د مکمليګ تلاشة لپاره تياره شي، همغه وه چيګ خط ييګ ورکؤ.

- مسلمان که بل مسلمان ته د کفر او يا نفاق نسبت وکؤي، هدف ييګ د خدای رضا وي، په دين غيرت وکؤي د قهر په حالت کيګ داسيګ تاويل وکؤي او د کفر نسبت ورته وکؤي، نو پديګ حالت کيګ نه کګنهګګاريږي حګکه هدف ييګ د خدای رضا او اطاعت او ديني غيرت دی، د هوی او هوس له امله دا خبره نه کوي.

- لويه ګګناه په لوييګ نيکة سره له مينحګه حګي، لکه چيګ الله تعالی فرمايي: ((إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ ذَٰلِكَ ذِكْرَىٰ لِلذَّاكِرِينَ)) (هود: ۱۱۴)

ترجمه: [بيشکه چيګ نيکي (پنحګه وخته لمونحګ) لريګ کوي بدي (کوچني (واؤه) ګګناهونه)، دغه (فرمان او وعده) پند دی دپاره د پند قبلوونکو].

همدا راز لويه نيکي په بدة له منحګ حګي، الله تعالی فرمايي: ((يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَىٰ كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ

كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْداً لا يَقْدِرُونَ عَلَى شَيْءٍ مِمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ لا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ)) ((البقره: ۲۶۴))

ترجمه: [ایګ هغو کسانو! چیګ ایمان ییګ راوؤی دی (یعنیګ ایګ مؤمنانو!) مه باطلوئ داسیګ خیراتونه خپل (مه ضایع کوی ثوابونه ییګ) په احسان بارولو او ایذا (ضرر رسولو) سره په شان (د ابطال د ثواب د انفاق) د هغه (سؤي) چیګ صرفوي مال خپل د پاره د شګودنیګ د خلقو او ایمان نه لري په الله او په ورحګیګ آخریګ باندیګ (چیګ قیامت دی)، نو مثال ددیګ (ریاء کار په صرفولو د مال کیګ) په شان د صفت د هغګیګ شګوئی تیإی دی چیګ پرته وي په هغیګ باندیګ خګه خاوریګ پس ورسیإي هغیګ ته زورور باران نو پریإدی دغه تیإه پاکه (صافه له کګرده) نه به قادریإي (دا ریاء کاران) په هیخګ شي باندیګ له ثواب د) هغه شي چیګ کسب کؤی دی دوی، او الله نه شګئی (سمه صافه لاره د خیر او ارشاد) قوم کافرانو ته (په سبب د ظلم د دوی پر خپلو نفسونو)].

او لکه د الله تعالی دا قول:

((أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ لا تَشْعُرُونَ)) (الحجرات: ۲).

ترجمه: [چیګ ضایع به شي عملونه د تاسیګ او تاسیګ به پری خبر نه وی].

د حاطب بن ابي بلتعه، ذي الخويصر، او نورو د کیسو له یادولو وروسته مؤلف د همدیګ لوییګ فتحیګ نورو حکمتونو او درسونو ته اشاره کوي وایي:

د عقل او پوهیګ خاوندان ددیګ مسالیګ په اهمیت او ارزشګت پوهیدلی شي، او له همدیګ لاریګ نه د الله تعالی معرفت او حکمت درك کولی شي.

- مکیګ ته د مباح قتال (جګګؤیګ) لپاره ییګ له احرامه داخلیدل جواز لري.
- پدیګ کیګ هیخګ اختلاف نشته چیګ که خګوك د حج یا عمریګ د ادا کولو نیت لري، نو باید احرام وتؤي.
- واجب یوازیګ هغه دی چیګ الله تعالی او رسول الله (ص) واجب بللی دی.
- مکه په زور فتحه شوه، او د رسول الله (ص) په شان کیګ د ګګستاخة مرتکبین پخپله سزا رسیدلي او وژل شویدي.

دا قول چیګ وایي: ((إن الله حرم مكة و لم يحرمها الناس: مکه، الله تعالی حرامه کګرحګولی ده، نه خلکو)، ددیګ مطلب دادی چیګ دا حرمت ییګ همیشنی دی او لدیګ تحریم نه مراد شرعي او قدري تحریم دی، الله تعالی چیګ عالم او دنیا پیدا کؤه، نو دا ییګ حرامه وکګرحګوله، او ددیګ تحریم خګرګګندونه ییګ د خپل خلیل ابراهیم (ع) په ژبه وکؤه.

- ددی نبوي حکم چیګ فرماییګ (لایسفك بهادم: دلته وینیګ تویول ناروا دي، مطلب

دادی چیګ په حرم کیګ هغه وینه تویول (قتل) ناروا دی کوم چیګ بل ځګای مباح دی، ځګکه مکه حرم دی، لکه خګرنګګه چیګ په حرم کیګ د هغو ونو او بوتګو پریګ کول ناروا دي کوم چیګ له حرم نه د باندیګ ییګ پریګ کول جائز او مباح دي د رسول (ص) دا امر چیګ فرمایي: ((ولا یعضد بها شجر: ددیګ ځګای د ونو پریګ کول جواز نلري)) په بل روایت کیګ ((لا یعضد شوکها)) راځګي دا پدیګ دلالت کوي چیګ د حرم د ونو، بوتګو، او اغزیو پریګ کول جواز نلري، خو علماء وایي چیګ وچیګ ونیګ بوتګي قطع کیدلی شي ځګکه هغه د مؤو په حساب دي د حرم د ونو د پانګو پریګ کول هم جواز نلري، رسول (ص) فرمایي: ((لایختلي خلاها: د حرم واشګه هم باید پریګ نشي)) پدیګ کیګ هیخګ اختلاف نشته. او مراد هغه واشګه دي چیګ پخپل راشنه کیږي، خلا یعنیګ لانده واشګه، او دا چیګ د (اذخر) بوتګی ورنه مستثنی شوي، نو استثناء په عمومیت دلالت کوي، یعنیګ دا حکم له اذخر نه پرته تګولو نباتاتو ته شامل دی خو (کماه) یعنی غوتګة او نور هغه شیان چیګ په ځګمکه کیګ پټګ وي د تحریم له حکم نه مستثنی دي ځګکه هغه د میویګ حکم لري.

- رسول (ص) فرمایي: ((ولا ینفر صیدها: د حرم شګکار دیګ له هغه ځګایه نه تشګتول یا پورته کول کیږي))، دا قول پدیګ دلالت کوي چیګ د حرم دشګکار د نیولو او وژلو تګولیګ طریقیګ حرامیګ دي، ان ترډیګ چیګ شګکار له خپل ځګایه پورته کول جواز نلري، مطلب دا چیګ دلته شګکار حرام دی او هر هغه طریقه حرامه ده چیګ د شګکار د نیولو او وژلو سبب کیږي، دا حیوان دلته د احترام وؤ دی.

- په حرم کیګ پر لارو د لویدلو او پرتو شیانو پورته کول جائز ندي، یوازیګ هغه کس کولی شي چیګ پر لاره ، ځګمکه لویدلی خګیز پورته کؤي چیګ پیژني ییګ، په حرم کیګ پیدا شوي شیان د چا میلکت نشي کیدلی، خو د پیژندلو او اعلانولو لپاره ییګ پورته کول روا دي له امام احمد نه همداسیګ یو قول را نقل شویدی، خو بل قول ییګ لکه د شافعیګ داسیګ دی هغه چیګ وایي! په حرم کیګ موندل شوي شیان یوازیګ په هغه صورت کیګ پورته کولی شي چیګ د خپل اصلي مالك لپاره ییګ وساتل شي، او دا روا ندي چیګ خګوك ییګ د ځګان لپاره واخلي، که چا خګه پورته کؤل، نو بیا ییګ دیګ خپل خاوند ته وساتي، او اعلان دیګ وکؤي ځګکه همدا د حدیث حکم دی.

- رسول الله (ص) له فتحیګ وروسته تر هغیګ پوریګ بیت الله ته داخل نه شو تر خګو چیګ هلته موجود تصویرونه ؤنګګ شوي نه وو، دا ددیګ دلیل دی چیګ پداسیګ ځګای کیګ د لمانځګه ادا کول مکروه دي چیرته چیګ عکسونه او تصویرونه وي، په حمام کیګ خو په طریقه اولی دا حکم د تطبیق وؤ دی، ځګکه حمام یا د نجاست ځګای وي او یا د شیطان کور وي، او

چيرته چيګ تصويرونه وي هلته د شرك احتمال نشي رديدلی.

- شګحګه کولی شي نارينه ته امان او پناه ورکؤي، حګکه رسول الله (ص) د ام هاني پناه او امان ورکول تاييد کؤل.

- د ابن ابي سرح د کيسيګ له امله دا حکم دی چيګ ستر مرتد توبيګ ته له رابللو نه مخکيګ وژل کيدی شي، يعنيګ مرګګ ييګ روا دی.

د حنين غزا

ابن اسحاق وايي: د هوازن خلکو چيګ د مکيګ د فتحيګ خبر واوريد، نو مالك بن عوف د هوازن د قبيليګ افراد را تګول کؤل، ثقيف او جشم هم ورسره ملګګري شول، غونأه ييګ وکؤه چيګ خګه وکؤي، پديګ أله کيګ مشهور سپين إيری دريد بن الصمه هم موجود وُ، يوازيګ هغه د قوي نظر خاوند وُ، خو خبره ييګ چا ونه منله... مولف کيسه تکميل کؤيده.

الله تعالی له خپل رسول (ص) سره وعده کؤيګ وه چيګ د مکيګ له فتحی نه وروسته به خلك أليګ، أليګ په اسلام مشرف شي، خو د الهي حکمت له امله د هوازن او ورسره ملګګريو قبائلو افرادو له اسلام راوؤو نه اعراض او انکار وکؤ، راغونأ شول، د الله تعالی د رسول (ص) او مسلمانانو په خلاف ييګ د جګګؤيګ تياريګ ونيوله، پديګ کيګ د الله تعالی ستر حکمت وُ، الله تعالی غوښګتل په همديګ سره خپل دين او رسول (ص) ته نور عزت هم ورکؤي او دديګ خلکو مالونه د غنيمت په شکل کيګ د فتحيګ غازيانو ته د جائزيګ په توګګه ورکؤي او تر خګو الله تعالی خپل رسول (ص) او مسلمان بندګګان په داسيګ قوم برلاسي کؤي چيګ له هر پلوه له نورو نه پياوؤي دي او تر خګو نور عربان له مسلمانانو سره د مقابليګ لپاره زؤه ښګه نکؤي.

الله تعالی پديګ غزا کيګ لومؤی مسلمانانو ته د ماتيګ خوند وروخګکه او دا حګکه چيګ هغه سرونه لإ خګه تګيتګ کؤي کوم چيګ د مکيګ د فتحيګ په غرور کيګ له حد نه زيات اوچت شوي وو، او مکيګ ته د داخليدو په وخت کيګ ييګ د خپل رسول او لارښګود (ص) په شان سرونه تګيتګ نه وو نيولي، رسول الله (ص) چيګ د فاتح په حيث مکيګ ته داخليده، نو د الله تعالی په وؤانديګ د تواضع او انکسار له امله ييګ سر دومره تګيتګ کؤی و چيګ تقريبا د سورلۍ په شا لګګيده، خو حګنيګ کسان به داسيګ وو چيګ په زؤه او دماغ کيګ به ييګ د کبر هوا کګرحګيدليګ وه، نو الله تعالی وغوښګتل دا زؤونه له کبر نه پاك کؤي، او د الله تعالی اراده وه چيګ هغو کسانو ته حقيقت خګرګګند کؤي کوم چيګ له جګګؤيګ نه مخکيګ ييګ ويلي وو: (نن ورحګ د شميريګ د لږوالي له امله ماتۀ نه خورو)، الله تعالی وغوښګتل دوی ته وښګيي

چيگ برى اونصرت د الله تعالى له لوري دى، الله تعالى د بيگ شميره حکمتونو له امله په پيل کيگ په ماتة سره و ازمويل، خو وروسته ييگ پر رسول الله (ص) او مؤمنانو سکون نازل کؤ، او په بري ييگ ونازول، او دا حقيقت يو حگل بيا په اثبات ورسيد چيگ برى او غلبه د هغه چا ده چيگ د الله تعالى په وؤانديگ ذلت او خضوع کوي: «وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ (٥) وَنُمَكِّنَ لَهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِيَ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ)) (القصص: ٥-٦)

ترجمه: [او اراده وکؤه مونږ د ديگ چيگ منت (احسان) کيږدو پر هغو کسانو چيگ ضعيفان کؤى شوي وو په حگمکه (د مصر) کيگ او چيگ وکگرحگوو مونږ دوى امامان (د دارينو مقتدايان) او وکگرحگوو مونږ دوى وارثان (د ملك د فرعون) او چيگ قدرت ورکؤو مونږ دوى ته په حگمکه (د مصر او شام) کيگ) او چيگ وشگيو فرعون او هامان (وزير ته ييگ) او لشگکرو د دغو دواؤو ته له دغو (بني اسرائيلو نه) هغه شى چيگ وٚدوى چيگ ويريدل به تريگ چيگ زوال د قوت او سلطنت د قبطيانو دى].

پديگ ترتيب سره ويلى شو چيگ د اسلام په وؤانديگ د عربانو د ماتيگ پيل له بدر غزا نه شوى و چيگ د حنين په غزا سره دا لؤة بشپؤه شوه، په ديگ دواؤو غزا کگانو کيگ الله تعالى د رسول الله (ص) او مسلمانانو د مرستيگ لپاره ملائکيگ راليږلى وى، رسول الله (ص) پر کفارو شگکيگ ورويشتليگ ديگ، او په همديگ دوو غزاکگانو سره د مشرکو عربانو زور ختم شو، د شر اورونه مؤه شول، په بدر کيگ د عربانو ملا ماته شوه او په حنين کيگ ييگ پر تابوت وروستى ميخ تگك وهل شو.

دديگ غزا له احکامو او پندونو نه حگنيگ دا دي :

مسلمان کولى شي د جهاد لپاره له مشرك نه وسله استعاره کؤي.

- له اسبابو نه استفاده کول رشگتونى توکل دى، بلکه د توکل غوشگتنه داده چيگ بنده خپله بندکگيگ وکؤي، موجود وسايل استعمال کؤي. الله تعالى که خگه هم د خپل رسول (ص) د بري او ساتنيگ وعده کؤيگ وه، د هغه د عصمت ضمانت ييگ کؤى و، خو لديگ سره سره رسول الله (ص) اسباب او وسايل کارول، لکه خگرنگکه چيگ الله تعالى د خپل دين د بري وعده کؤيده، خو دديگ تر خگنگکگ ييگ د جهاد د مختلفو أولونو د تر سره کولو حکم هم کؤيدى.
- که په جگکگؤه کيگ د کفارو او دشگمن له خوا د استعماليدونکي حيوان وژل د دوى د کمزورة او مرکگ سبب کيدل ، نو د داسيگ حيواناتو وژل جواز لري او دلته د حيوان د تعذيب مساله چيگ نهى ورخگخه شويده نه مطرح کيږي، يعنيگ دديگ أول حيوان وژل ممنوع عمل ندى.

رسول الله (ص) ځيني وسله په عاريت اخيستی وه او د هغې د ضمانت شرط يې منلی و' يعنی تضمين يې ورکړی و'، پدې هکله د علماوو تر منځ اختلاف دی چې آيا دا د عاريې د تضمين د مشروعيت څرګندول دي او که نه لدينه مطلب بعينه د همدې عاريې د تضمين خبر ورکول و؟

- غنيمت هغه وخت د غازيانو ملکيت ګرځي چې ورباندې وويشل شي، له تقسيم نه مخکې د چا ملکيت ندی، ځکه پدې غزا کې رسول الله (ص) له جګړې نه وروسته انتظار ويوست چې کيدای شي مشرکان اسلام راوړي او که مسلمان شي، نو دا مالونه به بيرته ور وسپاري، که څرګنده د غنيمت له تقسيم نه مخکې مړ شي د هغه برخه د ده د وارثانو په ځای په نورو غازيانو ويشل کيږي، همدا د امام ابو حنيفه (رح) رايه او مذهب دی. نو لدينه دا حکم راوزي چې د کفارو د اسلام په هيله د غنيمت په ويش کې تاخير روا دی.

- رسول الله (ص) هغه ځاته هم عفوه وکړه چې د ده د قتل اراده يې کړی وه، رسول الله (ص) د هغه پر سينه لاس کش کړ، او دعا يې ورته وکړه چې بيا هغه صحيح مسلمان شو.

- رسول الله (ص) چې ددې غزا له غنايمو نه د قريشو د زړونو د خپلولو لپاره مالونه ورکړي وو، امام احمد (رح) لدينه دا حکم استنباطوي چې اضافي ورکړه له غنيمت نه د خمس (پنځمې) برخې له ايستلو نه وروسته ورکول کيږي، يعنې لومړی خمس ورنه جدا کيږي بيا له پاتې نورو څلورو برخو نه اضافي ورکړه ورکول کيږي، د ځينو کسانو لکه ذي الخويصره د زړه ستر ګې پټې وې، ويې نه شوای کړی د رسول (ص) ددې عمل او قريشو ته ورکړې مصلحت درك کړي، ځکه يې د اعتراض غږ پورته کړ او رسول (ص) ته يې وويل: (اعدل: عدل کوه)، دوی که مصلحت او حکمت درك کړای وای، نو دا خبره به يې نه کوله.

- امام د مسلمانانو خليفه او نائب دی، د دين د قيام او عامه ښېګڼې د تحقق لپاره أير صلاحيت لري، که امام له اسلام نه د دفاع، د دښمنانو د شر د کمولو او دفع کولو پخاطر ځګه فيصله وکړه، چاته يې ځګه مال ورکړ، او يا يې د دښمنانو مشران ځانته راوبلل تر ځګو مسلمانان يې له شره يې غمه شي، نو دا جايزه ده او پر امت او رعيت يې پيروي لازمه ده، ځکه دا شرعي اصل دی چې د لوی فساد د دفعې په خاطر د وړې مفسدې احتمال او قبلول جواز لري لکه څرګنګه چې د لوی مصلحت حاصلولو لپاره د واړه مصلحت له لاسه ورکول روا دي، همدا د دنيوي او ديني مصالحو اساس او مبنی ده.

- د غلام په غلام، حيوان په حيوان بيع (خرڅولو) کې دا شرط نده چې لاس په لاس او سر په سر وي بلکه ددې شيانو په خرڅولو او اخستلو کې تفاضل (کموالی، زياتوالی) او نسيه (پور) جواز لري، که خرڅونکی او اخستونکی موافقه وکړي او هيڅ نيتګه ونه تګاکي نو هم روا دی، ځګکه چې پدې کې غرر او ناروا ځګه نه شته.

- د رسول الله (ص) دا قول چيګ فرمايي: (من قتل قتيلا له عليه بينة فله سلبه: چاچيګ د جګګؤيګ په ميدان کيګ کافر وواژه، دليل ييګ وؤانديګ کؤ، نو د هغه نه لاسته راغلي شيان دده حق دی)، علماء پديګ هکله دوی راييګ لري چيګ آيا دا د غازي شرعي حق کګرحګي او که نه دا ييګ په شرط سره ملکيت کيدلی شي؟ له امام احمد نه همدا دواؤه قولونه روايت شويدي، او دديګ اختلاف سبب دادی چيګ دا معلومه نده چيګ آيا رسول الله (ص) دا قول د رسالت د منصب له مقامه کؤی، يعنی د رسول په حيث ييګ دا حکم کؤی، لکه دا قول ييګ چيګ فرمايي:

((من زرع أرض قوم بغير إذنهم فليس له من الزرع شئ و له نفقته: چاچيګ بيګ له اجازيګ د بل چا حګمکه وکرله، نو ده ته لديګ حاصل نه هيخګ برخه نشته، يوازيګ د خپل مصرف حق لري او بس)) که پورتنيګ حديث تر همديګ حکم لاندی راوستل شي، نو د مقتول کافر اموال د غازي شرعي حق بلل کيږي، خو که هغه حديث هم لکه دا لاندينی حديث داسيګ وبلل شي، کوم چيګ رسول (ص) د مفتي په توګګه د فتوی لپاره او د فتوی له منصبه کؤی، نو دا ييګ بيا مشروط حق دی، رسول الله (ص) د ابو سفيان ميرمنيګ هند بنت عتبه ته فرمايلي وو: ((خذي ما يکفيك و ولدك بالمعروف: د خپل خاوند له مال نه هومره حق لريګ چيګ د تا او ستا د اولادونو لپاره بس وي)) دا ييګ هغيګ ته فتوی وه او که رسول الله (ص) هغه حکم د امام په حيث د امامت له منصبه کؤی، او هغه وخت همديګ حکم د امت لپاره مصلحت درلود، او همدا ييګ په کګتګه و، نو وروسته ييګ هم که مصلحت درلود متابعت ييګ لازم دی، دلته به مصلحت د اتباع شرط وي، کوم حاکم که په همديګ کيګ مصلحت ليده نو همداسيګ ديګ کوي او که نه د بدلون حق هم لري.

مطلب دا چيګ د رسول الله (ص) احکام مختلف دلالتونه لري، او علماوو د هغه (ص) هر حکم شګه خګيؤلی او بياييګ د هغه بيان او تشريح کؤيده، او له همديګ امله د حګينو احاديثو د احکامو د درجيګ په اؤه د علماوو تر منحګ اختلاف وجود لري، مثلا دديګ حديث په هکله چيګ فرمايي:

((من أحيا أرضا ميتة فهي له: چاچيګ شاؤه حګمکه آباد کؤه، هغه د همغه ده))

- پديګ أول دعوی کيګ د ثبوت لپاره يو شاهد کافي دی، قسم ته ضرورت نشته او دا هم شرط نده چيګ مدعي په ژبه ووايي اشهد - زه شاهدی وايم......

- له مقتول کافر نه د غازي له خوا اخستل شوي مالونه (سلب) لکه د غنيمت په شان په پنحګو برخو نه ويشل کيږي، يعنيګ پنحګمه ييګ نه ورنه بيليږي. سلب غنيمت دی خو د هغه کسانو حق هم کګرحګيدلی شي چيګ په غنيمت کيګ برخه نه لري لکه شګحګيګ او ماشومان يعنيګ شګحګيګ او ماشومان هم چيګ کافر مؤ کؤي او مال ييګ ورنه واخلي، نو دا د همغوی ملکيت کګرحګي، او يو شخص که هر خګو کسان ووژني د هغوی تګول مالونه دده حق دی.

د طائف غزا

د ثقيف خلکو چې ماتې وخوړه، له جګړې نه ووتل خپلو برجونو او کلا ګانو ته ننوتل ، هلته يې د مقابلې تياري ونيوله، رسول الله (ص) تعقيب کړل او د دوی برجونو ته نژدې ځای په ځای شو، خو هغوی پر مسلمانانو داسې د غشو باران جوړ کړ چې په ډېر کم وخت کې يو شمير مسلمانان ټپيان شول او تقريبا دوولس تنه په شهادت ورسيدل، نو رسول الله (ص) لديګ ځای نه هغه ځای ته پورته شو چيرته چې اوس د طائف جومات ودان دی، دا قوم يې کلا بند کړ، محاصره اتلس ورځې او تقريبا شل شپې اوږده شوه، منجنيق (د هغه وخت توپ) يې ورته نصب کړ، دا لومړی ځل و چې مسلمانانو منجنيق استعمال کړ، رسول الله (ص) د دوی د انګورو د ونو د پرې کولو حکم وکړ خلکو پيل وکړ انګور يې پرې کول.
ابن سعد وايي: ثقيفيانو له رسول الله (ص) نه وغوښتل چې د خدای تعالی لپاره اود خپلوۍ له امله دا ونې ورته پرېږدي، په ځواب کې رسول الله (ص) ورته وفرمايل: (صحيح ده دا مې د الله تعالی په روی او د خپلوۍ له امله درته پريښودې).
وروسته د رسول الله (ص) په امر داسې اعلان وشو: هر غلام (مريی) چې موږ ته راغی هغه آزاد دی، پدې اعلان سره له لسو نه زيات غلامان چې ابوبکرة هم پکې شامل و له برج (کلا) نه راووتل او رسول الله (ص) ته راغلل رسول الله (ص) دا کسان يو، يو پر مسلمانانو وويشل او امر يې ورته وکړ چې د دوی تګول خرڅ او خوراك به ورکوي، دې کار د طائف اوسيدونکو ته ډېر زور ورکړ.
محاصره اوږده شوه، رسول الله (ص) ته د فتحې اجازه نه وه راغلې، همغه وُ چې د روانيدو حکم يې صادر کړ، مجاهدينو ته دا حکم عجيب غوندې ښکاره شو، ويې ويل: څنګه لاړ شو، موږ خو لا طائف فتحه کړی ندی؟! رسول الله (ص) ورته وفرمايل چې داسې ده، نو سهار جګړه وکړئ، دوی چې جګړه پيل کړه ډېر تاوان يې وليد ، نو رسول الله (ص) بيا وفرمايل: موږ به روانيږو (ان شاء الله)، پدې اعلان سره مسلمانان خوشاله شول او د تګ تياري يې ونيوله، دوی چې روانيدل او خوځيدل رسول الله (ص) خندل، کله يې چې بارونه پورته کړل روان شول رسول الله (ص) امر ورته وکړ چې دا دعا وايې: ((آيبون تائبون عابدون لربنا حامدون: بيرته ګرځيدونکي، توبه ايستونکي، عبادت کوونکي او د خپل رب ثنا ويونکي يو))
پدې وخت کې رسول الله (ص) ته وويل شول: يا رسول الله (ص)! د ثقيف خلکو ته ښيرې وکړه، رسول الله (ص) وفرمايل: ((اللهم اهد ثقيفا و ائت بهم: خدايه ثقيف ته هدايت وکړه او موږ ته يې راولې)).

رسول الله (ص) لدیګ حګای نه جعرانه ته لاړ او له هغه حګای نه ییګ د عمریګ لپاره احرام وتاؤه مکیګ ته داخل شو، ورپسیګ مدینیګ منوري ته ستون شو.
د رمضان په میاشت کیګ کله چیګ رسول الله (ص) مدینیګ ته ستون شو د ثقیف پلاوی ورته راغی، پدیګ کیسه کیګ دا هم راغلي کله چیګ رسول الله (ص) ورنه روان شو، او مخکیګ لدینه چیګ مدینیګ ته داخل شي عروه بن مسعود ورپسیګ راورسید، په اسلام مشرف شو او له رسول (ص) نه ییګ بیرته خپل قوم ته د ستنیدو اجازه وغوشګتله رسول (ص) ورته وفرمایل: هغوی به جګګؤه درسره وکؤي، رسول الله (ص) د هغوی ضد درك کؤی وُ حګګه ییګ عروه ته دا خبره وکؤه، خو عروه وویل: یا رسول الله (ص) زه هغوی ته له سترګګو نه زیات ګګران یم، او په رشګتیا سره عروه خپل قوم ته أیر منلی و، دده هره خبره به ییګ منله، پدیګ ترتیب سره عروه له اجازیګ وروسته خپل قوم ته لاړ او هغوی ییګ اسلام ته راوبلل، ګګمان ییګ کاوه چیګ تګول به ییګ بلنه ومني، خو کله چیګ هغه یوه هسك حګای ته پورته شو او خپل قوم ته ییګ د اسلام بلنه ورکؤه، هغوی له هر لوري د غشو باران پریګ جوؤ کؤ او شهید شو. کله چیګ عروه ولګګید ورته وویل شول: په وینو کیګ دیګ خګه وینیګ؟ عروه وویل په وینو کیګ میګ هغه شهادت کګورم چیګ الله تعالی پریګ ونازولم، زه له هغو شهیدانو سره توپیر نه لرم کوم چیګ لدیګ حګای نه د رسول الله (ص) له روانیدو نه مخکیګ د هغه خواته په شهادت ورسیدل، زه د هغوی په شان یم، او د هغوی خوا ته میګ دفن کؤی، بیا هملته دفن شو. حګنیګ روایات وایي چیګ رسول الله (ص) د عروه په هکله فرمایلي چیګ ((پخپل قوم کیګ د عروه مثال داسیګ و لکه د یسین په سورت کیګ د ذکر شوی داعي او قوم ییګ))، د عروه له شهادت نه وروسته خګو میاشتیګ ییګ قوم (ثقیف) پخپل حګای وو، بالاخره پدیګ پوه شول چیګ نور د جنګګ توان نلري، فیصله ییګ وکؤه چیګ یو شخص رسول الله (ص) ته واستوي، عبد یا لیل ته ییګ وؤاندیز وکؤ چیګ د استازي په حیث د رسول الله (ص) حضور ته ورشي، خو هغه لدینه وویرید چیګ هسیګ نه بیا له ده سره هم د عروه په شان بده معامله ونکؤي، نو خپل قوم ته ییګ وویل زه یوازیګ نه حګم، له ماسره خګو کسان ملګګري کؤئ، پدیګ توګګه هغوی دوه کسان له بني احلاف نه او دری له بني مالك نه چیګ عثمان بن ابي العاص هم پکیګ و، ورسره ملګګري کؤل، دا کسان چیګ مدینیګ ته نژدیګ شول مغیره بن شعبه ییګ ولید، مغیره منأه کؤه چیګ رسول الله (ص) ته زیری ورکؤی، په لار کیګ ابوبکر (رض) ورسره مخامخ شو مغیره ته ییګ قسم ور واچاوه چیګ ورنه مخکیګ نشي تر خګو دا زیری پخپله رسول الله (ص) ته ورسوي، پدیګ ترتیب سره ابوبکر د رسول الله (ص) حضور ته ورغی او خبر ییګ ورکؤ، بیا مغیره ورته راغی او د غرمیګ له مخیګ ورسره روان شو، رسول الله (ص) د جومات په یوه خګنأه کیګ خیمه یا خګپره ورته ووهله، خالد بن سعید به د دوی او رسول الله (ص) تر منحګ د تګګ راتګګ دنده اجرا کوله.

د ثقيف ډيګ پلاوي له رسول الله (ص) نه د خپلو غوښتنو په ترڅګ ګيګ يوه غوښتنه دا وکړه چيګ د دوى بت (لات) ډيګ تر دريو کلو پوريګ نه ورانوي، ځکه دوى غواړي پديګ سره د خپل قوم د جاهلانو زړونه خپل کړي، خو رسول الله (ص) دا غوښتنه قبوله نه کړه، دوى دا موده راکموله چيګ تر يويګ مياشتيګ پويګ راورسيدل، خو رسول الله (ص) نه منله او هيڅګ ييګ ورسره قبوله نکړه چيګ د بت لپاره يوه معينه او ټګاکليګ موده وټګاکي.
بله غوښتنه ييګ دا وه چيګ له لمانځګه نه مو معاف کړه او مونږ د خپلو بتانو په ړنګګولو مه مکلفوه، رسول الله (ص) په ځګواب کيګ ورته وفرمايل: ((ستاسيګ بتان به په تاسيګ نه ماتوم، لدينه به مو معاف کړم، خو له لمانځګه نه په هيڅګصورت معافي نه درته کوم، او په هغه دين کيګ خير نشته چيګ لمونځګ نه وي پکيګ)) يعنيګ دين بيګ له لمانځګه نيمګګړى دى، ديګ کسانو چيګ اسلام راوړ، عثمان بن ابي العاص ييګ مشر ورباندېګ مقرر کړ عثمان که ځګه هم د عمر له پلوه له ټګولو نه کشر و'خو له دين او پوهيګ سره ييګ أيره مينه درلوده.
ديګ پلاوي چيګ خپل وطن ته د ستنيدو اراده وکړه، رسول الله (ص) ابو سفيان او مغيره ورسره وليږل چيګ بت يا طاغوت ييګ ونړوي، مغيره چيګ بت ته ورغى، تبر ييګ پورته کړ او ګګوزارونه ييګ پريګ وکړل، پديګ وخت کيګ بنو مغيث تيار ورته ولاړ وو او ځګارنه ييګ کوله چيګ هسيګ نه مغيره هم لکه د عروه په شان په غشو وويشتل شي، د بت ماتولو په وخت کيګ د ثقيف ښځګيګ راوتليګ ويګ او په أير حسرت سره ييګ ژړل، مغيره چيګ بت دړى وړى کړ، نو هلته موجوده خزانه ييګ راټګوله کړه.
د عروه له شهادت نه وروسته مخکيګ لدينه چيګ پورتنى پلاوى رسول الله (ص) ته ورشي د عروه زوى (ابو مليح) او قارب بن اسود د رسول الله (ص) خدمت ته رسيدلي وو، هغوى له خپل قوم نه بيلتون اعلان کړى و او همدلته په اسلام مشرف شول، رسول الله (ص) ورته وفرمايل: اوس ستاسيګ خوښګه ځګوك په دوستة نيسئ، خپل ولي پخپله غوره کړئ، دوى عرض وکړ چيګ مونږ له الله (ج) او رسول (ص) نه پرته بل ځګوك ولي او دوست نه نيسو. رسول الله (ص) ورته وفرمايل: خپل ماما ابو سفيان بن حرب هم ولي نه نيسئ؟ دوى وويل، هو، خپل ماما هم په ولايت او دوستة نه نيسو، او کله چيګ د طائف اوسيدونکي مسلمان شول، د عروه زوى له رسول (ص) نه وغوښګتل چيګ د همغه بت يا طاغوت له خزانيګ نه دده د پلار قرض ادا کړي، رسول الله (ص) وفرمايل: صحيح ده، نو قارب هم عرض وکړ چيګ زما د پلار اسود د قرضونو په هکله ځګه حکم دى؟ عروه او اسود سکني ورونګه وو، د قارب په ځګواب کيګ رسول الله (ص) وفرمايل: اسود مشرك مړ شويدى، قارب عرض وکړ: يا رسول الله (ص) زه خو مسلمان يم، له ما سره خو مرسته وکړه، قرض خو اوس پر ما دى، نو رسول (ص) دده عرض هم ومانه او د عروه او اسود دواړو قرضونه ييګ د لات له ماتيدو نه وروسته هلته له موجوديګ خزانيګ نه له لاسته راغلي مال نه ادا

کړل.

پدې واقعه کې دا فقهي حکمونه او درسونه پراته دي:

- په حرام میاشتو کې جګړه او جهاد جواز لري، ځکه رسول الله (ص) مکې ته د رمضان په وروستیو کې روان شوی و، او په مکه کې یې (۱۹) نولس شپې تیرې کړې وې، بیا هوازن ته ورغلی و، له هغوی سره یې جګړه وکړه، دا مساله یې چې حل کړه بیا طائف ته لاړ هغوی یې تقریبا شل شپې محاصره کړل، که دقت وشي نو دا به څرګنده شي چې د محاصرې ځګو ورځې په ذوالقعده کې وې، خو کیدای شي اعتراض وشي چې رسول الله (ص) خو جګړه په شوال کې پیل کړې وه، ددې اعتراض په ځواب کې ویل کیدای شي چې د جګړې پیل او دوام توپیر نلري.

- که له چا سره یې د کورنۍ غړي ملګري هم وي کولی شي پر دښمن یرغل وکړي، ځکه پدې غزا کې له رسول الله (ص) سره ام سلمه او زینب (رض) ملګرې وې.

- له کفارو سره په جګړه کې د منجنیق په شان له درنو وسلو نه استفاده کول جواز لري، که څه هم پدې سره د ښځو او ماشومانو په شان جګړه نه کوونکي افراد ووژل شي.

- که د ونو پرې کیدل د دښمنانو یا کفارو د کمزورۍ سبب کیده، نو قطع کول یې جواز لري.

- که کوم غلام (مریی) له کفارو نه وتښتي او مسلمانانو ته ورشي هغه آزاد دی، دا قول ابن المنذر نقل کړی او دا یې د ټولو علماوو اتفاق بللی.

- امام که د کوم ښکار له کلا بندۍ نه وروسته له فتحې نه مخکې روانیدل غوره وبلل نو حرج نشته.

- څرنګه چې رسول الله (ص) له طائف نه مکې ته د تلو په وخت له جعرانه نه د عمرې لپاره احرام تړلی و، نو څوک چې له طائف نه مکې ته ځي سنت دادی چې باید له جعرانه نه احرام وتړي خو دا چې له مکې نه جعرانه ته لاړ شي او بیا له هغه ځای د عمرې لپاره احرام وتړي، دې عمل ته هیڅ عالم مستحب او غوره عمل ندی ویلی.

- دا چې رسول الله (ص) هغه وخت ثقیف ته د هدایت دعا کوي چې جګړه یې ورسره وکړه، یو شمیر اصحاب یې په شهادت ورسول، د رسول الله (ص) استازې (عروه (رض) یې شهید کړ، لدې ټولو سره سره چې رسول الله (ص) د هدایت دعا ورته کوي، نو واقعا چې دا د رسول الله (ص) د رحمت او مهربانۍ د کمال نښه ده.

- پدې واقعه کې له رسول الله (ص) سره د هغه د رشګتونی او صدیق ملګري (ابوبکر) د بې پناه مینې او محبت دلایل هم شته، او پدې کې دا دلیل پروت دی چې یو بنده کولی شي له خپل ورور نه دا سوال وکړي چې د کوم خیر کار، نیك عمل، الله تعالی ته د تقرب وسیله ده

ته ورکؤي، يعنيګ دا جواز لري چيګ يو مسلمان بل ته ووايي ايثار وکؤه دا د خير کار ماته پرېږده چيګ زه ييګ وکؤم، خګوك چيګ واييګ دا أول غوشګتنه يا په نيکيو کيګ ايثار جواز نلري د هغه قول صحيح ندی، نه کګورئ چيګ عائشه (رض) د رسول الله (ص) او ابوبکر (رض) تر خګنګګ د شګخيدو په مساله کيګ عمر (رض) ته پر خپل حګان ترجيح ورکؤه، عمر (رض) چيګ ورنه وغوشګتل هلته د شګخيدو اجازه ورکؤي، ديګ وويل دا حګای ميګ د حګان لپاره غوره کؤی وُ، خو اوس ييګ عمر (رض) ته ورکوم، عائشيګ (رض) د عمر (رض) دا سوال بد ونه کګانګه بلکه هغه ته ييګ مثبت حګواب هم ورکؤ.

- د قدرت په صورت کيګ د شرك او کفر شعائر بايد فورا له منحګه يو وؤل شي، جواز نشته چيګ د قدرت په وخت کيګ د يويګ ورحګيګ لپاره پريشګودل شي، دا لوی منکرات دي، هغه خونيګ او ودانۀ چيګ پر قبرونو جوؤيګ شويګ او نمانحګنه ييګ کيږي همدا حکم لري، دا خونيګ وي که تيږيګ چيګ تعظيم ييګ کيږي، ندزونه ورته وؤانديګ کيږي د قدرت په صورت کيګ بايد فورا د حګمکيګ له مخيګ نه ايسته او ورکيګ شي، هغه حګايونه چيګ خلك ييګ د جهل له امله عبادت کوي دا تګول د لات، منات او عزی حکم لري بايد له مينحګه يو وؤل شي، د لات، عزی او منات نمانحګونکو دا کګمان او عقيده، نه درلوده چيګ دا طاغوتان روزي ورکوي، د مرکګ او ژوند قدرت لري، بلکه دوی لديګ بتانو سره داسيګ اعمال کول لکه چيګ نن ورحګ ييګ حګنيګ جاهلان د فعلي طاغوتانو په وؤانديګ کوي دا خلك د همغه پخوانيو مشرکانو په لاره روان دي، قدم په قدم د هغوی پيروي کوي د جهل له امله أير زؤونه په شرك ککؤ شوي، معروف ورته منکر او منکر ورته معروف شګکاري، بدعت ته سنت او سنت ته بدعت وايي، پديګ رنحګ واؤه او زاؤه تګول اخته دي، د علم رنګا تته شوی، اسلام بيا د غربت مرحليګ ته کګرحګيدلی، علماء کم شوي، د جاهلانو بازار کګرم دی د خلکو له لاسه په وچه او سمندر کيګ فساد خور شوی، خو شته داسيګ أله چيګ پر حق تګينکګه ولاؤه ده، له حق نه دفاع کوي د شرك او بدعت مقابليګ ته ييګ ملا تؤلی او تر قيامته به پديګ لار روان او ثابت وي.

- امام کولی شي د زيارتونو له مصارفو او لګګشګتونو نه د جهاد او عامه شګيګګنګيګ په لاره کيګ خرخګ او مصرف وکؤي، يعنيګ پر زيارتونو خرخګيدونکي مالونه په جهاد ولګګوي حق لري دا أول مالونه غازيانو ته ورکؤی او يا ييګ د عمومي مصلحت لپاره استعمال کؤي، او يا ييګ د امت د مصلحت لپاره وقف کؤي، او د زيارتونو اوقاف همدا حکم لري دا هغه خګه دی چيګ د اسلام امامان ييګ په هکله اختلاف نلري (مؤلف دلته د (مشاهد) کلمه استعمال کؤی چيګ ما په زيارت ترجمه کؤی ده).

فصل
د تبوك غزا

مدينې ته له ستنيدو وروسته رسول الله (ص) په نهم هجري كال هرې خواته د زكات او صدقاتو د راټولولو لپاره مامورين وليږل چې له اعرابو (كوچيانو) نه زكاتونه او صدقې راغونډې كړي، عيينه يې بني تميم، عدي بن حاتم يې طئ او بني اسد، مالك بن نويره يې بني حنظله، زبرقان بن بدر او قيس بن عاصم يې بني سعد، علاء بن حضرمي يې بحرين او علي (رض) يې نجران ته واستول.
په همدې نهم كال د رجب په مياشت كې د تبوك غزا واقع شويده، د نهم هجري كال د رجب مياشت وه له يوې خوا وچكالي او ګرمي وه، له بلې خوا په مدينه كې ميوې پخې شوې وې، لنډه دا چې أيرې سختې ورځې وې چې رسول الله (ص) د دې غزا فيصله وكړه.
د رسول الله (ص) عادت دا وُ چې هرې غزا ته د روانيدو په وخت كې به يې كنايه او توريه كاروله، خو د تبوك په غزا كې يې په صراحت اعلان وكړ ځكه حالات سخت او مسافري ليرې وه.
رسول الله (ص) يوه ورځ جد بن قيس ته وفرمايل: د بني اصفر (روميانو) په خلاف جګړې په هكله څه نظر لرې؟ هغه ورته وويل: يا رسول الله (ص)! ما لدې غزا نه معاف كړه، په فتنه كې مې مه اچوه، ځكه زه له تګولو نه زيات له ښځو سره مينه لرم، زه ويريږم كه د روميانو ښځې ووينم، نو صبر به و نه شم كړى، پدې خبرې سره رسول الله (ص) مخ ورنه واړاوه او ورته ويې فرمايل: ته مې معاف كړې، اجازه مې دركړه، بيا د همده په هكله دا آيت نازل شو:
((وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِي وَلَا تَفْتِنِّي أَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ)) (التوبه: ۴۹)
ترجمه: [او ځينې له دغو (منافقانو) څخه هغه څوك دي چې وايي اذن (اجازه) راكړه ماته (د پاتې كيدلو) او مه اچوه ما په فتنه (ګمراهۍ) كې (نو الله وفرمايل چې) خبردار شئ چې په ګمراهۍ كې (لا له پخوا) لويدلي دي دوى او بيشكه چې جهنم (دوزخ) هرومرو (خامخا) محيط (چاپير كيدونكى) دى په كافرانو].
پدې وخت كې منافقانو هم يو بل ته ويل چې په ګرمۍ كې جګړې ته مه ځئ، غوښتل يې د خلكو روحيه كمزورې كړي، نو الله تعالى دا آيت نازل كړ:((وَقَالُوا لَا تَنفِرُوا

فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرّاً لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ))(التوبه: ٨١)

ترجمه: [او ويل به دوی (پخپلو منحگونو کيگ يا مؤمنانو ته) چيگ مه حگئ تاسيگ (د تبوك ديگ غزا ته) په دغيگ کگرمة کيگ ووايه (ايگ محمده! دوی ته) چيگ اور د دوزخ أير سخت دی له جهته د کگرمة(دوی ته له ديگ حرارته) که وی دوی چيگ پوهيدی (نو نافرماني به ييگ نه وه کؤی)]

رسول الله (ص) د جهاد حکم صادر کؤ، بأايان او شتمن ييگ د مرستيگ لپاره وهخگول، عثمان (رض) دری سوه اوشگان سره له تگولو ضروري وسايلو او زر ديناره رسول الله (ص) ته د لشگکر د تيارة له پاره ورکؤل، پديگ وخت کيگ اوه تنه داسيگ کسان هم د رسول (ص) حضور ته راغلل چيگ له خپليگ نيستة نه ييگ ژؤل او له رسول الله (ص) نه ييگ د جهاد لپاره د سپرلة او وسيليگ سوال کاوه رسول الله (ص) دوی ته داسيگ ويل: ((وَلا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنْ الدَّمْعِ حَزَناً أَلاَّ يَجِدُوا مَا يُنفِقُونَ)) (التوبه: ٩٢)

ترجمه: [او نشته (کگناه په وروسته پاتيگ کيدلو له غزا نه) په هغو کسانو کله چيگ راغلل دوی تاته د پاره د ديگ چيگ سورلي ورکؤی ته نو وويل تا ورته چيگ نه مومم زه (هم اوس) هغه شی چيگ سواره کؤم تاسيگ په هغه، نو بيرته وکگرحگيدل دوی حال دا چيگ سترکگيگ د دوی بهيدی (يعنيگ تويولی) له اوشگکو له جهته د غمه له ديگ وجيگ چيگ نه مومي دوی هغه خگه چيگ ييگ ولکگوي (په جهاد کيگ)].

اشعريانو هم ابو موسی (رض) د رسول الله (ص) حضور ته ورولیږه چيگ د غزا لپاره سورلة او وسايل ورکؤي هغه چيگ د رسول الله (ض) حضور ته وؤانديگ شو دغه وخت رسول الله (ص) په غصه و، ده ته ييگ وفرمايل: (قسم په الله که سورلي در کؤم او نه خگه لرم چيگ د غزا لپاره ييگ تاسيگ ته درکؤم) خگه وخت وروسته خگو اوشگان راورسيدل، رسول الله (ص) په هغوی پسيگ خگوك ورولیږل، اوشگان ييگ ورکؤل او ورته وييگ فرمايل: (ما خگه در نه شوای کؤای، خو الله تعالی ستاسيگ لپاره سورلي برابره کؤه او زه چيگ قسم وخورم که بيا له هغه کار نه غوره عمل وکگورم، نو بيا همغه غوره عمل کوم او د قسم کفاره ورکوم).

يو بل شخص چيگ عليه بن زيد (رض) نوميده د شپيگ پاخگيد لمونحگ ييگ وکؤ او شگه ييگ وژؤل بيايیگ دا دعا وکؤه: ايگ خدايه! تا د جهاد امر کؤيدی، ماته ديگ د جهاد وس ندی راکؤی او خپل رسول (ص) ته ديگ هم دومره وس ندی ورکؤی چيگ زما لپاره د جهاد وسيله او سورلة برابره کؤي، او زه پديگ وخت کيگ تگولو مسلمانانو ته تگول هغه خگه بشگم چيگ زه ييگ ورباندیگ حق لرم، خپل تگول مالي، معنوي او بدني حقوق د صدقيگ په توکگه ور بشگم، د هغوی له خوا چيگ هر تکليف را رسيدلی زه هغه ستا په لار کيگ بشگم، چيگ سهار شو، رسول

الله (ص) وفرمايل (هغه ځوك دی چې نن شپه يې صدقه ورکړيده؟) هيچا ځواب ورنکړ، رسول الله (ص) بيا وفرمايل: (هغه ځوك دی چې تيره شپه يې صدقه ورکړيده؟) يو شخص ورپاڅيد او کيسه يې ورته وکړه رسول الله (ص) ورته وفرمايل: (زيري مې درباندې، خوشاله اوسه، قسم په هغه ذات چې د محمد (ص) د نفس واك ورسره دی ستا دا صدقه د قبول شوي زکات په لست کې ليکل شويده). ورپسې ځينې عذر وړاندې کوونکي اعرابيان (منافقان) ورته راغلل، هيله يې وکړه چې عذر يې ومنل شي او له جهاد نه يې معاف کړي، خو رسول الله (ص) د هغوی عذرونه و نه منل.

د منافقانو رئيس عبدالله بن ابي له خپلو ملګرو، منافقانو او يهودانو سره د الوداع له غونډۍ سره اؤولي وو او شميره يې ځکه کمه هم نه وه، رسول الله (ص) چې غزا ته روان شو محمد بن مسلمه يې په مدينه کې خپل خليفه وټاکه، پخپله يې حرکت وکړ، په همدې وخت کې د منافقانو رئيس او ألـه يې په شاشوه.

رسول الله (ص) د خپلې کورنۍ او اهل د ساتنې او سر پرستۀ لپاره علي (رض) پريښود، علي (رض) ورته وويل: يا رسول الله (ص)! له ښځو او ماشومانو سره مې پرېږدې؟ رسول الله (ص) ورته وفرمايل: ((آيا نه خوشحالېږې چې زما په وړاندې لکه هارون د موسی په وړاندې منزلت ولرې، خو توپير دا دی چې له مانه وروسته نبي نشته: **اما ترضى أن تكون مني بمنزلة هارون من موسى، غير أنه لا نبي بعدي**)).

لدې غزا نه يو شمير نور مسلمانان هم پاتې شول، لدې جملې نه د کعب بن مالك، هلال بن اميه، مراره بن الربيع، ابو خيثمه، او ابوذر (رض) نومونه د يادولو وړ دي، خو ابوذر او خيثمه بيا په رسول الله (ص) پسې ورغلل، رسول الله (ص) له ديرش زره کسيز لښکر سره چې لس زره يې سواره وو، روان شو هلته تبوك کې شل ورځې پاتې شو، لمونځ به يې قصر ادا کاوه، هغه وخت هرقل په حمص کې وُ.

د ابو خيثمه کيسه داسې وه چې د رسول الله (ص) له روانيدو نه ځو ورځې وروسته يوه ورځ خپل کور ته لاړ، هلته يې دوو ميرمنو په يوه باغ کې هريو يو يې خپله خېمه شګه پاکه کړې اوبه يې پکې شنلې، آبپاشي کړې، يخې اوبه او أوۀ يې تياره کړيده، ابو خيثمه چې دروازې ته ورسيد، دا حالت يې وليد، د خېمې په دوازه کې ودريد، خپلو ښځو، اوبو او خوړو ته يې وکتل، ويې ويل رسول الله (ص) به اوس په وچه دښته، ګرمۀ او سيلۀ کې وي، خو ابو خيثمه به دلته له خپلو ښځو سره تر سيوري لاندې، يخې اوبه، تيار خواړه خوري، دا خو انصاف ندی، قسم په خدای که داخل شم، خپلو ميرمنو ته يې وويل زه لاړم، اوښه يې راونيوله روان شو او په تبوك کې له رسول الله (ص) سره يو ځای شو.

د لارې په اوږدو کې ابو خيثمه له عمير بن وهب سره يو ځای شو چې هغه هم په رسول الله

(ص) پسیګ روان و، دواړه ملګګري شول او کله چیګ تبوك ته نژدي شول، عمیر ته ییګ وویل زه ګګنهګګار یم ګګناه می کړیده، وروسته پاتیګ شوی وم ګګوره چیګ رانه جدا نشیګ تر څګو د رسول الله (ص) حضور ته وړاندیګ شم، عمیر ییګ خبره ومنله، رسول (ص) ته چیګ ورلنأ شول اصحابو وویل څګوك مسافر روان دی، لکه چیګ لاره ییګ ورکه کړیده، رسول الله (ص) وفرمایل: خدای وکړي ابو خیثمه وي. اصحابو وویل: دا خو په رشګتیا ابو خیثمه دی، اوشګ ییګ چیګ چو کړ ، د رسول الله (ص) حضور ته ورغی، سلام ییګ واچاوه، خپله کیسه ییګ ورته وکړه، رسول الله (ص) ورته وفرمایل: خیر دی او دعا ییګ ورته وکړه.

رسول الله (ص) چیګ تبوك ته د سفر په دوران کیګ د ثمودیانو سیمیګ (حجر) ته ورسید امر ییګ وکړ چیګ هیڅګوك به ددیګ سیمیګ اوبه نه څګشګي او نه به اودس ورباندیګ کوي، او که چا پدیګ اوبو سره اوړه خوشته کړي (اخشګلی) وي، هغه دیګ اوشګانو ته ورکړي، او هیڅګوك به یوازیګ بیګ له ملګګري له خپل حګای نه نه وزي، اصحابو تګولو دا اوامر عملي کړل، خو د بني ساعده کورنۍ دوو کسانو مخالفت وکړ، یو تن ییګ د ضرورت حاجت لپاره یوازیګ ووت او بل ییګ د اوشګ په لټګه پسیګ روان شو، هغه چیګ د قضاء حاجت لپاره وتلی وٌ، زندة شو او هغه بل باد په هوا کړ او د طئ په غرونو کیګ ییګ واچاوه، بیا رسول الله (ص) وفرمایل: آیا ما لدینه نه وی منع کړي؟ بیا ییګ هغه کس ته چیګ زندة شوی و دعا وکړه، جوړ شو او هغه بل د طئ خلکو مدینیګ ته د رسول الله (ص) د ستنیدو په وخت کیګ ورته وسپاره.

زهري وایي: رسول الله (ص) چیګ د حجر سیمیګ ته ورسید خپل مبارك مخ ییګ په جامو کیګ پټګ کړ اوشګه ییګ تیږه کړه او وییګ فرمایل: (د ظالمانو سیمیګ ته چیګ داخلیږئ نو لدیګ ویریګ نه ژاړئ چیګ هسیګ نه پر تاسیګ هم همغسیګ عذاب راشي) په صحیح حدیث کیګ راحګي چیګ رسول الله (ص) لدیګ سیمی نه د اخستلو شوو اوبو د تویولو امر وکړ، او هدایت ییګ وکړ چیګ له هغه کوهي نه اوبه واخلي له کوم نه به چیګ د صالح اوشګیګ اوبه څګشګلیګ.

ابن اسحاق وایي: چیګ سهار شو له اصحابو سره اوبه نه وی، رسول الله (ص) ته ییګ شکایت وکړ رسول الله (ص) دعا وکړه، الله تعالی وریحګ را پیدا کړه او باران وشو، اصحابو اوبه وڅګشګلیګ او د ضرورت په اندازه ییګ ورسره واخستلیګ، بیا رسول الله (ص) مخکیګ لاړ، که کوم یو تن به ورنه پاتیګ شو، اصحابو به وویل: فلانی پاتیګ شو، رسول الله (ص) به وفرمایل: (پری ییګ ږدئ که خیر پکیګ وي الله تعالی به ییګ راورسوي، او که خیر نه وي پکیګ نو خدای ورنه بیګ غمه کړئ. په لاره کیګ د ابوذر اوشګ له کاره ولید، نو خپل بار ییګ په شا کړ، یو حګای رسول الله (ص) د دمیګ لپاره واړول چا ورته وویل: یا رسول الله (ص) هغه کس یوازیګ روان دی، رسول الله (ص) وفرمایل: هغه به ابوذر وي، اصحاب چیګ ورته حګیر شول، وییګ لیدل چیګ ابوذر دی

وييگ ويل: هو دا ابوذر دی، رسول الله (ص) وفرمايل: ((رحم الله أباذر يمشي وحده و يموت وحده و يبعث وحده: الله ديگ پر ابوذر رحم وكؤي، يوازيگ روان دی، يوازيگ به مري او يوازيگ به بيرته را ژوندی كيږي)). د ابن حبان په (صحيح) كيگ روايت دی: كله چيگ د ابوذر حگنكندن شو، ميرمن ييگ په ژؤا شوه، ده ورته وويل وليگ ژاؤيگ؟ ميرمنيگ ييگ وويل: ته پديگ دشگته كيگ راته مريگ، او زه دومره خگه نلرم چيگ ستا كفن ييگ كؤم او نه دا توان لرم چيگ غسل دركؤم (هم يوازيگ يم او هم كمزوريگ)، ابو ذر ورته وويل: مه ژاؤه، ما له رسول الله (ص) نه اوريدلي چيگ مونږ يو خگو تنو ته ييگ فرمايل: ستاسيگ په منحگ كيگ يو كس داسيگ دی چيگ په أاكگ يا دشگته كيگ به مري بيا به د مسلمانانو يوه أله وربانديگ راحگي جنازه به ييگ كوي اوس له هغو كسانو نه يوازيگ زه پاتيگ يم، نور تگول په كليو كيگ وفات شوي دي، نو هغه كس زه يم چيگ رسول الله (ص) اشاره ورته كؤيده، قسم په خدای چيگ زه نه دروغ وايم، او نه به دروغجن كؤای شم، وكگوره ته لاريگ ته وكگوره، لاره خگاره، حتما به خگوك راحگي، ميرمن ييگ وايي زه به يو حگل رپك (برنأيگ) ته ووتم لاره به ميگ وخگارله، بيا به بيرته راغلم او د ابوذر خدمت به ميگ كاوه، پديگ وخت كيگ يوه أله خلك چيگ داسيگ شگكاريدل لكه چيگ شگه ستؤي شوي او بارونه ييگ وربانديگ درانه شوي روان دي، ما اشاره ورته وكؤه، هغوی راوكگرحگيدل، راته وييگ ويل: خگه دي خوريگ! ما ورته وويل: دلته يو مسلمان مري، غواؤم غسل او كفن وركؤئ، دوی وويل: خگوك دی؟ ما ورته وويل: ابوذر دی، دوی وويل: هغه د رسول الله (ص) صحابي ابوذر؟ ما حگواب وركؤ، هو، دوی وويل: زمونږ پلرونه او ميندیگ ورنه قربان، فورا ور دننه شول، ابوذر ورته وويل: زيری ميگ دربانديگ چيگ رسول الله (ص) داسيگ راته فرمايلي و، حديث ييگ ورته بيان كؤ بيا ييگ وويل: كه ما او يا ميگ ميرمنيگ دومره خگه درلودی چيگ زما د كفن لپاره بس وای، نو بل خگه به ميگ د كفن لپاره نه وای قبول كؤي، خو اوس زه او ميرمن ميگ هيخگ تگوكر، جامه او تگوتگه نلرو، نو تاسيگ ته قسم دركوم چيگ له تاسيگ نه كه خگوك امير، قومندان، قاصد، د قوم استازی او مشر پاتيگ شوی وي هغه به زما د كفن لپاره تگوتگه نه راكوي يعنيگ د هغوی جامه د حگان كفن نه كوم، تگولو ته دا خبره يو أول عجيبه شگكاره شوه، مخونه ييگ كگونحگي شول، حگكه يو هم پدی معيار نه و برابر يوازيگ يو انصاري حگوان را وؤانديگ شو، او ورته وييگ ويل: تره! زه به خپل خگادر درته كفن كؤم، او يا به درته دا جاميگ چيگ مور راته اوبدلی دي كفن كؤم ابوذر ورته وويل: صحيح ده، ته به ميگ په كفن كؤی، بيا چيگ وفات شو، نو همغه انصاري حگوان په كفن كؤ، بيايیگ تگولو د جنازيگ لمونحگ وكؤ او دفن ييگ كؤ.

په (صحيح مسلم) كيگ له معاذ نه روايت دی چيگ رسول الله (ص) تبوك ته له رسيدو نه مخكيگ فرمايلي و: (سبا به كه د خدای رضا وه د تبوك چينيگ ته ورسيږئ، د غرميگ په مهال به هلته وی،

که ور ورسیدئ، نو تر خگو چیگ زه نه وم درسیدلئ اوبو ته ییگ لاس مه وروؤئ، ابوذر زیاتوي: مونږ لاؤو، چینیگ ته چیگ ورسیدو دوه کسان له زمونږ نه مخکیگ ورسیدلي وو، له چینیگ نه خگه کمه اندازه اوبه راوتلیگ، رسول الله (ص) له هغو دوو کسانو نه پوشگتنه وکؤه چیگ اوبه خو به مو نه وي خگشگلیگ؟ دوی وویل: مونږ خو اوبو ته لاس وروؤئ، خگه اندازه مو ورنه خگشگلی دي، رسول الله (ص) ورته په قهر شو او خگو خبریگ ییگ ورته وکؤی، بیا لږ، لږ اوبه راتگولی شویگ او په کوم لوشگي کیگ ورنه راواخستل شوی، رسول الله (ص) خپل مبارك مخ او لاسونه پکیگ ومینحگل، بیاییگ دا مستعملیگ اوبه بیرته په چینه کیگ واچولی پدیگ سره یو حگل له چینیگ نه اوبه راوخوتگیدیگ، زیاتیگ اوبه ورنه روانیگ شوی، خلکو تگولو وخگشگلیگ، بیا رسول الله (ص) وفرمایل: ابو ذره! که خدای عمر درکؤ، وبه وینیگ چیگ یو وخت به دا وچ أاکگ شنه باغونه وي، (رسول الله رشگتیا ویلي اوس همغه سیمه باغونه دي).

رسول الله (ص) چیگ تبوك ته ورسید د (ایله) سیمیگ مشر ورته راغی جزیه ییگ ومنله او سوله ورسره وشوه همدا راز د جربا او اذرح مشران هم راغلل، هغوی هم جزیه قبوله کؤه، رسول الله (ص) د ایله مشر ته داسیگ لیك لیکلی وُ: (بسم الله الرحمن الرحیم. دا د الله تعالی او محمد رسول الله (ص) له خوا یحنه بن روٌبه (یوحنا چیگ په عربي کیگ یحیی دی) او د ایله د اوسیدونکو، د دوی د سمندری کشگتیو، پلیو او سورو لپاره د امن او امان لیك دی، دوی ته د الله او رسول الله (ص) له خوا امن او ضمانت دی، د شام، یمن او بحر د خگنأو اوسیدونکي چیگ د دوی ملکگري دي او پدیگ تؤون کیگ شامل او ورباندیگ پابند دي، هغوی ته هم امن دی که له دوی نه چا مخالفت وکؤ نو بیا ییگ د مال، نفس، دفاع او ساتنه نه شي کولی، بلکه هغه مسلمانانو ته مباح دی او بیاییگ مال د هغه چا دی چیگ لاسته ییگ ورغی دوی به له اوبو نه نشي منع کولی، او د مسلمانانو پر مخ هیخگ یوه بحري او د وچیگ لاره نشي بندیدلی.

بیا رسول الله (ص) د دومه الجندل مشر (اکیدر بن عبدالملك الکندي) ته خالد بن ولید واستاوه او ورته وییگ فرمایل: ته چیگ ورشی، هغه به پداسیگ حال کیگ وموميگ چیگ د غوایه شگکار به کوي، خالد چیگ ورلنأ شو، شپه وه، سپوإمة رنگا کوله، له قصر سره ییگ نژدیگ ودرید، یو وحشي غویی راغی، د قصر دیوال ته ییگ شگکر اؤم کؤل، اکیدر له یو شمیر کسانو سره ورته راووت، دوی له خگو ورحگو راهیسیگ د نوموؤي غوایه د شگکار کولو هخگیگ کولیگ، په همدیگ وخت کیگ د رسول الله (ص) اصحابو اکیدر او ملکگري ییگ راونیول، ورور ییگ حسان ووژل شو، رسول (ص) د اکیدر ژوند او سر په امن کؤ، جزیه ییگ ورباندیگ وتگاکله او سوله ورسره وشوه. اکیدر نصراني وُ، سعد وایي چیگ خالد (رض) اکیدر ته له مرکگ نه امان ورکؤی وُ، له خالد سره (۴۲۰) سواره مجاهدین وو چیگ د دومه الجندل د فتحیگ دنده ورسپارل شویگ وه، خدای بری ورکؤ، اکیدر دوه زره اوشگان، آته سوه میإیگ، خگلور سوه زغریگ او خگلور سوه

نیزیګ پر ځګان ومنلی ، رسول الله (ص) لدیګ مالونو نه خپله ځګانګګؤیګ برخه (صفي) بیله کؤه، نور غنیمتونه بییګ وویشل، پنځګمه برخه بییګ ورنه بیله کؤه، رسول الله (ص) دلته له لسو نه زیاتیګ ورځګیګ تیریګ کؤیګ بیا ستون شو.

ابن مسعود (رض) وایي: د تبوك د غزا په دوران کیګ یوه شپه پاځګیدم، که ګګورم چیګ د لشګکر د تم ځګای په یوه برخه کیګ اور لګګیدلی دی، زه ورغلم ومیګ لیدل چیګ رسول الله (ص)، ابوبکر او عمر (رض) تشریف لري، (عبدالله ذوالبجادین) مؤ شوی دوی قبر ورته کیندي، رسول الله (ص) بییګ قبر ته ورکوز شوی، ابوبکر او عمر (رض) جنازه ورکوزوي، رسول الله (ص) ورته فرمایي: راکؤئ ورور می راکؤئ، جنازه بییګ چیګ په قبرکیګ کیښګوده رسول الله (ص) وفرمایل: لویه خدایه! زه خو ورنه راضي یم، ته ورنه راضي شی، ابن مسعود وایي ما افسوس او امید وکؤ چیګ کاشکي دا قبر زما وای.

له ابو امامه باهلي (رض) نه روایت دی وایي: په تبوك کیګ جبریل (ع) رسول الله (ص) ته راغی ورته وییګ ویل: یا محمد (ص)! د معاویه بن معاویه المزني په جنازه کیګ ګګأون وکؤه رسول الله (ص) ووت، جبریل (ع) له اویا زره ملائکو سره راکوز شوی و، جبریل خپل ښګی وزر پر غرونو کیښګود، غرونه ټګیټګ شول، چپ وزر بییګ پر ځګمکه کیښګود ځګمکه نوره اواره او داسیګ ټګیټګه شوه چیګ مکه او مدینه لیدل کیدله، نو رسول الله (ص) ، جبریل او ملائکو د معاویه بن معاویه د جنازیګ لمونځګ ادا کؤ، کله بییګ چیګ لمونځګ خلاص کؤ جبریل (ع) ته بییګ وویل: معاویه ته دا درجه په کوم سبب ورکؤل شویده؟ جبریل (ع) ورته وویل: دا درجه پدیګ وجه ورکؤل شویده چیګ هغه به هر وخت په ولاړه، ناسته، سورلة او پیاده حالت کیګ (قل هو الله احد) تلاوت کاوه، دا حدیث ابن السني او بیهقي روایت کؤیدی.

د همدیګ غزا په دوران کیګ رسول الله (ص) فرمایلي: په مدینه کیګ داسیګ کسان شته چیګ له تاسیګ سره په هر خګه کیګ شریك دي،که تاسیګ روان وی او دریګ پریګ کوئ دوی له تاسیګ ملګګري دي، یعنیګ په ثواب کیګ درسره شریك دي، اصحابو سوال وکؤ: دا پداسیګ حال کیګ چیګ دوی په مدینه کیګ ناست دي؟! رسول الله (ص) وویل: هو، ځګکه دوی د عذر له امله درنه پاتیګ شویدي.

د منافقانو توطئه

رسول الله (ص) له تبوك نه مدینیګ ته ستنیده، چیګ د لاریګ په اوږدو کیګ منافقانو د رسول الله (ص) په خلاف توطئه جوړه کؤه، غوښګتل بییګ له یوه کؤنګګ نه بییګ وغورځګوي، رسول الله (ص) چیګ دیګ ځګای ته ورسید، دوی غوښګتل په همدیګ لاره ورسره لاړ شي، دا سخته او تنګګه لاره وه، خو رسول الله (ص) د دوی له توطئیګ نه خبر شو، الله تعالی خبر ورکؤ نو وییګ

فرمایل: که خګوك غواؤي د دريګ له منحګ نه لاؤ شي، هغه لار پراخه ده، نو تلی شي، دا ييګ وفرمایل او پخپله په همديګ عقبه یا سخته او تنګګه لار روان شو، نور خلك په پراخه لاره لاؤل یوازيګ توطئه کوونکي ورپسيګ روان وو، دوی چيګ دا حالت ولید او د رسول الله (ص) خبره ييګ واوريدله، نو مولونه ييګ ووهل، مخونه ييګ پتګ کؤل او د توطئيګ د عملي کولو لپاره تيار شول، رسول الله (ص) عمار بن یاسر او حذيفه بن اليمان ته امر وکؤ چيګ له ده سره لاؤ شي، امر ييګ وکؤ چيګ عمار ديګ د اوښګيګ واکګيګ ونیسي، حذیفه ته ييګ وويل چيګ ته ييګ له وروسته وله، رسول الله (ص) روان و چيګ له وروسته ييګ د منافقانو غږ واورید، او وييګ ليدل چيګ ورپسيګ را راوان دي، او غواؤي حمله وکؤي رسول (ص) په غصه شو، حذیفه ته ييګ امر وکؤ چيګ دا خلك وکګرحګوه، حذیفه د رسول الله (ص) په مبارك مخ کيګ د غصيګ نښګانيګ ولیدی، فورا له خپل ألال او وسليګ سره ستون شو د هغوی د اوښګانو مخونه ييګ ووهل، وييګ لیدل چيګ دوی مولونه وهلي دي، حذیفه فکر وکؤ چيګ هر مسافر داسيګ کوي، خو الله تعالی د منافقانو په زؤونو کيګ ویره واچوله، حذیفه ييګ چيګ ولید فکر ييګ وکؤ لکه چيګ توطئه ييګ افشا شویده، فورا وکګرحګيدل او په نور لشګکر ورکګأ شول، رسول الله (ص) حذیفه ته وویل: لديګ کسانو نه ديګ کوم یو وپيژاند؟ حذیفه وويل اوښګانيګ د فلاني او فلاني ويګ رسول الله (ص) ورته وفرمایل: پوه شوی چيګ دوی خګه غوښګتل؟ حذیفه ته وويل: نه، الله او رسول (ص) شګه خبر دی. رسول الله (ص) وفرمایل: دوی توطئه جوؤه کؤيګ وه، غوښګتل ييګ له ما سره یو حګای پديګ لاره راشي او بیا میګ له هغه کؤنګګ نه ورغوحګوي، حذیفه عرض وکؤ، نو سرونه ييګ نه وهيګ یا رسول الله (ص)؟ رسول (ص) وفرمایل: نه خوشګوم خلك ووایي محمد (ص) خپل ملګګري وژني، بیاییګ د همغو منافقانو نومونه ورته یاد کؤل او وييګ فرمایل: پتګ ييګ ساته، افشاء ييګ نکؤيګ.

مسجد ضرار

رسول الله (ص) د مدينيګ په لور مخکيګ لاؤ، چيګ (ذي اوان) ته ورسید هلته ييګ واؤول، دا حګای له مدينيګ نه د یوه ساعت په اندازه فاصله درلوده، یاده ديګ وي رسول الله (ص) چيګ تبوك ته روان و' او تیاریګ ييګ نیوله د مسجد ضرار خاوندان ورته راغلل عرض ييګ وکؤ مونږ د معذورانو او باراني وختونو لپاره جومات جوؤ کؤی دی، هیله لرو ته لمونحګ پکيګ ادا کؤيګ، رسول الله (ص) ورته وفرمایل: زه په سفر روان یم، بيرته چيګ راستون شوم، نو دربه شم (إن شاء الله). بیا له آسمان نه د جومات په هکله خبر ورته راغی، نو مالك بن الدخشم او معن بن عدي ييګ راوغوښګت امر ييګ ورته وکؤ چيګ: لاؤ شئ او دا د ظالمانو جومات ؤنګګ کؤئ او اور ورته

کوئ.
هغوی په بیؤه ورغلل، جومات ته ییګ اور ورته کؤ او ؤنګګ ییګ کؤ، د جومات خاوندان ووتل، خواره واره شول، الله تعالی پدیګ هکله دا آیتونو نازل کؤل:

((وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِداً ضِرَاراً وَكُفْراً وَتَفْرِيقاً بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَاداً لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلاَّ الْحُسْنَى وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ)) ((التوبه: ۱۰۷))

ترجمه: [او (حګینیګ) هغه (منافقان) دي چیګ نیولی (جوؤ کؤی) دی دوی مسجد د پاره د ضرر رسولو (موٌمنانو ته) او د پاره د کفر او د پاره د بیلتون اچولو په منحګ د موٌمنینو کیګ او د پاره د انتظار د پاره د هغه چا چیګ جنګګ ییګ کؤی دی له الله سره او له رسول د دغه (الله) سره پخوا (له دیګ نه) او خامخا قسمونه خوري هرومرو (خامخا) دوی چیګ اراده نه ده کؤی مونږ (په جوؤولو د مسجد سره)
(د هیخګ خګیز) مګګر د (خصلت) نیك، او الله شاهدي اداء کوي چیګ بیشکه دوی هرومرو (خامخا) دروغجنان دي (په دغو خپلو قسمونو کیګ].

رسول الله (ص) چیګ له تبوك نه مدینیګ ته را لنأ شو، خلك ییګ هرکلي ته راووتل، هلکان، ماشومان او شګحګیګ هم ویګ پکیګ، او د رسول الله (ص) په هر کلي کیګ به ییګ ویل:

طلع البدر علـينا — مـن ثنيات الوداع
وجب الشكر علينا — ما دعـا لله داع
أيها المبعوث فيـنا — جئت بالامر المطاع
جئت شرفت المدينة — مرحـبا يا خير داع

حګنی سیرت پوهان وایي چیګ دا اشعار هغه وخت ویل شوي کله چیګ رسول الله (ص) له مکیګ نه مدینیګ ته هجرت وکؤ، خو دا صحیح نده حګکه د وداع غونأة د شام په لاره واقع ده نه دیګ مکیګ په لاره. کله چیګ رسول الله (ص) مدینیګ ته رالنأ شو وییګ فرمایل: (دا طابه (یعنی پاکه او طیبه) ده، دا د احد غر دی هغه غر چیګ هغه له مونږ او مونږ له هغه سره مینه لرو)، مدینیګ ته چیګ داخل شو، لومؤی ییګ جومات ته تشریف یو وؤ، دوه رکعته لمونحګ ییګ وکؤ، دا د رسول الله (ص) عادت وٌ چیګ له سفر نه به له ستنیدو وروسته لومؤی جومات ته تلو، بیا له خلکو سره کیناست، هغه کسان ورته راتلل چیګ له غزا نه پاتیګ شوي وو، هغوی به خپل عذرونه وؤاندیګ کول، قسمونه به ییګ خوؤل، رسول الله (ص) ییګ ظاهر ته وکتل، بشګنه ییګ ورته وکؤه او زؤونه ییګ خدای ته وسپارل، او د همدیګ خلکو په هکله دا الهي فرمان نازل شوی دی:

((يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ قُلْ لا تَعْتَذِرُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَّأَنَا اللَّهُ مِنْ أَخْبَارِكُمْ وَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَى عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ)) (التوبه: ۹۴).

ترجمه: [عذرونه به کوي دغه (منافقين) تاسيګ ته (د بيرته پاتيګ کيدو خپلو د غزا نه) کله چيګ بيرته راوکګرحګی تاسيګ (له تبوکه) دوی ته ووايه (ايګ محمده) مه کوئ دا عذرونه (د دروغو مونږ ته) له سره به باور و نه کؤو مونږ ستاسيګ په خبرو په تحقيق خبر کړي يو مونږ الله له (حګينو) احوالو ستاسيګ (چيګ شر او فساد د زؤونو ستاسيګ دی) او ژر به ويني الله (په علم الشهود سره هم) عملونه ستاسيګ او رسول دده (به هم ويني چيګ له خپل نفاقه راکګرحګئ که نه کګرحګئ) بيا به بيرته بوتلی شئ تاسيګ (په قيامت کيګ هغه) عالم د پټګو او شګکاره وُ (الله) ته نو خبر به درکؤي تاسيګ ته په هغو کارونو چيګ وئ تاسيګ چيګ کول به مو (له اخفاء د نفاق او اظهار د وفاق)].

فصل
ددیګ کيسيګ درسونه، حکمتونه او ګګتګيګ

- د ابن اسحاق د قول په اساس رسول الله (ص) ديګ غزا ته په رجب کيګ روان شوی وُ، پديګ اساس په حرام مياشتو کيګ جګګؤه او جهاد جواز لري.
- د کوم امر، مساليګ او پيشګيګ پټګ ساتل که د امت او رعيت لپاره د زيان سبب کيدل، امام بايد هغه اعلان کؤي، پټګ بيګ و نه ساتي، او که مصلحت په پټګ ساتلو کيګ و، نو بيا ديګ پټګ وساتل شي.
- امام چيګ د جګګؤيګ اعلان وکؤي ، د پاخګون امر صادر کؤي، نو خلك بايد پاخګون ته تيار شي، هيچا ته روا نده مخالفت وکؤي، تګول بايد ورسره روان شي، هيځګوك دا حق نلري بيګ اجازيګ ورنه پاتيګ شي، او دا شرط نده چيګ امام هر يوه فرد ته عليحده د وجوب امر وکؤي، اعلان د تګولو لپاره د وجوب سبب دی، او دا حالت له هغو دريو حالتونو نه يو دی چيګ جهاد پکيګ فرض عين کګرحګي، جهاد په دريو حالاتو کيګ فرض عين دی:

۱- د عمومی پاځګون په وخت.

۲- کله چيګ دښمن د مسلمانانو خاوره محاصره کؤي.

۳- کله چيګ د کفر او اسلام لشګکريګ سره په جګګؤه شي، نو هلته پر موجودو مسلمانانو جهاد

فرض ګڼل کېږي.

- په نفس او بدن سره د جهاد په شان په مال هم جهاد واجب دی، دا صحیح قول دی، په مال سره جهاد د جهاد بالنفس ملګرې دی، قرآن له دواړو نه یو ځای یادونه کړېده، بلکه هر ځای په مال سره جهاد لومړی ذکر شویدی، یوازې یو ځای په نفس سره جهاد له جهاد بالمال نه مخکې راغلی دی او دا تقدیم هم د تاکید دلیل دی، که پر شتمن مسلمان چې جسما معذور هم وي حج فرض وي، نو په مال سره جهاد په طریقه اولی ورباندې فرض دی.

- په دې غزا کې د عثمان (رض) د سخا ستر دلیل پروت دی.

- څوك چې مال نه لري، هغه بالکل معاف نه شمېرل کېږي، ورته په کار ده خپل توان په کار واچوي، هڅې وکړي، څکه الله تعالی غریبان او بې وسه کسان هغه وخت معذور او معاف وبلل کله چې دوی تګول کوشش وکړ، رسول الله (ص) ته راغلل د وسایلو غوښتنه یې وکړه، هغه چې منفي ځواب ورکړ، دوی له غمه ژړل، نو الله تعالی یې عذر مقبول وباله.

- د سفر په وخت کې امام باید یو نارینه خپل خلیفه وټاکي، او همدا خلیفه له مجاهدینو څخه شمېرل کېږي څکه دا د دوی لپاره لوی مرستندوی دی.

- د ثمودیانو په سیمه کې موجود اوبه باید و نه څښل شي، څښل یې روا ندي، نه دې اودس ورباندې وشي نه ډوډۍ ورباندې پاخه شي، د هیڅ شي لپاره استعمال نشي، خو حیوانات یې څښلی شي، او د هغه کوهي د اوبو په استعمال کې مشکل نشته کوم چې د صالح (ع) اوښې به ورنه اوبه څښلې، دغه کوهي د رسول الله (ص) تر زمانې پورې معلوم او پېژندل کېده، اوس هم دغه کوهي معلوم او پېژندل شویدی، نو خلك دې لدېنه پرته بل کوهي ته نه ورنژدې کېږي.

- څوك چې د داسې قوم له خاورې او سیمې نه تیرېږي چې غضب ورباندې شوی وي، عذاب پرې نازل شوی وي، باید هلته پاتې نه شي، په چټکۍ سره ورنه تیر شي، او تر څو چې ورنه وتلي نه وي مخ دې پټ ساتي، په ژړا، خشوع او ویرې سره دې ورنه تیرېږي.

- رسول الله (ص) به په سفر کې دوه لمونځونه یو ځای کول په دې سفر کې یې دوه لمونځونه په جمع تقدیم سره یو ځای کړېدي یعنې جمع بین صلاتین یې کړېده دا کیسه معاذ (رض) روایت کړې، دلته یې جمع تقدیم کړې. او په عرفات کې یې هم جمع تقدیم کړې یعنې د لمازدیګر لمونځ یې د ماسپښین سره یوځای ادا کړېدی.

- په ریګ سره تیمم روا دی، رسول الله (ص) او اصحاب یې په همدې ریګستانو کې روان وو، تریې تیریدل، سفر یې پکې کاوه، خاوره یې نه ورسره وړله، او څرګنده ده چې له دوی سره به اوبه هم نه وې، اصحابو (رض) حتی له تندې نه رسول الله (ص) ته

شکایت کؤیدی.

- رسول الله (ص) په تبوك کیګ له لسو نه زیاتیګ ورحګیګ تیریګ کؤی، او پدیګ موده کیګ بیګ لمونحګ قصر ادا کاوه، او امت ته بیګ داسیګ ندي ویلي چیګ خګوك لدیګ مودیګ نه زیاته موده چیرته اقامت یا هستوکګنه وکؤي، نو لمونحګ دیګ پوره ادا کوي، لدینه دا معلومیږي چیګ په سفر کیګ د اقامت (پاتیګ کیدو) موده که هر خګو اوږده شي د سفر له حکم خګخه نه وحګي، د سفر حکم د اقامت په نیت او په کومه سیمه کیګ په میشته کیدو سره له منحګه حګي، ابن المنذز وایي: علماء پدیګ اتفاق لري تر خګو چیګ مسافر د اقامت نیت نه وي کؤی که هر خګومره پاتیګ شي حتی که کلونه پریګ تیر شي، هغه مسافر دی او لمونحګ به قصر کوي.

- که چا د کوم کار د کولو یا نه کولو قسم وخوږ، بیاییګ بل عمل لدینه غوره ولید، نو قسم دیګ مات کؤي، حګان د حانث کؤي، هغه غوره عمل دیګ تر سره کؤي دا ورته جائز بلکه مستحب دي، خو د قسم کفاره دیګ مخکیګ یا وروسته ورکؤي.

- د قهر په حالت کیګ قسم دوه أولونه لري ، یو داسیګ قهر او غصه ده چیګ دومره زیاته وي چیګ سؤی نه پوهیږي خګه وایي، پدیګ حالت کیګ که خګوك قسم وخوري نو نه وربانديګ اوؤي او حتی چیګ طلاق بیګ هم نه صحیح کیږي، خو که قهر بیګ دیګ درجیګ ته نه وي رسیدلی او غصه بیګ داسیګ وي چیګ پخپله خبره پوهیږي، نو بیا هم قسم ورباندیګ اوؤي او هم بیګ حکم، طلاق او عقد صحیح بلل کیږي.

- د رسول الله (ص) دا قول ((ما أنا حملتکم و لکن الله حملکم: ما تاسیګ ته د سورلۀ لپاره خګه درنکؤل، خو الله تعالی دا درته برابر کؤل) دا پدیګ دلالت کوي چیګ دلته د رسول الله (ص) دخل نه وْ، د الله تعالی له خوا دا أول شوي و، او دا قول بیګ هغه قول ته ورته دی چیګ فرمایلي بیګ و: (قسم په خدای زه نه چاته خګه ورکوم او نه خګه ورنه نیسم، زه فقط ویشونکی یم، هر شی په هغه حګای کیګ إدم چیګ امر بیګ راته شویدی) مطلب دا چیګ رسول الله (ص) د الله تعالی بنده او رسول دی، د الهي حکم مطابق تصرف کوي د خګه امر چیګ ورته وشي همغه عملي کوي، حګکه الله تعالی فاعل مطلق، ورکونکی او نیونکی دی او رسول الله (ص) یوازیګ د الله تعالی د امر نافذونکی دی او بس.

- که له هغو کسانو نه چیګ د سولیګ تؤون ورسره شویدی کوم یوه عهد مات کؤ او داسیګ عمل بیګ وکؤ چیګ اسلام او مسلمانانو ته بیګ زیان درلود، نو ددیګ شخص تؤون ختم دی، د نفس او مال په هکله بیګ تؤون مات بلل کیږي، که امام ته په لاس ورنغی، نو وینیګ او مال بیګ مباح دي، سر او مال بیګ د هغه چا دی چیګ لاس بیګ پری بر شو، لکه خګرنګګه چیګ د (ایله) په سوله کیګ همداسیګ واقع شویدي.

- په شپه کې د ضرورت او مصلحت له امله د مؤي شګخول جواز لري، لکه څرنګه چې رسول الله (ص) خپل صحابي ذا البجادين په شپه کې شګخ کوېدی.
- که امام سريه (جنګګي ګګروپ) چيرته وليږه، هغوی غنيمت لاسته راوړ، يا يې اسيران ونيول، او يا يې کومه کلا فتحه کړه، لدې لارې لاسته راغلي مالونه له خمس (پنځمې برخې) نه پرته نور د همدې ګګروپ حق دی، خمس به ترينه جدا شي، نور به په همدې افرادو وويشل شي، رسول الله (ص) د (دومة الجندل) غنيمتونه په همغه سريه (جنګګي ګګروپ) وويشل، کوم چې غنايم يې لاسته راوړي وو، خو که کوم ګګروپ د جګګړې په دوران کې پر يوه لوري بريد کوي، بيا د نور لشګګر په زور او متګو کوم ځای فتحه کوي او يا څه په غنيمت نيسي، نو دا غنيمت د خمس له بېلولو نه وروسته پر ټګول لشګګر ويشل کيږي، دا د ټګول لشګګر حق دی، ځکه د رسول الله (ص) لارشګوونې همدا حکم کوي.
- رسول الله (ص) مجاهدينو ته فرمايل: په مدينه کې داسې کسان شته چې له تاسې سره په دې سفر او غزا کې شريك دي، هغوی له تاسې سره دي ، لدې ملګګرتيا نه مراد د زړه او ارادې ملګګرتيا وه، او ديته په زړه باندې جهاد ويل کيږي، او د زړه جهاد د جهاد له څګلورو أولونو نه يو أول دی، په بدن جهاد ، په مال جهاد ، په ژبه جهاد ، په زړه جهاد ، دا د جهاد څګلور ګګوني مراتب دي.
- د معصيت او فساد ځګالې باید وسيځګل شي لکه څرنګګه چې رسول الله (ص) د مسجد ضرار د سيځګلو امر وکړ، هر ځګای چې د مسجد ضرار په شان وي، پر امام يې نړول، سيځګل او له مينځګه وړل واجب دي. مسجد ضرار ته چې اور ورته کول کيږي، نو د شرك د ځګالو ، شرابخانو او نورو منکراتو مراکز، خو باید حتما او په طريق اولى ونړول شي، عمر (رض) هغه کلي ته له يوه سره اور ورته کړ چې شراب پکې خرڅګيدل، د رويشد ثقفي دکان يې هم سيځګلى و او هغه ته يې د فويسق نوم ورکړی و، د سعد بن ابي وقاص هغه قصر يې هم سيځګلى و چې دروازه به يې د رعيت پر مخ تړلې وه، رسول الله (ص) د هغو کسانو د کورونو د سيځګلو نيت کړی و چې د جماعت او جمعې لمونځګونو ته نه حاضريدل، دا اراده يې کړې وه چې که په دې کورونو کې داسې کسان نه وی چې د جمعې او جماعت لمونځګ ورباندې نشته لکه ښځګې او ماشومان نو اور به يې ورته کړی وای.
- وقف چې د خير او الله تعالى ته د قربت لپاره نه وي نه صحيح کيږي، او له عبادت نه پرته د بل مقصد لپاره د جومات وقف جواز نه لري پدې اساس هغه جومات باید ونړول شي چې پر قبر جوړ شوی وي، همدا راز د هغه چا قبر باید لوڅګ او مړی ورنه منتقل شي چې په جومات کې دفن شوی وي، په اسلام کې قبر او جومات يو ځګای نه وي، هر يو چې لومړی موجود وي همغه دې پاتې وي که دوهم ورته راځګي، نو مخه يې دې ونيول شي، خو که دواړه يو

حگای جوړیږي نو جواز یې نشته، دا أول وقف نه صحت لري او نه جواز، او پدې أول جومات کې لمونځ هم نه صحیح کیږي، ځکه رسول الله (ص) لدینه نهی کړیده او پر هغه چاییې لعنت ویلې چې له قبر نه جومات جوړوي، دا هغه اسلام دی چې الله تعالی د خپل رسول (ص) پذریعه رالیږلی دی، خو د همدې دین غربت نن تګولو ته څرګند دی!!

فصل

هغه درې کسان چې وروسته کړای شوي وو، عذر یې نه و منل شوی

او هغه درې کسان چې وروسته کړای شوي وو، په تبوك غزا کې د نه ګډون په اړه یې عذرونه نه وو منل شوي نومونه یې مراره بن الربیع، کعب بن مالك، او هلال بن امیه وو د دوی د نومونو د لومړنیو تورو مجموعه (مکه) او د پلرونو د نومونو د وروستیو تورو مجموعه یې (عکه) کیږي، د دوی کیسه په بخاري او مسلم کې روایت شویده، دلته د بخاري لفظ راوړو: کعب بن مالك (رض) وایي: له تبوك نه پرته په نورو ټولو غزا ګانو کې مې له رسول الله (ص) سره ملګرتیا کړې یعنې په ټولو کې مې ګډون کړیدی، له بدر نه هم پاتې شوی وم، او په بدر کې نه ګډون کوونکو ته هیڅ عتاب نه و، ځکه رسول الله (ص) د قریشو د کاروان د نیولو نیت درلود، د جګړې قصد یې نه درلود، خو الله تعالی بیله مخکنۍ وعدې له خپلو دښمنانو سره مخامخ کړ جګړه وشوه او بله دا چې په هغه غزا کې وتل هم اختیاري و، زه د عقبې د بیعت په شپه هم حاضر وم، له رسول الله (ص) سره مې بیعت وکړ، او زه همغه مشهد او بیعت د ځان لپاره له بدر نه هم غوره ګڼم که څه هم په خلکو کې بدر أیر شهرت لري. د تبوك له غزا نه زما د پاتې کېدلو کیسه داسې وه چې هغه وخت زه له بل هر وخت نه له جسدي او مالي پلوه غوره او پیاوړی وم، لدینه مخکې مې هیڅ وخت دوه د سورلۍ اوښان نه درلودل خو پدې غزا کې راسره دوه اوښان وو رسول الله (ص) به چې هرې غزا ته روانیده، نو توریه او کنایه به یې کوله، خو پدې وار یې په صراحت سره اعلان وکړ ځکه دغه وخت ګرمي زیاته وه، سفر هم اوږد او سخت و، دښمن پیاوړی و، نو په صراحت سره یې د تیارۍ حکم وکړ او ویې فرمایل چې تبوك ته ځو تیاري نیسئ، له رسول الله (ص) سره د موجودو مسلمانانو شمیره هم دومره زیاته وه چې لیکل یې ګران دي، او کوم کسان چې ورنه پاتې او پټ شوي وو، هغوی ګمان درلود چې که وحي یې په هکله نازله نشي، نو پټ به وي. دا وخت میوې پخې شوې وې، یخې سیورې وې ما به په أیره مینه ورته کتل، رسول الله (ص) تیاري

ونیوله، مسلمانان ورسره ملګري وو ما به ويل زه به سبا تياري نيسم، سبا به چيګ شو هيڅګ به ميګ ونکؤل، وبه ميګ ويل حګه زه خو وس لرم، تياري آسانه ده وبه بيګ نيسم، پديګ ترتيب سره وخت تيريده، نورو تياري ونيوله، رسول الله (ص) روان شو، خو ما هيڅګ نه وو کؤي، وميګ ويل: حګه يوه، دوه ورحګيګ وروسته به ورپسيګ روان شم، هغوی د مدينيګ په خوا کيګ له خپل تم حګای يا غوناً نه وخوحګيدل خو ما هيڅګ تياري نه وه نيولی، همداسيګ، نن سبا کيګ وم، خو هيڅګ ميګ ونکؤل، وخت رانه تير شو، په مدينه کيګ به ميګ چيګ خلك کتل، نو داسيګ کسان به ميګ ليدل چيګ يا به په نفاق متهم او تورن وو او يا به بيګ عذر درلود، الله تعالی معذور بللي وو، ديګ به أير حګورولم. رسول الله (ص) تر تبوك پوريګ نه وم ياد کؤی، هلته بيګ چيګ له اصحابو سره ناست و فرمايلي و: کعب بن مالك خګه وکؤل؟ د بني سلمه يوه تن ورته وويل هغه خپليګ خود بينة او غرور پاتيګ کؤ، معاذ بن جبل (رض) په حګواب کيګ ورته وويل: أيره ناوؤه خبره ديګ وکؤه، او رسول الله (ص) ته بيګ وويل: يا رسول الله (ص) مونږ له کعب نه له خير پرته بل خګه ندي ليدلی، رسول الله (ص) سکوت اختيار کؤ.

کعب بن مالك زياتوي: کله چيګ خبر شوم رسول الله (ص) د بيرته راستيندو په حال کيګ دی، نو أير خفه شوم او د دروغو په فکر کيګ شوم ، چيګ بهانه ولتګوم او د رسول الله (ص) له غصيګ نه حګان وساتم، له خپلوانو سره ميګ سلا ، مشوره هم وکؤه، خو کله ميګ چيګ د رسول الله (ص) د رارسيدو خبر واوريد ، نو دروغ رانه لاؤل، باور ميګ راغی چيګ په دروغو حګان نه شم ورنه خلاصولی، او د رشګتيا ويلو فيصله ميګ وکؤه.

سهار رسول الله (ص) راورسيد ، د خپل عادت مطابق جومات ته لاؤ، دوه رکعته لمونحګ بيګ وکؤ، بيا له خلکو سره کيناست، پديګ وخت کيګ له جګګؤيګ نه پاتي شوي کسان ورته راتلل، عذرونه بيګ وؤانديګ کول، قسمونه بيګ خوؤل، تقريبا خګو اتيا کسان وو، رسول الله (ص) بيګ ظاهر ته وکتل، عذرونه بيګ ومنل، بشګنه بيګ ورته وغوشګتله او زؤونه بيګ الله تعالی ته وسپارل. بيا زه ور وؤانديګ شوم، سلام ميګ چيګ ورباندیګ واچاوه، نو له قهر سره ملګګری تبسم بيګ وکؤ، راته وبيګ فرمايل: راشه، زه ورغلم مخکيګ بيګ کيناستم، راته وبيګ فرمايل: وليګ پاتيګ شوی ويګ؟ آيا د غزا لپاره ديګ سورلة نه وه اخيستی؟ عرض ميګ وکؤ، همداسيګ ده يا رسول الله (ص)! سورلة ميګ درلوده، او که زه د بل چا په وؤانديګ وای، نو حتما به ميګ په يوه بهانه حګان ورنه خلاصاوه، زه پديګ کيګ خاص مهارت او د جدل حګانګګؤی قوت لرم خو زه پديګ باور لرم که اوس داسيګ خبره درته وکؤم چيګ ستا د خوشګة سبب شي، سبا به الله تعالی خبر درکوي او رانه خفه کوي به ديګ، او که اوس رشګتيا درته ووايم او ته راته په غصه شيګ، نو هيله لرم الله تعالی عفوه راته وکؤي، پديګ اساس رشګتيا درته وايم چيګ ما هيڅګ عذر نه درلود ، زه دغه وخت له بل هر وخت نه په مادي او بدني لحاظ په غوره حالت کيګ وم

رسول الله (ص) ميګ چيګ خبريګ واوريدلی، وييګ فرمايل: ديګ سؤي رشګتيا وويل، ماته بييګ امر وکؤ چيګ لاؤ شه، تر څګو الله تعالی فيصله وکؤي. زه ورنه پاځګيدم د بني سلمه کسان راپسيګ راغلل ويل بييګ: مونږ پوهيږو چيګ لديګ نه مخکيګ ديګ ګګناه نده کؤی، اوس وليګ دومره کمزوری شوی چيګ و نه ديګ شوای کؤای د نورو په شان په کومه بهانه ځګان ورنه خلاص کؤی، ستا د ګګناه د کفاريګ لپاره دا درته کافي وه چيګ رسول الله (ص) استغفار درته وکؤي او بشګنه درته وغواؤي ديګ خلکو همداسيګ خبريګ راته کولی، تر څګو ما اراده وکؤه چيګ بيا د رسول الله (ص) حضور ته ورشم او دروغ ورته ووايم، بيا ميګ فکر وکؤ او وميګ ويل چيګ آيا بل څګوك هم داسيګ شته چيګ زما په شان بييګ رشګتيا ويليګ وي، عذر بييګ نه وي وؤانديګ کؤی، دوی راته وويل دوه کسان شته ، هغوی ستا په شان خبره وکؤه او رسول الله (ص) همداسيګ ورته وفرمايل چيګ د الله تعالی د فيصليګ انتظار کوئ، ما سوال وکؤ، هغوی څګوك دي؟ راته وييګ ويل يو هلال بن اميه واقفي او بل مراره بن الربيع العمري دی، دا دواؤه أير صالح کسان وو، په بدر غزا کيګ بييګ ګګأون کؤی وۀ، هغوی د اقتدا وؤ وو، لدينه چيګ خبر شوم، نو پخپله فيصله ثابت پاتی شوم ، وروسته رسول الله (ص) امر وکؤ چيګ هيڅګوك به له مونږ دريو کسانو سره خبريګ نه کوي، خلك راته بدل شول، حتی ځګمکه راباندیګ تنګګه شوه.

پنځګوس شپيګ مو همداسيګ ژوند تير کؤ، زما دواؤه نور ملګګري ولويدل، په کورونو کيګ ايسار شول، هملته به بييګ ژؤل، خو زه چيګ له دواؤو نه کشر وم ، چالاکي ميګ هم درلوده، راوتلم به لمونځګونه به ميګ له مسلمانانو سره يو ځګای ادا کول په بازار کيګ به هم ګګرځګيدلم، خو هيچا به خبريګ را سره نه کولی، رسول الله (ص) به چيګ له لمانځګه نه وروسته پخپل مجلس کيګ ناست وۀ، زه به ورغلم سلام به ميګ ورکؤ، او کتل به ميګ چيګ آيا زما د سلام په ځګواب کيګ مبارکيګ شونأيګ خوځګوي او که نه، بيا به ميګ خوا کيګ ورسره لمونځګ ادا کاوه، د سترګګو له کنجو به ميګ ورته کتل، زه به چيګ په لمانځګه ودريدم نو راته وبه بييګ کتل، خو چيګ زه به ورته متوجه شوم نظر به بييګ رانه واؤاوه.

پديګ ترتيب سره دا سخت حالات راباندیګ تيريدل، أير په تنګګ وم، يوه ورځګ ميګ له ديوال نه د ابو قتاده (رض) باغ ته ځګان ور واچاو، هغه ميګ د تره زوی او أير راته ګګران و، سلام ميګ ورکؤ، قسم په خدای چيګ د سلام ځګواب بييګ رانکؤ، ما ورته وويل ايګ ابو قتاده! قسم در اچوم چيګ آيا ته پديګ نه بييګ خبر چيګ زه له الله او رسول الله (ص) سره محبت لرم؟ هغه چوپ وۀ، بيا ميګ خبره ورته تکرار کؤه، نو ده وويل: خدای تعالی او رسول الله (ص) شګه پوهيږي، زما له سترګګو نه اوشګکيګ روانيګ شويګ، ورنه روان شوم او له ديوال نه کوز شوم. يوه ورځګ په بازار کيګ روان وم چيګ د شام له نبطيانو نه يو کس چيګ مدينيګ ته بييګ غنم د پلورلو لپاره راوؤي وو، روان دی او له خلکو نه پوشګتنه کوي چيګ کعب بن مالك به چيرته وي خلکو اشاره

ورته وکړه چې هغه کعب دی، نوموړی زما خواته راغی، او د غسان د پاچا له خوا راليږلی شوی ليك يې راکړ، پدې ليك کې ليکل شوي وو:
اما بعد، زه خبر شوی يم چې ملګري دې جفا درسره کړېده، خو الله تعالی دومره خوار کړی هم نه يې، راشه، موږ ته راشه موږ به دې ناز واخلو، کعب وايي: ما چې دا ليك ولوست نو ومې ويل چې دا هم يو ازميښت دی، خط مې فورا په تنور کې وغورځاوه او ومې سيځه. څلويښت ورځې تيرې شوې، زموږ په هکله وحي رانغله، د رسول الله (ص) له خوا امر راته وشو ځګوك راغی او راته وېې ويل چې رسول الله (ص) امر کوي نور به دې له ميرمنې نه هم جدا کېږې، ومې ويل: طلاقه يې کړم او که څه وکړم؟ راته وېې ويل: طلاقوه يې مه، خو ورسره يو ځای کېږه مه، زما دوو نورو ملګريو ته يې هم همداسې امر کړی و، ما مې خپلې ميرمنې ته وويل: لاړه شه، د خپل پلار کره دې لاړه شه او هملته اوسه تر څو الله تعالی فيصله وکړي.
کعب وايي: د هلال ميرمن د رسول الله (ص) حضور ته ورغله عرض يې وکړ: يا رسول الله (ص)! هلال أير بوأا دی، خادم هم نلري، اجازه راکوې زه يې خدمت وکړم؟ رسول الله (ص) وفرمايل خو درنژدې کېږي به نه، دې وويل: هغه هيڅ توان نلري، قسم په خدای چې شپه او ورځ ژاړي، ما ته مې کوم خپلوان وويل: رسول الله (ص) د هلال ميرمنې ته اجازه ورکړه چې خدمت يې وکړي، که ته هم له رسول الله (ص) نه اجازه وغواړې چې ميرمنې ته دې اجازه ورکړي چې ستا خدمت کوي؟ ما وويل: زه له رسول الله (ص) نه اجازه نه غواړم او که اجازه وغواړم څه به راته وايي زه خو ځوان يم، لدينه وروسته لس ورځې نورې هم تيرې شوې، پنځوس پوره شوې زه د خپل کور پر بام يم، پداسې حالت کې ناست يم لکه څرنګه چې الله تعالی ورته اشاره فرمايلې ده، دنيا رابانديې تنګه وه هر څه راته پردي وو په همدې حالت کې مې چيغه واوريده د (سلع) غره له سره ځګوك چيغې راته وهي وايي: کعبه! زيرې مې درباندې، ما چې زيرې واوريد فورا په سجده پريوتم او پوه شوم چې آساني رابانديې راغلې ده، رسول الله (ص) زموږ د توبې قبليدو خبر د سهار له لمانځه نه وروسته اعلان کړی و، نو خلك د زيري لپاره راوتلي وو، زما ملګرو ته هم ورغلي وو، يو کس زما خواته په آس را روان شوی و، بل چې د اسلم قبيلې و غره ته پورته شوی و، او چيغه يې رابانديې وکړه او همدا چيغه له آس نه تيزه وه او ژر راورسيدله، چاچې چيغه رابانديې وکړه او زيری يې راکړ، هغه ته مې په زيري کې خپلې جامې ورکړی، قسم په خدای هغه ورځ مې له هغو جامو پرته بل څه نه درلودل، خپلې دا جامې مې ورته وايستلې په زيري کې مې ورکړی او د ځان لپاره مې له بل چانه جامې استعاره کړی او وامې غوستلې د رسول الله (ص) خوا ته روان شوم، خلك به ډله، ډله مخې ته راتلل، زيری به يې راکاوه راته ويل به يې د الله تعالی له

لوري ديگ توبه مبارکه شه، جومات ته چيگ داخل شوم، رسول الله (ص) هلته ناست دی، شا و خوا يبگ خلك ناست دي طلحه بن عبيد الله (رض) ميگ مخی ته راپاخگيد، رامنأه يبگ كؤه، لاس يبگ راكؤ او مباركي يبگ راته وويله، والله كه له ده نه پرته له مهاجرينو نه هيخگوك راته پاخگيدلي وي (كعب) د طلحه دا احسان تر آخره هير نكؤ)، كله ميگ چيگ پر رسول الله (ص) سلام ووايه، پداسيگ حال كيگ چيگ مبارك مخ يبگ له خوشالة نه حگليده راته وييگ فرمايل: د ژوند تر تگولو غوره ورحگ ديگ مبارك شه، ما ورته وويل: يا رسول الله (ص)! دا بشگنه ستا له خوا ده او كه د الله تعالی له لوري؟ ده وفرمايل دا د الله تعالی له لوري ده.

رسول الله (ص) به چيگ خوشاله وُ، مخ به يبگ لكه سپوإمة داسيگ حگليده، زه يبگ په حضور كيگ كيناستلم عرض ميگ وكؤ يا رسول الله (ص)! دديگ توبيگ په شكرانه كيگ خپل مال، الله تعالی او رسول الله (ص) ته خيرات او صدقه وركوم، رسول الله (ص) راته وفرمايل: خگه اندازه ديگ حگانته هم وساته، دا درته غوره ده، ما وويل: د حگان لپاره ميگ د خيبر برخه كافي ده بيا ميگ عرض وكؤ يا رسول الله (ص) ! الله تعالی په رشگتيا سره نجات راكؤ، نو تر خگو چيگ ژوندی يم رشگتيا به وايم، قسم په خدای كه الله تعالی هيخگوك په رشگتيا كيگ له مانه زيات په ازميشگت كيگ اچولي وي، او له هغيگ ورحگيگ نه وروسته ميگ هيخگ دروغ ندي ويلي، او نه ميگ د دروغو اراده كؤيده له الله تعالی نه سوال كوم چيگ په پاتيگ ژوند كيگ ميگ هم له دروغو وساتي. الله تعالی دديگ دريو كسانو په هكله دا آيتونه را نازل كؤل: ((لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالأَنصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ رَحِيمٌ (١١٧) وَعَلَى الثَّلاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا حَتَّى إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَنْ لا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلاَّ إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ (١١٨) يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ)) (التوبه:١١٧-١١٩)

ترجمه: [خامخا په تحقيق رجوع كؤيگ ده الله پر نبي بانديگ او (پر) مهاجرينو او انصارو هغو كسانو بانديگ چيگ متابعت كؤی وو دوی د نبي په وقت د تنكگسة (او سختة) كيگ وروسته له هغه چيگ نژدی شوي وو چيگ كاإه شي زؤونه د يويگ أليگ له دوی (له متابعته د نبي) بيا رجوع په رحمت سره وكؤه (الله پر دوی! بيشكه چيگ الله پر دوی بانديگ أير مهربان زيات رحم والا دی، او (خصوصاً) پر هغو دريو تنو چيگ بيرته پاتيگ شوي وو (له قبوله د توبيگ) تر هغه پوريگ چيگ تنكگه شوه پر دوی حگمكه (په سبب د بيگ التفاتة د خلقو) سره له ارتوالي د ديگ (حگمكيگ) او تنكگ شو پر دوی زؤونه د دوی (له أيره غمه) او يقين يی وكؤ چيگ نشته حگای د پناه له (قهره د)

الله (هیڅ ته) مګګر هم ده ته دی، بیا رجوع وکړه (الله) پر دوی (په توفیق د توبې سره) دپاره د دې چې توبه وباسي دوی، بیشکه چې الله هم دی دی ښه توبه قبلوونکی ډیر رحم والا (په انعام د اجر او ثواب سره) ایې هغو کسانو چې ایمان یې راوړی دی (یعني ایې مومنانو) ووېرېږئ تاسې له الله (او هسې مخالفت مه کوئ!) او اوسئ سره له صادقانو (چې محمد او اصحاب یې دي)].

کعب زیاتوي: په اسلام له مشرف کېدو وروسته مې رسول الله (ص) ته له رښتیاویلو نه لوی نعمت ندی لیدلی، او شکر باسم چې دروغ مې ندي ورته ویلي که دروغ مې ویلي وای، نو د نورو دروغجنو په شان به هلاك شوی وم، الله تعالی دروغجنو ته له تګولو نه سخت قول ویلی دی فرمایي: ((سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لِتُعْرِضُوا عَنْهُمْ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ إِنَّهُمْ رِجْسٌ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (٩٥) يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لا يَرْضَى عَنْ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ)) ((التوبه: ٩٥-٩٦))

ترجمه: [ژر به قسمونه خوري دوی پر الله تاسې ته کله چې بېرته راشئ تاسې (له غزا نه) دوی ته د پاره د دې چې ښکنګ وکړئ تاسې له (عتاب د) دوی نه، نو ښکنګ وکړئ تاسې له دوی نه (په ترك د عتاب سره)، بیشکه چې دوی پلیت دي او ځګای د ورتلو د دوی جهنم (دوزخ) دی، د پاره د جزا ورکولو په هغو کارونو چې وو دوی چې کول به یې (له کفره او نفاقه)، قسمونه خوري دغه (منافقان په دروغو سره) تاسې ته لپاره د دې چې راضي شئ تاسې له دوی نه، نو که راضي شئ تاسې له دوی نه (په قسم سره) نو بیشکه الله نه راضي کېږي له قومه فاسقانو].

الله تعالی دې ما او تاسې ته د خیر توفیق راکړي، پوه شه چې د کعب (رض) په دې حدیث کې ډېر ګټې او درسونه پراته دي:

- د مسلمان د غیبت ردول (چا که د بل مسلمان غیبت کاوه، نو د هغه ردول) مستحب دي لکه معاذ (رض) چې د هغه کس خبرې رد کړې چې د کعب غیبت یې کاوه.
- مسلمان باید تل رښتیا ووایي که څه هم مشکلات ویني، د رښتیا پایله ګټګوره ده.
- له سفر نه له ستنېدو وروسته لومړی جومات ته تلل او هلته دوه رکعته لمونځ ادا کول مستحب دي.
- که څوك له سفر نه ستون شو، بیا یې له خلکو سره د کېناستلو ضرورت لیدل کېده، نو په عام ځای لکه جومات کې دې ورسره کېني.
- احکام پر ښکاره او ظاهر جاري کېږي، حکم ظاهر ته دی په زړونو او پټو شیانو خدای

عالم دی.

- مفسدان، فاسقان او بدعتیان د زجر او تحقیر وړ دي، باید پریکون ورسره وشي او سلام ورباندې و نه ویل شي تر څو د نورو لپاره عبرت شي.
- که څوک د ګناه مرتکب شي، نو ژړا او افسوس کول مستحب دي.
- د مصلحت لپاره د داسې پانګې سیځګل جواز لري چې د الله تعالی نوم پکې لیکل شوی وي لکه کعب (رض) چې د غسان د پاچا لیك وسیځګه.
- طلاق په کنایه الفاظو بې نیته سره نه واقع کیږي، لکه چې څوك خپلې ښځګې ته ووايي کور ته دې لاړه شه، چې نیت یې د طلاق نه وي طلاق نه واقع کیږي.
- ښځګه بیله دې چې ورباندې لازم او واجب وي د خپل خاوند خدمت کولی شي.
- د نعمت او خوشالۍ په وخت کې د شکر سجده مستحبه ده، همدا راز د غم او مصیبت د ورکیدو په حالت کې هم سجده مستحبه بلل شویده، همدا راز په دې حالاتو کې صدقه ورکول هم مستحب دي.
- زیرې ورکول مستحب دي، زیري ورکونکي ته جامې یا بل څه ورکول هم غوره او مستحب عمل دی.
- د علم، عزت اوشرف د خاوندانو د اکرام او عزت لپاره د هغوی مخې ته پاڅېدل مستحب عمل دی، او په دې أول پورته کېدلو او پاڅېدلو خوشالي هم جواز لري لکه چې کعب (رض) د طلحه په پاڅېدلو خوشاله شو، او دا قول له هغه حدیث شریف سره تعارض نه لري چې فرمايي: ((من سره أن یتمثل له الرجال قیاما فلیتبوأ مقعده من النار: څوك چې په دې خوشالیږي چې خلك یې مخې ته ورپاڅېږي هغه دې په دوزخ کې خپل ځای اشغال کړي))، دا وعید د کبرجنو او هغو کسانو لپاره دی چې که څوك ورته پورته نشي، نو په غصه کیږي، رسول الله (ص) به له خوشالۍ نه خپلې لور فاطمې (رض) ته پاڅېده، او فاطمه (رض) به رسول الله (ص) ته د اکرام او عزت پخاطر پاڅېدله، نو هر هغه قیام (پاڅېدل) چې د خدای تعالی لپاره وي، او د مسلمان د خوشالۍ پخاطر وي، هغه غوره دی، د اعمالو دار مدار تر نیت پورې تړلی دی (و الله اعلم).
- بې کبره او په رښتیا سره د ځان ستایل جواز لري. د ځان هغه صفت یادول روا دي چې موجود وي، خو په دې شرط چې کبر او غرور نه وي پکې.
- د عقبه بیعت تر ټولو غوره مشهد او پېښه ده.
- د رسول الله (ص) په زمانه کې د لښکرو لپاره دفتر او دیوان وجود نه درلود، عمر (رض) لومړنی شخص دی چې دفتر او دیوان یې جوړ کړیدی.
- بنده ته چې د خیر او نیك عمل فرصت مساعد شي باید پوره ګټه ورنه واخلي، له

جديت نه کار واخلي، سستي ونکؤي حګکه عزم او جديت د أيرو کمو شيبو لپاره وي که استفاده ورنه ونشي له لاسه وزي، الله تعالی هغو کسانو ته سزا ورکوي چيګ د خير زمينه ورته مهيا کؤي، خو هغوی کګتګه ورنه وانخلي، او دا سزا دا ده چيګ الله تعالی دديګ خير او د بنده د زؤه تر منحګ حايل واقع کيږي، الله تعالی فرمايي: ((يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ)) ((الانفال: ۲۴))

ترجمه: [ايګ هغه کسانو چيګ ايمان يګي راوؤی دی (يعنی ايګ مؤمنانو! غوږ إدئ) حکم منئ تاسيګ (خاص) د الله او (حکم منئ خاص) د رسول (د الله)، کله چيګ وبولي تاسيګ له پاره د هغه کار چيګ ژوندي کوي تاسيګ (په دنيوي او اخروي ژوندون سره) او پوه شئ تاسيګ چيګ بيشکه الله پرده کيږي په منحګ د انسان او د زؤه دده کيګ او بيشکه شان دادی چيګ خاص هم ده ته تاسيګ جمع کيږی].

په بل آيت کيګ په صراحت سره فرمايي: ((وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ)) (الانعام: ۱۱۰)

ترجمه: [او اؤوو مونږ زؤونه د دوی (له قبلولو د حق نه) او سترکګيګ د دوی (له ليدلو د حق نه نو ايمان نه راوؤي) لکه چيګ ايمان ييګ نه دی راوؤی (په نورو معجزاتو) اول واريګ او پريږدو موږ دوی په ګمراهة د دوی کيګ حال دا چيګ دوی متحسران او مترددان دي].

((فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ وَاللَّهُ لا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ)) ((الصف: ۵))

ترجمه: [نو هر کله چيګ وکګرحګيدل دوی (له احکام الله نه) نو وکګرحګول الله زؤونه د دوی (له هدايت او يقين نه) او الله نه شګيي سمه صافه لاره فاسقانو نافرمانانو ته (په علم د دغه الله کيګ)].

((وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْماً بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ حَتَّى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ)) ((التوبه: ۱۱۵))

ترجمه: [او نه دی الله چيګ بيګ لاريګ کؤي هيخګ يو قوم وروسته له هغه چيګ لاره ييګ وشګوله دوی ته (د اسلام) تر هغه پوريګ چيګ بيان کؤي دوی ته هغه خګيز چيګ حګان تريګ وساتي (او دوی بيا حګان ونه ساتي)، بيشکه الله پر هر خګيز باندېګ شګه عالم دی].

- له رسول الله (ص) سره يوازيګ هغه کسان غزا ته نه تلل چيګ يا ييګ په زؤونو کيګ نفاق وٌ، يا ييګ عذر درلود او يا به رسول الله (ص) پخپله د پاتيګ کيدو امر ورته کاوه.

- امام بايد هغه کسان هير نکؤي له نظره ييګ وانه چوي هسيګ ييګ پريږدي چيګ په کومه مساله کيګ مخالفت وکؤي، بايد هغوی ياد کؤي پاملرنه ورته وکؤي وييګ پوښګتي تر خګو

بېرته اطاعت ته راوګرځګي، رسول الله (ص) د تبوك په غزا کيګ د کعب پوشګتنه وکؤه چيګ خګه شو؟ يوازيګ دده نوم بيګ ياد کؤ، هغه هم د اصلاح پخاطر نور بيګ ياد نکؤل او منافقانو ته بيګ هيخګ پاملرنه ونکؤه، هغوی بيګ اهمال کؤل.

- له الله تعالی او رسول الله (ص) نه د دفاع پخاطر په غالب ګګمان سره د مسلمان فرد جرح کول جواز لري، لکه چيګ د علم حديث علماوو يو شمير راويان جرح کؤيدي، او لکه چيګ اهل سنت د بدعت پيروان جرح کوي.

- چا که د بل کس جرح وکؤه، نو دريم کس حق لري د ديګ سؤی جرح رد کؤي، خو پديګ شرط چيګ پديګ باور ولري چيګ د هغه جرح بيګ اساسه او بيګ دليله ده، لکه خګرنګګه چيګ معاذ د هغه سؤي خبره رد کؤه چيګ په کعب پسيګ بيګ وکؤه، او رسول الله (ص) سکوت اختيار کؤ د يوه خبره بيګ هم رد يا تاييد نه کؤه.

- له سفر نه راستانه شوي ته سنت دا دي چيګ په اوداسه خپل کلي او سيميګ ته داخل شي او خپل کور ته له تلو نه مخکيګ جومات ته لاؤ شي او دوه رکعته لمونځګ وکؤي.

- چا که غلطي وکؤه، د مخالفت مرتکب شو، امام حق لري د سلام ځګواب بيګ ورنکؤي او پديګ سره مخالفت کوونکی تاديب او نور تحذير کؤي.

- امام ته جواز شته چيګ خپل نژدي کسان او ملګګري خفه کؤي، عتاب ورته وکؤي، ځګکه رسول الله (ص) يوازيګ هغه دريګ اصحاب له نورو نه بيل کؤل، ورته په قهر شو، عتاب بيګ ورته وکؤ پداسيګ حال کيګ چيګ نورو ته بيګ هيخګ و نه ويل، أيرو د دوست او محبوب د عتاب د لذت او ارزښګت په هکله أير خګه ويليګ دي، د عادي محبوب عتاب او غصه چيګ دومره خوإه او شيرينه وي، له تګولو نه د غوره او محبوب نبي (ص) عتاب به وليګ له تګولو نه زيات خوإ او ګګتګور نه وي، په رښګتيا چيګ دا أير خوإ عتاب و'او أيره خوإه او ګګتګوره نتيجه بيګ ورکؤه، په همديګ عتاب سره هغوی دری واؤو له تګولو نه لويه خوشالي او بری تر لاسه کؤ.

- الله تعالی کعب او ملګګريو ته بيګ توفيق ورکؤ چيګ رښګتيا ووايي: له دروغو نه بيګ وساتل، که دروغ بيګ ويلي وای، نو هغه وخت خو به خلاص شوي وای، خو عاقبت به بيګ خراب وای، صادقان (رښګتوني) که د رښګتيا له امله خګه وخت مشکل و هم ګګوري خو آخر او عاقبت بيګ أير غوره وي، دا د دنيا او آخرت قانون دی، خګه چيګ په پيل کيګ ترخه وي پای بيګ خوإ او ګګتګور وي، او هغه خګه چيګ سر بيګ خوإ وي پای بيګ تريخ وي. دا چيګ رسول الله (ص) يوازيګ له کعب او ملګګريو سره بيګ خبريګ بنديګ کؤيګ دا د دوی پر صدق دلالت کوي، نورو خو د دروغو بهانيګ وؤانديګ کؤی، رسول الله (ص) وغوښګتل پديګ پريکون سره د دوی دا ګګناه ختمه کؤي، تاديب بيګ کؤي، خو د منافقانو رنځګ او ګګناه پديګ سره نه شوای ختميدای، د هغوی رنځګ لوی و'، دا د بندګګانو په اؤه د الله تعالی معامله ده، مؤمن بنده ته په کمه

غلطة سره تاديب ورکوي تر څګو تل هوشګيار او محتاط اوسي، خو هغه بنده چيګ د الله تعالی په وؤانديګ اهميت ونلري، سپك وي، نو الله تعالی ييګ ګګناهونو ته خوشی کؤي، هر څګومره چيګ ګګناه کوي هومره الله تعالی خذلان ورکوي او نعمت ورته زياتوي.

- د کعب (رض) دا قول چيګ وايي: (د ابو قتاده د باغ په ديوال ور پورته شوم) دا پديګ دلالت کوي چيګ د ملګګري او ګګاونأي کور ته د هغه د موافقيګ او رضا په صورت کيګ بيګ له اجازيګ ننوتل جواز لري.

- رسول (ص) چيګ دوی دری دواؤو ته له خپلو ميرمنو نه د ګګوشګي کيدلو امر وکؤ، دا له ديګ پلوه چيګ رسول (ص) غير مستقيميګ خبريګ ورسره وکؤيګ دا امر ييګ ورته وکؤ دا د دوی لپاره د آسانة زيری و.

- د کعب دا قول (الحقي بأهلكِ) خپل کور ته لاؤه شه، پديګ دلالت کوي چيګ پديګ او ديته ورته الفاظو سره بيګ نيته طلاق نه واقع کيږي.

- کعب چيګ د زيري اوريدو په وخت کيګ سجده وکؤه، دا څګرګګندوي چيګ همدا د اصحابو (رض) عادت و، او لدينه دا ثابتيږي چيګ د نعمت په وخت، له غم او مصيبت نه د نجات په صورت کيګ د شکر سجده سنت ده، رسول (ص) ته چيګ جبرئيل (ع) زيری ورکؤ، ورته وييګ ويل که چا پر تا بانديګ يو ځګل درود ووايه، الله تعالی پر هغه بانديګ لس ځګله درود وايي، رسول الله دديګ زيري په اوريدو سره سجده وکؤه، رسول الله (ص) هغه وخت هم د شکر سجده وکؤه، کله ييګ چيګ د الله تعالی نه سوال وکؤ چيګ د امت لپاره د شفاعت حق ورکؤي، الله تعالی ييګ سوال قبول کؤ او دری ځګله ييګ د شفاعت حق ورکؤ، ابوبکر (رض) ته چيګ د مسيلمه کذاب د قتل خبر ورسيد، نو سجده ييګ وکؤه، علي (رض) هم چيګ (ذي الثديه) د خوارجو په منځګ کيګ مؤ او وژل شوی وليد، سجده ييګ وکؤه.

- کعب ته د توبيګ د قبليدو د زيري په رسولو کيګ د اصحابو تر منځګ سيالي، يو په آس روانيږي او بل غره ته پورته کيږي، دا په خير کيګ د دوی تر منځګ د سيالة دليل دی، دوی به په خير او يو بل ته خوشالة رسولو کيګ سيالي کوله.

- زيري ورکونکي ته څګه ورکول له غوره اخلاقو څګخه دي، کعب (رض) چيګ په زيري کيګ خپليګ جاميګ ورکؤيګ، دا د ديګ دليل هم دی چيګ که څګوك زيري ورکونکي ته خپليګ تګوليګ جاميګ هم ورکؤی نو جواز لري.

- چاته چيګ ديني نعمت ورسيږي، نو هغه ته زيری ورکول، ورسره مصافحه کول، مبارکي ويل، ورته پاڅګيدل دا تګول سنت او مستحب دي او د دنيوي نعمتونو د حصول په صورت کيګ هم د همديګ اعمالو کول جواز لري.

- د بنده تر تګولو غوره ورځګ هغه ده چيګ توبه ييګ پکيګ قبوله شي.

- د رسول الله (ص) د شفقت او مهربانۀ یو دلیل دا دی چیګ د کعب او ملګګرو د توبیګ په قبلیدو سره دومره خوشاله شو چیګ مبارك مخ یییګ حګلیده.
- د توبیګ په وخت کیګ د خپل توان په اندازه صدقه ورکول مستحب دي.
- چا که خپل تګول مال نذر کړ، نو د تګول مال ورکول نه وربانديګ لازمیږي، حګکه رسول الله (ص) کعب ته فرمایلي: د حګان لپاره هم خګه برخه وساته، دا درته غوره ده.
- لديګ واقعیګ نه د صدق (رشګتیا) اهمیت او ارزښګت په اًاګګه کیږي، د دنیا او اَخرت نیکمرغي تر صدق پوریګ تړلیګ ده، الله تعالی خپل بندګګان په دوو برخو ویشلي یوه برخه نیکمرغان دي او دا هغه دي چیګ رشګتیا وایي او د رسول الله (ص) تصدیق کوي، دوهمه اًله بدبختان دي هغه چیګ دروغ وایي او رسول الله (ص) تکذیبوي.
- د الله تعالی دا قول: ((لَقَدْ تَابَ اللّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالأَنصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبُ فَرِيقٍ مِّنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ)) ((التوبه: ۱۱۷)

ترجمه: [خامخا په تحقیق رجوع کړیګ ده الله پر نبي بانديګ او (پر) مهاجرینو او انصارو هغو کسانو بانديګ چیګ متابعت کړی وو دوی د نبي په وخت د تنګګسة (سختة) کیګ وروسته له هغه چیګ نژدي شوي وو چیګ کاږه شي زړونه د یویګ اًلیګ له دوی (له متابعته د نبي) بیا رجوع په رحمت سره وکړه (الله پر دوی! بیشکه چیګ الله پردوی بانديګ مهربان زیات رحم والا دی].

دا آیت پديګ دلالت کوي چیګ توبه اًیر اهمیت لري، بنده باید د توبیګ ارزښګت درك کړي، توبه د بنده معراج دی، الله تعالی دا کمال د رسول الله (ص) له وروستة غزا نه وروسته مسلمانانو ته ورکړ مسلمانانو چیګ خپل هر خګه د الله تعالی په لار کیګ قربان کړل، نو الله تعالی د توبیګ مقام ورکړ او ورته بیان یییګ کړه چیګ توبه د بنده له پاره له هر خګه نه غوره ده، رسول الله (ص) د کعب تر تګولو غوره ورحګ هغه وبلله په کومه کیګ یییګ چیګ توبه قبوله شوه، دا مقام او ددی پر اهمیت یوازیګ هغه کسان پوهیدلی شي چیګ الله تعالی او حقوق یییګ پیژني، د حګان مقام او مسوٌلیت ورته معلوم وي، خګوګ که له ظاهري او باطني رنحګونو نه پاك وي هغه خپل تګول عبادات د الله تعالی د حقوقو او نعمتونو په مقابل کیګ د سمندر په مقابل کیګ د خګاخګکیګ په شان بولي، پاکي ده هغه ذات لره چیګ تګول بندګګان یییګ عفویګ او مغفرت ته محتاج دي، پديګ آیت کیګ الله تعالی دوه حګله د توبیګ ذکر کړیدی، یعنی د (تاب) لفظ یییګ استعمال کړیدی چیګ له لومړي نه د توبیګ توفیق او له دوهم نه یییګ قبول مراد دی، نیکة تګولیګ د الله تعالی دي، د الله تعالی له لوري دي او دده لپاره دي.

فصل
د ابو بکر (رض) تر امارت لاندیګ حج

له تبوك نه له راستنیدو وروسته په نهم هجري کال کیګ ، رسول الله (ص) خپل صحابي ابوبکر (رض) د حج د مناسکو د ادا کولو لپاره توظیف کؤ، هغه روان شو دری سوه مسلمانان هم ورسره ملګګري وو رسول الله (ص) شل اوشګیګ هم ورسره ولیږلیګ، تګولیګ بیګ پخپل لاس په نشګه کؤیګ، ناجیه بن جندب اسلمي ته بیګ وسپارلیګ، او پنحګه اوشګیګ ابوبکر (رض) له حګان سره روانیګ کؤلی، ابن اسحاق وایي پدیګ وخت کیګ د توبیګ سورت (براءه) نازل شو، د رسول الله (ص) او مشرکینو تر منحګ تړون مات او پای ته رسیدلی اعلان شو، نو علي (رض) د رسول الله (ص) په امر پداسیګ حال کیګ چیګ د رسول الله (ص) په اوشګه سپور وُ په ابوبکر (رض) پسیګ ورغی، ابوبکر (رض) چیګ ولید ورته وییګ ویل: د امیر په حیث راغلی بیګ او که د مامور په توکګه؟ علي (رض) وویل: د مامور په حیث راغلی یم، رسول الله (ص) راولیږم چیګ خلکو ته د برائت اعلان وکؤم، براءت ورته ولولم ، او د هر تړون خاوند ته بیګ تړون مسترد اعلان کؤم. پدیګ ترتیب سره ابوبکر (رض) د حج د مناسکو د ادا کولو مشري کوله، حج چیګ ادا شو د قربانۀ د عید په ورحګ علي (رض) پورته شو او له جمریګ سره خوا کیګ بیګ خلکو ته د رسول الله (ص) پیغام ورساوه او هغه خګه بیګ اعلان کؤل چیګ رسول الله (ص) بیګ امر ورته کؤی وُ.

(حمیدي) پخپل (مسند) کیګ د زید بن نفیع له طریقیګ نه روایت کؤی وایي: له علي (رض) نه مو پوشګتنه وکؤه، رسول الله (ص) د خګه لپاره حج ته لیږلی ویګ؟ ده وویل: د خګلورو شیانو په اعلانولو مامور شوی وم او هغه دا دي: جنت ته به یوازیګ مؤمن داخلیږي، لغؤ او لوخګ کسان به د بیت الله شریف طواف نه کوي، لدیګ کال نه وروسته به کافران او مشرکان بیت الله الحرام ته د راتګګ اجازه نلري، خګوك چیګ له رسول الله (ص) سره عهد او تړون لري، تر خپلیګ نیتګیګ د اعتبار وؤ دی.

ابن اسحاق وایي: رسول الله (ص) چیګ مکه فتحه کؤه د تبوك غزا وشوه، د ثقیف خلك په اسلام مشرف شول، بیعت بیګ وکؤ، نو رسول الله (ص) ته له مختلفو سیمو نه د عربانو استازي راتلل، د بني تمیم ، طئ، بني عامر، عبدالقیس، بني حنیفه، کنده، اشعریانو، ازد، نجران، همدان، د نجران د نصرانیانو او نورو پلاوي راغلل.

د علاج په اړه د رسول (ص) لارښګوونيګ

مولف لدينه وروسته په روحاني، او طبيعي داروګګانو سره د علاج په اړه د رسول الله (ص) له لارشګوونو نه يادونه کړيده ويليګ ييګ دي: مسلم له ابن عباس نه په مرفوع روايت رانقل کوي وايي: «العين حق ولوكان شيئ سابق القدر لسبقته العين: نظر (سترکګيګ) حق دي، که خګه شي له تقدير نه د مخکيګ کيدو وی يعنيګ ورنه مخکيګ کيدلی شوای، نو نظر به ورنه مخکيګ کيده».

همدا راز روايت کوي چيګ انس (رض) له رسول الله (ص) نه په روايت سره وايي چيګ رسول الله (ص) د نظر، لړم، ميږي او يا بل شي د چيچلو د دمولو اجازه ورکړيده.

مالك له ابن شهاب نه او هغه له ابي امامه بن سهل بن حنيف نه روايت کړی وايي: عامر بن ربيعه، سهل وليد چيګ غسل ييګ کاوه، وييګ ويل، اوه، قسم په خدای که ميګ دا أول سپين پوستکيګ د پيغليګ هم ليدلی وي، پديګ سره سهل په سترکګو شو بيهوشه راپريوت، رسول الله (ص) عامر راوغوشګت او ورته په قهر شو وييګ فرمايل: وليګ ديګ يو کس خپل ورور ووژني، آيا تا نه شوای کولی (بارك الله لك أو يا عليك) ورته ووايی؟! لاړ شه او غسل ورته وکړه، عامر خپل مخ، لاسونه تر خګنګګلو، زنګګنونه، ورنونه او پشګيګ په يوه لوشګي کيګ ومينحګل بيا دا اوبه پر سهل ورتوی کړل شويګ، چيګ سهل ورسره جوړ شو او راپاخګيد.

عبدالرزاق له معمر هغه له ابن طاووس او هغه له خپل پلار نه په مرفوع روايت نقل کوي چيګ رسول الله (ص) فرمايي: نظر حق دی ، که چا خګوك په سترکګو کړل (نظر ييګ کړ) او ورنه وغوشګتل شول چيګ د هغه نظر شوي د صحت لپاره غسل وکړي، نو غسل ديګ ورته وکړي، او د غسل په اوبو به ييګ نظر شوی کس غسل وکړي. ترمذي وايي: نظر کوونکي (عاين) ته بايد امر وشي چيګ د اوبو په يوه لوشګي کيګ لاس کيږدي، مضمضمه وکړي او اوبه ييګ ديګ په لوشګی کيګ تو کړي، مخ ديګ هم پکيګ ومينحګي، بيا ديګ چپ لاس پکيګ ومينحګي، بيا ديګ په همديګ لوشګي کيګ شګة پشګه يا کګوناه (زنګګون) ومينحګي، بيا ديګ شګی لاس په اوبو کيګ غوتګه کړي پر چپه پشګه يعنيګ زنګګون ديګ په لوشګي کيګ د ننه اوبه واچوي، بيا د ملا او نور بدن ومينحګي، دا لوشګی ديګ پر حګمکه نه ايشګودل کيږي، بيا ديګ همدا اوبه يو وار د شا له خوا پر نظر شوي شخص ور واچول شي.

سترکګيګ يا نظر په دوه أوله دی: ۱- يوه انساني سترکګه ۲- جني يا پيرياني سترکګه. له ام سلمه (رض) نه روايت دی چيګ رسول الله (ص) دديګ په کور کيګ يوه وينحګه وليدله چيګ پر مخ ييګ د پيري د نظر اثر خګرګګند و'، وييګ فرمايل: دا دم کړئ، دا په سترکګو شويده، بغوي وايي چيګ دديګ وينحګيګ پر مخ د پيري نظر شوی و'، په سترکګو شويګ وه، د پيري نظر له نيزيګ

نه هم زيات تيره دی.
رسول الله (ص) به له پيريانو او انساني نظر نه الله تعالی ته پناه وؤه، ځکوك چيګ عقل او پوهه نه لري، نظر نه مني، خو هوشگياران او عاقلان چيګ د هر مذهب دي د سترګګو يا نظر په اثر اعتراف کوي، که ځګه هم د سبب په هکله بيګ اختلاف لري، خو پديګ متفق دي چيګ نظر شته. پديګ کيګ هيڅګ شك نشته چيګ الله تعالی په اجسامو او ارواحو کيګ مختلف ځګواکونه او طبيعتونه پيدا کؤيدي، بيل بيل خواص او کيفيتونه بيګ ورکؤي، عاقل پر جسم د روح له اغيزيګ نه انکار نه کوي ځګکه دا يو ښګکاره حقيقت دی.
حقيقت دادی چيګ سترګګه فاعل يا اثر کونکيګ نده، بلکه دا د روح اغيزه او تاثير دی ارواح د مختلفو اثراتو، خواصو او کيفيتونو درلودونکي دي، او ځګرنګګه چيګ روح له سترګګيګ سره تينګګګه رابطه لري، نو عمل يا اثر بيګ سترګګيګ ته منسوب شويدی، د حاسد (کينه کونکي) روح محسود ته زيان رسوي او له همديګ امله الله تعالی ددیګ أول کسانو له شر نه د پناه غوښګتلو امر کؤيدی، د أعوذ بالله د ويلو هدايت بيګ کؤيدی، پر محسود د حاسد له اثر نه يوازيګ هغه ځکوك انکار کولی شي چيګ د انسانيت له دايريګ نه د باندیګ وي، ددیګ تر تګولو ښګه مثال مار دی، زر د مار په جسد کيګ په بالقوه توګګه موجود دي، کله چيګ له دښګمن سره مخ کيږي، نو د غصی يو خاص حالت غوره کوي او د زيان رسولو جدي هڅګه کوي، او اغيزه بيګ د هغه تر داخلي حالت پوريګ اؤه لري، د ځګينو زهر دومره خطرناك وي چيګ د حامليګ ښګځګيګ حمل پريګ ضايع شي، ځګنی بيګ د ؤنديدو سبب وکګرځګي، لکه چيګ رسول الله (ص) د مارانو د دوو أولونو ابتر (   ) او ذي طفيتين(   ) په هکله فرمايلي دي: (دا دواؤه ماران سترګګيګ ؤندوي او حمل ضايع کوي).
پر نورو شيانو اغيزه يوازيګ تر جسم او جسمي اتصال پوريګ محدوده نده، ځکوك چيګ د شريعت او طبيعت په هکله لږ علم لري هغوی اثر تر جسمي اتصال پوري محدود شميري، خو حقيقت داسيګ ندی اغيزه کله په اتصال سره وي، کله په مخامخ کيدو سره، کله په ليدو سره او کله يوازيګ په روحي توجه سره، او کله په دعا، دم او تعويذاتو سره، او کله هم په وهم او خيال سره، دا تګول د تاثير وسايل دي، د درانه نظر د خاوند (عاين) اغيزه تر ليدو پوريګ مربوطه نده، کيدای شي ؤوند هم دروند نظر ولري او نور ځکوك په سترګګو کؤي، د ځګه شي صفت ورته بيان شي هغه بيګ نظر کؤي بيله ديګ چيګ ليدلی بيګ وي داسيګ أير واقع کيږي چيګ له ليدو پرته نظر واقع شي. او هر عاين، حاسد دی، خو هر حاسد، عاين ندی، او له همديګ امله له حاسد نه خدای ته پناه وؤل په واقع کيګ له عاين نه پناه غوښګتل دي، نظر هغه غشی دی چيګ د حاسد او عاين له سترګګو نه د جانب مقابل (محسود) په لور فير کيږي، چيګ کله پريګ لګګيږي او کله ورنه خطا شي، که د نظر دا غشی پداسيګ حالت کيګ د انسان لوريګ ته ورغی چيګ د دفاع او وقاييګ

لپاره خګه نه و موجود، نو فورا اغیزه کوي، خو که وقايوي او دفاعي وسايل ورسره وو، بيا نظر اغيزه نشي پريږ کولی بلکه امکان لري همدا غشيږ بيرته پر خپل خاوند ولګيږي، د درانه نظر خاوند (عاين) کله کله ځان او اولاد هم په سترګو کوي، او کيدای شي نظر ييږ بيږ ارادیږ وي، د نظر کولو اراده نلري خو طبيعت ييږ داسيږ وي چيږ نورو ته زيان رسوي.

د بد نظر علاج

ابو داود پخپل (سنن) کيږ له سهل بن حنيف نه روايت کوي وايي: مونږ يو وخت له سيلاب نه تيريدو، زه ورکوز شوم غسل ميږ پکيږ وکړ، چيږ بيرته راووتلم نو مريض شوم، تبه ميږ شوه دا خبره رسول الله (ص) ته ورسيده، وييږ فرمايل: ابو ثابت ته امر وکړئ چيږ له خدای نه شفا وغواړي تعوذ ووايي، ما عرض وکړ يا رسول الله (ص)! آيا دم جواز لري؟ ده وفرمايل: (دم يوازيږ د نظر، تبيږ او چيچلو لپاره جواز لري) دلته له مطلوب دم او تعوذ نه هدف او معنی داده چيږ معوذتين، فاتحه او آيت الکرسي أير تلاوت شي، او هغه دعا ګګانيږ وشي چيږ رسول الله (ص) راشګودلي دي لکه (أعوذ بكلمات الله التامات من كل شيطان و هامة و من كل عين لامة: د الله تعالی په تامو کلماتو له هر شيطان، هامه (زهر لرونکي، وژونکي حيوان) او هر بد او درونډ نظر نه پناه غواړم) او لکه: (أعوذ بكلمات الله التامات التي لا يجاوزهن بر و لا فاجر من شر ما خلق: د الله تعالی په هغو بشپړو کلماتو سره چيږ هيڅګ نيك او بد تجاوز نشي ورنه کولی د مخلوقاتو له شر نه پناه غواړم) او لکه دا دعا: (أعوذ بكلمات الله التامات من شر ما خلق و ذرأ و برأ و من شر ما ينزل من السماء و من شر ما يعرج فيها و من شر ما ذرأ في الارض و من شر ما يخرج منها و من شر فتن الليل و النهار، و من شر طوارق الليل و النهار إلا طارق يطرق بخير يا رحمان: د الله تعالی په مکملو کلماتو سره پناه غواړم، د هغو شيانو له شره چيږ پيدا کړي ييږ دي، خواره کړي ييږ دي، او د هغو شيانو له شره پناه غواړم چيږ له آسمانه راکوزيږي، او د هغو شيانو له شره چيږ آسمان ته پورته کيږي، او د هغو شيانو له شره چيږ په ځمکه کيږ ييږ پيدا او خواره کړيدي، او د هغو شيانو له شره چيږ له ځمکيږ نه راوزي، او د شپيږ او ورځيږ د فتنو له شره، د شپيږ د هر راتلونکي له شر او بدۀ نه خو له هغه ځګخه نه چيږ خير راوړي، ايږ رحمانه!) او لکه دا: ((أعوذ بكلمات الله التامات من غضبه و عقابه و شر عباده و من همزات الشياطين و أن يحضرون: د الله تعالی په تامو حکماتو پناه غواړم، د هغه له غضب نه، له عذاب نه ييږ، د بندګګانو له شر نه ييږ د شيطانانو له وسوسو نه او د هغوی

له حاضريدو نه).

يا لکه: (اللهم اني أعوذ بوجهك الكريم، و كلماتك التامة من شر ما أنت آخذ بناصيته ، اللهم أنت تكشف المأثم و المغرم، اللهم لا يهزم جندك، و لا يخلف وعدك سبحانك و بحمدك: ايګ خدايه زه ستا په کريم مخ او ستا په بشپړو کلمو د هغو شيانو له شره پناه غواړم چيګ تګنأيګ ييګ تا نيوليګ دي، ايګ خدايه! يوازيګ ته ګګناه او پور (يا هرشر) ليرى کولى شي، ايګ خدايه! ستا لشګګريګ ماتيګ نه خوري، ستا وعده غلطه نه وي، مونږ ستا حمد او پاکي وايو).

او يا دا: (أعوذ بوجه الله العظيم الذي لاشئ أعظم منه، و بكلماته التامات التي لا يجاوزهن بر و لا فاجر و أسماء الله الحسنى، و بأسمائه ما علمت منها و ما لم أعلم من شر ما خلق و ذرأ و برأ، و من شر كل ذي شر لا أطيق شره، و من شر كل ذي شر أنت آخذ بناصيته إن ربي على صراط مستقيم: زه د هغه عظيم الله په مخ سره چيګ هيځګ لوى ورځګخه نشته (له تګولو نه لوى دى)، او د هغه په هغو مکملو کلماتو چيګ هيځګ نيك او بد تجاوز نشي ورنه کولى، او د الله په هغو نيکو نومونو چيګ پيژنم ييګ او هغه چيګ نه ييګ پيژنم، د هغو شيانو له شره پناه غواړم چيګ پيدا کړي او خواره کړي ييګ دي او د هر هغه ځګه له شره چيګ د شرتوان ييګ نلرم او د هر هغه ځګه له شره چيګ تګنأيګ ييګ ستا په لاس کيګ دي بيشکه زما رب په مستقيمه لار دى).

او يا لکه: ((تحصنت بالله الذي لا إله الا هو إلهي و إله كل شئ، و اعتصمت بربي و رب كل شئ، و توكلت على الحي الذي لا يموت و استدفعت الشر بلا حول و لا قوة إلا بالله، حسبي الله و نعم الوكيل، حسبي الرب من العباد، حسبي الخالق من المخلوق، حسبي الرازق من المرزوق، حسبي هو حسبي، حسبي الذي بيده ملكوت كل شئ وهو يجير ولا يجار عليه، حسبي الله و كفى، و سمع الله لمن دعا، ليس وراء الله مرمى ، حسبي الله لا إله هو عليه توكلت و هو رب العرش العظيم: زه د هغه الله په ساتنه کيګ داخل شوم چيګ له هغه پرته بل حق معبود نشته، هغه زما او هر ځګه خداى دى، ما د خپل رب او د تګولو شيانو د رب حفاظت خپل کړ، او پر هغه ذات ميګ توکل وکړ چيګ تل ژوندى دى، نه مري، په (لاحول و لاقوة الا بالله) سره ميګ شر دفع کړ، الله راته کافي دى، هغه غوره کار ساز دى، د مخلوق په ځګاى خالق

راته كافي دى، له روزي وركيدونكي نه روزي وركونكى راته كافي دى، هغه ذات راته كافي دى چيګ كافي دى، هغه خداى راته كافي دى چيګ د هر شي واك د هغه په لاس كيګ دى، هغه پناه وركوي، او هيځوك د هغه خلاف پناه نه شي وركولى، الله راته كافي دى او بس، الله تعالى د دعا كوونكي دعا اوري، له الله تعالى نه پرته بل مقصد او هدف نشته، هغه الله راته كافي دى چيګ له هغه نه پرته بل حق معبود نشته، زما په همغه توكل دى او هغه د لوى عرش رب او مالك دى».
چا چيګ دا دعاويګ او تعوذات تجربه كړي، ككتګيګ ييګ ورته معلوميګ شويدي، دا دعاويګ نظر دفع كوي، او كه چاته رسيدليګ وي هغه ورنه ليريګ كوي، خو اثر ييګ د ويونكي د ايمان د قوت په اندازه دى، دا دعاويګ لكه وسله داسيګ ده او د وسليګ اثر تر استعمالونكي پوريګ تړلى دى، هر ځومره چيګ د ويونكي ايمان قوي او توكل ييګ زيات وي هومره ييګ اغيزه عاجله او كامله وي.
كه د چا نظر دروند وُيعنيګ ستركګيګ ييګ درنيګ وى، او ويريده چيګ هسيګ نه چاته زيان و نه رسوي، نو بايد ووايي: «اللهم بارك عليه»، ځكه عامر چيګ سهل په ستركګو كړ، نو رسول الله «ص» ورته وفرمايل چيګ وليګ ديګ «بارك الله عليك» نه ديګ ورته ويلي. د «ماشاء الله لا قوة إلا بالله» ويل نظر دفع كوي، عروه به چيګ ځګه داسيګ شى وليدل چيګ زړه به ييګ پريګ ورغى، خوشګ به ييګ شول، او يا به چيګ خپل كوم باغ ته ننوت نو (ما شاء الله) به ييګ ويل.
لديګ ككتګورو دعاوو نه يو هغه دم دى چيګ جبريل «ع» حضرت محمد «ص» پريګ دم كړى وُ، او هغه په صحيح مسلم كيګ داسيګ رانقل شويدى: «بسم الله أرقيك، من كل شئ يؤذيك، من شر كل نفس أو عين حاسد ، الله يشفيك بسم الله أرقيك: د الله تعالى په نوم ديګ دموم، له هر شي او هر رنځګ نه چيګ تا په تكليفوي، د هر ځګه او د هر حاسد او بد نظر له شر نه، الله ديګ شفا دركړي، د الله په نوم ديګ دموم».
لدينه وروسته مولف د هر مرض او رنځګ لپاره الهي دم، دعا ذكر كړيده، په ابو داوُد كيګ روايت شوى هغه حديث ييګ راوړى دى چيګ له ابو درداء نه روايت دى وايي رسول الله «ص» فرمايلي: «ځګوك چيګ له تاسيګ نه رنځګور شو نو وايي دى:

ربنا الله الذي في السماء، تقدس اسمك، أمرك في السماء و الارض، كما رحمتك في السماء فاجعل رحمتك في الارض، اغفر لنا حوبنا و خطايانا، أنت رب الطيبين، أنزل رحمة من رحمتك و شفاء من شفائك على هذا الوجع: ايګ زمونږ پروردګاره: چيګ په آسمان كيګ ييګ، ستا نوم مقدس دى، حكم ديګ په آسمان او ځمكه كيګ چليږي لكه ځګرنګګه

دیگ چیگ رحمت په آسمان کیگ دی، همداسیگ پر حگمکه هم خپل رحمت نازل کؤه، زمونږ کگناویگ او اشتباهات وبشگه، ته د پاکانو پروردکگار ییگ، ستا له رحمت نه رحمت نازل کؤه، پردیگ درد له خپلیگ شفا نه شفا نازله کؤه. ددیگ دعا او دم په ویلو سره به روغ شي (ان شاء الله). بیاییگ د دانیگ او زخم د علاج په هکله د رسول الله (ص) لارشگوونیگ بیان کؤیدي، په بخاري او مسلم کیگ روایت شوي حدیث کیگ راحگي چیگ رسول الله (ص) فرمایلي:

(إذا اشتکی الانسان أو کانت به قرحة أو جرح قال باصبعه هکذا، وضع سفیان سبابته بالارض ثم رفعها و قال بسم الله تربة أرضنا بریقة بعضنا، یشفی سقیمنا بإذن ربنا: انسان که ناروغ شو، یا دانه وه وربانديگ یا ییگ زخم درلود، د شهادت کگوته دیگ پرحگمکه کیږدي، بیاییگ دیگ پورته کؤي، سفیان همداسیگ وکؤل کگوته ییگ کیشگوده بیاییگ پورته کؤه، او ودیگ وایيگ: د الله په نوم، دا زمونږ د حگمکیگ خاوره ده، او زمونږ نه د کوم یوه لاؤیگ دي، زمونږ رنحگور دیگ زمونږ د رب په حکم روغ شي). دا چیگ دلته له خاوریگ نه مراد صرف د مدینیگ خاوره ده او که تگوله حگمکه ورنه مراد ده پديگ هکله دوه قولونه رانقل شویدي.

فصل
د غم د علاج په هکله د رسول الله (ص) لارشگوونیگ

الله تعالی فرمایلي: ((وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ (۱۵۵) الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ (۱۵۶) أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ)) (البقره: ۱۵۵-۱۵۷)

ترجمه: [او خامخا مونږ آزمویو هرومرو (خامخا) تاسیگ په یوه شي چیگ هغه عبارت دی (د دشگمن) له ویریگ او له لوږیگ (قحط) او له کموالي د مالونو (په راز راز آفتونو سره) او د نفسونو (په قتل، موت، مرض او نورو) او د میوو (په آسماني او حگمکني آفتونو سره) او زیری ورکؤه صبر کونکو ته (په جنت سره، صبر کوونکي) هغه کسان دي کله چیگ ورورسیږي دوی ته خگه مصیبت – نو وایي دوی بیشکه مونږ (مملوك) د الله یو او بیشکه مونږ هم ده (الله ته) بیا ورتلونکي یو (په آخرت کیگ) دغه کسان په هم دوی دي عنایتونه (بخشگنیگ) له (طرفه د) رب د دوی او مهرباني ده او دغه کسان هم دوی دي سمه لاره موندونکي (حق ته)].

له ام سلمه (رض) نه په مرفوع حدیث کیگ روایت دی فرمایي: هرچاته چیگ غم ورسیږي، بیا ووایي

«إنا لله و إنا إليه راجعون ، اللهم أجرني في مصيبتي و اخلف لي خيرا منها: مونږ تګول د الله تعالی يو، او د هغه لوري ته ورتلونکي يو، ايګ خدايه! پديګ غم کيګ ماته پناه راکؤه نيك عوض او بدل ييګ راکؤه» خګوك که دا دعا ووايي، الله تعالی به ييګ د غم اجر، غوره او نيك بدل ورکوي.
په رشګتيا سره چيګ دا د غم تر تګولو کامل او په زؤه پوريګ علاج دی، دا د غمجن لپاره په دين او دنيا کيګ کګتګه لري، پديګ دعا کيګ دوه داسيګ اصلونه وجود لري چيګ که د بنده زؤه ته پريوحګي نو تسلي به ييګ پريګ وشي، يو اصل دادی چيګ بنده ، مال او اولاد ييګ تګول د الله تعالی دي، له ده سره ييګ د امانت په توکګه ايشګي دي، دوهم اصل دا چيګ د تګولو ورتګګ د الله تعالی خوا ته دی، دا دنيا فاني ده، دا ييګ شروع او داييګ پای او خاتمه ده، نو پديګ اصولو او مفاهيمو سره حتما د غم دوا کيدلی شي.
د غم او مصيبت بل علاج دا دی چيګ بنده په پوره يقين سره پديګ باور ولري دا خګه چيګ ورسيدلي ورنه خطا کيدل نه، او خګه چيګ ورنه خطا شوي هغه ورته رسيدل نه.
بل علاج ييګ دادی چيګ فکر وکؤي، وګګوري خګه چيګ الله تعالی ورنه اخيستي له هغه نه غوره او يا د هغه په شان ييګ نور ورته پريشګي دي، او که صبر وکؤي، نو خدای زيات اجر ورکوي او پديګ کيګ ديګ فکر وکؤي چيګ که الله تعالی غوشګتي وای، نو لدينه ستر مصيبت ييګ هم ورباندیګ راوستی شوی.
غمجن ديګ د نورو غمجنو په حالت حګانته أاأينه ورکؤي، د هغوی حال ته ديګ وګګوري او حګانته ديګ تسلي ورکؤي، شاوخوا ديګ وګګوري چيګ خګومره خلك په غمونو او مصيبتونو اخته دي د دنيا خوشالي لکه خوب داسيګ ده، دنيا که خګوك لږ وخندوي نو أير ييګ ژؤوي.
بل علاج ييګ دادی چيګ بنده پديګ علم او ايمان ولري چيګ چيغيګ او واويلا غم نه شي ليری کولی، بلکه جزع و فزع غم نور زياتوي.
د مصيبت بله دوا داده چيګ بنده پدی پوه شي که صبر وکؤي (انا لله......) ووايي نو خدای ورته د رسيدلي غم په بدل کيګ غوره بدل ورکوي.
بنده بايد پديګ هم پوه وي چيګ چيغيګ ، جزع، فزع ييګ دشګمن خوشالوي، ملګګري ييګ حګوروي او د الله تعالی د ناراضة سبب کيږي. غمجن بنده ديګ پديګ باوري شي چيګ په صبر او رضا سره داسيګ لذت حاصلولی شي چيګ له لاسه وتلی خګيز ييګ په مقابل کيګ لږ او ييګ ارزشګته دی. د مصيبت د غم دوا دا هم ده چيګ بنده پديګ علم او يقين ولري چيګ خپله برخه به حتما ورسيږي، همدا ييګ نصيب و'، خګوك که پخپل نصيب او برخه قانع او راضي وي د هغه لپاره خوشګي ده او که خګوك پخپل قسمت ناشکره او په غصه شول هغه ته قهر او غصه ده.

بنده دېته پدې هم پوه شي چې هر څه چېغې، جزع، فزع وکړي، بالاخره به صبر ته اړ کېږي، او هغه وخت به يې صبر نه کښتګه لري او نه ثواب.
پدې دې هم يقين ولري چې له تګولو نه غوره دوا د رب موافقه او رضا ده، په محبت کې چې د محبوب موافقه او خوشګه نه وي هغه محبت ندی.
غمجن بنده دې ورسيدلی غم له هغه دايمي لذت او ثواب سره پرتله کړي چې خدای تعالی يې د صبر په نتيجه کې ورکوي.
پدې دې پوه وي چې دا د احکم الحاکمين او ارحم الراحمين پرودګګار له خوا ابتلاء او ازميښګت دی، الله تعالی يې ددې لپاره نه امتحانوي چې هلاك يې کړي، بلکه اراده لري ايمان يې امتحان کړي، تر څګو زارۍ يې وکګوري او تر څګو پخپله دروازه او دربار کې يې سر په سجده ووينې.
دا هم بايد په ياد ولري چې غمونه د وژونکو رنځګونو مخه نيسي، په غم سره انسان د کبر، ځګان نمانځګنې او زړه له سختوالي نه ژغورل کېږي، او بنده بايد پدې باور ولري چې د دنيا سختي د آخرت سوکالي ده، او د دنيا سوکالي د آخرت سختي، که پدې باور نلري، نو د رسول الله (ص) دا قول دې په ياد کړي چې فرمايي: (حفت الجنة بالمكاره و حفت النار بالشهوات: جنت پر مشکلاتو، ستونزو او دوزخ پر خوندونو، لذتونو پوښګل شويدی) خو ځګرګګنده ده چې د انسانانو عقلونه مختلف دي، او په همداسې غمجنو حالاتو کې د بندګګانو حقيقت ځګرګګنديږي.

د تشويش، او خفګګان د علاج په هکله د رسول الله (ص) لارښګوونې

په صحيحينو کې له ابن عباس (رض) نه روايت دی چې رسول الله (ص) به د کرب، غم او ويرې په حالت کې دا دعا کوله: ((لا إله إلا الله العظيم الحليم، لا إله إلا الله رب العرش العظيم، لا إله إلا الله رب السموات و رب الارض رب العرش الكريم: له لوی او حليم الله نه پرته بل معبود نشته، له هغه الله نه پرته بل معبود نشته چې د لوی عرش پروردګګار دی له هغه الله نه پرته بل حق معبود نشته چې د آسمانونو او ځګمکې رب دی او د کريم عرش رب دی)).
ترمذي له انس (رض) نه په روايت سره وايي چې رسول الله (ص) به د خفګګان او تشويش په حالت کې فرمايل: ((يا حي يا قيوم برحمتك أستغيث: اې ژونديه، اې د هر څه قايمونکيه ستا په رحمت سره مدد غواړم)). ابو هريره (رض) وايي رسول الله (ص) به چې د کوم کار په هکله ويره

درلوده او تشویش به ییګ ورنه کاوه نو لاسونه به ییګ د آسمان په لوري پورته کؤل او فرمایل به ییګ: (سبحان الله العظیم)، او که دعا به ییګ اوإدوله زیات کوشش به یي پکیګ کاوه، نو فرمایل به ییګ: (یا حي یا قیوم). ابو داود له ابوبکر (رض) نه په مرفوع روایت یو حدیث شریف رانقل کؤیدی چیګ فرمایي: (دعوات المکروب یعنی د غمجن او له کوم حالت نه د ویره لرونکی دعا داسیګ ده: ((اللهم رحمتك أرجو فلا تکلني إلی نفسي طرفة عین، واصلح لي شأني کله لا إله إلا أنت: ایګ الله! ستا رحمت غواؤم، ما د سترکګیګ د رپ په اندازه هم زما خپل حګانته مه سپاره، زما حالت تګول راته سم کؤه، له تانه پرته بل حق معبود نشته)).

همدا راز ابو داود له اسماء بنت عمیس نه روایت کوي چیګ وایي: رسول الله (ص) راته فرمایلي: آیا هغه دعا او کلمات دروشګیم چیګ د غم په حالت کیګ ییګ وایيګ، مطلب دا چیګ د غم او تشویش دعا دروشګیم، او هغه داده: (الله، الله ربي لا أشرك به شیئا) په یوه روایت کیګ راغلی چیګ دغه ذکر دیګ اوه حګله تکرار شي.

احمد له ابن مسعود (رض) نه په مرفوع روایت حدیث رانقل کؤی فرمایي: هر بنده ته چیګ غم او تشویش ورسیإي بیا ووایي: (اللهم إني عبدك و ابن عبدك و ابن أمتك ناصیتي بیدك، ماض في حکمك، عدل في قضاؤك، أسألك بکل اسم هو لك سمیت به نفسك، أو أنزلته في کتابك ، أو علمته أحدا من خلقك أو استاثرت به في علم الغیب عندك أن تجعل القرآن العظیم ربیع قلبي و نور بصري، و جلاء حزني، و ذهاب همي: یا الله زه دیګ بنده یم، ستا د بنده او ستا د وینحګیګ زوی یم، زما تګنأه ستا په لاس کیګ ده، ستا حکم راباندیګ چلیإي، زما په اؤه ستا هره فیصله عدل دی، زه ستا په هر هغه نوم سوال درنه کوم چیګ حګان دیګ پریګ نومولی دی، یا دیګ پخپل کتاب کیګ نازل کؤیدی، یا دیګ خپل کوم مخلوق ته شګوولیګ دی، او یا دیګ له حګان سره په علم غیب کیګ ساتلی، سوال درنه کوم چیګ قرانکریم زما د زؤه پسرلی، زما د سینیګ رنګا، زما د غم دوا او د تشویش او غم د لری کولو وسیله وکګرحګویګ)) بنده که دا دعا وکؤه، الله تعالی به ییګ غم او تشویش ختم کؤي او په بدل کیګ به ییګ خوشالي ورکؤي.

ترمذي له سعد نه په مرفوع روایت یو حدیث شریف رانقل کؤی فرمایي: هر مسلمان که په هر شي او هره مساله کیګ د ذي النون (ع) هغه دعا وکؤه چیګ هغه د کب په خیتګه کیګ کؤیده دعا به ییګ قبوله شي او دا دعا داسیګ ده: (لا إله إلا أنت سبحانك إني کنت من الظالمین: له تا نه پرته بل معبود نشته، پاکي تالره ده، بیشکه زه د ظالمانو له جملیګ خګخه یم).

ابو داود روایت کوي چیګ رسول الله (ص) ابو امامه ته فرمایلي: نه غواؤیګ داسیګ کلمه (دعا) درته وشګیم چیګ ویبګ وایبګ، الله تعالی دیګ غم لیریګ او قرض دیګ ادا کؤي؟ ابو امامه عرض کوي: أیر شګه، را وییګ شګیه، رسول الله (ص) ورته فرمایبي: سهار او ماسختن وایه:

(اللهم اني أعوذ بك من الهم و الحزن، و أعوذبك من العجز و الكسل، و أعوذ بك من الجبن و البخل و أعوذ بك من غلبة الدين و قهر الرجال: ایګ الله زه له غم او تشویش نه تاته پناه دروؤم، له کمزورة او سستة نه پناه درنه غواؤم له بزدلة او بخل نه پناه درنه غواؤم، د پور له غلبیګ او خلکو له قهر نه پناه درنه غواؤم) راوي وایي ما دا هدایت عملي کؤ، نو الله تعالی میګ غم او تشویش ورك او پور میګ ییګ ادا کؤ.

ابو داود له ابن عباس (رض) نه په مرفوع روایت حدیث رانقل کؤی فرمایبي: چاچیګ استغفار ویل د حګان وظیفه وکګرحګوله، الله تعالی به ییګ هر مشکل حل کؤي، له هر غم او تشویش نه به ییګ وژغوري، او له داسیګ لوري به روزي ورکؤي چیګ ګګمان به ییګ نه کوي.

بل حدیث فرمایبي: ((علیکم بالجهاد فانه باب من أبواب الجنة یدفع الله به عن النفوس الهم و الغم: جهاد کوئ، حګګه جهاد د جنت هغه دروازه ده چیګ الله تعالی له زؤونو نه غم او تشویش ورباندیګ دفع کوي)).

په (مسند) کیګ روایت دی، رسول الله (ص) به چیګ غمجن شو، تشویش به ییګ زؤه ته لاره وموندله، نو په لمانحګه به ودرید. ابن عباس (رض) په مرفوع حدیث کیګ فرمایبي: د چاچیګ غمونه او تشویشونه أیر شي (لاحول و لا قوه إلا بالله) دیګ أیر وایي، په صحیحینو کیګ روایت شوی حدیث فرمایبي: (لا حول و لا قوه إلا بالله) د جنت له خزانو نه یوه خزانه ده.

پدیګ نبوي لارشګوونو کیګ (۱۵) أوله داروکګان او د علاج طریقیګ شګودل شویدیګ، که پدیګ داروکګانو سره د چا له زؤه نه غم، ویره او تشویش لیری نشي، نو د هغه رنحګ زوؤ شوی، ریشګی ییګ مضبوطیګ دي، او علاج ییګ سخت عملیات او تجدید ته ضرورت لري، دا (۱۵) داروکګان او د علاج طریقیګ عبارت دي له:

۱. د ربوبیت پر توحید بشپؤ ایمان.
۲. د الوهیت پر توحید بشپؤ ایمان.
۳. پر علمي توحید بشپؤ ایمان.
۴. د الله تعالی پاکي او تنزیه او پدیګ ایمان درلودل چیګ الله تعالی پر بندګګانو ظلم نه کوي او ییګ سببه د بنده مواخذه نه کوي.
۵. بنده باید په خپل ظلم اعتراف وکؤي، او خپل تقصیر ومني.
۶. الله تعالی ته تر ټګولو غوره او ورته ګګران شیان د دعا لپاره وسیله نیول، چیګ دا غوره

شيان د خداى تعالى نومونه او صفات دي، ځکه د الله تعالى په وړاندې له ټګولو نه محبوب او غوره شيان د هغه اسماء او صفات دي، بايد بنده همدا اسماء او صفات وسيله ونيسي، او (حي – قيوم) دومره جامع نومونه دي چې د ټګولو اسماوو او صفاتو معنى افاده کوي.

٧. يوازې له الله نه مرسته غوښتل.

٨. بنده بايد له الله تعالى نه پر خپله هيله او اميد اعتراف او اقرار وکړي دا ووايي چې اميد مې خداى ته دى.

٩. بنده دې د توکل ځرګګندونه وکړي، خپل امر دې الله تعالى ته وسپاري، پدې دې اعتراف وکړي چې د هر څه واك يې له الله تعالى سره دى، څګنګه يې چې اراده وي همغسې تصرف کوي، د الله تعالى حکم يې په هکله نافذ دى، او قضاء يې عدل دى.

١٠. د بنده زړه دې د قرآنکريم په باغچو کې وګرځي، او قرآن دې د ځګان لپاره داسې وګرځوي لکه پسرلې د حيوان لپاره، قرآن يې دې د شبهاتو او شهواتو په تيارو کې رڼا وي، همدا يې دې تسلي او آاأينه وي، د هر غم ، درد ، تشويش او ويرى دوا يې دې وګڼګي.

١١. استغفار.

١٢. توبه.

١٣. جهاد.

١٤. لمونځ.

١٥. پدې باور چې د هر څه قدرت له خداى تعالى سره دى، له شر او زيان نه د ساتلو، د خير او ګټګې د رسولو قدرت فقط له الله تعالى سره دى، بل هيڅوك دا وس نلري.

د بي خوبۀ او ويرې د علاج په هکله د رسول الله (ص) لارښوونې

ترمذي له بريده نه روايت کوي وايي: خالد (رض) ناروغ شو، رسول الله (ص) ته يې عرض وکړ يا رسول الله (ص)! دشپې خوب نه لرم، رسول الله ورته وفرمايل: کله چې ويده کېدلې دا دعا لوله: (اللهم رب السماوات السبع و ما أظللن، و رب الارضين السبع و ما أقللن، و رب الشياطين و ما أضللن، كن لي جارا من شر خلقك كلهم جميعا ، أن يفرط علي أحد منهم أو يبغي علي أحد ، عز جارك، و جل ثناؤك و لا إله غيرك: ای د اوو آسمانونو او هغه څه

پرودګګاره چیګ د آسمانونو سیوري ورباندیګ دي، او ایګ د اوو حګمکو او هغه خګه پرودګګاره چیګ په حګمکه کیګ دي او ایګ د شیطانانو او هغو شیانو ربه چیګ شیطانانو بیګ لاریګ کؤي، ستا د تګولو مخلوقاتو له شره میګ ژغورونکی شه، پناه راکؤه، لدینه میګ وساته چیګ کوم یو ورنه افراط راسره وکؤي، یا تیری راباندیګ وکؤي، ستا پناه عزیزه او ستا ستاینه لویه ده او له تانه پرته بل حق معبود نشته)).

عمرو بن شعیب روایت کوي چیګ رسول الله (ص) هدایت کؤی چیګ د غم او ویریګ په حالت کیګ دیګ دا دعا وویل شي:

(أعوذ بکلمات الله التامات من غضبه، و شر عباده، و من همزات الشیاطین، و أعوذبك رب أن یحضرون: د الله تعالی په مکملو کلماتو سره پناه غواؤم، د هغه له قهر نه، د بندګګانو له شر نه، د شیطانانو له وسوسیګ نه او لدینه چیګ هغوی ماته راشي، پناه درنه غواؤم). عبدالله بن عمرو (رض) به همدا کلمات او دعا خپلو هغو اولادونو ته چیګ پوهیدل به ورشګودله، او هغه چیګ نه به پوهیدل یعنیګ واؤه به وو، نو هغوی ته به بیګ ولیکله او په غاؤه کیګ بیګ به وروحګؤوله.

د عمرو بن شعیب له خوا روایت شوي مرفوع حدیث کیګ راحګي: که اور مو ولید، تکبیر ووایی تکبیر (الله اکبر) ویل اور وژني، خګرنګګه چیګ اور د شیطان اصل دی، شیطان له همدیګ مادیګ نه پیدا شوی، او اور د فساد سبب کیږي، نو شیطان بیګ خوشګوي، طبیعي او عملي توافق ورسره لري، نو چیګ چیرته اور بل شي شیطان بیګ د لا زیات فساد لپاره تازه کوي، او د اور طبیعت داسیګ دی چیګ پورته کیدل خوشګوي، او له امله بیګ فساد خوریږي او دا دواؤه شیان (علو- فساد) هغه خګه دي چیګ شیطان بیګ خوشګوي او خلك ورته رابولي، اور او شیطان کبر کوي او فساد خوروي، او همدا دوه شیان د انسان د هلاکت سبب کیږي، خو د الله تعالی د نوم یاد د شیطان د ویریګ او تیشګتیګ سبب کیږي، او کله چیګ (الله اکبر) وویل شي شیطان تشګتي او اور مؤ کیږي، مونږ او نورو دا نسخه تجربه کؤیګ او ګګتګه مو بیګ لیدلی ده.

د حفظ صحیګ په هکله د رسول الله (ص) لارشګوونیګ

الله تعالی فرمایي: ((وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ)) (الاعراف: ٣١).

ترجمه: اوخورئ او چشګئ او اسراف (بیګ حګایه خرخګ) مه کوئ تاسیګ، بیشکه چیګ الله نه خوشګوي مسرفان (بیګ حګایه خرخګ کوونکي].

الله تعالی امر کوي چي د بدن د تقویی او صحت لپاره له خوراك او خګشګاك نه ګګتګه واخیستل

شي، بدن چيګ خګه ضايع كوي، قوت له لاسه وركوي بايد خواؤه او د خګشګاك شيان استعمال شي چيګ له لاسه تللى قوت بيرته اعاده شي، خو خواؤه او خګشګل بايد د كميت او كيفيت له پلوه دومره وي چيګ كګتګه ولري، په اندازه برابر وي، كه له اندازيګ نه زياتيږي، نو هغه اسراف دى او د كګتګى په ځاى زيان لري. هيڅګ نه خوؤل او يا اسراف كول دواؤه د ناورغة سبب كيږي، مطلب دا چيګ پديګ الهي ارشاد كيګ د حفظ صحى دوه اساسي اصول په ګګوته شويدي او هغه دا چيګ انسان بايد خواؤه وخوري، خګشګاك وكؤي خو په اندازه، او اسراف ونكؤي.
صحت او عافيت تر ټګولو لوى الهي نعمت دى، روغتيا لويه الهي برخه او تحفه ده بختور دى هغه كس چيګ خداى روغتيا وركؤيګ وي او هغه دخپليګ روغتيا ساتنه او پالنه كوي.
رسول الله (ص) فرمايلي: (دوه نعمتونه داسيګ دي چيګ أير خلك غبن پكيګ كوي، يو صحت او بل فراغت)، په ترمذي كيګ روايت مرفوع حديث فرمايي: (په چا چيګ پداسيګ حال كيګ سهار شي چيګ بدن بييګ جوؤ وي، سر بييګ په امن وي، د يويګ ورځيګ خواؤه ولري، نو دا داسيګ دى لكه چيګ ټګوله دنيا وركؤل شوى وي)، په بل مرفوع حديث كيګ راځګي: (د قيامت په ورځګ له بنده نه د نعمتونو په هكله د پوښګتنو په ترخګ كيګ لومړى دا سوال كيږي چيګ آيا مونږ صحت نه و دركؤى؟ او د خګشګلو يخيګ اوبه مو نه ويګ دركؤى؟)
يو شمير علماء وايي چيګ پديګ آيت كيګ له نعيم نه مراد صحت دى: ((ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنْ النَّعِيمِ)) (التكاثر: ٨)
ترجمه: ((بيا به خامخا پوښګتنيګ وشي له تاسيګ خګخه هرومرو (خامخا) په دغيګ ورځيګ كيګ له (حقائقو د) نعمتونو، هوسانو (راحت) نه (چيګ دركؤي مو وُتاسيګ ته په دنيا كيګ)].
د احمد له خوا روايت شوى مرفوع حديث فرمايي: (له الله تعالى نه د يقين او عافيت سوال وكؤئ، هيڅا ته له يقين نه وروسته له عافيت نه لوى نعمت او لوى خير ندى وركؤل شوى) ديګ حديث د دين او دنيا له عافيت نه يادونه كؤيده، د بنده نيكمرغي تر يقين او عافيت پوريګ تؤليګ ده، يقين بييګ د آخرت له عذاب نه ژغوري، او عافيت بييګ په دنيا كيګ له رنځګونو او قلبي مرضونو نه ساتي.
په (سنن النسائي) كيګ روايت شوى مرفوع حديث فرمايي: (له الله تعالى نه د عفوى، عافيت او معافات سوال وكؤئ، هيڅا ته له يقين نه وروسته له معافات نه لوى نعمت او خير ندى وركؤل شوى)، دا درى شيان د ټګولو رنځګونو او هر شر علاج او دفع كوي په عفويګ سره تير رنځګونه او پخوانى شر له مينځګه ځګي، عافيت د موجود او حاضر شر او رنځګ دفع كوي او معافات د راتلونكو دردونو رنځګونو او شر مخه نيسي.
رسول الله (ص) به تل يو أول خواؤه نه خوؤل ځګكه هميش يو أول خواؤه كه هر خګو ګګتګور وي د زيان سبب كيږي، رسول الله (ص) به د هر ښګار او سيميګ د اوسيدونكو د عادت مطابق هر أول

خواؤه لکه غوشګه، میویګ، أوأة، خرما او نور خوؤل.
انس (رض) وايي: رسول الله (ص) به هیخګ أول خواؤه بد نه ګګنګل، که اشتها به ییګ وه خوؤل به ییګ او که نه، نو نه ییګ خوؤل. ییګ اشتهاء خوؤل زیان لري، که خګوك ییګ اشتهاء ګګتګور خواؤه وخوري نو هم زیان ورته لري، رسول الله (ص) به غوشګه خوشګوله، او د لاس یا ذراع غوشګه ییګ له تګولو نه زیات خوشګه وه، همدا راز د پسه د بدن د مخکینة برخیګ غوشګه ییګ هم خوشګیدله، حګګه دا خفیفه ده او ژر هضم کیږي.
حلواء او عسل ییګ هم خوشګ وو، خګرګګنده ده چیګ غوشګه، حلواء او عسل د بدن، ینیګ او تګولو غؤو لپاره أیره ګګتګه لري. میوه به چیګ ورسیدله، رسول الله (ص) به خوؤله، د هری سیمیګ میوه ییګ خوؤله، او دا هم د حفظ صحی یو اصل دی، حګګه الله تعالی د خپل حکمت له مخیګ په هره سیمه کیګ داسیګ میویګ پیدا کؤیدي چیګ اوسیدونکو ته ییګ ګګتګه لري، او خګوك چیګ د مرض له ویریګ د کومیګ سیمیګ میوه نه خوري هغه أیر رنحګوریږي.
رسول الله (ص) فرمایلي: زه د تکییګ په حالت کیګ خواؤه نه خورم، بلکه خوؤو ته د بنده غوندیګ کینم او د بنده په شان خواؤه خورم. له تکیه کولو نه مراد ، پرتلة، أأه لګګول او شا تکیه کول دي، دا دری واؤه حالتونه د خوؤو په وخت کیګ زیان لري.
رسول الله (ص) به په دریو مبارکو ګګوتو خواؤه خوؤل، او دا أیر ګګتګور دي، له یخو اوبو سره ګګأ شوي عسل به ییګ هم خګشګل، او رسول الله (ص) په ولاؤه له خګشګلو نه نهی کؤیده، امر ییګ کؤیدی چا چیګ په ولاؤه اوبه وخګشګلیګ، هغه دیګ بیرته قی کؤي، خو دا هم ثابته ده چیګ رسول الله (ص) د ضرورت او حاجت په وخت کیګ په ولاؤه اوبه خګشګلیګ دي. رسول الله (ص) به اوبه په دریو دمو خګشګلیګ او فرمایلي ییګ دي: دا أول (په دریو دمو اوبه خګشګل) شګه تنده ماتوي، صحت ته ګګتګه رسوي او په آسانة سره په بدن کیګ حلیږي. ترمذي روایت کوي چیګ رسول الله (ص) فرمایلي: د اوشګ په شان په یوه دمه اوبه مه خګشګئ، بلکه په دوو دمو ییګ خګشګګئ، په شروع کیګ (بسم الله) او په پای کیګ ییګ (الحمد لله) وایئ.
په صحیح حدیث کیګ روایت دی چیګ رسول الله (ص) فرمایلي: د لوشګو خولیګ پتګیګ ساتئ او د اوبو د لوشګو سرونه هم پتګ او بند ساتئ حتی چیګ په تار ییګ تؤئ، حګګه په هر کال کیګ یوه شپه داسیګ ده چیګ وبا پکیګ نازلیږي، نو د هر لوشګي د خوؤو وي که د اوبو چیګ سر لوخګ وي، پکیګ لویږي، د حدیث یو راوي (لیث بن سعد) وایي چیګ عجم دا شپه د دسمبر په میاشت کیګ بولي. رسول الله (ص) د لوشګو د سر پتګولو امر کؤیدی که خګه هم د لرګګي په تګوتګیګ سره وي.
همدا راز رسول الله (ص) امر کوي چیګ د لوشګي د سر پتګولو او بندولو په وخت (بسم الله) وویل شي، د الله نوم یاد شي، او د لوشګي له خولیګ نه خګشګل ییګ هم منع کؤیدي،

په لوشگي کيگ پوکل او په مات او درز شوي لوشگي کيگ له خوؤلو او خگشگلو نه ييگ هم نهی کؤيده. رسول الله (ص) به خوشبويی هم أيره خوشگوله، چا به که خوشبويي او يا د ريحان کگل ورته وؤانديگ کؤ، نه به ييگ مستر داوه، د بزار په (مسند) کيگ روايت دی چيگ رسول الله (ص) فرمايلي:

(إن الله طيب يحب الطيب، نظيف يحب النظافة، كريم يحب الكرم، جواد يحب الجود ، فنظفوا أفناءكم وساحاتكم ولا تشبهوا باليهود يجمعون القمامة في دورهم: الله تعالی پاك دی، پاك او خوشبودار شيان خوشگوي، نظيف دی نظافت خوشگوي، جواد (سخي) دی، سخا خوشگوي، كريم دی كرم خوشگوي، نو خپل كورونه، د كورونو مخيگ او ساحيگ پاكيگ ساتئ او له يهودانو سره مشابهت مه كوئ، هغوی كثافات پخپلو كورونو كيگ غونأوي)) خوشبويي داسيگ خاصيت لري چيگ پرشگتيگ ييگ خوشگوي او شيطان ورنه تشگتي نفرت ورنه كوي، نو پاكه روح شگه بوی خوشگوي او خبيثه روح له بد بوی سره مينه لري هره روح له هغه خگه سره مينه لري چيگ سمون ورسره ولري، خبيثيگ شگحگيگ د خبيثو نارينه وو لپاره، خبيث سؤي د خبيثاتو شگحگو لپاره، پاكيگ شگحگيگ د پاكو سؤيو لپاره، او پاك سؤي د پاكو شگحگو لپاره او دا يوازيگ تر شگحگو او نارينو پوريگ محدود ندي، اعمال، افعال، خواؤه، د خگشگاك شيان،لباس، جاميگ او بويونه تگول ترديگ حكم لاندی راحگي.

فصل
د فيصلو او احكامو په هكله د رسول الله (ص) لارشگوونيگ

لديگ عنوان نه مو مطلب د عاميگ تشريع بيانول ندي، كه خگه هم د رسول الله (ص) خاص حكم او فيصليگ هم عاميگ دي، خو دلته مو مراد او مطلب هغه جزيی فيصليگ او احكام دي چيگ رسول الله (ص) د خلكو تر منحگ د مخالفتونو د حل په اؤه صادر كؤيدي او ورسره به د رسول الله (ص) حگنيگ كلي احكامو ته هم اشاره وكؤو.

له رسول الله (ص) نه ثابته شويده چيگ په تور او تهمت سره ييگ هم حگنيگ كسان بنديان كؤيدي، عمرو بن شعيب له خپل پلار او له خپل نيكه نه روايت كوي وايي: يوه سؤي خپل غلام په قصدي توكگه وواژه، رسول الله (ص) قاتل سل دريگ وواهه، د يو كال لپاره ييگ جلا وطن كؤ او امر ييگ ورته وكؤ چيگ يو غلام آزاد كؤي، خو قصاص ييگ نكؤ. احمد له انس او هغه له سمره نه

مرفوع حديث روايت کړی فرمايي: (چاچيگ خپل غلام وواژه، نو پری وژنو ييگ) که دا حديث صحيح وي نو دلته به د وژلو حکم تعزيري وي، او کيدای شي دا د امام تر خوشگيگ پوريگ مربوط وي او هغه د مصلحت مطابق همداسيگ حکم وکړي.
ابو داود وايي رسول الله (ص) يو کس ته امر کړی چيگ خپل پور وړی تگينکگ راونيسي.
ابو عبيد روايت کړی چيگ رسول الله (ص) د قاتل د وژلو حکم کړيدی، ورسره ييگ د بندي ساتلو امر هم کړيدی ابو عبيد وايي چيگ بايد تر هغيگ پوريگ بندي وساتل شي تر خگو چيگ مړ شي.
عبدالرزاق په خپل (مصنف) کيگ له علي (رض) روايت کړی چيگ ممسك (بخيل) به تر مرگگه په زندان کيگ ساتل کيږي، رسول الله (ص) د عرنيونو د قصاص، د لاسونو او پښگو د پری کولو او سترگگو د ايستلو امر کړيدی، حگکه هغوی د شپنو سترگگيگ ايستلی وی او بيابييگ ترمرگگه همداسيگ وږي تږی ساتلي وو .
په صحيح مسلم کيگ روايت دی: يوه سړي پر بل دعوه وکړه چيگ دده ورور ييگ وژلی دی، هغه (مدعی عليه) اعتراف وکړ، رسول الله (ص) مدعي ته امر وکړ چيگ خپل دا ملگگری ديگ واخله، هغه سړي دا قاتل له حگان سره يووړ، هغوی چيگ له نظره پناه شول، رسول الله (ص) وفرمايل: (إن قتله فهو مثله: که دا کس ييگ وواژه، نو دی هم د هغه په شان دی) وروسته همغه سړی راغی او عرض ييگ وکړ يا رسول الله (ص) خبر شوم چيگ تا فرمايلي که زه دا شخص ووژنم نو زه به هم د هغه په شان (قاتل) وم، دا خو ما ستا په امر بوولی و، رسول الله (ص) ورته وفرمايل: آيا نه غواړيگ ستا او ستا د ملگگري گگناويگ دده پر غاړه ولوېږي؟ ده عرض وکړ، وليگ نه يا نبي الله!، رسول الله (ص) وفرمايل نو همداسيگ ده، او پديگ سره ييگ هغه قاتل پريښگود.
د رسول الله (ص) د ديگ قول (إن قتله فهو مثله)، د مفهوم په هکله دويگ راييگ وجود لري يوه دا چيگ که قاتل ووژل يا قصاص شو، نو خگه گگناه چيگ ورباندييگ وه هغه ورنه ساقطه شوه، او پديگ سره له هغه چا سره برابر شو چيگ ديگ ييگ قصاص کړيدی، رسول الله (ص) له قتل نه وروسته دواړه يو شانته بللي، نو په حديث کيگ هيخگ اشکال نشته او پدی کيگ د حق خاوند ته د عفويگ بلنه شته، او بل قول دادی چيگ که قاتل په قصدي توگگه د قتل د جرم ارتکاب نه وي کړی، او د مقتول ورور ييگ د همدی جرم په سزا کيگ ووژني نو بيا هم دواړه يو شانته دي قاتل که د جنايت او جرم له امله تيری کونکی او ظالم بلل کيږي، نو انتقام اخستونکی هم تيری کونکی دی حگکه داسيگ کس ييگ وواژه چيگ قصداً ييگ قتل ندی کړی پديگ قول او تاويل هغه روايت دلالت کوي چيگ امام احمد له ابو هريره نه روايت کړی، پديگ روايت کيگ راحگي هغه قاتل وويل: يا رسول الله (ص)! ما قصدا ندی وژلی، د وژلو اراده ميگ ييگ نه درلوده، نو رسول الله (ص) د مقتول ولي ته وفرمايل: که دا پخپله خبره کيگ صادق وي او ته ييگ ووژنيگ، نو دوزخ ته به داخل شيگ، پديگ سره ييگ پريښگود.

یوه یهودي د یویگ وینحگیگ سر تر دوو تیاِو لاندیگ کوُی وٗاو وژلی بییگ وه رسول الله (ص) امر وکوُ چیگ دیگ یهودي ته دیگ همدا أول سزا ورکوُل شي، پدیگ حدیث کیگ دا دلیل شته چیگ نارینه د شگحگیگ په مقابل کیگ وژل کیِږي، جنایتکار او مجرم ته د هغه د جرم په شان سزا ورکول کیِږي، او بله دا چیگ پر قاتل د سزا د تطبیق لپاره د متقول د ولي اجازه شرط نده، حگکه رسول الله (ص) د وینحگیگ قاتل یهودی د هغیگ خپلوانو ته و نه سپاره چیگ دا واخلئ او که خوشگه مو وي وییگ وژنئ او یا عفوه ورته وکوُئ،بلکه رسول الله (ص) دا قاتل فورا په قتل ورساوه، همدا د امام مالك مذهب دی، شیخ الاسلام ابن تیمیه هم همدا رایه غوره کوُیده که خگوك ووایي چیگ رسول الله (ص) هغه یهودی حگکه وواژه چیگ هغه د قتل تر خگنکگ د توُون د ماتولو جرم هم کوُی و یعنی وژل بییگ د قتل او توُون د ماتولو له امله وٗ، دا خبره صحیح نده حگکه خگوك چیگ عهد مات کوُي، سر بییگ په توره وهل کیِږي، نه دا چیگ سر بییگ تر دوو تیاِو لاندیگ شي.
په صحیحینو کیگ روایت دی چیگ یویگ شگحگیگ بله شگحگه په تیاِه وویشته چیگ شگحگه او په خیتگه کیگ بییگ ماشوم دواوُه موُه شول، رسول الله (ص) حکم وکوُ چیگ قاتله شگحگه به د خیتگیگ د ماشوم په بدل کیگ غلام ورکوي، یعنی د تاوان ورکولو امر بییگ وکوُ او داییگ وفرمایل چیگ د مقتولیگ شگحگیگ دیت به د قاتلیگ شگحگیگ د عصبییگ (کورنۍ) په غاوُه وي، یعنی هغوی به د مقتولیگ شگحگیگ دیت ادا کوي.
بخاري روایت کوي چیگ رسول الله (ص) د یویگ شگحگیگ د ماشوم د ضایع کیدو په بدل کیگ د جرم پر مرتکبه د غلام ورکول لازم کوُی وٗ، خو دا شگحگه چیگ د غلام ورکولو امر ورته شوی وٗ موُه شوه ، نو رسول الله (ص) امر وکوُ چیگ میراث بییگ د میوُه او اولادونو دی او د قتل د جرم مالي بدل (عقل یا دیت)، بییگ پر عصبه (کورنۍ) دی، دا حکم دا درس را کوي چیگ په شبه العمد قتل کیگ قصاص نشته، او جریمه هم لکه د دین (قرض) په شان پر عصبه، یا عاقله لازمیِږي او د شگحگیگ میوُه او اولادونه بییگ په عاقله یا عصبه کیگ نه داخلیِږي.
رسول الله (ص) د هغه چا د قتل حکم کوُیدی چیگ د خپل پلار له میرمنیگ (میریگ) سره بییگ نکاح کوُیگ وه له دیگ کس نه بییگ د مال او متاع اخستلو حکم هم کوُی، د امام احمد مذهب همدا دی، خو دری نور امامان وایي چیگ د پلار له میرمنیگ سره نکاح کوونکي ته د زاني سزا ورکول کیِږي، خو د رسول الله (ص) حکم مقدم دی. که چا بییگ اجازیگ د بل چا کور ته وکتل، د کور خاوند په تیاِو وویشت، یاییگ په لرگي وواهه او سترگگیگ بییگ ور ۇندیگ کوُی، نو هیخگ نشته ورباندیگ، یعنیگ د کور خاوند د هغه کتونکي د سترگگیگ د ۇندولو په بدل کیگ هیخگ سزا نلري نه دیت شته ورباندیگ او نه قصاص ، په بل روایت کی راحگي که چا بل خگوك بییگ له اجازیگ پخپل کور کیگ ولید، د هغه سترگگیگ بییگ ۇندی کوُیگ، نو هیخگ نشته ورباندیگ.

له رسول الله (ص) نه ثابته ده چيګ د هغې وينځګيګ وينيګ ييګ مباح ګګرځګوليګ ويګ کومه چيګ دده (ص) په شان کيګ ييګ ګګستاخي کؤی وه، کنځګلی ييګ وُ، بيايګ بادار وژليګ وه، نو رسول الله (ص) ييګ وژل هدر او وينيګ مباح بلليګ ويګ. همدا راز رسول الله (ص) د هغو يهودانو د وژلو حکم کؤی و چيګ رسول الله (ص) ته ييګ تکليف رساوه او کنځګليګ ييګ ورته کولی، کله چيګ ابو برزه د هغو کسانو د وژلو اراده وکؤه چيګ ابوبکر (رض) يا ابو برزه ته ييګ کنځګلی کؤيګ وی، نو ابوبکر (رض) ورته وويل دا حق له رسول الله (ص) نه وروسته له هيچا سره نشته. پديګ اؤه له لسو نه زيات، صحيح، حسن او مشهور احاديث را نقل شويدي، مجاهد له ابن عباس (رض) نه روايت کوي وايي: کوم مسلمان چيګ الله تعالی يا کوم نبي (ع) ته کنځګلی وکؤي، پديګ سره ييګ د رسول الله (ص) تکذيب کؤی، دا ارتداد (مرتد کيدل) دي، مرتکب ييګ ديګ توبيګ ته راوبلل شي، که رجوع او توبه ييګ وکؤه، نو خير، او که نه و ديګ وژل شي.

- په صحيحينو کيګ روايت دی چيګ رسول (ص) هغيګ شګځګيګ ته معافي کؤی چيګ ده ته ييګ زهر ورکؤي و.

- له رسول (ص) نه ثابته ده چيګ رسول (ص) هغه يهودان ونه وژل چيګ پر ده ييګ سحر يا جادو کؤی وُ، له حضرت عمر، حفصه، او جندب (رض) نه د ساحر د وژلو حکم هم ثابت دی.

- د اسيرانو (بنديانو) په هکله له رسول (ص) نه دا حکم راغلی چيګ د حګينو بنديانو د وژلو امر ييګ کؤی وُ او حګينيګ ييګ د فدييګ په مقابل کيګ خوشي کؤي، او په يو شمير ييګ احسان کؤی، هسی ييګ آزاد کؤي وو، او حګينيګ ييګ په مريتوب نيولي ، خو دا هم ثابته ده چيګ رسول الله (ص) کله هم بالغ کس په مريتوب ندی نيولی، دا احکام منسوخ ندي، امام د مصلحت له مخيګ د تګولو اختيار لري.

- د يهودو په اؤه د رسول الله (ص) مختلف احکام او لارښګوونيګ دي، لومؤی ييګ په مدينه کی سوله ورسره وکؤه، بيا د بني قينقاع غزا وشوه چيګ رسول الله (ص) پکيګ بريالی شو او هغوی ييګ د احسان له مخيګ خوشي کؤل، بيا د بنو نضير غزا وشوه، پردوی هم رسول (ص) بر لاس شو، او هغوی ييګ له مدينيګ نه وشؤل، بيا د بني قريظ غزا وشوه، پر دوی هم غالب شو او د هغوی د وژلو حکم ييګ وکؤ، بيا د خيبر غزا وشوه او په هغی کيګ هم بری د رسول (ص) و.

فصل
د غنيمت په هکله د رسول الله (ص) لارښګوونيګ

رسول الله (ص) په غنيمت کيګ د سواره غازي لپاره دری برخيګ او د پلي لپاره يوه برخه تګاکليګ ده او حکم ييګ کؤيدی چيګ د مقتول کافر تګول مال د هغه غازي حق دی چيګ همدغه کافر

ووژني، طلحه او سعيد بن زيد د بدر په غزا کيګ کګأون نه و کؤی، خو رسول الله (ص) له غنايمو نه برخه ورکؤه هغوی وويل: زمونږ اجرونه، ده ورته وفرمايل: اجرونه مو هم درته ثابت دي، همدا راز عثمان (رض) د خپليګ ميرمنيګ رقيه بنت رسول الله (ص) د خدمت له امله د بدر غزا ته نه و تللی، رسول الله (ص) ده ته هم د بدر له غنيمت نه برخه ورکؤه، عثمان (رض) عرض وکؤ او اجر ميګ ؟ رسول الله (ص) وفرمايل: اجر هم درته شته. ابن حبيب وايي چيګ دا أول حکم او غايب ته له غنيمت نه برخه ورکول د رسول الله (ص) خاص حکم وٌ، اوس علماء پديګ اتفاق لري چيګ غايب ته په غنيمت کيګ برخه نشته.

زه وايم: احمد ، مالك او يو شمير نور علماء عقيده لري چيګ: که امير يا امام خګوك د لشګکر په امورو پوريګ اؤونده کارونو د اجراء لپاره توظيف کؤل، نو دا کس په غنيمت کيګ حق لري. سلب يعنيګ هغه مال چيګ له مقتول کافر نه لاسته راشي، رسول الله (ص) دا أول مال اصلي غنيمت بللی او لدينه ييګ خمس ندی ايستلی، او دديګ حق د اثبات لپاره ييګ د يوه تن شهادت کافي بللی.

د تحفيګ قبلولو په اؤه د رسول (ص) لارشګوونيګ

مختلفو مشرانو او پاچايانو به رسول الله (ص) ته تحفيګ راليږلی، رسول الله (ص) به قبلوليګ او پر خپلو اصحابو (رض) به ييګ ويشليګ، رسول الله (ص) د ابو سفيان هديه هم قبوله کؤيده.

ابو عبيده وايي: ابو عامر، رسول الله (ص) ته تحفه ورکؤه، رسول الله (ص) قبوله نکؤه او وييګ فرمايل: مونږ د مشرکانو تحفيګ نه قبلوو، او د ابو سفيان هديه ييګ حګکه منلی وه چيګ هغه د جنګګ بندة په وخت کيګ ورکؤيګ وه، همدا راز د مقوقس هديه ييګ لديګ امله قبوله کؤيګ وه چيګ هغه ييګ د استازي (حاطب) درناوی کؤی وٌ، او دده پر رسالت ييګ اعتراف کؤی وٌ او دا ثابته ده چيګ رسول الله (ص) د محارب مشرك هديه هيڅګکله نده قبوله کؤی، سحنون وايي: که د روم امير د مسلمانانو امام ته هديه ورکؤه، نو باك نلري، او هديه خاص د امام ده، خو اوزاعي وايي چيګ دا أول هديه د امام نه بلکه مسلمانانو حق بلل کيږي ، او له بيت المال نه ييګ ديګ په بدل کيګ هديه ورکؤل شي، او امام احمد وايیګ چيګ دا أول هديه يا سوغات د غنيمت په شان حکم لري. ثابته ده چيګ اصحابو (رض) به رسول الله (ص) ته تحفيګ ورکولی او ده مبارك به قبلوليګ.

فصل
د مالونو د ویش په هکله د رسول الله (ص) لارښگوونیگ

د ویش وؤ مالونه دری أوله دي: زکات، غنیمت، او فئ (هغه مال چیگ بیگ له جنگگه لاسته راشي) د زکات او غنیمت په هکله خگه خبریگ وشویگ، او دا خگرکگنده شوه چیگ رسول (ص) به زکات د زکات د مستحقینو په اتو واؤو أولونو نه ویشه یعنیگ پر دوی تگولو بییگ د ویش التزام ندی کؤی بلکه داسیگ هم شوي چیگ زکات بییگ یوازیگ یو صنف یا ألیگ ته ورکؤی وي. د فئ په هکله وایو: رسول الله (ص) د حنین له غزا نه وروسته (فئ) یوازیگ پر مؤلفه القلوب وویشه، انصارو (رض) ته بییگ خگه برخه ورنه ونکؤه، چیگ له امله بییگ هغوی خگه اندازه خفه هم شول، نو رسول الله الله (ص) ورته وفرمایل: (آیا پدیگ خوشگ نه یاست چیگ خلك اوشگان او پسونه بوزي، او له تاسیگ سره رسول الله (ص) خپل وطن او سیمیگ ته لاؤ شي، قسم په خدای چیگ تاسیگ له رسول الله (ص) سره ستانه شئ، دا له هغه خگه نه أیر غوره دی چیگ دوی بییگ له حگان سره وؤي).
علي (رض) له یمن نه ذهیبه (خگه اندازه سره زر) رسول الله (ص) ته راوستول، رسول (ص) هغه پر خگلورو کسانو وویشل.
په (السنن) کیگ روایت دی چیگ رسول الله (ص) ذوي القربی (خپلوانو) ته حگانکگؤیگ شویگ برخه پر بني هاشم او بني المطلب ویشله، بني نوفل او عبدالشمس ته بییگ لدیگ سهم نه خگه نه ورکول او فرمایلي بییگ دي: مونږ او بني مطلب نه په جاهلیت کیگ سره بیل شوي یو او نه په اسلام کیگ، مونږ او هغوی سره یو یو، او خپلیگ کگوتی بییگ سره ورکؤیگ. خو دا ویش پر فقیرانو او شتمنو یو شانته نه و، او نه داسیگ وُلکه میراث چیگ د نارینه لپاره د شگحگیگ دوه برابر برخه وي، بلکه حالت او مصلحت ته به بییگ کتل او مال به بییگ تقسیماوه، د هغوی مجردانو ته به بییگ د واده لگگشگت ورکاوه، د پوره وؤي پور به بییگ ادا کاوه، او فقیر ته به بییگ د هغه د اؤتیا په اندازه پیسیگ ورکولیگ. رسول الله (ص) به د غنیمت خمس (پنحگمه برخه) لکه د زکات د مال په شان ویشله، او همغو کسانو ته به بییگ ورکاوه چیگ د زکات مستحقین بلل شویدي.
فقهاء د فئ په هکله اختلاف لري چیگ آیا دا خاص د رسول الله (ص) ملکیت وُ او حق بییگ درلود هر أول تصرف پکیگ وکؤي او که نه دا بییگ حگانکگؤی حق او ملکیت نه و، پدیگ هکله له امام احمد او نورو نه دوی راییگ رانقل شویدي، خو د رسول الله (ص) سنت پدیگ دلالت کوي چیگ رسول الله (ص) به د فئ مال د الله تعالی د حکم مطابق تقسیماوه، او د خود مختار مالك په حیث بییگ تصرف نه پکیگ کاوه، حگکه الله تعالی رسول (ص) ته اختیار ورکؤی وُ چیگ کوم مقام خوشگوي دا خوشگوي چیگ بنده او رسول وي او که دا خوشگوي چیگ پاچا او رسول وي؟ یعنیگ له رسالت سره بندگگي، غواؤي او که پاچا بییگ؟ نو رسول الله (ص) بندگگي غوره کؤیگ

وه، او بندګګة ته ییګ پر پاچاهة ترجیح ورکؤیګ وه، او توپیر ییګ دادی چیګ بنده رسول فقط د خپل بادار او لیإونکي په امر تصرف کوي، هر کار ییګ د هغه په اراده او حکم وي، او پاچا رسول هغه دی چیګ پخپله خوشګه او اراده ورکؤه کوي او منع کوي، چاته ییګ چیګ ورکوي او یاییګ نه ورکوي زؤه ییګ لکه چیګ الله تعالی خپل رسول سلیمان (ع) ته فرمایي: ((هَذَا عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ)) ((ص: ۳۹))

ترجمه: [دغه (سلطنت او تسخیر) عطاء بشګنه زمونإ ده پس احسان کوه (له هر چا سره) یا ییګ وساته (له خپل حګان سره) بیګ له حسابه]. یعنیګ چاته دیګ چیګ زؤه وي ورییګ کؤه او چاته دیګ چیګ خوشګه نه وي، مه ییګ ورکوه، مونإ اختیار در کؤی حساب نه درسره کوو، همدغه مرتبه زمونإ رسول الله (ص) ته هم وؤاندیګ شوه، خو هغه لدینه لوؤه او غوره مرتبه چیګ د بندګګة مرتبه ده غوره کؤه او وییګ ویل: (قسم په خدای چیګ زه نه چاته خګه ورکوم او نه له چانه خګه منع کوم، زه فقط ویشونکیګ یم، هغه خګه کوم چیګ پریګ مامور شوی یم). رسول الله (ص) به د خپل حګان او اهل لپاره فقط د یوه کال نفقه او لګګشګت بیلاوه، نور مال به ییګ د الله تعالی په لار کیګ د جهاد لپاره د وسلو او وسایلو د رانیولو لپاره مصرفاوه.

د زکات، غنایمو او میراث مستحقین معلوم دي، او دا یوازیګ د همغوی حق دی له همدیګ کبله ددیګ شیانو د تقسیم په اؤه علماء له هغه اشکال سره ندي مخ شوي کوم چیګ د (فئ) د ویش په اؤه ورسره مخ شویدي، او که دا اشکال نه وای نو فاطمیګ (رض) به د رسول الله (ص) له ترکیګ نه خپله برخه نه غوشګتله. الله تعالی فرمایلي: ((مَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ (۷) لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلاً مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَاناً وَيَنْصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ (۸) وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ)) (الحشر: ۷-۹).

ترجمه: [هغه شی چیګ راکګرحګولی دی الله پر رسول خپل باندی له (مالونو د) اهل د قریو کلیو (بیګ له جنګګه) نو (هغه) دی الله لره او رسول (د الله) لره، او (دغه اموال دي) خپلوانو د رسول (الله) لره، او (دغه اموال دي) یتیمانو لره او مسکینانو لره او مسافرانو لره (مقرر کؤی دی الله دا قسمت لپاره ددیګ چیګ و نه ګګرحګي (دغه اموال) دولت په منحګ د غنیانو کیګ له تاسیګ خګخه (چیګ له حقه زیات واخلي او فقراوْ ته لإ ورکؤي) او هغه خګه چیګ ورکؤي تاسیګ ته رسول (د

الله) نو وائ خلی وییګ نیسئ قبول ییګ کؤئ! او هغه خګه چیګ منع کوي (رسول الله (ص) تاسیګ له هغه خګخه نو بیرته شئ تریګ (مه ییګ غواؤئ) او وویریږئ له (عذاب د) الله په حګان ساتلو له معاصیو بیشکه الله سخت دی عذاب (دده)، (دغه اموال دي) د پاره د فقیرانو هجرت کوونکیو (هغه مهاجران) چیګ ایستلی شوي دي دوی له کورونو، کلیو خپلو خګخه او له اموالو خپلو خګخه په دیګ حال کیګ چیګ طلبوي دوی فضل، بشګنه، مهرباني له الله او رضاء (دده) او مرسته (مدد) کوي له الله او له رسول د دغه (الله) سره (په نفسونو او مالونو خپلو سره) دغه (مهاجران) هم دوی دي صادقان رشګتینیي (په ایمان او جهاد کیګ) او هغو (انصارو لره دي دغه اموال) چیګ حګائ ییګ نیولی دی په (دیګ) کور (مدینه) کیګ او (خالص کؤی ییګ دی خپل) ایمان پخوا له دغو (مهاجرانو) خګخه، خوشګوي، محبت کوي دوی له هغه چا سره چیګ هجرت ییګ کؤی دی دوی ته، او نه مومي دوی په زؤونو، سینو خپلو کیګ خګه تنکګي (حسد) له دغه شي خګخه چیګ ورکؤی شوی وی (مهاجرانو لره) او غوره کوي (مهاجران) مقدموي ییګ پر خپلو حګانونو او اکګر که وي پر دوی باندیګ تنکګي (فاقه او حاجت هغه خګه ته چیګ دوی ییګ ایثاروي) او هر هغه چیګ وساتلی شي له بخل د نفس دده نه (او له حرص نه په مال باندیګ) نو هم دغه کسان دي هم دوی مراد موندونکي په مراد رسیدلي (په ثناء صفت د دنیا او په ثواب د عقبی سره].

الله تعالی امر کؤیدی چیګ رسول الله (ص) ته په لاس ورغلی فئ پدیګ آیت کیګ د تګولو ذکر شوو کسانو حق دی خو ددیګ خمس ییګ تر ذکر شویو کسانو پوری ندی خاص کؤی، بلکه د خمس حکم ییګ عام او مطلق بیان کؤی، تګولو ته ییګ شامل کؤی، نو دا پر حګانکګؤیو مصارفو یعنی د خمس پر مستحقینو، او عامو مصارفو یعنیګ مهاجرینو، انصارو (رض) او تر قیامته راتلونکو مسلمانانو ویشل کیږي. رسول الله (ص)، او راشده خلفاوو (رض) همدا حکم په همدیګ شکل عملي کؤیدی، احمد له عمر (رض) نه روایت کوي چیګ وایي: پدیګ مال کیګ هیخګوک، هیخګ فرد له بل نه زیات مستحق ندی، زه پکیګ له هیچا نه زیات حقدار نه یم، پدیګ کیګ له غلام نه پرته د تګولو مسلمانانو برخه او حق شته ، خو خګرنګګه چیګ مونږ د الله تعالی او رسول الله (ص) په وؤاندیګ یوه درجه او منزله نلرو، د مختلفو درجاتو درلودونکي یو، نو هر خګوک د اسلام په لار کیګ د هغه د ابتلاء او ازمیشګت په اندازه ارزشګت لري، د هر چا درجه په اسلام کیګ د هغه د سابقیګ په اندازه ده، هر خګوك او شتمني ییګ، هر فرد او اؤتیا ییګ، که ژوندی وم، نو قسم په خدای چیګ د صنعاء په غره کیګ شپون به هم پخپل حګای کیګ له دیګ مال نه خپله برخه اخلي.

د فئ په آیت کیګ ذکر شوي کسان همغه دي کوم چیګ د خمس په آیت کیګ یاد شویدي، خو انصار او مهاجرین او پیروان ییګ (مسلمانان) د خمس په آیت کیګ ندي ذکر شوي حګکه دوی د فئ مستحقین دي، او د خمس د مستحقینو لپاره دوه استحقاقه دي: یو استحقاق خاص له خمس نه او بل عام استحقاق له فئ نه ، دوی په دواؤو کیګ شامل دي.

همدا راز د فئ مالونه پر مستحقينو يو برابر نه دي ويشل شوي، بلکه د هر چا قرباني، سابقه، درجه، مرتبه، ضرورت او اړتيا په نظر کې نيول شويده، همدا راز خمس هم په همدې شکل تقسيم شوېدی. يعنی رسول (ص) فئ او خمس لکه د ميراث، وصيت او نورو مطلقو اموالو په شان ندی ويشلی، الله تعالی د خمس او فئ مستحقين يو برابر معرفي کړيدي. خمس د ټاکل شويو پنځو اصنافو حق دی، خو دوی په فئ کی هم حق لري، فئ عام دی خو يوازې د هغو کسانو حق بلل کيږي چې د حشر په سورت کې يادونه ورنه شويده. الله تعالی د خمس مستحقين د فئ مستحقين هم بللي، او د دوی د ارزښت او اهميت له امله يې ټاکلي او تعيين کړيدی او ځرګنده چې غنيمتونه تر خپلو مستحقينو پورې خاص دي د بل چا حق ورسره نشته، نو ځکه يې د اهل خمس لپاره د خمس د کڅوښې کولو حکم کړيدی يعنی خمس يې تر دوی پوری خاص ګرځولی دی او ځرګندګه چې فئ تر کوم خاص صنف پورې محدود ندی، نو مستحقين، ورسره انصار، مهاجرين او تابعين يې حقدار بلل شوي او همدوی ته ورکړل شويدی، پدې سره د فئ او خمس مصرف يو شانته او برابر دی. رسول الله (ص) به د الله تعالی او خپله برخه د اسلام د مصلحت لپاره مصرفوله، او د خمس له پنځو برخو نه څلور برخې به يې د هغې پر مستحقينو ويشلې، خو د حاجت، اهميت او اړتيا په بناء يې هر چاته خپل حق ورکاوه.

فصل
له دښمنانو سره د معاملې په هکله د رسول الله (ص) لارښوونې

کله چې رسول الله (ص) ته د مسيلمه کذاب استازو وويل: موږ وايو مسيلمه د الله تعالی رسول (ص) دی، رسول الله (ص) ورته وفرمايل: (که استازي وژل کېدلی، يعنې که مرګ يې جائز وای نو تاسې به مې وژلي وای).
ابو رافع چې قريشو د خپل استازي په توګه رسول الله (ص) ته وليږه، ابو رافع غوښتل چې همدلته پاتې شي، او بيرته قريشو ته لاړ نشي، رسول الله (ص) ورته وفرمايل: (زه عهد سپك نه شميريم، نه يې ماتوم، برد (استازي) نه ايساروم، ته اوس خپل قوم ته ورشه ، که دې په زړه کې هغه خګه (اسلام) و چې فعلا پکې شته، نو بيرته راستون شه).
رسول الله (ص) د حديبيې له تړون نه وروسته ابو جندل چې له مشرکينو نه راتښتيدلی و بيرته هغوی ته وسپاره، خو راغلی مسلمانې ښځې يې بيرته ونه سپارلی، کله چې سبيعه اسلميه راغله، اوړپسې يې خاوند راغی چې بيرته يې بوزي، الله تعالی دا حکم نازل کړ:

((يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمُ الْمُؤْمِنَاتُ مُهَاجِرَاتٍ فَامْتَحِنُوهُنَّ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لا هُنَّ حِلٌّ لَهُمْ وَلا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ وَآتُوهُمْ مَا أَنفَقُوا وَلا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَنكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ وَلا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ وَاسْأَلُوا مَا أَنفَقْتُمْ وَلْيَسْأَلُوا مَا أَنفَقُوا ذَلِكُمْ حُكْمُ اللَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ)) (الممتحنه: ۱۰)

ترجمه: [ايګ هغو کسانو چيګ ايمان ييګ راوؤى دى (يعنى ايګ مؤمنانو کله چيګ راشي تاسيګ ته مؤمنانيګ (ښګحګيګ) هجرت کوونکيګ وطن پريشګوونکيګ نو وايى ازمويئ تاسيګ هغوى، الله ته ښګه معلوم دى ايمان د دوى، نو که وپيژنئ تاسيګ دوى (په قسم سره) مومنانيګ، نو بيرته مه ليږئ هغوى طرف د کفارو ته نه دي دغه (مؤمنانيګ ښګحګيګ) حلاليګ هغو (کفارو سؤيو) لره او نه دي هغه (کافران) حلال ديګ (ښګحګو مؤمنانو) لره او ورکوئ تاسيګ (هغو کافرانو) ته (چيګ ميؤونه (خاوندان) د هغو ښګحګو دي) هغه خګه چيګ لګګولى يى دى (له مهره) او نشته هيخګ ګګناه پر تاسيګ بانديګ چيګ نکاح وتؤئ تاسيګ له ديګ ښګحګو سره په شرط د ديګ کله چيګ ورکوئ تاسيګ هغو (ښګحګو) ته مهرونه د دوى او منګګولى مه نشګلوئ په عصمتونو د ښګحګو کافرانو (او مه يى ساتئ په نکاح خپله کيګ) او وغواؤئ تاسيګ هغه خګه چيګ خرخګ کؤي دي تاسيګ (پر دغو کافرانو) او وديګ غواؤي (دغه کفار هم) هغه خګه چيګ خرخګ کؤى وي هغوى (له مهرونو پر دغو مهاجرانو) دا (مذکوره احکام) حکم د الله دى حکم کوي (الله په دغه سره) ستاسيګ په منځګ کيګ او الله ښګه علم والا دى ښګه حکمت والا دى].

دديګ حکم له نزول نه وروسته رسول الله (ص) سبيعيګ ته قسم ورکؤ چيګ په رښګتيا سره د اسلام پخاطر مهاجره شويده، له قوم نه د راتګګ علت ييګ اسلام دى، نه بل خګه، له ميؤه نه د نفرت او يا بل مشکل له امله نده راغلى، هغيګ قسم وخوؤ چيګ صرف د اسلام لپاره راغليګ ده، نو رسول الله (ص) ييګ خاوند ته مهر ورکؤ او هغه ييګ ورته ونه سپارله. الله تعالى فرمايي: ((وَإِمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ إِنَّ اللَّهَ لا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ)) ((الانفال: ۵۸))

ترجمه:[او که ويريږى (ايګ محمده!) له کوم قوم (چيګ وعده ييګ کؤيګ ده له تاسره) د خيانت نو وغورځګوه دوى ته (دغه عهد) په (داسيګ أول (طريقه) چيګ شئ تاسيګ او هغوى سره) برابر، بيشکه الله نه خوښګوي خيانت کوونکي].

رسول الله (ص) فرمايلي: (خګوك چيګ له کوم قوم سره تؤون لري، نو د نيتګيګ تر رسيدو پوريګ ديګ نه د کوميګ ماديګ مخالفت کوي او نه ديګ تؤون تجديدوي، چيګ نيتګه پوره شوه، نو

په شګه او برابره تو ګه ييګ ديګ ختم شويګ اعلان کؤي)، دا حديث په ترمذي کيګ روايت شويدی چيګ صحيح ييګ بللی. رسول الله (ص) فرمايي: (د مسلمانانو وينيګ برابريګ دي، او تر ټګولو نه د کم او تګيتګ فرد ضمانت او تضمين (پناه ورکول) پر تګولو لازمېږي يا دا چيګ معاهده پر تګولو لازمېږي).

رسول الله (ص) هغو دوو تنو ته امان او پناه ورکؤه، کوم چيګ لومؤی ييګ د تره لور ام هانئ (رض) پناه ورکؤی وه، همدا راز کله ييګ چيګ لور زينب بنت رسول الله (ص) خپل خاوند ابو العاص بن ربيع ته پناه ورکؤه، نو رسول الله (ص) همدا نافذه وبلله او د هغيګ پناه ورکول ييګ تاييد کؤل او وييګ فرمايل: (يجير على المسلمين أدناهم: د مسلمانانو د تر تګولو تګيتګ فرد پناه او امان پر تګولو مسلمانانو لازمه ده).

دا خګلور مسئليګ دي لومؤی ييګ دا چيګ رسول الله (ص) فرمايي: ((المسلمين يد على من سواهم: مسلمانان د نورو په مقابل کيګ يو لاس دي) او دا حکم پديګ دلالت کوي چيګ د کفارو له پاره پر مسلمانانو د هيخګ أول واکمنة او ولايت حق نشته، کفار نشي کولی په اسلامی حکومت کيګ په مهمو او حساسو چوکيو کار وکؤي.

د رسول (ص) دا قول چيګ فرمايي: ((يرد عليهم أقصاهم: ليری ييګ هم ورسره شريك دی)) دا پديګ دلالت کوي چيګ که د مسلمانانو کوم جنګګي ګګروپ د عمومي لشګکر په زور او مرسته خګه شيان غنيمت کؤل، نو د لشګکر پوحګيان چيګ ليری دي هم پديګ غنيمت کيګ برخه لري حګکه دا د دوی په همکاری تر لاسه شوي، همدا راز د فئ هغه مال چيګ بيت المال ته داخل شي، نو پديګ کيګ ټګول مسلمانان ليری او نژدی شريك دي که خګه هم د نژدي خلکو په واسطه لاسته راغلی وي.

رسول الله (ص) د نجران له نصرانيانو، د ايله له اوسيدونکو چيګ په ختګه عربان او دين نصرانيان وو، د دومه له نصراني اوسيدونکو چيګ زياتره ييګ عربان وو، او د يمن له يهودانو او مجوسو نه جزيه اخيستيګ ده، خو له مشرکو عربانو نه ييګ جزيه نده اخيستی. امام احمد او امام شافعي وايي: جزيه يوازيګ له اهل کتاب (نصرانيانو، يهودانو) او مجوسو نه اخيستل کيږي، له نورو نه جزيه نشی اخستل کيدلی هغوی به يا اسلام راوؤي او يا به وژل کيږي خو يو شمير نور علماء وايي: د جزييګ حکم عام دی له اهل کتاب (يهودو - نصرانيانو) نه د قرآن په حکم، او له مجوسو نه د سنتو په حکم جزيه اخيستل کيږي، او نور اقوام هم همدا حکم لري، حګکه مجوس مشرکان دي، کتاب نلري، له دوی نه د جزيي اخيستل له تګولو مشرکانو نه د جزيي اخيستلو د جواز په معنی دی، خو رسول الله (ص) چيګ له مشرکانو عربانو نه جزيه نده اخيستی، ددیګ وجه داده چيګ هغوی د جزيي له حکم نه مخکيګ په اسلام مشرف شوي وو، او دا صحيح نده چيګ د بت پرستانو کفر له مجوسو نه سخت او غتګ وبلل شي، بلکه اصلا د مجوسو کفر أير غتګ دی حګکه بت پرستان د

ربوبيت توحيد مني، د الله تعالى پر خالقيت ايمان لري، بتان الله تعالى ته د تقرب په نيت نماځګي، بتان د جهان خالقان نه شميري، له ميندو، خويندو او لونګو سره د نکاح جواز نه ورکوي او د هغوی په منځګ کيګ د ابراهيمي دين خګه آثار وو، خو مجوس د هيڅګ نبي (ع) شريعت نه مني.

رسول الله (ص) چيګ د هجر او نورو سيمو مشرانو او پاچايانو ته ليکونه واستول، د اسلام بلنه بيګ ورکؤه او دا بيګ ورته خګرکګنده کؤه که اسلام نه مني، نو جزيه ديګ ورکؤي، دا غوشګتنه بيګ عامه وه پديګ کيګ بيګ د عربانو او نورو تر منځګ فرق ندی کؤی.

رسول الله (ص)چيګ معاذ (رض) يمن ته استاوه، امر بيګ ورته وکؤ چيګ له هر بالغ فرد نه يو دينار او يابيګ د بيبګ په اندازه يمني جاميګ واخلي، عمر (رض) بيا دغه اندازه زياته کؤه د سرو زرو په خاوندانو بيګ په کال کيګ خګلور ديناره او د سپينو زرو پر خاوندانو بيبګ خګلويشګت درهمه مقرر کؤل رسول الله (ص) د يمن د اوسيدونکو بيګ وسة ته کتلي و' او عمر (رض) د شام د اوسيدونکو له حالاتو او اقتصادي وضعيګ سره برابره جزيه ورباندیګ وتګاکله.

له رسول (ص) نه ثابته ده چيګ له قريشو سره بيګ د معاهديګ د ماتولو له اعلان نه پرته پر هغوی يرغل جائز وباله، حګکه دوی عهدمات کؤ او له خپلو هغو حليفانو سره بيګ مرسته وکؤه چيګ د رسول الله (ص) پر حليفانو بيګ حمله کؤيګ وه پديګ اساس رسول الله (ص) د دوی دا مرسته تيری وباله، د خپلو حليفانو په خلاف جګګؤه بيګ د حګان په خلاف جګګؤه وبلله، او له قريشو سره بيګ جنګګ اعلان کؤ.

فصل
د نکاح په هکله د رسول الله (ص) لارشګوونيګ

رسول الله (ص) د نکاح ترغيب کؤيدی، فرمايي: (واده وکؤئ، د نورو قومونو په منځګ کی به د خپل امت په کثرت فخر کوم)، په بل حديث کی فرمايي: (نکاح زما سنت دی، خګوك چيګ زما له سنت نه اعراض وکؤي، هغه زما له امت خګخه ندی).

رسول الله (ص) د هغيګ کونأيګ نکاح فسخه کؤيګ ده چيګ پلار بيګ په زور چاته په نکاح ورکؤيګ وه ، يعنی د هغيګ خوشګه نه وه په زور واده شويګ وه.

په (السنن) کيګ روايت دی چيګ يوه پيغله بيګ پلار په زور، د هغيګ له خوشګيګ پرته په نکاح ورکؤی وه، رسول الله (ص) هغيګ ته اختيار ورکؤ چيګ واده ردوي او که تائيدوي بيګ، يو

حديث فرمايي: ((لا تنكح البكر حتى تستأذن و أذنها أن تسكت: پيغله بيګ اجازيګ په نكاح نه شي وركول كيدلی، او د پيغليګ سكوت اجازه ده)).
رسول الله (ص) امر كړيدی چيګ له يتيميګ نجلة نه ديګ د واده په هكله مشوره وغوښتل شي او رسول الله (ص) بيان كړيده چيګ له بلوغ نه وروسته يتيم والی نشته، دا پديګ دلالت كوي چيګ د يتيميګ نكاح جواز لري او همدا د قرآن حكم دی.
په (السنن) كيګ روايت دی چيګ رسول الله (ص) فرمايلي: (لا نكاح إلا بولي: له ولي نه پرته نكاح نه صحيح كيږي)، په بل حديث كيګ فرمايي: (ښځګه ديګ پخپله ځګان په نكاح نه وركوي، پخپله ديګ واده نه كوي، ځګكه زنا كاره ښځګه پخپله ځګان واده كوي) كه يوه ښځګه بيګ دوو وليانو په نكاح وركړه، نو د لومړي ولي نكاح مقدمه ده.
ثابته ده چيګ د رسول الله (ص) په زمانه كيګ يوه سړي واده وكړ، خو د ښځګيګ لپاره بيګ مهر نه و ټګاكلي، او مخكيګ له دخول نه مړ شو، رسول الله (ص) امر وكړ چيګ ديګ ښځګيګ ته ديګ مهر مثل وركړل شي، نه ديګ كم وي او نه زيات، هغه اندازه ديګ وټګاكل شي چيګ معقوله او مقبوله وي، او دا ښځګه د ميړه په مال كيګ د ميراث حق هم لري او ځګلور مياشتيګ او لس ورځګيګ به عدت هم تيروي. ترمذي روايت كوي چيګ رسول الله (ص) يوه سړي ته وفرمايل: (نو فلانة به درته نكاح كړم)، هغه سړي وويل: قبوله ميګ ده، رسول الله (ص) ښځګی ته وفرمايل: له فلاني سره واده غواړيګ، موافقه لريګ؟) هغيګ وويل: موافقه يم)... نو د دواړو نكاح وشوه، دخول وشو، خو مهر بيګ نه و ورته ټګاكلی او نه بيګ ځګه شی وركړي و، دا سړی چيګ مرګګ ته نژدی شو، په خيبر كيګ بيګ له خپليګ برخيګ نه يوه برخه وركړه، دا پديګ دلالت كوي چيګ كه د مهر اندازه ذكر نشي، نو هم نكاح جائزه ده، او د مهر له تسميی نه مخكيګ دخول روا دی ، او كه خاوند د مهر له تسليمی نه مخكيګ مړ شي، د ښځګيګ لپاره مهر مثل دی كه ځګه هم دخول بيګ نه وی كړی، او عدت هم پريګ لازم دی، همدا د ابن مسعود (رض) او عراق د علماوو رايه او مذهب دی او همدا حديث پديګ هم دلالت كوي چيګ يو تن كولی شي د نكاح د عقد د دواړو لوريو ولايت وكړي، او د نكاح د صحت لپاره فقط دا لفظ كافي دی چيګ ووايي: (زوجت فلانا بفلانة: د فلاني لپاره ميګ فلانة په نكاح كړه).
ځګوك كه پداسيګ حال كيګ په اسلام مشرف شي چيګ له ځګلورو نه زياتيګ ښځګيګ ولري، رسول الله (ص) امر كړيدی چيګ دا شخص ديګ له خپلو ميرمنو نه ځګلور د ځګان لپاره غوره كړي او نوريګ ديګ طلاقيګ كړي، او كه ځګوك په اسلام مشرف شو او دوی خويندیګ بيګ په نكاح كيګ ويګ، نو يوه ديګ د ځګان لپاره غوره كړي، دوهمه ديګ پريږدي دا احكام پديګ دلالت كوي چيګ د كفارو نكاح هم صحيح ده، او كافر له اسلام نه وروسته حق لري خپليګ هغه ځګلور ميرمنيګ په خپله نكاح كيګ وساتي چيګ دده خوښيګ وي مخكينة وي كه

وروستنة، او د هغوی په منحګ کيګ د غوراوي پوره حق لري همدا د جمهورو علماوو رايه ده.
ترمذي روايت کؤی چيګ رسول الله (ص) فرمايي: غلام که د خپل مالك (بادار) له اجازيګ پرته واده وکؤي هغه عاهر (زنا کار) دی.

(والله أعلم و أحکم و الحمدلله رب العالمين وصلی الله علی محمد و علی آله و اصحابه اجمعين)

سلطان محمود صلاح
د شپيګ اته بجيګ ۱۵ دقيقيګ، حيات آباد، پيشګور
۱۳۸۴/۱/۱۳ = ۲۰۰۵/۳/۲